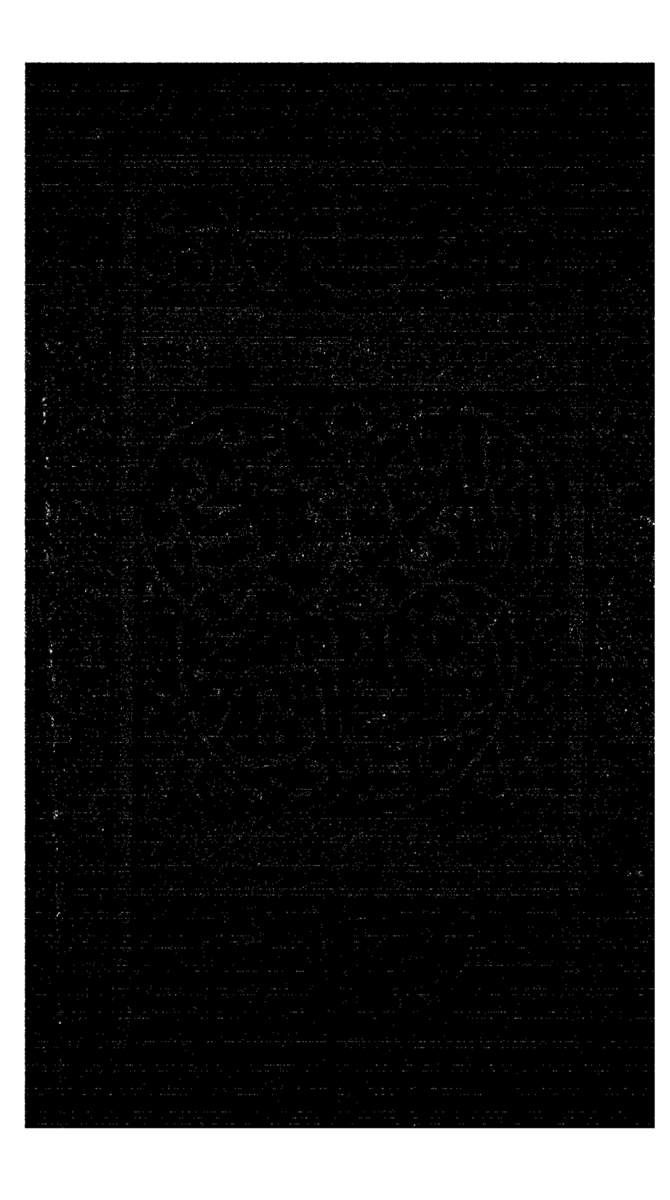

مختصر فہرست کتب تصوف موجودہ کتبخانہ تجارت مطبع مجتبائی دہلی

احیاء العلوم عربی کشوری
انیس الارواح ملفوظات حضرت
خواجہ عثمان ہارونی رح مرتبہ حضرت
خواجہ معین الدین چشتی رحمۃ اللہ
اسرار العارفین ترجمہ اردو دلیل
العارفین۔
اسرار الاولیا فارسی ملفوظات
حضرت بابا فرید گنج شکر مرتبہ
حضرت بدر اسحق رحمۃ اللہ
افضل الفوائد ملفوظات حضرت
سلطان نظام الدین اولیا محبوب
الٰہی مرتبہ حضرت امیر خسرو رح۔
آداب الطالبین مع رسالہ
رفیق الطلاب و الباب ثلاثہ وغیرہ
اخلاق جلالی فارسی
اخبار الاخیار فی اسرار الابرار فارسی
از حضرت مولانا شیخ عبد الحق
محدث دہلوی رحمۃ اللہ تعالیٰ
انیس العاشقین فارسی مجتبائی
در بیان معرفت تصوف از مولانا
حسام الدین مانکپوری۔
ارشاد الطالبین فارسی از قاضی
ثناء اللہ پانی پتی رح
... است ترجمہ کیمیائی

اصول السماع عربی مع ترجمہ
فارسی از مولانا فخر الدین زرادی
خلیفہ حضرت نظام الدین اولیا
رحمۃ اللہ علیہ
انیس الغربا مصنفہ حضرت شاہ نور
قطب عالم پنڈوی۔
انوار التہذیب منظوم
اخلاق ناصری فارسی
ارشاد رحمانی ملفوظات حضرت
قطب دوران حضرت فضل الرحمن
گنج مراد آبادی۔
اخلاق محسنی فارسی۔
انوار العیون فی اسرار المکنون
اعجاز غوثیہ و حکایات اصفیہ
بزبان اردو۔
ارشاد محمدی از مولانا شیخ محمد صاحب
محدث تھانوی رح
ارشاد مرشد از حاجی امداد اللہ صاحب
اردو مجتبائی۔
انوار احمدیہ فارسی از مولوی حکیم
وکیل احمد صاحب سکندر پوری
انیس الاشباح ترجمہ اردو مونس
الارواح ملفوظات حضرت خواجہ
معین الدین چشتی رح
ارشا...

بحر الحقیقت اردو اصلاح نفس
میں عجیب کتاب ہے
بحر العلم شرح عین العلم اردو
بحر المعانی مصنفہ حضرت سید مکی
رحمۃ اللہ
پندنامہ حضرت شیخ فرید الدین عطار
پیراہن یوسفی ترجمہ اردو مثنوی
مولانا روم منظوم کامل۔
پدماوت اردو بھاکا ملک محمد جائسی
تحفۃ الاسرار از مولوی ولی اللہ صاحب
تذکرۃ الاولیا فارسی از حضرت شیخ
فرید الدین عطار۔ رحمۃ اللہ
تذکرۃ الاولیا اردو مطبوعہ
بمبئی مجلد۔
تحفۃ العشاق منظوم از حاجی
امداد اللہ صاحب
تحائف رشیدی۔
تحفۃ الاحرار جامی منظوم از مولانا
عبد الرحمن جامی فارسی
تحفۃ العاشقین کلاں مع تحفۃ
العارفین اردو۔
تذکرۃ الفقراء اردو دہلی
تذکرۃ المشائخ اردو لاہوری
جذب القلوب الی دیار المحبوب از
حضرت شیخ عبد الحق ... [illegible]

تصفیۃ القلوب ترجمہ ضیاء القلوب
ایک کالم میں ضیاء القلوب ...
فارسی اور دوسرے کالم میں ...
بامحاورہ اردو ترجمہ درج ہے
جمال العارفین ترجمہ ا...
رسالہ حق نما۔
جواہر غیبی فارسی در بحث
وجود وغیرہ
جامع الاخلاق ترجمہ اردو ...
جہاد اکبر از حاجی امداد اللہ ...
چشمہ فیض ترجمہ پندنامہ ...
حکایات الصالحین
حکایات الصالحین اردو ...
حدیقۃ الاولیا اردو کشف ...
حدیقہ حکیم سنائی فارسی
حسنات العارفین فارسی معروف
شطحیات دارا شکوہ قادری۔
دلیل العارفین ملفوظات حضر...
خواجہ معین الدین چشتی رح مجتہ...
جمع کردہ حضرت خواجہ قطب ا...
بختیار کاکی اوشی رح
در المعارف از مولانا رؤف احم...
برادر حضرۃ شاہ ابو سعید صاحب ...
ملفوظات حضرت شاہ غلام علی
بقید تاریخ ماہ و سن تفصیل کیفیت ...

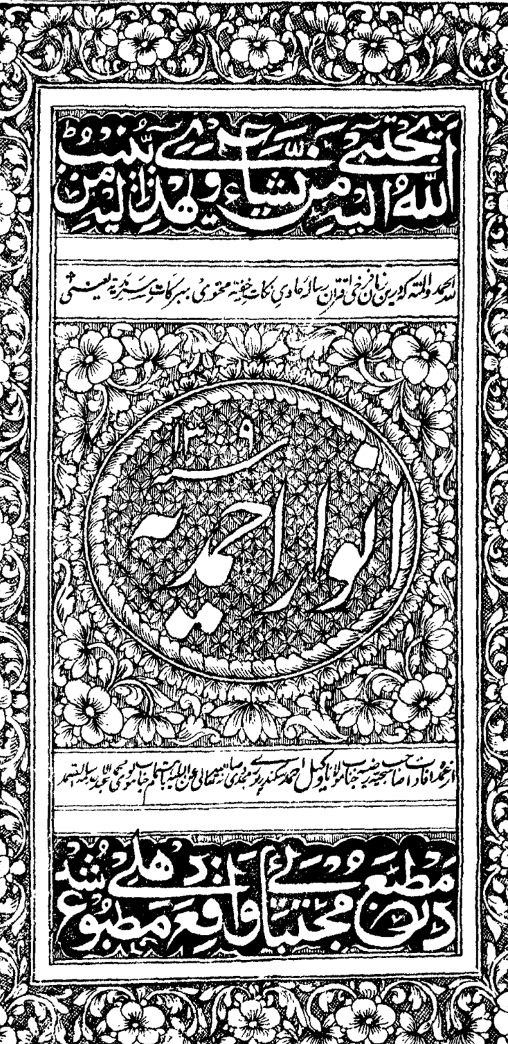
صحت نامہ متن انوار احمدیہ

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۶	۱۲	گُل	کُل
"	۱۳	ازمۃ	اَزِمّۃ
۷	۷	متخلقون	متخلّقون
۸	۱۷	تنزُلہٗ	تُنزِلہٗ
۹	۳	ابراهیم	ابراهیم
۱۰	۱۹	ستین	آستین
۱۲	۱۶	ام	ایم
۱۳	۱۱	است کہ	است
۱۶	۲	وامعارف	والمعارف
"	۱۵	وعلما	اولیا و علما
۱۷	۱۴	عین الیقین	عین الیقین حق الیقین
۲۰	۱۶	پیشتر	بیشتر
۲۱	۵	واین	وآن
۲۴	۳	مجید	مجیدبہ
۲۵	۶	بغیر	تعبیر
۲۸	۱۴	بکمال	بکمّل
۳۰	۸	بعضُہا	بعضَہا
۳۱	۱۴	صحت	صحبت
۳۲	۲	سارانند	سالارند
"	۱۳	داول	داواول
۳۳	۸	تفصیل	تفضیل
۳۶	۱	صورت	درصورت
۴۱	۶	آورند	آوردند
۴۲	۱	نمی دارند	مے دارند
"	۲	کمال	کلام
۴۴	۴	از	ازو
۴۵	۱	وهم	واوهم
"	۱۲	اگر	
۵۲	۱۰	المعاقبة	العافیة
"	۱۱	نمود	نمودن

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۵۴	۱۶	مبازک	مبارک	۶۶	۹	تشکیکانکه	تشکیکانیکه
۵۵	۱۸	نصب	نصیب	۶۷	۱۶	اگر	اگر حقیقت محمدی
۵۹	۷	باعتبار	وباعتبار	۷۷	۱۲	تغییر	تعبیر
۶۰	۹	نموده	نمودر	۸۱	۱۰	تحیین	نخستین
۶۱	۱۶	جنب	جنت	۸۳	۱۸	دوری	دروی
۶۵	۱۸	قوم آنحضرت	قدوم آنحضرت	۹۲	۳	جیو	حضرت جیو

صحتنامۂ حواشی انوار احمدیہ

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۷	۹	فریقین	فرلقین	۳۹	۱۰	الولایه است	الولایة
//	۱۹	مبالغه	ومبالغه	۴۰	۱۹	شمارا	شما
//	۲۰	ر	را	۵۸	۹	باسم	باسم اند
۱۳	۲۲	دی حل	دخل	۸۴	۷	خودغیر	خودوغیر
۱۵	۲	لقب	نصب	۸۶	۲۱	درین	ازین
//	۷	به آنکه	بدانکه	//	۲۴	متعرضین	معترضین
،	۲۱	وجدان	فقدان	۰	۰	۰	۰

الله یجتبی الیه من یشاء ویهدی الیه من ینیب
الحمد والمنة که درین زمان فرخی اقتران رساله حاوی نکات خفیه محتوی به برکات سنیه یعنی
۱۳۰۹
انوار احمدیه
از مجموعه افادات حضرت صاحب حجت جناب مولانا ابوالکمل احمد سکندرپوری مجددی رحمه الله تعالی عنه باهتمام جناب مولوی محمد عبدالاحد سلمه الصمد
در مطبع مجتبائی واقع دهلی مطبوع شد

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد مر واحدی را سزد که وجود را آئینهٔ تجلّیات ساخته و شهود را در دیدهٔ بصیرت از قیود
تعینات پرداخته وجود را در مقامات تجلیاتِ ذاتِ او بار نیست و شهود را
در آئینهٔ تعینات او سروکاری نی صفاتش عین ذات است مگر از حیثیات تعینات
اتصافش بذات مبدع کائنات است مگر نه در مقام ذات و نعت مر رسولی را
زیبد که شاہد حقیقت محمدی را حلیهٔ محبوبیت و محبیت پوشانیده و از افق حقیقت
احمدی انوار ذات بیچونی درخشانیده شہباز فضای مشرقین و مغربین چله نشین
قاب قوسین سید اولاد آدم اصل وجود فرع عالم صلی اللہ علیه و علی آله و اصحابه اجمعین
اما بعد میگوید فقیر **وکیل احمد نقشبندی مجددی** عفا عنه
ربه بلطفه السرمدی که چون طبیعت مردم از جوہر شناسی حقائق و معارف ساده میباشد
بعض احیان بدام مکر شیطانی افتاده بناخن لدد و عناد و شورش و فساد دل اہل اللہ را
که مرجع کمالات صوری و معنوی باشند می خراشد از ین جا است گجراتی عبث
در انکار کلام معارف نظام سلطان طریقت برہان حقیقت کاشف اسرار
سبع مثانی بحر مواج ہمه دانی شمع بزم عرفانی مقتدای ارباب معانی امام ربانی

حضرت شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی قدس سرہ الروحانی افتادہ لب و دہان را بہ کلمات مزخرفات از سبّ و شتم کشادہ با آنکہ او را ادراکی کجاست کہ بال طرانی درہوائے نکاتش بزند و قوت تخیل کو کہ در حول کعبہ مضامینش طوافی کند زنگار جہالت آئینہ خیالش را نہ چنان مظلم کردہ است کہ غیر ضلالت و گمراہی حرفی برزبانش آید و آرعضال جہل مرکب نہ بوجہی او را از گلشن ہدایت دور افگندہ کہ گاہے بکلمات حق ترنم نماید ؎

آن مجدد کہ داشت احمد نام	آن نہنگ محیط بحر آشام
آسمانی است بر مہ و پروین	بوستانی است بر گل و نسرین
رحمت ایزدی بجانش باد	لعنت حق بدشمنانش باد
ہر کہ او دشمن خدا باشد	دشمن جملہ اولیا باشد

چون خود را دید کہ یاوہ گوئیش را از حرکات مجنونانہ انکار ندو سنجید کہ بیہودہ مقالاتش را مثل پرکاہ بمقابلہ کوہ شمارند از مکتوبات شریف عبارات چند را حسب فہم کاسد خود تعریب نمودہ با دہ ہزار روپیہ پیش سید محمد برزنجی فرستادہ کہ حسب مرام او جواب نگارد تا بذریعہ این تحریر دست آویزی شنگرف بدست آرد برزنجی این عطیہ را از مغتنمات انگاشتہ رسالہ قدح الزند بکمال جد و جہد نگاشتہ و در توہین و تہجین و تکفیر حضرت ممدوح دقیقہ از دقائق فرو نگذاشتہ مگر قاضی و مفتی مدینہ طیبہ باوصف الحاح برزنجی برو راضی نگردیدند و از مہر و دستخط ابا ورزیدند پس برزنجی بمکہ معظمہ رسیدہ از مفتی و قاضی و دیگر علماء حرم محترم التجاء مہر و دستخط نمودہ مگر احدی از علماء مشارالیہم بالبنان بسوئی او التفات نفرمودہ چار ناچار

از سوفیان که معرفتی وشهرتی نه داشته اند آن رساله را حسب مرام خود بمهر و دستخط مستجل کنانیده پیش گجراتی فرستاده گجراتی ترجمه شبهاتش نموده و اموری چند بر آن افزوده مکاشف الاسرار نامش نهاده و درین رساله بمادونی گرفتار و از عجز وزاری بیزار بوده زبان لعنت بر حضرت امام ربانی کشوده و لب ودهان را بدشنام زشت وتکفیر وتفسیق وضلال آلوده ه

یارب چه بلائی است که در مذهب خوبان ÷ دشنام حلال است و شکر خنده حرام است

بخاری از انس و ابی هریره روایت می کند انه صلی الله علیه وسلم قال عن الله تبارک وتعالی من اهان لی ولیا فقد بارزنی بالمحاربة یعنی هر کسی که اهانت ولی خدای تعالی کرد پس از وی تعالی جنگ کرد ابن حجر مکی در زواجر میفرماید این وعید شدید در حق رباخوار و معاندین اولیاء الله واقع است اینچنین کس از فلاح محروم است بلکه بر کفر خواهد مرد قول زرکشی نیز چنین است در فتاوی بدیعی است که از استخفاف عالم زن مطلقه گردد گویا این را قائم مقام ردت گردانیده ه

واعظ بدر میکده از پای سر آمد ÷ باذر دکشان هر که در افتاد بر افتاد

ابن عساکر گوید که گوشت علما مسموم است و آنچه عادت باری تعالی در پاداش منتقصین واقع است معلوم است کسی که نسبت عالم ارتکاب بی ادبی کند قبل موت طبعی قلب وی بمیرد پس کسانیکه از حکم باری تعالی می ترسند باید که از فتنه یا عذاب الیم خائف باشند

هیچ قومی را خدا رسوا نکرد ÷ تا دلی صاحب دلی نامد بدرد

در قوت القلوب گفته هر که منقبتی و مقامی از مقامات عارفان را منکر شود احسن حال او ضعف یقین است و بدترین احوال او کفر و نفاق و کینه

عقوبت او حرمان وجد و فقدان شهود ہے
ما آبگینہ ایم شویم از شکست تیز ٭ آزار یابد آنکہ بود در شکست ما
نقل است جوانی بر صوفیان انکار داشت روزی ذوالنون مصری انگشتری خود را بوی داد کہ بر فلان نان بائی بردہ بیک دینار گرو کن چون نزد او رفت بگرو نگرفت پیش شیخ آمد و ماجرا عرض کرد گفت پیش جوہری بر تا قیمت کند جوہری ہزار روپیہ قیمت کرد شیخ گفت علم بحال صوفیان چون علم نان پز است بدین انگشتری جوان انتباہ گرفت و مخلص شد طرفہ این است کہ این گجراتی از عین عرفان ہم خبر ندارد مگر خود را عارف می شمارد و با وصف آنکہ باصطلاح صوفیہ صافیہ قدس اللہ اسرارہم الوافیہ صلا آگاہ نیست لیکن تحریر ہفوات مزخرفات خویشتن را از متصوفین متالہین می انگارد بنای تصوف بر تزکیہ نفس نہادہ اند نہ بر قیل و قال و اساسش بر فنا و بقا و حضور قلب و تواضع و انکسار داشتہ اند نہ بر جنگ و جدال ہے
تو نقش نقشبندان را چہ دانی ٭ تو شکل و پیکر جان را چہ دانی
گیاہ سبز داند قدر باران ٭ تو خشکی قدر باران را چہ دانی
ہنوز از کفر و ایمانت خبر نیست ٭ حقائقہای ایمان را چہ دانی
از ملا عبد الرحمن جامی پرسیدند کہ سبب چیست کہ شما از تصوف کم میگوئید بپاسخش گفتند این راہ جستجو است نہ راہ گفتگو حضرت جنید فرمودہ این تصوف بقیل و قال نگرفتم و این علم را بجنگ و جدال بدست نیاوردہ ام بلکہ از گرسنگی و ترک دنیا و مجاہدہ یافتہ ام حق این است کہ قدر این گل ندانند تا آنکہ نبوید

وآین راه رانیا بد تا آنکه نجوید ه

قدر گل و مل باده پرستان دانند	نه خودمنشان وتنگ دستان دانند
از نقش توان بسوی بی نقش شدن	کین نقش غریب نقشبندان دانند

چون فقیر حقیر نقشبندی است اورا با امام کاروبار نیازمندی است ه

از برای سجدهٔ عشق آستانی یافتم	سر زمینی بود منظور آسمانی یافتم

پس در خود یارای استماع اینچنین سخنان تضلیل وتکفیر نیافته ناچار قلم برداشتم ونگاشتم آنچه نگاشتم ه

آزرده شد از چشم من آشب کف پایت	ای وای کف پای ترا چشم رسیده است

معهذا بحول الله وقوته مهما امکن حوله خاطر را ضبط نمایم وزبان قلم را بتکفیر وتفسیق نیالایم ه

سینه ام کسب صفا از خاکساری میکند	از غبار آئینه مشق بی غباری میکند

دعا کنم که حق تعالی جل شانه اورا هدایت فرماید وراه راست برویش کشاید ه

زیمن عشق بچنین صلح کل گردم	تو خصم کرده زما دوستی تماشا کن

واین رساله را به **انوار احمدیه** نامیدم ومن الله التوفیق وبیده ازمّة التحقیق
قبل از انکه بازاحت هفوات گجراتی متوجه شدم بر رفع چند اشتباهات می پردازم
تا طالب را اطمینان بدست آید **اشتباه** چون بزرگان دین را با خداوند
سبحانه نسبت درست باشد واو تعالی شانه برین طایفه عنایت خاص بود پس
چرا نسبت ایشان بر السنهٔ عوام هرزه سرا جاری نماید **انتباه** این از اسرار
غیب است هکذا یفعل باولیائه ولا یبالی لا یسئل عما یفعل وهم یسئلون
نمی بینی که انبیاء مرسلین را علیهم السلام بجنون وسحر وکهانت نسبت نمودند وملائکه

ه یعنی امام ربانی حضرت مجدد الف ثانی علیه الرحمه ه [illegible]

بزرگان دین را چرا عوام ناسزا گویند

مقربین را بانوشتن کفریت بانواع اهانت یاد کردند سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِیْ قَدْ خَلَتْ فِیْ عِبَادِهٖ
وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكٰفِرُوْنَ عزیزی از جفا اعدا ببارگاه باریتعالی بنالید او را گفتند
اَلَمْ تَرْضَ اَنْ جَعَلْنَاكَ خَلِیْفَةَ الْاَنْبِیَاءِ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِیٍّ عَدُوًّا شَیٰطِیْنَ
الْاِنْسِ وَالْجِنِّ یُوْحِیْ بَعْضُهُمْ اِلٰی بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوْرًا وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوْهُ فَذَرْهُمْ وَمَا یَفْتَرُوْنَ
اشتباه در اظهار چنین مقالات شورانگیز مقتدایان دین را چه نفع است و
در کتمان آنها کدام ضرر را **انتباه** این بزرگواران درین گفتگو معذور اند
بلکه ماجور اند فانهم متخلقون باخلاق الله واسمه تعالی ظاهر و باطن وکلامه سبحانه بیّن
ومشکل ومتشابه یضل به کثیرا ویهدی به کثیرا لیس هذا اول قارورة کسرت فی الاسلام
از بزرگان عظام و مشایخ کرام چنین کلمات این چنین شطحیات که بحسب ظاهر مخالفت
بشریعت غرا داشته باشد از اول تا آخر بظهور آمده است و اهل تعسف و تعنت زبان
دهان در تشنیع و تقبیح آنها کشیده اند و راه تاویل و حسن ظن مسدود ساخته بی تکلف
به تضلیل و تجهیل آنها جرات نموده اند در تکفیر شیخ ابوسعید ابوالخیر محضر نوشتند
و برالحاد و زندقه معروف کرخی و ذوالنون مصری فتوی دادند و در رد مذهب
صوفیه علیه کتب و رسائل تصنیف نمودند و ایشان را از ضروریات دین متین شمرده هرجا
اشتهار دادند ابن جوزی که کتب تواریخ و طبقات محدثین از مدایح او مالامال است
درین باب رساله نوشته آنرا تلبیس ابلیس نام کرده دران سر حلقه صوفیه کرام شیخ بایزید
بسطامی و عبدالله تستری و ابوبکر شبلی و امام غزالی علیهم الرحمه را نسبت بکفر کرده
و بر ولایت حضرت سیدنا عبدالقادر جیلانی علیه الرحمه انکار نموده **اشتباه**
چون آن جماعه متعدین زبان بچنین کلمات ناشایسته دراز نمودند چرا بسزا نرسیدند

وبعقوبت کردار خویش گرفتار نگشتند **انتباه** این مقام دم زدنی نیست لَیْسَ هٰذَا دَارَ الْجَزَاءِ اِنَّمَا هُوَ دَارُ الْاِبْتِلَاءِ نوح علیه السلام را قریب هزار سال ایذا رسانیدند فَلَمْ یُعَجِّلْ بِجَزَاءِ جَرَائِمِهِمْ وَشَنَائِعِهِمْ **اشتباه** بعضی ازان جماعه بحسب صورت بصلاح موصوف اند و در ظاهر تعبّد و تشرع معروف اند **انتباه** قرا و خوارج هم بصلاح و عبادت مشهور بودند مع هذا بر امام برحق علی بن ابی طالب رضی خروج نمودند و نائرهٔ قتال و جدال برپا ساختند پس اینچنین صلاح باعث فلاح نخواهد بود **اشتباه** چون آن جماعه کم جرأت بچنین باطل بستند چرا مردم دیگر که خود را از اهل حق می گفتند ممدّ و معاون آنها گشتند و چون تقویت مفاسد آنها نمودند **انتباه** هٰذِهٖ اَیْضًا سُنَّةُ اللّٰهِ الَّتِیْ قَدْ خَلَتْ فِیْ عِبَادِهٖ اَلَمْ تَقْرَأْ اِنَّ الَّذِیْنَ جَآءُوْا بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوْهُ شَرًّا لَّكُمْ بَلْ هُوَ خَیْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِ وَالَّذِیْ تَوَلّٰی كِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِیْمٌ بشنو بشنو طریقهٔ مرضیه و شیوهٔ پسندیدهٔ دانشوران عالی فطرت و ساکنان دار الحکمت اینست که چون در کلام یکی از بزرگان دین و مقتدایان شرع متین بر حرفی اطلاع یابند که بحسب ظاهر مخالف شریعت غرا باشد مهما امکن در توجیه و تاویل آن سعی نمایند و آن را باصلاح و تطبیق آن بقوانین ملت بیضا حسب المقدور کوشش فرمایند اگر پی بمقصود نبرند تهمت بر فهم قاصر و ادراک ناقص خویش نهند و سوء ادب را در حق کابر راه ندهند قَالَ الْعَارِفُ الشَّعْرَانِیُّ فِی الْیَوَاقِیْتِ اِذَا وَجَدْتَ فِیْ کَلَامِ اَحَدٍ مِّنَ الْقَوْمِ مَا یُخَالِفُ ظَاهِرُهٗ بِالْکِتَابِ وَالسُّنَّةِ یَجِبُ عَلَیْكَ اَنْ تُنَزِّلَهٗ اَوَّلًا عَلٰی سَبْعِیْنَ مَحْمَلًا فَبَعْدَ ذٰلِكَ تُنَزِّلُهٗ عَلٰی قُصُوْرِ فَهْمِكَ الْقَاصِرِ ازینجا بلندتر رو و قول ملئکه که در جواب اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً گفتند اَتَجْعَلُ فِیْهَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا وَیَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ یاد کن ازینجا بالاتر

خرام وقول کلیم اللہ علیہ السلام را کہ در مناجات گفتہ اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا اِنْ هِيَ
اِلَّا فِتْنَتُكَ برخوان ازینجا ہم نظر را وسیع کن وقول خلیل الرحمان را علیہ السلام کہ در جواب
مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يٰاِبْرٰهِيْمُ فرمود بَلْ فَعَلَهٗ كَبِيْرُهُمْ بنگر وبرین ہم قناعت مکن وحدیث
فَوَجَدْتُ بَرْدَ اَنَامِلِهٖ بَيْنَ ثَدْيَيَّ وَضَحِكَ الرَّحْمٰنُ حَتّٰى بَدَتْ نَوَاجِذُهٗ ملاحظہ نما وبرین ہم
اکتفا مکن وعینک دوربین بر چشم انصاف داشتہ کریمہ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ تلاوت فرما
پس چنانچہ درین نصوص سلوک راہ تاویل لازم ست کلام مشائخ عظام را کہ نائبان
و وارثان انبیا کرام علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات نیز از ظاہر صرف نمودہ بر محامل حسنہ
فرود آر فَاِنَّهُمْ وَرَثَةُ الْاَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ حَاشَاهُمْ ثُمَّ حَاشَاهُمْ اَنْ يُّخَالِفُوْا فِيْ اَمْرِهِمْ
حریفان بزم قدم با ہمہ دانی وداشنائی کہ بہ حفظ مراتب نتوانستند وسر یار را باغیار برملا گفتند
ہمانا وجہش این ست کہ چون بمشاہدۂ آفتاب جمال بیتاب گشتہ عنان اختیار دست
دادند ساقی ازل از خمخانہ محبت بکمال اخفا واستتار جرعۂ ہوش ربا در جام جان شان انداختہ
ایشان را در خلوت گاہ انس کشید پس درحالت سکر وبیخودی قدم ایشان لغزش نمود
وافتاد آنچہ افتاد تا آنکہ گستاخانہ بر بساط قرب گفتند آنچہ گفتند باز چون محبوب عشوہ ساز کرشمہ باز
جلوۂ ناز در میان آورد ونقاب استغنا وکبریا بر روی انداخت پس بحر مواج مستی از تموج
باز ماند وزورق ہستی ایشان را از عمان لاہوت بساحل ناسوت انداخت آنگاہ
بزوال سکر وبیخودی آثار عبودیت واستار بشریت را دریافتہ وحقائق اشیا را
کماہی شناختہ بلوازم بندگی وآداب سرافگندگی سُبْحٰنَكَ اِنِّيْ تُبْتُ اِلَيْكَ بر زبان آوردند
گاہی نیاز است وقتی ناز يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكٰرٰى
مشیر مقام اول ست وکریمہ فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ فَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ مشعر مقام ثانی کہ

از ملوک پیشین بر توسن سپهر قرین بر سر مستی بگذشت مست گستاخانه بملک خطاب کرده
گفت ای ملک این اسپ خود بمن بفروش ملک از راه وقار لب بجواب آن نکشود چون
بدولت سرا رسید حکم داد تا آن مست را حاضر کردند همان مستی او پرواز کرده بود و آب سرخوشی
او بر خاک ریخته آداب بندگی بجا آورد و داد مدح و ثنا داد ملک پرسید که سمند بادپیمای
ما را میخری گفت شاها آنکه خریدار او بود ازینجا رخت بیرون کشید و آنکه حریف این گستاخی
بود مهرهٔ اقامت برچید اکنون که تواند چنین جرات نمود و گلگون شاه را که تواند خرید
ملک بخندید و آن اسپ برق رفتار بوی بخشید جان برادر پارهٔ از تنگنای عقل بیرون
ای واندکی از خود بینی و خویشتن پرستی پائی بیرون گذار تا بسر منزل مقصود رسی

قال بعضی ملحدان از معجزهٔ انبیاء و کرامت اولیاء منکر اند همچنین عقائد باطل این
قوم بسیار است اما در ملک هند در قصبه سهرند از طائفه مذکوره در وقت جهانگیر بادشاه
پیدا شده بود که دعوے اباطیل بسیار می نمود و لافهاے دروغ میزد که در آن ارشاد
انبیاء هم سری ایشان بود و اهانت انبیاء و اولیاء و علمای فرموده و این همه مریدان خود
می نوشت چون بادشاه آنوقت بعضے ازین عقائد خبر یافت ریش او کندید و بر قلعه
گوالیار قید نمود **اقول** این چه طعنهٔ بے سروپا و افترای بے اصل است که بر فتراک
اهل الله بر بسته

خدا که خواری اهل وفا نخواسته باشد + چرا تو خواسته باشی خدا نخواسته باشد

سر حلقهٔ طائفه علیه مجددیه را از ملحدان منکرین معجزهٔ انبیاء و کرامت اولیاء گفتن و منسوب
به عقیده باطل نمودن دل را در حرکت و اضطراب مے آرد

چون ستمی همیشه جبینم ز چین پر است + یعنی دلم ز دست توای نازنین پر است

منتقم حقیقی بکردار این بدزبانی و دشنام دهی بسزایش رساند ~

ناحقم گر گشته از قتل من منکر مشو + خون چون من بیکسی خود قابل انکار نیست

واقعهٔ جان گداز حبس چنان نیست که دین داری بآن ابتهاج و فرح ظاهر سازد انبیاء

الله از دست کفره چها چها روی مصائب دیده اند و اولیاء الله از فسقهٔ فجره چه قدر مرارت

اذیت چشیده اند بر سر حضرت یحیی و یوسف علیهما السلام چه گذشت و با حضرت عیسی چه

معامله پیش آمد مگر تن به قضا دادند و لب به گله نه کشادند ~

ای خوش آندم که من کشته بخون می گشتم + او زده تکیه بشمشیر تماشا می کرد

چاک پیراهن یوسف که گواهش تهمت بود + خنده بر سستی تدبیر زلیخا میکرد

اصل واقعه تاریخی به پهلوی دیگر بیان کردن از بد دیانتی است تا مردمان را بفریبد و قلوب

صادقین و راسخین فی العلم را بدرد آرد ~

یا در حریم محفل دلها شمرده نه + آهسته پا بنه تا نشکنی شیشه‌ها بهم

اصل واقعه این است که حضرت مجدد علیه الرحمه در ابتداء اکثر احوال خود را به پیر خود می نوشتند

تا صحت و سقم احوال را معلوم کنند چنانچه آداب پیری و مریدی است که مرید هر واقعه و حالی که

برو ظاهر شود واجب است که بشیخ خود ظاهر کند تا بصحتها و مطلع شود و الا او را مرید خائن

میگویند که از ترقی میماند لهذا وقتی حضرت ایشان را عروجی شده بود و دران عروج از مقام

اولیاء و اصحاب گذشته بحضرت پیغامبر صلی الله علیه و سلم رسیده مراد خود را یافتند پس این

احوال و عروج خود را بمرشد خود نوشته بودند قضا را این مکتوب بدست روافض افتاد و دران

زمان وزیر و خادمان بادشاه اکثر روافض بودند همین عروج ایشان را انگشت نما کردند و

شهره دادند که فلان شیخ خود را از صدیق اکبر بهتر گفته وزیران بنا بر مصلحت خود بادشاه را

درسکر غافل سید اشتند در عین مستی ہمین قصہ را بہ بادشاہ عرض کردند و گفتند کہ شما اعتقاد دارید
کہ حضرت ابوبکر صدیق رضی افضل الاولیا است الحال شیخ احمد سہرندی خود را بر حضرت ابوبکر رضی
افضل نوشتہ است ازین سخن بادشاہ جفاکشیدہ برای تحقیق این سخن حضرت ایشان را از سہرند
طلبیدہ بحضور خود این واقعہ را پرسید ایشان دیدند کہ بادشاہ در سکر است حقائق و دقائق
سخن را بانی فہمد تنزل کردہ جوابی میانہ قریب لفہم عام گفتند کہ من خود را بر سگ افضل نمیدانم
چگونہ بر حضرت صدیق اکبر خود را افضل گویم اما چون حالی و عروجی وارد شدہ بود بشیخ خود
مخفی نوشتم تا صحت سقم آن را معلوم کنند الحال دشمنان آن را نافہمیدگی بحضرت بادشاہ
معروض داشتہ اند جوابش بسیار است آسان تر جواب آن است کہ بادشاہ مرا بعد از پنجاہ
سال مرور یاد کردہ بحضور خود طلبیدہ اند و از مقام امیران و شاہزادہ ہا گذشتہ اینک
قریب شما ایستادہ ام نمیتوان گفت کہ من از پنجہزاری و دہ ہزاری افضل شدم مقام
ہمان خانہ کہنہ است کہ در سہرند معروف است بعد از مدتی یکبار مرا بحضرت بادشاہ
رسانیدند و از مقام امرایان گذرانیدہ بشما مقرب ساختند و ہمین ما تنزل کردہ
بخانہ خود میروم و تمام عمر در مقام اصلی خود می باشم وزیران شما ہمیشہ از مقربانند و
مثل ما در عمری یکبار برای حاجتے آمدم و رفتم ہم چنین صحاب کرام ہمیشہ از مقربان حضرت
پیغامبر اند مثل طالبان در تمام عمر یکبار بحضرت رسیدیم و حاجت خواستہ زود رجوع کردیم
و در مقام اصلی خود ماندہ ایم تا زندہ ام ازین جواب سادہ بادشاہ خوشوقت شد ایشان را
باعزاز و اکرام رخصت کرد دشمنان دیدند کہ شیخ ازین بلا خلاص شد بلای دیگر ترتیب
دادند و مکرہا آغاز کردند و بادشاہ در عین مستی گفتند کہ شیخ احمد اینقدر مریدان دارد اگر خواہد
دعوی بادشاہی کند و در تواریخ نوشتہ اند کہ فلان شیخ بادشاہی بزور گرفت و خود بادشاہ

گشت آزین سخن بادشاه تبرسید و ایشان را حبس فرمود مصلحت ایزدی این بود تا ایشان
ترقی نموده بمقام اعلی رسند و اهل حبس هم از ایشان مستفید شوند آری طالبان صادق
شیخ کامل را بخود جذب می کنند منقول است که حضرت مجدد رح روزی فرمودند که
ما بین خمسین و ستین بر من بلا خواهد آمد که از من ترتیب جلالی خواهد شد مقامی و کمالی
که بی نظیر و بی نهایت است بی این محنت و مصیبت مرا میسر نخواهد شد به تقدیر الهی
و صدق این مکاشفه حاسدان فتنه انگیزی کردند تا آنکه بادشاه ایشان را حبس کرد و
درآن حبس بکمالات عالیه رسیدند و کافران محبوس را مسلمان کردند و می فرمودند
اگر بادشاه بر من غضب نمیکرد این محبوسان کی ارشاد می یافتند و من بدرجات عالی و
مقامات متعالی کی میرسیدم آزین سببها حضرت مجدد رح از بادشاه راضی بودند و او را
بد دعا نه کردند و ضرر او را نخواستند بعضی از صوفیان ایشان خواستند که به بادشاه ضرر
رسانند انها را در خواب و بیداری منع کردند و گفتند که بدی بادشاه بدی تمام خلق است که
هر که بباد شاه ضرر رساند من از وی بیزارم

قضا از خاک ظالم رفته رفته .:. کند تعمیر دلهای شکسته

قال یکی از دعوی های او این است که من مجدد الف ثانی ام اگرچه بر سر هر مائة مجددی
گذشته است اما مجدد مائة دیگر است و مجدد الف دیگر چنانکه میان مائة و الف فرق است
همچنان در مجددین نیز فرق است بلکه زیاده از آن بر سر مکتوب او همین دعوی است و این
خلاف حدیث است قال النبی صلی الله علیه وسلم ان الله تعالی یبعث لهذه الامة علی راس کل مائة
سنة من یجدد لها دینها یعنی مجدد آن است که بر سر هر صدی حق تعالی بر می انگیزد در این
امت مرحومه شخصی را که تجدید کند برای این امت امر دین را پس دعوی او خلاف حدیث است

مجدد بر صد سال خواهد بود نه بر هزار سال و برین دعوی هم دلیلی نیست که در مجدد مائة و الف در مرتبه فرق است این دعوی هم باطل است که آنچه درین مدت فیضان با متان رسد از توسط مجدد باشد و اگرچه دران وقت اقطاب و غوث و ابدال و اوتاد و نجبا و نقبا بوده باشند و این دعوی او نیز باطل است که دلیل نه دارد و قصد او درین دعوی آن است که سلاسل مشائخ برهم زند **اقول** چون شریعت محمدیه علی صاحبها الصلوة والسلام تا قیام قیامت باقی خواهد بود و بسبب مرور دهور مداهنتی در دین پیدا می شود مصلحت الهی مقتضی شد تا بر سر هر مائة مجدد دین پیدا کند تا تجدید مراسم دین متین نماید و گرهی از احوال عالم و عالمیان کشاید حضرت مجدد علیه الرحمه چنانکه بر سر مائة بودند همچنان بر سر الف و دورهٔ الف از دورهٔ مائة قوی باشد و قوت تجدید حضرت مجدد در حسب آن قوی بود لهذا ارباب علم حضرت ایشان را مجدد الف ثانی گویند و بمقام خود بیان شده است که مجدد را بقرینهٔ حال مجدد میگویند پس بقرینهٔ حال حضرت را مجدد الف ثانی گفتند در حدیث انکار این معنی یافته نمی شود که مجدد الف نخواهد بود بلکه در حدیث لفظ کل مائة واقع است و کل گاهی مجموعی باشد گاهی افرادی اگر کل افرادی مراد گرفته شود بر صد صد هر مائة مجددی خواهد بود و اگر مجموعی مراد داشته باشد بر سر الف مجدد خواهد بود و این معنی خود ظاهر است که چنانکه در مائة و الف فرقهاست همچنان درمیان مجدد مائة و مجدد الف چه مجدد مائة را همین قدر لیاقت کافی است که آنچه در عرصهٔ صد سال مداهنت واقع شده آنرا دفع کند یا درین مائة آنچه ضرورت داعی باشد بآن متوجه گردد یا آنکه فیض او در مائة ساری باشد و مجدد الف را لیاقتی درکار است که در امور مذکوره بالا به همچو امور قوتی داشته باشد تا هزار سال را کافی باشد پس ظاهر است که قوت مجدد الف افزون تر از قوت مجدد

مائة باشد و این معنی کہ آنچہ درین مدت فیضان ہا متیان رسد از توسط مجدد باشد امری است متعلق بکشف و الہام و اثرش بہ قطع سلاسل مشائخ نہ رسد چہ اگر مصلحت ایزدی مقتضی آن باشد کہ بہر سلاسل بذریعہ شخص واحد کہ او را تعلق خاص بہر سلاسل بودہ است فیضی رسد درین ہیچ محذوری لازم نیاید چنانکہ از مبدء فیاض فیضان بذریعہ حضرت غوث الاعظم رضی اللہ عنہ بہ مشائخ برسد و سلاسل چشتیہ و سہروردیہ و نقشبندیہ ازان منقطع نہ گردد این را ارباب نظر و صاحب حال و قال دانند ہر کسی کہ از خدمت مشائخ بہرہ ندارد بجز انکار و استحالہ چہ نگارد

حدیث عشق چہ داند کسی کہ در ہمہ عمر ٭ بسر نکوفتہ باشد در سرای را

باقی ماند این معنی کہ درین دورہ الف ظہور حضرت عیسیٰ و امام مہدی علیہ السلام خواہد بود گجراتی جوابش ناقلا از حضرت مجدد رح میگوید کہ ہو را است یکی راہ قرب نبوت و دوم راہ قرب ولایت در راہ قرب نبوت معاملہ توسط مفقود است ہر کہ این راہ رفتہ است ہیچ جائے توسطی درمیان ندارد و بے توسط احدی اخذ فیوض و برکات می نماید حیلولت در راہ دومی است فقط معاملہ این موطن علیحدہ است و حضرت عیسیٰ علیہ السلام و حضرت امام مہدی علیہ الرضوان براہ اول داخل اند انتہی فالحمد للہ علی ذلک حق بر زبان جاری است

عشق آن چاک کہ در پیرہن یوسف زد ٭ پردۂ بود کہ از کار زلیخا برداشت

قال لاف دیگر آنست کہ علوم و معارف من مقتبس از انوار مشکوٰۃ نبوت اند این علوم و معارف مرا از حیطۂ ولایت خارج اند ارباب ولایت در رنگ علمای ظواہر از ادراک آن عاجز اند این نیز باطل و خلاف شرع چہ ہما ولیا اقتباس از مشکوٰۃ نبوت دارند از کجا ثابت شد کہ بجز مدعی دیگری را اقتباس نیست میگوید صاحب این علوم و معارف مجدد این الف است کما لا یخفٰی علی الناظرین فی علومہ و معارفہ التی تتعلق بالذات والصفات

وَالْاَفْعَالِ وَالتَّلَبُّسِ بِالْاَحْوَالِ وَالْمَوَاجِيْدِ وَالتَّجَلِّيَاتِ وَالظُّهُوْرَاتِ فَيَعْلَمُوْنَ اَنَّ هٰؤُلَاءِ
الْعُلُوْمَ وَالْمَعَارِفَ وَرَاءَ عُلُوْمِ الْعُلَمَاءِ وَوَرَاءَ مَعَارِفِ الْاَوْلِيَاءِ بَلْ هُوَ بِالنِّسْبَةِ اِلٰى تِلْكَ
الْعُلُوْمِ قِشْرٌ وَتِلْكَ الْمَعَارِفُ لُبُّ ذٰلِكَ الْقِشْرِ ازین عبارت فضیلت ایشان
او برائمہ اربعہ وعلمار کرام واولیا رعظام لازم می آید کہ بدون شاہد کتاب و سنت و اجماع
امت کسی ہیچگونہ قبول نماید علاوہ برین اگر علوم و معارف بزرگواران قشر است علوم و
معارف ایشان لب ازین اہانت و نقص ہمہ علما و انبیار لازم می آید کہ در سلف اول
گذشتہ اند وھر کہ انبیا و علما ر علم ایشان را بنظر حقارت نگرد و یا ذکر ایشان با ہانت کند
کافر شود و جای دیگر برعکس این میگوید کہ چنانچہ انبیا رعلیہم السلام علوم از وحی میگیرند ہمچنان
اولیا آن علوم را از اصل اخذ می کنند و علما ران علوم را از شرائع اخذ کردہ اند و بطریق اجمال
آوردہ اند ہمان علوم ست چنانچہ انبیار انفصیلا و کشفا حاصل میشود ایشان را نیز بر ہمان
نہج حاصل میشود اصالت و تبعیت درمیان ست این قول و دعوی اوراکہ بالاکردہ بود رد میکند
چون علوم و معارف انبیا و اولیا و علما یکی باشد و فرق اصالت و تبعیت درمیان بود پس علوم
و معارف کسی کہ ورای علوم علما و ورای معارف اولیا باشد حکم او چہ خواہد بود و چون آن
علوم ست کہ انبیا علیہم الصلوات از وحی گرفتہ اند ہمان علوم ست کہ اولیا از الہام میگیرند
و علما از شرائع اخذ می کنند ازینجا تحقیق گشت کہ علوم و معارف انبیا و علما یکی ست فرق
اصالت و تبعیت درمیان ست و علوم و معارف او مخالف ایشان است پس کسیکہ علوم و معارف
ایشان را بنسبت علوم و معارف خود قشر داند و علوم و معارف خود را لب خواند اہانت علوم
و معارف انبیا و اولیا و علما کردہ باشد چنانچہ خود قائل شدہ **اقول** حضرت مجدد
علیہ الرحمہ در مکتوب چہارم از جلد ثانی کہ بمیر محمد نعمان صدور یافتہ می فرماید بدانند کہ علم الیقین

عبارت از شهود آیات است که افاده یقین علمی نماید این شهود فی الحقیقت استدلال است از اثر بموثر پس آنچه از تجلیات و ظهورات و مرایای آفاق و انفس دیده شود همه از قبیل استدلال اثر بموثر است اگرچه آن تجلیات را تجلیات ذاتیه نامند و آن ظهورات را بی کیف خوانند چه ظهور شیئ در مرآت حصول اثر یست از آثار آن شیئ بحصول عین آن شیئ پس سیر آفاقی و انفسی تمام مقدم از دائره علم الیقین بیرون نکشد و غیر از استدلال از اثر بموثر نصیب آن نباشد قال الله تبارک و تعالی سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ دیگران سیر آفاقی را از علم الیقین دانسته اند و عین الیقین و حق الیقین در سیر انفسی اثبات نموده اند و بیرون انفس سیر نگفته

آن ایشانند من چنینم یارب ❊ ❊

میدانند که حضرت حق سبحانه تعالی به بنده از بنده نزدیکتر است پس از بنده تا حق جل و علا در جانب اقربیت سیر دیگر متخلل است که وصول بقطع آن منوط است این سیر ثالث نیز فی الحقیقت مثبت علم الیقین است هرچند از دائره ظلیت بیرون است اما از شایبه ظلیت پاک و مبرا نیست زیرا که اسما و صفات او جل سلطانها فی الحقیقة ظلال حضرت ذات اند تعالی و تقدس هرجا شوب ظلیت است داخل آثار و آیات است پس ایشان از همه سه سیر علم الیقین یک سیر اول را مخصوص بعلم الیقین ساخته اند و سیر دوم آنرا محصل عین الیقین گردانیده اند و بسیر ثالث لب نگشاده تا دائره علم الیقین تمام شود عین الیقین و حق الیقین هنوز در پیش است

قیاس کن ز گلستان من بهار مرا ❊ از عین الیقین و حق الیقین چه گوید و اگر گوید که فهم کند و که دریابد این معارف از حیطه ولایت ارباب ولایت در رنگ علما ظواهر در ادراک آن عاجز اند و در درک آن قاصر این علوم مقتبس از مشکوة انوار نبوت اند علی اربابها الصلوة والسلام والتحیة که بعد از تجدید الف ثانی به تبعیت و وراثت تازه گشته اند و بطراوت ظهور یافته

صاحب این علوم و معارف مجدد این الف است کما لا یخفی علی الناظرین فی علومہ معارفہ التی تتعلق بالذات والصفات و الافعال و تتلبس بالاحوال و المواجید و التجلیات و الظہورات فیعلمون ان ہولاء المعارف و العلوم وراء علوم العلماء و وراء معارف الاولیاء بل علومہم ہولاء بالنسبۃ الی تلک العلوم قشر و تلک المعارف لب ذلک القشر سبحانہ الہادی
وبدانند کہ بر سر ہر مائۃ مجددی گذشتہ است اما مجدد مائۃ دیگر است و مجدد الف دیگر چنانچہ درمیان مائۃ و الف فرق است در مجددین اینہا نیز ہمان قدر فرق است بلکہ زیادہ ازان مجدد آن است کہ ہرچہ دران مدت از فیوض بامتان برسد بتوسط او برسد اگرچہ اقطاب و اوتاد آن وقت بوند و بدلا و نجبا باشند خاص کند بندہ مصلحت عام را انتہی اعتراضی کہ معترض کردہ مبنی بر نافہمی وست آنچہ حضرت مجدد میفرماید این معارف از حیطۂ ولایت ارباب لایت و رنگ علما ظواہر ورادراک ان عاجزند ازین عبارت ظاہر است کہ ارباب لایت کہ برنگ علما ظاہر اند بدرک ایشان این معارف درنہ آید و درین ہیچ غیبہ نیست کہ پایۂ این معارف عالیہ ہمچنان است قطع نظر از دقائق کہ طائر ادراک بکنگرہ بلندش نرسد ہر سخنی از سخنان مشائخ ظہری و بطنی دارد و ہر بطنی بطنی دیگر تا ادل برمقتضای فہم ظاہر عمل بجای بنیارند از فہم بطن اول نصیبی نیابند و تا برمقتضای فہم بطن اول عمل نہ کنند از فہم بطن ثانی بی بہرہ مانند و علی ہذا ہر فہمی دلیل علی ہر علی سبیل فہم دیگر تا آنگاہ کہ بمنتہای بطون کلام برسند و امکان رسیدن بدان وقتی بود کہ امکان رسیدن بمقام متکلم و درجۂ علم او باشد و ازینجا معلوم شود کہ حصول بمنتہای بطون کلام الہی و حدیث نبوی مقدور کسی نباشد و اما کلمات مشائخ ہر کہ اقتضای بطون اشارات ایشان نماید و با بپایۂ از مدارج و معارج اعمال و فہوم آن ترقی کند و قوت وصول بمقام متکلم دارد ممکن کہ بمنتہائی بطون کلام ایشان رسد پس ہرگاہ صاحب این علوم و معارف مجدد الف

باشد وآن سخن از حیطهٔ فہم اولیا که برنگ علما ظاہر اند خارج باشد چه باک بود وازان چه محذور لازم آید وتشبیه معارف به لب عموماً در اصطلاح رائج است مولانا رومی فرماید ؎

من ز قرآن مغز را برداشتم * استخوان پیش سگان انداختم

وسوق عبارت حضرت مجدد رح دلالت بر اولیاء زمان خود میکند پس ہیچگونه فضیلت بر ائمه اربعه وغیره لازم نه آید وازین کلام اہانت منقصت انبیاء الله علیہم السلام فہمیدن سخت نادانی ہست چه ہیچ جا ذکر انبیاء الله یافته نمی شود پس این را کفر قرار دادن چه اسلام است ؎

اگر ملا جلالم کرد تکفیر * چراغ کذب را نبود فروغے * مسلمانش بخوانم در مکافات * دروغی را جوابے بود دروغے

وآنچه تقریر دیگر درباب اہانت انبیاء الله پیش کرده از تقریر اول سخیف تر است چه اصل مدعا ہمین ہست که این معارف از حیطهٔ ادراک ارباب ولایت که در رنگ علماء ظاہر اند خارج است پس ازین تقریر اہانت ومنقصت ہیچ نبی از انبیاء الله لازم نه آید وادعای مساوات علوم ومعارف انبیاء واولیاء وعلماء باوصف اظہار فرق ہم پایۂ ہذیان است ہرگاه بفحوائے تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۘ فضل رسولان متفاوت است پس به تفاوت حالات ومقامات اولیاء الله وعلماء چه رسد ؎ ہست بر مقتضائے فیض ازل * بعض از بعض افضل واکمل * درہمچو مواقع از تکفیر بزرگان دین اجتناب کلی باید والا ہر شب را فردائی است ؎

پند حکیم عین صواب ست ومحض خیر * فرخنده بخت آنکه بسمع رضا شنید

قال از مکتوبات ششم از جلد ثانی ومکتوب نود وچہارم از جلد ثالث مراد آن است که خواجه عالم صلی الله علیه وسلم ولایت ابراہیمی حاصل نکرده بودند وبه ولایت خود متحقق نگشته بودند وبه غیب الغیب نرسیده بودند وآنچه برای حصول این دولت در دعای اَللّٰہُمَّ صَلِّ عَلٰی

محمد کما صلیت علی ابراہیم تا ہزار سال می خواستند مستجاب نشد مگر از توسط فردے است کہ بعد از ہزار سال آمدہ و بہ راہ دیگر کسب کردہ خواجہ عالم را صلی اللہ علیہ وسلم بولایت ابراہیمی و ولایت محمدی و غیب الغیب رسانید بعد از آن مقام محبوبیت خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم بدرجۂ علیا رسید و اظہار بزرگی خود میکند کہ مقصود از آفرینش من این بود کہ کمالات مذکورہ خواجہ عالم را صلی اللہ علیہ وسلم حاصل آید و برکات حضرت ابراہیمی تکمیل نماید و درین چند قباحت پیدا می آید **اول آنکہ** خود باآن مقرر کردہ بود کہ در راہ نبوت حیلولت و توسط نیست **دوم آنکہ** حصول محبوبیت و خلت و محبیت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از کتاب و سنت و اجماع امت ثابت است و کمال ہمہ انبیا خواجہ عالم را صلی اللہ علیہ وسلم در شب تولد عطا شد و کمال انبیا علیہم السلام وہبی است نہ کسبی و ایشا فراول ولایت عنایت میکنند بعد از آن نبوت **سوم آنکہ** مراد از صباحت و ملاحت حسن ظاہر است نہ ولایت و این نیز غلط صریح است کہ نسبت صباحت بحضرت یوسف است علیہ السلام نہ بحضرت ابراہیم علیہ السلام **اقول** اینہمہ تقریر مبنی بر نافہمی است **ع**

عاقلی گر شنود طعنۂ نادان صدبار + لائق انست کہ آشفتہ و برہم نشود
زانکہ این بیت کمال است بعالم مشہور + اینچنین بیت چرا شہرۂ عالم نشود
سنگ بدگوہر اگر کاسۂ زرین شکند + قیمت سنگ نیفزاید و زر کم نشود

بر ما ضرور افتاد تا عبارت ہر دو مکتوب بقدر ضرورت درینمقام نقل کنم و بتیر اشکالے کہ درینمقام وارد می کنند جواب یگان یگان کہ حضرت مجدد رح و منتسبان حضرت ایشان تحریر فرمودہ اند برنگارم تا مسلک از خار و خاشاک پاک و صاف گردد در مکتوب ششم از جلد ثانی کہ بحضرت خواجہ معصوم قدس سرہ صدور یافتہ مذکور است انگارم کہ مقصود از آفرینش

من آنست که ولایت محمدی بولایت ابراهیمی علیهما الصلوة والتحیات منصبغ گردد و حسن ملاحت این ولایت با جمال صباحت آن ولایت ممتزج شود و در حدیث آمده أخي یوسف أصبح وأنا أملح و باین انصباغ و امتزاج مقام محبوبیت محمدیه بدرجهٔ علیا رسد تا که مقصود از امر باتباع ملت ابراهیم علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام حصول این دولت عظمی بوده است و طلب صلوة وبرکات مماثل صلوة وبرکات حضرت ابراهیم علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام برای این غرض بوده در مکتوب نود و چهارم از جلد ثالث که نیز بحضرت مخدوم زاده خواجه محمد معصوم صدور یافته تحریر فرموده اند حضرت حق سبحانه تعالی فی حد ذاته جمیل است حسن و جمال ذاتی او را ثابت است نه آن حسن و جمال که مکشوف و مدرک ما گردد و در تعقل و تخیل ما در آید مع ذلک در آنحضرت مرتبه ایست اقدس که این حسن و جمال هم از غایت عظمت و کبریای آن بآن مرتبه نمیتوانند رسید و بحسن و جمال متصف نمی تواند ساخت تعین اول که تعین وجودی است تعین آن کمال و جمال ذاتی است و ظل اول آنها و از آن مرتبه اقدس که کمال و جمال را هم آنجا گنجایش نیست که او از غایت عظمت و کبریای به هیچ تعینی متعین نمی گردد و در کدام آئینه در آید و مع ذلک سرے و نشاء از ان مرتبهٔ اقدس در مرکز دایره این تعین اول ودیعت نهاده اند و نشانی آنجا تعبیه نموده اند چنانچه تعین اول منشاء ولایت خلیلی است آن سر و آن نشاء که در مرکز این تعین نهاده اند منشاء ولایت محمدی است علی صاحبها الصلوة والتسلیمات و این حسن و جمال ذاتی که تعین اول ظل آنها است شباهت به صباحت دارد که در عالم مجاز از قبیل حسن خد و جمال خال است و آن سر و نشاء که در مرکز ودیعت نهاده اند مناسبت بملاحت دارد که ورای رشاقت قد و صباحت خد است و رای حسن چشم و جمال خال امری است ذوقی تا ذوق ندهند ورنه شاید شاعرے گوید

له در حدیث وارد است که بلال [illegible] سین بلال [illegible] وسین [illegible] ۱۲

آن دارد آن نگار که آن هست هر چه هست * آنرا طلب کنید حریفان که آن کجاست
ازین بیان تفاوت درمیان این دو ولایت دریاب هرچند هر دو از قرب حضرت
ذات تعالی و تقدس ناشی میگردند اما مرجع یکی کمالات ذاتست و معاد دیگری صرف
ذات تعالی و چون ملاحت فوق صباحت است پس وصول بملاحت بعد از طی مراتب
صباحت صورت بندد و تا وصول بجمیع مقامات ولایت ابراهیمی میسر نشود وصول بحقیقت
این ولایت که ذروهٔ علیای ولایت محمدی است میسر نیاید علی صاحبها الصلوة والسلام ازینجا
تواند بود که خاتم الرسل علیه وعلیهم الصلوة والتسلیمات مامور بمتابعت ملت حضرت ابراهیم گشت
علیهما الصلوة والسلام تا بوسیله این متابعت بحقیقت ولایت او برسد و ازینجا بحقیقت ولایت
خود که تعبیر ازان بملاحت رفته است متحقق گردد و چون حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم را با مرکز دائره ولایت
خلت مناسبت ذاتی است که بحضرت اجمال ذات اقرب است و بمحیط آن دائره مناسبت کمتر است
که رو به تفصیل کمالات ذات دارد تعالی پس تا بکمالات محیط آن دائره هم متحقق نشود ولایت
خلت تمام نگردد و ازینجاست که در صلوة منطوقه آمده است کَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيْمَ
تا کمالات ولایت خلت تمام او را میسر آید چنانچه صاحب آن ولایت را میسر شده بود
علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام و چون مکان طبیعی ولایت محمدی مرکز دائره ولایت خلیلی است
علیهما الصلوة والتحیات و سیر او نیز مقصور بر سیر مرکزی آن دائره ناچار از انجا برآمدن و
به محیط آن دائره درآمدن واکتساب کمالات آن کردن متعسر شد و خلاف مقتضاے
طبیعت بود پس توسلی باید از افراد امت او علیه وعلی آله الصلوة والسلام که بتبعیت او علیه الصلوة
والسلام در عین آن مرکز بود و از راه دیگر مناسبت به محیط آن دائره داشته باشد تا او
اکتساب کمالات آن مرتبه نماید و بحقیقت آن مرتبه متحقق گردد و به پیغمبر متبوع او بحکم

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ اَجْرُهَا وَاَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بتوسط وصول او بآن کمالات نیز متحقق
شود و مراتب ولایت خلیلی تمام کند پس آن سرور را علیه وعلی آله الصلوة والسلام بتوسط آن
فرد کمالات محیط آن دائره نیز میسر شده ولایت خلیلی در حق او علیه وعلی آله الصلوة و
السلام نیز تمام گشت و دعای اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ کَمَا صَلَّیْتَ عَلٰی اِبْرَاهِیْمَ بعد از هزار سال
باجابت مقرون گشت و مسئول مستجاب شد آن سرور را علیه وعلی آله الصلوة والسلام بعد
از تمامی ولایت خلت کار و بار بآن سرو نشاء است که در مرکز ودیعت نهاده اند و تعبیر از
بملاحت یافته است و آن فرد را از برای حراست و محافظت هست از انمقام بعالم بازگردانید
خود در خلوتخانه غیب الغیب با محبوب خلوت داشته

هَنِيْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِيْمِ نَعِيْمُهَا + وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِيْنِ مَا يَتَجَرَّعُ

باید دانست که محیط مرکز ثالث هر چند نسبت به محیط مرکز تعین اول اصغری نماید
اما اجمع است چه هر چه بحضرت ذات جل شانه نزدیک تر است جامع تر است صغر آن در رنگ
صغر انسان باید دانست که باوجود صغر جامعترین جمیع اصناف عالم است ایضا شخصی که
بکمالات این محیط متحقق گشت از اجمال مرکز بتفصیل محیط آید آن بی مناسبتی که به محیط و
تفصیل داشت زائل شد و بی تکلف از تفصیلی فرت و بکمالات آن تفصیل نیز متحقق گشت
بشنو باوجود کمال اقتدار چون نظام عالم بحکمت منوط ساخته اند در تربیت محبوبان نیز از
وجود اسباب چاره نبود هر چند وجود سبب بیش از بهانه نباشد و زیاده از روپوش قدرت نبود
سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِيْ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا انتهی قبل ازان که بذکر
ایرادات واجوبه آن متوجه شوم مناسب است که از رخ بعض عبارات نقاب اجمال
بردارم قوله رضی الله عنه الکارم که مقصود از آفرینش الخ میگویم که چون بعض امور شرطیا

موقوف علیه امری باشد تحقق مشروط و موقوف را محتاج الیه باشد لیکن این معنی مستلزم افضلیت شرط بر مشروط یا موقوف علیه بر موقوف بنا شد نمی بینی که اکثر صفات اضافیه که تحقق آنها موقوف بر وجود ممکن است چنانچه حق تعالی خویشتن را در کلام مجید رَبُّ الْعَالَمِینَ می ستاید و معنی تربیت رسانیدن شیٔ است بتدریج بمرتبهٔ کمال و اثر تربیت بی مربی صورت نه بندد و کذلک مضمون معیت هم بغیر طرفین یافته نمی شود و هکذا حال الرَّزَّاقِ وَالرَّحِیْمِ وَالْقَرِیْبِ وَالْمُجِیْبِ اِلٰی غَیْرِ ذٰلِكَ مِنَ الصِّفَاتِ الْاِضَافِیَّةِ و نمی توان گفت که این ها صفات کمال نیستند نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ تِلْكَ الْاَوْهَامِ چه خدای تعالی از همچنین صفات خود را می ستاید پس بی کمال اینها چه گنجایش است اگرچه این همه صفات در تحقق وجود محتاج ممکنات هستند لیکن ازین توقف و احتیاج فضل ممکن ثابت نمی شود بلکه فضل و کمال مر حضرت باری را ثابت است که بندهای عجزه خود را بنوازشهای بوقلمون مرهون منت فرمود کذلک سیری و سیرابی و شفا همه فعل حق است تعالی شانه و عادات او سبحانه تعالی بران جاریست که بی طعام و شراب و دوا این امور صورت نمی بندد پس ازین توسط نقصی بافعال و تعالی لاحق نمی شود و همچنین است ارادات ازلیه حق تعالی که باوقات و آنات منوط اند مثلا اراده موجودیت زید در فلان وقت بوده باشد و تا آن وقت نیاید اراده او تعالی در کمین بطون خواهد بود پس وقت آن هم واسطه موجودیت زید شد و این هم مستدعی فضل آن وقت نیست پس عالم نیز باعتبار ترتب آثار ایزدی متوسط است ازین توسط فضل عالم بر خدای تعالی ثابت نمی شود معاذ الله. قوله رضی الله عنه تا وصول بجمیع مقامات ولایت ابراهیمی میسر نشود وصول بحقیقت این ولایت که ذروهٔ علیای ولایت محمدیست میسر نیاید می گویم مقصود ازین عبارت این ست که ولایت ابراهیمی بمنزله سلم و نردبانست برای عروج بذروهٔ علیای

ف ۱ همچنین است حال رزاق و رحیم و قریب و مجیب و غیر از صفات اضافیه ۱۵ ۱۲

حقیقت محمدی پس امر باتباع ملت او فرمود تا بواسطۂ اتباع ملت مناسبتی بولایت براہیمی
حاصل شود آن را زینہ ساختہ عروج بمقام ارفع خود فرمایند پس آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
از ہمان راہ بمقام خویش رسیدند و از آن ولایت بقدر اجمال در ہم طریق بہرہ بر داشتند
چنانچہ این عبارت پس ناچار از انجا بر آمدن و بہ محیط آن دائرہ در آمدن دلالت صریح دارد
بر آن کہ آن سرور در عین مرکز کہ اقرب است بذات تعالیٰ رسوخ و استقرار دارند و مراد
از لفظ حقیقت نہ عین آن مرکز است کہ بغیر از آن بملاحت رفتہ بلکہ مرکز با جمیع کیفیات و
خصوصیات و عوارض مراد است و تحمیل کہ ظہور بعضی و فائق آن مقام منوط بطے جمیع مراتب محیط
بود در ین ہیچ محذور لازم نمی آید کہ اصل آن مقام کہ در مراتب قرب خداوندی از ہمہ پیش
قدمی نسبت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم را ثابت است و چون کہ اصل آن مقام کہ عبارت
از محبوبیت و ملاحت است آن سرور را حاصل ست وکذلک محیط کہ عبارت از صباحت و خلت است
بطریق اجمال حاصل ست پس محقق شد کہ آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام بمقام خلت و صباحت
و محبوبیت و ملاحت متحقق و ممتازند تحقیق مقام اینکہ مراد از حقیقت محمدی عین مرکز نیست بلکہ
مراد از مرکز با تتمات و لواحق است و یکی از متممات محیط دائرہ است و مؤید ست این تحقیق را
آنچہ کہ در مکتوب بیان طریق بر نگاشتہ اند کہ مرکز آن مقام کہ مقام اجمال ست نصیب خاتم
الرسل ست و باقی ہمہ فضل بحضرت خلیل مسلم تا آنکہ پیمبر ما صلے اللہ علیہ وسلم ان اجمال طلب
فرمودند پس آن سرور را مقام محبوبیت کہ خاصہ او ست بالفعل حاصل ست قولہ و چون
حضرت پیغمبر ما را بمرکز دائرہ ولایت خلت مناسبت ذاتی ست الخ میگویم مرکز اینجا نہ
بمعنی جزء لایتجزی است بلکہ بمعنی غایۃ رفیع ست چہ شی عظیم ہر چند دور تر میرود خرد می نماید
و دلیلش آن ست کہ در مثال مرکز اول نوشتہ اند چون در ان مرکز دور تر رفتہ می شود آن

مرکز بصورت دائرہ می نماید الخ نمی بینی کہ آفتاب در حساب اہل تنجیم سہ صد و شصت چند ضعف زمین ہست و از دوری و بلندی اوست کہ این قدر مرئی می شود و این مرکز چون مقابل مبدء تعالی واقع شدہ است بر نگ لا و بر آمدہ است کہ او سبحانہ بسیط حقیقی است مع ذلک وسعت مجہول الکیف نیز دران نزہتگاہ کائن ست اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ و نیز اگرچہ محیط او وسعت مگر ازان ہیچ قباحت نیست ظل اگر ہزار چند از اصل باشد ہیچ مقدار ندارد نسبت با اصل نمی بینی کہ سایہ ہر چیز کہ در ابتداء طلوع آفتاب مشاہد میگردد قریب غروب وہ چندان میشود اکنون بذکر اشتباہات و اجوبہ آن متوجہ می شوم

زبان ہا و زبان ہیان بوس و کنارم آرزو ست ✦ نیست چیزی در میان صد ہزارم آرزو ست

اشتباہ اول مقام محبیت ارفع ست از مقام خلت پس با وجود حصول مقام محبیت تحصیل مقام خلت چہ درکار است **جوابش اینکہ** بشب معراج بجناب حضرت خاتمیت مقام محبیت عطا شدہ بود در حدیث صحیح وارد شدہ اِنَّ اللّٰهَ اتَّخَذَنِیْ خَلِیْلًا کَمَا اتَّخَذَ اِبْرَاهِیْمَ خَلِیْلًا پس معلوم شد کہ با وجود حصول مقام محبیت کہ ارفع از مقام خلت ست حصول مقام خلت درکار بود و الا بحصول آن فخر نمی فرمودند و نمی گفتند اِنَّ اللّٰهَ اتَّخَذَنِیْ خَلِیْلًا کَمَا اتَّخَذَ اِبْرَاهِیْمَ خَلِیْلًا و نیز از احادیث صحیحہ ثابت است کہ جمیع کمالات از خاتمیت و اولوالعزمی و رسالت بآنجناب عطا شدہ است ظاہر ست کہ درین کمالات بعضی ارفع اند و بعضی غیر ارفع پس معلوم شد کہ با وجود حصول ارفع حصول غیر ارفع ہم درکار میشود خصوصاً وقتی کہ آن غیر ارفع طریق حصول ارفع باشد و در راہ آن واقع شود کہ درین صورت حصول آن غیر ارفع موقوف علیہ حصول ارفع ست اگر نظر بآن کنند کہ آن غیر ارفع فی نفسہ کمال است نیز مطلوب ست و اگر نظر بآن کنند کہ آن غیر ارفع طریق حصول ارفع است پس نیز مطلوب ست مثل آنکہ جسم را نامی بودن کمال است

۵۵
الله تعالی
ابراہیم خلیل برگزید
جناب ابراہیم علیہ
السلام ۱۳۱۲

وحساس بودن کمالیست دیگر ارفع ازان و نطق وعقل کمالیست رای این دو کمال و آن
هر دو کمال در طریق این کمال آخر واقع اند پس آن هر دو کمال بهر دو وجه مطلوب اند
بذاتهما وبغیرهما وهمچنان مقام خلت را نسبت با مقام محبیت باید فهمید **اشتباه دوم**
مقام خلت آنحضرت را حاصل بود چنانچه احادیث صحیحه بآن ناطق است پس حصول آن
بعد از هزار سال چه معنی دارد جوابش بحیند وجوه داده می شود **وجه اول** حصول مقام
خلت آنجناب را بلا شبهه یقینی وقطعی است بدلیل احادیث صحیحه وهم باین دلیل که در راه مقام
محبیت واقع است موقوف علیه مقام محبیت است وحصول الموقوف بدون الموقوف علیه محال
لیکن تصرف دران مقام فرمودن وطالبان را بالاصالة بآن مقام رسانیدن وطریق تحصیل آن
مقام را مدون ومفصل ساختن موعود بود که بعد از هزار سال حاصل خواهد شد مانند آنکه موافق
حدیث صحیحه متواتره خلافت تمام روی زمین از مشرق تا مغرب واز جنوب تا شمال آنحضرت
را بطریق اجمال حاصل بود بدلیل أُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ كُنُوزِ الْأَرْضِ ودر روایت دیگر است که وضعت
مَفَاتِيحُ كُنُوزِ الْأَرْضِ فِي يَدِي ودر صحیحین وارد است که زُوِيَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَشَارِقُهَا
وَمَغَارِبُهَا وَيَبْلُغُ مُلْكُ أُمَّتِي مَا زُوِيَ لِي مِنْهَا ودر روایت دیگر إِنَّ اللهَ زَوَى لِيَ الْأَرْضَ مَشَارِقَهَا وَمَغَارِبَهَا
وَأُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ كُنُوزِ الْأَرْضِ ودر بعضے روایات که در غیر صحاح آمده جَاءَنِي جِبْرَئِيلُ بِمَفَاتِيحِ كُنُوزِ
الْأَرْضِ عَلَى فَرَسٍ أَبْلَقَ حال آنکه این معنی در زمان سعادت نشان آن جناب ودر عهد کرامت مهد
خلفاء راشدین واقع نه شد بلکه فتح هندوستان بر دست سلطان محمود غزنوی وفتح ترکستان
بر دست دیگران وفتح روم بالکلیه بر دست عثمان ترکمان واولاد او بوقوع آمده وهنوز
ملک حبشه وملک سیم چین وخطا از قلمرو آنحضرت خارج است انشاء الله تعالی در عهد امام مهدی
وحضرت عیسی بوقوع خواهد آمد وخلافة الارض که میراث ابو البشر است کمالیست عمده در انواع

لے حصول ... موقوف بدون موقوف ... ع بغیر اس کے ... ع درست ... ع ... ع در بعض ... از مشرق تا مغرب ... عطا کردہ شد ... ه پیش آمد جبرئیل ... زمین بر اسپ ابلق

آن جناب را بتوسط بعضی از افراد امت کہ اعوان مہدی و عیسیٰ علیہ السلام خواہند بود حاصل خواہد شد
چنانچہ در جامع صغیر بایں معنی اشارتی واقع شدہ کہ حَبَّی اُمَّتِی عِصَابَتَانِ عِصَابَۃٌ تَغْزُو الْہِنْدَ
وَعِصَابَۃٌ تَکُوْنُ مَعَ عِیْسَی ابْنِ مَرْیَمَ حالا مثل آفتاب روشن گشت کہ آنحضرت را جمیع کمالات حاصل بود
و تصرف در ان کمالات بتوسط بعضی افراد امت واقع شدہ و در رنگ آنکہ آنحضرت را علوم
اولین و آخرین حاصل بود چنانچہ در صحاح ستہ وارد است کہ اُعْطِیْتُ عِلْمَ الْاَوَّلِیْنَ وَالْاٰخِرِیْنَ
لیکن تصرف در کلام مثلاً بتوسط شیخ ابوالحسن اشعری و شیخ ابومنصور ماتریدی و استاد
ابو اسحاق اسفرائنی و امام غزالی و امام رازی و امثال این مردم آنجناب را حاصل شد و ہمچنین
تصرف در علم فقہ و تفصیل احکام شرعیہ از کتاب طہارت گرفتہ تا کتاب سلم والشفعہ و فرائض و
وصایا بتوسط حضرت امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ و امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ آنجناب را حاصل شد و ہمچنین
تصرف در آداب طریقت و مقرر کردن اشغال و اوراد و ذکر جہر و خفیہ و طور مراقبہ آن حضرت را
بتوسط حضرت سید عبدالقادر جیلانی و حضرت خواجہ بزرگ معین الدین چشتی و امثال این
بزرگواران حاصل شدہ و کمال آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم مقتضی آن بود کہ تہذیب
ظاہر با عمال جوارح و تہذیب قلب و نفس و عقل با عمال باطن فرمایند و تصرف در مادر ان
تفویض بکمال ہمت نمایند زیرا کہ اہم المقاصد و موقوف علیہ جمیع کمالات ہمین را مبدأ ستند
وایں معنی بر واقفان سیرت مصطفوی صلی اللہ علیہ وسلم از شغل جہاد و تعلیم ارکان اسلام و قواعد
اجمالیہ سلوک از مداومت ذکر لسانی و تکثیر مناجات و ادعیہ و اذکار و تفقد احوال قلب
از حب و بغض و احوال مدرکہ از تیقظ و غفلت و توجہ آن قوت دراکہ در ضمن ہر تعبیر و تجدد
خواہ انفسی باشد خواہ آفاقی بسوئے مبدء، و ایثار حب اللہ بر ماسوی و بذل مال و اہل و اولاد
در حب او و مانند این اعمال اوضح من الشمس ست و این من لامس چنانچہ در تفسیر لک فی النہار

[Margin notes:] ۵ بہترین امت من دو قسم مردمان بودہ اند مردمانی کہ بہ ہند غزا کنند و دوم با حضرت عیسیٰ علیہ السلام ابن مریم ہمراہ خواہند بود ۱۲
۵ عصبہ مردان ۱۲ ۱۲ ۱۲

سَبْحًا طَوِیْلًا در احادیث مروی مذکور ہست قاعدہ متقرریست کہ شغل مالوف بحکم اَلْعَادَۃُ
طَبِیْعَۃٌ ثَانِیَۃٌ مقتضی طبیعت میشود و خلاف آن خلاف طبیعت ہست و دلیل انی این
مطلب اما دلیل نقلی پس از احادیث صحاح موجودست کہ مَرَّ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ
بِمَجْلِسَیْنِ فِیْ مَسْجِدِہٖ فَقَالَ کِلَاھُمَا عَلٰی خَیْرٍ وَاَحَدُھُمَا اَفْضَلُ مِنْ صَاحِبِہٖ اَمَّا ھٰؤُلَاءِ فَیَدْعُوْنَ
اللّٰہَ فَاِنْ شَاءَ اَعْطَاھُمْ وَاِنْ شَاءَ مَنَعَھُمْ وَاَمَّا ھٰؤُلَاءِ فَیَتَعَلَّمُوْنَ الْفِقْہَ وَالْعِلْمَ
یُعَلِّمُوْنَ الْجَاھِلَ فَھُمْ اَفْضَلُ وَاِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا ثُمَّ جَلَسَ فِیْھِمْ و دلیل اصرح برین
مقدمہ آنست کہ حق تعالی در مقام عتاب میفرماید وَاصْبِرْ نَفْسَکَ مَعَ الَّذِیْنَ یَدْعُوْنَ رَبَّھُمْ
بِالْغَدٰوۃِ وَالْعَشِیِّ یُرِیْدُوْنَ وَجْھَہٗ اگر خلاف مقتضی طبیعت آن حضرت نمی بود امر بصبر چرا میفرمود
وہمچنین آیہ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِیْنَ یَدْعُوْنَ رَبَّھُمْ بِالْغَدٰوۃِ وَالْعَشِیِّ یُرِیْدُوْنَ وَجْھَہٗ و دلیل لمی برین
مقدمہ آنست کہ تعلیم این یعنی تہذیب ظاہر وانچہ در حکم ظاہر ہست از عقل و قلب و نفس
موقوف علیہ جمیع کمالات ہست و بنیاد تمام کارخانہ ولایت اگر درین امور آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم قدم نمی نہادند و بکمال جہد تصرف دران نمی نمودند بنیاد کارخانہ خراب بود و
ہیچکس از امت قائم مقام آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین تعلیم نمی توانند شد زیرا کہ این امور
بغیر نصوص صاحب شریعت نمی توان یافت و کشف و عرفان بدریافت این مطالب
نمی رسد بخلاف کمالات دیگر کہ دریافت آن بکشف و فراست میتوان شد و شدہ ہست
لیکن کشف و معرفت ہم موقوف بر تہذیب ظاہر و ما فی حکمہ ہست پس تعلیم تہذیب ظاہر
و ما فی حکمہ مغنی ہست از تعلیم تفاصیل مکشوفات اگر گوی این کلام و این آیات و احادیث
بلکہ منبع سیرت جناب پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم دلالت میکند بر ترک تصرف ایشان در تسلیک
طریق خلق ہمچنان دلالت میکند بر ترک تصرف ایشان در جمیع ولایات گویم فی الواقع

شغل و تصرف کہ آنجناب دارد تہذیب ظاہر و باطن حکم الظاہر بوده در تہذیب باطن و باطن باطن نبود چنانچہ از تتبع سیر ہویدا است لیکن در مقام خلت دیگر ولایات فرق بدیہی آ بستہ وجہ **وجہ اول** آنکہ از مقامات دیگر نشان داده اند و طریق تحصیل آن بیان نموده تَارَةً صَرِيحًا وَتَارَةً كِنَايَةً مثلاً يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ در رجلا يحب الله و رسوله رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ لَقَدْ رَضِيَ اللهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ إِنَّ اللهَ أَمَرَنِي بِحُبِّ أَرْبَعَةٍ مِنْ أَصْحَابِي وَأَخْبَرَنِي أَنَّهُ يُحِبُّهُمْ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالْأَحَادِيثِ الدَّالَّةِ عَلَى أَنَّ بَعْضَ الْأَفْعَالِ وَالْأَشْغَالِ عَلَامَةُ حُبِّ اللهِ لِكَوْنِ الشَّخْصِ مُحِبًّا لِلّٰهِ وَبَعْضُهَا مُوصِلٌ إِلَى مَحْبُوبِيَّةِ اللهِ بخلاف مقام خلت کہ ہرگز از طریق تحصیل و علامات حصول آن نشان نداده اند **وجہ دوم** ولایات دیگر در زبان قریب زمان سعادت نشان آن حضرت رائج و متداول شدند و صحابہ و تابعین و تبع تابعین وَهَلُمَّ جَرًّا إِلَى زَمَانِ الْجُنَيْدِ وَأَقْرَانِهِ ثُمَّ هَلُمَّ جَرًّا إِلَى زَمَانِ رُؤَسَاءِ الْقَادِرِيَّةِ وَالْچشْتِيَّةِ کثیر التداول و طریق تحصیل آن مدون و مبوب و مفصل گردید بخلاف مقام خلت کہ درین عهود متطاول اصلا کسی مذکور آن نکرده و نہ طریق تحصیل آنرا کسی بیان نمود تا ہزار سال گزشت طریق تحصیل آن مقام در پرده اخفا و احتجاب ماند تا آنکہ حق تعالی حضرت مجدد را بر روی کار آورد و تا ایشان را نشا ظہور این مقام کہ در جوہر شریف آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم مودع و مکنون بود گردانید و ہزاران طالبان را بطفیل ایشان سلوک این طریقہ میسر شد الحمد للہ حالا بیان این طریقہ بوجہی نمایم کہ اختصاص آن باتباع مجدد كَالشَّمْسِ فِي رَابِعَةِ النَّهَارِ منکشف گردد قبل از حضرت مجدد طرق سلوک ہم از راه محبیت و محبوبیت بوده اند اول راه محبیت

ے پیمودند و آخر بمرتبهٔ محبوبیت فائز میشدند و آنچه لوازم محبیت ست از ذکر جهر و وجد و شوق
و انکسار و تضرع و صبر و توکل و در رضاجوئی او و مراقبهٔ صفات خصوصًا احاطه و معیت و
استغراق در توحید فعلی و خود را کالمیّت فی یدِ الغسّالِ داشتن و صفات خود را و غیر
خود را مستهلک در صفات او دیدن بلکه ذات خود را در ذات او مندمج ساختن و
حسن و جمال او را در هر مظهر مشاهده نمودن دران کوشش بلیغ می نمودند تا آنکه بانوار
و تجلیات در ابتدائی سلوک و فنا و بقا در انتهاء آن فائز می گشتند و دم اتحاد میزدند که
اَنَا مَنْ اَهْوٰی وَمَنْ اَهْوٰی اَنَا تا آنکه حضرت خضر بحضرت خواجه عبدالخالق غجدوانی
که ازخاص[۵] طریقه مجددیه بودند تعلیم ذکر خفی نمودند باز در عهد حضرت[۵] خواجه نقشبند این معنی
برگ و بار پیدا کرد لیکن در عهد حضرت عبیدالله احرار علوم توحید باین نسبت ممتزج
شدند و غلبه پیدا کردند تا آنکه حضرت مجدد قدس الله سره آن همه را در بطون بطون سارانیدند
و از چاک سینهٔ خود سراغی به محبوب خود پیدا کردند حالا غایت ساری موقوف شد و شوق
و اشتیاق و وجد و مناجات و تضرع بیکطرف ماند هر چه هست در قلب و روح و سر و خفی و اخفی
و عناصر دیدن است تا آنکه انوار تجلیات از باطن خود می افتد در فته رفته بمقام خلت
می کشد معنی محبیت عاشقی است و معنی محبوبیت معشوقی است و معنی خلت یارانه اینجا صحبت
یارانه است سابق عاشقی و معشوقی بوده در اینجا راز و نیاز از جانبین است و سرگوشیها
از طرفین واقع میشود و در عاشقی نعره و بیتابی و سر بر در و دیوار شکستن و در معشوقی ناز و
دلال و فخر و مباهات بوده است این است طریق خلت بطریق اجمال اگر تفصیل آن
کسی خواهد باتباع مجددیه چند سال نشست و برخاست نماید و در وجدان خود نظر کند که
چه رنگ پیدا شود و رای طرق سابقین و از بسکه اَلْوِجْدَانُ لَایَکُوْنُ دَلِیْلًا عَلَی الْغَیْرِ

[۵] ... حضرت خواجه ... نقشبند ... بهاءالدین ... حضرت مخدوم ... بعد ایشان ... پیدا کرد ... حضرت ... عبیدالله ... سرایت ...
شد و حضرت مجدد در آن ... بلکه ... دیگر پیدا کرد و نیز بجای نسبتها آن طور نما خود ۱۲ مدار المعارف ۱۲

اگر غیر منکر شود باکی ندارد ؎

نقشبندیہ عجب قافلہ سالارانند ⁂ کہ برند از رہ پنہان بحرم قافلہ را
حاسدی گر کند این طائفہ را طعن قصور ⁂ حاش للہ کہ برآرم بزبان این گلہ را
ہمہ شیران جہان بستۂ این سلسلہ اند ⁂ روبہ از حیلہ چسان بگسلد این سلسلہ را

وجہ سوم خلت حالتی ست ممتزج از محبیت و محبوبیت من الجانبین پس نسبت او با مقام محبیت و محبوبیت نسبت مرکب و بسیط است وَالْبَسِیْطُ مُقَدَّمٌ عَلَی الْمُرَکَّبِ طَبْعًا فَقُدِّمَ وَضْعًا اول درین امت محبیت صرفہ و محبوبیت صرفہ رائج شد باین طریق کہ در اوائل سلوک محبیت باشد و اخر آن محبوبیت گاہ فِی السَّالِکِ الْمَجْذُوْبِ یا بالعکس گاہ فِی الْمَجْذُوْبِ السَّالِکِ و چون دورۂ بسائط تمام شد دورۂ مرکب شروع شد ؎

چون فراغت ز مفردات آمد ⁂ وقت مشق مرکبات آمد

و عجب آنست کہ ہر چند این طریقہ مجددیہ در رواج و شیوع و فیضان فیوض الٰہی در ضمن آن برامت مصطفویہ متاخر ست از طرق دیگر لیکن مبدأ آن مقدم ست بر مبادی طرق دیگر زیرا کہ این طریقہ منسوب ست بحضرت صدیق رضی اللہ عنہ و اول خلفا است وَاَوَّلُ مَنْ اَسْلَمَ مِنَ الرِّجَالِ الْبَالِغِیْنَ است و نیز در حق او استحقاق خلت منصوص ست جائیکہ پیغمبر فرمودہ است لَوْ کُنْتُ مُتَّخِذًا مِّنْ اُمَّتِیْ خَلِیْلًا لَّاتَّخَذْتُ اَبَابَکْرٍ خَلِیْلًا اِلٰی اٰخِرِ الْحَدِیْثِ و اگر کسی را بخاطر خطور کند کہ درین صورت لازم می آید کہ عوام اتباع مجددیہ افضل باشند از اولیای سابقین سُبْحَانَکَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِیْمٌ گویم جواب او سہ وجہ است **اول** آنکہ این وقت لازم می آید کہ طریق خلت را افضل از جمیع طرق انگاریم حال آنکہ چنین نیست بلکہ مقام محبوبیت افضل است از مقام خلت بدلیل لَاُوْثِرَنَّ حَبِیْبِیْ عَلٰی خَلِیْلِیْ

دوم آنکه افضلیت به علوی مرتبه است در هر مقام که باشد خواه خلت خواه محبیت خواه محبوبیت مثالش آنکه بادشاهان را امرا را یاران و مصاحبان باشند که مدام در حضور حاضر باشند و راز و نیاز با آنها در میان و امرا و صوبه داران عمده و رسالداران و داروغهای کارخانجات و متصدیان دفاتر نیز میباشند و مرتبه اینهمه اشخاص بسیار بلند تر از مرتبهٔ یاران و مصاحبان میباشد گو دوام در حضور و صحبت دائمی مخصوص بیاران و مصاحبان مجلس است بلکه باخواص و خدمتگاران **سوم** آنکه منتهیان هر طریقه را این معنی یعنی دوام حضور و قرب دائمی حاصل است پس بسبب این قرب دائمی نیز از منتهیان طرف دیگر نمیتوانند شد آری مبتدیان این طریقه را باین وجه نیز ترجیح و تفضیل میتوان بود که در مجاهدات و ریاضات و کشف و کرامات و ظهور خوارق عادات به مبتدیان طرق دیگر ارجح باشند و لهذا گوینده گفته است ؏

اول ما آخر هر منتهی است * زآخر ما جیب تمنا تهی است

حاصل آنکه فضل جزوی را بجای کلی گرفتن و ملاحظه وجوه فضل نکردن کار قاصر فهمان است

تنبیه نبی هر چند بعضی کمالات را بتوسط فردی از افراد امت خود حاصل نماید و بتوسل او ببعض مقامات برسد اما تقدم آن فرد بر آن نبی ازین راه لازم نه آید و آن فرد را مزیتی باین توسط بر آن نبی حاصل نه شود چه آن فرد این کمال را بمتابعت آن نبی یافته است و بطفیل او باین دولت رسیده پس آن فی الحقیقت از آن نبی است و نتیجه متابعت او و آن فرد مثلش از خادم او نیست که از خزائن او خرج کرده لباسهای مزیت طیار کرده می آرد که باعث مزید حسن و جمال مخدوم میگردد و در عظمت و کبریائی او می افزاید اینجا کدام نقص مخدوم است و کدام مزیت خادم امداد و اعانت از همکنان نقص است اما از خدام و غلمان که امداد و اعانت واقع شود عین کمال است و موجب ازدیاد جاه و جلال

باقصی باشد که یکی را بدیگری خلط کند و در توہم منقصت افتد بادشاہان بامداد خدم وحشم
ملکہا میگیرند و قلعہا فتح می نمایند وازین امداد غیر از عظمت و ابہت بادشاہان ہیچ معلوم
نمی شود و نیز از شرف عزت خدم وحشم ہیچ ظاہر نمیگردد امتان خدام وغلمان انبیااند
علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات اگر از ینہا امدادہا باین بزرگواران برسد چہ جای توہم منقصت
شان است و آنکہ گویند این بزرگواران اصلاً محتاج بامداد نیستند وجمیع مراتب کمال
ایشان را بالفعل حاصل است مکابرہ صریحہ است آنچہ بزرگواران نیز بندگان خدا اند
جل شانہ وہموارہ از فیوض و برکات فضل و رحمت او امیدوار اند وہمیشہ خواہان ترقیات
اند در حدیث آمدہ مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاہُ فَھُوَ مَغْبُوْنٌ و آن سرور مراتب خود فرمودہ است
علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام سَلُوْا لِیَ الْوَسِیْلَۃَ و ایضاً در حدیث صحاح آمدہ است
کَانَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ یَسْتَفْتِحُ بِصَعَالِیْکِ الْمُھَاجِرِیْنَ
یعنی پیغمبر خدا علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام در جنگہا طلب فتح میکرد بتوسل فقرای مہاجرین
این ہمہ طلب وامداد و اعانت است جمعی کہ امداد و اعانت امتان را در حق این بزرگواران
تجویز نمی نمایند و این بزرگواران را محتاج بامداد ایشان نمی دانند نظر شان بر بزرگی
انبیا افتادہ است علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات و علوی درجات شان در نظر انہا آمدہ مع
ذلک اگر نظر شان بر عبودیت این بزرگواران نیز می افتاد و احتیاجات ایشان کہ
بمولای خود دارند جل شانہ معلوم شان می گشت از امداد امتان انکار نمی نمودند و از
اعانت خدام و غلمان شان استبعاد نمیکردند **وجہ چہارم** کشف اہل اللہ راست
و درست است لیکن در بعض اوقات حقیقت الامر بطریق اجمال درمی یابند و در بعض اوقات
بتفصیل و در بعض اوقات متشبح بشبحی و در بعض اوقات بغیر حجاب مستتبعان کلام صدق فیہ لا حجاب انہ

از دانستن اجمال و تفصیل و غماض نظر از مخالفتی که قائل را در میان کلام مجمل و کلام مفصل میباشد
پس ما شکی نداریم که در هر طائفه از زمان فیضی دیگر فتح میکنند و درین زمانه فیضی دیگر
در میان مردمان مفتوح شده و چون روح حضرت خاتم النبیین علیه الصلوة والتسلیمات بسبب
علوی مبدأ تعین ایشان و عموم فیضی است که بر ایشان القا شده است هر فیضی جدید که در عالم
پیدا می شود و تبازگی بروی کار می آید ضمیمه حظیرة القدس میشود و اهل دل بسا است که این
امر را اجمالا ادراک کنند و باین لفظ تعبیر نمایند که این کمالات الحال آنجناب را حاصل شده
است و تفصیل این کلام و ایفای حق آن آنست که گفته شود که مصلحت کلیه الٰهیه تقاضا کرده است
که بعض شروح و تفاصیل و عکوس تجلی اعظم در هر عصری پیدا شود و منشا آن شخصی باشد از
کمل که بآن نور مجدد بمنزله شعاع تجلی اعظم و بمثابه اعراض آن جوهر افخم گردد و آن ظهور
خود است بحسب اطوار و ادوار و تطور خود است بحسب اشخاص و ازمان چون این مقدمه
ممهد شد باید دانست که حقائق اجمالیه که بر اهل الله ظاهر میشود چون لغت و عرف از
تعبیر آن کوتاه است این طائفه لفظی از کتاب و سنت که بحسب فن اشارة و اعتبار
بران حمل توان کرد میگیرند و آن را عنوان آن حقائق اجمالیه فائضه بر قلب ایشان
میگردانند و سخن را بآن مربوط میسازند و آن معارف غامضه را در پرده آن لفظ ادا
می فرمایند منفرسان از مطالعه کنندگان را لازم است که از خصوصیت این لفظ اغماض
نظر کنند و مطمح نظر خود همان حقیقت اجمالیه و معرفت غامضه سازند پس فیما نحن فیه
اقامت لفظ خلت و استجابت دعای اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ کَمَا صَلَّیْتَ
عَلٰی اِبْرَاهِیْمَ و تصویر دائره که مرکز صرف ذات است و محیط آن کمالات ذات و
بازصیرورة آن مرکز دائره تامه که مرکز آن محبوبیت است و محیط آن امتزاج محبیت

همه نیرنگ غین اشاره و اعتبار است اعتراض بمثل این مقدمات وارد نمی شود چنانکه صورت رأیت أسد یرمی اعتراض بفقدان ناب و اظفار اسد و یا وبر و ذنب وجهی ندارد همچنین است سخن در حقیقت قرآن و حقیقت کعبه و حقیقت محمدیه و بیان دائره اقواس علاوه برین بدانند که هر پیغمبر برا با پروردگار خویش معامله علیحده است و سری جدا که هیچ احدی را دران معامله بالاصالت شرکت نیست مثلاً نسبتی و قربی که سید الاولین و الآخرین را صلی الله علیه وسلم هست غیر او را میسر نیست و همچنین قربی که مخصوص بحضرت ابراهیم است دیگری را نه و علی هذا القیاس اما آن نسبت و قرب مجهول الکیفیة است و چون عارفی را خواهند که بعلم آن نسبت و قرب که هر یکی را ازین اکابر ثابت است سرفراز سازند آن قرب و نسبت در صورت مثالی با مریکه مناسب آن قرب مشابه آن نسبت است ظاهر میسازند چه اطلاع بر حقائق آن نسبت بی صورت مثالی متعسر است پس غایت قرب و اتصال را بصورت مرکز می نمایند و قرب دیگر را بصورت محیط و علی هذا القیاس پس خلاصه کلام آن است که بعد از الف فتح دوره دیگر شده است که به بعض اعتبارات اجمال فیوض متقدمه است مثلاً احوال قلب و روح و سر و غیر آن همه مجمل شده هیئت جمعیت پیدا کرده و به بعض اعتبارات تفصیل فیوض متقدمه است بالجمله حضرت مجدد از خاصان این دوره اند و بسا معارف مختص این دوره از زبان شیخ بطریق رمز و ایما سر زده و شیخ قطب ارشاد این دوره است و بر دست وی بسیاری از گمراهان بادیه بدعت خلاص شده اند تعظیم شیخ تعظیم حضرت مدور دوار و مکون کائنات است و شکر نعمت شیخ شکر نعمت مفیض اوست اعظم الله تعالی له الاجور **وجه پنجم** مبدأ تعین محمد صلی الله علیه وسلم محبوبیت صرفه است و مبدأ تعین ابراهیم علیه السلام خلت که زینه پایه تعین محمدی است صاحب ولایت محمدی را ولایت ابراهیمی ضرور است که زینه پایه وی است لیکن چون محبوبیت صرفه می خواهد که محبوب

برزینه پایه توقف نه نماید و در مقام خلت هم فضیلتی عظیم است گو که زینه پایه از محبوبیت صرف
است رب العالمین خواست که تفصیل مقام خلت هم بعضی پیروان محمد صلی الله علیه وسلم را تبلیغ و اکتساب افر
کنند تا آن منصب عالی زینگین آن سرور محبوبان باشد فَاِنَّ الْعَبْدَ وَمَا فِیْ یَدِهٖ
مِلْکٌ لِمَوْلَاهُ یعنی غلام وانچه در دست اوست ملک خداوند اوست حق تعالی بعد
هزار سال این مستجاب گردانید و حضرت مجدد را که یکی از اتباع آن سرور است بدولت
متابعت آن سرور علیه السلام باین سرفراز کرده **اشتباه سوم** هرچه گفته شد
که متوسطی از افراد امت آن حضرت صلی الله علیه وسلم را باید که از راه دیگر مناسبت به محیط
داشته باشد تا اکتساب کمالات آن مرتبه نماید و بحقیقت آن مرتبه متحقق گردد این الفاظ
ناشی از کدام عالم است منجر به تشویش می شود گوییم جای تشویش نیست زیرا که مراد از راه
دیگر راه محبیت و محبوبیت است و ازین هر دو راه مناسب به محیط دائرهٔ خلت میتوان شد
لِمَا سَبَقَ اَنَّ الْخُلَّةَ مَاهِیَّةٌ مُمْتَزِجَةٌ مِنَ الْمُحِبِّیَّةِ وَالْمَحْبُوْبِیَّةِ وَبِحُصُوْلِ
اَحَدِ الْجُزْئَیْنِ مِنْ شَیْءٍ یَحْصُلُ مُنَاسَبَةٌ مَعَ ذٰلِکَ الشَّیْءِ وَهٰذَا اَمْرٌ کَالْبَدِیْهِیِّ ظَاهِرٌ معترض از
راه دیگر راه ورای اتباع پیغمبر علیه السلام فهمیده و به تشویش افتاده حال آنکه خود در کلام سابق
اقرار نموده که جناب پیغمبر ما را صلی الله تعالی علیه وسلم جمیع راه ها کشاده بودند و هیچ راهی از حیطهٔ
جمعیت ایشان بیرون نمانده باز این توهم چه معنی دارد و هرچند ازین عبارت بصراحت
مستفاد نمی شود که مراد ازین فرد ذات شریف خود را مراد داشته باشند لیکن واقع چنین است
و هر که از احوال حضرت ایشان آگاه است میداند که جمیع قیود در ذات حضرت ایشان
متحقق بودند زیرا که ایشان را قبل ازانکه این طریقه عنایت شود از والد بزرگوار خود شیخ
عبد الاحد قدس الله سره طریقهٔ قادریه که بنا آن محبوبیت است باستیفا کسب فرموده بودند

زیرا که گذشت که خلت ماهیتی است مرکب از محبیت و محبوبیت و بسبب حصول یک جزو از شی سبب حصول مناسبت با آن شی است و این امر بدیهی و ظاهر است ۱۲

بودند و حضرت شیخ عبد الاحد از شاہ کمال کیتھلی و ایشان از سید فضیل و ہلم جرا الی آخر
السلسلۃ عجب تر آنکہ حضرت ایشان را بعد از ان کہ این طریقہ عنایت شد و سالہا
تسلیک طالبان درین طریقہ فرمودند باز حضرت شیخ سکندر نبیرہ حضرت شاہ کمال
کیتھلی قدس اللہ سرہما بامر و اجازت از صاحب طریقہ محبوبیت خرقہ را آوردہ در مسند بحضرت
ایشان پوشانیدند پس از راہ مقام خلت بمقام محبوبیت رسیدند چنانچہ سابق از راہ
محبوبیت بمقام خلت رسیدہ بودند و این قسم نیرنگہا از عجائب معاملات خدا است با
بندگان برگزیدہ خود چنانچہ حضرت پیغمبر ما را صلی اللہ علیہ وسلم در ابتدا بوضع حجر اسود و
شرکت در بناء کعبہ مقام ابراہیم حاصل شدہ بود و بعد از ان در مدینہ منورہ بسبب اشتغال
بجہاد و مقابلہ با یہود و نصاری مقام موسوی و عیسوی حاصل شد بلکہ از شب معراج و
وقوع اسراء بسوی بیت المقدس آغاز ہمین شدہ بود تا غزوہ تبوک کہ اول غزوات
شام است ہمین تضاعف و تزاید پذیرفت تا آنکہ در حجۃ الوداع باز بکمال ابراہیمی معنی
مشرف شدند و مقام ابراہیمی دران روز جلوہ عظیم نمود وَالنِّهَايَةُ هِيَ الرُّجُوعُ
إِلَى الْبِدَايَةِ متحقق گشت **اشتباہ چہارم** و در بعض جا حضرت مجدد نوشتہ اند
آن فرد خضر باشد یا الیاس درینجا خود را صریح مراد داشتہ اند **جواب** درین کلام
تناقض نیست زیرا کہ در مکشوفات اکثر شئی مبہم القامی شود باز تعیین آن مبہم میفرمایند و در وقتی
کہ شئی مبہم القامی شود عقل را در تعیین ما صدق آن مبہم جولانی روی میدہد چنانچہ از آنحضرت
صلی اللہ تعالی علیہ وسلم این قسم ابہام و تعیین واقع شدہ در صحیحین موجود است اِنِّي رَأَيْتُ
فِي الْمَنَامِ[1] أَنِّي أُهَاجِرُ مِنْ مَكَّةَ إِلَى أَرْضٍ بِهَا نَخْلٌ فَذَهَبَ وَهَلِي[2] إِلَى أَنَّهَا الْيَمَامَةُ
أَوْ هَجَرُ فَإِذَا هِيَ الْمَدِينَةُ يَثْرِبُ ہمچنین است حال حضرت مجدد درین کشف

[1] وهل بالفتح اذا ظن شيئا فتبين الامر بخلافه ۱۲ فتح الباري
[2] افاد ياقوت ان هجر بلد باليمن فهذا اولى بالتردد بينها وبين اليمامة لان اليمامة بين مكة واليمن ۱۲ ۱۲

اول ایشان را بطریق ابهام معلوم شد که فرد متوسط چنین و چنان می باید چون دیدند که اساس
این طریقه حضرت خضر نهاده اند خیال آنطرف رفت باز ملاحظه نمودند که حضرت خضر با مردم
اختلاط بسیار دارند و طریقهٔ خلت را خلوت و انزوا لازم است خیال بطرف حضرت الیاس
رفت اینهمه بنا براین بود که متوسط در حصول کمالی برای پیغمبر عالی مقدار جز پیغمبری تواند شد
و در افراد این امت غیر ازین دو بزرگ پیغمبری نیست آخرها معلوم فرمودند که این متوسط را
پیغمبر بودن ضرور نیست بلکه کمال متابعت پیغمبر خود کافی است درین امر و نیز مقصود از انزوا
و خلوت در انجمن است که بنای طریقهٔ حضرت خواجگان بر آنست نه خلوت جسمانی و بهر حال
بالیقین معلوم شد که آن متوسط ذات شریف ایشان است تحدیثا بنعمة الله که بآن هر کسی
ماموراست اَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ و انکشاف بآن معنی وانمودند این قسم
اختلافات را تناقض فهمیدن کار کسی است که با مکشوفات این مردم آشنا نیست و الا از کلام
شیخ اکبر در جاهای بسیار مستفاد میشود که خاتم الاولیا این امت امام مهدی است و
در جاهای بسیار خود را خاتم الاولیا قرار داده

چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطا است + سخن شناس نهٔ دلبرا خطا اینجا است

اشتباه پنجم حضرت مجدد فرموده منم که این کمالات را بر رسول خدا صلی الله علیه وسلم
کسب کنانیدم **جوابش** این است که ازین عبارت صریح خیانت در نقل و تحریف
واقع شده زیرا که متبادر از کسب کنانیدن این است که این فرد بجای شیخ و مرشد باشد و
رسول خدا حاشا من ذلک بجای تلمیذ و طالب باشند و هرگز مفاد کلام حضرت ایشان
اینچنین نیست حق عبارت آن بود که منم این کمالات را کسب کرده منسوب بجناب رسول
خدا صلی الله علیه وسلم ساخته ام و در کمالات بی نهایت آنجناب بطریق نیاز گردانیده ام

ودر جریدۂ اعمال آنجناب نویسانیده ام اگر بزبان طالب علمانه این معنی را ادا کرده شود باید گفت هرگاه گفته شود که این صفت فلانی بواسطه فلان چیز حاصل شد دو معنی بهم میرسد اول آنکه واسطه واسطه فی الثبوت باشد یعنی آن صفت اولا واسطه را حاصل شد وازان بطریق سبب مثل آن چیز بذی الواسطه حاصل شد کحرارة الماء بواسطة النار فان هناك حرارتين احدهما قائمة بالنار والاخرى قائمة بالماء ناشية عن حرارة النار واین معنی هرگز مراد حضرت ایشان نیست دوم آنکه واسطه واسطه فی العروض باشد یعنی صفت واحده قائم شود بواسطه حقیقة وهمان صفة واحده قائمه بالواسطه منسوب گردد بذی الواسطه مثل حركة جالس السفينة بواسطة سفينة فان هناك حركة واحدة قائمة بالسفينة لا بالجالس نعم ينسب هذه الحركة الى جالس السفينة بالعرض والمجاز ومراد حضرت ایشان همین معنی است یعنی کسب این کمالات من کردم وآن کمالات بمن قائم شده منسوب بجناب رسول خدا صلی الله علیه وسلم گشته اند بحکم آنکه اعمال امت در جریدۂ اعمال پیغمبر محسوب میشود وآن حضرت مستغنی اند از کسب این کمالات بحصول کمال ارفع منه واین معنی هیچ قباحت ندارد ونیز این را بدلائل بسیار ثابت کرده میدهم بعون الله وتوفیقه از انجمله قصه مفاتیح کنوز ارض وتصرف تمام زمین از مشرق تا مغرب از دست تابعان آن حضرت بآن حضرت منسوب گشت وبعد از صدها سال بلکه زیاده بر هزار سال موعده زويت لى الارض مشارقها ومغاربها متحقق خواهد شد واز انجمله آنکه فتح فارس وروم وهلاک کسری وقیصر از دست شیخین رضی الله عنهما واقع شد وبعد از چند سال از وفات آن حضرت بآن جناب منسوب گشت واز انجمله آنکه درحدیث صحیح وارد است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم حضرت علی را فرمودند یا علی انك

تُقَاتِلُ عَلٰی تَاْوِیْلِ الْقُرْاٰنِ کَمَا قَاتَلْتُ عَلٰی تَنْزِیْلِهٖ

و این معنی بعد از سی سال از دست حضرت مرتضی علی بوقوع آمد و در جریدهٔ اعمال آن حضرت محسوب گشت اینجا نمی توان گفت که قتال علی تاویل القرآن کمالی بود عمده و آنحضرت را حاصل نه شده مگر بواسطهٔ علی مرتضیٰ زیرا که کمال آنجناب که قتال علی تنزیل القرآن بود ارفع و اکمل بود از قتال علی تاویل القرآن لیکن چون این قتال یعنی تاویل القرآن آنحضرت را بی واسطهٔ متوسطی از افراد امت ممکن نبود ناچار متوسطی را بردی کار آورند که بواسطهٔ او این قتال منسوب بآنحضرت گردد وجه عدم امکان آنست که در عهد آنحضرت صلی الله علیه وسلم قتال علی تاویل القرآن متصور نیست زیرا که هر تاویلی را که آنحضرت بر زبان خود فرمایند آن تاویل تنزیل میگردد پس قتال بر آن قتال بر تنزیل می شود نه بر تاویل و منکر آن تاویل کافر می شود گویا که منکر نص صریح قرآن شد پس لابد متوسطی باید ذو جهتین من جهة خلیفه و مجتهد باشد تا انکار تاویل او کفر نگردد و بانکار تنزیل منجر نه شود و من جهة متحد الحکم با پیغمبر که خلیفه حکم مستخلف دارد چون انکار حکم او بالعرض انکار حکم پیغمبر است انکارش منسوب بآن حضرت میشود و در جریدهٔ اعمال آن حضرت این کمال هم ثبت گردد کذا ابداً بعینه **اشتباه**

ششم آن راه از کجا آورند **گویم** مراد از عالم دیگر عالم امتزاج محبیت و محبوبیت است که تعبیر از ان بمقام خلت کرده میشود و ازین راه از نزد خدا آورند چنانچه حضرت علی مرتضی کرم الله وجهه قتال علی تاویل القرآن را از نزد خدا آورند و آن قتال از عالم دیگر است از قبیل جهاد کفار هم نیست و از قبیل قتل مسلمین هم نیست هیئت ممتزجه دارد این معنی ایشان را بحکم خلافت نبود و متابعت آن جناب حاصل شده چنانچه حضرت ایشان را نیز بسبب کمال متابعت آنجناب روزی شده و عجب است از کسانی که بر حضرت ایشان

طعن میکنند باین حیله که حضرت ایشان دم استقلال میزنند و برزخ را از میان برمی دارند
و نمی شنوند و نمی بینند که کمال حضرت ایشان در مکتوبات وغیر آن مشحون و مملو ست از
تحریص بر کمال متابعت پیغمبر و جابجا برای خود و تابعان همین معنی را از خدا طلب داشته اند و
جابجا میفرمایند که بناء طریقه ما بر کمال متابعت سنت است و اجتناب از بدعت **اشتباه**
هفتم برزخ محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم از میان برمی خیزد و خلیلی تمام بواسطه آن
باشد از ولایت موسوی حاصل شدن معنی ندارد **گویم** فی الحال گذشت که تصرف ولایت
خلیلی آن حضرت را حاصل بود و تصرف در آن نه فرموده بودند بسبب شغل بمهم تر از آن
حضرت ایشان را محض بکمال متابعت آن حضرت حاصل شد از پیشگاه جناب الهی و
منسوب بآن حضرت گردید چنانچه تصنیف مثنوی شریف که پر از جواهر گوناگون علم سلوک و علم
معرفت است از حضور خداوندی لمولانا رومی قدس الله سره محض بکمال متابعت پیغمبر خود
عنایت و منسوب بحضرت رسالت گشت بی آنکه تصنیف مثنوی از آن حضرت ممکن باشد لقوله
وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْۢبَغِيْ لَهٗ له ارتفاع برزخ را فهمیدن از قبیل اوهام شیطانیه
ست مَعَاذَ اللهِ مِنْ ذٰلِكَ و حل شبه بالکلیه آنکه معنی و مضامین مثنوی همه ماخوذ از
مشکوة نبوت است و کسوت شعر پوشانیدن محض بمولانا جلال الدین رومی ست چنانچه
اجزاء مقام خلت یعنی محبیت و محبوبیت همه ماخوذ از جناب ختمی ست و تصرف در هیئت ممتزجه
مخصوص بحضرت ایشان است تصرف در هیئت ممتزجه در اختصاص کافی ست چنانچه واضع
سکنجبین اگر دعوی اختصاص سکنجبین بخود کند سزاوار است که سرکه و شهد از دیگری باشد و
خواص سرکه و شهد را از دیگر آموخته باشد کذا هذا **اشتباه هشتم** دعاء اَللّٰهُمَّ صَلِّ
عَلٰی مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰی اِبْرَاهِيْمَ بعد از هزار سال مقرون باجابت گشت و امبذول مستجاب شد

له یعنی [illegible]

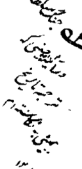
گویم درین هیچ استبعاد نیست لقوله تعالی یُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَآءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ
يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ۝ ازین آیه صریح
معلوم میشود که بعض کارهای خدا با متزاج فیض سماوی وارضی صعوداً وهبوطاً در مدت هزار
سال تمام میشود فلیکن من جملتها هذا الدعاء دالیضاً دعاء وسیله ومقام محمود بعد هزاران
سال مستجاب خواهد شد اگر این دعا بعد یک هزار سال مستجاب شد چه عجب وایضا
بعض مواعید الهی درباره پیغمبر وامت پیغمبر در زمان حضرت امام مهدی علیه السلام بوقوع
خواهد آمد اگر دعا این مطالب کرده شود وقبول آنرا قطعا زیاده تر بر هزار سال خواهد گذشت
ودر تفاسیر وروایات صحیحه آمده است که حضرت آدم در حق خود وذریت خود دعاهای
بسیار فرموده بودند وبعض ازان دعاها در عهد حضرت سلیمان علیه السلام مستجاب شد وایضاً
دعا حضرت ابراهیم وحضرت اسمعیل علیهما السلام رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن
ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ الی قوله رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ
آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ بعد هزار سال
مقرون باجابت شد وهمچنین وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِن بَعْدِ
الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ۝ بعد هزار سال مقرون
باجابت شد **اشتباه نهم** درین مدت هزاران اولیا وخلفا راشدین بوده اند
از هیچ یکی این کار نه شد تعجب است **گویم** محل تعجب کلام بیهوده این شخص است نمی
فهمد که اراده الهی مخصص بعض حوادث به بعض اوقات وبه بعض امکنه واشخاص سوای آن لم در آن
جاری نیست وچون مرچرا ودر آن گنجایش نیست نمی توان گفت که حضرت خواجه بزرگ
خواجه معین الدین چشتی چرا مخصوص بارشاد اهل هند شدند تا آنکه شهره آفاق است ایشان را

۲ الی درود زیست من پیغمبری عمروان کتب ایشان آیات تلاوت کند وتعلیم کتاب وحکمت نماید وایشان را پاک گرداند ۱۲ وذریت

۳ نگاشته ایم که عباد صالحین ما وارث زمین خواهند شد ۱۲

۴ حضرت معین الدین چشتی در ۶۳۳ وفات یافته ۱۲

ولی الهندی می گویند قبل از ایشان از وفات آنحضرت قریب ششصد سال گزشته بود و
درین مدت هزاران هزار اولیا و خلفا راشدین بودند از هیچ یک این کار نشد تعجب است
و فتح ظاهری ملک هندوستان بردست سلطان محمود غزنوی انار الله برهانه مخصوص شد
حالانکه قبل از مدت چارصد و سال تقریبًا گذشته بود و در آن مدت سلاطین عظام و خلفای
ذوی الاحترام از هیچ یک این کار نشد جای تعجب است **اشتباه دهم** آثار آن
اکتساب که بر رسول خدا صلی الله علیه وسلم بسته می کند کجا است خیلی تعجب **گویم** معنی نسبت
کردن بر رسول الله صلی الله علیه وسلم سابق گذشت این شخص واسطه فی العروض در لحوق صفتی
از صفات اضافیه بجناب حضرت رسالت مآب صلی الله علیه وسلم متوسط واقع می شود و امت
ایشان را از ان کمال مکسوب خود بهره ور ساز د و آثار آن جز تهذیب باطن که عبارت از
لطائف است بحصول ملکه یادداشت و حضور دائمی و نسبت بیرنگی در جمع کثیر از امت
مصطفویه صلی الله علیه وسلم امری دیگر نیست و بحمد الله این معنی کالشمس فی رابعة النهار
متشخص است و اگر یقین مکان این جماعت کثیر که سوال کجا از ان بود می توان گفت که بخارا
و سمرقند و بلخ و بدخشان و قندهار و کابل و غزنی و تاشکند و یارکند و شهر سبز و حصار شادمان
که مسکن اهل اسلام است بی مشارکت هنود و روافض و نصاری است موجود است غیر ازین طریقه
طریقهٔ دیگر در آن رائج نیست الا شذ و ذ نادرًا **اشتباه یازدهم** این فرد ابرای
حراست است چگونه فرستاد **گویم** دلیل انی این دعوی بر ظاهر است که از وجود ذات شریف
حضرت ایشان شبهات ملاحده و روافض و غالیان توحید و مبتدعیان طرائق و معتقدان
شرک خفی و جلی بالکلیه برطرف شد و تابعان ایشان بفضله تعالی در اتباع سنت سرگرم و
اجتناب از بدعت پیش قدم پس بمنزلهٔ آن شد که شخصی بیاید و دعوی کند که مرا فلان حکیم

نائب خود درین شهر ساخته و مردم از معالجهٔ او منتفع شوند و هم طریق دوا و تشخیص را بخوبی اَزبر نمایم
دهد تیقن گردد که این شخص صادق القول است از عهده خدمت خود بوجه احسن برآمد و سرانجام
مهمات این خدمت نمود و اگر سند فرمانی از دفتر حکیم مطلق مطلوب است آن هم موجود است
جلال الدین سیوطی در جمع الجوامع حدیث آورده است يَكُوْنُ فِيْ أُمَّتِيْ يُقَالُ لَهٗ صِلَةٌ
يَدْخُلُ بِشَفَاعَتِهِ الْجَنَّةَ كَذَا وَكَذَا شیخ بدر الدین در کتاب حضرات القدس
آورده شاید که این بشارت اشارت بوجود مسعود حضرت ایشان باشد چه ایشان در میان
علما و صوفیه بودند که اختلاف فریقین را در وحدت وجود بطریق احسن برداشته اند اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ
جَعَلَنِيْ صِلَةً بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ وَمُصْلِحًا بَيْنَ الْفِئَتَيْنِ و آن حضرت از سرور صلی اللّٰه علیه وسلم
مبشر شده اند که فردا چندین هزار کس را بشفاعت تو بخشند منطوق حدیث بمضمون بشارت
بر آن حضرت صادق می آید و درین مدت هزار سال دیگری این لقب نگذشته: این
استنباط موید به نقلیات و کشفیات است **اشتباه دوازدهم** اگر شکر نعمت است
کدام قبول خواهد کرد طرفه ماجرا است **گویم** اگر شکر نعمت را صاحب نعمت باید که قبول نمود
از قبول و ناقبول دیگران چه می کشاید فقد قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيْدَنَّكُمْ
پس مدعی که قبول شکر در جناب الٰهی است بموجب عدهٔ او تعالی حاصل است از قبول کسان
دیگر کاری نیست **ع**

اِذْ رَضِيَتْ عَنِّيْ كِرَامُ عَشِيْرَتِيْ ٭ فَلَا زَالَ غَضْبَانَ عَلَيَّ لِئَامُهَا

اشتباه سیزدهم در بعضی مکاتیب جلد ثالث واقع شده است که حقیقت محمدی
حقیقت الحقائق است و حقائق دیگران اجزا اند مراد ازان جزئیات و ازین بیان ظاهر
می شود که جامع جمیع حقائق ابراهیمی است و حقیقت ولایت محمدی هم جزء آن بود که مرکز است و مرکز را

جز جزئیت چارہ نیست پس فضل کلی باید کہ نصیب خلیل باشد **گویم** دائرہ تعین اول مشتمل بر دو
چیز است مرکز و محیط مرکز مبدأ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است و محیط مبدء تعین خلیل نہ آنکہ مبدء
تعین خلیل کل و مبدء تعین حبیب جزء آن باشد و چون مرکز حکم اصل دارد و محیط ظل آن فضل کلی آن
مرکز را بود و ازینجاست کہ در مکتوب صد و بست و دوم از جلد ثالث باین عبارت
نوشتہ اند حقیقت محمدی کہ ظہور اول است حقیقت الحقائق است حقائق دیگران
کالظلال اند مر او را و او اصل آن حقائق است پس ناچار آن حقیقت واسط بود میان سائر حقائق و
میان حق جل و علا و صول احدی بی توسط او علیہ الصلوۃ والسلام محال باشد فَهُوَ نَبِیُّ
الْاَنْبِیَاءِ وَالْمُرْسَلِیْنَ وَاِرْسَالُہٗ رَحْمَۃٌ لِّلْعَالَمِیْنَ وازین جاست کہ انبیاء اولوا العزم با وجود
اصالت تبعیت توسط او می خواہند و آرزوی اشتراک امت او می کردند فَهُوَ عَلَیْہِ وَعَلٰی
اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ کَمَا هُوَ اَفْضَلُ مِنْ کُلِّ فَرْدٍ مِّنَ الْاَنْبِیَاءِ الْکِرَامِ
وَالْمَلٰئِکَۃِ الْعِظَامِ اَفْضَلُ مِنَ الْکُلِّ مِنْ حَیْثُ هُوَ کُلٌّ زیرا کہ اصل را
بر ظل خود فضل است **اشتباہ چہاردہم** مراد از صباحت و ملاحت حسن ظاہر است
نہ ولایت و این نیز غلط صریح است کہ نسبت صباحت بہ حضرت یوسف است علیہ السلام
نہ بہ حضرت ابراہیم علیہ السلام **گویم** مراد از صباحت و ملاحت ہمان صباحت و ملاحت
است کہ آن سرور فرمودہ علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام اَخِیْ یُوْسُفُ اَصْبَحُ وَاَنَا اَمْلَحُ
ملاحت از برای خود اثبات فرمودہ و صباحت را بحضرت یوسف منسوب ساخت
کہ از پدر کلان خلیل الرحمٰن است بایشان رسیدہ است علی نبینا و علیہما الصلوۃ والتسلیمات
اگر خادمی خدمت کاری نماید و مشاطگی کند و حسن صاحب جمال را طراوت دہد و زینت
بخشد و مزیب سازد و بحسن دلالت خود صاحب جمال را جمع کند و حسن یکدیگر را باہم گر

ممتزج سازد چہ قصور آن دو صاحب جمال ہست و کدام نقص است در حسن شان خدنگاری

الحمد للہ کہ بنای شبہات منہدم گردید و چون گرد باد سر بہوا کشید

بیت

از آہ حسرتم جگر شعلہ آب شد ۔ و از آتش دلم دل آتش کباب شد
چندین قفس زشوخی بال و پرم شکست ۔ آہ از کجا نصیب من این اضطراب شد

قال در مکتوب نود و پنجم از جلد ثالث می نویسد کہ ولایت این فقیر ہر چند ربای ولایت محمدی و ولایت موسوی ست و بہ طفیل این دو اکابر مرکب از نسبت محبوبی و محبی است کہ رئیس محبوبان حضرت رسالت ست صلی اللہ علیہ وسلم و راس محبان حضرت کلیم اللہ علیہ الصلوۃ والسلام اما بواسطۂ متابعت حضرت خاتم الرسل علیہ الصلوۃ والسلام در ولایت من کار و بار دیگر ست و معاملہ من علاحدہ باآن مربوط است اگرچہ اصل این ولایت ولایت پیغمبر خود است کہ ولایت محمدی باشد کہ منشأ آن بالاصالت ناشی از محبوبیت صرفست لیکن چون ولایت موسوی کہ منشاء آن بالاصالت ناشی از محبیت صرفست باین ولایت ضم گشتہ و منصبغ برنگ آن شدہ ہیئتی دیگر پیدا کردہ بلکہ توان گفت کہ حقیقت دیگر گشتہ و ثمرۂ دیگر دادہ و نتیجۂ دیگر بخشیدہ ازین عبارت او افضلیت ولایت او از ولایت خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم و از ولایت حضرت موسیٰ علیہ السلام صریح پیدا است و این دعوی باطل محض ست **اقول** این شبہہ ہیچ و پوچ است کدامی لفظ دال بر ہمچنین افضلیت نیست مطلب اینست کہ ولایتم مربای ولایت محمدی و ولایت موسویست علیہما السلام و از طفیل این ذوات متبرکات ولایتم از نسبت محبیت و محبوبیت ترکیب یافتہ است اما از میامن متابعت خاتم الرسل در ولایت من امر آخر لائح شدہ اگرچہ کہ ملاک این ولایت ہم ولایت محمدیست کہ منشاء او محبوبیت است لیکن ولایت موسوی

ولایت موسوی و محمدی کی محبیت و محبوبیت

که محبت صرفست به نسبت ولایت تمام انصباغ و تلوین ولایت محمدیه یافته است و ازین هیئت امتزاجی
وصورت انصباغی اطلاق ثمرهٔ آخر بر و بجای خود است و این مستدعی اصالت آن
هر دو ولایت و فرعیت ولایت امام است چنانکه بر عاقل فطین مختفی نیست درین هیچ شک
نیست که ولایت اولیا جزئیات و ظلال ولایات انبیاست علیهم السلام چنانچه درین مقام
از لفظ مربا و اصل این ولایت و ولایت پیغمبر خود است صاف ظاهر است پس ولایت ایشان
در رنگ کوزه باشد که از دو دریاے مختلف الطعم پر کرده باشند این کوزه اگرچه امتزاج
کیفیتے جداگانه بهم رسانیده است و خصوصیتی علحده بدست آورده است لیکن فضل همان دو دریا
راست بدیهی بود که این کوزه را برین دریاها تفضیل و یا مساوات گمان بردن چه این کوزه
را با آن بحار زخار هیچ مقدار نیست و اگر بالفرض زین کلام ادعای مزیت و خصوصیت
مفهوم می شود پس آن به نسبت ابنای جنس خود است که اولیا باشند نه انبیا معاذ الله عنه
و این منجمله تذکار تحدیث به نعمت الله است و درین مقام شبهه دیگر ناشی می شود تقریرش
این است که حضرت رسالت مآب علیه الصلوة والسلام هم محبوب است و هم محب و این
هر دو مرتبه بکمال دارد پس جامع مراتب محبوبیت و محبیت باشد پس بطفیل این دو اکابر
ترکیب در نسبت محبوبی و محبی گفتن چه معنی ازین ظاهر می شود که در ولایت محمدی نسبت
محبیت تنها نیست و لیس کذلک جوابش از مکتوب نود و ششم جلد ثالث ظاهر میشود نوشته اند
که حضرت پیغمبر ما صلی الله علیه وسلم مسمی بدو اسم است احمد و محمد صلی الله علیه وسلم هر کدام ازین دو اسم مبارک
را ولایتی علحده است ولایت محمدی اگرچه ناشی از محبوبیت اوست علیه السلام اما انجا
محبوبیت صرف نیست مزجی از نشاء محبیت نیز دارد و ولایت احمدی پیش قدم است از هر یک
مرتبه [illegible] الخ ازین بیان هویدا گشت که آن سرور صلی الله علیه وسلم هر دو

تمام محبوبیت ممتاز است غایة الامر آن است که محبوبیت صرف تعلق باسم مبارک احمد صلی الله علیه وسلم دارد و محبوبیت ممتزج به محبیت باسم مبارک محمد صلی الله علیه وسلم متعلق و آنچه گفته شده که فرحی از امتزاج محبیت نیز دارد و بنا بر آن است که با وجود امتزاج غلبهٔ محبوبیت است بر محبیت و از حضرت ... ان نبری محبیت حضرت کلیم الله علیه الصلوة والسلام بر محبیت آن سرور صلی الله علیه وسلم غالب باشد چه آنجا محبیت خالص است و اینجا محبیت با محبوبیت ممتزج گردیده

فافهم

محبت فروغ رخ عالم سوزش ☆ چراغیست که از خون دل افروخته اند

... در مکتوب نود و سوم از جلد ثالث تعین اول را تعین وجودی قرار داده است و آن را دائره دانسته تعین حضرت ابراهیم و خلت او میداند و مرکز این دائره را مبدء تعین حضرت ... محبیت او می خواهد و نویسد که این مرکز رفته رفته ... دائره شد که محیطش ... محبیت مبدء تعین حضرت موسوی است و مرکز آن مبدء ولایت محمدی است و این مرکز نیز رفته رفته بعد هزار سال بصورت دائره برآمد که محیطش جامع خلت و محبیت و محبوبیت گشته و این مبدء ولایت فرد امت شده بود و مرکزش صرف محبوبیت که مبدء ولایت محمدیست صلی الله علیه وسلم در آخر مکتوب نود و چهارم جلد ثالث نوشته است که محیط این مرکز ثالث که مبدء ولایت فرد امت است هر چند به نسبت تعین اول صغر نماید اما اجمع است چه هر چه بذات جل شانه نزدیک تر است جامع تر است صغر آن در رنگ صغر انسان که با وجود صغر جامع ترین جمیع اصناف عالم است درین عبارت از هر سه انبیاء اولی العزم کمال او زیاده معلوم میشود اگر در خاطر ساده لوحی بگذرد که فضل جزئی انبیا بر غیر انبیا آمده است گویم آمده است از سبب متابعت خواجه عالم

صلی اللہ علیہ وسلم در خبر ست فُضلت علی الانبیاء بستۃٍ جُعلت لی الارضُ
مسجدًا و ترابھا طھورًا و اُحلت لی الغنائمُ و نصرتُ بالرعب
واعطیت الشفاعۃ و بُعثتُ الی الخلق کافۃً وختم بی النبیون پس از سبب
متابعت خواجہ عالم علیہ السلام ازین ہمہ دو ستہ چیز این است را نیز میسر شد کہ انبیاء
سابق رانبود وا ین حقیقت فضل رسول است نہ فضل امت **اقول** ازین ہر دو مکتوب
فضل بر ستہ انبیا را ولی العزم دانستن جہالت است حضرت مجدد در ۷ در مکتوب نود و چہارم
از جلد ثالث می فرماید نبی ہر چند بعضے کمالات را بہ توسط فردی از افراد امت خود حاصل
نماید و بہ توسل او بہ بعض مقامات برسد اما نقص آن نبی ازین راہ لازم نیاید و آن فرد را
مزیتی باین توسط بران نبی حاصل نشود چہ آن فرد این کمال را بمتابعت آن نبی یافتہ
است الی آخرہ چنانچہ سالم عبارت پیش ازین مذکور شدہ است ۵
عرق نشستہ زپندم رخ نکوئی ترا   زمن مرنج کہ میخواہم آبروئی ترا
وسرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم را بر دیگر انبیاء فضل کلی بود نہ جزی اگر ہمان فضائل
یا برخی از آن با مت اگرچہ بطفیل حاصل شود تاہم فضل کلی خواہد بود پس از تقریر معترض
فضل کلی امت بر انبیاء لازم می آید با آنکہ باتفاق امت فضل کلی مر انبیاء را است علی نبینا
وعلیہم الصلوۃ والسلام ۵
سخت میخواہم کہ در آغوش تنگ آرم ترا   ہر قدر افسردہ دل را بیفشارم ترا
بعد ازین آنچہ بر مکتوب ہشتاد و ہشتم ایراد پیش کردہ چون شرحش در رسالہ ہدیہ مجددیہ
برنگاشتہ شد لہذا درین مقام ذکرش ترک کردیم **قال** در مکتوب نود و ہم از جلد ثالث
مینویسد و اجتنبوا عن البلاء ما استطعتم فان الفرار مما لا یطاق

۵۱ فضل دادہ شدم بر انبیاء داد و شش امور تمام زمین برا مسجد قرار دادہ شدہ و خاک پاک گردانیدہ شدہ و مال غنیمت

برامان حلال شدہ فتح مند بسبب رعب شدم عطا شفاعت ایام رسالت ہیں صحف

۵ دیگر ... تمامی مخلوق ... ازین ... ختم شد بر ...

الحدید ۲۸ | الدعوة الی الله

مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِيْنَ وَنَحْنُ فِیْ عَیْنِ الْبَلَاءِ مَعَ الْعَافِیَةِ فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ
سبحانا نورین مکتوب از ہمہ انبیاء تفضیل جستہ **اقول** این اعتراض محمول بر نادانیست
بقتل من کشد شمشیر نے از بیم جان ترسم کہ طفل ست و چو بیند کشتہ ام ترسد از ان ترسم
معنی این ست بہ پرہیزید از بلا بقدر طاقت خود زیرا کہ فرار از چیزیکہ انسان طاقت
آن ندارد از سنت رسولان علیہم السلام ست چون عذاب بر قوم نوح آمدہ بر کشتی
سوار شد و لوط علیہ السلام با اہل خود بہ شبیکہ صباح آن عقاب نازل شد از بلد خروج
نمود و چون فرعون ارادہ قتل موسیٰ علیہ السلام کرد از مصر بطرف مدین بگریخت چنانچہ
خدای تعالیٰ در قرآن شریف از موسیٰ حکایت میکند **فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ**
و ذکریا علیہ السلام از اندیشۂ قوم بگریخت و در درخت متواری شد و درخت را بریدند و او
دو پارہ شد و یونس علیہ السلام چون مایوس از ایمان قوم خود شد و ہنوز اسباب
بر ایشان نمایان شد خروج کردہ و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تعوذ از
بلا خواستہ اند بخاری در صحیح خود از ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ روایت کردہ **كَانَ**
رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَعَوَّذُ مِنْ جُهْدِ الْبَلَاءِ **قوله** الجهد المشقة
قَالَ ابْنُ بَطَّالٍ وَغَيْرُهُ جُهْدُ الْبَلَاءِ كُلُّ مَا أَصَابَ الْمَرْءَ مِنْ شِدَّةٍ وَمَشَقَّةٍ وَمَا لَا طَاقَةَ
لَهُ بِحَمْلِهِ لَا يَقْدِرُ عَلَى دَفْعِهِ حافظ ابن حجر عسقلانی گفتہ وفی الحدیث دلالۃ لاستحباب
الاستعاذۃ من الاشیاء المذکورۃ واجمع علی ذلک العلماء فی
جمیع الاعصار والامصار وشذت طائفۃ من الزہاد
و در جامع الصحیح البخاری از عبد الرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ روایت کردہ اذا سمعتم
بالطاعون بارض فلا تقدموا علیہ واذا وقع بارض وانتم بہا فلا

تخرجوا فراراً منه وقتیکه وبا در شام واقع شد عمر رضی الله عنه از راه باز گشت و داخل بلده نشد بر استفسار ابو عبیده بن الجراح گفت یا ابا عبیدة نعم نفرّ من قدر الله الی قدر الله الحدیث رواه البخاری ازین احادیث بعضی ثابت براجتناب از بلا ردارند و قول عمر رضی الله عنه صاف دلیل است بر فرار در الاشباه والنظائر از بزازیه نقل میکنند قیل الفرار مما لا یطاق من سنن المرسلین پس ازان نوشته روی العلاء فی فناءه انه صلی الله علیه وسلم مرّ بحائطٍ مائلٍ فاسرع المشیَ فقیل له أتفرّ من قضاء الله تعالی فقال علیه الصلوة والسلام فراری الی قضاء الله تعالی ایضاً

ازین روایت ثابت شد که فرار از بلاء ما لا یطاق سنت مرسلین است و این فرار بسوی خدا ففرّوا الی الله بسوی خدای تعالی است نحن فی عین البلاء مع العافیة الخ این جمله مستانفه است متعلق بما قبل نبوده است محض شکر باریتعالی در باب عافیت بجا آرد که با وجود مبتلا بودن در بلا ما را العافیت داشته بلاها که بر حضرت مجدد رح گذشته معظم ترین آن جور سلطان وقت و وفات صاحبزاده عالی مقام شیخ محمد صادق علیه الرحمة بعارضهٔ وبا بوده است و ما با وجود مبتلا شدن باین بلیت ها بعافیت اند شکریه آن بجا می آرد اگر گویم این جمله متعلق بما قبل بوده است هم هیچ قباحت لازم نمی آید زیرا که در عافیت و فرار منافات نیست جائز است که در عین بلا فرار نماید و با عافیت باشد و یا صابر در مقام باشد و با عافیت باشد بلکه اولیاء را در مقام بلا با عافیت بودن دلیل بر عدم اشدیت بلا بوده است چه فرار انبیا بوجه بلاء ما لا یطاق است و بر ایشان آنچنان بلا نازل نشده که باعث بر فرار شود آری درین قول که انبیا از بلاء فرار نموده اند و ما در عین بلا مقیم ایم اگرچه بظاهر

تناقض یافته شود اما بفحوای حدیث اشدّ الناس بلاءً الانبیاء ثم الامثل فالامثل
چون کم و زیادتی در بلاء متصور است فی الواقع درین هم تناقض نیست و نه موجب تنقیص مرتبهٔ
انبیاء ما هم که تصریح باشدیت بلاء مثل انبیاء نکند باین طور که بگوید انبیاء از بلاء فرار نموده اند
و ما باوجود مبتلا شدن بمثل بلائیکه بر انبیاء نازل شده فرار نمودیم و مقیم هستیم و انبیاء صبر
نکردند و فرار نمودند و ما صبر کرده ایم درین صورت البته موجب تنقیص شان انبیاء متصور
می شد علاوه برین خوش گفت آنکه گفت ؎

مژدهٔ عافیت انبیاست ٭ وانکه ترا عافیت آمد بلاست

قال انچه در مکتوب دویست و هشتم از جلد اول تحریر نموده بران چند اعتراض عائد
شود **اول** حقیقت محمدی و احمدی زبده و خلاصه و منشأ همه حقائق است پس حقیقتی که
از روی کتاب و سنت و اجماع امت اول و اقرب و اشرف و اعلی و زبده و مبدء و منشأ
و معاد جمیع حقائق باشد او را بعد از هزار و چند سال عروج کردن و بحقیقت کعبه متحد شدن
چه معنی باشد و حقیقت کعبه را مسجود و حقیقت محمدی را ساجد دانستن بکدام دلیل بود که بالای
آن حقیقت جز ذات حضرت احد نیست ازین عبارت صریح اهانت حقیقت محمدی لازم
می آید **دوم** انچه گفته شد که حقیقت محمدی حقیقت احمدی نام یافته و هر دو اسم مبارک به مسمی متحد شوند
این نیز خلاف واقع است برین برهان چیست اتفاق همه علماء و مشائخ برین که حقیقت
محمدی و احمدی یکی است از تعدد اسماء ذات مسمی متکثر میگردد **سوم** انچه نوشته که حقیقت
محمدی بعد از هزار و چند سال مظهر ذات احد گردد بطلان صریح و دعوی قبیح است زیرا که حقیقت
محمدی از ازل تا ابد مظهر ذات احد است و همه حقائق مظهر او است **چهارم** انچه نوشته
مقام سابق از حقیقت محمدی که خالی مانده در آن وقت حقیقت عیسوی از مقام خود عروج نموده

بمقام حقیقت محمدی کہ خالی ماندہ بود است اقرار کنند نیز خطای عظیم و ناصواب جسیم است معلوم شد
کہ اصلا از حقیقت محمدی بہرہ ندارد حقیقت محمدی برزخ است میان احدیت و احدیت
اگر این برزخ درمیان نباشد ہیچکس را وجود ماند نہ شہود و خالی ماندن حقیقت محمدی کہ
تعین علمی اجمالیست و بجای او درآمدن حقیقت عیسوی کہ تعین علمی تفصیلی است چون
راست آید زیراکہ در علم الٰہی تغیر و تبدل نیست آنجا میر محمد نعمان سوال کردہ کہ چون حقیقت
محمدی و حقیقت عیسوی کہ تعین علمی اجمالی و تفصیلی است عروج و نزول او چگونہ راست آید
در جواب میگوید کہ مراد من از حقیقت محمدی و احمدی عالم خلق و امر است نہ تعین وجوبی
کہ عروج تعین وجوبی معنی ندارد پس عالم خلق او رجوع بعالم امر او نمود ازین جا نیز قباحت
عظیم پیدا میشود چون بالا مقرر کردہ بود کہ حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی یکیست و گفتہ کہ حقیقت
کعبہ مسجود حقیقت محمدیست ازینجا لازم می آید کہ تن مبارک او روح مطہر خود را سجدہ میکردند خدای
را سبحانہ ایںہمہ عندیات او است کہ خلاف کتاب و سنت و اجماع امت است در کنز الہدایۃ
بہدایۃ ہیز در ہم برعکس این مینویسد کہ تعین اول حقیقت محمدی است کہ ظہور اول است
و حقیقۃ الحقائق است بالمعنی کہ حقائق دیگر چہ حقائق انبیاء کرام و چہ حقائق ملائکہ عظام کالظل اند مر
او را و اصل ہمہ حقائق است قال علیہ السلام اول ما خلق اللّٰہ نوری ایضاً خلقت
من نور اللّٰہ والمؤمنون من نوری و باید دانست کہ چون مراد او از
حقیقت محمدی تن مبارک آنحضرت است و از حقیقت احمدی روح مطہر او پس حقیقت
عیسوی را چہ قرار دادہ باشد و چہ گفتہ **پنجم** چون نزد او حقیقت محمدی و احمدی یکی
نباشد حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی چگونہ یکی باشد کہ خلاف اجماع امت و از کتاب و سنت
اثبات نیافتہ و اتفاق ہمہ برین است کہ حقیقت محمدی و احمدی یکیست چنانچہ از اسم مبارک

۵ نزد مود رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم اول چیزی کہ اللہ تعالیٰ پیدا کرد نور من بود و نیز

ازنور من ازنور خدای تعالیٰ پیدا کردہ شدہ و مسلمانان ازنور من پیدا کردہ شدہ اند ۱۲

احمد ذات بابرکات خواجۂ عالم صلی اللہ علیہ وسلم مراد است ہمچنان از اسم مبارک محمد
ذات بابرکات آن خلاصۂ موجودات مراد است و حقیقت کعبہ از پرتو نور او است
و ظل او و جزو او چنانچہ او نیز در کنز الہدایۃ بہ ہدایۃ یازدہم مقرر کردہ است بلکہ گوییم کہ
چون حقیقت بانی کعبہ ربانی از پرتو نور او باشد چرا حقیقت کعبہ ربانی از پرتو نور او
بنا شد پس حقیقتی کہ از پرتو نور او بود و ظل جزو او باشد چگونہ مسجود وی گردد و او ظل
ساجد آن شود بلکہ توان گفت کہ حقیقت کعبہ ساجد او است و ظل او است زیرا کہ ہر جزو
ساجد کل خود است ششم اجماع اہل سنت و جماعت بر آنست کہ در بقعہ کہ وجود شریف
خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم مدفون است بر کعبہ فضل و شرف دارد بلکہ بر عرش و کرسی نیز
گفتہ اند و حدیث شریف بر بطلان او شاہد است کہ [٥] المؤمن افضل من الکعبۃ
ایضاً قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم المؤمن اعظم حرمۃ من الکعبۃ اخرجہ ابن ماجۃ
عن ابن عمر رضی اللہ عنہ قول سلطان العارفین بایزید بسطامی رحمۃ اللہ علیہ [٥٥] زیارۃ
اہل القلب خیر من زیارۃ الکعبۃ سبعین مرۃ ہفتم آنچہ در سوال
جواب نوشتہ است پر از قباحت می نماید و فساد بر فساد می افزاید چہ حقیقت ہر شی
بطن بطون آن شی است علی ما لا یخفی علی الناظرین پس حقیقت محمدی را نہایت نزول
محمد صلی اللہ علیہ وسلم گفتن و حقیقت کعبہ را نہایت عروج کعبہ دانستن خلاف عقل و نقل
است ہرگاہ حقیقت کعبہ را اصل و مسجود حقیقت محمدی گفتہ پس ظاہر است کہ اصل و مسجود
چگونہ ظل و ساجد را زینۂ اول خواہد بود و چون اولیا را ہست و را از عروجات آن سرور
صلی اللہ علیہ وسلم نصیب تمام است و دریوزہ نمودن حقیقت کعبہ از برکات این بزرگواران
علی الدوام نہ بعد از مضی الف عام پس توقف نمودن عروج حقیقت محمدی و اتحاد آن

٥ [illegible] حقیقت کعبہ [illegible] خواجہ صلی اللہ علیہ [illegible]
٥٥ زیارت اہل قلب بہتر است از زیارت کعبہ ہفتاد بار

حقیقت کعبه وحقیقت احمدی معطل داشتن مظهریتش مرذات احمدی را نیز بر تقدیر مثال
ازکدام کس صورت بندد وچون حقیقت کعبه وحقیقت احمدی یکی باشد پس بطواف ارزیام
امت آمدن وازایشان درویزه نمودن وبطواف آمدن چسان راست آید در
چگونه صورت بندد **هشتم** چون بالا از حقیقت محمدی جسد مبارک آن حضرت
صلی الله علیه وسلم مراد داشته واز حقیقت احمدی روح مطهر او مقرر نهاده از ینجا لازم
می آید که چون تن مبارک او عروج میکند واولیاء راست ازو بهره می یابند پس
روح مقدس او از ایشان درویزه می نماید وبطواف می آید **نهم** بنای اعتراض بر آنچه
محمد معصوم گفته است که مراد بردم از حقیقت کعبه ذات حق است و فساده اظهر
من الاول چه برین تقدیر لازم می آید که ذات حضرت حق تعالی از عربی از انبیاء
خود درویزه می نماید وبطواف ایشان می آید درین قول هم اهانت حقیقت احمدی
لازم می آید وهم سوء ادب جناب حضرت احدی نعوذ بالله منها **دهم** آنچه در مکتوب
دو بیست وششم جلد اول نوشته است که کمالات مقامات حقیقت کعبه فوق کمال
بشری وملکی است فوق کمالات نبوات ورسالات وولایات است خلاف آنست که
بالا گذشت چون بطواف اولیاء راست می آید واز ایشان برکات میجوید ودرویزه می نماید
بکدام کس باشد که کمالات او را فوق کمالات نبوات وولایات ورسالات خوانده وفوق
کمال بشری وملکی داند **یازدهم** آنچه گفته که این کمالات حضرت ابراهیم را مفصل
حاصل بوده وخواجه عالم علیه السلام او را مجمل حصول بوده بعد از هزار سال آن حضرت صلی الله علیه
وسلم نیز بمفصل تحصیل فرموده هیچ اصلی ندارد دلیل برین چیست چون حقیقت کعبه زینه
اول حقیقت محمدی است نزد اولیاء راست او در درویزه می نماید وبطواف می آید چگونه مثال

مفصل او و خواجہ صلی اللہ علیہ وسلم بعد از ہزار سال تحصیل فرماید **اقول** این ایرادات از مکتوب دویست و ہشتم از جلد اول تعلقی ندارد در حوالہ غلطی واقع شدہ **۵**
بے عربدہ از من سخن آغاز منیکرد ٭ یک حرف نمی گفت کہ صد ناز منیکرد
تعلقش از مکتوب دویست و نہم از جلد اول معلوم میشود کہ بہ میر محمد نعمان بدخشی در حل بعضی از عبارات مبدء معاد صدور یافتہ پس اولاً درین مقام عبارت مکتوب مذکور نقل کردہ می شود عبارت آن رسالہ این است کہ بعد از ہزار و چند سال از زمان رحلت آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام زمانی می آید کہ حقیقت محمدی از مقام خود عروج فرماید و بمقام حقیقت کعبہ متحد گردد و این زمان حقیقت محمدی حقیقت احمدی نام یابد و مظہر ذات احد جل سلطانہ گردد و ہر دو اسم مبارک بہ مسمی متحقق شود و مقام سابق از حقیقت محمدی خالی ماند تا زمانیکہ حضرت عیسی علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام نزول فرماید و عمل بشریعت محمدی نماید علیہم الصلوٰۃ والتحیات درآنوقت حقیقت عیسوی از مقام خود عروج فرمودہ بمقام حقیقت محمدی کہ خالی ماندہ بود استقرار کند باید دانست کہ حقیقت شخصی عبارت از تعین وجوبی است کہ تعین امکانی آن شخص ظل آن تعین است و آن تعین وجوبی اسمی است از اسماء الٰہی جل سلطانہ کالعلیم والقدیر والمرید والمتکلم و امثالہا و آن اسم الٰہی جل شانہ رب آن شخص است و مبدء فیوض وجودی و توابع وجودی او و این اسم را نسبت بحضرت ذات تعالی شانہ مراتب شتی است و در مرتبہ شان صفت کہ وجود آن زائد است بر وجود ذات این اسم اطلاق می یابد و در مرتبہ شان کہ زیادتی آن بر ذات بہ مجرد اعتبار است نیز این اسم صادق می آید و فرق درمیان صفت و شان در مکتوبیکہ در بیان سلوک و جذبہ نوشتہ شدہ بتفصیل ذکر یافتہ است اگر خفای

باشد بآن رسالہ رجوع نماید و شک نیست کہ حصول شان اگرچہ مجرد اعتباریست نیز تقاضاء آن میکنند کہ فوق آن معنی زائد دیگر باشد مناسب آن شان کہ مبدء وجود اعتباری او گردد پس این اسم را از ان مرتبہ نصیبی حاصل شدہ و در فوق آن معنی زائد نیز این احتمال جاریست اما قوت بشری از ضبط آن عاجز ست این فقیر کم بضاعت یکمرتبہ دیگر راہم گذرانیدہ است اما در فوق آن مرتبہ غیر از استہلاک و اضمحلال نصیب ندارد وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ۔ شعر

هَنِيئًا لِأَرْبَابِ النَّعِيمِ نَعِيمُهَا ۔ وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِينِ مَا يَتَجَرَّعُ

وتفاضل قدام اہل اللہ باعتبار طی این مراتب شتی ست علی تفاوت الاستعداد والقابلیات والواصلون الی الاسم قلیلون من الاولیاء فان اکثرهم واصلون الی ظل من ظلال ذلك الاسم بعد ان عرجوا من المراتب الامكانية باسرها بطريق السلوك والسير التفصيلي وقد يتوهم الوصول الى ذلك الاسم في طريق الجذبة الصرفة ايضا لكنه غير معتبر ولا يعتد به والذين عرجوا من ذلك الاسم وقطعوا مراتبه المتفاوتة قلت او كثرت فهؤلاء اقل قليل منهم برسر اصل سخن رویم و گوئیم کہ حقیقت شخص چنانکہ تعین وجوبی اوراگویند تعین مکانی اورا نیز گویند چون این مقدمات معلوم شد گوئیم کہ محمد رسول اللہ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتحیات در رنگ کافہ انام مرکب از عالم خلق و عالم امر است و اسم الٰہی جل شانہ کہ رب عالم خلق او ست شان العلیم است و آنکہ تربیت عالم امر او میفرماید آن معنی است کہ مبدء وجود اعتباری این شان ست کہ تمام حقیقت محمدی عبارت از شان العلیم است و حقیقت احمدی کنایہ از آن معنی کہ مبدء آن شان ست

بزرگان عاشق مسکین ابجز سے چکیدہ ۵۰ بر تفاوت استعداد و قابلیات اولیاء اللہ کہ وصل باسم کمتر دارند اکثری از ایشان وصل با ظل بعض آن اسم از طلال آن اسم ... بہ جذبہ خالصہ بسوی آن اسم ... عروج ... تفصیلی ... مراتب ... کہ حقیقت ...

وحقیقت کعبهٔ سبحانی نیز همان معنی است بنوتیکه پیش از خلق حضرت آدم علی نبینا وعلیه الصلوٰة
والسلام آن سرور را حاصل بوده واز آن مرتبه خبر داده وگفته علیه السلام كُنْتُ نَبِيًّا وَّاٰدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ
والطين باعتبار حقیقت احمدی بوده است که بعالم امر تعلق دارد وبهمین اعتبار حضرت
عیسی علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام که کلمة الله بوده اند وبعالم امر بیشتر مناسبت داشته
بشارت قدوم آن سرور علیه وعلی آله الصلوٰة والتسلیمات باسم احمد داده وفرموده
وَمُبَشِّرًا بِرَسُوْلٍ يَّاْتِيْ مِنْۢ بَعْدِي اسْمُهٗٓ اَحْمَدُ ونبوتی که بنشاء عنصری تعلق دارد
باعتبار حقیقت محمدی است بلکه باعتبار حقیقتین است ورای درین مرتبه آن شان هست و
مبدا آن شان لهذا دعوت باین مرتبه اتم است از دعوت مرتبه سابق چه در آن مرتبه دعوت
او مخصوص بعالم امر بوده وتربیت ومقصور بر روحانیان ودرین مرتبه دعوت او شامل
خلق وامر است وتربیت او مشتمل بر اجساد وارواح غایت ما فی الباب درین نشاء نشاء
عنصری او را علیه وعلی آله الصلوات والسلام غالب ساخته بودند بر نشاء ملکی او تا مناسبت
که سبب افاده واستفاده است بیشتر پیدا شود وخلائق که جانب بشریت در ایشان غالب است
حضرت حق سبحانه وتعالی حبیب خود را صلی الله علیه وعلی آله وسلم بآکد وجه امر میفرماید باظهار
بشریت خود کما قال سبحانه وتعالی قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوْحٰٓى اِلَيَّ
اتیان لفظ مثلکم از برای تاکید بشریت است وبعد از ارتحال از نشاء عنصری جانب روحانیت
او علیه الصلوٰة والسلام غالب آمد ومناسبت بشریت رو بنقص آورد ونورانیت دعوت تفاوت
پیدا کرد بعضی از اصحاب کرام فرموده اند که هنوز از دفن آن سرور علیه وعلیهم الصلوٰة والسلام فارغ
نشده بودیم که در دلهای خود تفاوت یافتیم بلی ایمان شهودی بایمان غیبی مبدل گشت
ومعامله از آغوش بگوش کشید واز دیدن بشنیدن آمد واز زمان رحلت او علیه وعلی آله

الصلوة والسلام چون ہزار سال گذشت کہ مدت مدیدہ است وازمنہ تسلطا ولہ جانب روحانیت برانہجی غالب آمد کہ جانب بشریت را تمام متلون بلون خود ساخت کہ عالم خلق را منصبغ عالم امر گردانیدہ پس ناچار انچہ از عالم خلق او علیہ وعلی آلہ الصلوة والسلام رجوع بحقیقت خود نمودہ بود یعنی حقیقت محمدی عروج فرمودہ ملحق بحقیقت احمدی گشت حقیقت محمدی با حقیقت احمدی متحد شد مراد از حقیقت احمدی وحقیقت محمدی درینجا تعین امکانی خلق وامر اواست علیہ وعلی آلہ الصلوة والسلام نہ تعین وجوبی کہ تعین امکانی او ظل آن است چہ عروج تعین وجوبی را معنی نیست و متحد گشتن بآن تعین معقول نہ چون حضرت عیسی علی نبینا و علیہ الصلوة والسلام نزول خواہد فرمود ومتابعت شریعت خاتم الرسل علیہما الصلوة والسلام خواہد نمود و از مقام خود عروج فرمودہ بتبعیت بمقام حقیقت محمدی خواہد رسید وتقویت دین او علیہما الصلوة والتحیات خواہد نمود از ینجا است کہ نقل میکنند از شرائع ماتقدم کہ بعد از ہزار سال از ارتحال پیغمبران اولی العزم از انبیاء کرام ورسل عظام مبعوث می شدند کہ تقویت شریعت آن پیغمبر فرمایند و اعلاء کلمہ او نمایند وچون دورہ دعوت شریعت او تمام میشد پیغمبر اولی العزم دیگر مبعوث می گشت وتجدید شریعت خود میفرمود وچون شریعت خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوة والتسلیمات از نسخ وتبدیل محفوظ است علماء امت او را حکم انبیاء دادہ کار تقویت شریعت وتائید ملت را بایشان تفویض فرمودہ مع ذلک یک پیغامبر اولی العزم را متابع او ساختہ ترویج شریعت او نمودہ است قال اللہ سبحانہ تعالی انا نحن نزلنا الذکر وانا لہ لحافظون بداند کہ بعد از ہزار سال بعد از ارتحال خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوة والسلام اولیاء امت او کہ بظہور آیند ہرچند اقل باشند اکمل بوند تا تقویت این شریعت بروجہ اتم نمایند حضرت مہدی کہ خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوات والسلام از قدوم مبارک او بشارت

فرموده اند بعد از هزار سال بوجود خواهند آمد و حضرت عیسی علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام
خود نیز بعد از هزار سال نزول خواهند فرمود و بالجمله کمالات اولیاء این طبقه شبیه
کمالات اصحاب کرام است هر چند بعد از انبیا افضل مر اصحاب کرام راست علیهم الصلوات
والسلام اما جای آن دارد که از کمال تشابه یکی را بر دیگری فضل نتوان داد ازینجا تواند
بود که آنسرور فرموده علیه وعلی آله الصلوات والسلام لایدری اولهم خیر
ام اخرهم نفرموده ادری اولهم خیر ام اخرهم لعلمه بحال کل من الفریقین لهذا
قال خیر القرون قرنی اما چون از کمال مشابهت جای تردد بود فرموده لایدری
اگر پرسند که آن سرور علیه وعلی آله الصلوات والسلام بعد از قرن اصحاب قرن تابعین را
خیر ساخته است و بعد از قرن تابعین قرن تبع تابعین را پس خیریت این دو قرن نیز
برین طبقه متیقن باشد پس تشابه این طبقه در کمالات باصحاب کرام چه بود در جواب گوئیم
تواند بود که خیریت آن دو قرن برین طبقه باعتبار کثرت ظهور اولیاء الله باشد وقلت
وجود اهل بدعت و ندرت ارباب فسق و معصیت وهو لاینافی کون بعض الافراد من
اولیاء الله فی هذه الطبقة خیرا من اولیاء ذینک القرنین کحضرة المهدی مثلا
فیض روح القدس ار باز مدد فرماید ؎ دیگران هم بکنند انچه مسیحا میکرد
اما قرن اصحاب از جمیع وجوه خیر است انجا سخن کردن از فضولی است سابقان
سابقانند در جنب نعیم مقربان ایشانند که انفاق کوه ذهب دیگران بمد شعیر ایشان
نرسد والله یختص برحمته من یشاء باید دانست که از بیان سابق واضح گشت معنی آن
عبارت که در رساله مبدء و معاد فوق این مذکور مسطور گشته است که حقیقت کعبه ربانی
مسجود حقیقت محمدی گشت چه حقیقت کعبهٔ ربانی بعینها حقیقت احمدی است که حقیقت

محمدی فی الحقیقة ظل او است پس ناچار مسجود حقیقت محمدی باشد اگر سوال کنند که کعبه بطواف
او بیا رہست او می آید و از ایشان برکات می جوید چون حقیقت او را تقدم باشد بر حقیقت
محمدی بہمعنی چگونه جائز باشد در جواب گوئیم که حقیقت محمدی نهایت مقامات نزول محمدست
از اوج تنزیه و تقدیس و حقیقت کعبه نهایت مقامات عروج کعبه ست زینه اول مر عروج
حقیقت محمدی را بر مرتبه تنزیه حقیقت کعبه است نهایت عروجات او را غیر از حق سبحانه اطلاع
ندارد و چون اولیاء اکمل امت او را از عروجات آن سرور علیه و علی آله الصلوة والسلام
نصیب تام است اگر کعبه از برکات این بزرگواران دریوزه نماید چه عجب ؎
زمین زاده بر آسمان تاخته * زمین و زمان را پس انداخته
و عبارت دیگر از آن رساله که درین مقام واقع شده بود نیز حل شد و آن عبارت اینست
که صورت کعبه همچنانکه مسجود صور اشیا است حقیقت کعبه نیز مسجود حقائق آن اشیا است
چه از مقدمات سابق معلوم شده است که حقائق اشیاء عبارت از اسماء الٰهی است جل سلطانه
که مبادی فیوض وجودی و توابع وجودی ایشان است و حقیقت کعبه فوق آن اسماء است
پس هر آئینه حقیقت کعبه متبوع حقائق اشیا باشد آری اگر کمل اولیاء را سیر بالاتر از حقیقت
کعبه واقع شود و انوار بالا را گرفته بر مراتب حقائق خود که شبیه باحیاز طبعی اشیاءاست در مراتب
عروج فرود آیند کعبه از برکات ایشان توقع خواهد نمود کما مر سابقا و ایضا در رساله مبدأ
و معاد چند فقره نوشته است در بیان فضیلت انبیاء اولی العزم صلوات الله تعالی و تسلیماته
علیهم معنی افضلیت ایشان را از بعض دیگر و چون مبنائی آن بر کشف و الهام ست که ظنی است
از آن نوشتن و تفرقه نمودن در فضل نادم و مستغفر است چه در ان باب سخن کردن جز بدلیل
قطعی جائز نیست انتهی اکنون بدفع ایرادات متوجه میشوم ؎

ساقی بیار بادهٔ و بنواز عود را ٭ یکدم بلند کن نغمات سرود را
جامی به تشنگان حیات ابد رسان ٭ می برزنید زاهد خشک حسود را

جواب امر اول جای تحریر یافته که حقیقت احمدی بعد از هزار و چند سال عروج کرده بحقیقت کعبه متحد شود اِنْ هٰذَا اِلَّا اِفْتِرَاءٌ بِلَا اِمْتِرَاءٍ البته این معنی مذکور است که حقیقت محمدی با حقیقت احمدی و حقیقت کعبه متحد شود و تصریح اینمعنی خود در مکتوب مذکور اندراج یافته و اینمعنی را اهانت گفتن محمول بر نافهمی است او معنی حقیقت احمدی و حقیقت کعبه حضرت مجدد درج در رساله مکاشفات غیبیه میفرماید که شیخ محمد طاهر بدخشی استفسار نموده که در رساله مبدء و معاد واقع است که صورت کعبه چنانچه مسجود الیه صورة محمدیست حقیقت کعبه نیز مسجود الیه حقیقت محمدیست علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات ازین عبارت فضیلت حقیقت کعبه معظمه لازم می آید از حقیقت محمدیه علی مظهرها الصلوة و السلام و التحیة حال آنکه مقرر است که مقصود از خلقت عالم و عالمیان ذات است علیه الصلوة و السلام و آدم و آدمیان همه طفیلی وی اند علیه الصلوة و السلام لَوْلَاهُ لَمَا خَلَقَ اللّٰهُ الْاَفْلَاکَ وَلَمَا ظَهَرَ الرُّبُوْبِیَّةُ کَمَا وَرَدَ باید دانست که صورة کعبه عبارت از سنگ و کلوخ نیست چه اگر فرضا سنگ و کلوخ درمیان نباشد کعبه کعبه است و مسجود خلائق است بلکه صورت کعبه با آنکه از عالم خلق است در رنگ حقائق اشیاء امری است مبطن که از حیطهٔ حسی و خیال بیرون است از عالم محسوسات است و هیچ محسوس نی و متوجه الیها است مر اشیا را و هیچ در توجه نه هستی است که بلباس نیستی پوشیده است و نیستی است که بکسوت هستی خود را وانموده در جهت بی جهت است و در سمت بی سمت است بالجمله این صورت حقیقت منش اعجوبه است که عقل در تشخیص آن عاجز است و عقلا در تعیین آن حیران گویا نمونه از عالم بیچونی و بیچگونگی دارد م

نشا از بے شبهی و بی نمونی در وی تعبیه ست بلی تا چنین نباشد شایان مسجودیة نبود و بهترین
موجودات علیه الصلوة والتسلیمات بشوق و آرزوا و را قبلهٔ خود اختیار نفرمودی
فِیْهِ اٰیَاتٌ بَیِّنٰتٌ در شان آن نص قاطع است وَمَنْ دَخَلَهٗ کَانَ اٰمِنًا
در حق وی قرآن مادح بیت الله ست که کنونة خاص مر صاحب را جل شانه باوی است
نسبت مجهول الکیفیت بیچون و بیچگون را باو وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی در عالم مجاز که قنطرهٔ
حقیقت است بیت مبنی از بیتوته است که جای قرار و آرامگاه صاحب خانه است ارباب
دول را هرچند نشستگاه بسیارست و امکنه نشست و خواهش بے شمار اما خانه خانه است که از
مزاحمت اغیار بیگانه است مسکن و آرامگاه جانانه است اگرچه بحکم حدیث قدسی لَا یَسَعُنِیْ
قلبُ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ قلب عبد مومن گنجائش ظهور بیچونی پیدا کند لیکن نسبت بیتیة که
مبنی از بیتوته است از کجا پیدا کند و منع مزاحمت اغیار که از لوازم بیت است از کجا
و چون غیر و غیریت را در آن موطن مدخل نبود ناچار مسجودگاه خلائق باشد که غیرے راسجده
نبود و غیریة منافی مسجودیة بود محمد رسول الله بجانب خود سجده تجویز نفرمودند و بجانب
بیت الله بشوق و رغبت سجده نمودند و سر تفاوت را ازینجا دریاب شَتَّانَ مَا بَیْنَ
السَّاجِدِ وَالْمَسْجُوْدِ ای برادر چون شمهٔ از صورت کعبه معلوم نمودی اکنون نبذی از حقیقت
کعبهٔ معظمه بشنو حقیقت کعبه عبارت از ذات بیچون است که سلطانه که گردی
از ظهور ظلیت بوی راه نیافته است و شایان مسجودیة و معبودیة است این حقیقت را جل سلطانها
اگر مسجود حقیقت محمدی گویند چه محذور آید و افضلیت آن ازین جهة قصور دارد حقیقت محمدی از
حقائق سایر افراد عالم افضل ست اما حقیقت کعبه معظمه از عالم عالم نیست تا بوی این نسبت
نموده آید و در افضلیت او توقف کرده شود عجب است که تفاوت صور این دو صاحب

دربن آیات بینات است ۱۲
هرکه از داخل شود محفوظ باشد ۱۲
و برای الله تعالی است مثل اعلی ۱۲
نگنجایش نمی کند مرا دل مرد مومن ۱۲
است در بیان
ساجد و مسجود ۱۲

دولت بہ ساجدیت و مسجودیت عقلای ذوفنون رائی بہ تفاوت حقائق اینان نبردہ است
کہ در مقام اعتراض آمدند و لب بطعن و تشنیع کشادہ حضرت سبحانہ تعالی انصاف شان بدہد
کہ نا فہمیدہ ملامت نکنند انتہی **جواب امر دوم** این خدشہ محمول است برین
غلط فہمی کہ حقیقت محمدی احمدی یکیست و انچہ گفتہ شد کہ برین اتفاق علما و مشائخ است
ہرگز صحیح نیست عبارت قوم نگاشتنی است با این اتفاق از عبارت کدامی از علما و مشائخ
نقل کردنی است و برہان کشفی در مکتوب مذکور است پس استدلال عجیب است **٥**
فریاد از آن لحظہ کہ در دلم آن شوخ ؞ پرسد ز من و قوت گفتار نباشد
جواب امر سوم این معنی صحیح است کہ بعد از ہزار سال حقیقت محمدی احمدی
گردد حضرت مجدد رح در رسالہ مکاشفات غیبیہ می فرماید کہ نوشتہ بودند کہ بعد از ہزار سال
حقیقت محمدی احمدی گردد و تتمہ عبارت ننوشتند کہ بعد این فقرہ واقع است و مسمی
بہر دو اسم متحقق گردد بعد از ملاحظہ این عبارت بہ بیند کہ آن خدشہ می ماند یا نہ چہ ماحصلست
کہ یک مسمی بہر دو اسم خود کہ عبارت از دو کمالات مخصوصہ اند متعاقب یکدیگر بعد از ازمنہ
متطاولہ متحقق شود و از کمالی بکمالی دیگر کہ بالقوہ داشت ترقی فرماید سخن فلاسفہ است
کہ در مجردات حصول جمیع کمالات را بالفعل اعتبار کردہ اند و ترقی از قوۃ بفعل تجویز ننمودہ
این از کوتہ نظری ایشانست مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاہُ فَھُوَ مَغْبُوْنٌ از اینجا توان بود
کہ حضرت عیسی علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام کہ نزول او بعد از ہزار سال از بعثت آن
سرور است علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام آنحضرت را علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام باسم
احمد یاد کردہ است و قوم خود را بشارت قدوم آنحضرت باین اسم دادہ کہ ایام دولت آن
اسم است والا این اسم غیر مشہور یاد کردن چہ گنجایش داشت کہ خلقی در اشتباہ افتد و از اسم

۵ نمبر
نقصان
حروف
سہو

به مسمی مهتد نگردند و ازین نیز قیاس باید کرد که نام آن سرور علیه و علی آله الصلوة والسلام بر زمین محمد است و در آسمان احمد چه کمالات محمدی مناسبت باهل زمین دارد و کمالات احمدی مناسبت باهل آسمان ملاء اعلی و چون از رحلت آن سرور علیه و علی آله الصلوة و السلام هزار سال بگزرد که آن مدت را مدخلیتی تمام داده اند در تغیر و تبدیل امور و مناسبت مراد و ملاء اعلی نبینا و علیه الصلوة والسلام باهل زمین کم ماند کمال احمدی طلوع کند و علوم و معارف آن کمال ظهور فرماید خدشه چیست و تردد کدام انچه در خدشه نوشته اند انجا که حقیقت است زمان نیست و تغیر و تبدیل نه تا از حقیقت چه مراد داشته باشد و از تغیر و تبدیل چه خواسته قلب حقیقت نیست تقلب حقیقت است از کمالی بکمالی و انصباغ او است از رنگی برنگی ازین بیان حل گشت تشکیکا بیکه نموده بود که مراد او حقیقت خود است و الا قید هزار چرا است و چرا گفت که مسئول هزار ساله باجابت رسید چه حقیقت احمدی واضح گشت و فائده هزار سال بوضوح انجامید انتهی مگر انچه در تحریر اعتراض برنگاشته شد که حقیقت محمدی بعد از هزار و چند سال مظهر ذات گردد الخ مبنی است بر عدم فهم معنی حقیقة محمدی حقیقة محمدی عبارت از شان العلیم است و حقیقت احمدی کنایه از آن معنی که مبدء آن شان است و همین است حقیقة کعبه و فرق میان شان و صفات آن است که صفات در خارج موجودند بوجود زائد بر ذات تعالی و تقدس و شیونات مجرد اعتبار انند در ذات عز سلطانه این بحث بمثال روشن گردد آب مثلاً بالطبع از بالا به پایان فرود می آید این فعل طبعی ورد وی اعتبار حیات و علم و قدرت و ارادت پیدا میکند چه ارباب علم بواسطه ثقل خود بمقتضا علم از بالا به پایان می آیند و توجه فوق نمیکنند و علم تابع حیوة است و اراده تابع علم است و قدرت نیز ثابت شد چه ارادت تخصیص احد المقدورین است این

اعتبارات درذات آب اثبات کرده شود بمنزلہ شیونات است اگر با وجود این اعتبارات صفات زائده درذات آب اثبات کرده شود بمنزلہ صفات موجود است بوجود زائد آب را با عتبارات اولی حی و عالم و قادر و مرید نمیتوان گفت از برای این اسامی ثبوت صفات زائده درکار است پس در صورت اتحاد و انطباق حقیقت محمدی با حقیقت احمدی و حقیقت کعبہ مظہر ذات احد گردد و در صورت عدم اتحاد و انطباق مظہر شان احد باشد وہذا ظاہر **جواب امر چہارم** وجہ عروج حقیقۃ عیسوی بمقام حقیقۃ محمدی بکمال بسط در مکتوب مذکور است فلا احتیاج الی اعادتہ و برزخیت را مدخلی در ایراد نیست و ہمچنین تعین علمی اجمالی را و آنچہ صورت سوال زیر محمد نعمان مذکور شد غلط است و آنچہ گفتہ کہ ہرگاه حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی یکی است حقیقت کعبہ مسجود حقیقت محمدی ازینجا لازم می آید کہ تن مبارک را بر روح مطہر خود سجده میکرد نہ خدا را سبحانہ ہمہ اش ہذیان است و محمول بر نافہمی محو حیرتم کہ تن مبارک و روح مطہر از کدام عبارت مراد داشتہ اگر حقیقت محمدی را تن مبارک و حقیقت احمدی را روح مطہر فہمیده پس اعجوبہ است بہر حال این اعتراض عائد بر فہم معترض است افسوس کہ عبارت منقولہ کنز الہدایہ را ہم نفہمیده ہرگاه تعین اول حقیقت محمدی باشد پس تن مبارک چگونہ مراد خواہد بود معہذا کنز الہدایۃ از تصانیف حضرت مجدد درج نیست این انتساب از اوہامات فاسده برزنجی[51] است **جواب امر پنجم** این چہ ضرور است کہ اگر حقیقت احمدی یکی نباشد حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی چگونہ یکی باشد و آنچہ دعوی خلاف اجماع نموده شد پس اولاً اجماع یا اتفاق بر نمیغی از کتب قوم نقل نموده شود فقدونہ خرط[52] القتاد[53] و منشاء غلط فہمی این است کہ معنی حقیقت نہ فہمیده و بر اصطلاح متصوفین پے نبرده می گوید کہ چنانکہ از اسم

[51] حیرانی بدون تنقید نقیض برش
[52] عمده کالاور عمیلہ‌ہا برائے اتمام الیدین
[53] بزرگ و برازنده وام قتاد و بالغ دوغی است سخت خار دار ۱۲ م

مبارک احمد ذات با برکات خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم مراد است ہمچنان از اسم مبارک محمد ذات با برکات آن خلاصہ موجودات مراد است انتھی ی باید حقیقت محمدی و حقیقت احمدی مراد از اسم مبارک نیست ہر گاہ معنی حقیقت و حقیقت محمدی و حقیقت احمدی بہ تفصیل بیان کردہ شد پس این قول از معترض محمول بر کمال نافہمی و بلادت است و اعجب کل العجب کہ حقیقت کعبہ را پرتو نور وی صلی اللہ علیہ وسلم می گوید ہر گاہ حقیقت کعبہ مبدء شان علیم باشد پس آنرا پرتو نور وی صلی اللہ علیہ وسلم گفتن بعید از عقل و گیا ست است انچہ نگاشتہ کہ چون حقیقت بانی کعبہ ربانی از پرتو نور او باشد چرا حقیقت کعبہ بانی از پرتو نور او بنا شد محض سفسطہ است ندانم کہ مراد از حقیقت بانی کعبہ بانی چیست اگر حضرت ابراہیم علی نبینا و علیہ الصلوۃ مراد داشتہ شوند پس اگر ازان لازم خواہد آمد ہمین کہ کعبہ ربانی از پرتو نور او باشد نہ آنکہ مبدء شان علیم نعوذ باللہ من تلک الخرافات والھذیانات پس ہر گاہ میان کعبہ و رب کعبہ فرقہا است حضرت ابراہیم علیہ السلام بانی کعبہ باشد نہ معاذ اللہ خالق رب کعبہ پس اگر کعبہ از پرتو نور مصطفوی علی صاحبہا الصلوۃ والسلام باشد رب کعبہ پرتو نور وی نخواہد بود و چون حقیقت کعبہ از تحقیق سابق مبدء شان علیم بود پس چگونہ مسجود نخواہد بود فان ذات اللہ تعالیٰ مسجود الیہ البتۃ

جواب امر ششم در کعبہ و حقیقت کعبہ فرقہا است چنانکہ میان کعبہ و رب کعبہ پس اگر بقعہ کہ وجود شریف خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم دران مدفون است بر کعبہ و عرش و کرسی تفضیل و شرف دارد یا مومن افضل بر کعبہ باشد دران بحث نیست بحث در حقیقت کعبہ است کہ بمعنی مبدء شان علیم است بر آن ہیچ چیز را مزیتی نیست این اعتراض نیز مبنی است بر نافہمی از معنی حقیقت کعبہ **جواب امر ہفتم** اولاً معنی حقیقت کہ نگاشتہ شد خلاف

مصطلح است ثانیاً درین شک نیست کہ حقیقت کعبہ اصل و مسجود حقیقت محمدی است
مگر حقیقت کعبہ را ظل و ساجد را زینۂ اول قرار دادن محض نافہمی است عبارت حضرت
مجدد رح ازین پاک و صاف است عبارت حضرت مجدد رح این است زینۂ اول
مرعروج حقیقت محمدی را بر مرتبہ تنزیہ حقیقت کعبہ است معترض این عبارت را
مطلقاً نفہمیدہ پس اعتراضش راجع بر فہم وے خواہد بود ثالثاً دریوزہ نمودن
حقیقت کعبہ امر بسیت عجیب آفسوس است کہ معترض میان کعبہ و حقیقت کعبہ فرقی نمیلا
و چون یکی را بجای دیگری استعمال میکند در تحیر می افتد منشا رغلط این است کہ اولاً
دریوزہ نمودن حقیقت کعبہ نگاشتہ درین مقام کعبہ تحریر کردنی بود و پس بر آن تفریع
کردہ کہ چون حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی یکی باشد پس بطواف اولیا ر است آمدن و
از ایشان دریوزہ نمودن و بطواف آمدن چسان راست آمد دریوزگی کعبہ مستلزم
جواز دریوزگی حقیقت کعبہ نیست کہ مساوی حقیقت احمدی است **جواب امر ہشتم**
حقیقت محمدی را جسد مبارک و حقیقت احمدی را روح طیب قرار دادن از ہذیانست

جواب امر نہم اعتراض بے سر و پا است **۵**
زبانِ شوخ من ترکی و من ترکی نمیدانم ❊ چہ خوش بودی اگر بودی زبانش در دہان من
بر معترض لازم بود نشاندہی عبارتیکہ برو اعتراض عائد کردہ میشود **جواب امر دہم**
در نقل غلطی واقع شدہ تصحیح نقل مطلوب است لاکن درین شبہ نیست کہ آیت
النَّاسُ و ربُّ النَّاسِ حقیقت کعبہ بطواف اولیا راللہ می آید تکرار خطا محمول
بر غشاوت بصری معترض است **جواب امر یازدہم** ندانم کہ عبارت
منقولہ کجا است و از ما نحن فیہ کدام تعلق دارد و حقیقت کعبہ را زینۂ اول حقیقت

محمدی گفتن محمول بر نافهمی ست کما بیّناه سابقاً چه ازان ظاهر ست که زینهٔ اول مرتبهٔ تنزیه حقیقت کعبه ست با این غلط‌فهمی دراز نفسی معترض محل شکایت است ص

بعد ازین ع لبر ما عربده جو خواهد بود ÷ همه را از همه رو روی بد و خواهد بود
چکند خاطر من صبر و تحمل دارد ÷ تا ترا جور و جفا عادت و خو خواهد بود

تحقیق مقام و توضیح مرام این ست که مراد از حقیقت ذات شئ و ما به الشئ هو هو نیست بلکه حقیقت شئ بطور این طائفه علیه عبارت از اسم الٰهی ست که مبدء تعین وجود آن بوده است و آن شئ کالظل و العکس آن نسبت آن اسم واسطه فیوض از حضرت قدسیه برای آن شئ باشد و همچنانکه شان ذاتی واسطه میان آن اسم مقدس و ذات منزه جل شانه تعالی و عز برهانه است از انکه توسط وسائط و رعایات مناسبات درمیان مفیض و مستفیض عادة الله جاری است چون این دانستی کنون بدان که پیغمبر ما صلی الله علیه وسلم را کمالات و مقامات اند که استقصا و احاطت آن مستحیل میماند و مر آنحضرت را صلی الله علیه وسلم دو اسم اند و هر کدام را ولایت علاحده پس باعتبار وجود عنصری او و ارشاد او مر این عالم ظلمانی را اسم مقدس او محمد ست صلی الله علیه وسلم و ولایت این اسم مبارک ناشی است از اسم الٰهی که مناسب به تربیت این عالم سفلی دارد و مسمی است بحقیقت محمدی و باعتبار وجود روحانی او که مربی عالم ملکوت و روحانیات عالم علویست و پیش از وجود عنصری آن وجود نبی بود نام پاک او احمد ست و ولایت این نام ناشی است از شان جامع که مبدء و اصل است مر حقیقت محمدیه را و مناسب است مر تربیت آن عالم نورانی را که مسمی به حقیقت احمدیه است و نیز معبر بحقیقت کعبه ربانیه ست و مر آنحضرت را صلی الله علیه وسلم ورای این هر دو تعین که بمنزله مکان طبعی او ست باعتبار هر دو اسم مبارک او

عروجات لا تعد ولا تحصی اند که نهایت آنرا علام الغیوب داند چنانچه در قول آنحضرت صلی الله
علیه وسلم به آن اشارت رفته لِیْ مَعَ اللّٰهِ وَقْتٌ لَا یَسَعُنِیْ فِیْهِ مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَّلَا نَبِیٌّ
مُرْسَلٌ وبآن مومی است قول الله تبارک وتعالی فَکَانَ قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ
اَدْنٰی واین است ثمره سر اصطفائی ومحبوبیت صرفه واین است مناط فضل و مدار تفوق
ازین تحقیق لائح گشت که این تفوق فی الحقیقت تفوق بعض کمالات آن سرور است
صلی الله علیه وسلم بر بعض دیگر او ونیز حقیقت کعبه جزئی است از حقیقت جامعه او صلی الله
علیه وسلم که جامع است مر کمالات جسمانیه وروحانیه خلق را امر او را صلی الله علیه وسلم پس
توهم تفوق باطل شد وحدیث افضلیت مضمحل گشت معلوم باید کرد که فضیلت حقیقتی بر حقیقتی
دیگر موجب فضیلت صورتی بر صورتی نمیشود چه جائز است که صورت را با حقیقت او که رب او
است قرب اتصالی باشد که آن قرب اتصال بصورت دیگر با حقیقت او که رب او است
نباشد واین در ما نحن فیه اظهر است ودران خفائی نبوده است زیرا که کمال قرب نیست
مگر بفنا وبقا وعروج مخصوص به بشر وغیر انسان کامل را مقامی است معلوم حضرت خواجه معصوم
قدس سره میفرمایند تفوق یک حقیقت بر حقیقت ملائکه۱۲ دیگر موجب افضلیت صاحب حقیقت
اولی بر صاحب حقیقت ثانیه نیست چه می تواند که صاحب حقیقت تحتانی را عروجات
بر حقیقت فوقانی شود ومراتب قرب رو دهد وصاحب حقیقت فوقانی محبوس حقیقت خویش بود
عروج از حقیقت خود نه نماید ومراتب قرب که مدار فضل بر آنست حاصل نکند نمی بینی که
ولایت ملاء اعلی فوق ولایت خواص بشر است وفضل مر خواص بشر را است باعتبار
عروج از حقائق بلکه ملک را عروج از حقائق خود ها نیست وَمَا مِنَّا اِلَّا لَهٗ مَقَامٌ مَّعْلُوْمٌ عه
ودر شرح مواقف مذکور است اِنَّ الْمَلَائِکَةَ وَاِنْ کَانُوْا فَوْقَ الْبَشَرِ فِیْ بَعْضِ الْاُمُوْرِ

ع مراد از الله تعالی یعنی ذات بحت است که مثال آن دو قوس نعت ذاتی است نزد بر ذات است از انبیا ع صدی آمده در مقام معلوم است ۱۲

عه ملائکه اگرچه در بعض امور فوق بشر بوده اند لیکن افضلیت بمعنی کثرت ثواب بشر راست ۱۲

لکن الافضلیۃ بمعنی کثرۃ الثواب للبشر و نیز عالم امر فوق عالم خلق است
و فضل مر عالم خلق راست چہ قرب عالم خلق اصلی ست و قرب عالم امر ظلی عنصر خاک پائین
تر لطائف عالم خلق و عالم امر است و پستی او سبب رفعت او گشتہ است و قربی کہ
خاکیان راست قدسیان را نہ ؎

زمین زادہ بر آسمان تاختہ ؏ زمین و زمان را پس انداختہ

انتہی باید دانست کہ لفظ حقیقت محمدی در عبارت حضرت امام ربانی قدس سرہ
بمعانی مختلفہ دانجا شتی وارد شدہ چون بحقیقت احمدیہ و با حقیقت کعبہ تقابل
شود مراد ازان اسم الٰہی جامع باشد کہ مناسبت بہ تربیت این عالم سفلی دارد و چون تقابل
بہ حقیقت الٰہی شود مراد ازان شان ذاتی جامع باشد کہ متولی تربیت عالم علوی گردد
و این جامع جمیع شیونات ذاتیہ و اصل و مبدء اسم جامع باشد کہ متضمن جمیع اسماء است این
شان دکل بود برای سائر حقائق و این شان کہ حقیقت کعبہ ربانی است نیز دران حقیقت
جامعہ داخل و جزء او باشد و ہمین ست معبر بحقیقت الحقائق و تدافع مندفع بود چنانچہ در اخر مکتوب
دفتر ثالث بہ آن ذکر رفتہ کہ حقیقت محمدیہ فوق جمیع حقائق ست آنجا ذیل حضرت امام ربانی
در مکتوبیکہ مذکور شد میفرماید حقیقت محمدی نہایت مقامات نزول محمدی است از اوج
تنزیہ و تقدیس و حقیقت کعبہ نہایت مقامات عروج کعبہ است زینہ اول مر عروج حقیقۃ محمدی
را مرتبۂ تنزیہ حقیقۃ کعبہ ست و نہایت عروجات او را علیہ السلام غیر از حق سبحانہ اطلاع ندارد
و چون کمل اولیاء امت آن سرور را علیہ الصلوۃ والسلام از عروجات او علیہ السلام نصیب
تام است اگر کعبہ از برکات این بزرگواران دریوزہ نماید چہ عجب انتہی و درین مقام مراد از
حقیقت کعبہ نہ اسم الٰہی است کہ حقیقۃ احمدی ہم ہمان است تا مخالفت بما سبق لازم آید

بلکہ مراد روحانیت کعبہ ست نہ احجار و اخشاب حضرت مجدد در مکتوب صدم از جلد ثالث
کہ بہ شیخ نور الحق ابن شیخ عبد الحق دہلوی کہ یکی از مقتبسان انوار افادت حضرت مجدد
بود تحریر میفرمایند غایت مانی الباب منشاء ظہور قرآنی از صفات حقیقیہ ست و منشاء
ظہور محمدی از صفات اضافیہ ناچار آنرا قدیم و غیر مخلوق گفتند و این را حادث مخلوق
و معاملہ کعبہ ربانی ازین ورظہور اسمی ہم عجیب تر است کہ انجا ظہور معنی تنزیہی است
بی کسوت صور و اشکال چہ کعبہ کہ مسجود الیہ خلائق ست از سنگ و کلوخ نیست و ہمچنین
جدران و سقف نیست چہ اگر اینہا نباشند کعبہ کعبہ ست و مسجود الیہ است پس آنجا ظہور
ہست اما ہیچ صورت نیست این از عجب عجائب است انتہی حضرت عروۃ الوثقی در
مکتوب بست و چہارم فرماید کہ حقیقت کعبہ برزخست میان حقائق مخلوقات و حقیقت
واجبی جل سلطانہ کہ مرتبہ احدیت ذاتست تعالی چہ کعبہ مسجود الیہ خلائق ست حقیقت او
از حقائق سائر خلائق البتہ باید کہ ممتاز باشد چہ مسجود ذات حق ست سبحانہ کعبہ باید کہ
ناشی ازان مرتبہ مقدسہ بود حضرت ایشان ؒ قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس
در مکتوبیکہ داخل سہ جلد مکتوبات نیست نوشتہ اند کہ حقیقت کعبہ ذات واجبی است
تعالی چہ مسجود فی الحقیقت ہمان مرتبہ مقدسہ ست ہذا باید دانست کہ مسجود ہر چند ذات
بیچون است لیکن اعتبار مسجودیت باو ملحوظ گشتہ است لاجرم از مرتبہ احدیت ذات
کہ مبرا از نسب و اعتبارات متنزل باشد و در دیدہ دانش م گرفتاری تمیز بود و در مکتوب
صد و ہشتاد و سوم میفرماید کہ آنکہ از بعضی عبارات آنحضرت مستفاد میشود کہ حقیقت
کعبہ فوق اعتبار شیون و صفات است و از ما سبق خلاف آن مفہوم گشت **جواب**
مراد از صفات و شیون کہ حقیقت کعبہ را از آن تفوق است صور علمیہ صفات است

که در مرتبه یقین علمی ثبوت دارند چه در اصطلاح قوم مقام صفات و شیون عبارت
از همین صور علمیه تفصیلیه ست چنانچه اجمال این مرتبه را مرتبه ذات میگویند و تجلی آنرا تجلی
ذات میدانند و نیز مراد ازان صفات حضیض تفصیل مرتبه تعین وجودی است که حضرات
ایشان باثبات این تعین ممتاز اند و نزد حضرت شیخ محی الدین عربی و تابعان او قدس
اسرارهم این مرتبه مرتبه لاتعین و مرتبه اطلاق ذات است تعالی چه فوق تعین علمی جملی که
تعین اول ست نزد شان مرتبه لاتعین است و وجود بحت و نزد ما این مرتبه که مرتبه
وجود بحت است بتعین موصوف است و تعینات صفات نیز درین مرتبه ثابت است
که از جمله آن تعینات تعین علمی ست لیکن چون علم اجمع صفاتست درانجا نیز در رنگ
وجود صفات و شیونات ذاتیه کائن ست و آن را نیز در رنگ وجود دو مرتبه است
مرتبه اجمال که انرا دیگران تعین اول و حقیقت محمدی میدانند و مرتبه تفصیل ازین تحقیق
لائح گشت که تعین علمی جملی تعین اول صفت علم ست که از صفات حقیقت زائده است
نه تعین اول حضرت ذات تعالی بلکه در تعین اول بودن آن مر صفت علم را نیز سخن است
چه فوق تعین وجودی دران مکتوب اخیر تعین حبی اثبات کرده اند که درانجا نیز اجمال
و تفصیل ست آمدیم بر سر اصل سخن رویم حقیقت کعبه ربانی چنانچه فوق صور علمیه واحدیت ست
که نزد قوم مقام شیون و صفات ست و فوق اجمال علم که نزد شان مقام وحدت و
تجلی ذات ست همچنین فوق تفصیل کمالات مرتبه حضرت وجود است که نزد حضرات ایشان
ما هر حصه ازان کمالیست از کمالات حضرت ذات و صفتی ست از صفات او تعالی و
نیز فوق اجمال حضرت وجود ست که تعین اول و حقیقت محمدی است بقول قدیم آنحضرت
و در قول اخیر آنحضرت تعین اول و حقیقت محمدی تعین حبی ست که فوق تعین وجودیست

چہ حب است کہ سلسلہ وجود و ایجاد را جنبانیدہ است چنانچہ فاحببت ان اعرف
رمزیست ازان اگر گویند کعبہ ہر چند بیت اللہ است اما قلب مومن بحکم لسیعنی الحدیث
نیز حکم آن دارد پس تفوق آن برین از کدام رو بود گوئیم وَلِلّٰہِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی
در عالم مجاز سلاطین را ہر چند امکنہ و نشستگاہ بسیار است لیکن خانہ خانہ است کہ از مزاحمت
اغیار بیگانہ است و آرام گاہ جانانہ است نشستگاہ دیگر را با خانہ چہ نسبت و کدام
مساوات ہذا ماند صفات حقیقت زائدہ کہ اصلا انفکاک شان از ذات تعالی جائز
نیست اگر از بیت اللہ فوق بوند گنجایش دارد والعلم عند اللہ سبحانہ فَانْدَفَعَ
المنافاتُ وَزَالَ الاشتباہُ **تنبیہ** از بیان سابق لائح گشت کہ
حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت محمدی است چہ حقیقت محمدی علی صاحبہا الصلوۃ و
السلام والتحیۃ ناشی از مراتب تعینات است و حقیقت کعبہ فوق مراتب تعینات
است ماند حقیقت قرآن مجید سبحانی کہ بحقیقت کعبہ ربانی چہ نسبت دارد در رسالہ
مبدا و معاد کہ از مصنفات حضرت ایشان ما است آنست کہ حقیقت قرآنی
و حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت محمدیست و حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت قرآنی و
در مکتوبی از مکتوبات جلد ثالث بر نگاشتہ اند کہ حقیقت قرآنی فوق حقیقت کعبہ است
و انچہ در ما سبق از انحضرت منقول شد نیز مشعر ہمین معنی است تطبیق میان این دو تحقیق
انچہ بخاطر فاتر راہ مید ہد ناشی است از تحقیق سابق کہ در شیون و صفات واجبی تعالیست
مشروح ساختہ چہ قرآن مجید ناشی از صفت یا شان اوست سبحانہ و در شیون و
صفات دو اعتبار مبین گشت اعتبار تعین و اعتبار اطلاق و لا تعین پس نظر باین
دو اعتبار حکم بہ سبقت ہر کدام از حقیقتین بر دیگری میتواند کہ بودہ باشد یک حکم بیک اعتبار

بود و حکم دیگر باندازهٔ اعتبار دیگر فلا تخالف فی الحقیقة و آنچه در مکتوب صدم از جلد ثالث
اندراج یافته است که معاملهٔ کعبهٔ ربانی ازین دو ظهور اسمی یعنی ظهور قرآنی و ظهور محمدی
هم عجیب تر است که آنجا ظهور معنی تنزیهی است بی کسوت صور و اشکال چه کعبه که مسجود الیه
خلائق است عبارت از سنگ و کلوخ نیست و همچنین جدران و سقف نیست چه اگر اینها
نباشد کعبه کعبه است و مسجود الیه ست پس آنجا ظهور هست اما هیچ صورت نیست این از
اعجب عجائب است انتهی و دلالت بر تفوق این حقیقت بر حقیقت قرآنی ندارد چه معنی
تنزیهی یا هر چه در آنحضرت جل سلطانه اعتبار نموده آید از الوهیت و ربوبیت و وجوب
و وجود و غیرها از صفات حقیقت که بشرافت وجود خارجی پیوسته اند از متنزل است چنانچه
در مکتوب ثالث از جلد ثانی این معنی مبین و مشروح است آری ظهور این حقیقت بی کسوت
صورت است بخلاف ظهور کلام مجید و ظهور محمدی که بکسوت حرف و صوت و صورت
انسانی ست و این از غرائب ست و حقیقت محمدی چون اسمای اضافیه است ناچار ازین
هر دو حقیقت متنزل بود **سوال** ازین بیان لازم آمد که کعبهٔ حسنای از حضرت پیغمبر
ما صلی الله تعالی وسلم افضل باشد **جواب** گویم ممنوع ست زیرا که تفوق یک حقیقت
بر حقیقت دیگر موجب افضلیت صاحب حقیقت اولی بر صاحب حقیقت ثانیه نیست
چه میتواند که صاحب حقیقت تحتانی را عروجات بر حقیقت فوقانی شود و مراتب قرب دهد
و صاحب حقیقت فوقانی محبوس حقیقت خویش بود و عروج از حقیقت خود ننماید و کثرت مراتب
قرب که مدار فضل بدانست حاصل نکند نمی بینی که ولایت ملاء اعلی فوق ولایت خواص بشر است
و فضل مر خواص بشر راست باعتبار عروج از حقائق ملکی ملک را عروج از حقائق خود
نیست وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ و در ما نحن فیه نیز این معنی ظاهر ست و نیز عالم امر فوق عالم

خلق ست و فضل مر عالم خلق را ست چه قرب عالم خلق اصلی است و قرب عالم امر ظلی عنصر خاک
پائین از لطائف عالم خلق و عالم امر ست و پستی او سبب رفعت او گشته و قربی که خاکیان
راست قدسیان را نه ع

زمین زاده بر آسمان تاخته ÷ زمین و زمان را پس انداخته

فَافْهَمْ وَلَا تَكُنْ مِّنَ الْقَاصِرِيْنَ اگر گویند که آنحضرت قدس الله
تعالی سره الاقدس در مکتوبی که به شیخ طاہر جونپوری نوشته اند و آن مکتوب
داخل جلدهای مکتوبات قدسی آیات نشده برنگاشته اند که حقیقت کعبه عبارت از ذات
بیچون واجب الوجود ست جل سلطانه که گرد ی از ظلیت و ظهور بوی راه نیافته است
و شایان مسجودیت و معبودیت ست ازین عبارت تفوق این حقیقت از صفات
حقیقیه و حقیقت قرآنی مطلقا لازم می آید که خلاف تحقیق سابق است **گوییم** اولا چون
مقرر قوم است که فوق مراتب تعینات که مراتب ظلال و ظهور است مرتبهٔ اطلاق ذات
تعالی بنا بران آنحضرت نیز ازین مرتبه تعبیر بذات بیچون نموده باشند و این تحقیق و
تفصیل را که فوق تعین علمی و وجودی مرحجی است بعد ازان افاده فرموده و ثانیا آنکه
میتواند که ان حقیقت را ذات بیچون مجاز باعتبار ملابستی که صاحبیت را با بیت است
فرموده باشند چه فی الحقیقت مسجود ذات بیچون است تعالی و بیت واسطه است این
حقیقت که درینجا سخن ازان میرود معنی بیت ست دران ملحوظ است و ثالثا آنکه تواند
بود که مراد از ذات بیچون ذات مقید باعتبار معبودیت و مسجودیت و مانند آن بود
نه ذات مطلق معرا از نسب و اعتبارات چنانچه لفظ سلطان درخانه نیست که در اول
کتاب مسطور شد شعر باین معنی ست یعنی سلطان را قطع نظر از انکه نسبت بخانه دارد بایدجست

وبیرون ازین اعتبارات باید طلبید وصفات حقیقیہ را ہمچنین شیونات را کہ کالاصول اند مراین صفات را از سائر اعتبارات ذات تعالی تفوق ہست چہ ذات مقید باعتبار ملحوظ در آنجا ہمان اعتبار است نہ ذات چنانچہ ارباب معقول در علم شئ بوجہہ گفتہ اند کہ معلوم ہمان وجہ ہست نہ شئ وحقیقت قرآنی جامع جمیع کمالات ذاتیہ ہست کہ اولا در مرتبہ صفت ملک شان کلام فائض می شوند ثانیا از انجا بعالم افادہ می آیند و آن حقیقت بتوسط این شان صورت لفظی گرفتہ جلوہ گر گشتہ است چنانچہ حضرت ایشان نوشتہ اند کہ در مرتبہ شیونات کہ زائد بر ذات نیستند الا باعتبار شان کلام باینمعنی مخصوص گشتہ ہرچہ از کمالات در مرتبہ ذات وشیونات متحقق بود تمام در شان کلام فائض گشتہ حاصل تمام حقیقت آن شان ہمین قرآنست وبس بہ ہمین عبارت عربی وترتیب معہود مکتوب در مصاحف وہر کتابی کہ بہر نبی منزل شدہ است جزویست از اجزای این قرآن کہ از بعض عبارات او بعض وجوہ مستفاد ست وتخلیق جمیع مکنونات من الاول الی الاخر ہم مستفاد از ان إِنَّمَا قَوْلُنَا إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ مصداق این قول ست حاشا وکلا کہ کعبہ سنگین را افضل گفتہ باشند اگر گفتہ اند کعبہ حقیقی را افضل گفتہ باشند کہ آن سر اول شان ربانیست ومنشا معبودیت وقابلیت مسجودیت است این بنا جمادی را افضل نگفتہ اند واین قول در مجلدات ثلثہ مکتوبات داخل نہ شدہ البتہ در رسالہ مبدء ومعاد نوشتہ اند کہ حقیقت کعبہ فوق حقیقت محمدیست فوقیت مستلزم افضلیت نیست بلکہ میان این عموم وخصوص ہست فَكُلُّ أَفْضَلَ فَوْقٌ صِدْقًا وَمَعْنًى وَلَيْسَ كُلُّ فَوْقٍ أَفْضَلَ بنگرند کہ عالم ملائکہ فوق عالم انسان ہست ولیکن بشر افضل ہست از ملک وعالم امر فوق عالم خلق ست اما عالم خلق افضل ہست از عالم امر پس بقول اول

حضرت ایشان حقیقت احمدی وحقیقتهٔ کعبه فوق حقیقت محمدی است اما حقیقت محمدی افضل است از حقیقت احمدی وکعبه پس ثابت شد که فوقیت مستلزم افضلیت نیست و بقول آخر ایشان حقیقت محمدی مطلقاً افضل است بر کعبه وغیرها چرا که او حقیقة الحقائق است حضرت مجدد دو اصطلاح دارند و بهر دو اصطلاح حقیقت محمدی افضل است از کعبه اہل حرمین چند ملحظ دارند نظر بجانب خانه مومن را افضل میگویند و نظر بروحانیت کعبه انبیا و اولیا را افضل میگویند و نظر بشان مسجودیت واسرار الوہیت ومنشاء معبودیت حقیقت کعبه را افضل می گویند هر که کعبه را افضل گفته است مراد کعبه حقیقی است که آن سر او ل شان ربانی است ومنشاء معبودیت وقابل مسجودیت است و هر که مومن را افضل گفته است مراد او کعبهٔ جمادی است اینجا مراد ملحظ است هر کس به نظر خود حکمی فرموده است که باعتبار هر وجه صحتے دارد کجا بودم واز کجا بکجا رسیدم

همسایه شنید ناله ام گفت ❊ خاقانی را دگر شب آمد

امید ها دارم که بسمع قبول درآید وشاهد مقصودم در بر آید

خوشم به سنگدلیهائی او که درد مرا ❊ دل ار نه سنگ بود طاقت شنیدن نیست

قال آنچه در مکتوب نود وششم از جلد ثالث مینویسد که خواجهٔ عالم صلی الله علیه وسلم بدو اسم مسمی است الخ همه از عندیات اوست که خلاف علوم علما و ورائی معارف اولیا است

و هر دو اسم مبارک محمد احمد در قرآن مجید است وبعضی مفسران برآنند که طٰهٰ نیز اسم مبارک او است و در حدیث دیگر آمده اَنَا اُسَمّٰی عَلَی الْاَرْضِ بِمُحَمَّدٍ وَفِی السَّمَاءِ بِاَحْمَدَ وَفِی الثَّرٰی بِمَحْمُوْدٍ وَعَلَی الْعَرْشِ بِاَحَدٍ و در حدیث دیگر است اَنَا اَحْمَدُ بِلَا مِیْم ازین هر دو حدیث معلوم شد که احد هم نام مبارک او است که از احمد هم

ص از نظر فقیر گذشته ۲۲

نزدیک تر است و مقصود از ہمہ نامہا ذات مبارک او است صلی اللہ علیہ وسلم پس آنچہ صاحب
مکتوب حقیقت محمدی را بجسد مبارک نسبت کردہ و حقیقت احمدی را بروح مطہر قرار دادہ
خلاف ہمہ است و آنچہ گفتہ کہ از تعین جسدی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بعد از ہزار
سال ہیچ اثر نماند غلط محض است و خلاف اجماع و حدیث و اتفاق ہمہ بزرگانست کہ وجود
شریف انبیاء علیہم الصلوات والتسلیمات در قبر پوسیدہ و ریزیدہ نشود و تعین جسدی خواجہ
عالم صلی اللہ علیہ وسلم ہمیشہ بحال خود است و محمد و احمد نام ذات مبارک او است و تن
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم صفت روح گرفتہ است **اقول** درینمقام اولاً عبارت
مکتوب نود و ششم از جلد ثالث کہ بخواجہ ہاشم کشمی شرف صدور یافتہ نقل میکنم حضرت
پیغمبر ما علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام مسمی بدو اسم است کہ ہر دو اسم مبارک او در قرآن مجید
مسطور است فرمود محمد رسول اللہ نیز فرمود در حکایت بشارت روح اللہ اسمہ احمد و ہر
کدام این دو اسم مبارک را ولایت علیحدہ است ولایت محمدی ہر چند ناشی از مقام
محبوبیت او است علیہ الصلوۃ والسلام اما آنجا محبوبیت صرف کائن نیست مزجی از نشاۃ
محبیت نیز دارد اگرچہ آن مزج بالاصالت او ثابت نباشد اما منبع مقام محبوبیت صرف
است و ولایت احمدی ناشی از محبوبیت صرف است کہ شائبہ محبیت ندارد و این ولایت
از ولایت سابق پیش قدم است و یک مرحلہ بمطلوب نزدیک تر است و بہ محبیت مرغوب تر
چہ محبوب ہر چند در محبوبیت تمام تر بود استغنا و بی نیازی او را کاملتر باشد و در نظر محب
زیبا تر در آید و رعناتر نماید و بیشتر محب را بخود جذب سازد و شیفتہ و والہ تر گرداند ۵

نہ تنہا آفتم زیبائی او است ٭ بلای من زنا پروائی او است

مراد از بلا افراط عشق است کہ مطلوب عاشق است سبحان اللہ احمد عجب اسمی است

که مرکب از کلمهٔ مقدسهٔ احد است و از حلقهٔ حرف میم که از غوامض اسرار الهی جل شانه در عالم بیچون گنجایش ندارد که در عالم چون تعبیر ازان سر مکنون بغیر از حلقهٔ میم تواند اگر گنجایش میداشت حضرت حق سبحانه و تعالی به آن تعبیر میفرمود و احد احد است که لا شریک له است و حلقهٔ میم طوق عبودیت است که بنده را از مولی متمیز گردانیده است پس بنده همان حلقهٔ میم است و لفظ احد از برای تعظیم او آمده است و اظهار اختصاص او کرده است علیه و علی آله الصلوة والسلام

بعو نام انیست نام آور چه باشد ❊ مکرم تر بود از هر چه باشد

بعد از هزار سال که آنرا تاثیری نهاده اند در تغیر امور عظام معامله آن ولایت باین ولایت کشید و ولایت محمدی بولایت احمدی انجامید و کار و بار از دو طوق عبودیت بیک طوق رسید و بجای طوق تحسین حرف الف که رمزی از رب او است متمکن گشت تا محمد احمد شد علیه و علی آله الصلوة والسلام بیانش آن که دو طوق عبودیت عبارت از دو حلقهٔ میم است که در اسم مبارک محمد صلی الله تعالی علیه و آله و صحبه وسلم و بارک اندراج یافته است تواند بود که آن دو طوق اشارت بدو تعین او باشد علیه و علی آله الصلوة والسلام یکی ازان دو تعین جسدی بشری است دوم تعین روحی ملکی و در تعین جسدی هر چند بواسطهٔ عروض موت فتور رفته بود و تعین روحی قوت گرفته اما اثر آن تعین باقیمانده بود و هزار سال بایست تا آن اثر نیز زائل شود و نشانی ازان تعین نماند چون هزار سال آخر آمد و اثری ازان تعین نماند و یک طوق عبودیت ازان دو طوق گسسته شد و زوالی و فنائی به آن طاری گشت و الف الوهیت که آنرا در رنگ بقای بالله توان گفت بجای آن نشست ناچار

محمد احمد گشت و لایت محمدی بولایت احمدی انتقال فرمود پس محمد صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وصحبہ وسلم عبارت از دو تعین آمد و احمد کنایت از یک تعین باشد پس این اسم بحضرت اطلاق اقرب باشد و از عالم دور تر بود سوال فنا و بقا کہ مشائخ قرار دادہ اند و ولایت را بآن مربوط ساختہ بچہ معنی است و این فنا و بقا کہ در تعین محمدی گفتہ شد بکدام معنی جواب فنا و بقا کہ ولایت بہ آن مربوط است فنا و بقاء شہودی است اگر فنا و زوال است باعتبار نظر است و اگر بقا و ثبات است ہم باعتبار نظر آنجا صفات بشری را استتار است نہ زوال و فنای این تعین اینچنین نیست بلکہ اینجا صفات بشری را زوال وجودی متحقق است و انخلاع از جسدی بروحی کائن در جانب بقا اینجا نیز ہر چند بندہ حق نشود و از بندگی بر آید اما بحق نزدیکتر می افتد و معیت بیشتر پیدا میکند و از خود دورتر گشتہ احکام بشری از وی مسلوب تر میگردد باید دانست کہ این عروج محمدی کہ مربوط بانتفای صفات بشریت ہر چند کار و بار او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام بالاتر برد و بذروۂ علیا رسانید و از کشاکش غیر و غیریت وار ہانید اما معاملہ بر امتیان او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام تنگ تر گشت و نور ہدایت او کہ بواسطۂ مناسبت بشریت بود کمتر شد و توجہی کہ بحال این در پس ماندگان داشت قلت پیدا کرد و بکلیت بہ محبوبیت خود متوجہ شد و از ینجا است کہ بعد از ہزار سال ظلمات کفر و بدعت مستولی گشتہ است و نور اسلام و سنت نقصان پیدا کردہ انتہی از عبارت معترض دو شبہ مفہوم میشود و ہر دو شبہ مثل اعتراضہای سابق ناشی است از عدم معرفت فن تصوف ۵

ہر عضو تنت سادہ تر از عضو دگر بود * موی کہ بر اندام تو دیدیم کمر بود

شبہ اول محمد و احمد نام ذات مبارک ست پس اینچہ حقیقت محمدی را

بجسد مبارک نسبت کردہ و حقیقت احمدی را بروح مطہر قرار دادہ خلاف ہمہ است جواب ش
این است کہ این شبہ ناشی از نافہمی معترض است سلمنا کہ محمد و احمد نام ذات مبارک است
صلی اللہ علیہ وسلم مگر حقیقت محمدی را بجسد مبارک نسبت کردن و حقیقت احمدی را بروح
مطہر یعنی چہ مضمون عبارت را نافہمیدہ شبہ بیان کردن باعث کمال تعجب است

شبہ دوم وجود شریف سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم در قبر پوسیدہ نہ شود
جوابش ازانکہ این است کہ این انتساب مبنی بر فہم معترض است حاشا کہ حضرت مجدد رح
قائل آن بودہ باشند بلکہ بضمن سوال و جواب تقریری در توضیح معنی فنا و بقا بیان
فرمودہ تا معنی تعین جسدی و روحی ظاہر گردد متعہد الب باعتراض کشادن محمول
برنادانستگی است از معارف ؎
صالح بزہد و توبہ و تقوی مزین است ٭ چون نیست نیست لغزہ او بغرور نیست
حضرت مجدد رح در رسالہ معارف لدنیہ فرماید فنا عبارت از نسیان ما دون حق است
سبحانہ بواسطہ استیلائے شہود ہستی او جل ذکرہ بیانش آنست کہ روح انسانی مَعَ مَا يَتَضَمَّنُهُ
مِنَ الْمَرَاتِبِ مِنَ السِّرِّ وَالْخَفِيِّ وَالْاَخْفٰی پیش از تعلق بہ بدن بصانع خود جل سلطانہ
علمی داشت و نحوی از توجہ بہ انجناب قدس او را متحقق بود وچون در نہاد او استعداد ترقیات
نہادہ بودند و ظہور آن استعدادات منوط بود بتعلق بہ بدن عنصری لاجرم اولا او را صفت
تعشق و محبت عطا فرمودند و روی او را تنا بایں پیکر ہیولانی گردانیدند و ارتباطی بر وجہ
کمال درایشان پیدا آوردند پس روح بواسطہ این تعلق حبی بسبب کمال لطافت خویش خود را
درین محبوب ظلمانی گم ساخت و وجود خود را با لتوابع آن دوری فانی گردانید لہذا البتہ
از عقلا خود را غیر از جسد نمی انگارند و ورای جسد امری دیگر اثبات نمیکنند و حضرت

حق سبحانه که ارحم الراحمین است از کمال رحمت خویش بالسنهٔ انبیا که رحمتهای عوالمند
صلوٰة الله تعالی و تسلیماته علے جمیعهم عموماً و علے افضلهم و خاتمهم خصوصاً
ایشان را بجناب قدس خود دعوت فرموده و از ان تعلق ظلمانی منع نموده قَالَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ
قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ هر کسی را که سعادت ازلی در کار گشت رجوع قهقری نموده وداع
مودت عالم سفلی کرده روی بعالم علوی آورده ساعت فساعت محبت قدیم غلبه کرده
دوستی حادث روی بزوال آورد تا آنکه نسیان تمام نسبت این محبوب ظلمانی میسر شد
و اثری از محبت او نماند این زمان فنای جسدی متحقق گشت و از دو خطوه که درین
راه اعتبار نموده اند که خَطْوَتَانِ وَ قَدْ وَصَلْتَ یک خطوةً بانجام
رسانید بعد از ان اگر به محض فضل ایزدی جل سلطانه ترقی از ان مقام واقع شود شروع
می افتد در نسیان وجود نفس روح و توابع وجودی و آناً فاناً این نسیان از دیادی پیدا میکند
تا آنکه خود را بتمام منسی میگرداند و خبر شهود حضرت واجب الوجود جل جلاله هیچ نمیماند این نسیان
معبر بفنا روحی است که خطوهٔ دویمی است از ان دو خطوه مقصود از فرود آمدن او بعالم
سفلی تحصیل این قسم اخیر فنا بود و بدون آن این دولت میسر نمیشد اَلسِّرُّ الْغَامِضُ
فِیْ ذٰلِكَ غَیْرُ مَخْفِیٍّ عَلٰی كُلِّ اَهْلِ اللّٰهِ وَ ذٰلِكَ السِّرُّ هُوَ اَنَّ الرُّوْحَ لَا بُدَّ
لَهٗ بِنِسْیَانِ نَفْسِهٖ مِنْ شِدَّةِ الْمَحَبَّةِ وَكَمَالِ الْمَوَدَّةِ مَعَ الْغَیْرِ وَالْمَحَبَّةُ
كَمَا تَكُوْنُ غَلَبَتُهَا فِی الشَّهَادَةِ لَا تَكُوْنُ فِی الْغَیْبِ مِثْلُهَا فَاكْتَسَبَ
فِی الشَّهَادَةِ كَمَالَ الْمَحَبَّةِ الْمُفْنِیِ نَفْسَ الرُّوْحِ اَوَّلًا ثُمَّ اَعْمَلَهٗ فِی الْغَیْبِ بِفَنَاءِ
نَفْسِهٖ ثَانِیًا وَ هٰذَا سِرٌّ غَامِضٌ لَا یَعْرِفُهٗ اِلَّا الْاَكَابِرُ مِنَ الْعُرَفَاءِ اِنْتَهٰی
پس این اعتراض و این دراز نفسی محمول بر بیخبری است از علم تصوف

ل خطوه یک بار گام نهادن است ۱۲

ے امر مخفی و پوشیده درین هر دو معنی اهل الله پوشیده نیست آن سر آن است که از غلبهٔ محبت و کمال مودت روح را با چیزی که از خود و غیر خود نسیان دست دهد و غلبهٔ محبت چنانکه در شهادت میشود در غیب نیز ... کمال محبت ... نفس روح که اولا فانی میگردد و در غیب فنای ثانوی ... است ... ۱۲

از خود ای بے خبر اکنون کہ شدی پیر برآ ❊ جمع کن خاطر و چون روغن از ین شیر برآ
خود نمائی است گزشتن ز لباسیکہ تراست ❊ از تہ پیرہن خویش چو تصویر برآ

قال در مکتوب دویست و شصتم از جلد اول مینویسد باید دانست کہ منصب نبوت ختم بر حضرت خاتم الرسل صلعم شدہ است اما از کمالات آن منصب طریق تبعیت و قسمیت متابعان او را صلی اللہ علیہ وسلم نصیب کامل است آین کمالات در طبقۂ صحابہ بیشتر است و در تابعین نیز این دولت بر سبیل قلت سرایت کردہ بعدہ رو باستتار آوردہ و غلبۂ کمالات ولایت ظلی جلوہ گرگشتہ اما امید است کہ بعد از مضی الف این دولت از سر نو تازہ گردد و غلبہ شیوع پیدا کند و کمالات اصلی رو بظہور آورد و ظلی استتار پیدا کند و حضرت مہدی علیہ الرضوان بظاہر و باطن مروج این نسبت علیہ باشند وجہ آن چیست کہ تبعیت ہمیشہ باقی ہست و بعد از آنکہ رو باستتار آوردہ و غلبہ کمالات ظلی جلوہ گرگشتہ چہ نقص پیش آمدہ و غلبہ کردن ولایت ظلی چہ معنی دارد و بعد از مضی الف کمالات اصلی در سر تازہ گردد و ظلی استتار پیدا کند وجہش چیست از ین عبارت ہمسری او با نبیا پیدا می شود اقول در حدیث است خَیْرُ الْقُرُوْنِ قَرْنِیْ ثُمَّ الَّذِیْنَ یَلُوْنَهُمْ ثُمَّ الَّذِیْنَ یَلُوْنَهُمْ بعد خیر القرون انواع انواع بدعات شیوع یافتند چنانچہ در الف ثانی انشاء اللہ تعالیٰ ظہور امام مہدی علیہ السلام گردد دین از سرنو رونق یابد از شرک و کفر و بدعات دنیا پاک و صاف گردد و از شعاع اسلام و اتباع سنت چہار دانگ عالم منور گردد این را بر ہمسری محمول کردہ یا وہ گو بہانہ شاید

زشوخی پشت بر من کردہ بر رونمی آرم ❊ کئی گر جانب من یا دراز آن نیز بردارم
با بزرگان دین اینچنین بد بودن و بد گفتن چہ حاصل

ختم منصب نبوت

نمیدانم چه بدکردم که برخود کرده لازم * که من از بزم تو هربار ناخوشنود برخیزم
تسلیم کردم که تبعیت همیشه باقی است مگر این معنی را باور ندارم که تبعیت در هر زمانه یکسان
باقی است چه تبعیتی که در خیر القرون بود در ازمنهٔ مابعد آن نباشد بلکه در هر ازمنه مابعد رو
به انتقاص دارد تا آنکه درین ازمنه متاخره چها چها بدعات شائع و ذائع گشته اند این منقصتی است
عظیمه و ولایت ظلی عبارت از نهایت عروج ولایت صغری است چنانچه در مکتوب افاده
میفرماید که چون سالک رشید محمدی المشرب پنجگانه عالم امر را به ترتیب طی کرده سیر در اصول
اینها که در عالم کبیر است فرماید و به بلند فطرتی بلکه به محض فضل ایزدی جل سلطانه آنهمه را به ترتیب
و تفصیل طی کرده به نقطهٔ آخر آن برسد هر آئینه دائره امکان را سیر الی الله تمام کرده باشد و
اطلاق اسم فنا بر خود حاصل کرده شروع در ولایت صغری که ولایت اولیا است نموده بود
و بعد از آن اگر سیر در ظلال اسماء وجوبی تعالت و تقدست که فی الحقیقت آن ظلال اصول
این پنجگانه عالم کبیر است و شائبه عدم آنجا راه نیافته واقع میشود و آنهمه را بالفضل خداوندی
جل سلطانه بطریق سیر فی الله طی کرده به نهایت آن برسد دائره ظلال اسماء وجوبی را
نیز تمام کرده باشد و وصول بمرتبهٔ اسماء و صفات واجبی جل سلطانه حاصل نموده بود نهایت
عروج ولایت صغری تا اینجاست درین موطن شروعی در حقیقة فنا متحقق میگردد و قدمے
در بدایت ولایت کبری که ولایت انبیاست علیهم الصلوة والتسلیمات نهاده می آید
انتهی در خاتمه کتاب گجراتی اسماء چند علماء که بر حضرت مجدد علیه الرحمة کلام نموده اند تحریر
نموده از آنجمله شیخ عبدالحق دهلوی و شیخ احمد قشاشی و شیخ ابراهیم کردی و سید محمد برزنجی
از مشاهیر وقت بودند و دیگر مردمان از مجاهیل و مناکیر بجوابش همین قدر گذارش کافی است
که این حضرات از علم تصوف بهره نمیداشتند ۵

۵ درینمقام درستی است که از طرف اهل حق زائد بر هشتاد رساله بجواب معترضان نگاشته شده است و چون ملا محمد [illegible] از معتقدان حضرت مجدد رح بود و ملا عبدالحکیم سیالکوتی و میرزا [illegible] قدس سره و خلفاء مشهوره و غلام یحیی بخاری و شیخ [illegible] دهلوی و قاضی ثناء الله پانی پتی و شاه ولی الله دهلوی و شاه عبدالعزیز دهلوی و مولوی [illegible] دهلوی [illegible] علیهم رحمة ربهم البارئ [illegible] تصنیفات نیز کرده اند

یک نالهٔ مستانه زجای نه شنیدیم ٭ ویران شود آن شهر که میخانه ندارد
و هر کسی که صوفی نباشد کلام صوفی کی فهمد معهذا اینقدر میگوئیم که جواب رسالهٔ شیخ عبد الحق
به هدیه مجددیه ورد برزنجی در الکلام المنجی بر دایرادات البرزنجی پرداختنام و تحریر کردی
در فقه بوده است برای جوابش تحریرات فقیر که بمقابلهٔ وهابیان است کافی است ۵
ز من مپرس که از دست او دلم چون است ٭ از و بپرس که انگشتهاش پرخون است
رسالهٔ اسرار المناسک قشاشی از نظر فقیر نگذشته فاما وجه خصومت قشاشی مذکور
میشود که خالی از لطف نیست ۵
خوبان هزار سنگ جفا بر دلم زدند ٭ این شیشه شکسته هنوز از وفا پرست
قصه اش چنان است که چون حضرت سید آدم بنوری علیه الرحمة در کعبه رسیدند ششماه
اقامت نمودند درینمدت کشفیاتیکه از کعبهٔ مکرمه ظاهر میشد گاهی بیان میکردند روزی
فرمودند که چنین می بینم که این بیت طواف میکند حقیقت خود را و نورانیت او غالب است
بر نورانیت طائفان درین اثنا بعضی پرسیدند که انسان افضل است یا کعبه فرمودند
که بر انسان هیچ چیز افضل نیست درین ایام چیزی در معرفت افضلیت حقیقة و ماهیة
محمدی صلی الله علیه وسلم بر حقیقت و ماهیة کعبه برایشان ظاهر شده بود و در ورقی نوشته
بودند و اصول حقائق محمدی و سائر انبیاء بر کعبه بیان میکردند علیهم الصلوة والسلام چنانچه
تفسیر این مطالب در تفسیر فاتحه مشروحا مبین نموده اند چون بمدینه منوره رسیدند اکثر
درون مسجد مخصوص با یاران می نشستند گاهے نزدیک حجره حضرت پیغمبر علیه الصلوة والسلام
حلقه نموده در مراقبه میرفتند گاهے کلام میکردند و از کشفیات و ملهمات و معارف خود بیان
میکردند اکثر اهل مدینه بایشان مخلص شدند و جمعی از طالبان مرید گشتند و طالبان و یاران

ایشان واقعات خوب و احوالات نیک مشاهده میکردند بعضی از علماء ترک و سند هم اول
بایشان مناظره کرده آخر در خواب بشارت یافتند و داخل طریقه شدند روز بروز شهرت
و جمعیت بسیار میشد چندی از خادمان مریدان شیخ قشتاشی نیز اخلاص ورزیده بعضی
مرید شدند ازین شهرت و تفرقه خادمانش قشتاشی را حسد زیاده شد و همیشه پیش حاضران
مجلس خود تاسف نموده و پیچ و تاب میخورد و میگفت که ببینید این شیخ هندی را که نزدیک
حجرهٔ حضرت پیغمبر علیه الصلوة والسلام بی ادبی نموده همیشه با مردم سخن میکند و گاهی بر پا نموده
به حلقه مراقبه می نشیند و تکبر او را ببینید که بما ملاقات هم نکرده و دعا گفته نفرستاد آخر از فرط
حسد در فکر آن بود که اهانتی بایشان رساند تا شهرت ایشان را کم کند هیچ علاجی نیافت
الا آنکه کتابتها پر از سوالات مشکل نوشته می فرستاد به نیت آنکه اگر جواب بگوید شاید نکته
یابد که بهر آن استخفاف کند و اگر جواب نگوید باسم جهالت و نادانی مشهور سازد روزی از
توحید و مسئله همه اوست سوالی نوشته فرستاد به نیت آنکه اگر جواب بحسب ظاهر گوید او را
باصطلاح اهل باطن رد کنم و اگر موافق صوفیه پاسخ دهد او را باصطلاح شرعیه جواب دهم حضرت
شیخ از این نیت های خبیثه و داعیهای شیطانیه وی مطلع گردیده هیچ یکی را جواب مفصل نگفتند
و عذر نمودند که من عربی نمیدانم تا جواب شافی بنویسم جواب این مسئله ها با قیل و قال
در کتابها نوشته اند بجواب ما حاجت نیست ازین اعتذار ایشان بهانه یافت و در
مجلسها شهرت داد که فلان شیخ هندی مردی جاهل است هیچ یکی سوالهای ما را جواب
نتوانست گفت باز سوالی نوشت که ما شنیده ایم که شیخ شما کعبه را بر انبیا افضل گفته است
شما چه میگوئید ایشان جواب نوشتند حاشا و کلا شیخ ما قدس سره کعبه دیوار را بر احدی
افضل نگفته است بلکه شیخ محی الدین عربی در کشف خود همین دیوار را بر غیر انبیا افضل

یافتہ است و این قصہ در فتوحات بکیہ مکتوب ست اما عقیدۂ ما آنست کہ برانبیا علیہم
الصلوات والتسلیمات ہیچ چیز افضل نیست بلکہ ایشان افضل اند بر کعبہ غیرہا و مسودۂ کہ در تکہ
در حقیقت محمدی و حقیقت کعبہ نوشتہ بودند و افضلیت حقیقت محمدی و حقائق انبیاء
دیگر را بر حقیقت کعبہ ثابت نمودہ بودند طلبیدہ پیش ایشان خواندند رسولان رفتند و
باز رسولان آمدند ہمان مسودہ را نقل نمودہ بردند چون شیخ قشاشی ہیچ موقع طعن نیافت
خدشاتی چند در عبارت بر آوردہ بمجالس مسخری نمود و بجہالت شہرت میداد و
حضرت شیخ جیو در ہمین ایام کہ قرب رمضان بود نیت اعتکاف بعین کردند از شیخ الحرم
حجرۂ از حجرہا مسجد طلبیدند اتفاقاً ہمان حجرۂ قشاشی را کہ گاہ گاہ در وی می نشست و کتابہا
او نیز ہمان جا بود بایشان دادند ایشان درون حجرہ در نیامدند اما پیش دروازہ قناتی
کشیدہ با فقراء اعتکاف نشستند چون این خبر بقشاشی رسانیدند کہ حجرۂ ترا شیخ فلانی
گرفتہ است و در مقام تو نشستہ است آتش حسد در سینہ اش در گرفت پگاہ آمد قناتہا را
بینداخت فقراء را میخواست کہ بر اند نتوانست پس طعن و تشنیع نمودہ بشیخ الحرم کس فرستاد
او جواب گفت مسجد ملک کسی نیست بلکہ جای مصلیان معتکفانست ازین جواب نتوانست
کہ ایشانرا دور کند پس بحث و مجادلہ را پیش کرد تا بیزار شوند و از ینجا بروند ہمان نقل مسودۂ
ایشانرا بر آورد و گفت کہ چرا از مومنان سکوت کردہ و حال آنکہ ایشان بر کعبہ افضل اند ایشان
گفتند درین محل سکوت اولی است او گفت لا غلط کردہ این حدیث صحیح ست کہ مومن افضل است
از کعبہ یا کعبۃ اللہ ما اطیبک و اطیب ریحک وما اعظم حرمتک المؤمن اعظم حرمۃ
منک قشاشی گفت کہ در عبارت خود بنویس کہ ہر مومن افضل ست بر کعبہ ایشان گفتند
من نمی نویسم تا ہمہ علماء اتفاق نکنند حدیث و کلام ایشانرا پیش علماء و مفتی فرستادند

مفتی شافعی شیخ عبدالرحمان حنباری کراہت کرد و ہیچ جواب نگفت و گفت شیخ فتناشی
غول انگیز ست ہمیشہ فتنہ و شر میخواہد درین مسئلہ مباحثہ چہ حاجت است در ینباب سکوت
لازم است پیش مفتی روم حنفی المذہب کہ ابا زید افندی بودہ است بردند او نیز در جواب
گفت در ینباب سکوت اولی است اما این حدیث صحیح نیست بر تقدیر ثبوت مراد از
المؤمن اعظم مومن کامل ست کہ انبیا اند علیہم الصلوات والتسلیمات زیرا کہ لام
عہد از برای کمال می باشد پیش مدرسان بردند از ایشان ملا نافع کہ از علماء بزرگ بود
جواب خوب داد کہ من خود را از سنگ افضل نمیدانم چہ گونہ بر کعبہ کہ قبلہ عالمیان است افضل
دانیم و حال آنکہ تعظیم و احترام او برانبیاء روا و لیا فرض است و تعظیم ہر مومن فرض نیست
بلکہ مستحب است اگر مومن صالح باشد حدیث را نمودند گفت این حدیث منقول از
صحیحین نیست تا معتبر باشد و بر تقدیر ثبوتش مراد از مومن مومن کامل ست کہ انبیاء
باشند ہر مومن افضل نخواہد بود بعضی از مومنان از گاو و خر بدتر اند و دیگر آنکہ برما لازم نیست
بہر حدیث عمل کردن و عقیدہ گرفتن تا ثابت نشود و علما قبول کنند خصوصا درین مسئلہ
کہ باب عقائد است تا حدیث صحیح نباشد اعتماد نباید کرد اما طالب علمان رومی و شامی
با مدرس بحث کردند کہ مومن چرا افضل باشد از کعبہ ما قبول نداریم جمیع علماء و صلحا جانب
کعبہ شب و روز سجدہ می کنند و بزاری و نالہ طواف میکنند و رو ہای خود را بر خاک حرم
می مالند تا از طفیل او بخشیدہ شوند با این ہمہ خواری و عاجزی گوئیم کہ ہمہ افضل از کعبہ ایم اینچہ
عقل است و چہ انصاف است مدرس گفت لا مومن کل افضل است ما و تو افضل نیستیم
ہر کہ بر کعبہ افضل است سجدہ و طواف را لامر اللہ میکنند اگر امر میکرد جانب این گنبد ہمین
طرف سجدہ می کردیم سجدہ لامر اللہ است نہ از جہت افضلیت طالب علم گفت پس سجدہ

ملائکه حضرت آدم را لامر الله باشد و مسجود الیه افضل نباشد برین تقدیر حضرت آدم بر ملائکه
افضل نباشد بلکه ساجد بر مسجود الیه افضل باشد ازین لازم می آید که ملائکه بر انبیا افضل باشند
و این مذهب معتزله است مذهب سنی آنست که مسجود الیه افضل است بر ساجد در همین
قدر گفت شاید که این قاعده کلیه نباشد و سکوت کرد غرض آنکه میان طالب علمان
و علما بحثها پیدا شد و گفتگو در شهر منتشر گشت آخر چون علما و مفتیان تقویت
قول حضرت جیو را کردند شیخ قشاشی ترسید اندکی ترک کرد اما تعصب عداوت کی می گذارد
که سخن او پس ماند شیخ قشاشی از خجالت و عجب سرخ و زرد میشد حضرت جیو هم تبسم مینمودند
و میگفتند اگر مراد تو از کعبه همین بنا و احجار است هیچ کس توقف نمیکند که مومن از سنگ
افضل نباشد و اگر مراد تو از کعبه و قبله اصل کعبه و حقیقت اوست ناچار در فضیلت مومنان
سکوت میکنم قشاشی گفت کعبه نیست الا همین بنا و دیوار دیگر را نمیدانم ما و تو و همه اهل
مجلس از کعبه افضل ایم حضرت جیو تبسم نموده فرمودند یا شیخ غلاف کعبه را به تبرکی می برند
جامه شما را کسی تبرک نمیبرد ازین تبسم و متانت در قهر و غضب شد و در حجره رفت
الغرض چون علما و مفتیان تقویت کلام حضرت جیو کردند بلکه بر سکوت ایشان تحسین
نمودند و شیخ الحرم و اعوان و خادمان حرم اکثر اهل مسجد مخلص بودند هیچ علاجی نتوانست کرد
الا اگر حکمی بدست او بود فتنه را بیشتر میکرد و اهانت میرسانید همان مثل که خدای تعالی
نگهبان غریبان هست هیچ یک سر مو اهانت نتوانست کرد بلکه خودش شرمنده و مطعون
اهل مدینه شد حسد و عداوت او بین الخاص و العام ظاهر گشت بعد ازین یک و نیم ما حضرت
جیو در قید حیات بودند از جانب قشاشی آوازی و حرکتی و سوالی هیچ ظاهر نشد زیرا که
بعد او علما مشهور شد هیچ کس سخن او را قبول نمیکرد و بعد وفات حضرت جیو قشاشی رساله نوشته

دررد کلام حضرت حاجیو که حاصل مدعا یک ورقی اوست باقی همه مکرر و عبث و کذب افترا و کج فهمی است لیکن رساله خود را باهل مدینه ننمود زیرا که ایشان حسد و عداوت او را و حقیقت کلام حاجیو را میدانستند اما رساله را به پنهانی بهندیان می نمود و نوشته می داد و اعانت خرچی میکرد و بصد لباس غلبیت جوئی می نمود بدین وجه بعضی هندیان اعمی را وسیله یافتند و باسم عداوت شیخ با او ملاقات می کردند و حجره و طعام می یافتند و رساله او را نوشته منتشر میکردند در سال هفتم از وفات حضرت ایشان شیخ سورتی شطاریه مقابله از دشمنان طریقه نمود و رساله خود را بمعاینه علما در آورد و حقیقت اینحال را ظاهر ساخت ملا نافع که اعلم علمای مدینه منوره بود رساله را دید و مضمون رساله را بحاضران تقریر کرد در مسجد جمعی از مخلصان قشاشی نشسته بودند همه بتعظیم ملا برخاستند ملا نافع افندی ایستاده ماند و ایشان را مخاطب ساخت که فلانی رساله برد رساله شیخ شما نوشته است از انجمله ملا عنایت الله جواب داد بلی در مکه از ایشان تحقیق کرده ام حق جانب حضرت حاجیو است و شیخ قشاشی سهو کرده است و اعتراضهای بی محل نموده اکنون تقریر را بانجام رسانم و سمند قلم را دری هفواتش ندوانم

گر مست درجفا دل و همچنان من ❊ شرمنده ام که حوصله محنتم نماند

دست به دعا بردارم که او تعالی او را بجزای این یاوه گوئیهاش و طعن و تشنیع بزرگان دین هرانچه مقتضای عدلست فرماید

آن کشته هیچ حق محبت ادا نکرد + کز بهر دست و بازوی قاتل دعا نکرد

مناجات بدرگاہ وہاب العطیات بتوسل بزرگان نقشبند علیہم التسلیمات

خداوندا بحسن بے مثالت
بر آتے کرمے تابد جمالت

بحق سرور ارض و سموات
بچشم نور بین جلوۂ ذات

بصدق ثانی صدیق اکبر
بسلمان حقیقت یاب داور

بنور قاسم نیکو سرشتہ
بصدق جعفر والا خجستہ

بحق بایزید پیر بسطام
بحق بو الحسن نیکو سرانجام

بخواجہ بو علی پیر کامل
بہ یوسف داشت کو آئینہ سان دل

بہ عبد الخالق ارشاد ایجاد
بخواجہ عارف توحید بنیاد

بہ محمود یکہ از اسرار باری
شدہ در دہر بحر فیض جاری

بحق فیض آن خواجہ عزیزان
زبان او ز وحدت نکتہ ریزان

بہ آن بابا سماسی پیر حق بین
دلش جوہر کش آئینۂ دین

بہ آن سید امیر پیر عارف
کہ بود از نکتہ ہای راز واقف

الٰہی از فیوض پیر پیران
کہ ہست او دستگیر دستگیران

بہاء الدین چو باب فیض بکشاد
درون عالمی شد وحدت ایجاد

ازو سر حقیقت را پناہے
وزو توحید حق را دستگاہے

بعالم تافت زو خورشید اسرار
نماید سینہ ہا سر مشق انوار

بہ او زیبد خطاب نقشبندی
کہ میدارد بعرفان ارجمندی

کشد بر لوحۂ دل نقش اسرار
بہر سو جلوہ آرا گشت انوار

بدل تا نقش بندِ راز گردید　　زبانِ من ز وحدت باز گردید

بہ آن خواجہ علاء[17] الدین عطار　　کہ در عالم فشاند او عطرِ اسرار

بہ آن یعقوب[18] چرخی پیرِ عارف　　کہ دستش بود از اسرار کاشف

بہ آن خواجہ عبید[19] اللہ احرار　　کہ چشمش بود دائم محو انوار

از و زیبا طریقِ نقشبندی　　وز و والا مقامِ احمدی

دلش دریای انوارِ حقیقت　　لبش گویای اسرارِ طریقت

محمد زاہد[20] آن پیرِ صفا خیز　　دلش از نورِ عرفانی جلا خیز

بہ درویش[21] محمد کز معارف　　حقائق راز بانش بود کاشف

بہ آن خواجہ محمد[22] کز ہدایت　　عیان میکرد اسرارِ ولایت

بہ آن سرمستِ نشۂ خم ساقی　　حقیقت کیش عالم عبد[23] باقی

دلش سیاح دریائے حقیقت　　تنش سیاحِ صحرائے طریقت

بہ انوارِ مجدد[24] الف ثانی　　کہ بود او عارفِ رازِ نہانی

بہ اسرارِ ولایت راز گوئی　　بہ ابوابِ حقیقت نکتہ جوئی

دلش از نوحۂ آفاق و انفس　　تماشا بینِ انوارِ تقدس

بادراکات جانِ خواجہ معصوم[25]　　کہ بود او حافظِ اسرارِ قیوم

بہ سیف[26] الدین و آن نور محمد[27]　　کز ایشان قصرِ ایمان شد مشید

بہ آن مظہر[28] کہ بودہ جانِ جانان　　بچرخِ زہد و تقوے ماہِ تابان

بہ عبد اللہ[29] آن بحرِ ہدایت　　کز و سر سبز شد باغِ ولایت

بہ سعد اللہ[30] آن پیرِ ملک خو　　کہ جانش بود محوِ معنی ہو

بر آن اشرف علی پیر طریقت — دلش جوهرکش راز حقیقت
دل او مخزن انوار سبحان — زبانش مطلع اسرار سبحان
بحق این وفاکیشان جانباز — دل و جانم ز عشق خویش بگداز
به این سنتان بزم شاهدیت — به این گلهای باغ زاهدیت
الهی سینه ام آئینه زا کن — درون از نور خود جوهرنما کن
الهی من بغفلت آشنایم — بزلف مکر شیطان مبتلایم
دل من از می غفلت چو نوشید — بصد خواری بروی خاک غلطید
ز عصیان در دل خود شرمسارم — ز آه و رنج و در دل ناله کارم
شررهای خجالت سینه ام سوخت — بن مویم هزاران برق افروخت
هر اشکی که از چشمم چکیده — شرر برخاک چون برقی طپیده
گناهانی که من دانسته کردم — ز خجلت ها نموده رنگ زردم
ز حیرانی پریشان کارم امروز — نگاهی بر غزالان دارم امروز
ز من جز خفتن و خوردن نیامد — ز من کاری نکو کردن نیامد
تمنایم ز لطفت بیکرانست — ازین دستم به سوی آسمانست
بلطفت احتیاجی دارم اینک — ز فضل تست یارب کارم اینک
خدایا عاجزم از دست عصیان — خدایا بوده ام سرمست عصیان
مبین کردار عصیان خیز من — مبین کار هوس انگیز من
مراد غفلت و عصیان مپسند — کشا از دست و پای من غل و بند[۵]
به این عاجز بده دستی که خیزد — ز دیده اشک خون نابی بریزد

۵ غل و بند: بر گردن

به آید سوئے تو افتان و خیزان ❊ زدام مکر شیطانی گریزان
امیدم باشد از فیضت هزاران ❊ بمن زابر عنایت قطره باران
طپان چون برق از سوزش دلم را ❊ چراغ طور گردان حاصلم را
زعشق این و آن جانم تهی ساز ❊ سرم کن به عشق خود جنون تاز
دلم محور موز ناز گردان ❊ زبانم ترجمان راز گردان
چراغ معرفت بر سینه بر کن ❊ بهر مویم تجلّی پر شرر کن
ضمیرم کن تهی از ماسوایت ❊ دلم پر کن ز سر نکته زایت
مرا در عشق خود مخمور گردان ❊ دلم دریاد خود مسرور گردان
خیال ماسوی باشد نه ما را ❊ زبانم کن تجلے آشکارا
خدایا بر دلم بکشای راهی ❊ نگاهی آرزو دارم نگاهی
خدایا کن نگاه لطف بر من ❊ ازین ما و منی مگذار در من
دماغم را نه باشد جز خیالت ❊ حدیث نفس من باشد وصالت
دل عاجز برنگ شرق بکشا ❊ رگ عرفان من چون برق بکشا
طپان بر جان عاجز برق تنویر ❊ دلش را کن بدام قدس تسخیر

تمت

الحمد لله و المنة که کتاب انوار احمدیه از تصنیفات سرآمد فضلا مولانا وکیل احمد صاحب سلمه الله تعالی
باهتمام جناب مولوی حافظ محمد عبدالاحد صاحب در مطبع مجتبائی واقع دهلی طبع گردید فقط
ماه رمضان المبارک سنه ۱۳۰۹ھ

فہرست انوار احمدیہ تصنیف مولوی وکیل احمد سکندر پوری نقشبندی مجددی

صحت نامه هدیه مجددیه

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۲	۵	نازشکده	نازشکده
۶	۱۳	اشارت	اشارات
۱۳	۲	بیشش	پیشش
〃	۱۵	تنفر	ولغز
۱۴	۸	دگرے	دیگرست
۱۵	۴	یواقیت	الیواقیت
۲۰	۱۴	بیارانید	بیارامند
۲۱	۹	بدانند	انبیابدانند
۲۲	۱۵	مگرنبود	مگربود
〃	۲۴	مرادر	مراورا
۲۳	۱۱	دوست	دوست است
۲۵	۱۶	نعمهائے	نعمائی
۲۷	۳	نعمت باشد	نعمت باشد وشکر نعمت ماموربه باشد پس اظهار نعمت
۲۹	۱	خلقتنی	خلقتنی ورزقتنی
〃	۱۱	الافکار	الاذکار
۳۰	۱۸	خطیره	حظیرة
۳۴	۱۲	اگر	اگرچه
〃	۱۷	نحیثه	نحیثیه
۳۸	۱	اگر	اگرچه
〃	۶	شد	باشد
۳۹	۵	تابع	تابع له
〃	۸	عقد	عقائد
۴۴	۷	فره	نره

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۴۷	۳	الاتحاد	الاتحاد بل شبه الاتحاد
۵۵	۱	سره	سره گفته
۵۶	۲	مشترک	شترک
۶۶	۲	خیر	خیرُ
〃	۱۰	ابهارهم	اپابهم
۶۱	۱	تحیته	تحیّته
〃	۱۱	مصباح	مصابیح الاقوال
۷۳	۳	آنگه	آنکه
۷۵	۱۲	اووا	اورا
۸۰	۱۸	بجشی	تخشبی
۸۹	۴	ثلق	قلق
۹۳	۱۲	اوستادنا	استادنا
۹۵	۱	وصحابه	دورزبان صحابه
〃	۲	والچشتیه	والچشتیة کثیر التداول
۱۰۶	۷	ایرادت	ایرادات
۱۰۹	۱۵	آنته	آنه
۱۱۰	۱	الزرائل	الرذائل
۱۱۲	۱۲	هدایت	بدایت
〃	۱۹	حضرت	مقوله حضرت
۱۲۱	۳	مجاهدات	ومجاهدات
〃	۱۱	ازین	ازین راه
۱۲۷	۱۸	نوشته	ناقص نوشته
۱۲۸	۲	مقربات	مقربان
〃	۱۲	معامله	ومعامله
۱۳۶	۱۴	اطمینان	اطمینان نفس

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۳۶	۹	اطاعت عین	عین اطاعت
۱۴۰	۲	ریاضت	ریاضات
″	″	نمایند	می نمایند
″	۸	شرط	شرط راه
۱۴۲	۱۵	ظاهر شد	ظاهر خواهد شد
۱۴۶	۱۹	منکه	که من
۱۴۷	۴	زغیر	غیر
″	۸	بر	با
۱۴۸	۹	متوازی	متواری
″	۱۶	الکرا	الکبرار
۱۴۹	۴	الکرا	الکبرار
″	۱۷	الهی	الهی واصل شدند
۱۵۱	۲	والمعرفة والمتعلقة	والمعرفة المتعلقة
۱۵۲	″	قص	فض
۱۶۱	۱۱	میدان	مندان
″	۴	المحض	المخلص
۱۶۹	۳	یا الله	با الله
۱۷۰	۷	داوش	باوش
۱۷۵	۶	افروا	افرد
۱۷۶	۱	زبید	نه زبید
۱۸۲	۱۳	أنه	إنه
۱۸۵	۳	تقلبد	وتقلید
۱۸۷	۸	هیچ	هیچ دقیقه
۱۸۸	۱۴	بربائی	هربائی
۱۹۲	۷	بجث	بحث

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۹۲	۱۲	صبر	سیر
۱۹۳	۱۳	تبسمتی	تبسمی
۱۹۵	۹	یارسول	بارسول
″	۱۰	هم رسول	هم پیره رسول
۱۹۶	۵	تمال	٠
″	۱۰	ملاحلان	ملاحان
۱۹۷	۷	لعنت	تعنت
۲۰۱	۵	شد	شده
۲۰۲	۱۱	یاعبد	باعبد
۲۰۹	۱۳	تخسیه	تحلیلیه
″	۱۸	رین	درین
۲۱۰	۲	پیر	بدپیر
۲۱۲	۱۰	بربر	هرهر
۲۱۳	۱۳	آرای	آری
۲۱۴	۲۰	گردد	نگردد
۲۱۷	۱۲	بامریدان	یامریدان
۲۲۱	۱۴	نیافتند	نیافند
″	۱۲	مخدومان	مخدوما
۲۲۲	۳	درراه اصلاح	دراصلاح
۲۲۴	۸	سیر	شیر
″	۱۵	ندهن	بذهن
۲۲۵	۱	گردد	کرد
۲۲۶	۹	سیکنم	کنم
۲۳۰	۲	نشاید	شاید
۲۳۱	۱۹	اورا	اوراز
۲۴۰	۲۰	در	٠

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
٢٤١	٤	وصفاتند	اوصفاتند
٢٤٣	١٢	را	راکہ
٢٤٦	٢	ابتدا او مذکر	ابتدار مذکر
٢٥٥	١٠	تیلہم	کیلہم
٢٦٩	١٩	گو	کو
٢٧١	٦	واسطہ	واسطہ صفات
٢٧٢	١٣	ودر	ودارد
٢٧٨	١٩	نداشت	بداشت
٢٨٣	١	مقاصد	درمقاصد
٢٨٤	٢	درظاہر	ازظاہر
〃	٦	بدرجۂ	کہ ہیچ ولی بدرجہ
٢٨٨	٥	دوراں ست	دورنیست
〃	١٤	قال	قال قال
٢٨٩	٣	دریں صورت	دریں وقت صورت
〃	٥	مرئیات	مرئیات است
〃	١٨	خطا	خطا ہم
٢٩٠	١	غلیط	غلبۃ
٢٩٥	٥	الاہی	الاہی
٣٠١	١٤	تقدیر سکر	تقدیر سکر ہم
٣٠٥	٢٠	نشاند	نشاند
٣٠٦	٤	انکشف	انکشفت
〃	٥	اثرا	اثرا
〃	٦	فاتاو	فاخاو
٣١٢	٨	بسرش	بشرش
٣١٣	١٠	سرچشمہ	سرچشمہ سکر
٣٢٤	١١	گیربیان	گریبان
٣٢٥	١١	ہو	ہوا
٣٢٧	٤	مشارت	اشارت
٣٢٨	٤	مامدت	تامدت
٣٢٩	٩	اہتزار	اہتزاز

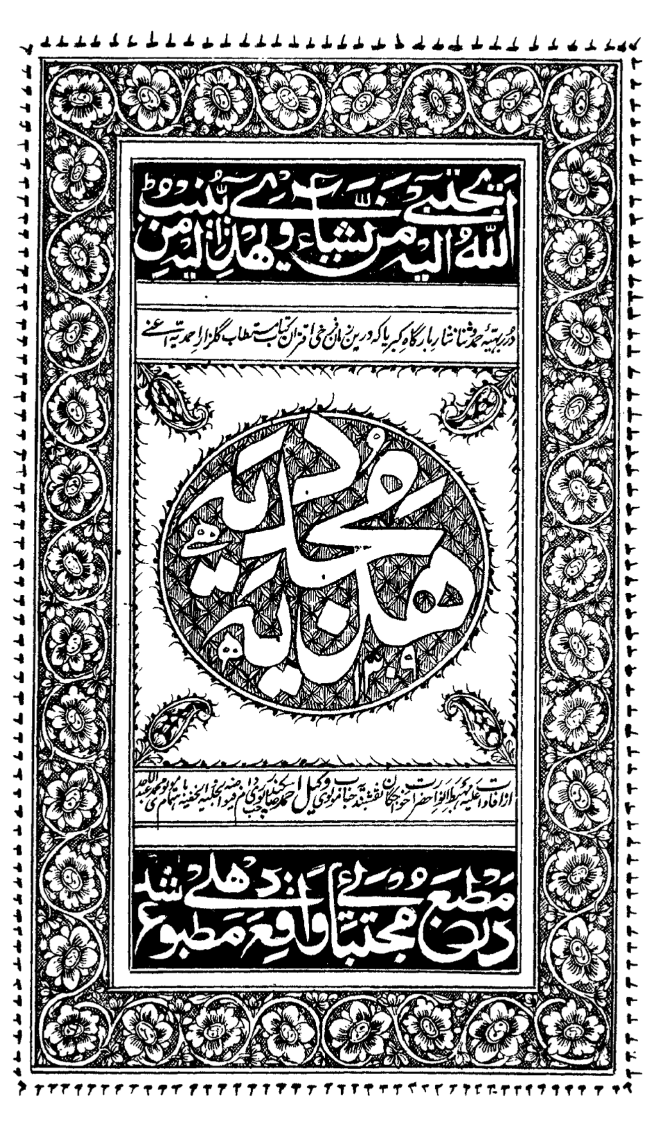
صحت نامہ حاشیۂ ہدیۂ مجددیہ

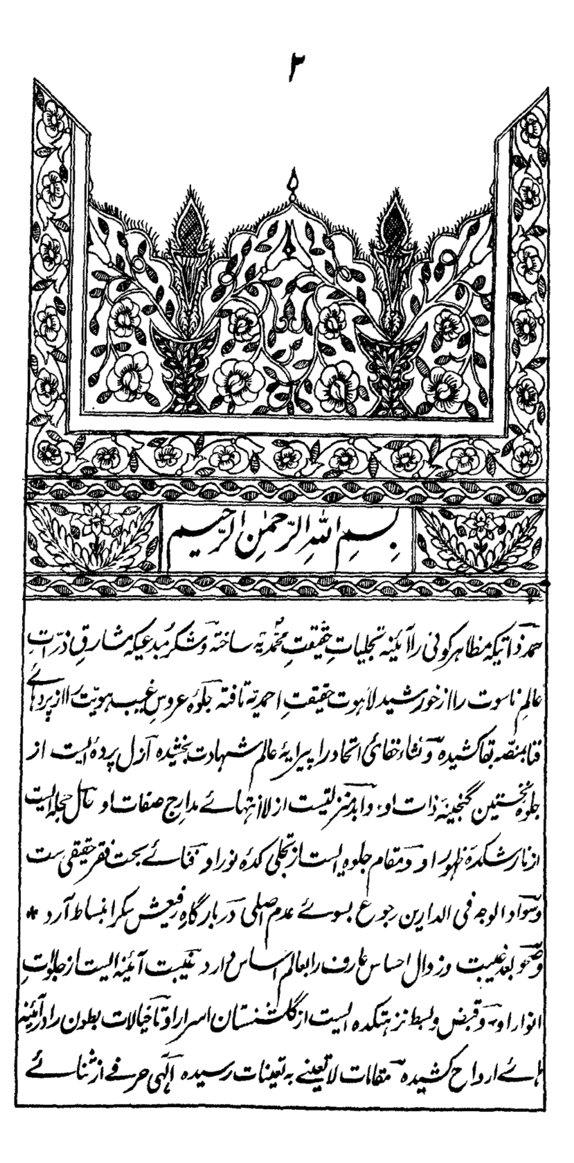
صفحہ	سطر	غلط	صحیح
٨	١٨	سنہ ١٦٤	سنہ ٣٤٢
١١	٧	اسلام	سلام
〃	١٩	گفتہ	گفت
〃	٢٤	سنہ ١٢٧	سنہ ١٦٧
١٤	١٢	الربا	الربا
١٥	٨	سنہ ٩٧٢	سنہ ٩٧٦
١٩	٣	قرص	دوقرص
٢٤	١	غرامت	عزم
〃	〃	عزم	غرامت
〃	٥	علت	عدت
٢٨	١٠	شرحی است	عوض شرحی است
٣٣	٧	نی نشود	نمی شود
〃	١٨	ابن دہد	ابن درید
٣٩	٢٣	سنہ ٣٨٠	سنہ ٣٢١
〃	٢٤	صولی	اصولی
٤٠	١١	چلیست	نیست

۹ ۴

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۴۲	۲۷	نه‌چنان نیست	نه‌چنان است
۴۳	۵	بمعنی	یعنی
۴۶	۱۲	کر	سکر
۴۷	۱	سله	،
〃	۵	شا اتحاد	ششبه اتحاد
〃	۱۸	سنه ۹۷	سنه ۹
〃	۲۳	شود	شود کر
۴۹	۲۲	استادن	استادوند
۵۱	۴	قرمات	تقریبات
〃	۲۴	لو	او
۵۵	۲۷	زبد	زید
۵۹	۳	دانسته	دانسته عالم از زمین کج بران ثواب ترتب بشنود یا نشنود مثل مباح و فضل کلی عبارت از کثرت و زیادتی
〃	〃	سه	ثواب است
۷۹	۵	در	فی
〃	۸	شوی	شود
۸۹	۱	سنه ۲۶۸	سنه ۲۶۰
۹۱	۴	کہ	ملکہ
۱۰۲	۵	قصوص	فصوص
۱۲۲	۱	ریا	ریا
۱۲۳	۱۱	کرد اگر بیش	اگر بیش
۱۲۳		باخود	رباخوار
۱۴۵	۱۶	ناشته	نگاشته
〃	۲۱	برنفه	وقفه

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۵۰	۲	بکمال	بکمال تصرف
۱۷۲	۱	ضد	سد
〃	۲	حامل	حائل
〃	۴	مردم	که مردم
۱۷۷	۳	مغربگیر	مغربًا
۱۷۸	۱	سنه ۱۹۳	سنه ۱۵۳
۱۸۶	۱۳	سنه ۵۸۱۱	سنه ۱۱۵۸
۲۳۴	۴	متعرض	معترض
۲۷۱	۴	فته	فقر
〃	۱۷	درعیال	واقفان
۲۷۳	۱۹	از	در
۲۷۴	۱۲	اسه	آئینه
۲۸۲	۶	محد دین	مجدد دین
۲۸۵	۲	بنده	بنده در نماز
۲۹۰	۱	معنی از	معنی از شرط
۳۱۱	۳	الجنة	الجنة
۳۱۳	۲۶	سنه ۲۹۹۰	سنه ۲۹۷
۳۱۵	۱۴	نیگرید انتهی	انتهی نیگرید
۳۲۵	۳	انظام	آن ظالم
۳۳۱	۱۲	سعید	سعد
〃	۱۶	حسن	کُن
〃	۱۷	علمائی	از علمائی

اللّٰه یجتبی الیه من یشاء و یهدی الیه من ینیب
در تهنیهٔ حمد و ثنا نثار بارگاه کبریا که درین زمان فرخی اقتران کتاب مستطاب گلزار احمدیه اعنی
هدیهٔ مجددیه
از افادات علیهٔ مهبط انوار حضرات خواجگان نقشبندیه جناب مولوی وکیل احمد صاحب سکندرپوری دام فیوضهم بحلیهٔ الطبع محلی باهتمام محمد عبد الاحد
در مطبع مجتبائی واقع دهلی مطبوع شد

حمد ذاتیکه مظاهر کونی را آئینه تجلیات حقیقت محمدیه ساخته و شکر مبدعیکه مشارق ذرات
عالم ناسوت را از خورشید لاهوت حقیقت احمدیه تافته جلوه عروس غیب هویت از پردهای
فنا بمنصه بقا کشیده و نشار خفای اتحاد را پیرایهٔ عالم شهادت بخشیده آزل پرده ایست از
جلوه نخستین گنجینهٔ ذات او و ابد منزلیست از لا انتهای مدارج صفات او تا ال حجله ایست
از نهار شکدهٔ ظهور او و مقام جلوه ایست از تجلی کدهٔ نور او فنای بحت فقر حقیقی ست
و سواد الوجه فی الدارین رجوع بسوئے عدم اصلی دربارگاه رفعش سکر انبساط آرد *
و صحو بعد غیبت و زوال احساس عارف را بعالم احساس آرد غیبت آئینه ایست از جلوات
انوار او و قبض و بسط نزهتکده ایست از گلستان اسرار او تا خیالات بطون را در آئینه
های ارواح کشیده مقامات لاتعینی به تعینات رسیده الهی حرفے از ثنای

بے منتہائے تو بر زبانِ خویش نمی آرم بکمال عجز و فراوان نیاز ثنائی تو بر تو می سپارم

بیت
آنجا کہ کمالِ کبریائے تو بود — عالم نمے از بحر عطائے تو بود
ما را چہ حد حمد و ثنائے تو بود — ہم حمد و ثنائے تو سزائے تو بود

و نعت مر رسولے کہ دریائی حقیقت قطرہ ایست از تموج شہودش و تجلی گاہ معرفت ذرہ ایست از صیقل طرازی وجودش پیکرش ظہوریست در مظاہر حقائق امکانی و ذاتش جوہریست از گنجینۂ نہانی خلوت سرمدی نغمہ ایست از ارغنون حقیقتش و نوای کن اشاریست از عشرتکدہ معرفتش نہال وجود آرائشِ بوستان کائنات و گلِ شہود او پیرایۂ گلزار تجلیات مشاہد کمالش شہادت گاہ شاہد اطلاق و تماشگاہ بازار ظہورش تجلی فروش جواہر اشراق صیقلگری لمعات انظارش جوہر نمائی شمشیر امکانی و آئینہ خیزی اشعات توجہاتش خورشید بار مطلع اکوانی گوہریست کہ نیسان کن بجوہر نمائش باریدہ و مشرقیست کہ آفتاب احدیۃ از منظرش درخشیدہ عالمِ اجمال خلوتگاہ شاہد کمال اوست و عالم تفصیل جلوت کدۂ ظہور جمال او از اکابر اتباعش در ہر صدی شخصی پدید آید کہ تجدید دین متین فرماید و گرہی از احوال پر اختلالِ عالم و عالمیان کشاید نفوسِ آلِ اطہارش در انجمن گاہ ملکوت چندان گوشۂ کلاہ نشکستہ اند کہ سیمائی نورانیان جبین سائی بارگاہِ شان نتوان گردید و ذوات اصحابش در تجلی گاہ تقدیس آن قدر سر نکشیدہ اند کہ دیدہ روحانیان را غبارِ کف پائی این بزرگواران جلا نخواہد بخشید اما بعد فقیر حقیر **وکیل احمد سکندرپوری** نقشبندی مجددی عفا عنہ ربہ بلطفہ السرمدی می گوید کہ بر مرایائی ضمائر اولو الابصار کہ مقتبسِ اشراقاتِ علم و کمال اند مخفی نخواہد بود کہ آفتابِ فیضان مبدء فیاض تا ملمعہ ریز

معادن قلوب انسانی گردیده هر جوهر بمقتضائی صفاطینتی خویش در بازار کمال تابیده آنرا که در نگارستان ازل نوازشش داده اند از لمعات آن آفتاب عالم تاب درخشید و کسے راکه در میثاق التفاتی کرده اند از ضیائی مهر انجلائی باطنش آفاق منور گردید مصداق این ذات تقدس مآب کمالیت انتساب سلطان طریقت برهان حقیقت مهبط انوار الٰهی مورد برکات نامتناهی امام ربانی حضرت **شیخ احمد** سهرندی **مجدد الف ثانی** علیه الرحمة است که از ظهور انکشاف صبح شعور در اقتباس انوار تقدیس بوده و هر جلوهٔ انوار قدس که در دیدهٔ تکوین مخفی بود از آئینهٔ خویش وانمود

قصیده

زهی نیال تو مرآت قدس نورانی
زهی جمال تو مصباح نور یزدانی

لوامع دل تو نور بار صبح وجود
سواطع رخ تو آفتاب عرفانی

نگار صورت تو کارنامهٔ ایجاد
صریر خامهٔ تو نقشبند اکوانی

خمیر مایهٔ تو آب و رنگ نور بقا
ضمیر پاک تو مرآت راز حقانی

دقائق تو هم آواز لوح محفوظ است
حقائق تو هم آهنگ راز قرآنی

دمیکه نور ضمیر تو لمعه ریزان شد
خرد چو دیدهٔ خفاش گشت ظلمانی

هوائی مقدم تو صبح جنت فردوس
درآی محمل تو عندلیب رضوانی

نسیم گلشن فیض تو مایهٔ اشباح
شمیم گیسوئے خلق تو طبع روحانی

شهود از رخ تو راز دان نقطه یکے
وجود از دل تو محو سر وحدانی

ثبات کون ز تکوین تو بقا پایه
ابد شکوه ز علم تو جوهر فانی

زهی جمال تو لامع آفتاب قدیم
زهی جلال تو اشراق نور رحمانی

تکلمِ تو نواسنج از ترانهٔ کن ٭ تبسمِ تو شکرخند صبحِ امکانی
رموزِ لوحهٔ غیبی عیان ز فیضِ دمش خطابِ تو ز حق آمد امامِ ربانی
لموعِ نیرِ فیضِ تو لمعهٔ اشراق سطوعِ اخترِ خُلقِ تو لطفِ یزدانی
بآن خدای که در کارگاهِ لم یزلی گزید جوهرِ ذاتت بشرفِ روحانی
بلمعه ریزیِ اشراقِ تیز ذهنِ عقول که کارگاهِ جهان را کنند نورانی
به سطحِ باطن و قعرِ محدبِ افلاک که سقف گشته باوجِ خیامِ اکوانی
بعقلِ نقش طرازی که بر صفائحِ خاک کشید از قلمِ صنع نقشِ بلدانی
بصانعی که کشد بر لوائحِ اصلاب شیونِ منقلباتِ طباعِ دلدانی
بجوشِ تلبیهٔ محرمانِ بیت الله بزهرِ طلبتی عاکفانِ لبنانی
بگرمیِ لمعاتِ شرارِ سوزشِ عشق بشوخیِ ازلی جمالِ نورانی
که ذاتِ تست ز مشکوة احمدِ مرسل فروغ بخشِ دلِ کائناتِ امکانی
مقامِ پاکِ تو اورنگ کعبهٔ دیدار مسیرِ قدسِ تو افرنگ بزمِ یزدانی
مقاصدِ تو تحیرده مزاجِ عقول مطالبِ تو دقائق فروشِ یونانی
نگاهِ فیضِ تو اشراقِ آفتابِ کمال فروغِ رویِ تو خورشیدِ نورِ سبحانی
نکاتِ تو که رموزِ کتابِ محفوظ است بکرد طبعِ خرد خون ز فکرِ معانی
معاقدت همگی عقدهای لاینحل غوامضِ تو تحیر فروشِ لقمانی
کسی که راز تو بی می برد بعالمِ کون گرگشت رمز شناسِ رموزِ قرآنی
شها به بین بدلِ من که نسخهٔ عصیان بود ظهورِ علاماتِ لوحِ پیشانی
دمی نگاه بکن بر غبارِ سینهٔ من که تا بدانی رخ به نورِ ضوءِ عرفانی

صح سفینه در لوزه ۱۲

گداز جوهرم از بارقات الهامی ... تباب سینه ام از ساطعات عرفانی
مطالع تن من ساز محو جلوهٔ ذات ... طوالع دلِ من کن شرق سبحانی
شوارقِ ازلی از دلم درخشان کن ... بوارق ابدی از تنم بتابانی
مواطنِ طلبم جلوه گاهِ موکبِ تو ... بواطنِ دلِ من با تو در قدم رانی
امید هست مرا کز فروغِ لمعهٔ خویش ... رخم بدشتِ قیامت چو خور درخشانی
برین فسانهٔ عاجز ز التفات ببین ... کشا بروی دلش بابِ ملکِ عرفانی

ازانجا که بعض اعیان[1] مشار الیهم بالبنان بسبب غشاوت بشری ایراداتی چند بر کلام حضرت مجدد علیه الرحمة نگاشته با هتزاز نسیم توفیق ایزدی ازان رجوع آورده آن را قابلِ تلف انگاشتند فاما درین زمان به تمسک همان کلمات مرجوع عنها بعضی حضرات بر صبح طرازی جوهر وجودش التفات نکرده زبان بدگوهری ذاتش کشادند و حجب نکوهش امانع سواطع آفتاب کمالاتش گردانیدند صفای طینتش را نه دریافته اند که بچه مرتبه درخشیده است و کلام معجز نظامش را اندانسته اند که بچه پایه رسیده اشارت پر معنیش را نه سنجیده اند که چه بلاغت دران صرف کرده و مجازات عباراتش را نه فهمیده اند تا چه حقائق دران ودیعت نهاده لهذا بندهٔ مسکین که جادهٔ حقیقت شناسان را بپای دل پیموده است و عقدهای غوامضِ عباراتِ شان بناخنِ خردِ خرده دان کشوده خواست که ترهات و مزخرفات از لوحهٔ اعتبار براندازد و جادهٔ این نگارستان باصفا را از خس و خاشاک بپردازد پس بعون الله و کرمه درین رساله که به هدیه مجددیه نامیده شد در حل غوامض کنایات مکتوبات شریف متوجه گردید و طریق را آنچنان از خارستان اشکال پاک کرد که سالکان بی سعی

[1] یعنی شیخ عبد الحق محدث دهلوی رحمه الله که درین رساله معروض ... نگاشته شده مراد ازان اینست منه

بای فکرت بمنزل معنی تواند رسید اَللّٰهُمَّ احْفَظْنَا مِنَ الْاِشْتِغَالِ بِالْمَلَاهِیْ وَاَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْیَاءِ کَمَا هِیَ ۵

یارب دل پاک وجان آگاهم ده	آهِ شب وگریهٔ سحرگاهم ده
درراهِ خود اول زخودم بیخود کن	آنگه پی خود زخود بخود راهم ده

مقدمه دربیان بعض امور ضروریه

امر اوّل علم حقیقت طلبیست کزان به اسرار علوم شرعیه پی می برند چه این علم باطنست مر علوم ظاهریه را تا آنکه از آب زلال فیض الٰهی سیراب نگردند قطرهٔ ازین بکام احدی نه ریزند کار هرکس نیست که گامی درین گلشن جاوید بهار نهد یا درین بحر ناپیدا کنار غوطه زند پس فضل علوم باشد وعَنِ الْحَسَنِ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ لِکُلِّ اٰیَةٍ ظَهْرٌ وَّبَطْنٌ مراد اینست که برای هر آیت ظهریست که ارباب علم ظاهر از معانیش ظاهر گردد واسراریست که بران ارباب حقائق مطلع شوند اَخْرَجَ اَبُوْ نُعَیْمٍ عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ قَالَ اِنَّ الْقُرْاٰنَ اُنْزِلَ عَلٰی سَبْعَةِ اَحْرُفٍ مَا فِیْهَا حَرْفٌ اِلَّا لَهٗ ظَهْرٌ وَّبَطْنٌ وَاِنَّ عَلِیَّ بْنَ اَبِیْ طَالِبٍ عِنْدَهٗ مِنْ عِلْمِ الظَّاهِرِ وَالْبَاطِنِ وَاَخْرَجَ الدَّیْلَمِیُّ فِیْ مُسْنَدِ الْفِرْدَوْسِ بِسَنَدٍ مُسَلْسَلٍ مِنْ طَرِیْقِ اَحْمَدَ بْنِ غَسَّانَ عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ زَیْدٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ حُذَیْفَةَ مَرْفُوْعًا سَأَلْتُ جِبْرَئِیْلَ عَنْ عِلْمِ الْبَاطِنِ مَا هُوَ فَقَالَ قَالَ اللّٰهُ هُوَ سِرٌّ بَیْنِیْ وَبَیْنَ اَحِبَّائِیْ

او دعته فی قلوبهم هر گاه علم باطن این چنین سرے باشد پس رفعت پایه اش باید سنجید تا آنکه طلب زیادتی علم باطنی از فرائض آمده قال الله تعالیٰ وقل رب زدنی علما ابو طالب مکی رحمه الله تعالی در قوت القلوب می فرماید علمائے ظاهر زینت ارض و ملک هستند و علمای باطن زینت آسمان و ملکوت و علمای ظاهر اهل جز و لسان هستند و علمای باطن ارباب قلوب و اعیان بعضے عارفین گویند علم ظاهر محکوم ست و علم باطن حاکم و محکوم موقوف ست تا آنکه حاکم در انجا آید بعضے عارفین گویند که چون بر علمائے ظاهر بسبب اختلاف ادله مسئله مشکل افتد ایشان از اهل علم باطن سوال کنند زیرا که ایشان قریب تراند بسوی توفیق و بعید تراند از هوا احمد بن حنبل رح و یحیی بن معین رح بیشتر بخدمت حضرت معروف کرخی رح حاضر می شدند با آنکه علم ظاهر ایشان به نسبت کرخی رح هزاران درجه زائد بود از پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم از بر و اثم سوال کردند فرمود استفت قلبک وان افتاک المفتون یعنے مفتیین بر تاویل و ترخیص اعتماد کنند و قلبی که از ایمان منور ست از الله تعالیٰ فتوی حاصل کند پس اگر علم قلب اصل حقیقت فقه نمی بود سرور عالم صلی الله علیه وسلم سائل را از فتوای اهل ظاهر بسوی قلب رجوع نمی فرمود و آن را قاضی تر انمی داد پس علم باطن اصل علم و علم العلم باشد و عالم باطن عالم اصل و عالم العلما باشد اگر قلب فقیه و علم باطن حاکم بر علم ظاهر نمی بود سرور عالم صلی الله علیه وسلم هدایت بسوے علم باطن که علم قلوب ست نمی فرمود و قال قال ابن مسعود رض لما مات عمر رض انی لاحسب انه قد ذهب بتسعة اعشار العلم قیل له تقول هذا و فینا جملة من الصحابة قال لیس اعنی العلم

الذی تریدون وانما غنی العلم بالله تعالی قال ابن مسعود لیس العلم بکثرة
الروایة انما العلم الخشیة وقال بعضهم انما العلم نور یقذفه الله فی القلوب
علما را باطن علم باطن را بر کتاب وسنت عرض کنند زیرا که نزد اهل حقائق وارباب ولایات در
شریعت وحقیقت منافات نیست از پیشینیان بسی ارباب صدق وصفا جامع حقیقت و
طریقت گذشته اند مثل جنید بغدادی وشیخ عبدالقادر جیلانی وابن فارض
وشمس الدین لباطی مالکی وعلی بن وفا شاذلی وشیخ محی الدین بن عربی وشیخ شهاب الدین
سهروردی وخواجه محمد پارسا نقشبندی وشیخ مجدد الف ثانی ودیگر اکابر رحمة الله
علیهم که ذکر شان موجب اطناب است در حدیث وارد است العلماء ورثة الانبیاء
معنایش اینست که علمای ظاهر ومعارف وارث انبیا بوده اند زیرا که وراثت نبوة بر دو
قسم است **اول** وراثت ظاهری **دوم** وراثت باطنی پس اهل شریعت صاحب
علوم کسبیه ظاهریه اند واهل حقیقت وارث علوم وهبیه باطنیه شریعت منبع عبارات
ظاهره است وحقیقت منبع اشارات باطنه زیر هر عبارات شرعیه من حیث الاشارات
احکام ومعارف وحقائق بوده اند که حق تعالی جل شانه اصفیا وصدیقین را بر آن اطلاع داد
پس از باطن عبارت اشارت لائح شود نه از ظاهر عبارت در حدیث وارد است فضل
العالم علی العابد کفضلی علی امتی درین حدیث مراد از علم بیع وشرا وطلاق
وعتاق وغیره نیست بلکه علم بالله تعالی وقوت یقین است امام شافعی باوصف جلالت ومرتبت
با شیبان راعی می نشست واز وی مسائل می پرسید از امام شافعی پرسیدند که مثل شما
ازین بدوی سوال کند امام فرمود هذا وفق لما علمناه شیبان بدوی رضی الله عنه
امی بود چون از امی مثل شافعی امام الائمه سوال کند پس عظمت شان ائمه اهل تصوف نگر نسبت

ابن تیمیه حنبلی انکار این اجماع دارد و می گوید که شیبان بعهد شافعی نبود مگر این انکار قابل
اعتداد نیست زیرا که ائمه اسلام مثل قشیری و ابن جوزی قائل باجماع بوده اند چنانچه
ابن جوزی نقل کرده که امام احمد و شافعی بر شیبان گذشتند امام احمد گفت که ازین راعی
سوالی می کنم ببینم چه جواب میدهد شافعی منع کرد امام احمد باز نیامد و پرسید که اگر شخصی
چار رکعت نماز گزارد و در سجدات اربعه سهو کند پس کدام امر او را لازم می شود شیبان گفت
بر مذهب من یا بر مذهب ایشان امام احمد گفت که این هر دو یک مذهب بوده اند شیبان
گفت که نزد شما لازم ست که دو رکعت نماز گذارد و سجده سهو کند و نزد من این شخصیست که قلب او
غافل ست برو واجب ست که قلب خود را عقاب کند تا مرتکب این غفلت نشود امام احمد
پرسید که اگر کسی مالک چهل گوسفند گردید و بروی حال گذشت پس چه کند شیبان فرمود
که نزد شما بر وی یک گوسفند لازم آید و نزد من بنده با وجود مالک نیهار مالک کدام شئ نمی شود
از استماع این کلام امام احمد از هوش رفت هرگاه به هوش آمد امام احمد و امام شافعی راه
خود گرفتند ائمه مجتهدین مثل شافعی وغیره برین معنی اعتراف دارند که علمای باطن را بر علمای
ظاهر فضل ست **امر دوم** تابعین رضی الله عنهم چنانکه جمله علوم را از صحابه آموختند و فنون را
به تبع تابعین تعلیم کردند همچنان علم زهد و معامله و احوال و اجتهاد و عبادت را حسن بصری
و مالک بن دینار و ثابت بنانی و مطرف بن عبدالله و اویس قرنی و ربیع بن خثیم رحمهم الله
از ائمه زهد و عبادت و حفاظ طریق معاملت بودند حسن بصری رح امام الائمه بود و برو
علوم اختصاص و خصوص و محبت غالب بود و بر مذهب تصوف باشارات و عبارات
شاهد بود و برای علم باطن و تصوف و نسک اصحاب خاص داشت مثل عبدالواحد بن زید
و مالک بن دینار وغیره بعد حسن بصری در علوم خصوص و محبت و وجود و صفائی اذکار و علوم

امر دوم در بیان واضع علم التصوف و ذکر ترقیات و رواج این علم

اسرار و استاد عبد الواحد بن زید بر دیگران گوی سبقت ربوده و عتبة الغلام و رباح قیسی
و حبان حریری و موسی الاسبح و احمد بن عطاء الهجیمی و غیره متصوفین و نساک اقتداش
فرمودند ازین بزرگواران در علوم محبت و تصوف اخبار و حکایات بر زبانها مشهور و معروف
است بعد عبد الواحد بن زید احمد بن عطاء الهجیمی بر مسند تصوف نشست و استاذ این فن
گردید و در احوال تصوف تکلم فرمود و در هجیم خانقاهی وقف کرد که در متعبدین و مریدین و منقطعین
عن الدنیا گرد آمدند و مذهب تصوف مذهب منفرد برسومه و احواله و حقائقه ظاهره و باطنه
گردید و طرق تصوف از طرق دیگر علوم و مرسومات متباین گشت پس متصوفین در جمیع علوم
و افراد توحید و معامله و اسرار و حضور و اذکار و شواهد و انوار و وجود تکلم فرمودند پس
مذهب تصوف از وقت تابعین رواج یافت و مریدین آن را دست بدست گرفتند و در صدد
ترویج و انتقاد شدند پس حقائق تصوف طبقةً بعد طبقةٍ و عصراً بعد عصرٍ و وقتاً بعد وقتٍ
هل من مزید در امصار و دیار رواج کلی یافت بعد احمد بن عطاء احمد بن غسان بر سجاده
تصوف نشست متصوفین و نساک دست بیعت اتباع دادند احمد بن غسان از احمد بن
عطاء و حسن عبارت و رقت معنی گوی سبقت ربوده و ذات مقدس خود را به مذهب
تصوف نصب کرد و مکانی که خانقاه گویندش بر مریدین وقف کرد و بر ایشان مذهب تصوف
بیان می فرمود خلیفه معتصم حضرت ایشان را طلب داشت تا بخلق قرآن زبان کشاید مگر حضرت
ایشان انکار فرمودند پس به بغداد محبوس کرد او با احمد بن حنبل و ابی یعقوب بویطی در حبس بود
در زمان احمد بن غسان در بصره جماعتی از متصوفین بود مثل حمویه و ابی بکر عطشی و ابی عبد الله
الجمال و غیره که خود را غسانیه می گویانیدند نسبة الی الغسان و ابو حاتم عطار و بصره در آن وقت و
و بعد ایشان بوده و در عبارت تصوف و اشارت توحید کلام حسن بر زبان می آورد و منفرد بود

[Margin notes: ۴۱ عبد الواحد بن زید ... حسن بصری ... [illegible] ۴۲ ... عتبة الغلام ... [illegible] احوال و مقامات ... حسن بصری ... [illegible] ... وفات ایشان در سنه ۱۴۰ ... [illegible]]

مَنْ ذَكَرَ نِعْمَةَ اللهِ وَقَدِيمَ مَنِّهِ نَسِيَ عَمَلَهُ وَمَنْ ذَكَرَ اللهَ

هر که یاد کند الله تعالی و منت های سابقه او را یاد کند عمل خود را فراموش کند و هر که الله تعالی را

نَسِيَ نَفْسَهُ و میخواند يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ

یاد کند نفس خود را فراموش کند اے اهل کتاب بیایید بسوئے کلمه که میان

بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللهَ بعد احمد غسان حسن مسوحی در بغداد بو

ما و شما برابر است پرستش نکنید مگر خدائے تعالی را

\+ + +

د که در حسن کلام و تصوف و تعبد ید طولانی داشت درین وقت سری سقطی و اسحاق لبان و حداد کبیر و ابوحمزه بغدادی و حارث بن اسد المحاسبی و احمد بن مسروق و ابوالحسن نوری و ابن ابی الورد و نصر بن رجا و حسن بن المثنی و احمد بن عمرو بن ابی عاصم و شماخی و بن حلیمه رحمهم الله بودند که هر یکی از ایشان در سما تصوف آفتابی بود بسبب صحت مذهب و حقائق تصوف قبولیتی در خاص و عام می داشتند و جنید بن محمد رح درین وقت از مریدین به مجالس حسن مسوحی رح بود و بعد مسوحی ابوحمزه که از شاگردان حسن مسوحی بود و مسوحی ابوحمزه را استادی گفت ابوحمزه مقبول و معروف در تصوف بود و او را حلقه در جامع بود که در آن متصوفین جمع می شدند و اهل این مذاهب بگرد می آمدند و ابا حمزه را امام بن حنبل در مسالت باین طور خطاب می کرد یا صوفی ما تقول فی مسئلة کذا و کذا و کان اکمال تصوف و غرائب امور درین وقت بشر بن حارث و معروف کرخی و سری سقطی و محمد بن منصور طوسی و حسن مسوحی را بود و هر گاه ابوحمزه در جامع نشست در مجلس او حارث بن اسد محاسبی و احمد بن مسروق و جنید بن محمد و غیره رحمهم الله

اے صوفی چه میگوئی در این مسئله

جمع می شدند و تصوف در کمال بود و ابو حمزه در بسط علوم معارف از استاد
خود که حسن مسوحی بود قدمی بیش داشت بعد وفات ابو حمزه ابو القاسم
جنید بن محمد در جامع بجایش نشست تمامی متصوفین در حلقهٔ اتباعش در آمدند
کلامش اجمع و اعرف و احسن از کلام استاد و استاد استادش بود و بر
اقران خود گوی سبقت بود معاصرین بر امامت و جلالت او در فن تصوف
نهادند درین وقت بر صوفیه از دست فرقهٔ طاغیه که قصه اش
طویل است حیفی رفت تا آنکه گروهی از متصوفین محبوس گردیدند این سانحه در
سنه ۲۶۴ هجری اتفاق افتاد درین فتنه محنتی عظیم بر اصحاب بشر بن الحارث
و معروف کرخی و سری سقطی وغیره افتاد چون فتنه فرو نشست جنید بن
محمد زیب ده مسند مذاکره مذهب تصوف گردید بقیه مشایخ پروانه وار
گردش جمع آمدند مثل ابی العباس بن مسروق و اسمٰعیل بن بکر السکری و موسی الخفاف
و ابی جعفر الحائک و ابراهیم القباد و ابی جعفر بن ذهب و ابی محمد الحریری و ابی
احمد القلانسی و یعقوب الزیات و ابی العباس بن عطا وغیرهم رحمهم الله ایشان
افصح مشائخین در علم تصوف بودند و در صفائی احوال و توحید و مواجید و موارید و مشاهد
و حضور کلام کردند و در علوم خود اشارات نغز وضع کردند تا بجز ایشان کسی دیگر
نشناسد و حقائق تصوف از نا اهل محفوظ ماند این وقت سرای دنیا از ائمهٔ متصوفین
و مشائخ کبری معمور بود و آفتاب علم تصوف بر دائرهٔ نصف النهار تابان بود
طالبین در اکتساب تجرد و اخلاص و توکل و زهد و صبر و اجتهاد فی الخدمة
و المحبة جهد بلیغ می کردند هرگاه بایشان در معرفت بحقائق تصوف ملکهٔ تام حاصل شد

واضع رموز عنه ۲۷۷ بود

اشارات دقیق در توحید و معرفت بیان فرمودند تا آنکه در غرائب علوم تصوف یکے
بر دیگرے مے افزود و در اندک زمان علم تصوف به رموز و اشارات مثل سائر
علوم بلکه ادق و اخفی و اعز از آن گردید و این علم مخصوص متصوفین گشت پس
ایشان در جمع و تفریق و فرق اول و فرق ثانی و فنا و بقا و صحو و سکر و مشاهده
و حضور و مراقبه و خفا و کشف و موارید و مواجید و شواهد و طوالع و احوال
کثیره که متعلق بمعانی قلوب و اسباب غیوب ست کتب و رسائل مدون فرمودند
و این علم در بلاد و امصار شائع گشت و کثرت جماعت مشائخ تصوف گردید مکاتبات
و رسائل میان عارفین تحریر یافتند و هر یکی از ایشان بر دیگرے در تفوق باظهار
دقائق اشارات تصوف جهد بلیغ می فرمود تا آنکه العهد فیض مهد جنید بن محمد
شرقاً و غرباً و جنوباً و شمالاً از انوار تصوف منور گردید تقریباً تا سنه ۳۰۰ هجری
کره بسیط رشک مطالع شمس بود مگر چون هر کمالی را زوالی است اکثری از
مشائخ قبل و بعد سنه مذکور بسیر روضه رضوان تشریف فرما شدند ❊

امر سوم علمای باطن که ایشان را حق تعالی جل شانه بر حقائق معارف و حکم
اطلاع داده گاهی تصنیفی کنند که بر سر بعض مقاماتش سوای اهل باطن هیچ یکے
از اهل ظاهر نرسد چه در ظاهر عبارتش اشکالات و رموز مغلقه باشد که بجز ناخن
علمای باطن دیگرے آن را نه کشاید مثل غنیة الطالبین و بعض قصائد حضرت
سیدنا شیخ عبد القادر جیلانی رح و مصنفات شیخ محی الدین بن عربی و ابن فارض
و ابن سبعین و ابن جلاد و عفیف تلمسانی و مهلکات احیاء غزالی و منقذ و نفخ و
تسویه و مضنون به علی غیر اهلها و خفیة علی اهلها و مضنونة علی اهلها و معراج السالکین

از رسائل غزالی و آداب المریدین شیخ نجیب الدین سهروردی و قوت القلوب
ابی طالب مکی و بعض مکتوبات جلد ثالث حضرت مجدد الف ثانی و دیگر ائمه سلوک ح
امام شعرانی در الیواقیت والجواهر این بیان را بکمال وضاحت نگاشته چنانچه
از شیخ محی الدین عربی نقل می کند اِعْلَمْ اَنَّ اَهْلَ اللّٰهِ لَمْ یَضَعُوا الْاِشَارَاتِ
الَّتِیْ اصْطَلَحُوْا عَلَیْهَا فِیْمَا بَیْنَهُمْ لِاَنْفُسِهِمْ فَاِنَّهُمْ یَعْلَمُوْنَ
الْحَقَّ الصَّرِیْحَ فِیْ ذٰلِكَ وَاِنَّمَا وَضَعُوْهَا مَنْعًا لِلدَّخِیْلِ
بَیْنَهُمْ حَتّٰی لَا یَعْرِفَ مَا فِیْهِ شَفْقَةً عَلَیْهِ اَنْ یَّسْمَعَ شَیْئًا لَمْ یَصِلْ
اِلَیْهِ فَیُنْکِرَهُ عَلٰی اَهْلِ اللّٰهِ فَیُعَاقَبُ بِحِرْمَانِهٖ فَلَا یَنَالُهُ
بَعْدَ ذٰلِكَ اَحَدًا طرفه اینست که هرکه در زمرهٔ صوفیه نشسته مختفی می کشد آن
اصطلاحات خود بخود بداهة مکشوف می گردد ۵ حَتّٰی كَاَنَّهُ الْوَاضِعُ لِذٰلِكَ الْاِصْطِلَاحِ

---

۵ مر اهل هر صفتی را و ارباب هر معاملتی را با یکدیگر اندر جریان اسرار خود عبارات ست و کلماتیکه بجز ایشان کسی آن ندانند و مراد از وضع آن عبارات دو چیز باشد یکی حسن تفهیم و تسهیل عویص تا بفهم مرید نزدیک تر باشد و دیگر کتمان سر از کسانیکه اهل آن علم نباشند و دلائل آن واضح ست چنانکه اهل لغت مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون فعل ماضی و مستقبل و صحیح و معتل و اجوف و لفیف و ناقص وانچه بدان مانند و اهل نحو مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون رفع و ضم و نصب و فتح و خفض و کسر و جزم و جر و منصرف و نامنصرف وانچه بدین ماند و اهل عروض مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون بحور و دوائر و سبب و وتد و فاصله وانچه بدین ماند و محاسبان مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون فرد و زوج و ضرب و قسمت و کعب و جذر و اضافت و تضعیف و تنصیف و جمع و تفریق وانچه بدین ماند و فقها مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون علت و معلول و قیاس و اجتهاد و دفع و الزام وانچه بدین ماند و محدثان نیز مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون مسند و مرسل و احاد و متواتر و جرح و تعدیل وانچه بدین ماند و متکلمان نیز مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون عرض و جوهر و کل و جزو و جسم و حدث و تحیز و توالی وانچه بدین ماند پس این طائفه نیز الفاظ موضوعست مر ظهور سخن خود را تا اندر طریقت خود بدان تصرف کنند و آنرا که خواهند
تعصب خود دیده باشند و از آنکه خواهند بپوشانند ۱۲

بخلاف دیگر علوم مثل نحو و منطق و حکمت که بدون زحمت تعلیم و تعلم عبور بر اصطلاحات آن
امکانی ندارد اگر اهل انکار از جادهٔ حسد برآیند و طریق اهل الله بر گزینند
این انکار و حسد دور شود و همان اصطلاح بر زبان حال و قال ایشان جاری گردد
که بر زبان این طائفه جاری ست آنچه این قوم می گویند همه از تعلیم الٰهی ست
که بر قلوب شان از مبدء فیاض مطابق شریعت می ریزد حق جل شانه فرماید
عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ کسانیکه زهد را گذاشته مدار علم بر ظاهر حال
داشته اند در ایشان استعداد این معنی نیست که از مبدء فیاض اکتساب انوار
علوم نمایند فکر هر کس بقدر همت اوست **اشتباه** اگر علوم صوفیه مقصود
می بود پس ائمه مجتهدین درین باب توجه می کردند لیکن از ائمه مجتهدین هیچ یکے
در تصوف رساله نه نگاشته **انتباه** ائمه مجتهدین بدو وجه التفات باشاعت
علم تصوف نکردند **اول** امراض قلوب در زمن ائمه شائع نشده بود تا ضرورت
بیان طرق علاج داعی باشد چون ریا و حسد و کبر و عجب و غل و حقد ظاهر شد
درین باب رسائل مستقله مدون کرده شد **دوم** ائمه مجتهدین بامر عظیم متوجه بودند
ازان فرصتی نیافتند تا بامرے دیگر متوجه شوند همچون جمع ادله شریعت
و بیان ناسخ و منسوخ و مفصل و مجمل و تمهید قواعد تا مردم بآن متوجه شوند اگر قواعد شریعت
که آنرا مجتهدین ممهد کردند نمی بود کسے اعمال ظاهره و باطنه را نمی شناخت
پس اشتغال ائمه مجتهدین باین سو اهم بود به نسبت تالیف رسائل بعلم تصوف **اشتباه**
صوفیه بظاهر کتاب و سنت چرا متوجه نشدند آیا این امر ایشان را کافی نه بود
انتباه چون صوفیه صافیه به تحصیل علم باطن پرداختند لهذا توجه این طائفه

تعلیم کرد انسان را آنچه نمی دانست ١٢

اشتباه اگر علوم صوفیه مقصود می بود پس ائمه توجه می کردند

باطن کتاب و سنت گردید ٥ هر کسے را بهر کارے ساختند ٭ میل او در خاطرش انداختند ٭ مگر شریعت و حقیقت باهم مثل شیر و شکر اند حَقِیقَةٌ بِلَا شَرِیعَةٍ بَاطِلَةٌ وَشَرِیعَةٌ بِلَا حَقِیقَةٍ عَاطِلَةٌ یعنی نَاقِصَةٌ **اشتباه** چرا قوم رمزها گفتند که ورای ارباب تصوف کسی نه فهمد تا آنکه از ایشان نه شنود و چرا مطالب را بعبارات واضح بیان نه کردند **اشتباه** برای رفق خلق و بمقتضای رحمت و شفقت بر ایشان چه فهم ظاهر پرستان بآن نرسد ازینجاست که حسن بصری و جنید و شبلی علیهم الرحمة علم توحید برملا نمی گفتند بلکه در خانه بسته پیش کسانیکه در ایشان اهلیت و لیاقت مے یافتند بیان می فرمودند تا آنکه قلب صافی از کدورت بود و در ان میل شهوات و آثام نباشد زینهار این مدارک در و گنجد لیکن چون سنت برین جاری ست و بتجربه در آمده که کُلُّ عِلْمٍ لَیْسَ فِی الْقِرْطَاسِ ضَاعَ اهل تصوف به تدوین آن متوجه شدند و بعض امور را برمز گذاشتند تا نااهل بسبب قصور فهم از جادهٔ اعتدال بر نگردد اگر صاف صاف بیان می شد در مسائل نامفهوم اهل الله نااهلان خوض می کردند و بسبب نااهلی خود گمراه می شدند و دیگران را در ورطهٔ ضلالت می افگندند حضرت امام زین العابدین رحمة الله علیه فرماید ٥

اِنِّی لَاَکْتُمُ مِنْ عِلْمِیْ جَوَاهِرَهُ	کَیْلَا یَرَی الْحَقَّ ذُوْ جَهْلٍ فَیَفْتَتِنَا
وَقَدْ تَقَدَّمَ فِیْ هٰذَا اَبُوْ حَسَنٍ	اِلَی الْحُسَیْنِ وَوَصّٰی قَبْلَهُ الْحَسَنَا
یَارُبَّ جَوْهَرِ عِلْمٍ لَوْ اَبُوْحُ بِهٖ	لَقِیْلَ لِیْ اَنْتَ مِمَّنْ یَعْبُدُ الْوَثَنَا
وَلَاسْتَحَلَّ رِجَالٌ مُسْلِمُوْنَ دَمِیْ	یَرَوْنَ اَقْبَحَ مَا یَاْتُوْنَهُ حَسَنَا

شیخ عبدالقادر جیلانی رح فرماید ؎

فِیْ بَاطِنِیْ مِنْ نُوْرِکُمْ مَالَوْبَدَا	أَفْتَیْ بِسَفْکِ دَمِی الَّذِیْ لَا یَعْلَمُ
لَوْ اَنَّنِیْ اُبْدِیْ سَرَائِرَ وُدِّکُمْ	قَالُوْا الْعَوَاذِلُ لَیْسَ هٰذَا مُسْلِمُ

امر چہارم ہر ولی را اظہار کرامت ضرور نیست فرق درمیان معجزه و کرامت آنست کہ نبی را واجب ست تا معجزه را ظاہر فرماید و بر ولی ضرورست کہ کرامت را مخفی و مستتر دارد مگر بوقت ضرورت یا اذن یا حال غالب کہ در و اختیار نباشد یا برائے تقویۃ یقین بعض مریدین وغیره امور حضرت شیخ عبدالرشید جونپوری قدس سره در رسالہ محکم مرتبوط فرموده کہ اصل کرامت و اعظم آنہا لذت گرفتن است بطاعت در خلوت و از جملہ کرامات ست رعایت انفاس مع اللہ تا بغفلت نگزارد و از انجملہ راضی بودن از خدا در ہر حال و از انجملہ اطلاع بر عیوب جسمیہ و روحانیہ و معنویہ ہر یک ازین مذکور کرامات خاصہ ہست مگر کشف حسی چنانکہ دیدن مکانہا و شہرہا بعید المسافت کہ این از برائے خلق ست بدانکہ کراماتی کہ عطا می کند اللہ تعالیٰ اہل احوال را بسیار اند ولکن ضابطہ کہ جامع کل باشد این ست کسی کہ خرق عادت نفس خود کند از ان چیزہا کہ نفوس خلق بران معتاد ست خرق کند اللہ تعالیٰ او را عادت خود مشتمل آنکہ در کون ست و این را در عامہ کرامت می نامند و اما خواص پس کرامت عنایت الٰہی را می گویند کہ موجب استقامت بر احوال سَنِیّہ و اعمال صالحہ باشد و ازین خوارق کہ عالم آن را کرامت نامند مردان خدا ننگ می کنند از برائے آنکہ اہل استدراج اندران مشارکت دارند و از انکہ عارف بقدرے کہ حظوظ در دنیا می یابد در آخرت محروم می ماند مگر آنکہ مقرون باشد باد بشارت

در باطن من از نور شما اگر ظاہر شود نا واقفان فتوی بقتل من دہند و اگر من اسرار ظاہر کنم ملامت کنندگان گویند کہ این مسلمان نیست ۱۲

عاذل ملامت کننده عواذل جمع ۱۲ ابن فارس

یا آنکه خارق زائد ست ناقص نمیکند حظ اقرب آن هنگام او را کرامت نامند انتهی
بهر حال خرق عادات از لوازم ولایت نیست بعضی مردان اولیاء الله اند و مقربان
درگاه و خرق عادات از ایشان ظاهر نشده چنانکه از اکثر اصحاب رسول الله صلی الله
علیه وسلم خرق عادت مروی نیست حال آنکه ادنی اصحاب از دیگر اولیاء الله
افضل اند پس معلوم شد که فضیلت بعضے اولیاء بر بعضے بکثرت خوارق نیست چه
فضل عبارت ست از کثرت ثواب و خوارق از حظوظ ست نا ثواب نیست مگر
عبادت و قرب الٰهی و لهذا محدثین کرامات اصحاب او در مناقب ذکر نه کرده اند بلکه کرامات
را بابی علیحده آورده اند بعد ذکر معجزات و خرق عادات در جوگیان هم می باشد

اندرین معنی حکایتی آرند از ابراهیم خواص رحمة الله علیه و آن سخت اندر خور بود اینجا ابراهیم گفت من ببادیه فرود رفتم
بر تجرید بر حکم عادت خود چون لختی بشدم یکی از گوشه برخاست و از من صحبت خواست اندر وی نگاه کردم از وی دیدن وی
رنجی بدل من باز آمد گفتم این چه شاید بود مرا گفت یا ابراهیم رنجه دل مشو که من یکی از نصارای ام و صابیان ایشان که از اقصای
بلاد روم آمده ام بامید صحبت تو گفتا چون بدانستم که بیگانه است دلم برآسود طریق صحبت و گزاردن حق وی بر من آسان تر گشت گفتم یا
راهب النصاری با من طعام و شراب نیست و ترسم که ترا اندرین بادیه رنج رسد گفت یا ابراهیم چندین بانگ تو اندر عالم و تو هنوز اندر طعام و
شراب سخوری گفتا که عجب داشتم از آن انبساط وی بعد تجربش قبول کردم مر تجربت را اندر دعوی خود بچه حالست چون هفت شبانروز برفتیم تشنگی ما را
دریافت وی بایستاد و گفت یا ابراهیم چندین طبل تو اندر گرد جهان می زنند بیار تا چه داری اکنون گستاخیها برین درگاه که مرا طاقت نماند از تشنگی
گفتا من سر بر زمین نهادم و گفتم بار خدایا مرا پیش این کافر رسوا مگردان که وی اندرین عین بیگانگی بمن ظن نیکو برده است چه باشد که
ظن کافری بر من روا نکنی گفتا چون سر بر آوردم طبقی دیدم دو قرص و دو کاسه شربت آب بر آن نهاده بخوردیم و از آنجا برفتیم چون هفت روز
دیگر بر آمد با خود گفتم که من این ترسا را تجربه کنم تا ذل خود ببیند پیش از آنکه وی بچیزی دیگر مرا امتحان کند و با من معارضه کند گفتم یا راهب
النصاری بیار که امروز نوبت تست تا چه داری از ثمره مجاهده وی نیز سر بر زمین نهاد و چیزی بگفت طبقی پدیدار آمد چهار قرص و چهار کاسه
شربت آب بروی نهاده من از آن سخت عجب داشتم و رنجه دل شدم و از روزگار خود نا امید گشتم و با خود گفتم که من ازین نخورم که این از برای کافر
پدیدار آمده است معونت وی باشد من این کی خورم با من گفت یا ابراهیم بخور گفتم نخورم گفتا بچه علت گفتم از آنچه اهل این نیستی و این از جنس حال تو
نیست و من اندر کار تو متحیرم اگر این را بر کرامت حمل کنم بر کافر کرامت روا نباشد و اگر گویم معونت است تو مدعی را شبهت افتد با من گفت
یا ابراهیم بخور و بشارت مر ترا دو چیز یکی اسلام من **اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله** و دیگر آنکه مرا
بنزد یک عز و جل خطری بزرگ ست گفتم چرا گفت از آنچه ما را ازین جنس هیچ چیز نباشد من از شرم تو سر بر زمین نهادم و گفتم بار خدایا اگر

[illegible]

مو یہ مجیب وبہ

خوش گفت آنکہ گفت ہ

زابلیس لعین بے شہادت	شود پیدا ہزاران خرق عادت
اگر از دیوار آید گاہ از بام	گہی بر دل نشیند گہ بر اندام
کرامات تو اندر حق پرستی ست	جز آن کبر و ریا و عجب مستی ست
کرامات تو گر در خود نمائی ست	تو فرعونی و این دعوی خدائی ست
ہمہ روی تو در خلق ست زنہار	مکن خود را درین علت گرفتار

حضرت مخدوم الملک بہاری رح در مکتوب ہشتم می فرماید کسے کہ او در محل ولایت باشد با کرامت آرام نگیرد و خود را اہل کرامت نشناسد از بہر آنکہ ضد اند ہر دو چیز و ہر چیز کہ ضدین باشد روا نباشد کہ حکم این یکے حکم آن دیگرے باشد بتحقیق ضدیت را بزرگان بکرامات بدین چشم نگرند و یکے از ایشان گفتہ است کہ بت اندر عالم بسیار ست یکی از آن کرامت ست تا کافران بہ بت تعلق کنند اعدا باشند چون از بت تبرا کنند اولیا گردند بت عارفان را کرامات ست اگر با کرامات بیارایند محجوب و معزول گردند و اگر از کرامات تبرا کنند مقرب گردند و موصول گردند عزیزے گفتہ است **قطعہ**

زاہدان را جنت الفردوس باید نگاہ	عاشقان را لذت اندر قعر زندان ست و بس
لطف او را عام و خاص و نیک و بد یابند اند	قہر او را پیش فقر کار مردان ست و بس

ازینجاست کہ چون خدائے عزوجل مر ایشان را چیزے از کرامات پدید آرد اندر دل ایشان خضوع و خشوع زیادہ گردد و ذل و تواضع بیش ازان باشد کہ بود و ترس و خوف زیادہ ازان گردد کہ بود سلطان العارفین ابو یزید بسطامی قدس اللہ سرہ العزیز

ہ مکاتیب شیخ شرف الدین یحیی منیری مخدوم الملک بہاری ... ۱۲ × ۱۲ ×

در سفر خویش بر لب آبی رسیده که کشتی نداشت در خاطرش گذشت که بی
کشتی چون گذرم در حال راهی در میان آب پدید آمد فریاد برآورد که المکر المکر
و بازگشت و اینجا سریست لطیف و آن آنست که صحت ولایت متعلق ست
باعراض از غیر دوست و ترک ما دون الحبیب و ترک و اخذ ضد اند و اقبال و اعراض
مخالف یکدیگر اند چون بکرامات اقبال کرد و کرامات دید و بران اعتماد کرد از
مکرم اعراض نمود و بغیر دوست اقبال کرد و لا و لا یجتمع مع الاعراض و ولایت
باعراض هرگز نبود در **مکتوب دهم** مذکور ست در معجزه اظهار شرط ست
و در کرامت کتمان شرط ست و دیگر آنکه انبیا دانند که این معجزات ست و پیش از
آمدن خبر دهند از معجزات اما اولیا ندانند که این کرامات ست و از رفتن کرامات خبر
ندارند و پیش از آمدن کرامات خبر ندهند و این بیان اصل ست که ولی را محل
ولایت ثابت نگردد تا خویشتن را کمترین همه خلق نداند چون خویشتن را چنین داند
او را دعوی کرامت کی بود و چون دعوی نباشد از آمدن و رفتن کرامت چه
خبر دارد و گفته اند هر کرا از حق جز حق چیزی باید او را مقام ولایت نیست چون
دعوی کرامت کند از دوست غیر دوست خواست پس این نفی ولایت باشد
نه ثبوت ولایت باز در همان مکتوب می فرماید اما اتفاق کرده اند مشائخ این طائفه
و جمله اهل سنت و جماعت برانکه روا باشد که فعلی ناقض عادت مانند معجزهٔ انبیا
و کرامات اولیا پدید آید بر دست کاذبی و کسی را اندر کذب وی شک نیفتد
و این پنهان بود که فرعون چهار صد سال عمر یافت که وی را اندران میان
هیچ بیماری نبود و آب از پس وی بالا رسید و چون او بایستاد آب

۱۷ کرامات عبارت ست از ارتفاع
نفس از مخالفت و [illegible] حال
با حوادث و [illegible] آیات
و کرامات [illegible]
[illegible] مصطلحات
از جمله [illegible]
شیخ الاکبر ۱۲

بالیستادو چون او برفت آب برفت وہیچ عاقل را اینجا شبہ نیفتد درانکہ او دعوے خدائی می کرد زیرا کہ ہمہ عقلا متفق ومقرند کہ خداوند جسم وجوہر وخورندہ وخسپندہ وروندہ وآیندہ وگوشت وپوست نیست واگر چنین افعال ناقض بروے بسیار پدید آمدے ہیچ عاقل را بر کذب دعوے او شک نبودے وشبہ نیفتادے زیرا کہ اگر چنین چیز از خلاف عادت کہ بروے پدید آمد کسے را شبہ خواہد افگند ہزار چیز ظاہر کہ بر وے پدید آمدہ است شاہدست بر کذابی وے آن شبہ را دفع کند وماننداین را حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم کہ سرصادق قانست خبر دادہ است کہ اندر آخر الزمان دجّال خواہد آمد ودعوی خدائی خواہد کرد دو کوہ انگبینہ یکی بر راست وے ویکے بر چپ وے می رود این کوہ کہ بر راست بود جایگاہ نعیم بود وآنکہ بر چپ وے بود جایگاہ عذاب بود گوید این بہشت واین دوزخ ہر کہ بمن ایمان بیارد اورا اندرین بہشت اندازم وہر کہ بمن ایمان نیارد اورا اندرین دوزخ اندازم وحق تعالے بدست وے یکے را بمیراند ویکے را بزیاند این ہمہ کہ یاد کردیم مانند معجزہ وکرامات ست وحق تعالی ہمہ مردشمن را بدہد از بہر انکہ اینجا شبہ نیفتد کہ ہر کہ ہست داند کہ ہر کہ برخر نشیند خدائی نبود واعور خدائے نبود وخورندہ وخسپندہ خدائے نبود پس این استدراج ومکر نبود ومعنی استدراج آن بود کہ ایشان ہر چند بے حرمتی کنند ایشان را بآسانی ومراد گزارد تا در بے حرمتی وتمردی خویش ہلاک شوند چنانکہ با فرعون کرد اگر مرا در آب روان نکرد وے از دعوی خدائی باز گشتے ومعنے مکر آن باشد کہ نجات نماید وہلاک آرد وعز نماید ذل آرد ہدی نماید وضلال آرد با عدا این صفت باشد یعنی ہر گہ کہ دشمن را

چیزے ازین معنی بدہند ہمہ استدراج و مکر باشد پس این سہ گونہ از انبیا را دہند
اولیا را دہند و اعدا را دہند اما انبیا را معجزات باشد و اولیا را کرامات باشد و
اعدا را مکر و استدراج باشد باز درہمین مکتوب تحریر می فرمایند تا یکے از مشائخ
چنین گفتہ است رحمہ اللہ علیہ کہ بت اندر عالم بسیارست یکی از بتان این طائفہ
کراماتست تا کافران را با بت تعلق بود اعدا باشند چون از بت روے گردانند
و تبرا کنند اولیا گردند ہمچنین بت عارفان کراماتست اگر با کرامات سکون گیرند محجوب
گردند و اگر از کرامات اعراض نمایند و تبرا کنند مقرب و مکشوف گردند ؎

ہرگز نشود اے بت بگزیدہ من	مہرت ز دل و خیالت از دیدہ من
گر از پس مرگ من بجوئے یابی	آن ذوق در استخوان بوسیدہ من

و این سر آنست کہ در مکتوبے تحریر افتادہ است کہ صحت ولایت متعلق باعراض از غیر
دوست و ترک ما دون الحبیب و ترک و اخذ ہر دو ضد اند چون بکرامات اقبال کرد
و کرامات دید و بر کرامات اعتماد کرد از دوست اعراض کرد و بغیر دوست اقبال نمود
وَلَا بَقَاءَ لِلْوِلَايَةِ مَعَ الْإِعْرَاضِ عَنِ الْحَبِيْبِ وَالْإِقْبَالِ اِلٰى غَيْرِ الْحَبِيْبِ

ما را بکرامات از دوست اعراض نماید و بغیر دوست متوجہ گردد ولایتش باقی نماند ؎

نقل ست کہ وقتی سلطان العارفین خواجہ بایزید بسطامی را در سفر آبی پیش آمد کہ
بکشتی باید گزشت و کشتی حاضر نبود در خاطرش آمد کہ چگونہ گزرم در حال بدید کہ درمیان
آب راہ پدید آمد فریاد بر آمد و گفت المکر المکر و باز گشت و گفت ؎

من بگرمائی قیامت خون خورم بر یاد دوست	جوی شیر آنرا کہ تشنہ کوثر بود

و دیگرے برین معنی اشارت کردہ است ؎

حاشا کہ دلم از تو جدا خواہد شد	یا با کسی دیگر آشنا خواہد شد

وز کوی تو بگذرد کجا خواهد شد	از مهر تو بگسلد کرا دارد دوست

اے برادر آخر شنیده که اِنَّ الْحُبَّ اَوَّلُهٗ حَیٰوۃٌ وَّاٰخِرُهٗ مَمَاتٌ وَاَوَّلُهٗ خَطَلٌ وَّاٰخِرُهٗ قَتْلٌ اول محبت حیوة ست وآخرش ممات واول محبت مکرست وآخرش قتل وَاَوَّلُهٗ کَرَامَةٌ وَّاٰخِرُهٗ غَرَامَةٌ واولش کرامت ست وآخرش غرامت حضرت مجدد رحمة الله علیه این مسئله را در مکتوب صد و هفتم از جلد اول که به محمد صادق کشمیری صدور یافته و در صد و شانزدهم از جلد اول که بمرزا حسام الدین شرف تحریر یافته بکمال بسط تحریر فرموده اند بآن رجوع آورده شود که حل مشترے از شبهات کند در باب هشتاد و پنج از فتوحات مکیه[1] مذکورست که اِنَّ الْاٰیَاتِ وَالْکَرَامَاتِ وَجَبَ عَلَی الرَّسُوْلِ اِظْهَارُهَا مِنْ اَصْلِ دَعْوَاهُ کَذٰلِكَ یَجِبُ عَلَی الْوَلِیِّ التَّابِعِ سِتْرُهَا هٰذَا مَذْهَبُ الْجَمَاعَةِ لِاَنَّهٗ غَیْرُ مُدَّعٍ لَا یَنْبَغِیْ لَهُ الدَّعْوٰی فَاِنَّهٗ لَیْسَ بِمُشَرِّعٍ

---

[1] فتوحات مکیه فی اسرار المالکیة والملکیة از عمده واواخر تصانیف شیخ محی الدین بن عربی المتوفی ۶۳۸ه است شیخ فرماید که هرگاه برای حج و عمره رفتم در دلم گذشت که کتابے در معارف نگارم و دران آنچه حق تعالی بما اطلاع داده بنگارم تا ارباب لایه ازان فائده بردارند ترتیب ابواب بمقتضائے فکر و نظر نیست بلکه بهدایت ملک الهام ست گاهی کلامی بوجهی مذکور می شود که آنرا علاقه از ماقبل و مابعد نمے باشد و این مشابه است بقول حق تعالی حافظوا علی الصلوات والصلوة الوسطی که در آن آیات طلاق و نکاح و عدت وفات ذکر فرموده در ۶۲۹ه از تحریر فتوحات فراغ دست داده افسوس که بے دینان در فتوحات امورے چند خلاف مسلک اهل سنت و جماعت درج کرده اند و ناواقفان آن را مایه انکار ساختند امام شعرانی همین تلخیص فتوحات اصل نسخه فتوحات یافته که ازین عبارات پاک و صاف بود ۱۲ منه

بعدازان می طرازد ثم ان ترك الكرامة قد يكون ابتداء من الله
وهو ان الحق سبحانه تعالى لا يمكن هذا الولي في نفسه بشيء من ذلك
جملة واحدة مع كونه عنده من اكابر عباد الله واغنى
خرق العوائد الظاهرة بالله وقد يكون هذا الولي قد اعطاه
الله في نفسه التمكن من ذلك فيترك ذلك كله لله فلا يظهر
عليه منه من شيء اصلاً بعدازان شيخ فرقهٔ ملامتيه تارك كرامت تحرير فرموده می طرازد
واما الصوفية فيظهرون بها وهي عند الاكابر من رعونات النفوس
الا على حد ما ذكرنا امر بخم تحدث بنعمة الله على تفاوت
حالات گاہے مستحسن باشد گاہی واجب حق تعالے جل شانه فرمايد واما
بنعمة ربك فحدث درين لفظ دليل ست برانكه نعمتہائے خدارا كه برخود باشند
بيان كردن مستحب ست ليكن وقتيكه غرض صحيح درميان باشد مثل اشاعت
شكر پروردگار بزبان يا حصول اقتدا مردم ديگر باشد شيخ سليمان جمل در حاشيه
جلالين می نگارد وعن الحسن بن علي قال اذا عملت خيرا فحدث به
اخوانك ليقتدوا بك يعنى حضرت امام حسن رضى الله عنه فرموده كه هرگاه
نيكو كارى كنى به برادران خود ازان اطلاع كن تا بتو اقتدا كنند ازين تقرير نمايان
است كه در اظهار نعمہائے الہى نه صرف تاديه شكر مقصود مي باشد بلكه گاہی
اقتدا الملحوظ می باشد تا ديگران بوے اقتدا كنند علامه جلال الدين سيوطي در
تفسير درّ منثور درين باب احاديث كثيره آورده چند احاديث درين محل
مذكور مے شود ۔

ع ۱ از نعمت پروردگار خود ذکر کن ۱۲

عن ابی نضرة رضی الله عنه قال کان المسلمون یرون ان
من شکر النعمة ان یحدث بها سرگاه نزد اہل حل وعقد ذکر نعمت شکر نعمت
باشد پس جمیع انعم الہی برزبان نرود وعن النعمان بن بشیر رضی الله عنه
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم علی المنبر من لم یشکر
القلیل لم یشکر الکثیر ومن لم یشکر الناس لم یشکر الله والتحدث
بنعمة الله شکر وترکها کفر والجماعة رحمة یعنی سرور عالم صلی الله علیه
وسلم بر سر منبر فرموده هرکه شکر قلیل نکرد شکر کثیر نکرد و هرکه شکر انسان نکرد
شکر خدا نکرد و تحدث بنعمة الله شکرست و ترک آن کفر و جماعت رحمت ست
ازین حدیث صریح ظاهرست که نعماے باری تعالی را مخفی داشتن فی نفسه کفرست
پس تحدث بنعمة الله که شکرست امری باشد ضروری اگرچه این حدیث ضعیف
ست مگر چون درین باب احادیث کثیره وارداند و نیز در فضائل اعمال عمل بحدیث
ضعیف صحیح ست لهذا لائق احتجاج باشد امام شعرانی در لطائف المنن والاخلاق
فی بیان وجوب التحدث بنعمة الله علی الاطلاق می طرازد وقد روی
الطبرانی والبیهقی وغیرهما مرفوعا التحدث بالنعمة شکر زاد فی
روایة البیهقی وترکه یعنی الشکر کفر یعنی تحدث بنعمت الله
شکرست وترک آن کفر واخرج ابن جریر فی تفسیره وغیره عن ابی
نضرة الغفاری قال کان المسلمون یرون ان من شکر النعمة
اظهارها والتحدث بها بقوله تعالی لئن شکرتم لازیدنکم
ولئن کفرتم ان عذابی لشدید فتوعدهم علی کفرهم

بالنعمة بالعذاب الشدید یعنی طریقه مسلمانان آن بود که اظهار نعمت را شکر می دانستند
حق تعالی فرماید لئن شکرتم الآیه درین آیه کفران نعمت را به عذاب شدید
وعده می فرماید هرگاه شکر نعمت اظهار نعمت باشد مامور به باشد ازهمین جاست
که حضرات انبیاء علیهم الصلوة والسلام واولیاء الله وعلمای کرام رضی الله عنهم تحدیث
به نعم کرده اند بلکه فرشتگان نیز واز تحدیث فرشتگان ست ونحن نسبح
بحمدک ونقدس لک ونیز انا لنحن الصافون وانا لنحن المسبحون
واز تحدیث انبیاء الله قول حضرت یوسف علیه السلام ست اجعلنی علی
خزائن الارض انی حفیظ علیم وقول حضرت داود وسلیمان علیهما
السلام ست الحمد لله الذی فضلنا علی کثیر من عباده المؤمنین وقول
سلیمان علیه السلام ست علمنا منطق الطیر واوتینا من کل شیء ان هذا
لهو الفضل المبین وقول عیسی علیه السلام انی عبد الله آتانی الکتاب
وجعلنی نبیا وجعلنی مبارکا اینما کنت الآیه وقول حضرت نبینا
صلی الله علیه وسلم انا اول شافع واول مشفع وانا اول من تنشق عنه
الارض وانا سید ولد آدم یوم القیامة ولا فخر آنحضرت صلی
الله علیه وسلم که سیادت خود را مخصوص به یوم حشر فرمود منشأ آن اینست
که بروز قیامت مجمع اولین وآخرین خواهد بود پس سیادت وی صلی الله علیه
وسلم بر تمامی اولین وآخرین متحقق خواهد گشت چون علو آنحضرت صلی الله علیه وسلم
از سیادت ولد آدم نبود بلکه فخر از عبودیت می باشد فرمود ولا فخر در لطائف المنن
مذکورست قال بعض العارفین لم یبلغنا ان احدا من العارفین زکی

نَفْسَهٗ رِیَاءً وَّسُمْعَةً وَاِنَّمَا ذَکَرَهَا لِغَرَضٍ صَحِیْحٍ شَرْعِیٍّ کَمَا قَالَ
صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ اَنَا سَیِّدُ وُلْدِ اٰدَمَ الْحَدِیْثَ یعنی نمی دانم کہ کدامی از عارفین
تزکیہ نفس خویش از ریا کردہ باشد بلکہ ہر کہ چنین کند بغرض صحیح شرعی کند نہ از ریا
سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم فرماید من سردار اولاد آدم ہستم اما تحدیثا اولیاء اللہ رضی اللہ
عنہم پس شنیدنی ست کہ از دیلمی وابونعیم مروی ست اَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِیَ اللّٰهُ
عَنْهُ صَعِدَ الْمِنْبَرَ یَوْمًا فَقَالَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ صَیَّرَنِیْ لَیْسَ فَوْقِیْ اَحَدٌ
ثُمَّ نَزَلَ فَقِیْلَ لَهٗ فِیْ ذٰلِكَ فَقَالَ اِنَّمَا قُلْتُ ذٰلِكَ اِظْهَارًا لِلشُّکْرِ
یعنی عمر رضی اللہ عنہ روزے بر منبر آمد و فرمود کہ شکر مر خدای است کہ مرا بوجہی گردانید
کہ فوق من کسی نیست پس از منبر فرود آمد صحابہ درین باب پرسیدند حضرت عمر
رضی اللہ عنہ فرمود کہ برائے اظہار شکر گفتہ ام ملاحظہ فرمودنی ست کہ این
چنین جملہ تعلی را برائے اظہار شکر گفتہ قیصری[۱] در شرح فصوص[۲] از امیر المؤمنین
علی علیہ السلام نقل کردہ کہ در خطبہ فرمودہ انا نُقْطَةُ بَاءِ بِسْمِ اللّٰهِ اَنَا جَنْبُ
اللّٰهِ الَّذِیْ فَرَّطْتُمْ بِهٖ وَاَنَا الْقَلَمُ وَاَنَا اللَّوْحُ الْمَحْفُوْظُ وَاَنَا الْعَرْشُ وَاَنَا
الْکُرْسِیُّ وَاَنَا السَّمٰوٰتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُوْنَ اِلٰی اٰخِرِ مَا قَالَ حضرت
شیخ ابو الحسن شاذلی[۳] فرماید لَا یَکْمُلُ شُکْرُ الْعَبْدِ حَتّٰی یَرٰی نِعْمَةَ مُلُوْكِ الدُّنْیَا
دُوْنَ نِعَمِهٖ یعنی شکر عبد تا وقتی کامل نمی شود کہ نعمت ملوک دنیا را از نعمتی کہ بوے
عطا شدہ کمتر نداند حضرت سری سقطی[۵] فرماید لَا فَرْقَ بَیْنَ قَوْلِ الْعَبْدِ اِنَّ
اللّٰهَ خَلَقَنِیْ وَرَزَقَنِیْ وَصَوَّرَنِیْ وَعَلَّمَنِیَ الْعِلْمَ وَالْقُرْاٰنَ وَجَعَلَنِیْ
مُبَارَکًا وَبَیْنَ اَنْ یَقُوْلَ اَنَا وَلِیُّ اللّٰهِ وَاَنَا مِنَ الْعُلَمَاءِ الْعَامِلِیْنَ

۴ شکر بندہ کامل نمی شود تا آنکہ نعمت پادشاہان دنیا را از نعمتہائی خود کمتر نداند ۱۲ ۵ فرق نیست درمیان این کلام کہ اللہ تعالی مرا پیدا کرد ... آسمان و زمین ہستم الخ ۱۲

وَنَحْوُ ذٰلِكَ چون بخیال مردم میان این الفاظ فرق هست ذ خلقی و صورتی باکے
ندارند فاما بر قائل انا ولی الله لب بطعنت کشایند مگر از اندک تامل آشکارا گردد که انا
ولی الله گفتن باکی ندارد الله تعالی هر مومن را ولی گفته می فرماید اَللّٰهُ وَلِیُّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا
الله دوست کسانیست که ایمان آوردند
پس هرگاه الله تعالی ولی مومنان باشد مومنان ولی باری تعالی باشند پس در انا
ولی الله گفتن باکی نخواهد بود شیخ علی شاذلی ربیب شیخ ابی المواهب می گوید که چون
شاذلیه به ثنائے نفوس خود لب می کشادند از شیخ ابی المواهب که مریدش بودم
می گفتم که به فقیر کی روا بود که زبان خود را به ثنا کشاید تا آنکه بمقامی رسیدم که
بعد فوز آن مقام شاذلیه ثنائی خود می کردند پس دیدم که بعد رسیدن آن مقام
بر فقیر واجب ست مدح خود کردن و شکر قلبی درین مقام کافی نمی باشد بلکه
بر اظهارش مجبور می شود تا عام و خاص بران اطلاع یابند امام شعرانی در لطف
می نگارد فَاِیَّاكَ یَا اَخِیْ اَنْ تُبَادِرَ الْاِنْكَارَ عَلٰی اَحَدٍ مِّنَ الْعَارِفِیْنَ
اِذَا مَدَحَ نَفْسَهٗ وَتَحْمِلَهٗ عَلَی الْاَغْرَاضِ النَّفْسَانِیَّةِ بَعْدَ اطِّلَاعِكَ
عَلٰی هٰذِهِ الْاَدِلَّةِ وَالنُّقُوْلِ الَّتِیْ ذَكَرْنَاهَا وَعَلَیْكَ اَنْ تَحْمِلَهُمْ
عَلٰی اَحْسَنِ الْمَحَامِلِ یعنی اگر کسی از عرفا مدح سرائی کند بران انکار نشاید و بر اغراض
نفسانی محمول نباید کرد بلکه آن را بر احسن محامل حمل باید کرد و بیشتری از علماء اعلام
مناقب و مدائح خود در کتب و رسائل تحریر کرده اند چنانچه نام نامی شان مذکور میشود
شیخ امام فقیه محدث عبد الغفار الفارسی علامه عماد[عه] کاتب اصفهانی شیخ امام مقری
الفقیه یاقوت الحموی شیخ علامه لسان الدین بن الخطیب شیخ ابو عبد الله القرشی
شیخ ابو الربیع المالکی شیخ صفی الدین بن ابی المنصور شیخ ابو شامه شیخ حافظ

ح یعنی من ولی الله ام ۱۲

عه عماد در فنون ادب بود در تاریخ ابن خلکان ترجمه اش بکمال بسط مذکور است در ۵۱۹ ولادت هجری در اصفهان متولد شد و در ۵۹۷ هجری در دمشق انتقال کرد ۱۲

تقی الدین فارسی شیخ ابوحبان حافظ ابن حجر شیخ جلال الدین سیوطی
عبد الوہاب شعرانی وغیرہم در لطائف المنن مذکور ست وَكَانَ الْحَسَنُ
الْبَصْرِيُّ يَقُولُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهٖ لَكَنُوْدٌ اَيْ
بَعْدَ الْمَصَائِبَ الَّتِيْ تُصِيْبُهٗ وَيَنْسَى التَّحَدُّثَ بِالنِّعَمِ یعنی حسن بصری رح
در تفسیر آیہ کہ ترجمہ اش اینست بتحقیق انسان برائے رب خود ناشناس
ست می فرمود کہ صورتش اینست کہ چون از انسان مصیبت دور شود و رنج
براحت مبدل گردد و روی آسائش ببیند و او تحدث نعمت را فراموش کند
وَرَوَى اَبُوْ نُعَيْمٍ فِي الْحِلْيَةِ عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ اَنَّهٗ سُئِلَ عَنْ سَبَبِ
سَلْبِ بَلْعَامِ بَاعُوْرَ بَعْدَ تِلْكَ الْاٰيَاتِ وَالْكَرَامَاتِ فَقَالَ اِنَّ بَعْضَ
الْاَنْبِيَاءِ سَاَلَ رَبَّهٗ عَنْ سَبَبِ ذٰلِكَ فَاَوْحَى اللّٰهُ تَعَالٰى اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَمْ يَشْكُرْنِيْ
يَوْمًا قَطُّ عَلٰى مَا اَعْطَيْتُهٗ وَلَوْ شَكَرَنِيْ عَلٰى ذٰلِكَ مَرَّةً وَّاحِدَةً لَّمَا
سَلَبْتُهٗ نِعْمَتِيْ وَلٰكِنْ جَرٰى بِذٰلِكَ قَضَائِيْ وَتَمَّتْ فِيْهِ اِرَادَتِيْ وَمَشِيَّتِيْ
یعنی از وہب بن منبہ سوال کردہ شد کہ بعد این چنین آیات و کرامات از
بلعم باعور چرا نعمت سلب کردہ شد گفت کہ بعض انبیاء علیہم السلام از
حق تعالے جل شانہ از سببش سوال کردند وحی آمد کہ او گاہے شکر نعمای
الٰہی نہ کرد اگر یکبار شکر می کرد از وسلب نعمت من نمی شد منشای قضا و قدر
ہمین بود ہر گاہ بسبب عدم تحدث بنعمۃ اللہ محنت سابقہ رائگان و مردم از
حظیرۂ قدس دور افگندہ شود پس چرا تحدیث نہ کنند بہجۃ الاسرار از ذکر
نعماے حضرت غوث الاعظم رحمہ الامال است روزے بعد ذکر نعماے کثیرہ فرمود

ط در اخبار الاخیار در ذکر شیخ علی متقی مذکور است کہ در مرض موت گفتند کہ من قطع و شدت سکرات موت لازمہ عام قطعیت است ہرگز رفع درجات است پس اگر بر من شدت سکرات موت ببینید اعتقاد کم مکنید ۱۲ منہ

یا عزیز انت واحد فی السماء وانا واحد فی الارض یعنی تو در آسمان یکتا ہستی ومن در زمین ودر مرض موت بہ اولاد خود فرمودہ بینی وبینکم وبین الخلق کلہم بعد ما بین السماء والارض لا تقیسونی باحد ولا تقیسوا علیّ احدا یعنی درمیان ما و شما و خلق فرق میان آسمان و زمین ست ما را بر کسی وکسی را بر ما قیاس نکنید روزے فرمودہ ما من نبی خلقہ اللہ تعالیٰ ولا ولی الا قد حضر مجلسی ہذا الاحیاء بابدانہم والاموات بارواحہم یعنی تمام انبیاء واولیاء در مجلس ما حاضر شدہ اند زندہ بذات خود و مردہ بارواح خویش روزی ارشاد فرمودہ وکل رجال الحق اذا وصلوا الی القدر امسکوا الا انا وصلت الیہ وفتح لی فیہ روزنۃ فاولجت فیہا ونازعت اقدار الحق بالحق للحق فالرجل ہو المنازع للقدر لا الموافق لہ یعنی دستور تمامی اولیاء اللہ این ست کہ چون بقدر رسند خود را باز دارند مگر من کہ بقدر رسیدم و برائے من روزنے کشادہ شد پس در آمدم در آن کشیدم اقدار حق را مرد ہمانست کہ منازعت با قدر کند نہ آنکہ با قدر موافق باشد درین مقام دو شبہ عویص وارد می شود

اول خلاف قضاء مبرم چون واقع شود جوابش آنست کہ حضرت مجدد رح در مکتوب دو صد و ہفدہم از جلد اول کہ بملا طاہر قدسی صدور یافتہ چنان تحریر فرمودہ اند کہ قضائی معلق بر دو گونہ است قضائیست کہ تعلیق او را در لوح محفوظ ظاہر ساختہ اند و ملائکہ را بران اطلاع دادہ و قضائیکہ تعلیق او نزد خدا است جل شانہ وبس و در لوح محفوظ صورت قضائی مبرم دارد این قسم اخیر از قضائے

۴

معلق نیز احتمال تبدیل دارد در رنگ قسم اول ازینجا معلوم شد که سخن سید
مصروف باین قسم آخر ست که صورت قضائی مبرم دارد نه بقضاے که
بحقیقت مبرم ست که تصرف و تبدل در آن محال ست عقلا و شرعا کما لایخفی
والحق که کم کسی را بر حقیقت آن قضا اطلاع ست فکیف که درینجا تصرف نماید انتهی
دوم آنکه در باب سی و نہم از فتوحات مکیہ مذکورست فَکُلُّ صَاحِبِ
الْاِدْلَالِ فِیْ هٰذِهِ الدَّارِ فَقَدْ نَقَصَ مِنَ الْمَعْرِفَةِ بِاللّٰهِ عَلٰی قَدْرِ اِدْلَالِهٖ
وَلَا یَبْلُغُ دَرَجَةَ غَیْرِهٖ مِمَّنْ لَّمْ یَکُنْ اِدْلَالٌ اَبَدًا فَاِنَّهٗ فَاتَتْهُ اَنْفَاسٌ
کَثِیْرَةٌ فِیْ حَالِ اِدْلَالِهٖ غَابَ عَمَّا یَجِبُ عَلَیْهِ فِیْهَا مِنَ التَّکَلُّفِ الَّذِیْ یُنَاقِضُ
الْاِشْتِغَالَ بِهٖ اِدْلَالُهٗ فَلَیْسَتِ الدُّنْیَا بِدَارِ اِدْلَالٍ اَلَا تَرٰی عَبْدَ الْقَادِرِ
الْجِیْلِیَّ مَعَ اِدْلَالِهٖ لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ وَبَقِیَ عَلَیْهِ مِنْ اَنْفَاسِهٖ فِیْ هٰذِهِ
الدَّارِ ذٰلِكَ الْقَدْرُ الزَّمَانُ وَضَعَ خَدَّهٗ فِی الْاَرْضِ وَاعْتَرَفَ
بِاَنَّ الَّذِیْ هُوَ فِیْهِ الْاٰنَ هُوَ الْحَقُّ الَّذِیْ یَنْبَغِیْ اَنْ یَّکُوْنَ الْعَبْدُ
عَلَیْهِ فِیْ هٰذِهِ الدَّارِ وَسَبَبُ ذٰلِكَ اَنَّهٗ کَانَ فِیْ اَوْقَاتِ صَاحِبِ
اِدْلَالٍ فِیْمَا کَانَ الْحَقُّ یُعَرِّفُهٗ بِهٖ مِنْ حَوَادِثِ الْاَکْوَانِ
این شبہ را دو تا جواب بخیال می گزرد. **جواب اول** ہر ادلالے کہ از ان
شکر باری مقصود نباشد موجب نقص معرفت ست و ادلالے کہ ازو شکر
باری مطلوب باشد نقص نیست بلکہ مامور بہ است کما فصّلنا و حکایت حضرت
غوث پاک رضی اللہ عنہ بطور شکر ست **جواب دوم** ادلالے کہ از مقام
انس باشد منقصت نیست یعنی ادلال از انبیاء اللہ و خاصان خداوند تعالے

۵ ف ہر کہ در دنیا صاحب ادلال ست و ترفع نفس خود می کند بقدر ادلال در معرفت وی نقصان پیدا شود این چنین ولی را بباید شخصی از اولیا نمی توان رسید کہ گاہی ادلال نمودہ باشند دیگر صاحب ادلال بر وقت ادلال ضرورت تکلفی از ذکر غافل اشتغال ست بر انفاس کثیرہ کہ در اشتغال صرف شدہ بود بیابد ادر چہ دنیا جائی نیست کہ این ادلال کردہ شود

ہم شدہ است حضرت خواجہ محمد پارسا رحمۃ اللہ تعالی در فصل الخطاب می فرماید
باید دانست کہ چنین گفتہ اند کہ توسعات در عبارات و تجوزات در کلمات بطریق
رخص اہل معرفت را بیشتر در سہ حالت است استغراق فنا و سکر حال و انس
ادلال و قد انشدوا فی وصف المستانسین من المحبوب ؎

قوم تخالجھم زھو بسیدھم	والعبد یزھی علی مقدار مولاہ

وقال بعض العارفین الحبیب لا یحاسب والعدو لا یحسب لہ ولا
یحب اللہ ھذا النوع من الادلال الا من اقامہ مقام الانس ولا
یحسن ذلک الا منہ انچہ سبب وضع خد تحریر فرمودہ شد امریست قیاسی
چہ حضرت غوث پاک این را بیان نفرمودند و کیفیت ادلال کہ در مرض موت
خود فرمودہ و در بہجۃ الاسرار مذکور ست پیش ازین بیان کردہ شد شنیدنی
است کہ تزکیہ نفس و اظہار نعمت در صورت باہم التباس دارند لیکن در حقیقت متغایر
اند اگر کمالات را بنفس خود نسبت کند و نسبت آن را بخالق فراموش نماید آن
تزکیہ نفس ست حق تعالی فرماید لا تزکوا انفسکم یعنی نفس خود را بہ پاکی یاد
مکنید این چنین تزکیہ نکیر و مذموم ست و اگر آن نسبت بخدائی تعالی کند
و خود را فی نفسہ منشاء سر داند و اتصاف خود بوجہ رعایت بحول و قوت الہی بآن
کمالات دانستہ شکر الہی بجا آرد آن را اظہار نعمت گویند این معنی ہر چند در نظر
عوام التباس دارد لیکن نزد خدائے تعالی التباس ندارد واللہ یعلم المفسد
من المصلح حق تعالی می داند مفسد را جدا از مصلح از اولیاء اللہ کہ از رذائل نفس
پاک اند متصور نیست مگر اظہار نعمت پس این امر اگر از اتقیا ظہور آید بر او اعتراض نشاید کہ

حسن ظن ماموربه است درین شبه نیست که اولیاء الله بحالت احتضار انوارے بینند
که بملاحظهٔ آن کیفیت وصل دنیاوی را که مناط عبادت می دانستند هیچ انگارند واین
معنی را بزبان حال وقال آرند پس ضرورست که برای وی محملی صحیح برآورده شود
تا مورث منقصت کبار اولیاء الله نگردد حضرت سید آدم بنوری رح در خلاصة المعارف
می طرازد که حضرت سلطان العارفین بایزید بسطامی در آخر حیوة خود نزدیک باحتضار
در آخر وقت در مناجات خود فرموده اند الٰهی ماذکرتک الا عن غفلة و
ماخدمتک الا عن فترة چون معلوم ست که ذکر واصلان ظل واصل
عبارت از شهود وحضور آنهاست ونماز شان در حالت کانک تراه است
خواه واصل ظل شد خواه واصل اصل زیرا که واصل هر مرتبه خود را اصل نفس
ذات می داند واگر چنین نداندی آرام بودی در دانش خود هم صاحب تمکین نبود
پس حضرت شیخ بایزید در آن وقت آخر حضورهاے سابق خود را که شهودی
بوده باشند اگر مجهول الکیفیت باشند هم غفلت دانست که حضور اصل مطلوب
نبود فلا جرم از واجب تعالی خود را غافل گفت که گفت ماذکرتک الا عن غفلة

انتهی سه گفتگوئی عاشقان در کار رب	جوشش عشق ست نی ترک ادب

امر ششم شطح در لغت حرکت را گویند وطاحونه را شطاح خوانند بکثرت تحرک
وی چون آب غلبه کند ودر نهر نگنجد گویند شطح الماء فی النهر فحرکت اسرار
واجدین را گویند چون باایشان قوت گیرد بحیثیے که بریزد از اناے استعدادات
ایشان بمیاه معارف واسرار الٰهی بعبارتے که عقل از ادراک آن عاجز باشد کذا
فی اللطائف در کواکب می نگارد اعلم ان الشطح من جملة ما امروا بالله

فصدرعنهم امتثالاً للامر ویکون ذلک الامر تنویهاً لفضلهم
وبیاناً لعلو شانهم وتعریفاً للخامل لکبیر قدرهم وارشاداً الی
التعلق لهم والتوسل برفیع جاههم وسبباً لمصالح العباد ونفعهم امام یافعی
در شرح می فرماید که امر با علام الله بالهام شود یا کشف یا سماع خطاب یا غیر آن بعض
شطح تاویل قبول کند چنانچه برائے ملاقات ابی الغیث بن جمیل رح جماعت فقها
آمدند ابی الغیث بمعائنه حال ایشان فرمود مرحبا بالعبیدی فقها ناخوش
شدند واز اسمعیل محمد حضرمی شکایت آوردند حضرمی جواب داد راست گفت
انتم عبید الهوی والهوی عبیده یافعی گوید

وبعض له التاویل فی الشطح ظاهر
وبعض لتعریف ونصح لیقتدی

شیخ ابی الغیث ابن جمیل گوید الارض ارضی والسماء سمائی بعض جہال
یمن بوے نگاشتند

جرت الصفوف الی الحروف الی الهجا
حتی انتهیت مراتب الابداع

یعنی مقامات اولیا یا ملائکه را تجاوز کردی و بسوی علم حروف و اسما واطلاع
علی الاسرار شدی تا آنکه بمقام تکوین خلق و اختراع شدی ابو الغیث بجوابش
فرموده

وحیانی الملک المهیمن واجتبی
فالارض ارضی والسماء سمائی

تخریب بالشطح آن را گویند که حالی عظیم بیان کند تا از قلوب مردم اعتقادش
زائل شود و باو سوئے ظن کنند و مقصودش که عدم التفات مردم ست حاصل شود
شیخ محی الدین بن عربی فرماید

وَمَنْ تَعَاطٰى لَمْ يَبْلُغْ حَقِيقَة	قَدْ اَنْزَلَهُ دَعْوَاهُ مَنْزِلَةَ الْهَبَا

ابراہیم خواص رضی اللہ عنہ در کدامی شہر بسبب خوف شہرت زیادہ قیام نمیکرد چون در شہری داخل شد و ذکرش بر زبانہا رفت طبعش ناگوار گشت و خواست تا ضررے دریابد پس در حمام داخل شد دید کہ لباس فاخرہ شاہزادہ نہادہ است کہ بحمامی تفویض بود و حمامی غافل ست پس آن لباس را پوشید و برد لباس خود پوشیدہ و لبس عبث آمد تا آنکہ او را گرفتند و لباس از تنش بر آوردند وسموہ فی تِلْكَ الْبَلْدَةِ لِصَّ الْحَمَّامِ فَقَالَ لِنَفْسِهِ هُنَا طَابَ الْمَقَامُ

اشتباہ ایا برائے این فعل دلیلی فقہی ست **انتباہ** بلی ہر گاہ دوائے امراض جسمانی بہ محرمات جائز ست پس تداوی قلوب کہ محل معرفت و نور ست لشیٔ محظور بدرجہ اولی جائز باشد با آنکہ در ہر دو مرض فرقی بین ست مرض اجسام زحمت و عنات ست و مرض قلوب نقمت و ہلکات و این هَلَاكُ الْاَبْدَانِ مِنْ هَلَاكِ الْاَدْيَانِ امام یاسفی فرماید

نجاست ہلاکت ابدان بمقابلہ ہلاکت ادیان ۱۲

وَبَعْضٌ اِلَى التَّجْرِيبِ مَالَ تَسَتُّرًا	لِكَيْلَا يُرٰى فِيهِ الصَّلَاحُ وَيُحْمَدَا
بِلَا اَوْلِي لِقَلْبٍ فِي حَرَامٍ مُخَفَّفٍ	لِجِسْمٍ وَهَلْ اَوْلٰى جَوَازًا مُؤَكَّدًا
لِاَنَّ سِقَامَ الْجِسْمِ اَجْرٌ وَرَحْمَةٌ	وَبِالضِّدِّ سُقْمُ الْقَلْبِ لِلدِّينِ مُفْسِدًا
كَمَا فَعَلَ الْخَوَّاصُ فِي لُبْسِ خِلْعَةِ ابْنِ	مَلِكٍ بِحَمَّامٍ لِغُسْلٍ تَجَرُّدًا
لِيُدْعٰى لِصًّا ثُمَّ تَذْهَبَ شُهْرَةٌ	فَلَا قَطُّ يُدْعٰى صَالِحًا مُتَعَبِّدًا

قید حرام مخفف ازان ست کہ علاج بحرام مغلظ جائز نیست و اقدام بر حرام وقتی جائز خواہد بود کہ بنور معرفت دریابد کہ اگر مرتکب حرام نشود او را ضرری از ارتکاب

خواص خلعت شاہزادہ کہ در حمام بود پوشیدہ ... ۱۲

حرام زیاده تر خواهد رسید معهذا از زلات گناه استغفار کرده می شود تا وقتیکه کار از
ارتکاب مکروه برآید ارتکاب حرام جائز نیست درین مقام چند اقوال شطح نگاشته
می شود اَلْوِلَایَۃُ اَفْضَلُ مِنَ النُّبُوَّۃِ توجیهاتے دارد اول آنکه
عموماً ولایت از نبوت افضل باشد زیراکه ولایت نسبت مع الله واستفاضه
از حضرت تقدس وتعالی است پس درآن رو بحق باشد ونبوت اخبار بخلق
وافاضت برکت برایشان ست که دران رو بخلق باشد و رو بحق افضل ست از
رو بخلق پس ولایت افضل باشد از نبوت این کلام منافی شرع ست زیراکه
بالاتفاق انبیاء افضل اند از اولیاء رح چه نبوت اقصی مراتب فرد بشر ست درین
جهان مرتبه بالاتر ازان نیست هر درجه و رتبه که ولی میدارد لا محاله نبی را
حاصل ست در نبوت صرف رو بخلق نیست که توهم مفضولیت نبوت از ولایت
گردد بلکه در نبوت رو بخلق ست وهم رو بحق ظاهرش با خلق ست و باطنش با حق
پس انبیا جامع وشامل هر دو نسبت مذکوره اند چه ولایت جزو نبوت ست ونبوت
کل و وجود نبوت بدون وجود ولایت غیر ممکن که اَلْکُلُّ اَعْظَمُ مِنَ الْجُزْءِ
پس نبوت افضل باشد از ولایت دوم آنکه ولایت افضل ست بعد از نبوت
درین فقره مِنْ بمعنی بعد ست چنانکه در اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوْعٍ گویم که این توجیه خلاف
قواعد ادب ست زیراکه در فقره اَلْوِلَایَۃُ اَفْضَلُ مِنَ النُّبُوَّۃِ مِنْ تفضیلیه است
ومن تفضیلیه بمعنی بعد نمی باشد پس چگونه استعمالش بمعنی بعد جائز خواهد بود سوم آنکه
ولایت نبی افضل از نبوت تشریعی و رسالت اوست همین ست مسلک شیخ
محی الدین بن عربی رح ولایت عام ست مر جمله موجودات کامله را تا آنکه هر مؤمن من وجه

ع ولایت افضل ست از نبوت ۱۲ ... ۱۲

ع ... بعد ۱۲

ولی ست اگر بسبب دنو رتبه عرفا هر مومن را ولی نخوانند همچنان هر نبی ولی اند
اگرچه عرفا نبی را ولی نه گویند وحق تعالی جل شانه خود را ولی خوانده چنانچه می فرماید
اللّٰهُ وَلِیُّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا و جای می فرماید هُوَ الْوَلِیُّ الْحَمِیْدُ پس ولایت منقطع نه شود
زیرا که کمالات عموما منتفی نه شوند اگرچه نبوت بمعنی تشریع بعد ختم الانبیاء
منقطع گردید مگر نبوت عامه و ولایت عامه باقی ماند چون ایشان ثبوت احکام
بقوت اجتهادیه نمایند در تشریع با ایشان وراثت حاصل شد در حدیث ست اَلْعُلَمَاءُ
وَرَثَةُ الْاَنْبِیَاءِ وراثت احکام منصوصه ظاهر ست اما در احکام اجتهادیه هر
مسئله را که مجتهد بقوت اجتهاد استخراج نماید مجتهد را بران فتوی و عمل
واجب باشد هرگاه نبی کلامی کند که از قبیل تشریع نباشد یعنی آن کلام از قبیل
احکام فرعیه و اصلیه که عامه را بران اعتقاد واجب ست نباشد بلکه غیر آن
باشد مثل ذکر احوال صوفیه و مقامات ایشان و غیر آن این چنین ذکر به حیثیت
نبوت تشریعی نباشد بلکه بحیثیت ولایت و عرفان باشد و مقام او مِنْ حَیْثُ
هُوَ عَالِمٌ وَّ وَلِیٌّ اتم و اکمل باشد از ولایت مِنْ حَیْثُ هُوَ رَسُوْلٌ وَّ ذُوْ تَشْرِیْعٍ
در فص عزیزیه در شرح داود قیصری مذکور ست اَلْوِلَایَةُ جِهَةٌ حَقَّانِیَّةٌ
فَهِیَ اَبَدِیَّةٌ وَالنُّبُوَّةُ جِهَةٌ خَلْقِیَّةٌ فَهِیَ مُنْقَطِعَةٌ غَیْرُ اَبَدِیَّةٍ فَاِذَا
سَمِعْتَ اَحَدًا مِنْ اَهْلِ اللّٰهِ تَعَالٰی یَقُوْلُ اَوْ یُنْقَلُ اِلَیْكَ عَنْهُ
اَنَّهٗ قَالَ الْوِلَایَةُ اَعْلٰی مِنَ النُّبُوَّةِ فَلَیْسَ یُرِیْدُ ذٰلِكَ الْقَائِلُ
اِلَّا مَا ذَكَرْنَاهُ مِنْ اَنَّ الْوِلَایَةَ اَعْلٰی مِنْ نُبُوَّتِهٖ لَا اَنَّ وِلَایَةَ
الْوَلِیِّ اَعْلٰی مِنْ نُبُوَّةِ النَّبِیِّ وَذٰلِكَ كَمَا نَقُوْلُ فِیْمَنْ یَكُوْنُ عَالِمًا

تاجراً خیاطاً هو من حیث انه عالم اعلیٰ مرتبة من حیث انه تاجر
وخیاط ومن حیث انه تاجر اشرف من حیث انه خیاط ام
او یقول ان الولی فوق النبی والرسول فانه یعنی بذلك
فی شخص واحد وهو ان الرسول من حیث انه ولی اتم منه
من حیث هو نبی ورسول لان الولی تابع ش ای للرسول ما اعلیٰ
منه فان التابع لا یدرك المتبوع ابداً فیما هو تابع له فیه
اذ لو ادركه لم یكن تابعاً امام شعرانی در الیواقیت والجواهر فی
بیان عقائد الاکابر می طرازد انما قال الشیخ اختلف الناس
فی نبوة النبی وولایته ایهما افضل والذی اقول له ان
ولایته افضل بشرف المتعلق ودوامها فی الدنیا والاخرة
بخلاف الرسالة فانها متعلق بالخلق وتنقضی بانقضاء التکلیف
انتهی ووافقه علی ذلك الشیخ عز الدین بن عبد السلام فالكلام
فی رسالة النبی مع ولایته لا فی رسالته ونبوته مع ولایة غیره
شیخ علاء الدین قونوی در شرح تعرف می نگارند که در ولایت ونبوت
عموم خصوص مطلق ست هر نبی ولی ست ولاعکس پس مطلب این ست که
النبی من حیث کونه ولیاً افضل من حیث کونه نبیاً
وازین محظور لازم نمی آید زیرا که تفضیل ولی بر نبی وقتی قابل تسلیم بود که
کدامی نبی ولی نمی بود پس در نبی ولایت ست ونیز نبوت که اجل واشرف
ست علامه عز الدین بن عبد السلام گوید که مقام نبوت افضل از مقام رسالت

است چنانکه ابن الحاجب در شرح جمع الجوامع حکایت کرده زیراکه نبوت مقام عمل
است پس این از طرفین متعلق باللہ تعالی ست و رسالت مقام تبلیغ ست پس این
متعلق بخلق ست ازین مقاله تفضیل نبی بر رسول لازم نمی آید زیراکه هیچ رسول
غیر نبی نباشد شیخ محی الدین ابن عربی در کتاب مقام التقرب در تحقیق قول
اَلْوِلَایَۃُ ھِیَ النُّبُوَّۃُ الْکُبْرٰی وَالْوَلِیُّ الْعَارِفُ مَرْتَبَتُہٗ فَوْقَ مَرْتَبَۃِ الرَّسُوْلِ
می نگارد و درینجا اعتبار اشخاص مِنْ حَیْثُ ھُوَ اِنْسَانٌ نیست و فضل و شرف در جنس
نیست بلکه تفاضل بمراتب ست انبیاء صلوات اللہ علیہم سالار خلق تفضیل بمراتب
ست پس برای نبی صلی اللہ علیہ وسلم مرتبهٔ ولایت و معرفت و رسالت بوده است
و مرتبهٔ ولایت و معرفت همیشه باشد و مرتبهٔ رسالت بسبب انقطاع تبلیغ منقطع
گردد و فضل دائم باقی ست وَالْوَلِیُّ الْعَارِفُ مُقِیْمٌ عِنْدَہٗ وَالرَّسُوْلُ خَارِجٌ
وَحَالَۃُ الْاِقَامَۃِ اَعْلٰی مِنْ حَالَۃِ الْخُرُوْجِ فَھُوَ صَلَّی اللہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ
مِنْ کَوْنِہٖ وَلِیًّا وَعَارِفًا اَعْلٰی وَاَشْرَفُ مِنْ کَوْنِہٖ رَسُوْلًا وَھُوَ الشَّخْصُ
بِعَیْنِہٖ وَاخْتَلَفَ مَرَاتِبُہٗ لَا اَنَّ الْوَلِیَّ مِنَّا اَرْفَعُ مِنَ الرَّسُوْلِ نَعُوْذُ
بِاللہِ مِنَ الْخِذْلَانِ چهارم آنکه این کلام از شطحیات ست همین ست مسلک
حضرت مجدد علیه الرحمته در مکتوب صد و هشتم از جلد اول مذکور ست بعضی از مشائخ
در سکر وقت گفته اند که ولایت افضل از نبوت ست و بعضی دیگر ازین ولایت
ولایت نبی خواسته اند تا وهم افضلیت ولی بر نبی رفع شود اما فی الحقیقت کار بر عکس ست
زیراکه نبوت نبی از ولایت او افضل ست در ولایت از تنگی سینه رد بخلق نمی
تواند آورد و در نبوت او بکمال انشراح صوری نه توجه حق سبحانه مانع توجه خلق ست

له این کنایت ست تا بابن عربی ۱۲ از کشف
مزدوی شده ۱۲ ولی عارف مقیم می باشد در وصول
تعالی و رسول خارج ست و حالت قیام از خروج اعلی باشد پس رسول ﷺ
الله علیه وسلم بحیثیت ولایت و معرفت اشرف باشد از حیثیت
رسالت در شخص واحد اختلاف مراتب و حیثیات ست این
معنی نیست که کدامی ولی از اولیاء امت از رسول افضل
باشد نعوذ باللہ منه ۱۲

و نہ توجہ خلق مانع توجہ حق تعالی در نبوت تنہا رو بخلق نیست تا ولایت را کہ رو بحق دارد ترجیح بر وی بدہند عیاذاً باللہ سبحانہ رو بخلق تنہا مر بر عوام کالانعام ست شان نبوت ازان برتر ست فہم این معنی ارباب سکر را دشوار ست اکابر مستقیم الاحوال باین معرفت ممتاز اند ھنیئاً لارباب النعیم نعیمہا حضرت بایزید بسطامی قدس سرہ فرمودہ خیمہ بر پہلوی عرش زدہ ایم ہمانا مراد از عرش قلب مومن باشد یعنی متقارن عرش ہستیم حضرت بایزید فرماید لوائی ارفع من لواء محمد برای تصحیح این کلام چند توجیہات کردہ اند توجیہ اول آنست کہ لوای محمد جبریل بود و لوای بایزید محمد صلی اللہ علیہ وسلم پس لوای بایزید از لوای محمد برتر باشد این قول بقول حضرت موسی علیہ السلام می ماند کہ در مناجات خود فرمودہ ست الٰہی آنچہ در کلبہ گدائی ہست در خزانۂ خسروی تو نیست ندا شنید کہ ای موسی آن چیست کہ تو داری من ندارم عرض نمود الٰہی ہمچو توئی دارم و تو ہمچو خودی نداری آمدیم کہ این توجیہ صحیح نیست زیرا کہ جبریل علیہ السلام بلسان شرع یا عرف معبر بلوای محمد نیست توجیہ دوم آنکہ این را حکایۃ عن الحق سبحانہ تعالی گفتہ ہمچو ظہور کلمہ انی انا اللہ از درخت مہتر موسی علیہ السلام توجیہ سوم من بمعنی بعد ست چنانکہ اطعمہم من جوع یعنی طعام داد ایشان را بعد از جوع نزد راقم این توجیہ نیز راست نمی آید زیرا کہ من بمعنی بعد در کتب نحو و تفاسیر موجود ہ از نظر نگذشتہ و این من تفضیلیہ است و درین محل زینہار من بمعنی بعد صحیح نخواہد بود توجیہ چہارم ولایت افضل ست از نبوت پس معنی چنین باشد کہ لوای ولایت من افضل ست از لوای نبوت این توجیہ ہم صریح البطلان ست زیرا کہ ولایت ہیچ ولی بر نبوت فاضل نیست در لطائف اشرفی

مذکور ست اما قوله يكون الناس تحت لواء محمد يوم القيامة ومحمد
عليه الصلوة والسلام يكون تحت لوائنا وقوله لوائي اعظم
من لواء محمد صلى الله عليه وسلم فقالوا قيل لابي يزيد يكون الناس
تحت لواء محمد عليه الصلوة والسلام يوم القيامة قاله وهو في غلبة
الحال وقوة السكر فاجراها الله تعالى على لسانه من غير قصده فيكون
مضافا الى الله تعالى لا الى ابي يزيد وقال الجامع اللواء على نوعين لواء
يكون لله تعالى وهو لواء الخاص وهم الفقراء والعارفون ولواء
يكون لمحمد صلى الله عليه وسلم وهو لواء العوام فهم يكونون تحت لواء محمد
صلى الله عليه وسلم ومحمد عليه الصلوة والسلام مع الخواص يكون تحت
لواء الله تعالى واحشرني في زمرة المساكين على سبيل التواضع فقوله
ابي يزيد لوائنا ولوائي اراد به الله تعالى الا انه اضاف الى نفسه بسبب
الاختصاص لاجل الفقر والمعرفة وقد يضاف الشيء الى الشيء بادنى ملابسة
بينهما **حضرت بايزيد بسطامی فرموده** سبحاني ما اعظم شاني علامه
قطب الدين قسطلانی گوید تکلم اهل الطريق في ايضاحه فمن تكلم في شرح
معناه الجنيد وسواه فنقل عن الجنيد انه قال فيه جرت عليه اوقات
الغفلة ثم صحا فقال ذلك يعني حيث صحوت بربي وقيل نظر الى ذكر الله
تعالى القديم له فغاب بذلك عن حدوثه وصفاته فقال سبحاني اذ كنت
ممدوحا في الذكر المصئون ولا ماء ولا طين قال القسطلاني قلت ويحتمل
ان يكون قامت به في ذاته صفة من العظمة والجلال فتلاشى معها

که بایزید نظر بذکر الله قدیم انداخته پس از حدوث و صفات خود بی خبر گشته پس سبحانی گفته قسطلانی گوید که در ذات بایزید عظمت و جلال باری تعالی [illegible]
محیط که بایزید بذات خود را فراموش کرد پس این قول المعاوان صفت قائم گفته و تنزیه آن صفت نموده سابع اند که خود را می ستاید یا آنکه [illegible] ۱۲

عنده وجود ذاته فتشهد تلك الصفة وغاعن وجوده فنطق معبرا عن تلك الصفة المشاهدة منزها لها بعظمة شانها فظن السامع انه يعني نفسه وهو لم ير لها وجودا فيكون معبرا عنها بل عبر عن تلك الصفة القائمة فيه

ـــه

خواجه مگو که من منم من نه منم نه من منم / جان من اوست در تنم من نه منم نه من منم
فاش و نهان او منم گنج دروان او منم / گوهر کان او منم من نه منم نه من منم

بایزید بسطامی فرماید لا اله الا انا فاعبدون در تاویل این کلام
مولوی معنوی رح در مثنوی می فرماید ـــه

با مریدان آن فقیر محتشم / بایزید آمد که یزدان نک منم
گفت مستانه عیان آن ذو فنون / لا اله الا انا ها فاعبدون
چون گذشت آن حال گفتندش صباح / تو چنین گفتی و نبود این صلاح
گفت این بار ار کنم این مشغله / تیغ ها بر من زنید آندم هله
حق منزه از تن و من با تنم / چون چنین گویم ببایدکشتنم
چون وصیت کرد آن آزاده مرد / هر مریدی کاردی آماده کرد
مست گشت او باز از استغراق رفت / آن وصیتهاش از خاطر برفت
عشق آمد عقل او آواره شد / صبح آمد شمع او بیچاره شد
عقل خود شحنه است چون سلطان رسید / شحنهٔ بیچاره در کنجی خزید
عقل سایهٔ حق بود حق آفتاب / سایه را با آفتاب او چه تاب
چون پری غالب بود بر آدمی / گم شود از مرد وصف مردمی

هر چه گوید آن پری گفته بود	زین سری نه زان سری گفته بود
چون پری را این دم و قانون بود	کردگار آن پری خود چون بود
اوی او رفته پری خود او شده	ترک بی الهام تازی گو شده
چون به خود آید نداند یک لغت	چون پری را هست این ذات و صفت
پس خداوندِ پری و آدمی	از پری کی باشدش آخر کمی
شیرگیر از شیر سگی ترسد بگو	شرح راه از کور کی پرسد بگو
شیرگیر (سلّه) ار خون نره شیر خورد (قتل کرد ۱۲)	تو بگویی او نکرد آن باده کرد
ور سخن پرداز از زر کهن	تو بگویی باده گفتست آن سخن
باده را چون بود این شر و شور	نور حق را نیست آن فرهنگ و زور
گر ترا از تو بکل خالی کند	تو شوی پست (استفهام ۱۲) او سخن عالی کند
گرچه قرآن از لب پیغمبرست	هر که گوید حق نگفت او کافرست
چون همای بی خودی پرواز کرد	آن سخن را بایزید آغاز کرد
عقل را سیل تحیر در ربود	زان قوی تر گفت کاول گفته بود
نیست اندر جبه ام اِلّا خدا	چند جویی در زمین و در سما
آن مریدان جمله در هم آمدند	تیغها بر جسم پاکش می زدند
هر یکی چون ملحدان (۲) در گرد کوه	کارد می زد پیر خود را بی ستوه
هر که اندر شیخ تیغی می خلید	باژگونه او تن خود می درید
وانکه او را زخم اندر سینه زد	سینه اش بشکافت شد مرده ابد
یک اثر نی بر تنِ آن ذو فنون	وان مریدان خسته و غرقاب خون

(۱) سلّه: کسی که او را سکر شراب متوسط باشد و در مصطلح نوشته که کسی که بعقل سالم باشد و از جا در نه رود و خود داری کند ۱۲ غیاث

(۲) ملحدان: نام گروهیست در نواحی ری که مخالف امام فخرالدین رازی بالای آن کوه جمع شده بودند ۱۲ کشف اللغات

بسر بریده

هر که او سوی گلویش زخم برد / حلق خود ببریده دید و زار مرد

وانکه آگه بود زان صاحبقران / دل ندادش که زند زخم گران

نیم دانش دست او را بسته کرد / جان به برد الا که او را خسته کرد

روز گشت و آن مریدان کاسته / نوحه‌ها از جان‌شان برخاسته

گواهی

پیش او آمد هزاران مرد و زن / کای دو عالم درج در یک پیرهن

این تن تو گر تن مردم بُدی / چون تن مردم ز خنجر گم شدی

با خودی با بیخودی دو چار زد / با خود اندر دیدهٔ خود خار زد

یائی مجهول

ای زده بر بیخودان تو ذوالفقار / بر تن خود می‌زنی آن هوشدار

زانکه بیخود فانی است و ایمن است / تا ابد در ایمنی او ساکن است

نقش او فانی و او شد آینه / غیر نقش روی غیر آن جای نه

گر کنی تف سوی روی خود کنی / ور زنی بر آینه بر خود زنی

ور ببینی روی زشت آن هم توئی / ور ببینی عیسی و مریم توئی

او نه اینست و نه آن او ساده است / نقش تو در پیش تو بنهاده است

چون رسید اینجا سخن لب در ببست / چون رسید اینجا قلم در هم شکست

لب ببند ارچه فصاحت دست داد / دم مزن والله اعلم بالرشاد

بر لب بامی تو ای مست مدام / پست بنشین یا فرود آ والسلام

هر زمانی که شوی تو کامران / آن دم خوش را کنار بام دان

هر زمان خود را هراسان باش تو / همچو گنج خفیه کن نی فاش تو

همه اقوال داخل اند بر بیخودی و بی اطلاعی حضرت سلطان العارفین

ابو یزید بسطامی رحمة الله علیه در گویائی حضرت حق از زبان او حضرت خواجه پارسا
در فصل الخطاب می فرماید که بایزید گفته سُبحانی ما اعظمَ شانی یعنی جرى
ذلك على لسانه في معرض الحكاية عن الله تعالى في سكرٍ
وغلبات حالٍ كما ورد في الحديث الصحيح خبرًا عن الله
سبحانه فبي ينطق وبي يعقل وبي يسمع وبي يبصر در آداب المریدین
شیخ ابو النجیب عبد القاهر بن محمد السهروردی مذکور ست واما الشطحيات
المحكيات عن ابي يزيد وغيره فذلك عن غلبة الحال
وقوة السكر وغلبات الوجد فلا قبول لها ولا ردّ امام غزالی
در مشکوة الانوار می فرماید العارفون بعد العروج الى سماء الحقيقة
اتفقوا على انهم لم يروا في الوجود الا الواحد الحق لكن منهم
من له هذه الحال عرفانًا علميًا ومنهم من صار له ذلك
حالًا وذوقًا وانتفت عنهم الكثرة بالكلية واستغرقوا
بالفردانية المحضة فاستوفيت فيها عقولهم فصاروا
كالمبهوتين فيه ولم يبق فيهم متسع لذكر غير الله
ولا لذكر انفسهم

ایضا فلم يكن عندهم الا الله فسكروا سكرًا
رفع دونه سلطان عقولهم فقال احدهم انا الحق
وقال الآخر سبحاني ما اعظم شاني وقال الآخر ما في
جبتي الا الله وكلام العشاق في حال السكر يطوى

ولا تجلّی فلمّا خفّ عنهم سُکرهم وردّوا الی سلطان العقل
الذی هو میزان الله فی ارضه عرفوا انّ ذلك لم یكن
حقیقة الاتحاد مثل قول العاشق فی وقت فرط عشقه انا من
اهوی ومن اهوی انا ولا یبعد ان یری الانسان مرآة
فینظر فیها ولم یر المرآة قطّ فیظنّ انّ الصورة التی راها هی
صورة المرآة متّحدة بها ویری الخمر فی زجاجة فیظنّ
انّ الخمر لون الزجاج فاذا صار ذلك عنده مالوفا ورسخ
فیه وقدمه استغرقه وقال ـه

رقّ الزجاج ورقّت الخمر	فتشابها فتشاكل الامر
فكانّه خمر ولا قدح	وكانّما قدح ولا خمر

وفرق بین ان یقول الخمر قدح وبین ان یقول كانّه
قدح وهذه الحالة اذا غلبت سمّیت بالاضافة
الی صاحب الحالة فناء الفناء لانّه فنی عن نفسه
وفنی عن فنائه فانّه لیس یشعر بنفسه فی تلك الحال
ولا بعدم شعوره بنفسه ولو شعر بعدم شعوره بنفسه
لكان قد شعر بنفسه ویسمّی هذه الحالة بالاضافة
الی المستغرق به بلسان المجاز اتحادا وبلسان الحقیقة
توحیدا ووراء هذه الحقائق اسرار یطول الخوض
فیها حضرت بایزید بسطامی علیه الرحمة گوید

خضت بحرًا وقف الانبیاء بساحلہ در نشر المحاسن مذکور ست
کیف یقال عنہ انہ قال خضت بحرًا وقف الانبیاء بساحلہ فان
صح ہذا القول عنہ فینبغی ان یحمل علی صدورہ عنہ فی حال
السکر او علی انہم وقفوا لیعبروا فی ذلک البحر من راوا
فیہ اہلیۃ العبور ویمنعوا من لیس فیہ اہلیۃ او لیدرکوا
من راوہ ؎ اشرف علی الغرق او نحو ذلک مما فیہ نفع الغیر
کما یقف الافضل یشفع فی دخول الجنۃ ویدخل المفضول ۔
او ما قال بعضہم ان وقوفہم وقوف صدور لا وقوف
ورود ؎ از حافظ ابن حجر سوال کردند کہ ازین قول باید نقصت انبیا لازم
آید جواب داد ہذا القول لم یصح عنہ وان صح فمعناہ جمیع ما اعطی
الاولیاء مما اعطی الانبیاء ؎ کزق ملاء عسلا ترشحت
منہ رشحات ہی ما اعطی الاولیاء وما فی باطن الزق ہو
ما اعطی الانبیاء ووقوفہم بساحلہ لیعبروا من راوا فیہ
اہلیۃ او لیدرکوا من راوہ اشرف علی الغرق فہذا
القول ان لم یکن صدر منہ حال السکر تعین تاویلہ
عما یلیق بجلالۃ الانبیاء بمثل ما ذکرت مما فیہ نفع
للغیر کما یقف الافضل یشفع فی دخول الجنۃ ویدخل
المفضول ۔ حافظ سیوطی ؎ در رسالہ تنبیہ الغبی بتنزیہ ابن عربی مے نگارد ؎

؎ اشرف ناقص شدن بر چیزی ۱۲ ؎ این رسالہ ایست مختصر از حافظ سیوطی ۱۲ منہ ؎ علامہ جلال الدین سیوطی

قال الصفدی وحکی لی بانه ذکر للشیخ تقی الدین بن تیمیة ان فی دمشق
انسانا یصرف کلام ابن عربی بالتاویل الی ظاهر الشرع فقد رایته
اجتمع به فقال له بلغنی عنک کذا وکذا فقال نعم
فقال کیف تعمل فی قوله خضت لجة بحر والانبیاء وقوف
علی ساحله فقال ما فی ذا شیء یعنی انهم واقفون لانقاذ
من تغرق فیه من اممهم فقال وهذا بعید فقال والامر الذی
تفهمه انت ما هو المقصود فقیر حقیر گوید که جواب برتقدیر تسلیم بود والا انچه
ابن تیمیه این کلام را منسوب بشیخ محی الدین ابن عربی کرده غلط است اصل کلام از
بایزید است رحمه الله تعالی در کواکب زاهره مذکور است قال قطب الدائرة
الشیخ ابو العباس المرسی مراده ان الانبیاء خاضوا بحر التوحید
ووقفوا من الجانب الاخر علی ساحل الغرق یدعون الخلق
الی الخوض ای فلو کنت کاملا لوقفت حیث وقفوا
قال الشیخ تاج بن عطاء الله فی لطائف المنن وهذا الذی
فسر به الشیخ کلام ابی یزید هو اللائق بمقام ابی یزید
نیز شیخ بایزید بسطامی رح گوید اراد موسی ان یری الله
تعالی وانا ما اردت ان اری الله بل هو الذی اراد ان یرانی
سبحانی نیز شیخ ابویزید بسطامی قدس سره گوید حق بمن فرمود
همه بنده اند جز تو نیز شیخ بایزید گفته توبه مردم از گناهان است
وتوبه من از قول لا اله الا الله است وهم شیخ بایزید گفته

لوح محفوظ منم در جواب شخصی که گفت حق تعالی را لوح محفوظ است و ہم شیخ
بایزید بسطامی از موذن شنید الله اکبر گفت انا اکبر **و ہم شیخ بایزید**
بسطامی گفته برآمدم از پوست بشریت چنانچه مار از پوست خود برآید پس
دیدم که من اویم **قال الجنید** حِینَ سُئِلَ عَنِ الْمَعْرِفَةِ بِاللّٰهِ وَ الْعَارِفِ
لَوْنُ الْمَاءِ لَوْنُ اِنَائِهٖ یعنی رنگ آب رنگ ظرف است چه آب در حد ذات
خود رنگے مخصوص ندارد و برنگ ظرف ہا ظاہر میشود آنچنانکه ذات مطلقه
حق تعالی در حقیقت خود از جمیع قیود و لوازمی که از اذہان و افہام در تصور کرده
مطلق است و بحسب قابلیات اذہان و افہام ادراک تصور کرده اند نه آن حق است
که ذات مطلقه است و او مبدأ آثار و احکام ذہنیه و خارجیه است چه او عین جمیع
اشیاء است ابن عقیل گوید **شیخ شبلی گوید** اِنَّ مُحَمَّدًا یَشْفَعُ فِیْ اُمَّتِهٖ
وَ اَنَا اَشْفَعُ بَعْدَهٗ فِیْ اَهْلِ النَّارِ حَتّٰی لَا یَبْقٰی مِنْهَا اَحَدٌ **نیز**
حضرت شبلی گوید لَیْسَ فِی الدَّارِ غَیْرُهٗ دَیَّارٌ اسید الطائفه
جنید رحمه الله روزے وے را عتاب کرد که انچه ما در سرداب ہا میگفتیم
تو بر سر منبر گوئی شبلی رح گفت اَنَا اَقُوْلُ وَ اَنَا اَسْمَعُ هَلْ فِی الدَّارَیْنِ
غَیْرِیْ از شبلی رح پرسیدند تصوف چیست گفت تصوف شرک است
از حضرت شبلی رح ابو محمد رویم قدس سره پرسید که توحید چیست گفت کسیکه
جواب از توحید دهد او ملحد است و کسیکه تعریف کند او مشرک است و کسیکه
توحید را بداند کافر است و کسیکه بتوحید اشارت کند بت پرست است و کسی که از
توحید سوال کند جاهل است حضرت ابوبکر شبلی رح سکر غالب داشت و بسیارے

۷ حضرت شبلی مالکی مذہب بود و صحبت شیخ ابوالقاسم جنید داشت ... ۸ ... ۳۳۴ ... ۵ ... ۴ ... ۱۲

ازین قبیل از وی صادر شد حضرت غوث الاعظم حکایة عن الله
تعالی فرماید انا ملونٌ مکان المکان لیس مکان
سوی سرّ الانسان فی قلب الانسان و فی الغوثیة ناقلاً عنه
سبحانه ومن اراد العبادة بعد الوصول فقد اشرک
بالله العظیم منصور حلاج رحمه الله گوید انا الحق و نیز گفته
ما فی الجبة الا الله و بعضے این را منسوب به جنید رحمه الله کنند امام ابو حامد
غزالی در مشکوة الانوار می نگارد هذا من فرط المحبة و شدة الوجد
یعنی این کلام از کثرت محبت و شدت وجد است چنانچه می گویند

؎

انا من اهوی و من اهوی انا	نحن روحان حللنا بدنا
فاذا ابصرتنی ابصرته	واذا ابصرته ابصرتنا

درین شبه نیست که حلاج را محویت محض و استغراق تام بود ازین روبے
تحاشا این چنین کلمات از زبانش سر می زد ؎

ما و دریا هم و دریا هم زماست	این سخن داند کسے کو آشناست

امام یافعی در نشر المحاسن از عوارف نقل می کند سبحانی ما اعظم شانی یعتقد
فی ابی یزید انه یقول ذلک الا علی معنی الحکایة
عن الله تعالی وهذا ینبغی ان یعتقد فی الحلاج قوله انا الحق
حضرت معین الدین چشتی رحمه الله فرماید ؎

من همی گویم انا الحق یار مے گوید بگو	چون نمی گویم مرا دلدار می گوید بگو

حسین بن منصور گوید ماصحت الفتوۃ الا لاحمد و ابلیس

ابی طالب مکی گوید لیس علی الخلق اضر من الخالق

نیست بر خلق ضرر رسان زیادہ از خالق ۱۲

چو خود کردند راز خویشتن فاش	عراقی را چرا بدنام کردند

ابوسعید خراز رح گوید اکبر ذنبی الیہ معرفتی ایاہ

گناہ کبیرہ من ہمین ست کہ او را شناختم ۱۲

مشائخ طریقت و حقیقت در فتوت سخن بسیار گفتہ اند بعضے از ان یاد کردہ میشود شیخ حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ فتوت آنست کہ دشمنی کنی با نفس خود از جہت حق جل و علا حارث محاسبی رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ فتوت آنست کہ انصاف ہمہ خلق بر خود واجب دانی و انصاف خود از کس نستانی فضیل عیاض رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ فتوت آنست کہ فرق نکنی کہ نعمت تو کہ میخورد یعنی در مقام خدمت و ایثار نعمت حق بہ بندگان او میان مومن و کافر تمیز نکنی و میان دوست و دشمن تفاوت نکنی ابوالقاسم جنید قدس اللہ سرہ فرمود کہ فتوت دادن عطا است و باز داشتن ایذا است یعنی حقیقت فتوت آنست کہ ہیچ آنکہ طاقت داری وجود خود را سبب خیر و احسان و واسطہ راحت بندگان حق سازی و در بساط احسان مقابلہ بدان شطرنج بر بنا نہی شیخ سہیل ابن عبداللہ تستری رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ فتوت متابعت سنت است یعنی آنچنان کہ ہیچ سنت از سنتہای رسول علیہ السلام فرو نگذارد و ہر کہ ہیچ سنتی از سنتہا حقارت نیامت لیس اخی کہ دنیا را با اہل دنیا بگذارد مقام فتوت درست نباید بایزید قدس اللہ سرہ العزیز فرمود کہ فتوت آنست کہ ہر چہ از تو بدیگران رسد از احسان اگر چہ بسیار بود آنرا اندک شمری و ہر چہ از دیگران بتو رسد اگر چہ اندک بود آنرا بسیار دانی یحیی بن معاذ رازی قدس اللہ سرہ فرمود کہ فتوت سہ قسم ست خوبروئی با پارسائی دوم خوب سخنی با امانت داری سوم خوب ادری کردن با وفاداری یعنی نعمتہای کہ ایزد تعالی بندگان خود را بدان مکرم گردانیدہ است سہ نوع است یکی جمال نعمت ست کہ نتیجہ غلبات رحمت و جاست و عکس انوار جمال ازلیت دوم فصاحت و بلاغت ست و این از جملہ نعمتہای بے نہایت ست سوم مال ست کہ آن رغبت دلہا ست از بیم معاش

(بقیہ صفحہ ۵۲)

کتاب السّر ابی سعید احمد بن عیسیٰ خراز از شطحیات مملوست جماعت علما بروز بان انکار کشا دند نیز شیخ ابوسعید خراز قدس سره گفت مدتی او را می جستم خود را می یافتم اکنون خود را می جویم او را می یابم در نفحات مذکورست که امام احمد غزالی گوید که شیخ ابوالقاسم گرگانی ابلیس را ابلیس نمی گفت بلکه خواجه خواجگان سرور مهجوران می گفت عین القضاة همدانی از بزرگے حکایت می کند که فرمود جوان مرد آنجا که ابلیس ست ترا راه نیست و این دولت از کجا آوردی جبرئیل صفتی باید که دیدهٔ او در جمال ابلیس نظر نکند عبد الکریم جیلی در کتاب مناظر الٰهیه در بیان فرق میان خاذ و غفور سے نگارد ❖

(بقیہ صفحہ ۵۳)

تا بدان بدار معاد مشغول شود و اسباب طاعت مهیّا دارد پس اخی باید که این هر سه نعمت را اسطئه سعادت ابدی و سرمایه تجارت نعیم سرمدی سازد و در حال پارسائی او پاک دامن بود و در فصاحت حق گوئی ناصح و در برادری باذل و وفا ابو حفص حداد رحمة الله علیه فرمود که فتوت آنست که ایزد تعالی اختیار کرده است در قرآن از برائی پیغمبر خود فرموده که یا محمد بگیر یعنی نگهدار صفت حلم و درگذار از برادران خود گناه ایشان را و مکافات کن به نیکی و رو بگردان از جاهلان یعنی جهل ایشان را به جهل مقابله مکن ابو علی دقّاق رحمة الله علیه فرمود که فتوت آنست که بردم نزدیک باشی و در میان ایشان غریب یعنی اخی باید که آمیزگار باشد بخلق و با همه بندگان حق بشفقت و نصیحت مودت و احسان زندگانی کند و باطن از همه بریده بود و در سر پیوسته بحق مشغول باشد ابوالحسن نوری قدس الله سره فرمود که فتوت آنست که تحمل کند بخوشدلی انچه ترا دشوار آید ندانم که درین مقام از فتوت کدام معنی مراد است که نصور بالمبیتی ثابت کرده ۱۴

اِنَّ الغافر هُوَ الَّذِی یَغفِرُ جَمِیعَ الذُّنُوبِ اِلَّا الشِّرکَ وَالغَفُورُ هُوَ الَّذِی یَغفِرُ الشِّرکَ

ایضاً

اِنَّ اللّٰہَ لَا یَغفِرُ اَن یُّشرَکَ بِہٖ وَیَغفِرُ مَا دُونَ ذٰلِکَ لِمَن یَّشَآءُ بَیَانُ حَالِ الغَافِرِ وَاِنَّ اللّٰہَ یَغفِرُ الذُّنُوبَ جَمِیعًا بَیَانُ حَالِ الغَفُورِ وَھٰذَا القَولُ نَاظِرٌ لِعَدَمِ خُلُودِ الکُفَّارِ فِی النَّارِ شیخ روزبہان فضیلی در تفسیر العرائس تصریح بآن کردہ چنانچہ شیخ محی الدین عربی ہم بآن قائلست نیز شیخ عبد الکریم جیلی می گوید که جمیع عباد حق عبودیت ادا می کنند ازانکه بر مراد حق تمام احسانہ بر پا ایستادہ و ہمینست معنی عبودیت وَمَا خَلَقتُ الجِنَّ وَالاِنسَ اِلَّا لِیَعبُدُونِ و این قول مبنی بر آنست که امر الٰہی تعالی مبنی ارادہ است و تخلف مراد از ارادہ محالست پس ہمہ طاعت امری نمایند و عصیان تحقق نہ شیخ محی الدین عربی نیز تصریح باین معنی کردہ از مخدوم بہاء الدین ذکریا منقولست

دنیا چراگاہ کمینہ خران ماست	عقبی شکارگاہ شکاری سگان ماست
من عرش ولوح تیچم و زیر قلم نہم	اسلام وکفر سوزم این امتحان ماست
مرسل نبی طفیل من انبیا شدند	موسی وخضر ویونس ازپس روان ماست
جملہ بشر کواکب و افلاک دانجمن	جبریل با ملائک ازچاکران ماست

مسعود خود بدیدم زان اولیا شدم	فرمان بشد که جنت تولامکان ماست

فضیل عیاض قدس سرہ عرش و کرسی و لوح و قلم منم جبرائیل و اسرافیل
و عزرائیل و میکائیل منم ابراہیم و موسیٰ و عیسیٰ و محمد علیہم السلام منم ۴
از سہیل بن عبداللہ تستری پرسیدند کہ مرد کے صوفی شود گفت
آنگاہ کہ خورشش حلال و مالش مباح گردد و ہرچہ بیند از حق بیند و رحمت خدای را
عز و جل بر ہمہ خلق شامل داند ابو حمزہ خراسانی آواز گوسفندی شنید
و در وجد آمد گفت لبیک جل جلالہٗ حارث کاردی کشید کہ اینچہ حالت است
اگر بیان نکنی ترا بکشم گفت بروچندین سال خاکستر و سبوس باہم آمیختہ بخورتا این
مسئلہ بر تو روشن شود ابو الحسن نوری قدس سرہ گوید اللہ تعالیٰ
چون نظر بر لطافت خود کند حق ماند و چون بر کثافت خود نظر کند خلق ماند۔
شیخ ابو الحسن نوری رح روزی آواز موذن شنید گفت ہلاکت باد ترا دران اثنا
آواز سگ شنید گفت لبیک و سعدیک گفتند ای شیخ این چہ حالست گفت
موذن از سر غفلت برائے مزد خود گفت و سگ بے غرض گفت وَاِنۡ مِّنۡ شَیۡءٍ
اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمۡدِهٖ ✽

۵۱ فضیل عیاض مرید و خلیفہ خواجہ عبد الواحد زید است چنین گویند کہ فضیل رہزنی می کرد و سر قوم دزدان بود و در بیابان با یاران
بسیار ماندی و یاران فضیل رہزنی می کردند و در بیابان نشستہ قرآن خواندی و قرآن خواندن را دوست داشتی و گویند سبب
توبہ وی آن بود کہ شبی کاروانے می گذشت و حافظی را بمزد گرفتہ بود تا ہمہ شب قرآن بخواند از آنکہ شنیدہ بود کہ فضیل عیاض قرآن
خواندن دوست دارد فضیل چون بر کاروان رسید حافظ این آیت می خواند اَلَمۡ يَاۡنِ لِلَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اَنۡ تَخۡشَعَ قُلُوۡبُهُمۡ لِذِكۡرِ اللّٰهِ
این آیت چون تیر بر دل فضیل رسید بی خود و بی قرار شدہ روی بخرابہ نہاد کاروانیان خواستند کہ برگردند یکی گفت کجا می روید کہ فضیل
با یاران انبوہ در راہ خواہد بود فضیل این سخن بشنید گفت ای کاروان بشارت باد شما را کہ فضیل توبہ کرد و از شما می گریزد چنانکہ شما از وی
می گریزید فضیل ہمہ راہ می رفت و می گریست و می گفت الٰہی فضیل گنہگار بر معصیت توبہ کرد و بحضرت پاک تو آوردہ قبول کن و فضیل را با بازی
خصمان او از خود خشنود گردان ہر کجا کہ خصم او بود فضیل آنجا می رفت و او را خشنود می کرد مگر یک جہود خشنود نمی شد و سوگند خورد تا زر ندہی
خشنود نشوم و زر او صد دینار بود فضیل گریہ و زاری بسیار کرد آنگاہ آن جہود صد سفالہ ابر نمودہ دینار تراشیدہ و ہمیان کردہ بہ بالین خود نہاد

فارس بن عیسی بغدادی قدس سره گفت لذت طاعت و شرک برابرست و در تاویل کریمه وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ میگوید هرکه معبود را دید از عبادت بگذشت و هرکه از عبادت گذشت از معبود گذشت **عباس بن یوسف شکلی رحمة الله علیه** گوید هرکه با خدا مشغول ست از ایمان او نباید پرسید

شعر

پستی و بلندی همه شد همو ارم	من مذهب هفتاد و سه ملت دارم

از **مظفر کرمان شاهی** پرسیدند که فقیر کیست گفت کسیکه حاجتش بخدا نبود **شیخ ابو الحسن خرقانی** که غوث وقت خود بود قدس سره گفت من بدو سال خردترم از پروردگار خود **شیخ ابو سعید ابو الخیر** گوید

شعر

تا روی ترا ندیدم ای شمع طراز	نی کار کنم نه روزه دارم نه نماز
چون با تو بوم مجاز من جمله نماز	چون بی تو شوم نماز من جمله مجاز

شعر

جسمم همه اشک گشت چشمم بگریست	در عشق تو بی جسم همی باید زیست
از من اثری نماند این عشق از کیست	چون من همه معشوق شوم عاشق کیست

شیخ الاسلام عبد الله انصاری گوید زاهد بزهد خویش نازد و عالم بعلم از صوفی چه گویم که او الله هست و نیز **عبد الله انصاری** گفته ربوبیت عین عبودیت ست **امام محمد غزالی** در رساله مضنونة علی غیر اهلها و خفیة علی اهلها نعیم جنت و عذاب قبر را از قبیل خیال قرار داده اند **شیخ احمد غزالی** روزی در نیت نماز گفت کافر شدم زنار بستم الله اکبر **شیخ برکه قدس سره** گفت هفت صد بار پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم را بخواب دیدم امروز

تمام الحمل ۱۲ ۵ فتح ۲ در رسالهٔ مضنون بها علی غیر اهلها لذات جسمی مولود ... بهشت از اکل و شرب ... قرار داده شد حسی عقلی خیالی حسی ظاهر است در باب خیالی می گوید و اما الخیالی فلا یخفی امکانه ولذلک فی النوم الا ان النوم مستحقر لانقطاعه عن قرب فلو کانت دائمة لم یظهر فرق بین الحسی والخیالی ... ان یکون ... هذه المحسوسات وجود اللذات العقلیة التی لیست محسوسة ... در باب عذاب قبر ... و بعید ان ... بوضع بعض الاجسام ... تقبل النفس ... بعد الموت ... ذلک ... فی التعذیب ... القیامة قال النبی

لا یبعد ان یکون بعض الاجسام السماویة موضوعا لتخیل النفس بعد الموت ۱۲ منه

معلوم شد کہ خود را مے دیدم۔

عین القضاۃ ہمدانی گوید ہر کہ خدای را شناخت عز وجل نمی گوید وہر کہ اللہ گوید حق را شناخت نیز عین القضات گفتہ از دیدن نور محمد صلے اللہ علیہ وسلم جملہ مؤمنان کافر شدند وہیچکس را ازان خبر نیست

شیخ روزبہان بقلے گوید از ہر کہ مے پرسی جز تو کس نیست سبحانی نے گوئی کہ ما را انا الحق بس نیست ونیز روزبہان رحمہ اللہ گفتہ عارف در معروف غائب ست ونیز روزبہان در تاویل آیۂ کریمہ ولا یرضی لعبادہ الکفر[1] گفتہ است کہ حق تعالی کفر را خلق نکردہ است در روی زمین و راضی نیست کہ کسے کافر شود پس کافر موجود نباشد

شیخ سعد الدین حموی قدس سرہ گوید

آنم کہ جہان چو حقہ در مشت منست	این قوت حق ز قوت انگشت منست
کونین ومکان ہر انچہ در عالم ہست	در قبضۂ قدرت دو انگشت منست

از سلطان المشائخ مشہور ومعروف ست کہ گفت یاد دارم در روز میثاق کہ اللہ تعالے از من عہدی کہ گرفت در نغمۂ[2] پوربی بود ازین جہت شیخ این نغمہ[3] را فراوان دوست داشتی شیخ عبد اللہ بلبانی گوید خدا باشید و اگر خدا نباشید خود نباشید چون خود نباشید خدا باشید

شرف الدین یحیی منیری در ارشاد الطالبین می آرد کہ اگر کسے وجود عالم ظاہر را منکر شود کہ این وجود وجود او تعالی نیست کافر شود زیرا کہ آن وجود حقیقی است کہ بکسوت وجود ظاہر پیدا شدہ است پس منکر چگونہ کافر نشود شیخ عبد اللہ رحمہ گوید

[1] ولا یرضی لعبادہ الکفر یعنی راضی نیست بندگان خود را از کفر ۱۲
[2] پوربی زبان دیار پورب
[3] نغمہ پوربی در دہلی وخیال امیر خسرو دہلوی رحمہ اللہ در زبان پوربی ازان جہت ۱۲ منہ

باجمله خدائے پاکیم	نه ز آتش و باد و آب و خاکیم
تا حق بدو چشم سر نه بینیم هردم	از پائے طلب نمی نشینیم هردم
گویند خدا بچشم سر نتوان دید	آن ایشانند و من چنینیم هردم

مولانا روم قدس سره در وحدت و اتحاد بسے اشعار دل پذیر و غزلیات موزون گفته است بیک بیت ازان اکتفا نمایم ؎

علم حق در علم صوفی گم بود	این سخن کے باور مردم بود

شیخ شرف الدین پانی پتی بسے سکریات در غزلیات خود آورده است که ناظر را جز حیرت نمی افزاید ازانجمله این بیت ؎

چه موسیٰ چه عیسیٰ چه میر مرسلان احمدؐ	چه ترسا و چه مغ انجا همه گشته برابر این

بالجمله ازین جماعه سکارے در دلولۂ عشق و سطوت ظهور وحدت حقیقی که از خود گذشته اند و غیر محبوب حقیقی ندیده کلمات شطحیه فزون از شمار سرزده است و همچنین صوفیه وجودیه بخصوص از زبان شیخ محی الدین بن عربی جماعات و طبقاتے که خارج از احصا اند بر مسلک توحید رفته اند و سوائے آن کمالے نه انگاشته و این مشرب را آب و تاب چه در نظم و چه در نثر بیان نموده اند که کتب و رسائل بے شمار ازان مملو است یک چندے ازان کلمات که نقل شد و بعضی اشعار دیگر را اینجا ایراد نمایم تا معلوم همگنان شود که ازین طائفه علیه صاحب تصرفات و خوارق عادات که عقل بر کنگرۂ مقام شان بلند پروازی نمے تواند کرد چه سان الفاظ سخت که ظاهر شرع متین آن را بر نتابد صادر شده است تا قاصر نظرے جرأت و دراز نفسی نه نماید و با از

شاهزاده حق پژوه دارا شکوه در رساله حسنات العارفین [illegible]

جادۂ مراعات آداب بیرون نبرد ؎

غیر نقش غیر در جہان نگذاشت | لا جرم عین جملہ اشیا شد
؎ تا صومعہ و مدرسہ ویران نشود | این کار قلندری بہ سامان نشود
؎ بت اینجا مظہر عشق ست و حدت | بود زنار بستن عین خدمت
؎ چہ کفر و دین بود قائم بہستی | بود توحید عینِ بُت پرستی
؎ می گفت در بیابان رندے و من شنیدہ | عارف خدا ندارد او نیست آفریدہ
؎ گنجے کہ طلسم اوست عالم مائیم | ذاتے کہ صفات اوست آدم مائیم
اے آنکہ توئی طالب اسم اعظم | از ما بگذر کہ اسم اعظم مائیم
؎ چہ غیر و کجا غیر کو نقش غیر | سوی اللہ و اللہ ما فی الوجود

ملا اسمعیل صوفی اصفہانی می گوید ؎

بشکستم ہر بتے کہ در راہم بود + باقی ست بت خدا پرستیدن من

میر فخر الدین محمد نفرلیسی بنکوہش و سرزنش ملا متوجہ شد ملا جواب داد کہ درین ننشاء از دنیا دست برداشتہ ایم در دنیا با تو انباز نگشتیم و ہمچنین در آخرت چون بزعم تو ملحدیم بہ دوزخ رویم بہ بہشت با تو در نیائیم پس باید تو از ما راضی و شاکر باشی کہ دنیا و آخرت را بتو باز گذاشتیم ؎

زاہدا سامان پرستان اضحی انداز ما کہ ما ہم | خود شریکے ہیچ در دنیا و در عقبیٰ نہ ایم
دشمنی خیزد ز شرکت ما بہ قصد دوستی | آخرت را با ختیم و در پئے دنیا نہ ایم

اہل سنت را اتفاق جمہور بران ست کہ فضل جزئی معارض فضل کلی نمی تواند شد والفَضلُ الجُزئِیُّ عِبَارَۃٌ عَن زِیَادَۃِ شَیءٍ قَلِیلٍ مِمَّا حَسَّنَہُ الشَّرعُ

فضل جزئی عبارت ست از زیادت شئ قلیل کہ آن را شرع مستحسن داشتہ ۱۲

أَعَمُّ مِنْ أَنْ يَتَرَتَّبَ عَلَيْهِ الثَّوَابُ أَوْ لَا كَالْمُبَاحِ وَالْفَضْلُ الْكُلِّيُّ عِبَارَةٌ عَنْ كَثْرَةِ الثَّوَابِ وَزِيَادَتِهِ **باید دانست** که فضل کلی مر انبیاء علیهم السلام است و احدی از اولیائی کرام بجنب رتبهٔ انبیائی عالی مقام نتوان رسید زیرا که انبیاء علیهم السلام معصوم اند از جمیع معاصی و مامون اند از خوف خاتمه مکرم اند بوحی و مشاهدهٔ ملک و محکوم اند بارشاد انام و تبلیغ احکام بعد از اتصاف کمالاتی که اولیائے عظام بآن متصف اند ملا علی قاری[۱] در شرح فقه اکبر میگوید اِجْمَاعُ الْعُلَمَاءِ[۲] عَلَى أَنَّ الْأَنْبِيَاءَ أَفْضَلُ مِنَ الْأَوْلِيَاءِ در شرح عقائد نسفی مذکور است لَا تَبْلُغُ وَلِيٌّ[۳] دَرَجَةَ الْأَنْبِيَاءِ بالجمله فضیلت انبیاء علیهم السلام از اولیائی کرام از قطعیات دین است هر که بخلاف آن اعتقاد دارد از دائرهٔ ایمان بیرون رود شیخ محی الدین عربی در طبقات[۴] صوفیه می طراز د غَلِطَتْ[۵] فِي النُّبُوَّةِ وَالْوِلَايَةِ وَزَعَمَتْ أَنَّ الْوِلَايَةَ أَعْلَى وَأَتَمُّ وَذٰلِكَ أَنَّهُمْ نَظَرُوا إِلَى قِصَّةِ مُوسَى وَالْخَضِرِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا إِلَى قَوْلِهِ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا أَوْ تَوَهَّمَتْ هٰذِهِ الطَّبَقَةُ أَنَّ حَالَ الْوِلَايَةِ أَفْضَلُ مِنْ حَالِ النُّبُوَّةِ لِرُجُوعِ مُوسَى إِلَيْهِ وَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يَخُصُّ مَنْ يَشَاءُ بِمَا يَشَاءُ خَصَّ الْأَنْبِيَاءَ بِالْمُعْجِزَاتِ ثُمَّ خَصَّ مَرْيَمَ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِقَوْلِهِ تَعَالَى وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا وَلَمْ يَكُنْ هٰذَا لِأَحَدٍ مِّنَ الْأَنْبِيَاءِ وَلَمْ تَكُنْ هِيَ نَبِيَّةً وَمَا هِيَ أَفْضَلُ مِنْ نَبِيٍّ وَأَصْفَ بْنِ

ش۵ از صوفیه در نبوة و ولایت غلط واقع شده است ایشان خیال کنند که ولایت اعلی واتم است بلحاظ قصهٔ موسی و خضر علیهما السلام ازینجا دانسته که حال ولایت افضل است از نبوة چه موسی نبی بخضر رجوع فرموده ... الله تعالی خاص میکند ... انبیا را بمعجزات خاص کرده ... مریم را ... نبی نبود ... نبی افضل ... آصف بن برخیا

[۱] این شرح مشهور است مگر فقه اکبر که متن وی بوده است از امام اعظم رح نسبت فقه اکبر امام همام از ابو مطیع بلخی مروی است از بیشتری درین باب خطا واقع شده تفصیل این مقام در رسالهٔ مقدمهٔ مهر انور نگاشته ام ۱۲ منه [۲] اجماع علما بر آن است که انبیا افضل اند از اولیا ۱۲ [۳] نمی رسد کدامی ولی در درجهٔ پیغمبران ۱۲ [۴] این رساله ایست از ابن عربی خیلے کیاب در کشف مذکور نیست درین

برخیا کان عندہٗ علم من الکتاب فاتی بعرش بلقیس قبل ان یرتد الی سلیمان طرفہٗ ولم یکن نبیا ھذا ولا انہٗ افضل من سلیمان علیہ السلام بھذا وذکروا ان الانبیاء یوحی الیھم بواسطۃ والاولیاء یتلقفون من الحق وذلک غلط فان الانبیاء علیھم السلام لھم رسالۃ بالواسطۃ والتلقف جمیعا وانھا بعیدۃ من الاغترارات والاغترارات وقعت فی احوال الاولیاء فی احوال الانبیاء والولایۃ والصدیقیۃ انما تماماھما واشراقھما بانوار النبوۃ ولو القی علی الخضر علیہ السلام ذرۃ مما شاھد موسی من سماع الکلام او رؤیۃ النور لانمحق حتی لایبقی منہ شیء وصحب الخضر عن موسی تھذیبا وتادیبا لاتعلیما واحسانا حضرت شیخ شرف الدین یحیی منیری رحمۃ اللہ علیہ در مکتوب بستم مے طراز ند اندر ہمہ اوقات واحوال بالاتفاق جملہ مشائخ طریقت رضوان اللہ علیہم اولیا متابعان پیغمبر اند وانبیاء فاضل تر اند از اولیا از انچہ نہایت ولایت بدایت نبوۃ ست و جملہ انبیاء ولی باشند اما از اولیا کسے نبی نباشد وہیچکس را از علمائے اہل سنت و جماعت ومحققان این طریقت اندرین مسئلہ خلافے نیست مگر گروہے از ملحدان کہ گویند اولیا فاضل تر از انبیا اند وتمسک بدین کنند کہ گویند اولیا ہمہ وقت با خداوند تعالی مشغول اند وانبیاء بیشتر وقت بدعوت خلق مشغول اند پس کسے کہ ہمہ وقت بحق مشغول باشد فاضلتر بود از کسیکہ او در بعض وقت مشغول بود وگروہے از جہال کہ

دعوی محبت این طائفہ کردند و بدیشان گمان نیکو کردند و ایشان را متابعت
کردند گفتند مقام ولایت برتر از مقام نبوۃ است و مر نبی را علم وحی باشد
و مر ولی را علم سر باشد و ولی بسر خبر باداند کہ پیغامبران را از ان خبر نباشد
و مر آن علم را علم لدنی نام کردند و این لقب را اشتقاق از قصہ موسی و خضر
گرفتند صلوۃ علیہما و گفتہ کہ خضر ولی بود و موسی نبی موسی دانائی وحی ظاہر بود تا اورا
بوحی ظاہر خبر نکردندے ندانستی بازو خضر علیہ السلام را علم لدنی بود غیب
بدانستے بے وحی تا موسی را بشاگردی حاجت آمد و استاد فاضلتر از شاگرد بود
اما آنکہ پیران این مذہب اند و بر دین ایشان اعتماد است ازین بیزار اند و روا ندارند
کہ ہیچکس را مقام برتر از مقام انبیا باشد یا برابر مقام انبیا باشد
اما جواب آن شبہ کہ ایشان گفتند آنست کہ خضر را فضل مقید بود آن علم لدنی است
و موسی را فضل مطلق بود و فضل مقید مبطل فضل مطلق نیست چنانکہ فضل مریم
پارسا رضی اللہ عنہا و آن فرزند بے مساس بشر ست باطل نہ کند فضل عائشہ رضہ
و فاطمہ رضہ را کہ ایشان را فضل مطلق بود بر جملہ نساء عالم انتہی و فضل جزئی مجال
معارضہ با فضل کلی بوجہ کلی ندارد چہ ظاہر ست کہ ہر اہل حرفہ مثل حائک و حجام
و خیاط و نجار بلحاظ صناعات خود ہا فی الجملہ زیادتی بر علماء دارند چہ علماء ازین فنون
و دستکاری واقف نباشند لیکن ایشان را فضلی بر عالم نباشد چہ صرف
زیادات موجب شرف نمی باشد شیخ محی الدین ابن عربی رحمۃ اللہ علیہ در باب
ثالث و سبعین از جزء ثانی فتوحات مکیہ مے نگارد فقد یزید
وَيَفْضُلُ بَعْضُ النَّاسِ غَيْرَهُ بِشَيْءٍ مَّا فِيهِ ذٰلِكَ الْفَضْلُ فَانَّ الفضل

۲۷ گاہے چنین اتفاق افتد کہ بعضی ارباب حرف را بر بعض فضیلت غالب شود ۱۲

فی هذا الوجه لا ینظر من حیث انه زیادة ولکن ینظر من حیث اعتبار زیادات لها شرف فی العرف والعقل کالعلم بالتجارة والخیاطة والعلم بالاحکام الشرعیة والعلم بما ینبغی بجلال الله وکل واحد منهم لا یعلم علم الآخر فیقال قد فضل التجار على الموحد بالدلیل بالتجارة وهذا لا یقال على جهة الفخر والمدح بل على جهة الزیادة ویقال فضل العالم بالله على التجار على طریق الشرف والفخر فمثل هذه المفاضلة هی التی تعتبر وهی ان یزید کل واحد على صاحبه برتبة تقتضی المجد والشرف

ف س ٥

آن یکی نحوی بکشتی در نشست — رو بکشتیبان نهاد او خودپرست
گفت هیچ از نحو خواندی گفت لا — گفت نیمی عمر تو شد در فنا
دل شکسته گشت کشتیبان زتاب — لیک آندم گشت خامش از جواب
باد کشتی را بگردابی فکند — گفت کشتیبان بآن نحوی بلند
هیچ دانی آشنا کردن بگو — گفت از من تو سباحی مجو
گفت کل عمرت ای نحوی فناست — زانکه کشتی غرق این گردابهاست

از قصهٔ حضرت موسی و حضرت خضر علیهما السلام که در کلام حضرت ملک العلام مذکورست نیک ظاهرست که با وصف نبوت حضرت موسی علیه السلام باکتساب بعضی از علوم از حضرت خضر محکوم و مامور شد قال سبحانه تعالى حکایة عن الخضر وموسى قال هل اتبعک

عَلٰی اَنْ تُعَلِّمَنِیْ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا وَقَالَ الْقَاضِی الْبَیْضَاوِی رح لَایُنَافِیْ نُبُوَّتَهٗ وَکَوْنَهٗ صَاحِبَ الشَّرِیْعَةِ اَنْ یَّتَعَلَّمَ مِنْ غَیْرِهٖ مَا لَمْ یَکُنْ شَرْطًا فِیْ اَبْوَابِ الدِّیْنِ فَاِنَّ الرَّسُوْلَ یَنْبَغِیْ اَنْ یَّکُوْنَ اَعْلَمَ مِمَّنْ اُرْسِلَ اِلَیْهِ فِیْمَا بُعِثَ بِهٖ مِنْ اُصُوْلِ الدِّیْنِ وَفُرُوْعِهٖ لَا مُطْلَقًا وَقَدْ رَاعٰی فِیْ ذٰلِکَ غَایَةَ التَّوَاضُعِ وَالْاَدَبِ فَاسْتَجْهَلَ نَفْسَهٗ وَاسْتَاذَنَ اَنْ یَّکُوْنَ تَابِعًا لَّهٗ وَسَاَلَ مِنْهُ اَنْ یُّرْشِدَهٗ اَنْ یُّنْعِمَ عَلَیْهِ بِتَعْلِیْمِ بَعْضِ مَا اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَیْهِ واز حضرت سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم منقول ست کہ بعضے از درجات ظاہرہ وکمالات باہرہ در افراد امتان باشد کہ انبیاء علیہم السلام بآن غبطہ کنند علامہ شیخ جلال الدین سیوطی رحمۃ اللہ علیہ در بدور[۱] سافرہ فے امور الآخرہ آوردہ عَنْ[۲] مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ اَلْمُتَحَابُّوْنَ فِی اللّٰهِ عَلٰی مَنَابِرَ مِنْ نُّوْرٍ فِیْ ظِلِّ الْعَرْشِ یَوْمَ لَا ظِلَّ اِلَّا ظِلُّهٗ یَغْبِطُهُمْ بِمَکَانِهِمُ النَّبِیُّوْنَ وَالشُّهَدَاءُ

این چنین احادیث بیشتر در جامع صغیر وغیرہ کتب حدیث مذکور ست بروز قیامت از صعقہ اولے تمامے انبیاء را حالت غشے طاری شود بجز حضرت موسے علیہ السلام - در بدور سافرہ مذکور ست وَ[۳]هٰذِهِ الْغَشْیَةُ لِلْاَنْبِیَاءِ اِلَّا مُوْسٰی فَاِنَّهٗ حَصَلَ فِیْهِ تَرَدُّدٌ فَاِنْ لَّمْ یَحْصُلْ لَهٗ فَیَکُوْنُ قَدْ حُوْسِبَ بِصَعْقَةِ الطُّوْرِ وَهٰذِهٖ فَضِیْلَةٌ عَظِیْمَةٌ فِیْ حَقِّهٖ وَلٰکِنْ لَا یُوْجِبُ اَفْضَلِیَّتَهٗ عَلٰی نَبِیِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ لِاَنَّ الشَّیْءَ الْجُزْئِیَّ لَا یُوْجِبُ اَمْرًا کُلِّیًّا

فضیلت عظیم ست مر حضرت ایشان را مگر ازین فضیلت وی بر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لازم نیاید زیرا کہ شئ جزئی موجب امر کلی نمی شود

و در تفسیر ابو السعود[1] رومی مذکور است یجوز[2] تفضیل المفضول علی الفاضل
فضلاً جزئیاً آمدی در بدائع می آرد یجوز فضل الجزئی للولی علی النبی
ملا جامی در نقد النصوص فی شرح الفصوص می آرد الفاضل[3] یجوز ان یکون
مفضولاً من وجه علامه دوانی رحمة الله علیه در رساله[4] تشبیه می آرد
تفضیل[5] الشیء علی الشیء قد یکون من بعض الوجوه دون البعض
چون این امر ثابت شد که فضل کلی مر انبیا راست علیهم السلام پس دانستنی است
که بعد نبی فضل کلی مر صحابه راست رضوان الله تعالی علیهم اجمعین که بے واسطه جمال
باکمال حضرت سرور انام علیه الصلوة والسلام بچشم سر دیده و با وے
صحبت داشته اند و دین و قرآن مبین از زبان فیض ترجمان وے شنیده اند
با مر و نہی الٰہی مخاطب گشته صرف مال و جان در راه وے بدون ریا و سمع
نموده اند حضرت مجدد رحمه الله در مکتوب دو صد و ہفتم از جلد اول فرماید ہیچ ولی
بمرتبهٔ صحابه نرسد اویس قرنی با آن رفعت شان که بشرف صحبت خیر البشر
علیه و علی آله الصلوة والتسلیمات نرسیده بمرتبهٔ ادنی صحابه نرسد شخصی از عبد الله
بن المبارک رضی الله تعالی عنه پرسید ایهما[6] افضل معاویة ام
عمر بن عبد العزیز در جواب فرمود الغبار[7] الذی دخل انف فرس
معاویة مع رسول الله علیه و علی آله وسلم خیر من عمر بن عبد
العزیز کذا مرقاة انتہی فضل جزئی بدیگران ہم ثابت ست لیکن ازین فضل
جزئی غباری بفضل کلی صحابه رضی الله عنہم نه نشیند حق تعالی جل شانه فرماید
یؤمنون بالغیب یعنی آن جماعت که ایمان می آرند بغیب و مراد ازین اینانند

[1] این تفسیری است مشہور
[2] جایز است تفضیل مفضول از روی فضیلت جزوی ۱۲ منہ
[3] بہتر است فاضل از جانب ولی است از روی فضیلت و مفضول ۱۲
[4] ابن رساله در بیان تشبیه ... ۱۲
[5] تفضیل بعضی بر بعضی گاہی است از بعض وجوه می شود نه از بعض وجوه دیگر ۱۲
[6] کدام افضل است معاویه یا عمر ۱۲
[7] غباری که در بینی اسپ معاویه که با رسول الله صلی الله علیه وسلم شده بود بہتر است از عمر بن عبد العزیز ۱۲

که بہ غیبت حضرت خیر البشر علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ یعنی بعد وفات آن سرور کائنات
علیہ افضل الصلوٰۃ واکمل البرکات ایمان مے آرند وبدون مشاہدۂ معجزۂ ظاہرہ
مصدق بجمیع مَا جَاءَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می شوند قلب ایشان
مطمئن بایمان مے گردد واز نور ایمان منور وروشن می شود وحاجت معاینہ
معجزات ظاہرہ وکرامات باہرہ نمی افتد از سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم سوال
کردہ شد یَا رَسُوْلَ اللهِ اَحَدٌ خَيْرٌ مِنَّا اَسْلَمْنَا وَجَاهَدْنَا مَعَكَ قَالَ
نَعَمْ قَوْمٌ يَكُوْنُ مِنْ بَعْدِكُمْ يُؤْمِنُوْنَ بِيْ وَلَمْ يَرَوْنِيْ ملا علی قاری
در شرح مشکوٰۃ می نگارد وَلَا يَخْفٰى اَنَّ الصَّحَابَةَ كَانُوْا مُؤْمِنِيْنَ بِالْغَيْبِ
لٰكِنْ بِاعْتِبَارِ بَعْضِ الْمُؤْمَنِ بِهٖ مَعَ مُشَاهَدَةِ بَعْضِهٖ بِخِلَافِ التَّابِعِيْنَ
فَاِنَّ اِيْمَانَهُمْ بِالْغَيْبِ كُلِّهٖ فَمِنْ هٰذِهِ الْحَيْثِيَّةِ اِيْمَانُهُمْ اَعْجَبُ
وَاَفْضَلُ شاہ عبد العزیز در تفسیر عزیزی می طرازند قدمائے صحابہ ایمان بالغیب را
درین آیہ بر معنے دیگر حمل نمودہ اند از حضرت عبد اللہ بن مسعود بروایت امام احمد
در مسند خود بروایت حاکم ودیگر محدثان معتبر ثابت ست کہ حارث بن قیس
روزے بایشان گفت کہ ما خیلے حسرت وافسوس می کنیم برانچہ از ما فوت شد
وشمارا حاصل گشت ای یاران محمد کہ بدیدار آن ذات مشرف شدید
عبد اللہ بن مسعود فرمودند کہ ما نیز افسوس وحسرت می کنیم بر چیزے کہ از ما فوت شد
وشمارا حاصل گشت کہ نادیدہ بہ محمد ایمان آوردید قسم بخدا کہ نبوت محمد نزد کسی
کہ او را دیدہ باشد از آفتاب ظاہر تر ست ایمان ایمان شماست باز سورۂ
بقر را تلاوت آغاز نہادند تا آنکہ بمفلحون رسیدند واین مضمون ابراز وابو یعلے

حاشیہ: ۱۰۰ ... ۳۰ ... نسبت ... ایمان ... بعض ... ایمان ...
* * * * * * * * *

وحاکم بروایت امیرالمؤمنین عمر بن الخطاب رض آوردہ اند کہ ایشان فرمودہ اند کہ من
روزے ہمراہ آنحضرت نشستہ بودم فرمودند کہ پیش من بگوئید کہ افضل
انواع ایمان ایمان کدام مردم ست عرض کردند یارسول اللہ ایمان فرشتگان
آنحضرت فرمودند کہ ایشان را چہ مانع ست منزلت فرشتگان را نزد خدا می دانید
مردم عرض کردند یارسول اللہ ایمان پیغمبران فرمودند از ایمان پیغمبران چہ عجب کہ
حق تعالے ایشان را برسالت ونبوت خود ممتاز فرمودہ است عرض کردند
یارسول اللہ ایمان کسانیکہ ہمراہ انبیا حاضر شدند وبردین جان خود را نثار کردہ شہادت
یافتند فرمودند ایمان ایشان چہ عجوبگی دارد کہ ہمراہ انبیا صحبت داشتہ اطوار واوضاع
آنہا را دیدہ یقین تام حاصل کردہ اند مردم عرض کردند یارسول اللہ پس بفرمائید
کہ ایمان کدام فرقہ افضل ست فرمودند کہ ایمان آن فرقہ کہ ہنوز در پشت پدر انند وبعد
از من خواہند آمد وبرمن ایمان خواہند آورد ومرا ندیدہ چند ورق سیاہ کردہ
در نظر ایشان افتاد وبسبب قوت ایمان موافق آن نوشتہ عمل نمودند این گروہ
در ایمان افضل اند از دیگران انتہی وشیخ عبدالحق دہلوی رحمہ اللہ در تکمیل الایمان می آرد
ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمودہ است کہ امر محمد صلی اللہ علیہ ظاہر وروشن بود برہرکہ
اورا دیدہ است ایمانی فاضلتر ازان نباشد کہ در غیب بوی ایمان آرند وبعضے از
مفسران یومنون بالغیب را ہم بدین معنی تفسیر کردند ونیز در حدیث آمدہ است کہ در
آخر زمان چنان شود کہ تمسک بدین وسنت من مثل گرفتن اخگر سوزان باشد بدست
ہرکہ در آن زمان متمسک بسنت بود اجروے مقدار اجر پنجاہ کس باشد پرسیدند
یارسول اللہ پنجاہ کس از ایشان یا از ما فرمودند بلکہ از شما انتہی فقیر حقیر گوید کہ بر

واقفان غموض کلام و رموز مقام نیکو روشن ست کہ این حدیث اشارتے بفضل جزئی می کند زیرا کہ فضل کلی مر صحابہ راست رضی اللہ عنہم حق سبحانہ تعالے ایشان را برائے صحبت و نصرت و اعانت حضرت خاتمیت برگزیدہ و تقویت دین قدیم و ارائتہ صراط مستقیم از ایشان رض شدہ دیگران را چہ یارا کہ بجنب و مقابل ایشان در آیند در اشعۃ اللمعات شرح مشکوۃ مذکورست نزد جمہور آنست کہ فضل کلی ثابت ست مر صحابہ را و این منافات ندارد بثبوت فضل بوجہ جزئیہ مر دیگران را انتہی و نیز در تکمیل الایمان مے آرد تحقیق و مختار ہمان ست کہ جمہور علماء بر آنند و مراد باین خیریت کہ پسینیان را اثبات کردہ اند از وجہ خاص ست کہ ایمان بغیب باشد و لیکن فضل کلی صحابہ راست و فضل جزئی منافات با فضل کلی ندارد انتہی در رسالۂ مبدء و معاد حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ می فرماید اگر ولی را فضیلے از فضائل جزئیہ حاصل شود کہ نبی را حاصل نہ بود و درجۂ خاص از درجات علیا میسر شدہ کہ نبی نداشتہ نبی را نیز از آن فضل جزئی و از آن درجۂ خاص نصیب کامل ست چہ حصول آن کمال بواسطۂ متابعت نبی ست و نتیجہ ایست از نتائج اتباع سنت او پس ناچار نبی را از آن کمال بہرۂ تام باشد قال علیہ الصلوٰۃ والسلام مَنْ سَنَّ سُنَّۃً حَسَنَۃً فَلَہٗ اَجْرُھَا وَ اَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِھَا[ع] لیکن ولی در حصول این کمال سابق ست و در وصول این درجہ مقدم ست و این قسم فضل ولی بر نبی جائز داشتہ اند کہ جزئی ست کہ مجال معارضہ بکلی ندارد انتہی یعنے اگرچہ بنظر ظاہر در بعض فضیلت جزئیہ سبقت و تقدم ولی بر نبی پیدا می شود کہ ناچار راجع بفضل جزئی ست فاما در حقیقت ہیچ وجہ فضل ولی بر نبی ہرگز لازم نمی آید چہ نبی را را

[ع] یعنی کسیکہ طریقۂ نیک ایجاد کند پس برای اوست مزد آن و مزد آن کسیکہ بران عمل کند ۱۲

ازان فضل خاص نصیب کامل و حظ وافر حاصل ست زیراکه فضل کلی که مناط افضلیت
ومدار محبوبیت ست این حضرات را حاصل ست ومعهذا آن نبی را ازین کمال مخصوص
استغناء تام حاصل ست چه کمالیکه ارفع و اعلی ست حضرت ایشان را ثابت ست
لیکن باوصف این استغناء و بی پروائی از ثواب آن کمال و از ثمرهٔ آن درجه
حضرت ایشان را نیز علیه السلام بهرهٔ کامل حاصل ست چه کمال امت در جریدهٔ
اعمال پیغمبر محسوب ست بدانکه واسطه دو قسم ست واسطه فی الثبوت و واسطه
فی العروض واسطه فی الثبوت عبارت ست از صفتیکه واسطه و ذی الواسطه هر دو
متصف شوند ولیکن اول سبب حصول ثانی شود کحرکة[٥١] المفتاح بواسطة
الید فان هناک حرکتین احدهما قائمة بالید وثانیهما
ثابتة فی المفتاح ناشیة عن حرکة الید واسطه فی العروض
عبارت ست از صفتیکه واسطه متصف شود حقیقة وبالذات وذو الواسطه متصف
گردد مجازا و بالعرض کحرکة[٥٢] جالس السفینة بواسطة السفینة فان
حرکة واحدة قائمة بالسفینة حقیقة وینسب الی جالسها
مجازا وهمین معنی در ما نحن بصدده مراد ست زیراکه کمال مذکور که موهم فضل جزئی
مسطور ست در حقیقت کسب آن از ولی و بواسطهٔ ایشان منسوب بجناب نبی می گردد محمد
بن نصیر الدین جعفر مکی در بحر[٥٣] المعانی فرماید جمیع شاهدان نبوت در درجه افضل اند

٥١ مثل حرکت کلید ست بواسطه دست وقت کشادن قفل و حرکت می باشد یکی ازان ست بدست کشاینده قائم می باشد دیگری بکلید که از حرکت دست پیدا می شود ۱۲

٥٢ مثل حرکت کشتی نشیننده که بواسطه کشتی متحرک می شود درینجا یک حرکت ست که به سفینه قائم ست حقیقة و مجازا به سوی جالس سفینه منسوب می شود ۱۲

٥٣ نصیر الدین جعفر مکی حسینی از اعاظم خلفائی شیخ نصیر الدین محمود ست در تفرید و توحید مقام عالی دارد و از افراد اولیاست در احوال ظاهر و باطن وی عقل حیران ست انچه از احوال خود بیان کرده ست محقق می شود که دعوی وحق عمر دراز یافته بود از زمان سلطان محمد تغلق تا زمان سلطان بهلول در حیات بود و سن شریفش از صد متجاوز بود آبا کرام او

از شاہدانِ ولایت باتفاق جمیع مشائخ قدس اللہ اسرارہم اما بعضے اولیاء امت حضرت رسالت علیہ السلام کہ در مقام قربت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اند نزدیک حضرت عزت جلت قدرہ فضل مقید دارند بر انبیاء دیگر چنانکہ حضرت علیہ السلام رمزے ازین مقام اولیاء خود نمودہ است وگفتہ اِنّیْ رَاَیْتُ رِجَالاً مِنْ اُمَّتِیْ فِیْ لَیْلَۃِ الْمِعْرَاجِ یَرَاھُمُ اللّٰہُ فِیْ مَقَامِیْ اینک قربت اولیاء حضرت رسالت علیہ السلام از وجہ تابہ قربت معلوم ست پس مقام رویت اللہ تعالی کہ خواجہ عالم علیہ السلام دارد ہیچ پیغامبرے را نیست ہم در رویت مشاہدہ دنیاوی بین کہ رمزے نمودہ است وفرمودہ کہ لِیْ مَعَ اللّٰہِ وَقْتٌ لَا یَسَعُنِیْ فِیْہِ مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِیٌّ مُرْسَلٌ اَمَّا وَلَا وَلِیٌّ نگفتہ زیرا کہ ایشان را در مقام ودر وقت خود مشاہدہ کردہ وکلام خود کہ با حضرت خداوند اعلی است باز نمودہ وہم درین معنی شیخ شیوخ شہاب الدین سہروردی قدس اللہ سرہ نیز در رسالہ خویش نبشتہ کہ یَرَاہُ الْمُؤْمِنُوْنَ فِی الْاٰخِرَۃِ کَمَا یَرَاہُ الْاَوْلِیَاءُ فِی الدُّنْیَا وَیَرَاہُ الْاَوْلِیَاءُ فِی الْاٰخِرَۃِ کَمَا یَرَاہُ النَّبِیُّ عَلَیْہِ السَّلَامُ فِی الدُّنْیَا وَیَرَاہُ النَّبِیُّ فِی الْاٰخِرَۃِ وَھُوَ الْمَقَامُ الْمَحْمُوْدُ الَّذِیْ لَا یُشَارِکُہٗ فِیْہِ لَہٗ مِنَ الْاَنْبِیَاءِ وَالرُّسُلِ اِلَّا اَوْلِیَاءُ اُمَّتِہٖ پس چون قربت خویش را مشاہدہ ومعاینہ خواہی کرد آنگاہ معلوم خواہد شد کہ از درجہ تا بہ قربت چند مقدار تخصیص ست ودیگر ازین درخواست موسی وتمنائی عیسی مسیح علیہ السلام کن کہ ہیچ کس نکردہ است وآنکہ سلف معلوم کردہ اند ودرین رسیدہ اند اما از ذہن ہای سقیم وعقل ہای عقیم پوشیدہ اند

دیدم بعض ایشان خود را در شب معراج بمقام خود ۱۲

با خداوند تعالی مرا وقتی است کہ گنجائش ندارد در آن ملک مقرب ونبی مرسل را ۱۲

اِعْلَمْ اَنَّ تِلْكَ الْوِلَايَةَ مَخْصُوْصَةٌ لِمُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَلِمُحَمَّدِيِّيْنَ
وَلِهٰذَا قَالَ عِيْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا لَيْتَنِيْ كُنْتُ مِنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ
عَلَيْهِ السَّلَامُ ثُمَّ قَالَ فَوَاللّٰهِ لَا تَحْصُلُ لِيْ اِلَّا بِمُتَابَعَتِهٖ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاِنَّهٗ كَمَا قَالَ اَبُوْ بَكْرِ الصِّدِّيْقُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَنْزِلُ
عِيْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ السَّمَاءِ الرَّابِعِ اِلَى الْاَرْضِ لِاَجْلِ تِلْكَ الْوِلَايَةِ
اَلَّتِيْ هِيَ مُعَايَنَةُ الْحَقِّ بِمُتَابَعَتِهٖ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَمَا
قَالَ مُوْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ مِنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پس این خواستن موسے کلیم اللہ و تمنا بردن عیسی مسیح علیهما السلام
همین ولایت حضرت رسالت علیه السلام است که خواجهٔ عالم علیه السلام فرموده است که
اَلْوِلَايَةُ مِنِّيْ ای محبوب گمان نبری که اولیاء را بر انبیا فضل می کنم گوش دار
اَلْمِثَالُ مَصَابِيْحُ الْاَقْوَالِ یعنی اگر تو درون خلوت با حضرت معشوق در قربت
مشاهده در آن مقام مخصوص باشی برادران ترا معیشت نباشند کسیکه محرمیت
برگردن خود دارند ایشان درون محرم و برادران بیرون نامحرم پس خوش آمد
و به آمد افضل بر برادران که در دهلیز اندکے باشد و روا نبود همچنین همه انبیا علیهم
السلام برادران حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم اند و اولیا به آمد و خوش آمد
آن حضرت اند لا محال در مقام خواجهٔ عالم علیه السلام قربت مشاهده یابند بهمین معنی
حضرت رسالت علیه السلام رمزے از قربت ایشان بیرون داده است که لِيْ مَعَ
اللّٰهِ تَعَالٰى فِيْ مَقَامِيْ وانیک فرموده اَلْوِلَايَةُ مِنِّيْ یعنی اَنَا مَدِيْنَةُ
اَلْعِلْمِ اَيِ الْوِلَايَةِ یعنی گفت من شهرستان ولایت ام و عَلِيٌّ بَابُهَا

یعنی دران شہرستان علم پسر عم من ست کہ علی ابن ابی طالب ست کرم اللہ وجہہ
پس این مدینہ شہرستان کدام ست کہ در دربان این شہرستان ہمچون علی کرم اللہ وجہہ
آمد اگر من این مدینہ را بتمامی بر حکم مشاہدہ عیان کنم و اسرار علی را کرم اللہ وجہہ
بیانے دہم کار نبوت ہمہ انبیاء بر زبان رود آ‌ے محبوب فضل مطلق مر اہل نبوت
راست المقصود این تفاضیل نبوت وقتی ست کہ ولایت و نبوت را در دو شخصی
اعتبار کنی اما ای محبوب ہر گاہ کہ نبوت و ولایت در یک ذات باشد باتفاق
جمیع مشائخ قدس اللہ اسرارہم ولایت را فضل ست بر نبوت ولہذا قالوا
الوِلَایَۃُ اَفْضَلُ مِنَ النُّبُوَّۃِ لِاَنَّ الوِلَایَۃَ عِنْدَہُمْ عِبَارَۃٌ عَنْ
شُہُوْدِ الْحَقِّ وَالنُّبُوَّۃُ عِبَارَۃٌ عَنْ دَعْوَۃِ الْخَلْقِ پس از اعلام شہود
افضل ست درین کلمات من خیدین کسان چون در فہم قاصر بودند گمراہ گردند چنانچہ
در کلام مجید و فرقان حمید عالمی ضلالت یافتہ اند کہ یُضِلُّ بِہٖ کَثِیْرًا وَّ یَہْدِیْ بِہٖ کَثِیْرًا

۵ ہر کہ زلفش دید کافر شد بحکم	ہر کہ رویش دید ایمان باز یافت
آفتاب ہر دو عالم آشکار	زیر زلف دوست پنہان باز یافت
چون بتاریکی زلفش غوطہ خورد	زندہ گشت و آب حیوان باز یافت
طالب دردت الم چون شد بجان	کز میان در درمان باز یافت

اگر عالمان عصر و شیخان دہر درین کلمات من سالہا بسیار و قرنہائے بیشمار
تامل شافی کنند واللہ ذرہ مقصود این فقیر را در نیابند انتہی ✦ ✦ ✦
امر ہشتم اززمان باستان ہیچ یکے از حضرات انبیاء یا اولیا نگذشتہ اند
کہ ایشان را از دست اعدا اذیتی نرسیدہ ملاحظہ رود کہ برائے حضرت آدم علیہ السلام

۷ ازینجا ست کہ گفتہ اند ولایت افضل از نبوت ست زیرا کہ ولایت نزد ایشان عبارت از شہود حق ست و نبوت عبارت از دعوت خلق

ابلیس بود و بہ حضرت نوح علیہ السلام حام کہ ایذا می رسانید و در پئے داؤد علیہ السلام
جالوت افتادہ بود و برائے سلیمان علیہ السلام صخر بود حضرت عیسی علیہ السلام را
دو حیات ست یکے حیات اولے در آن وقت بخت نصر عدو بود و دیگرے
حیات ثانی در آن دجال علم مخالفت خواہد برافراخت در پئے ایذا رسانی حضرت
ابراہیم نمرود کمر بستہ بود و بحضرت موسی علیہ السلام فرعون چہا چہا ایذاہا رسانید
و بہ سرور صلی اللہ علیہ وسلم بوجہل دقیقہ از ایذا رسانی فرو نگذاشت فرمود آنحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مَا اُوْذِیَ اَحَدٌ مَا اُوْذِیْتُ فِی اللّٰہِ عَزَّ وَجَلَّ
چنانچہ سخاوی در مقاصد حسنہ نگاشتہ نماز عبد اللہ بن زبیر علیہ السلام را بریا و نفاق
منسوب کردند و در حالت نماز وے آب گرم شدید الحرارت ریختند تا آنکہ چہرہ
اش سوخت و او را رضی اللہ عنہ بغایت استغراق خبرے نہ شد و بعد سلام از فقہ
پرسید چون مطلع شد فرمود حَسْبُنَا اللّٰہُ وَنِعْمَ الْوَکِیْلُ و تا زمانہ دراز از درد سر
و رود در ذاک بود سعد بن ابی وقاص را کہ از مشہود لہم بالجنۃ بود جہال کوفہ اذیت
می دادند تا آنکہ گلہ پیش حضرت عمر رضی اللہ بردند کہ او نماز بوجہ حسن نمی گزارد از
ائمہ اربعہ امام ابو حنیفہ را تازیانہ زدند و حبس کردند بہ امام مالک جفاہائے رسید کہ
کہ بست و پنج سال برائے جمعہ و جماعت برنیامد بہ امام شافعی اہل عراق و مصر مکروہات
رسانیدند و امام احمد حنبل را ضرب و حبس کردند و بخاری رحمہ اللہ را از بخارا خارج
کردند حضرت بایزید بسطامی را بواسطہ جماعتے از علماے ہفت بار از بسطام خارج
کردند حضرت ذوالنون مصری را مقید کردہ زنجیر انداختہ از مصر سوئے بغداد فرستادند
و اہل مصر جوق جوق با وے بودند تا شہادت زندقہ او ساختند

سمنون را از استخوان زدند و زنے را پول دادند تا بروے استغاثهٔ زنا کرد سمنون یک سال
مختفی ماند سهل بن عبد الله تستری را از تستر خارج کردند که بسوے بصره رفت و تکفیر
کردند ابا سعید خراز را از استخوان زدند و علمائی عصرش از تصنیفاتش که در علم توحید بود
کلمات چیده فتوے تکفیر دادند و جنید رحمة الله علیه وقتے که درس علم توحید میگفت
علی رؤس الاشهاد چند بار حکم به تکفیر دادند تا آنکه در خانه خود بیان مے فرمود از اشد
منکرین حضرت ایشان و سمنون و ابن عطا ابن دانیال بود تا آنکه پیش دانیال اگر
مذکور ایشان می شد رنگ چهره اش متغیر می شد حسین بن منصور حلاج رحمه الله را
به مجلس حامد بن عباس وزیر مقتدر با قاضی ابی عمر اتفاق بحث افتاد قاضی فتوے
بقتلش نگاشت و دستخط فقها که در آن مجلس حاضر بودند برگرفت حلاج گفت چرا
در پئے قتل من شدید من از اهل سنت و جماعت هستم عقیده سنیان دارم تصانیف من
موجود اند بنگرید این کلام را حلاج بار بار می گفت مگر ایشان اصغا نکردند و تعجیل جواب
همان وقت حلاج محبوس شد وزیر فتوی پیش مقتدر فرستاد او حکم قتل در داد اولاً حلاج را
هزار تازیانه زدند پس دست و پایش را بریده سرش از تن جدا کردند و جسمش سوخته
خاکستر در دجله انداختند و سرش بر پل بغداد آویختند ابا عثمان مغربی را با وصف
کثرت مجاهدات و علم و حال از مکه خارج کردند و سخت زد و کوب و مجروح نمودند
تا آنکه به بغداد اقامت ورزید و همدر انجا بحق پیوست و بر شبلی چند بار شهادت بر
کفر داده شد امام ابو بکر نابلسی از مغرب بسوئے مصر خارج کردند و شهادت
زندقه دادند پس سلطان حکم کرد تا او را سرنگون کشیده پوستش بر آوردند در حالیکه
پوستش بر می آوردند او قرآن بکمال تدبر و خشوع میخواند حتی قطع قلوب الناس
تا آنکه قلوب مردمان خفه کرده شد

غلام الخلیل ... چنانکه زنان ننشیند بر وی نهاد ... چنانکه ... گرفت و ... گرفت تا بفرمود که وی را بکشند چون سیاف را بر آوردند و خلیفه فرمان خواست
۴ داد از زبانش بگرفت چون آن شب سلطان بخواب دید که زوال ملک تو اندر زوال جان سمنون بسته است دیگر روز عذر خواست و بخوبی باز گردانید ش ۱۲

وَکَادُوْا اَنْ یَّفْتِنُوْا بہ نسیمی را بہ حلب سلخ کردند معاملہ آش عجیب و غریب ست
وقریب بود کہ باین در فتنہ انداختہ شوند ۱۲
چون او منکرین را جواب قاطع مید اد مخالفین حیلۂ ایذا رسانی چنین کردند کہ سورۂ اخلاص
نگاشتند و کفش دوز را مبلغے دادند تا در پاپوش دوختہ پس آن را خریدہ از
مقام بعیدہ بہ پیش وے بطور تحفہ فرستادند نسیمی کہ ازین معاملہ ناواقف بود
چون پاپوش در پا کرد بہ نائب حلب اطلاع کردند کہ نسیمی سورۂ اخلاص نویسانیدہ
در پاپوش دارد چون نعلین بہ حکم نائب حلب پارہ کردہ شد ازان سورۂ اخلاص
برآمد نسیمی ہیچ جوابش نداد پس حکم بہ سلخ وے دادند او در توحید اشعار میگفت
در پوستش برمی آوردند و او روے سلخ مے دید شیخ ابامدین را منسوب زندقہ
نمودند و از بجانہ خارج کردند تا بہ سوے تلمسان رفت شیخ ابوالحسن شاذلی ہرگاہ
در دیار مغرب بود وصیت کمالاتش در اقصای مغرب افتاد مردمان آتش حسد
افروختند و از استخوانش زدند و در ایذایش دقیقہ نگذاشتند تا آنکہ مردمان را
از ملاقات وے باز داشتند و او را زندیق می گفتند ہرگاہ شیخ عزم مصر کرد
بہ سلطان مصر نگاشتند کہ از زنادقۂ مغرب شخصی عازم آن نواحی ست کہ او را از بلاد
خود خارج کردہ ایم اعتقاد اہل اسلام را ضائع می کرد چنان نہ شود کہ از زبان درازی
خود سلطان را فریبد او از کبار ملحدین ست و قصہ اش بس دراز ست مختصر این ست
کہ خداوند کریم او را از کید ایشان محفوظ داشت بر شیخ عزالدین بن عبدالسلام
فتوی کفر دادند و برائے تنقیح عقیدۂ وے مجلسے قرار دادند بر شیخ تاج الدین
سبکی فتوے کفر دادند و شہادت دادند کہ او مبیح خمر ست و لواطت و در شب
زنار می بندد و او را از نجیر انداختہ از شام بمصر مقید آوردند عظیم شان و رفعت مکان

امام ابو حامد غزالی نہ چنان ست کہ درین ایام کسے لب بانکار او کشاید امام یافعی در نشر المحاسن می فرماید وَمِمَّا حُكِيَ وَاشْتَهَرَ وَرُوِيْنَا عَنِ الشَّيْخِ الْعَارِفِ بِاللهِ اَبِي الْحَسَنِ الشَّاذِلِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَنَّهُ رَاٰى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّوْمِ بَاهٰى مُوْسٰى وَعِيْسٰى عَلَيْهِمَا السَّلَامُ بِالْاِمَامِ الْغَزَالِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَقَالَ اَفِيْ اُمَّتِكُمَا حَبْرٌ كَهٰذَا قَالَا لَا شیخ ابن حوازم روزے کتاب احیا را دیدہ گفت این بدعت مخالف سنت ست چون شیخ مذکور معتقد علیہ تمامی سکان بلاد مغرب بود از جمع مردمان کتاب احیا طلب داشت و بہ سلطان آن زمان تحریص نمود سلطان مغرب منادی عام کنانید

حکایت کردہ شدہ مشہور ست و از ابی الحسن شاذلی رحمہ کہ آن دید رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم بجواب کہ فخر کرد از امام غزالی بموسی و عیسی علیہما السلام و فرمود صلی اللہ علیہ وسلم کہ آیا در امت ایشان کسی مثل این دانشمند کسی بود جواب دادند کہ نہ ۱۲ دانشمند جبر دانشمند و نیکوکار ۱۲

۵ احیاء علوم الدین کتابی ست مشہور در تصوف می گویند کہ احیا چنان حاوی ست کہ اگر معاذ اللہ تمامی کتب اسلام ضائع گردد و احیا باقی ماند کافی خواہد بود ابن جوزی در اغلاط احیاء (اعلام الاحیا باغلاط الاحیا) کتابی دارد و در تلبیس ابلیس ہم تعاقب نمودہ سبط ابن جوزی گوید کہ چون غزالی احیاء را بر مذہب صوفیہ تصنیف کردہ و قانون فقہ را گذاشتہ و احادیث غیر صحیحہ آوردہ ازین رو زبان انکار بر وکشادند ابو الخیر گوید کہ ایراد این چنین احادیث در ترغیب و ترہیب جائز ست صاحب کشاف فرماید بشرطیکہ حدیث موضوع نباشد حافظ زین الدین عراقی در تخریج احادیث احیا دو کتاب دارد یکی ضخیم دیگری وجیز در وجیز احادیثی درج کردہ کہ از ضخیم متروک شدہ بود کبیر در ۷۵۱ھ تصنیف فرمودہ صغیر بعد ۷۶۰ھ تصنیف شدہ نامش المغنی عن حمل الاسفار فی تخریج ما فی الاحیاء من الاخبار بودہ است چون ہنوز چند احادیث متروک بود حافظ ابن حجر در تخریج احیا کتابی نگاشتہ حافظ ابن حجر در ۸۵۲ھ انتقال فرمودہ حافظ قطلوبغا حنفی المتوفی ۸۷۹ھ تحفۃ الاحیاء فیما فات من تخاریج احادیث الاحیاء نگاشتہ غزالی کتابے دارد در حل مشکلات احیاء جمہور علماء بسبب مقبولیت احیاء اختصار وے کردہ اند احیاء در یکہزار و بست و پنج یوم تصنیف شدہ ۱۲

منہ سلمہ اللہ تعالے

کہ بر وے لعنت خدا ے تعالے باد کہ کتاب احیا پیش خود داشتہ حاضر نیارد
مردمان جوق جوق نسخ موجودہ بامتثال امر شیخ و سلطان حاضر آوردند بروز پنجشنبہ
مجلسے انعقاد یافت فقہائی وقت دیدہ فتوے باحراق دادند و چنان قرار یافت
کہ صباح آن بروز جمعہ سوختہ شود در شب جمعہ کہ بمیان بود شیخ ابوالحسن کہ مشہور
با بن حوازم ست بخواب می بیند کہ از باب جامع مسجد کہ ازان باب داخل مسجد
می شد بمسجد میرود و در رکن مسجد نورے دید و دریافت کہ سرور عالم صلی اللہ علیہ
وسلم و ابوبکر و عمر نشستہ اند و پیش این حضرات غزالی کتاب احیا در دست
گرفتہ ایستادہ است و ابوالحسن را دیدہ گفت کہ خصم ماست پس غزالی ہر دو زانو
بر زمین نہادہ و چون کودکان بزانو نزد ابوبکر و عمر رضی اللہ عنہما رسید تا آنکہ
نزد سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم فائز گشت و کتاب احیا پیش کردہ عرض داشت
کہ ملاحظہ فرمودہ شود کہ اگر این بدعت و مخالف سنت ست چنانکہ ابوالحسن
می فہمد توبہ کردم و اگر شئے مستحسن ست ازان بمن برکتے حاصل کن و از خصم من
انصافی بفرما سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم ورق ورق تا آخر ملاحظہ فرمودند
وارشاد فرمودند وَاللّٰهِ اِنَّ هٰذَا شَیْءٌ حَسَنٌ پس ابوبکر او را گرفت ہمچنان
معائنہ ساخت و بر زبان آورد وَالَّذِیْ بَعَثَكَ بِالْحَقِّ یَا رَسُوْلَ اللّٰهِ
اِنَّهٗ لَحَسَنٌ پس عمر گرفت و بعد معائنہ ہمچنان گفت پس سرور عالم صلی اللہ علیہ
وسلم حکم کرد تا پارچہ از جسم ابوالحسن برآرند و بروے حد مفتری نافذ کنند چون حسب حکم
بعد تجرید از ثوب پنج تازیانہ زدہ شد ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ لب بہ شفاعت
کشادہ کہ ابوالحسن انچہ گفتہ بطریق اجتہاد در سنت و بہ تعظیم سنت گفتہ غزالی ہم

فہم بخدا کہ این ہم سنت ۱۲
فہم خدا کہ او در ابحق بمعبود و فرمودہ و یار سول اللہ این نیکوست ۱۲ ۱۲

معفرت ساخت کہ ابوالحسن بیدار شد و بہ صبح جمعے از اصحاب خود واقعہ
بیان ساخت و قریب یک ماہ باین درد مبتلا بود پس احیار امعاینہ کرد مطلبی
صافی موافق کتاب و سنت بدہنش درآمد پس سرورِ عالم صلے اللہ علیہ وسلم آنجواب
دید کہ از دست مبارک خود بہ جائے ضرب مسح فرمود کہ درد زائل شد بعد بست و پنج روز
جاق شد آام یافعی بعد ذکر این حکایت می طرازد وَلَوْلَا اَنَّ هٰذَا الشَّيْخَ
الْمَذْكُوْرَ اَدْرَكَهُ اللُّطْفُ بِالتَّوْبَةِ وَالْهِدَايَةِ وَشَفَعَ فِيْهِ
الصِّدِّيْقُ وَسَبَقَتْ لَهُ الْعِنَايَةُ لَكَانَ يَمُوْتُ عَلٰى ذٰلِكَ الْحَالِ
وَيَلْقَى الْعَذَابَ الشَّدِيْدَ وَالنَّكَالَ ببنی کہ ابن جوزی کہ از حفاظ
و اکابر محدثین ست چہ قدر در تعصب حضرت محبوب سبحانی رضی اللہ عنہ افتادہ
در تاریخ یافعی مذکورست قَدْ سَمِعْتُ فِيْمَا مَضٰى اَنَّهٗ حُبِسَ بِسَبَبِ الشَّيْخِ
عَبْدِ الْقَادِرِ بِاَنَّهٗ كَانَ يُنْكِرُ عَلَيْهِ وَكَانَ بَيْنَهٗ وَبَيْنَ
اِبْنِهٖ عَدَاوَةٌ بِسَبَبِ الْاِنْكَارِ الْمَذْكُوْرِ اَخْبَرَنِيْ مَنْ وَقَفَ
عَلٰى كِتَابٍ لَهٗ يُنْكِرُ فِيْهِ عَلٰى قُطْبِ الْاَوْلِيَاءِ وَتَاجِ الْمَفَاخِرِ الَّذِيْ
خَضَعَتْ بِقَدَمِهٖ رِقَابُ الْاَكَابِرِ الشَّيْخِ مُحْيِ الدِّيْنِ عَبْدِ الْقَادِرِ قَدَّسَ
سِرَّهٗ وَنَوَّرَ ضَرِيْحَهٗ در تکفیر شیخ محی الدین بن عربی مردمان دقیقہ نگذاشتند

ؔ۴ مرآۃ الجنان تاریخی ست مشہور از امام یافعی درین تاریخ در بعض مواقع بر ذہبی ایراد کردہ و اصحاب فہم این تاریخ از ذکر صلحا مالا مال است امام عفیف الدین یافعی عارف کامل بود تصانیف وی خصوصا در تصوف مقبول قلوب افتادہ در سنہ ۷۶۸ انتقال کردہ منہ ؔ۵ در زمان بہستان شنیدم کہ میان ابن جوزی و فرزند حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی بسبب انکار او ... عداوت بود و ... اطلاع دادن ابن جوزی ... عبدالقادر جیلانی رضی اللہ عنہ

ؔ۱ اگر این شیخ را توبہ و ہدایت نصیب نمی شد و حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ لب بہ شفاعت وی نمی کشادند و عنایت بوی متوجہ نمی شد وی ابن حال می مرد و بعذاب اشد و عقوبت مبتلا می شد ؔ۲ نکال بالفتح عقوبت ۱۲ م ؔ۳ ابن جوزی عالم عراق و اعظم آفاق بود ذہبی در تاریخ کبیر گوید لا یوصف ابن الجوزی بالحفظ عندنا باعتبار الصنعة بل باعتبار کثرة الاطلاع و جمعہ در سنہ ۵۹۷ انتقال فرمود در سنہ ۵۹۵ از محبس اسطہ رہائی یافت از بعضے اولاد سیدنا شیخ عبدالقادر جیلانی رضی اللہ عنہ تخم عداوت کاشتہ تا بیاد اش وی روی سجن دید در انکار سیدنا جیلانی رحمہ رسالہ دارد ۱۲

شیخ کلیم الله جہان آبادی چشتی که از مشاہیر وقت خود بود در مکتوب نود و ہشتم
می طرازد که چون فقیرے شہرت پیدا می کند عیب جویان و عیب بینان
برائے آزار خاطر او فکرہا می کنند و می خواہند که رونق بازار او بکاہند
و آن معززان کاوش این ہا محقر شود این نمی دانند وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُوْرِهٖ وَلَوْ
كَرِهَ الْمُشْرِكُوْنَ سلطان نظام الدین اولیا را مردم بر سر منبر دشنام میدادند
و حضرت سلطان جیو بر آن مجلس حاضر مے بودند روزے کار از حد گزشت
بعض یاران شکایت به خدمت حضرت آوردند که زیاده ازین تاب نداریم که
ذم حضرت بر سر منبر بشنویم ما کشته خواہیم شد حضرت فرمودند که قوم بد ما را می گویند
ما عفو کردیم شما طفیل عفو ما نیز عفو کنید و این رباعی بر زبان مبارک راندند

رباعی

ہر که ما را رنجه سازد راحتش بسیار باد
ہر که ما را یار نبود ایزد او را یار باد
ہر که خارے افگند در راه ما از دشمنی
ہر گلے کز باغ عمرش بشگفد بی خار باد

شیخ محی الدین بن عربی گوید که او در شہر فارس با قطب وقت ملاقی شد
مردمان در پے انکار او بودند و دست راست او بریده بود چون قطب
وقت را معلوم شد که شیخ او را شناخته حکم کرد تا راز بر کسے فاش نه کند
شیخ قبول داشت و گفت که آنچه بر شما از دست مردم جفاہا می رود بر ما خیلے
شاق می گزرد قطب لب به پاسخ کشاد که اے محمد اگر تمامی مردم شہر شخص متمکن
فی المقام را ایذا دہند حلمش آن است که جانورے کوه را به دند تا از مکان خود
حرکت کند امام شعرانی در لطائف المنن می نگارد و مِنْ هُنَا كَانَ سَيِّدِيْ

ع اسد نمائی که تا کے کنند و دور
خود ست اگر چہ دشمن
تا خوش شود دشمنان ۱۲

عَلِیِّ الْخَوَّاصِ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالٰی یَقُوْلُ لَنَا کَثِیْرًا لَا یَکْمُلُ الْفَقِیْرُ
حَتّٰی یَکُوْنَ قُطْبًا یَدُوْرُ عَلَیْهِ الْاَذٰی مِنْ اَهْلِ اِقْلِیْمِهٖ کُلِّهِمْ
کَمَا تَدُوْرُ الرَّحَا عَلٰی قُطْبِهَا شیخ ابوالحسن شاذلی فرماید کہ طریقۂ انبیاء الله
واولیاء الله چنان جاریست کہ در ابتدائے امر شان مردمان اذیت ہا رسانند
واز اوطان ایشان را خارج کنند و بہتان و زور بر بندند ایشان صبر کنند تا بدولت
رسند نکتہ بس لطیف در ایذاء اولیاء الله این ست کہ چون زمرۂ اولیاء الله بہ عبادت
و زہد بسر برند و بر دست شان خوارق عادات ظاہر شود احتمال بود کہ مردمان بعبادت
شان متوجہ شوند چنانکہ نصاری حضرت عیسیٰ علیہ السلام را پرستش می کردند پس
حق سبحانہ وتعالی منکرین را گماشت تا بایشان ایذا رسانند و مورد مطاعن سازند
تا مردمان نفور کنند نظیرش آن ست کہ برای چشم زخم انواع حیل بکار می برند بر
رخ اطفال حسین و شکیل نقطہ سیاہ می زنند در کشت زار جماجم عظام مے آویزند
دیلمی مرفوعا روایت کردہ اِجْعَلُوْا فِیْ زُرُوْعِکُمُ الْجَمَاجِمَ پس این مطاعن بطور
دفع چشم زخم ست شیخ سراج الدین مخزومی کہ شیخ الاسلام شام بود در باب انکار شیخ
محی الدین عربی می فرماید اِنَّ لُحُوْمَ الْاَوْلِیَاءِ مَسْمُوْمَةٌ وَهَلَاكُ اَدْیَانِ
مُبْغِضِیْهِمْ مَعْلُوْمَةٌ وَبَعْضُهُمْ تَنَصَّرَ وَمَاتَ عَلٰی ذٰلِكَ وَمَنْ اَطْلَقَ
لِسَانَهٗ فِیْهِمْ بِالسَّبِّ ابْتَلَاهُ اللهُ تَعَالٰی بِمَوْتِ الْقَلْبِ ابوعبد الله
القرشی رَضِیَ اللهُ عَنْهُ می فرماید مَنْ عَرَضَ فِیْ وَلِیِّ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ ضَرَبَهٗ فِیْ
قَلْبِهٖ بِسَهْمٍ مَسْمُوْمٍ ابوتراب نخشبی گوید اِذَا اَلِفَ الْقَلْبُ الْاِعْرَاضَ عَنِ اللهِ
صَحِبَهُ الْوَقِیْعَةُ فِیْ اَوْلِیَاءِ اللهِ امام یافعی در نشر المحاسن الغالیہ فی فضل

مشائخ الصوفیۃ اصحاب المقامات العالیہ از اقوال مشائخ مے فرماید اَقَلُّ عُقُوْبَۃِ الْمُنْکِرِ
عَلَی الصَّالِحِیْنَ اَنْ یُّحْرَمَ بَرَکَتَہُمْ قَالُوْا وَیُخْشٰی عَلَیْہِ سُوْءُ الْخَاتِمَۃِ
شیخ مجد الدین فیروز آبادی صاحب قاموس گوید کہ ہیچکس را نمے رسد کہ انکار اولیاء
کند بہ بادی الرای چہ ایشان در فہم و کشف مراتب عالی دارند گاہے نہ شنیدہ ام کہ
کسے از اولیاء اللہ حکمی کردہ باشد کہ ہادم دین باشد مثلاً وضو یا نماز یا دیگر فرائض و مستحبات
را منع کردہ باشد البتہ ایشان کلام دقیق میگویند کہ فہمیدن آن دشوار باشد و نیز گفتہ
کہ قوم گاہے بمقامات و درجات علوم مجہولہ رسند کہ تصریحے ازان در کتاب و سنت
نیست لیکن علماء عاملین گاہے بمقتضائے استنباط و حسن ظن ایشان باز مرۂ صالحین
آن را بر کتاب و سنت عرض کنند کار ہر کس نیست کہ ہر گاہ کلامے بشنود کہ از دائرۂ فہم
او خارج باشد بآن خیال نیک پیدا کند بلکہ بر بعضے از ایشان بر صاحب آن قول لب
انکار مے کشاید وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ عَجُوْلًا ابی العباس بن شریح کہ منکر صوفیہ بود
در مجلس ابی القاسم جنید آمد تا از و کلامے شنود کہ از صوفیہ شائع گشتہ بعد سمع کلام
ہر گاہ مراجعت کرد کیفیتش پرسیدند گفت سخن ہیچ نہ فہمیدم اِلَّا اَنَّ صَوْتَ الْکَلَامِ
لَیْسَتْ بِصَوْلَۃِ مُبْطِلٍ نیز گفتہ کہ چنان کہ بہ اولیاء اللہ کرامات عطا کردند کہ فرع
معجزات است پس درین چہ باک است کہ بایشان عبارتے عطا فرمودہ کہ از فہم آن
فحول علماء قاصر بودہ اند شیخ الاسلام مخزومی گفتہ کہ ہرگز جائز نیست ہیچ عالمے را کہ
بر صوفیہ انکار کند تا آنکہ بر طریقۂ ایشان ردود افعال و اقوال ایشان را مخالف کتاب
و سنت یابد صرف بر بنای کلامی کہ مردمان بایشان منسوب کنند انکار ایشان روا نہ
بود بر منکر ضرور است کہ اقل درجہ ہفتاد امر را نگہدارد پس ازان او را انکار میرسد

۱ از اولیا باشد ... عقوبت منکر بر صالحین ... ۱۲

۲ کردہ ... جلای کنند ۱۲

۳ آواز کلام ... مبطل ۱۲

ازانجملہ آن است کہ در معجزات انبیاء اللہ علی اختلاف طبقاتہم وکرامات اولیاء علی اختلاف طبقاتہم غور نماید وباآن ایمان آرد واعتقاد کند کہ اولیاء اللہ در جمیع معجزات باستثناء بعضے ازآن وارث انبیاء بودہ اند ازان جملہ آن است کہ برکتب تفسیر سلفاً وخلفاً حاوی باشد تا اسرار کتاب وسنت واختلاف ائمہ مجتہدین وتفسیر وتاویل وشرائط ولغات عرب ومحاورات واستعارات را دریابد ازان جملہ ان است کہ مقامات سلف وخلف در معنے آیات صفات واخبار آن بہ فہمد وبشناسد کہ کدام معنے ظاہر گرفتہ وکدام راہ تاویل پیمودہ ودلیل کدام ازایشان راجح است ازانجملہ است تبحر در علم اصول ومعرفت منازعات علم کلام وازانجملہ است معرفت اصطلاحات قوم از تجلی ذاتی وصوری وماہو الذات وذات الذوات ومعرفت حضرات الاسماء والصفات وفرق میان حضرات وفرق میان احدیت وواحدیت ومعرفت ظہور وبطون وازل وابد وعالم الغیب والکوان وشہادت وشیون وعالم الماہیۃ والہویۃ وسکر وصحبت وَمَنْ هُوَ الصَّادِقُ فِي السُّكْرِ حَتّٰى يُسَامَحَ وَمَنْ هُوَ الْكَاذِبُ حَتّٰى يُؤَاخَذَ

(وکدام راست در سکر بودہ است تا ازان تومن نکردہ شود وکدام دروغ گو است تا از مواخذہ نمودہ آمد)

وَعِنْدَ ذٰلِكَ (ونزدان) پس ہر شخصیکہ از اصطلاحات قوم واقف نباشد چگونہ برحل کلام یا انکار بامری کہ مراد ایشان نیست قادر باشد شیخ ابن حجر[1] شرح بعض آیات ابن فارض رضی اللہ عنہ کردہ بہ شیخ ابی مدین فرستاد تاکہ اجازت نگارد شیخ تحریر فرمودہ

سَارَتْ مُشَرِّقَةً وَسِرْتُ مُغَرِّبًا	شَتَّانَ بَيْنَ مُشَرِّقٍ وَمُغَرِّبِ

[1] شیخ الاسلام شہاب الدین احمد عسقلانی ثم المصری در ۷۷۳ سنہ متولد شد اولا بہ فن ادب متوجہ شد پس در ۷۹۴ سنہ بہ تکمیل فن حدیث مصروف شد امام حفاظ محدثین بود کتب نافعہ در فن حدیث دارد فتح الباری از عمدہ تصانیف حضرت ایشان است در ذی قعدہ ۸۵۲ سنہ انتقال فرمود ۱۲

ونزد حافظ ابن حجر فرستاد ابن حجر برامرے کہ از و مخفی بود انتباہ گرفت و تا موت ملازمت شیخ ابی مدین گزید ÷

امر نہم حضرت قطب الاقطاب شیخ احمد بن عبد الاحد[1] از خطۂ پاک سہرند خاستہ کہ او شہری است میان دہلی و لاہور ÷

مثنوی

سوادش زلف رخسار فتوح است	غبارش توتیائے چشم روح است
ازان شہرے کہ نامش مضمر آمد	برائے ما عجب کانے برآمد
چہ معدن معدن قند مانے	بہ شکر او است این شکر فشانی
ازو پیدا بہ ہر شہری دکانہا	روان در دشت جانہا کاروانہا

نسبت آن جناب بہ بست و ہشت واسطہ بامیر المومنین سیدنا عمر رضی اللہ عنہ می رسد در ۹۷۱ھ قدم بعالم شہود نہادہ در کمتر ایام از تحصیل علوم فراغ حاصل کردند جامع معقول و منقول بودند و حافظہ قوی می داشتند بہ اندک زمان قران شریف یاد گرفتند بیشتر علوم از والد ماجد خود و برخی از علماء کبار آن زمان تحصیل کردند و بسیالکوٹ کہ شہری است از ملک پنجاب نزد مولانا کمال الدین[2] کشمیرے کہ از فحول دانشوران متورع بود و از باطن نیز بہرہ داشت بعضے کتب مشکلہ را چون عضدی و امثالہ

[1] شیخ عبد الاحد رح در عنفوان جوانی بخدمت شیخ عبد القدوس گنگوہی رح حاضر شدند و بکمند ارادت درآمدہ تلقین اذکار و تعیین اطوار فراگرفتند و طلب مصاحبت نمودند حکم شد کہ بعد تحصیل علوم بلاحظہ کبرسن شیخ بر زبان آوردند کہ ترسم پس از اتمام انصرام علوم دینیہ این گرامی صحبت را درنیابم شیخ فرمودند اگر آن وقت بفرزندم رکن الدین رجوع کن پس بعد از تکمیل علوم ظاہری بسبب انتقال شیخ از شیخ رکن الدین خرقہ خلافت قادریہ و چشتیہ پوشیدند و گرامی حیات را بہ افادات و افاضات بانجام رسانیدند و از کمال بی نفسی و تفرید با وجود کثرت تلامذہ ہیچ یکی اتجاوی خود قبول نکردند و حوائج خانہ از بازار خود می آوردند و خیلی متبع سنت بودند و سنتے را متروک نہ گذاشتند در سنہ انتقال فرمودند مزار پر انوارش بیرون سہرند بجانب غربی واقع است

آن شیخ کہ بود عالم اندر ہر فن	ہمانش گہر سر ازل را معدن	چون شیخ زمانہ بود در علم و عمل	تاریخ وصال او بگو شیخ زمین

[2] حلال دقائق و کشاف حقائق بود نسبت علمی غالب داشت مجموعہ علم و عمل و زہد و تقوی بود در سیالکوٹ و لاہور مستفاد عام

امر نہم در ذکر حضرت مجدد الف ثانی

خوانده اند وبعضے کتب احادیث را نزد مولانا یعقوب کشمیری علیه الرحمه گزرانده بودند
این شیخ یعقوب از خلفاء بزرگ شیخ معظم وقطب مکرم شیخ حسین خوارزمی بود ودر حرمین
محترمین زادهما الله شرفا نزد کبار محدثین انجا تصحیح حدیث نموده ونیز حضرت ایشان اجازت
تفسیر واحدی[1] را باجمیع مولفاتش چون بسیط ووسیط واسباب[2] نزول ونیز تفسیر بیضاوی
را باجمیع مصنفاتش چون منهاج[3] الوصول وغایة[4] القصوی وغیرهما وصحیح بخاری را
باجمیع مولفات او چون ثلاثیات[5] وادب المفرد وافعال العباد وتاریخ وغیر ذلک ومشکوة
تبریزی وشمائل ترمذی وجامع صغیر سیوطے وقصیدهٔ برده از عالم ربانی قاضی بهلول
بدخشانی یافته بودند وقاضی مذکور اجازت این کتب مذکوره از شیخ معظم عبدالرحمن بن
فهد داشته که او وآبای او در بلاد معظمه عرب از کبار محدثین بوده اند پس حضرت مجدد
حدیث مسلسل الرَّاحِمُوْنَ یَرْحَمُهُمُ الرَّحْمٰنُ تَبَارَکَ وَتَعَالٰی اِرْحَمُوْا مَنْ فِی الْاَرْضِ
(رحم کنندگان — الله تعالی رحم فرماید — رحم کنید کسانے را که در زمین بوده اند)
یَرْحَمْکُمْ مَنْ فِی السَّمَاءِ بیک واسطه قاضی از شیخ عبدالرحمن یافته حضرت
(رحم کند شمارا — الله تعالی)
مجدد رح در علم ادب ید طولانی داشتند روزی حضرت ایشان بمنزل فیضی در آمدند
او در تحریر تفسیر بے نقطه بود حضرت ایشان را دیده سر گشته التماس کرد که موضعی از تفسیر
پیش آمده که آن را بحروف غیر معجمه تاویل وتفسیر نمودن متعسر شده بسیار دماغ سوختم اما عبارت
دلخواه بدست نیامد حضرت ایشان در ساعت مطالب کثیره درکمال بلاغت برنگاشتند
که فیضی در حیرت رفت حضرت ایشان را بیعت وارادت از قطب زمانه شاهباز بلند آشیانه

م فی الطبقة الاولی من مشایخ مثل محمد بن عبد الله الانصاری وابی عاصم النبیل وابی نعیم وخلاد بن یحیی وعلی بن عیاش علیه شرح لطیف لمحمد شاه بن حاجی المتوفی سنه ۹۳۹ مجدد ۱۲

[1] امام ابی الحسن علی بن احمد واحدی نیشاپوری در سنه ۴۶۸ انتقال کرد ۱۲ [2] در کشف الظنون مذکور هست هو فهرس ما صنف فیه ۱۲ [3] منهاج الوصول الی علم الاصول رساله ایست مختصر از حاصل ومحصل ماخوذ است از محصول فخر رازی ومحصول ماخوذ است از مستصفے غزالی ومعتمد ابی الحسن بصری منهاج کتابی است که علمای مشاهیر بشرح آن متوجه شده اند تفصیلش در کشف الظنون مذکور هست ۱۲ [4] غایة القصوی در فروع شافعیه هست ومترجم عربیه وارد کما هو مبسوط فی الکشف ۱۲ [5] در کشف الظنون مذکور هست المراد به ما اتصل به الی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم من الحدیث بثلثة رواة تخصص الثلاثیات فی صحیح البخاری فی اثنین وعشرین حدیثا التی عن مکی بن ابراهیم وهو ممن حدثه عن التابعین وهم

حضرت خواجه محمد باقی بالله اویسی نقشبندی قدس الله سره حاصل بود منقول است
که حضرت خواجه قدس سره فرمودند که حضرت مخدوم ما مولانای بزرگ خواجه امکنگی
قدس سره ما را امر کردند که بهندوستان شو تا این سلسله شریفه را انجا از تو رواجی پدید آ
گردد ما خود را شایان این معنی ندیده تواضع نمودیم ایشان امر باستخاره کردند دران
استخاره دیدم که گویا طوطی بر شاخ نشسته و ما در دل خود نیت کردیم اگر آن طوطی
ازان شاخ آمده بر دست ما نشیند پس ما را کشایش ها درین روے خواهد نمود بمجرد
این خطور آن طوطی پرواز نموده آمده بر دست ما نشست و ما آب دهان خود در منقار او
کردیم و آن طوطی در دهان من شکر ریخت فردای آن شب این واقعه را چون بعرض
حضرت مولانا خواجگی قدس سره رسانیدیم فرمودند که شما را زود تر متوجه هندوستان
میباید شد که طوطی جانور هندی است در هندوستان از دامان شما عزیزی بوجود آید
که عالمی ازو منور گردد و شما را نیز بهره رسد منقول است که حضرت خواجه فرمودند که چون
بشهر سهرند شما رسیدیم در واقعه نمودند که تو در جوار قطبیت فرود آمده و از حلیه آن قطب
نیز آگاه گردانیدند هم صباح آن روز بدریافت درویشان و گوشه نشینان آن بلده رفتم
جماعه را که دیدیم نه ایشان را بران حلیه یافتم و نه آثار و حالت قطبیت از هیچ یک معائنه

سله ولادت حضرت خواجه در کابل بظهور پیوسته در ۹۷۱ه در تحصیل علوم رسمی شاگردی مجمع علوم و دانای مولانا صادق حلوای که از اجلهٔ
اعلام آن ایام بوده اختیار نموده و برفاقت مولانا از کابل بماوراءالنهر شده و باندک روزگار از سمو فطرت ایشان را بین الاقران امتیازی
پدید آمده و از فضائل بهره تمام روزی گشته اگرچه از تحصیل علوم صوری بقیه مانده که بسلوک این ... راه در آمده اند کما از ذکای فطرت و صفای
منبع دانش ایشان پایه بلند داشته تا آنکه بر تدریس کتب مشکله و حل مطالب غامضه قدرت تمام داشت از ایام تحصیل علوم صوری جوش مناسبت
این راه کاه بصحبت بزرگان مشغل می مع الله میرسانید تا آنکه در بلاد ماوراءالنهر که معدن این طائفه عزیز الوجود است بسیاری از مشائخ آن عهد دریافته
و نزد بعضی بعد درس توبه و انابت نیز هم آغوش گردیده بحضرت خواجه اویسی بودند تربیت از روحانیت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم و حضرت

نمودیم گفتیم شاید کسی از اہل این شہر قابلیت این معنی داشته باشد که بعد ازین بظہور آید
ہمان روز که شما را دیدیم ہم حلیه شما را موافق یافتم و ہم نشان آن قابلیت در شما مشہود گشت
منقول است که حضرت خواجه فرمودند که در بلدهٔ سہرند دیده شده بود که ما چراغ عظیم آنجا
افروختیم و مشاہد می گشت که ساعت بساعت نور آن چراغ افزون شد و نیز مشہود میگردید
که مردم از ان یک چراغ افروخته ما چراغہاے کثیره برافروخته اند این را نیز اشارت بمعامله
شما میدانیم حضرت خواجگی بیکے از مخلصان خود تحریر فرموده شیخ احمد نام مردی است از
سہرند کثیر العلم و قوی العمل روزی چند فقیر باو نشست و برخاست کرده عجائب بسیار از
روزگار اوقات او مشاهده نموده بآن ماند که چراغ شود که عالمہا ازو روشن گردد والحمد لله
تعالی احوال کامله او مرا بیقین پیوسته و این شیخ مشار الیه برادران و اقربا دارد ہمه
مردم صالح و از طبقه علماے چندی را دیده ام و ملازمت کرده جواہر عالیه دانسته استعدادہاے
عجیب دارند فرزندان آن شیخ که اطفال اند اسرار الٰہی اند بالجمله شجرهٔ طیبه است انبتہا الله
نباتا حسنا و نیز حضرت خواجه فرمودند که شیخ احمد آفتابی است که مثل ما ہزاران
ستارہا در سایه او گم اند الحاصل حضرت ممدوح از یمن نظر تربیت و برکات و ہدایت
حضرت خواجه رح بکمال و تکمیل واصل گردیدند پس در ساعتی که مشتری او و کسب
سعادت نماید حضرت ایشان را خلعت اجازت کامله پوشانید و بسہرند که وطن مالوف
آنحضرت بود رخصت فرمودند جمعی از طالبان صادق خود را در خدمت ایشان تعین
نمودند پس حضرت ایشان با نعمت ہای فراوان بوطن باز گشتند و بامر حضرت خواجه
در آن بلده بتربیت طالبان پرداختند ہمدران اندک ایام آوازه حضرت بلند شد
و آستان فیض نشان محط رحال و مجمع اصحاب کمال گشت علما از دور و نزدیک

[illegible]

بخدمت رسیدند وامرا از ترک وتاجیک بشرف حضور بهره ورگردیدند مشائخ عهد ارادت
آوردند اکابر زمانه بتواضع برخاستند بدولت ایشان مس ها طلا شد وذره ها آفتاب گردید
ذات بابرکات ایشان آیتے بود از آیات الٰہی ونعمتی بود از نعماے الٰہی ؎

هر لطافت که نهان بود پس پردهٔ غیب — همه در صورت خوب تو عیان ساخته اند
هرچه بر صفحهٔ اندیشه کشد کلک خیال — شکل مطبوع تو زیبا تر از آن ساخته اند

اطلاع بر مغیبات واشراف بر خواطر وتصرفات در مکنونات ادنی صفتے بود از صفات
جمیلهٔ ایشان شمارهٔ خوارق وکرامات که در کسب مقامات مروی شده به هفت صد میرسد
هرچند بحکم کلام ذی الاحترام قطب وقت ابو الحسن نوری نور الله مرقده که فرموده وَاَعْظَمُ
الْكَرَامَاتِ فِيْ زَمَانِنَا شَيْئَانِ عَالِمٌ يَعْمَلُ بِعِلْمِهِ وَعَارِفٌ يَنْطِقُ عَنْ حَقِيْقَتِهِ
همان کثرت علم وعمل ومعرفت اکمل حضرت ایشان کرامت شگرف بود ونیز بحکم آن گفته اند

؎ اشرف معجزات قرآن است ٭

دقائق حقائق آن غوث الخلائق عظیم ترین خوارق است فاما چون بعض متصدیانند که
شمهٔ از کرامات بشنوند لهذا کراماتے چند بمعرض بیان در آورده میشود تولد حضرت مجدد
حسب بشارت شیخ الاسلام احمد نامقی است در نفحات مذکور است که از حضرت شیخ
الاسلام احمد رسیدند که مقامات مشائخ شنیده ایم وکیفیت ایشان دیده از هیچ کس
مثل این حالات که از شما ظاهر میشود ظاهر نشده است فرمود که ما در وقت ریاضت هر ریاضت که دانستیم
که اولیاء خدا کرده بودند بجا آوردیم وبر آن مزیدی نیز کردیم حق بفضل وکرم خود هرچه
پراگنده بایشان داده بود یکبار به احمد داد ودیگر چار صد سال چون احمد شخصے پدید آید کما
عنایت ایزد تعالی درباب او این باشد که همه خلق بینند هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّيْ وفات شیخ احمد جام

در ۵۳۶ بود منقول است که آن حضرت بقصد سیر وگشت بیابان و دشت کابل متوجه شدند
روزی از قریه به قریه اخری تشریف فرما بودند که در میان راه آفتاب گرمی کرد و از حرارت
هوا و گرد و غبار تشنگی و ماندگی بر مخدوم زاده بزرگ رحمه الله و دیگران که پیاده در عنان
میرفتند غلبه نمود اما از غایت ادب جرأت عرض نداشتند درین میان حضرت ایشان بمرحومی
مولانا محمد یوسف سمرقندی که از قدماء اصحاب آنحضرت بود خطاب نموده فرمودند بهانا حرارت
آفتاب وتراکم غبار یاران را ایذا میدهد مولانا معروض داشت چون معلوم ومکشوف حضرت
ایشان است چه حاجت بعرض مخلصان است حضرت ایشان تبسم نموده گوشه چشم
حق بین جانب آسمان کرده چیزی در زیر لب گفته قدمی چند نرفته بودند که قطعه ابر ظاهر شد و
محاذی ایشان واصحاب ایشان آمده سایه افگند وبهمان مقدار که غبار فرونشیند وبه وحل
نه انجامد متقاطر شد وشمالی بغایت اعتدال وزیدن گرفت منقول است یکی از امراء دها
را سلطان وقت به غضب تمام از لاهور طلبید که از و تقصیرات بوقوع آمده از مشاهده کثرت غضب
سلطان حاضران را عقیده آن بود که بمجرد رسیدن او را بزیر پاسے پیل افگند وی نیز این
معنی را دریافته سخت هراسان گردیده بود چون بسهرند رسید بخدمت ایشان که غائبانه
اخلاصی داشت آمده بزاری تمام التماس حمایت نمود ایشان فرمودند انشاء الله سبحانه
خاطر جمع باشید که هیچ مکروهی نمیرسد بل سلطان التفات ومهربانیها خواهد نمود وی از
غایت اضطراب معروض داشت که انچه در حق این مخلص بزبان مبارک رفت آن را
بزبان قلم نیز بیارند وآن رقیمه را به من بسپارند که مرا اطمینان تمام حاصل گردد چون مبالغه
نمود حضرت ایشان تبسم نموده نوشته دادند که چون فلان از خوف غضب سلطان که
نمونه غضب الهی است به فقرا رجوع نمود فقرا او را در ضمن خود گرفته ازین مهلکه رهانیدند بعد از

مرخص فرمودن او بچندین روزیکی ناگاه خبر آورد که این شخص را سلطان آزار ها داده بزندان فرستاد چون خبر بسمع حضرت ایشان رسید تبسم نموده فرمودند در نظر بعض فقرا چون قلق صبح در آمده که وی از سلطان شفقت و عنایت بیند این خبر که میگویند صدق ندارد و تا بعد از دو سه روز خبر رسید که آن مرد همین که بنظر سلطان در آمد سلطان بخندید و از روی نصیحت کلمه چند با و درمیان آورد و انگاه بالتفات تمام خلعتش داد و رخصت فرمود منقول است یکی از سلاطین زاده ها را پادشاه وقت در زندان کرد و رای ملک بقتل آن مقرر شد آن بیچاره هر سو دست و پا می زد به فقرا نیز رجوعی نمود در ان اثنا حضرت ایشان به آگره تشریف فرمودند محبوس مایوس یکی از مخلصان منظور حضرت ایشان را که آشنای قدیم او بود طلب نمود و بزبان او از حضرت ایشان توجه خاص الخاص برای رهائی و خلاص خود نمود آن عزیز آمده به نهایت تضرع و الحاح التماس او را بعرض رسانید ایشان آن شب متوجه شده فرداش فرمودند که با و مژده رسان که از قتل خلاص شدی و از حبس عنقریب رهائی خواهد یافت این مژده با و رسانید اما وی را غلبه اضطرابی که داشت اطمینان تمام روی نداد بیکی از مجاذیب معتبر کس فرستاده التماس خلاصی خود از توجه او نیز نمود و آن مجذوب را بر زبان رفت که خاطر جمع دار که دیدم که قلاب یکی از اکابر نقشبندیه آمده ماهی او را از گرداب هلاکت کشید متعاقب آن سلطان زاده از حبس خلاص یافت و به منصب رسید منقول است که در سفری حضرت ایشان به رباطی فرود آمده بودند ناگاه بیاران فرمودند که مری گردید درین شهر امروز بلیه روی خواهد داد و در عامه اهل شهر سرایت خواهد نمود یاران مایکدیگری را خبر کنند که هر یک دعای ماثوره بِسْمِ اللّٰهِ الَّذِیْ لَا یَضُرُّ مَعَ اسْمِهٖ شَیْءٌ فِی الْاَرْضِ وَلَا فِی السَّمَآءِ گویند اَعُوْذُ

بکلمات اللّٰہ التامات من شر ما خلق را تکرار نمایند کہ ہر کہ این دعا را بخواند بعنایت اللہ سبحانہ وی واسبابش محفوظ ماند ازین فرمودۂ ایشان دو ساعت نرفتہ بود کہ در بعضی خانہ ہای آن رباط آتش در افتاد و بہ شدتے ہر چہ تمام تر مشتعل شد چنانکہ مردم از اطفاے آن عاجز گشتند و بسا خانہ ہا بسوخت و بسا امتعہ چہ بحرقت و چہ بسرقہ رفت مولانا عبدالمومن لاہوری کہ فاضل بود از مخلصان ایشان اسباب او نیز محروق گشت و او خود را بصد محنت بخدمت ایشان رسانید حضرت ایشان بمولانا فرمودند کہ مگر شما را کسے بخواندن دعاء ماثورہ مذکورہ خبر نہ کرد گفت نہ حضرت ایشان یاران را از عدم اخبار مولانا عتاب نمود و ہر یاری کہ آن دعا خواندہ بود و اسبابش بسلامت رہائی یافت منقول است شیخ محمد مسعود کہ برادر خرد حضرت ایشان بود و از مریدان مقبول صاحب کشوف حضرت خواجہ عالیشان قدس اللہ سرہما جہت کفاف معیشت بر سبیل تجارت بہ قندہار رفتہ بود در ان ایام بیخبری حضرت ایشان بخادمی کہ حاضر وقت بود فرمودند کہ عجب معاملہ است متوجہ احوال مسعود شدم ہر چند بدیدۂ مکاشفہ جست و جو نمودم وی را ہیچ جا در زمین نیافتم بعد ازان چون نیک متوجہ شدم صورت قبر او کہ بتازگی فوت شدہ در نظر آمد سامعان در حیرت رفتند بعد ازین فرمودۂ ایشان بچند روز رفیقانش رسیدہ خبر وفات او رسانیدند منقول است از شاہزادۂ[1] حق پژوہ دارا شکوہ کہ در سفینۃ الاولیا

[1] این شاہزادہ بادشاہ صورت درویش سیرت بود خرقہ خلافت از دست عارف حق آگاہ ملا شاہ پوشید و بخدمت حضرت میان میر بالاہم حاضر شدہ مستفید گردید در فقر شانی عالی و مرتبہ بلند داشت سفینۃ الاولیا سکینۃ الاولیا سر اکبر دیوان اکسیر اعظم رسالہ حق نما رسالہ معارف از وست سخنش دریای توحید است از دست اورنگ زیب عالمگیر برادر خویش بقتل رسیدہ

آنکہ شاہ بلند اقبال است　　رتبہ اش در مقام اجلال است
شاہ دارا شکوہ نامش بود　　بمقام دلی مقامش بود
شد چو زین دام گاہ حزن و ملال　　شد بفردوس با دل خوشحال
جمعہ دغرۂ مہ عاشور　　بود تاریخ وصل آن مغفور
سال تاریخ نقل آن شہ دین　　شد رقم صاحب بہشت برین
مرقد آن قتیل عشق الہ　　ہست در گنبد ہمایون شاہ

در ذکر حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ طراز دار از متاخرین مشائخ و صاحب ریاضت و مجاهدت و خوارق و تصانیف اند در اواخر حال بعضی بر شیخ تهمت کردند که شیخ میگوید مرتبۂ من زیاده است از خلفاے راشدین رضی الله عنهم اما این محض بهتان و افترای مخالفان است بر شیخ چرا که این فقیر خود شنیده از سیادت و نقابت پناه فضائل و کمالات دستگاه حقائق و معارف آگاه افضل فضلای عصر علامی فهامی استاذی حضرت میرک شیخ بن شیخ فصیح الدین که میفرمودند که وقتیکه ما را عبور بسهرند واقع شد و کیف ما اتفق ملاقات شیخ احمد روی داد در اثناے ملاقات بخاطر گذشت که اگر شیخ را کرامتی است باید که مردم انچه از ایشان بیان میکنند خاطر نشان من سازند و دیگر آنکه شنیده بودم که خواجه باقی که پیر ایشان است بے اجازت مولانا خواجگی امکنکی مرید میگرفتند و دیگر آنکه بخواجه خاوند محمود چه اعتقاد دارند چون ساعتے پیش شیخ نشستم جزوی از زیر مسند خود بمن دادند که مطالعه نمائید چون آنرا تمام بدیدم بمن گفتند ازین چیزی ظاهر میشود گفتم ازین خود هیچ ظاهر نمی شود و آنچه در ینجا است درست است

سله روزی در سفر گلبرگه فقیر حقیر را از جناب شاه معروف صاحب قادری که از مشاهیر مشائخ حیدرآباد نظام دکن بوده اند اتفاق صحبت افتاد و قال قال ذکر تحریر هدیه مجددیه بمیان آمد جناب شاه صاحب بر محنت فقیر لب تحسین کشادند و فرمودند که در ملت مشائخ انصار پیران طریقت از واجبات است و از واقعات خود بیان فرمودند که ایشان در عنفوان شباب بر افادات حضرت مجدد الف ثانی علیه الرحمة متوجه شدند و بمدت نه سال جلدی ضخیم برنگاشتند اتفاقاً نواب لشکر جنگ بهادر که از امرای حیدرآباد بودند برای ملاقات شاه صاحب تشریف فرما شدند و مجلد ضخیم را که پیش نظر شاه صاحب بود بر داشته از کیفیتش استفسار نمودند چون معلوم شد که تحریر شاه صاحب است بر رد حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ نواب صاحب فرمودند که صدور این فعل از حضرت شاه صاحب خیلی مستبعد است مناسب است که درینباب استخاره کرده بر بشارت عمل نموده شود شاه صاحب استخاره شرعیه کردند چون بخواب رفتند می بینند که ایشان در صحرای لق و دق وارد اند و در اینجا دوازده تن از اقطاب سر بمراقبه فرو برده اند ایشان السلام علیکم گفتند یکی از اقطاب اثنا عشر سر از جیب مراقبه برآورده جواب سلام دادند چون از ملاحظه حال معلوم میشد که این اقطاب بانتظار کسی نشسته اند که بزرگی نورانی صبیح و جیه بلند بالا با لباس سفید وارد حال ایشان شدند اقطاب خوش حال شده بتعظیم برخاستند شاه صاحب را معلوم شد که حضرت مجدد علیه الرحمة بوده اند همان قطب که جواب سلام پرداخته بودند جسارت نموده اشارت به شاه صاحب کرده عرض داشتند که این شاه معروف اند که تجریر ایرادات حضرت مصروف اند حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ نظر غیظ بر ایشان انداختند تا آنکه از فرط ندامت غرق عرق شدند چون بیدار شدند همان وقت مجلد ضخیم در آب شستند

گفتندپس بداینکه انچه از ما واقع شده همین ست وباقی افتراست و باز بعد از ساعتی گفتند که روزی خواجه خاوند محمد باینجا آمده بودند گفتند که خواجه باقی اجازت صریح از پیر خود ندارد بجهت آنکه روزی مولانا خواجگی امکنگی خربزه می خوردند وقاچ قاچ راخود بریده بدست حاضران ومریدان میدادند وبخواجه باقی نداوند اصحاب گفتند خواجه نیز حاضراند مولانا خواجگی امکنگی فرمودند ما خربزه با و درست دادیم خواجه باقی ازین استنباط کردند که مرا اجازت ارشاد دادند من گفتم این چنین نیست چراکه ما هرگز این چنین سخنی از پیر خود واز دیگر مردم نشنیده ایم بلکه خواجه باقی اباهی کردند که این کار از دست من نمی آید واین بار را من نمیتوانم برداشت ومولانا خواجگی میفرمودند که ما اجازت دادیم ترا این کار را باید کرد درین اثنا چندی از ریش سفیدان نیز گفته اند که ما دران مجلس حاضر بودیم که مولانا خواجگی اجازت ارشاد بخواجه باقی دادند خواجه خاوند محمود گفتند بس ما غلط شنیده بودیم وبعد ازان شیخ احمد فرمودند که انچه از مریدان خواجه خاوند محمود به ایشان اعتقاد دارد وخواجه آنچنان نیستند ومن آن اعتقاد بخواجه ندارم هر سه سوالی که در خاطر حضرت اخوند گذشته بود شیخ جواب داده منقول است چون علامة الزمان شیخ الاسلام هندوستان مولوی عبدالحکیم سیالکوٹی درا وائل یکے از معاندان حضرت شیخ بود شبی شیخ راخواب دید که روبروی وی آیه قُلِ اللّٰهُمَّ ذَرْهُمْ (گو خدا پس بگذار ایشان را) همی خواند به مجرد شنیدان این آیت جذب شیخ وشوق الٰهی مجددی دردل وی اثر کرد و قلب وی ذاکر گردید چون از خواب بیدار شد دل خود را ذاکر یافت چند روز به تصور شیخ ذکر حق کرد وخود را اویسی شیخ میگفت آخر بخدمت حاضر آمد وبدرجات والا رسید منقول است شیخ طاهر لاهوری قدس سره که از اعاظم خلفای حضرت مجدد است او ستاد شیخ محمد سعید ومحمد معصوم هر دو صاحب زاده شیخ بود قبل ازین بیعت به خاندان شاه

کمال گیتھلی قادری داشت چون عالم متبحر بود هر دو صاحبزاده تعلیم علم ظاهری از وی
میکردند روزی در محفل خانه منزل حاضر بود که حضرت شیخ مجدد را از راه مکاشفه احوال
شیخ طاهر ظاهر شد و فرمود که مرا معلوم شده است که شخصی از حاضرین این حلقه طوق کفر
بگردن خود خواهد انداخت و از راه هدایت و طریق دین متین خواهد برگشت و من بر پیشانی
وی لفظ بالکافر نوشته می بینم باستماع این معنی یاران که حلقه بندگی و اخلاص بگوش
جان میداشتند نهایت ترسان و لرزان شدند و از شیخ بزرگ مستفسر این حال شدند
که آیا ازین تمام اهل حلقه آن بی نصیب که باین بلا مبتلا خواهد شد کیست و نامش چیست
فرمود که آن شیخ طاهر است یاران مجلس بظهور این معنی متاسف شدند مگر احدی این
سخن بگوش شیخ طاهر نرسانید آخر کار بعد چند ماه شیخ طاهر بزنی کافره عاشق شد و طهارت
اسلام را مبدل بنجاسات کفر ساخت و زنار ارتداد بگردن جان آویخت چون شیخ
طاهر استاد حضرتین عالیین بود از وقوع این حال بسیار غم و الم دامنگیر حال هر دو صاحبزاده
بلند اقبال شد آخر روزی بوقت خوش بخدمت والد بزرگوار عرض کردند که استاد ما
غریق دریای کفر شده است توجه فرمایند که باز مشرف باسلام گردد فرمود که هرچه شدنی بود
شد که در لوح محفوظ بحق او همین مکتوب بود آخر هر دو فرزند سعادتمند در باب مغفرت
شیخ طاهر از بس اصرار کردند حضرت شیخ بخاطرداری فرزندان دلبند دست دعا بجناب
کبریا برداشت و عرض کرد که آلهی حضرت غوث الاعظم شیخ عبد القادر جیلانی فرموده است که
هیچ کس را بر قضای مبرم دست قدرت نیست مگر مرا چون یکی از دوستان خود را این
مرتبه عالی کرامت فرمودی من هم امید دارم که بواسطه من از شیخ طاهر این بلای ازلی
بگردد فی الحال تیر دعا بهدف اجابت رسید و شیخ طاهر از خواب غفلت و مستی عشق مجازی

[illegible] ... سال درس کلام ... چهل سال ... نود سال ... وفات او در ۱۰۶۵ ... بود رحمه الله تعالی ۱۲ منه

بیدار شده افتان وخیزان بخدمت شیخ حاضر آمد و دوباره خلعت اسلام پوشیده دست ارادت بدامان شیخ زد و در اندک زمان بدین مراتب عظمی رسید حضرت ایشان بعمر سه وشصت سال سنه ۱۰۳۴ ازین خاکدان بر بهشت جاودان نقل فرمودند تفصیل حالات در برکات احمدیه وحضرات القدس وغیره مذکور است عاجز گوید ؎

به سوی باغ جنان شد امام ربانی	ز سوز عشق دل عالمی کباب شده
به سال رحلت او گفت عاجز خسته	بسیر انفس و آفاق کامیاب شده ۱۰۳۴

اکنون در یافتنی است که ذات بابرکات حضرت شیخ مجدد رح از حلیه جمیع کمالات ظاهری و باطنی و از سائر شرائط مجددیت محلی و مجلی و مزین بود و تجدید و تائید دین متین از حضرت ایشان بوجهی ظاهر شده که ظلمت کفر و بدعت بانوار ایمان و سنت متجلی گشت و عماد سداد و رشاد در همگی قریه و بلاد برپا شده بنای اسلام استحکام یافت و تمامی دیار عرب و عجم از شام و روم و حجاز و یمن و حبش و تکرور و هند و سند وغیره از خلفاء حضرت ایشان رح فیضیاب گردید تا آنکه مشائخ وقت از مشیخت استعفا داده به ملازمت صحبت بابرکت حضرت رح افتخار دارین ورزیدند و اولیاء عصر بانقیاد و فرمان برداری باوج بلندی و قرب صمدی رسیدند و سالکان طریقت بر مدارج ولایت و معارج هدایت آناً فاناً ترقی می نمودند و عجائب انوار و غرائب روزگار در اندک زمانه مشاهده می کردند که به صحبت دیگران سالها میسر نبود و بعضی از کمالات و مقامات که بر کملین سابقین رضوان الله علیهم اجمعین منکشف نه شده بود از زبان حضرت ایشان ظاهر شد چنانچه مولانا شاه عبد العزیز[۱] دهلوی رح درینباب تحریر می فرماید ولایات در

۱؎ امام المحدثین مقتدای مفسرین جامع علوم ظاهری و باطنی بود در علم و حلم و ورع و تقوی و تدریس و تلقین رتبه بلند و مقامی ارجمند داشت خلق بی تعداد و بیشمار بشاگردی آن زبدة الابرار بهره یاب شده و بمقام فضیلت و تکمیل رسیدند درین زمانه اخیر اگر ذات بابرکات ویرا خاتم الاولیا گفته آید بجا است سر الشهادتین بستان المحدثین تفسیر عزیزی تحفه اثنا عشریه وغیره از تصانیف وی مقبول عالم و عالمیان است تعلیقات بجواب شیخ عبد الحق وارد و فتاوی و مکاتیب

زمان قربت از زمان سعادت نشان آنحضرت رائج و متداول شدند و صحابه و تابعین و
تبع تابعین وَهَلُمَّ جَرًّا اِلیٰ زَمَانِ الْجُنَیْدِ وَاَقْرَانِهٖ ثُمَّ هَلُمَّ جَرًّا اِلیٰ زَمَانِ رُؤُسَاءِ الْقَادِرِیَّةِ
وَالْجِشْتِیَّةِ و طریق تحصیل آن مدون و مبوب و مفصل گردید بخلاف مقام خلت که درین
عهود متطاوله اصلا کسی مذکور آن نکرد و نه طریق تحصیل آنرا کسی بیان نمود تا هزار سال گذشت و طریق
تحصیل آن مقام در پرده اختفا و احتجاب ماند تا آنکه حق سبحانه تعالی حضرت مجدد را برروی
کار آورد و ایشان را منشا ظهور این مقام که در جوهر شریف آنحضرت صلی الله علیه وسلم مودع
و مکنون بود گردانید و هزاران طالبان را بطفیل ایشان سلوک این طریقه میسر شد الحمد لله
حالا بیان طریقه بوجهی نمایم که اختصاص آن باتباع مجددیه کالشمس فی رابعة النهار منکشف
گردد قبل از حضرت مجدد طرق همه از راه محبیت و محبوبیت بوده اند اول راه محبیت می پیمودند
و آخر بمرتبه محبوبیت فائز میشدند و انچه لوازم محبیت است از ذکر جهر و وجد و شوق و انکسار
و تضرع و صبر و توکل و رضاجوئی و مراقبه صفات خصوصاً احاطه و معیت و استغراق در
توحید فعلی و خود را کَالْمَیِّتِ فِیْ یَدِ الْغَسَّالِ داشتن و صفات خود را و غیر خود را مستهلک
(مثل مرده در دست غسال ۱۲)
در صفات او دیدن بلکه ذات خود را در ذات او مندمج ساختن و حسن و جمال او را در هر مظهر
مشاهده نمودن دران کوشش بلیغ مینمودند تا آنکه با نوار و تجلیات در ابتدای سلوک و
فنا و بقا در انتها آن فائز می گشتند و دم اتحاد می زدند که اَنَا مَنْ اَهْوٰی وَمَنْ اَهْوٰی اَنَا تا آنکه
(من محبوب ام و محبوب من است ۱۲)
حضرت خضر بحضرت عبد الخالق غجدوانی که ارهاص طریقه مجددیه بودند تعلیم ذکر خفی نمودند باز در
عهد حضرت خواجه نقشبند این معنی برگ و بار پیدا کرد لیکن در عهد حضرت خواجه عبید الله احرار
علوم توحید باین نسبت ممتزج شدند و غلبه پیدا کردند تا آنکه حضرت مجدد قدس الله سره آن
همه را در بطون رسانیدند و از چاک سینه خود سراغی به محبوب پیدا کردند حالا عنایت ساری

ف پس همچنین است تا زمان جنید و اقران او پس همچنین تا زمان سرداران قادریه و چشتیه ۱۲

موقوف شد وشوق واشتیاق ووجد وجناحات وتضرع یکطرف ماند هرچه هست در قلب وروح وسر وخفی واخفی وعناصر بدن است تا آنکه انوار وتجلیات از باطن خود می افتد ورفته رفته بمقام خلت میکشد معنی محبیت عاشقی است ومعنی محبوبیت معشوقی است ومعنی خلت یارانه است وسابق عاشقی ومعشوقی بود درینجا آرزو ونیاز از جانبین است وسرگوشیها از طرفین واقع میشود ودر عاشقی نعره وبیتابی وسر بر در ودیوار شکستن ودر معشوقی غنج ودلال وفخر ومباهات بوده است اینست طریق خلت بطریق اجمال واگر تفصیل آن کسے خواهد با اتباع مجددیه چندسال نشست وبرخاست نماید ودر وجدان خود نظر کند که چه رنگ پیدا میشود ورای طرق سابقین انتهی علما مشار الیهم بالبنان که در طول باع نظیر خود نداشتند بملاحظه براهین ساطعه وحجج قاطعه به مجددیت حضرت ایشان لب کشادند چنانچه مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی ومولانا جان محمد لاهوری ومولانا عبد السلام دیوکی وغیرهم رحمة الله علیهم اجمعین در تحریرات وتقریرات خودها حضرت ایشان را مجدد الف ثانی گفته اند صاحب جواهر الحقائق در کتاب خود می آرد امام ربانی شیخ احمد سهرندی از اکابر صوفیه است وجامع علوم ظاهری وباطنی وصاحب مقامات علیه وکرامت جلیه است اکثری از علما وعرفا او را بزرگ داشته اند فاضل محقق مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی بر مجددیت وی رفته ومجدد حادی عشر گفته هست ومشاهیر عرفا در سلسله وی در هند وسند وعرب وعجم خصوصا در روم وشام وعراق وکردستان ودیگر

سله معنی مجدد الف ثانی نزد ایشان قدس الله سره ایشان اینست که واسطه فیض ولایت درین هزار دوم وجود مبارک ایشان است چنانچه تحریر فرموده اند که بر من منکشف ساختند که حضرت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه وجناب سیده ... واسطه فیض ولایت طبقا اند اگر اولیا هم سابقه باشند ولیکن ازیشان تا زمان حضرت شیخ عبد القادر جیلانی ... بعد ازان ایشان بر سر الف ثانی حق سبحانه تعالی مرا هم ازین منصب نایب ایشان فرموده سرفراز باین خلعت نموده لهذا درین هزار دوم هرکس که به رتبه ولایت میرسد واسطه فیض او منم ... باشم ... المعارف

ذکر مجدد الف ثانی بودن حضرت

بلدان و درین زمان اشتہار تمام دارد آوست کہ نشر انواع علوم واسرار فرمودہ در شرح مقامات طریقہ از سابقین سبقت بردہ است دآوست کہ بفہم مقطعات قرآنیہ معزز گشتہ و بحصول اسرار متشابہات فرقانیہ امتیاز یافتہ است وآوست کہ اسمار انبیاء بہ ہندوستان وتابعان ایشان بروی مکشوف گشتہ ومقامات و درجات ایشان رامبین ساختہ است وآوست کہ باعلام آلہی جلشانہ مراتب ولایت ونبوت ورسالت وکمالات اولی العزم ومقامات خلت ومحبت بیان فرمودہ ومخصوصات سید انبیاء علیہ وعلیہم الصلوۃ والسلام ظاہر نمودہ است قدس اللہ تعالی روحہم وافاض علینا فتوحہم انتہی مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی در مکتوب اسمی حافظ صدر الدین حیدرآبادی می طرازد ہرگاہ این معرفت پختہ نشد ورفتہ رفتہ در فہم کلمات عارفان طریقہ مردم کج فہم راہ الحاد پیمودند واین معرفت غامضہ را وسیلہ ابطال شرائع وتکلیفات نمودند ومذہب شیخ محب اللہ الہ آبادی کہ ظاہرش قدم در وادی الحاد میزد شیوع تمام ورواج مالاکلام یافت عنایت خداوندی حضرت شیخ احمد سہرندی را بر روی کار آورد وعلوم غریب بر ایشان القا فرمود من قبیل تعدیل الحار بالبارد والرطب بالیابس تا ہیئت اعتدالیہ ورا ذہان مردم جاگیرد وباطل ممزوج بحق ارتفاع وامضا پذیرد وہمین است مصداق معنی مجددیت انتہی آدل کسے کہ حضرت را مجدد الف ثانی گفت مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی رحمۃ اللہ علیہ بود در برکات احمدیہ میطراز راقم حروف گوید مرا بر دل خطور میکرد اگر یکے از اعاظم علماے وقت این معنی را کہ حق سبحانہ حضرت ایشان را مجدد الف ساختہ مسلم میداشت تائید تمام بود تا روزی باین خطرہ بخدمت

سلہ وی از اکابر علماء واعاظم علمای عہد خود بود در علوم باطنی وحید عصر و در علوم ظاہری فرید دہر در تمامی علوم ماہر بود در زمان وی مرجامعیت کسے ہم پایہ او نبود در پیش میرزا ہاہروی وملا محمود جونپوری غالب آمدہ شاگرد حضرت مولانا کمال الدین کشمیری است تصانیف عدیدہ دارد کہ ہمہ اشغص مقبول افتادہ حاشیہ بیضاوی حاشیہ مقدمات تلویح حاشیہ خیالی حاشیہ شرح شمسیہ حاشیہ مطول حاشیہ عبد الغفور ترجمہ غنیۃ الطالبین وغیرہ مولانا سا ؎

حضرت ایشان رسید باین حقیر خطاب نموده فرمودند که مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی که در علوم
عقلیه و نقلیه و تصانیف علیه چون وی در دیار هند نمی نماید کتابے بما نوشته بود تبسم نموده
فرمودند یکی ازان فقرات مدحیه این بود که مجدد الالف الثانی انتهی حضرت مجدد اشتغال با
تصانیف هم داشتند از تصنیفات حضرت ایشان هست رساله تهلیلیه و رساله اثبات النبوة
و رسالة المبدء و المعاد و رساله مکاشفات غیبیه و رساله آداب المریدین و رساله معارف لدنیه
درین ذکر احوال و مقامات خاصهٔ خود بیان فرموده و رساله رد شیعه و تعلیقات عوارف و
شرح رباعیات خواجه عبد الباقی علیه الرحمه ورای آن مکاتیب حضرت ایشان رساله هاست
که هر رساله ازان محتوی اسرار ها است هیچ یکے از متقدمین مثال آن بچشم سر ندیده و احدی
از متاخرین بگوش حقیقت و معرفت نظیرش نه شنیده اشتهار و قبولیت آن امری است
خدا داد و تحریرش همان و اشتهارش همان مکتوبات و تصانیف هیچ از مکملین باین غائت مشتهر
نگردیدند اگرچه در زمان حضرت مجدد بعض حضرات لب باعتراض کشادند و بعد ازان نیز سلسله
رد و انکار دراز بود مگر بقدر انکار بلکه مزیدی بر آن تائید غیبی درجه شهرت و قبولیت افزود حضرت
مجدد علیه الرحمه باوصف کمالی که داشتند به جواب هیچ معترض متوجه نه شدند بلکه در مکتوب دوصد
و چهارم از جلد اول تحریر می فرمایند از سخنان پریشان ارباب خسران محنت نه کشند کُلٌّ یَّعْمَلُ عَلٰی
شَاکِلَتِهٖ لایق آنکه بمکافات و مجازات متعرض نشوند دروغی را فروغی نیست باعث کسادت
بازار آنها کلمات متناقضه آنها خواهد بود وَمَنْ لَّمْ یَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ مِنْ نُّوْرٍ شغلے که پیش دارند
در همان کوشند و از غیر ان چشم پوشند قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِیْ خَوْضِهِمْ یَلْعَبُوْنَ انتهی ازانجا که از زمان
باستان چنان معمول است که مردمان در پے ایذا رسانی خاصان خدا افتند چنانکه ذکرش کرده
شد با حضرت مجدد رح نیز دقیقه از عداوت نامرعی نه گذاشتند و بیشتر سبب هیجان این فتنه انکار

توحید وجودی لیست واثبات توحید شہودی است چرا کہ از چہار صد سال یعنی از عہد حضرت شیخ بن عربی رحمۃ اللہ علیہ تا عہد مبارک ایشان ادعیہ اسماع واذہان مردم از مسئلہ وحدت وجود مملو بودہ است وانکار حضرت مجدد بر توحید وجودی نہ مثل انکار علمای ظاہر است بلکہ از مقامی کہ وجودیہ تکلم می کنند تصدیق وتسلیم آن مینمایند این قدر ہست کہ مقصود اصلی را فوق این مقام میفرمایند وغیریتے فی الجملہ بین الحق والخلق بنہجے کہ مخل وحدت وجود حقیقی کہ متحقق در خارج حقیقی است نگردد ثابت می کنند بہ خلاف وجودیہ کہ درمیانہ حق وخلق عینیۃ اثبات مینمایند و نیز چون بنا ر طریقہ حضرت ایشان بر اتباع سنت است مبتدعین درپے انکار حضرت ایشان شدند وچون جہانگیر بادشاہ بیشتر اوقات درحالت سکری بود وقت را غنیمت دانستہ باو اطلاع دادند کہ حضرت مجدد رحمہ مقام خود را فوق مقام صدیق اکبر گوید چون جہانگیر تفتیش حال کرد حضرت امام ربانی لب بہ پاسخ کشادند کہ شما خدام را برای خدمتی خاص بایوان خود طلب می سازید وآن خادم بعد طی مقامات امرا پیش شما میرسد باز بہ محل خود عود می کند ازین خادم را تفوقی بر امرا نمی باشد جہانگیر خاموش شد پس شخصے از حضار بہ جہانگیر گفت کہ تکبر این شیخ نگریستنی است کہ ترا سجدہ نہ کرد شما کہ ظل اللہ وخلیفۃ اللہ ہستی بلکہ تواضع معمولی ہم بجا نیاوردند پس جہانگیر حکم کرد تا بہ قلعہ گوالیار مقید کردند ؎

حال درویش ہمان بہ کہ پریشان باشد	پر شود خانہ ز خورشید چو ویران باشد

سلہ بعض اہل تواریخ این رافتنہ انگیزی روافض قرار دادہ کہ در عہد جہانگیر سر برداشتہ بودند چنانچہ تفصیل در رسالہ انوار احمدیہ مذکور گشتہ در خزینۃ الاصفیا از مولوی غلام سرور چشتی مذکور است ۱۲ سلہ جہانگیر بن اکبر بادشاہ چغتای بتاریخ چہار دہم ربیع الثانی سنہ ۱۰۱۴ بر تخت سلطنت نشستہ است وتا بست ویکسال وہشت ماہ وسیزدہ یوم بادشاہی نمود وپنجاہ وہفت سال ودیازدہ ماہ ودہ یوم عمر یافت سلطان را با نورجہان زوجہ شیر افگن خان تعلقی بود چون شیر افگن خان بمرد از ملکہ معظمہ گردید ونورجہان بدین غایت بر مزاج شاہی مسلط شد کہ حکومت بادشاہ محض برای نام بود اجرای احکام مالی وملکی وفیصلجات ومہمات سلطانی صرف متعلق بذات نورجہان بیگم بود بحدیکہ سکہ زر ہم بنام نورجہان بیگم بدین بیت مضروب شدہ ؎ ۱۲

شاه‌ٰله جهان که عقیدتے با حضرت امام میداشت افضل خان وخواجه عبدالرحمن را که از مقربان ومعتمدان شاه جهان بودند با بعض کتب فقهیه پیش حضرت فرستاد که چون علما سجده تحیت را برای سلاطین جائز داشته اند اگر وقت ملاقات به سلطان سجده کنی من ضامن هستم که ضررے به حضرت نه خواهد رسید حضرت قبول نداشتند و فرمودند که این رخصت است وعزیمت دران است که سجده به غیر الله نه کرده شود چنانکه این واقعه را سید غلام علی آزاد بلگرامی درکتاب سبحة المرجان فی آثار هندوستان نگاشته ـــه

فِیْ طَرِیْقِ الْعِشْقِ اَنْوَاعُ الْبَلَا	اَیُّهَا الْقَلْبُ الْحَزِیْنُ الْمُبْتَلَا
لَاکِنِ الْقَلْبُ الْعَشُوْقُ الْمُمْتَحَنْ	لَا اُبَالِیْ فِی الْبَلَایَا وَالْمِحَنْ
سهل باشد در ره فقر و فنا	گر رسد جان را تعب تن را عنا
رنج راحت دان چو شد مطلب بزرگ	گرد گله توتیاے چشم گرگ
کے بود در راه عشق آسودگے	سر بسر درد است وخون آلودگے
تا نه سازی بر تو آسائش حرام	کے توانی زد براه عشق گام
غیر ناکامی درین ره کام نیست	راه عشق است این ره حمام نیست

از بعض ثقات شنیده شد که هرگاه جهانگیر حکم نهب خانه حضرت مجدد علیه الرحمه داد حضرت به احفاد خود امر فرمودند تا زنهار نسبت بادشاه اسلام به دعاے بد لب نه کشایند ـــه

شنیدم که مردان راه خدا	دل دشمنان هم نکردند تنگ

چون حضرت مجدد رح مهما امکن هیچ سنت انبیا علیهم الصلوة والسلام را از دست نداده بودند تقدیر الٰهی مقتضی حبس وی گردید تا سنت یوسف علیه السلام مودی گردید ـــه

آنها که پاے در ره مولا نهاده اند	گام نخست بر سر دنیا نهاده اند

آورده اند پشت برین آشیان دیو	پس چون فرشته روی به عقبی نهاده اند
آن طوطیان ره چو قدم برگرفته اند	طوبے لهم که بر سر طوبی نهاده اند
زاد ره و ذخیره این وادے مهیب	در طشت سر بریده چو یحیے نهاده اند
اول بزیر پاے سگان خوار گشته اند	وآخر چو باد سر سوے مولا نهاده اند

امر دوم اول کسے که درین وادی قدم اعتراض نهاده شیخ عبدالحق دهلوی اند که از مشاهیر علمای حنفیه دیار هند بود شیخ معاصرت با حضرت مجدد علیه الرحمه داشت واین معاصرت را باین وجه که هر دو از مقتبسان انوار بارگاه حضرت خواجه باقی بالله علیه الرحمه بودند قوتی گردیده پس شیخ بحکم اَصْلُ الْمُعَاصَرَةِ الْمُنَافَرَةُ دربد واهر رساله بر حضرت مجدد تحریر کرده چنانکه حضرت شیخ در آخر رساله ناخوشی خود باین عبارت ظاهر می فرماید یکباری شنیده شد که نسبت به فقیر این آیت می خوانند وَاِنْ يَّكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهٗ وَاِنْ يَّكُ صَادِقًا يُّصِبْكُمْ بَعْضُ وظاهر است که طعنه های معاصر قابل اعتماد نباشد چنانکه حافظ ذهبی کلام اقران را قابل سماعت نداند در سیر اعلام النبلا مذکور است هٰذَا مِنْ كَلَامِ الْاَقْرَانِ الَّذِيْ لَا يُسْمَعُ (این از کلام معاصرین است که شنیده نمی شود) ابن فهد در حاشیه ضوء اللامع فی اعیان القرن التاسع در تحت ترجمه علامه سیوطی نگارد وَالَّذِيْ اَدِيْنَ اللّٰهَ بِهٖ اَنَّ مَا قَالَ كُلٌّ مِّنْهُمَا فِيْ صَاحِبِهٖ لَا يُحْتَجُّ بِهٖ كَمَقَالَةِ الْعَصْرِيِّيْنَ بَعْضِهِمْ فِيْ بَعْضٍ هرگاه در علامه سیوطی وسخاوی بسبب معاصرت این چنین اتفاق افتد به دیگران چه رسد وعلامه ابن حجر مکی در خیرات الحسان از ابن عباس روایت کرده اِسْتَمِعُوْا كَلَامَ الْعُلَمَاءِ وَلَا تُصَدِّقُوْا بَعْضَهُمْ

سله شیخ عبدالحق از مشاهیر علمای دهلی است در محرم ۹۵۸ھ قدم در دنیا نهاده قبل بلوغ بیشتری از علوم حاصل کرده وبعمر بست ودو سالگی تألیف یا دکرده وبر مسند افاده نشسته ودر عنفوان شباب بحرمین محترمین رسیده از عبدالوهاب متقی به تحصیل علم حدیث بوطن مالوف خود مراجعت نموده تا پنجاه ودو سال به تعلیم اولاد وطالبین مشغول شده تصانیف صغار وکبار وی تا صد میرسد ودر ۹۸۵ھ بخدمت شیخ موسی قادری خرقه قادریه زیب تن ساخته در ۱۰۵۲ھ ارتحلت فرموده عمرش قریب بصد سال رسیده بود ۲ امنه سله الضوء اللامع تصنیف شمس الدین سخاوی ات المتوفی ۹۰۲ھ سیوطی

فِی بَعْضٍ وَھُوَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِہٖ لَھُمْ اَشَدُّ تَغَایُرًا مِنَ التُّیُوْسِ فِی زُرُوْبِھَا وَکَذٰلِکَ
جَاءَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِیْنَارٍ وَمِنْ ثَمَّہٗ ذُکِرَ فِی الْمَبْسُوْطِ فِی مَذْہَبِ مَالِکٍ اَنَّہٗ لَا یَجُوْزُ شَہَادَۃُ
الْقَارِی یَعْنِی الْعُلَمَاءِ لِاَنَّھُمْ اَشَدُّ النَّاسِ تَحَاسُدًا وَتَبَاغُضًا ہ

از صحبت دوستی برنجم	کاخلاق بدم حسن نماید
عیبم ہنر و کمال بیند	خارم گل و یاسمن نماید
کو دشمن شوخ چشم بیباک	تا عیب مرا بمن نماید

شیخ درین رسالہ کہ بمقابلہ حضرت مجدد است اولاً رجماً بالغیب نوشتہ درصدد جواب مکتوب ہشتاد و ہفتم از جلد ثالث گردیدہ کہ حضرت مجدد علیہ الرحمہ بمولانا صالح کولابی در اسرار مرادی و مریدی زیب تسطیر فرمودہ پس ازان بر مکتوب یکصد و بست و یکم از جلد ثالث مگر شیخ بہ تقاضای ہمزمانی درین رسالہ راہ تحقیق گذاشتہ در بادیہ تعصب گام پیما شد بادنی تامل پیدا میشود کہ اولاً چون شیخ از علمای ظاہر بود بنای اعتراض را بر علوم ظاہری نہادہ است و ازان غباری بر دامان علوم حقائق و معارف نمی نشیند ہ

کاین رہ کہ تو میروی بہ ترکستان است	

ثانیاً بیشتر بنای اعتراض بر مسموعات نہادہ اند با آنکہ در مکتوبات شریف اثری ازان پدید نیست بلکہ بعض جا خلاف آن یافتہ میشود و این معنی از داب مناظرہ بمراحل دور است چہ کدامی الزام بر خصم عائد نمی توان شد تا آنکہ منشار الزام را در کلامش نیابند ثالثاً الزامی کہ عاید کردہ شد حضرت مجدد درہم آن اعتراض را بطور خود دفع فرمودہ اند درین صورت نیز

سلہ تیوس جمع تیس بز نر آہوی نر ۱۲ سلہ زرد ب جمع زرب جایگاہ گوسفند ۱۲ سلہ مولوی غلام سرور چشتی در خزینۃ الاصفیاء می نگارد پس بادشاہ باز شیخ را نزد خود خواند و سجدہ تحیت خواست چون شیخ مرتکب ازین امر نہ شد معاندان باز سر بشورش برداشتند و بر مضمون مکتوب کہ سابق ذکر کردہ شدہ دیگر مضامین مکاتبت کہ فہم ظاہر بینان بان نمیرسد اعتراضہا بوقوع آوردند خصوصاً مولوی عبدالحق دہلوی قدس سرہ ہم درین بحث مکتوبہا نوشت و جوابہا

کلام محل اعتراض نخواهد بود را بعا اعتراض بر کلامی کرده شد که مثل آن کلام یا بالا تر از آن
بروایت ثقات بلکه بروایت شیخ از حضرات صوفیه مشار الیهم بالبنان منقول است
پس اعتراض بر کلام حضرت مجدد عین اعتراض است بر حضرات صوفیه صافیه قدس الله
اسرارهم و ازینجاست که اکابر علماء متوجه شده داد جواب شیخ دادند ۵

عنقا شکار کس نشود دام باز چین	کانجا همیشه باد بدست است دام را

مگر الحمد لله که آخر الامر غشاوت بشری زائل گردید و شیخ رح از تحریر خود نادم و پشیمان شد
حضرت شاه غلام علی رح در رساله خود تحریر می فرمایند اگرچه شیخ در اوائل حال بے تحقیق اعتراضها
نموده اما در آخر از ان باز مانده در واقعه رسالت پناه صلی الله علیه وسلم را دیده که میفرمایند
هر که اخلاص بما دارد با ایشان نیز داشته باشد و اشارت بحضرت مجدد فرمود پس شیخ
از انکار استغفار نموده بخدمت خواجه حسام الدین احمد خلیفه حضرت خواجه باقی بالله رح باین
عبارت نوشته که درین ایام صفای باطن فقیر بخدمت میان شیخ احمد سلمه از حد متجاوز
است اصلاً پرده بشریت و غشاوهٔ جبلیت در میان نماند نمی داند که از کجاست قطع نظر از
رعایت طریقه انصاف و حکم عقل که با چنین عزیزان و بزرگان بد نباید بود در باطن بطریق

سه در رساله کشف الغطاء مذکور است وقد رأیت بخط سند العلماء افضل الفضلاء مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی فی رد بعض شبهات المخالفین علی کلامه قدس سره هذه
العبارة قدح کردن در سخن بزرگان بے مراد ایشان جهل است و نتیجه نیک ندارد پس رد کلام شیخت پناه عرفان دستگاه شیخ احمد از جهل و
نافهمیدگی است کتبه الفقیر عبد الحکیم وان اردت تصدیق ذلک فذلک الخط عند امام العصر الشیخ محمد النقشبندی خلف قدوة العلماء الشیخ محمد معصوم
فعلیک به انتهی علمای زمان بملاحظه تصانیف فضیلتے که شیخ الاسلام مولانا عبد الحکیم رح داشت نیک میدانند ام سه خواجه حسام الدین از
خلص احباب و اجله اصحاب حضرت خواجه باقی بالله بود اول بقید امارت و جاه مبتلا بود پس از وفور مناسبتی که او را بطائفه علیه اولیا بود بخدمت
حضرت خواجه باقی رح رسیده از یمن برکت صحبت حضرت ایشان پرده غبار ا کسیر نهاده او هم دار بلاس خشن در پوشید و از سر هوای و هوای اموال و جاه و جلال
برخاست و بر تصدیعات امرا التفات ذکرده پای همت بر جاده استقامت بیفشرد حضرت خواجه باقی رح تربیت ایشان به شیوه جلال میفرمودند اظهار عتابها
مینموده می براندند از ظاهر و باطن خطابها فرموده بخوانده اند سه چه خوش نازلیست نازخوبرویان ؛ ز دیده رانده را از دیده جویان ؛ بچشمی ناز بے اندازه کردن

دوش نزد همدان و غلبهٔ چیزی افتاده است که زبان از تقریر آن لال است اللّٰه مُقَلِّبُ الْقُلُوبِ
وَمُبَدِّلُ الْأَحْوَالِ شاید ظاهر بینان را استبعاد است من نمیدانم که حال چیست و چه مثال است
و در مکتوبی دیگر باولاد خود بدین مضمون نوشته آنچه مسودات اعتراضات بر کلام میان
شیخ احمد سلمه الله تعالی نوشته ام همه را در آب بشوئید غباری که به نسبت ایشان بخاطر رسیده
بود بصفا انجامید انتهی حضرت شیخ در آخر رساله می فرماید بعد از آنکه آوازهٔ کمالات شما
در میان است آن نیز میگوئیم خدا داند این مرد از کمالات خود این چنین خبر میدهد اگر صادق
است ما را دلیل صدق و حقانیت او الهام فرمایا و را تصرفی در ما پیدا آید که رفع شبه و التباس
کند انتهی همانا حق تعالی جل شانه دعای او را قرین اجابت فرمود تا آنکه بسبب انکشاف حقیقت
امر از تحریرات خود رجوع نموده شیخ در رساله تحصیل التعرف فی معرفة الفقه و التصوف که بطور
شرح نوشته شیخ عبد الوهاب متقی است می نگارد که انکار از احوال متصوفین گاهی بمقتضای
اجتهاد و تعرض می باشد گاهی برای قطع ذریعه یعنی ضلالت مراد که ظاهر شریعت را از دست
دهند گاهی بسبب عدم فهم و تحقیق مطلب مگر این را علما نسبت بخود کمتر باور دارند گاهی بسبب
قصور مواد علمیه گاهی بسبب جهل از علت گاهی بسبب بودن مقام از مبهمات گاهی بسبب عناد
و استکبار بر ناظرین رساله شیخ نیک پیدا است که باستثنای صورت اول و ثانی همه دواعی انکار
در ایرادات شیخ موجود است رجوع وی محض از توفیقات باری تعالی است جل شانه و آشکار باد که
هرگاه پیش حضرت شیخ اعتراضها از غبار خاطر سر بر داشته اند و بعد صفای قابل شستن متصور
شدند پس لیاقت آن ندارند که در معرکهٔ اهل صدق و صفا پیش کرده شوند که کیفیت رجعت
شیخ ره بے انکار از همان عصر مشهور و معروف است و بعض کملین سلسلهٔ چشتیه در همان قرب
زمان تصدیق آن کرده اند شاه فتح محمد فتحپوری چشتی در مناقب العارفین آورده که چون بر اقام

[illegible]

احوال شیخ احمد کابلی دیدم مکتوبات او راسع معارضات شیخ عبدالحق دهلوی ملاحظه کردم تحیرم
افزود که چه نویسیم باوجود صدور چنین کلمات کفر در حق ختم المرسلین صلی الله علیه وسلم و اهانت
اولیا را که ارض وسما بر علوّ مرتبهٔ آنها شهادت میدهد همچنین اکابر مثل شیخ آدم بنوری و دیگر
کسانیکه در سلسله وی داخل اند اکثری علما و محدثین صاحب حال و قال اند چسان اتباع
کردند خصوصاً علماء بلخ و بخارا و کابل که در تدین و صلابت دین نظیری ندارند اکثری همین
سلسله متمسک اند پس برای تفتیش حال وی قصد دهلی کردم و از شیخ نور الحق[ك] بن شیخ دهلوی
ملاقی شده استفسار حال وی نمودم بتحقیق پیوست که شخصی حسن خان نامی از قوم افغان از
مریدان شیخ کابلی چیزی از وی آزردگی پیدا کرده مسودات مکتوبات شیخ را که نزد وی بود از ان
تحریف کرد و بست نسخه نویسانیده جا بجا منتشر گردانید چون نقل مکتوبات شیخ دهلوی که از خلفاء شاه
عبد الباقی بود رسیده کمال متوحش شده مکتوباتی در ردّ آن اقوال کاذبه بشیخ کابلی نوشت و بسیار
زجر و توبیخ کرد از انجا شیخ کابلی مسودات خود را که دستخطی بوده بجنسه نزد شیخ دهلوی فرستاد و
نوشت که معاذ الله که از من چنین کلمات بصدور پیوسته باشد یکی از مریدان من مردود
بطریقت گشته این فتنه بر پا ساخت و مرا هدف بر ناوک نمود و آخر بدعای من گرفتار شده در بخارا
در تهمت ارتداد کشته شد بعد دریافت آن شیخ دهلوی در توصیف آن مقال و اعتذار عدم
علم بدین حال مکتوبی نوشت چنانچه آن مکتوب شیخ دهلوی دستخطی شان ملاحظه کردم والحمد لله
علی ذلک و اگرچه نزد وی زمرهٔ اهل وجد و سماع از جنس فساق ایم لیکن بحکم ظنوا[ع] [حسن] المؤمنین خیرا
راه انصاف پیموده در پی تفتیش حال وی شدیم انتهی همانا وجه رجوع همین باشد که مولوی
غلام سرور چشتی در خزینة الاصفیا می نگارد شیخ عبد الخالق سرهندی میفرماید که شیخ عبد الحق محدث
دهلوی که اعلم علمای دهلی بود بحضرت شیخ مجدد نزاع داشت روزی من بتقریب ملاقات

[ك] نور الحق ولد شیخ عبد الحق محدث دهلوی است در علوم ظاهری یگانه روزگار و در سلسله قادریه مرید و خلیفه پدر بود و من بعد بخدمت خواجه محمد معصوم و خواجه محمد سعید فرزندان حضرت مجدد حاضر شده با تمام مقامات سلسله نقشبندیه بدرجه اکمل رسیده از کاملان وقت گردید شرح صحیح بخاری موسوم به تیسیر القاری از جمله تصانیف وی است وفات وی بر قول صحیح سنه ۱۰۷۳ بوده است ۱۲

[ع] گمان برید بمؤمنین راه بهتر ۱۲

نزدش رفتم و ذکر کرامت آنحضرت شروع شد شیخ عبدالحق بر سر انکار آمد جواب دادم که
با بزرگان دین عداوت داشتن خوب نیست منصف ما و شما قرآن است تجدید وضو کنیم و مصحف
مقدس بکشائیم هر آیتے که باول صفحه بر آید فال حال شیخ احمد مجدد خواهد بود شیخ عبدالحق قبول
کرده بعد تجدید وضو دوگانه ادا نمود و مصحف را بدست گرفته بتواضع و تکریم تمام بکشاد سر
ورق مصحف این آیت بر آمد[1] رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ از خواندن این آیت
علامهٔ مذکور تائب شد و باز بر سر نزاع و عداوت نرفت[2] چون از تحریر مقدمه فارغ نشستم
وقت آنست که باظهار اصل مرام کمر همت بربندم و یگان یگان از ایرادت شیخ نقل نموده بجواب
آن متوجه شوم اهل ارادت عینک انصاف پیش نظر داشته ملاحظه فرمایند **قال** سالها است
که از بعضے کلمات و مقالات که در مکتوبات شریف مذکور است و از قبیل موهمات و مبهمات است
استفسار کند و استکشاف نماید مشرف نشد[3] **اقول** هرگاه کلام از موهمات و مبهمات باشد ضرورت
موشگافی چیست مقتضای حزم و احتیاط همین است که در چنین مواقع سپر اندازند و اشهب
خیال را در جولانگاه تقریر نتازند خود شیخ رح در رساله[4] غایة الانصاف والاعتدال فی اعتقاد
الصوفیة من ارباب الاحوال میطرازد بالجمله توقف در محل اشتباه واجب است همچنانکه حزم در
مقام وضوح لازم و کتاب فصوص الحکم را بعضی مردم هم ازین قبیل میدانند و در رد و انکار و اقرار
آن توقف مینمایند انتهی و نیز در همان رساله بجای دیگر می نگارد شیخ[5] ذکره الله بالخیر در باب

[1] مردمانی بوده اند که ایشان را تجارت و بیع از ذکر خدا باز نمی دارد ۱۲ [2] در خزینة الاصفیا مذکور است چون شیخ احمد سرهندی مجدد الف ثانی قدس سره معاصر بود شیخ عبدالحق از منکران وی بود بر مضامین مکتوبات شیخ احمد بسیار اعتراضات از روی ظاهر نگاشت و باهم جواب و سوال بسیار بوقوع آمد آخر باهم هر دو بزرگوار صفای کلی بوقوع آمد و شیخ عبدالحق از معتقدان آنحضرت شد ۱۲ [3] در بعض نسخ میسر بوده است ۱۲ [4] رساله ایست مختصر از شیخ عبدالحق دهلوی رح و درین کتاب هدیه مجددیه بیشتر بعرض عبارات رسائل شیخ داد جواب داده شد تا حجت کافی باشد ۱۲ منه [5] در اخبار الاخیار در ترجمه شیخ علی متقی مذکور است و طریقه ایشان در باب کتب حقائق و توحید مثل فصوص و امثال آن توقف و تسلیم است همارا درس نگویند

نه آید اول خود بشنوند که چه میگوید و بفهم سخن نیک در روند که قائل آن چه مقصود دارد بعد از آن اگر توانند آنرا موافق حق سازند و اگر نه رد کنند و اگر این را نتوانند از سر آن

فصوص و فتوحات و امثال آن میفرمودند که از واضحات آن محظوظ باید شد و در مبهمات
و موہمات آن خوض نباید کرد و میفرمودند درینجا زہرہا است شکرانداودکرده اگر کسے را از
آنہا احتراز ممکن باشد مطالعۂ آن مبارک است والا محل خطر است انتہی و در رسالہ صدق النطق
والدوام فی طلب المقصد والمرام تحریر میفرمایند در مشکلات و مبہمات و موہمات قوم در نیفتد
چون سخن بدینجا رسد ورق بگردانند و نظر بر درک واضحات و متفقات برگمارند حفظ و سلامت
درینصورت است و باقی محل خطا و خطر است و ذالک اصل عظیم انتہی چون شیخ رحمہ اللہ
در تالیفات خود از منع تاویل مبہمات و موہمات اعتراف کرده است پس استفسار مبہمات
واستدراک از چہ معنی اختیار نموده است و ہمین است مسلک شیخ محی الدین بن عربی حیث
قَالَ فِی الْبَابِ الْعَاشِرِ مِنَ الْفُتُوْحَاتِ الْمَكِّيَّةِ فَيَنْبَغِیْ لِلْعَاقِلِ الْمُنْصِفِ اَنْ يُّسَلِّمَ لِهٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ
مَا يُخْبِرُوْنَ بِهٖ فَاِنْ صَدَقُوْا فِیْ ذٰلِكَ فَذَالِكَ هُوَ الظَّنُّ بِهِمْ وَانْتَفَعَ مَنْ سَلَّمَ بِالتَّسْلِيْمِ
حَيْثُ لَمْ يَرُدُّوْا مَا هُوَ اَحَقُّ فِیْ نَفْسِ الْاَمْرِ وَاِنْ لَّمْ يُصَدِّقُوْا فَلَمْ يَضُرَّهُمْ بَلْ نَفَعُوْا حَيْثُ
تَرَكُوا الْخَوْضَ فِيْمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهٖ قَطْعٌ وَرَدُّوْا عِلْمَ ذٰلِكَ اِلَى اللّٰهِ تَعَالٰى وَوَفُوا الرُّبُوْبِيَّةَ حَقَّهَا وَاِذَا كَانَ مَا قَالَهٗ اَوْلِيَاءُ اللّٰهِ
یعنی عاقل منصف را باید کہ انچہ از ایشان می شنود آن را تسلیم کند مقتضای ظن با ایشان ہمین است
اگر قول ایشان تصدیق نموده شود از ین تسلیم منتفع بشوند چہ امر حق را تسلیم نمودند و اگر تصدیق
نکنند و علمش تفویض بر باری تعالے مینمایند درین ہم مضائقہ نیست اگر اقوال اولیاء اللہ
ممکن بود و در آن محال نباشد پس تسلیم اولی است ہرگاه کار عاقل این است کہ اقوال
اولیاء اللہ را تسلیم کند ہر انچہ ممکن باشد والا در ان خوض نکند و علمش مفوض بجناب باری
نماید پس احتیاجی باستفسار و استکشاف نماند در حقیقت منشا رصد در مبہمات حال صحیح و نسبت
درست و نیت صادق میباشد کہ مشاہدۂ آن جمال سوختہ بلبل وار در سخن می آرد ؎

نفعنا التسليم دوما في كل حين

دل که دلبر دید گے ماند ترش	بلبلی گل دید گے ماند خمش

پس تسلیم یا توقف ضرور افتاد چه بسبب غلبۂ حال واستیلای وجد قدم ثبات ازجای می لغزد وعنان ضبط واختیار از دست میرود و نظر صرف بر معنی و روح عمل که حضور واخلاص است مقصور میگردد و دہیچ لحاظ بر قبیح شرعی نمی باشد و منشاء عروض این احوال واقوال مختلف باستعداد وطباع است بعضی را از صفای عمل وذکای نفس میخیزد وبرخی را از نور ذکر وتصفیہ قلب وبنذی را از سلطان مشاہدہ وجلاء روح كَمَا هُوَ فِي مَحَلِّهٖ مَشْرُوحٌ[1] انصاف آنست که اول درشان قائل مقالات نظر کنند اگر متبع کتاب وسنت است واکثر اعمال واقوال او موزون بمیزان شریعت است پس متشابہات کلام او را موافق محکمات کلام او تاویل کنند یا بعالم السر والعلانیہ واگزارند واو را معذور دارند چرا که این قوم را عذرہای بسیار عارض میشوند گاہ در غلبۂ حال عبارات ایشان بمرادات ایشان مساعدت نمی کند وگاہ در معلومات کشفی بنا بر غلط وہم وخیال خطا واقع میشود ودر آن خطا مثل خطای اجتہادی معذور اند وگاہ اطلاع بر اصطلاح ایشان میسر نمی آید پس برعایت این امور ترک اعتراض لازم است **قال** خواہ بملاحظہ خاطر شریف که در غایت نزاکت است وخواہ بجہت خوف گفتگوی بعضی از مریدان ایشان که در نقل اقوال وذکر حکایات بے صرفہ وبے احتیاط اند

اقول ؎

او زمن از بیم بد نامی گریزان وکسے	زد نمی پرسد من بیچارہ بد نام از چه شد

اگر ضرورت استدراک تسلیم کردہ شود پس میگویم کسانیکه بمطالعه مکاتیب شریف بہرہ اندوز سعادت شدہ اند نیک میدانند که بیشتر کسان از حضرت امام ربانی رح استکشاف حقائق می نمودند وحضرت ممدوح بفصاحت بیانی تفہیم میفرمودند وکدامی از مریدان وعقیدتمندان

[1] چنانکه این در مقام خود بیان کرده شده است ۱۲ منه

حضرت الیشان جہل مرکب نداشت یا کج بحث نبود تا خوف گفتگو در خاطر خطور کند اگر تسلیم نموده آید که خاطر مبارک حضرت مجدد رحمة الله علیه در غایت نزاکت بود که ادنی استدراک ناگوار طبع شریف میگردید این هم مانع استدراک امر حق نیست چه هرگاه از انکشاف این چنین امور از سلاطین باک نمی کنند پس از حضرت مجدد رحمة الله علیه کدام اندیشه بود و شیخ در آداب الصالحین تحریر می فرمایند اگر ناصح بداند که سخن او نفع میکند اما ضرر هم لاحق میشود از نصیحت و موعظت باز نه آید چنانچه محتسب شیشهٔ شراب یا مزامیر بشکند ولکن میداند که سرش را خواهند شکست احتساب درین صورت حرام نیست بلکه کمال دین و تقوی درانست که این قدر ضرر در راه خدا تحمل کند و در حدیث شریف از برای کلمة الحق در پیش سلطان جابر فضلیکه واقع است مطالعه آن در امثال این محل کمال نافعست انتهی ؎

دانسته ام که بر سر خشم و بہانهٔ	گرمی کشی که از تو شکایت نمی کنم

ابوسلیمان دارانی رحمة الله علیه گوید که از بعضی خلفا سخنی شنیدم خواستم که انکار کنم و میدانستم که مرا خواهند کشت کشته شدن مانع نبود اما دیدم که نفس من در آن گفتن خوشی پیدا کند پس ترسیدم که مبادا بی اخلاص کشته شوم و همین است مسلک اکابر صوفیه قدس الله اسرارهم الوافیه خصوص در غنیة الطالبین که بحضرت غوث الاعظم محی الدین عبد القادر جیلانی رضی الله عنه منسوب است تحریر یافته اِذَا ثَبَتَ اَنَّهٗ یَجِبُ عَلَیْهِ الْاِنْکَارُ فَهَلْ یَجُوْزُ اِنْکَارُهٗ اِذَا غَلَبَ عَلٰی ظَنِّهِ الْخَوْفُ عَلٰی نَفْسِهٖ فَعِنْدَنَا یَجُوْزُ ذٰلِکَ وَهُوَ الْاَفْضَلُ اِذَا کَانَ مِنْ اَهْلِ الْعَزِیْمَةِ وَالصَّبْرِ

باقی ماند خوف این معنی که بعد گفتگو و ظهور حق شاید مریدان حضرت مجدد رح به نقل حکایات و اقوال از جادهٔ توسط و اعتدال درگذرند و از بے احتیاطی مرتکب اهانت و غیبت یا شور و شغب شوند واضح باد که مستفیدان خدمت حضرت مجدد رضی الله تعالی عنه متحلی بفضائل

ترجمه هرگاه ثابت شد که بر او انکار واجب است پس آیا انکار او جائز است وقتیکه بر ظن غالب خوف طاری شود پس نزد ما جائز است و این افضل است هرگاه از اهل عزیمت و صبر باشد ۱۲

ومتخلی عن الرزائل بودند از اخلاق حسنه ایشان که بان مجبول بودند این چنین مظنه بمراحل
دور است اگر معاذ الله سوء ظن نسبت این بزرگان نبوده باشد پس میگویم که این مظنه سنگ راه
استدراکی واستکشافی از امور خفیه نمی تواند شد که در آن امر بالمعروف ونهی عن المنکر مقصود بالذات
است زیرا که خود شیخ در آداب الصالحین میفرماید وهمچنین خوف غیبت واهانت لسانی
بتجهیل وتحمیق ونسبت بریا ونفاق عذر نیست زیرا که اگر مثال این امو معتبر باشد وجوب از احتساب افتد و
خاوی احتساب از امثال این ممکن نیست قوله تعالی لا یخافون لومة لائم انتهی **قال** تفصیل این
حکایت آنکه ایشان بعد از انکه در خدمت حضرت خواجه محمد باقی قدس سره افتادند واز صحبت
شریف ایشان استفاده این نسبت کردند وروی بترقی نهادند در حیات وبعد از وفات ایشان
از حالات وکمالات خود خبر دادن گرفتند زیاده از حد حصر وقیاس چنانکه وچندانکه مردم حیران
شدند وچه جای حیرت است والله یختص برحمته من یشاء **اقول** الحق درهیچ موقع حیرت گنجایش
ندارد هرگاه حق تعالی جل جلاله وعم نواله بفضل عمیم خویش بندهٔ خاص را می نوازد وبه او مواهب
عظمی عطا میسازد بنده باظهار آن زبان حال میکشاید کما امر فی المقدمة حضرت خواجه محمد پارسا
علیه الرحمه در تحقیقات می فرماید از نوری پرسیدند که تصوف چیست گفت که تصوف نشر مقام
است واتصال بقوام نشر مقام آنست که صوفی از حال خود سخن گوید یعنی از سر حال گوید نه از
علم واتصال بقوام آنست که حال او را در حال خود از حال غیر نگاهدارد یعنی چنان مستغرق
حال خود بود که پروای غیرش نباشد **قال** وچون در ضمن آن تنقیص وتخطیه بزرگانی که بالاتفاق
است بر بزرگی ایشان مثل سید الطائفه جنید بغدادی وسلطان العارفین بایزید بسطامی و
امثال ایشان بود وگفته اند که این بیچاره ها حقیقت کار در نیافته وباصل نرسیده وگرفتار
ظل مانده اند وامثال آن وادعا آنکه آنچه ایشان را داده اند هیچکس را نداده اند موجب

حکایات
خوف نمی کنند ملامت کننده را ۱۲
الله تعالی خاص میکند برحمت خود هر کرا بخواهد ۱۲
چنانکه سرگذشت ... ۱۲ منه رحمه الله تعالی

وحشت مردوم شد اقول درکدامی از رسائل ومکاتیب حضرت مجدد رضی الله عنه تخطیه و
تنقیص این چنین بزرگان دین وراه یابندگان حضرت سید المرسلین اندراج نیافته بلکه
جا بجا در تقریرات وتحریرات حضرت مجدد رضی الله عنه تاویل وتوجیه مقالات وحالات
بزرگان مشار الیه بالبنان یافته میشود به تخطیه وتنقیص چه رسد واگر در مسئله از مسائل تصوف
که از وجدانیات ارباب کشف است رای حضرت مجدد رح خلاف مسلک کبرای متقدمین باشد
هیچ محل اعتراض واستبعاد نیست چه اگر احدی از کبرای متاخرین در مسئله از مسائل ودلیلی
از دلائل خلاف آرا وکشف احدی از کبرای متقدمین افاده فرماید باک نیست واین تخطیه
محمول بر تنقیص نمی توان شد كم ترك الاول للآخر
اقوال اعتبار وکبرا بریک وتیره نیست مروی است مثل امتی مثل المطر لا يدرى
اوله خير ام آخره وقال المناوى نفى تعلق العلم بتفاوت طبقات الامة فى
الخيرية واراد به نفى التفاوت لاختصاص كل طبقة منهم بخاصية وفضيلة
توجب خيريتها كما ان كل نوبة من نوب المطر لها
فائدة فى النماء لا يمكن انكارها وهمین است مسلک شیخ
محی الدین بن عربی رحمة الله علیه کما قال فی الفتوحات المکیة فی الباب الثالث والسبعین
من الجزء الثانی فان الله قد جعلهم فاضلا ومفضولا فمثل هذا التنكير هرگاه کیفیت طبقات وفاضل
ومفضول چنین باشد پس ممکن است که امری از امور کشفیه بر احدی از کبرای متاخرین ظاهر شود
که خلاف رای احدی از کبرای پیشین باشد شیخ در مرج البحرین مسطور ازد بلکه خود نا امید نباید بود
که حقیقت محمدی را دورات است مثل دورات فلکی تا وضع هر دوره نسبت بکه نشنید ونظر
کوکبی از کواکب صفات وکمالاتش بر که افتد وبر روی که تابد تا نور کمال از ناصیه حالش

که برای آخر امت مثل ... برای آخر امت است چون ... بار باران است ... دانسته نمیشود که اول آن بهتر است یا آخر آن مناوی گفته که نفی تعلق علم بتفاوت طبقات امت است در خیری مراد او نفی تفاوت نیست زیرا که هر طبقه از ایشان بخاصیتی وفضیلتی خاص است که آن موجب نیکوی او است چنانکه هر نوبه از نوبهای باران فائده در نما دارد که خارج از دائره انکار است ۱۲ … الله تعالی ایشان را فاضل ومفضول آفریده ومثل این لائق انکار نیست ۱۲

ظهور یابد و معنی عزت اسلام در جواهر ذاتش پیدا گردد انتهی هر گاه کیفیت دورات حقیقت محمدیه
چنین باشد پس اگر بمقتضای دوره نوری از کشف براحدی از اتباع آن جهان تابد که قربتی یا
مساواتی بر عهد متقدمین داشته باشد محالی نیست و نه اظهار آن موجب تنقیص باشد و نیز شیخ
در رساله اتحاف الاحبه فی بیان حدیث الجنة میفرماید که درین زمانه که مائة حادی عشر است نوری
جدید از مشرق ولایت و هدایت می تابد بیشک درینجا سری از اسرار آلهی مضمر است که توقف و
انکار را درانجا مجال تنگ است و دلائل حقانیت و ظهور نورانیت لائح و بائح است و جمعی از
طالبان که در ظل تربیت و حوزهٔ تصرف و عنایت این مظهر حق مشغول اند و کشف حقیقت حال
و استغراق و استتار ایشان در ذکر آلهی و ظهور انوار و اسرار شگرف از حیطهٔ تعبیر و تقریر بیرون است
امروز مثل این حلقه و اجتماع اهل ذکر در زیر طاس فلک نباشد و اگر باشد کمتر باشد انتهی بالجمله عادت
باری تعالی بدین نمط جاری است که چون یک دوره از ولایت باختتام میرسد و ابتدای
دورهٔ دیگر رو مینماید شخصی که اکمل و افسر انسان و الیق بفیض رحمان درآن خبر وی از زمان
متحقق باشد بوجود برکت آمود او هدایت دوره سابقه را به نهایت میرساند و او را ترجمان
خود قرار داده تشئید و تائید امر دین و تجدید و ترویج سنت سید المرسلین و افاضت و اشاعت
انوار و فیوضات حضرت رب العالمین و ارشاد و هدایت ناس اجمعین که بحقیقت تحت صفتی و کاری
که باعث قبول و سفیدرویی مرد در بارگاه عزت و درگاه نبوت باشد و تتمه سعادت ابدی و دولت
سرمدی گردد بالاتر از آن نتوان یافت از زبان فیض بنیان او میفرماید و او را حسب داعیه اما
حکمت و اقتضای مصلحت گاهی مفضول میگرداند و گاهی فاضل و بهتر از سابق و فائق از
لاحق کما یقول بکلامه القدیم فَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ هر که محرم این اسرار است و واقف ازین کار
ناچار بقدر استعداد معرفت خود حضرت مجدد رضی الله عنه را که نسبت حضرت جنید بغدادی

و بایزید بسطامی رحمة الله علیهما فرموده اند از جادهٔ شریعت و احاطهٔ طریقت بیرون نخواهد یافت
و تنقیص و تضعیف نخواهند پنداشت اما بیرونیان که باین وادی حرکت ارادی نداشته اند
و بسکون جمادی ساکن اند لا محاله در حیرت و تعجب خواهند افتاد که این چیست و از کجاست
فلا تبأس بما کانوا یعملون فان القول ما قالت حذام اگر منشاء اعتراض شیخ مکتوب دهم از جلد ثانی است این هم
قابل تسلیم نیست چه دران تنقیص این بزرگان درج نیست خصوصاً باین نهج که این بیچاره ها
حقیقت کار در نیافته و به اصل نرسیده گرفتار ظل مانده اند درین شک نیست که لفظ بیچاره
کلمه تنقیص است که در کلام حضرت مجدد رح یافته نمیشود بحث همین است که حضرت مجدد رح ظهور فوق
عرشی را اصلی میفرمایند و دیگر ظهور را ظلی و سلطان العارفین و سید الطائفه قلب را قدیم گویند
و لمعه اش را اصلی و حضرت مجدد رح دعوی خود را بدلیل واضح بیان فرموده فانظر الی ما قال
و لا تنظر الی من قال اگر دعوی حضرت مجدد رح بمیزان عقل نمی سنجد بخلاف آن دلیلی پیش
کردنی بود یا بر و منع یا نقض وارد میفرمود در مقامی که محل استدلال باشد این قدر تحریر
کافی نیست عبارت مکتوب دهم از جلد ثانی این است در بیان آنکه هر ظهوریکه باشد بی شائبه
ظلیت نیست بخلاف ظهور فوق عرشی و چون قلب به نهایت خود رسد لمعه از انوار عرشی
اقتباس مینماید شیخ ابویزید بسطامی گوید اگر چه عرش و آنچه در عرش است در زاویه قلب عارف
بنهند عارف را از فراخی قلب هیچ احساس بآن نشود و شیخ جنید تائید این سخن مینماید و بدلیلی
اثبات آن میکند و میگوید که حادث چون بقدیم مقرون گردد آنرا اثر نماند یعنی عرش و ما فیه
حادث است قلب عارف که محل ظهور انوار قدم است چون آن حادث را بآن قلب اقتران
واقع شود مضمحل و متلاشی گردد فکیف که محسوس شود عجب هزار عجب رو سای صوفیه که
سلطان العارفین و سید الطائفه باشند هر گاه چنین گویند و عرش مجید را در جنب قلب عارف

[illegible]

هیچ اعتبار نه نهند و عرش را خالی از ظهورات انوار قدم دانسته حادث میگویند و قلب را بواسطه
ظهور انوار قدیم نامند از دیگران چه گوید وجه نویسد نزد این فقیر که مربای جذبات الٰہی است
آنست که قلب عارف چون بمقتضای استعداد خاص خود بنہایة النہایة رسد و کمال حاصل
کند که فوق آن متصور نباشد قابلیة آن پیدا کند که لمعه از لمعات بی نہایت ظهور انوار عرشی بر وے
فائض گردد و این لمعه نسبت بآن لمعات قطره باشد نسبت بدریای محیط بل اقل عرش
آنست که حضرت سبحانه تعالی آنرا عظیم میگوید و سر استوی آنجا اثبات میفرماید و قلب عارف را
بواسطه جامعیت بر سبیل تشبیه و تمثیل عرش الله میگویند یعنی چنانچه عرش مجید برزخ است
درمیان عالم خلق و عالم امر و عالم کبیر جامع است هر دو طرف خلق و امر را قلب نیز برزخ است
میان عالم خلق و عالم صغیر و جامع است هر دو طرف خلق و امر آن عالم را پس قلب را نیز بر سبیل
تشبیه عرش میتوان گفت بشنو بشنو قابلیت ظهور انوار قدم که از شائبه ظلیت منزه و مبرا ست
مخصوص بعرش مجید است هیچکس نه از عالم خلق و نه از عالم امر و نه از عالم کبیر و نه از عالم صغیر این
قابلیت دارد در غیر از عرش مجید قلب عارف کامل بواسطه علاقه جامعیت و برزخیت از ان
انوار اقتباس مینماید و غرفی از بحر بدست می آرد بعد عرش و قلب عارف بتمام المعرفت هر جا ظهور
است بداغ ظلیت متسم است و بوی از اصل نیافته بایزید اگر سکر این چنین گوید میرسد اما از
جنید بغدادی که مدعی صحو است این سخن زیبا نیست چه کنند که از حقیقت معامله آگاهی نیافتند
و از گرداب دریای ظلیت بساحل نشتافتند این سخن هر چند امروز در نظر اکثر خلق مستبعد می نماید
اما امروز را فردا نزدیک است استعجال نه نمایند اَتٰٓی اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْهُ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝
انتہی باقیماند ادعا این معنی که حضرت مجدد رح دعوی کرده اند که انچه ایشان را داده اند هیچکس را
نداده اند این امر هم تصحیح طلب است که این چنین هیچ تحریر یا تقریر حضرت رح از نظر نه گذشته

له آمد حکم خداوند تعالی پس در آن تعجیل مکنید پاک است خداوند تعالی و برتر است از آنکه او را شریک میگردانند ۱۲

برتقدیر تسلیم میگویم که این قول نسبت به معاصرین است نه بلحاظ تمامی متقدمین و متاخرین تا مورث وحشت گردد در ینباب هیچ شبه نیست که انچه از کمالات وحالات حضرت مجدد رح را حاصل بود هیچ کس از معاصرین وی نصیب لنان نداشت برای ثبوت این دعوی تحریرات و تقریرات حضرت باقی بالله قدس سره شاهد عدل است که کتب و دفاتر ازان مالا مال است از انجمله آنست که میفرمودند که شیخ احمد آفتابی است که مثل ما هزاران ستارگان در سایهٔ او گم اند و امروز مثل ایشان زیر فلک نیست و درین امت مثل ایشان چند کس گزشته اند و ایشان از کمل محبوبان و مرادان اند از انجمله آنست که میفرمودند که درین دو سال شیخی نکرده ایم دوکانداری کردیم و بازی کردیم الحمد لله که چنین گوهر بے قیمتی بدست آمد از آن جمله آنست که میفرمودند که تخم پاک این نسبت عزیز الوجود از زمین سمرقند و بخارا آورده در خاک هند کشتیم الحمد لله که بعنایت الهی شَجَرَةٌ طَيِّبَةٌ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَّفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ شده والبسط فی المبسوطات

ط درختی است پاک بیخ آن ثابت است و شاخ وی در آسمان

بالجمله هرگاه حضرت مجدد رضی الله عنه حسب بشارت فیض اشارت حضرت مرشد بر امثال و اقران خود سرفراز و ممتاز بودند بلکه در امت محمدیه علی صاحبها الصلوة والتحیة مثل حضرت ایشان رح چند کس گزشته اند تا آنکه حضرت مرشد رح خود را ستاره و حضرت ایشانرا آفتاب فرمودند پس اگر بطور تحدیث بنعمة الله ایما فرمودند که انچه بایشان داده اند از معاصرین هیچکس را نداده اند جاے وحشت نیست ۵

در پس آئینه طوطی صفتم داشته اند	انچه استاد ازل گفت همان مے گویم

قال و بیشتر غوغا مردم بر سر آن بود که از ایشان نسبت بحضرت خواجه که پیر و مربی ایشان بودند تقصیرها در رعایت آداب مریدی و حق نعمت شناسی سر بر زد و اگرچه باصطلاح این قوم ممکن است که مرید در کمال از پیر در گزرد لیکن رعایت ادب و بندگی و نیازمندی و فروتنی

وحق نعمت شناسی باقی است شیخ علاء الدوله سمنانی رحمة الله علیه که در کشف وتحقیق معاملات ووقائع آیتی بود ومعلوم میشود که درینباب از پیران خود درگزرانیده هست میگوید اگر سر من برآسمان سایه هنوز خاک آستانه شیخ عبدالرحمن اسفراینی وشیخ ابوعلی لالا باشد ه

بلند مرتبه زین خاک آستان شده ام	غبار کوی توام گر برآسمان شده ام

اقول غوغای عوام کالانعام قابلیت این معنی ندارد که برآن گوش داشته شود ومفتریات ایشان نسبت باکابر دین باور پنداشته شود ه

بدل فگار دارم گله بے نہایت ازتو	بکدام امید داری نہ کنم شکایت ازتو

بسا[له] است که مردمان جاہل نابلد ازکوی معارف غوغای بردارند وامری خلاف واقع که

له حق اینست که اگر مریدی کامل کدامی امر واقعی نسبت پیر بزرگوار خود بمعرض بیان درآرد آنرا بر منقصت محمول کردن سخت نادانی ست حماد دباس رح که در طریقت پیر روشن ضمیر حضرت پیران پیر علیه الرحمه بوده اند کما یظهر من بهجة الاسرار وغیرها نسبت ایشان حکایتی مشهور نقل میکنم ملاحظه فرموده شود منقول است از شیخ ابی الحسن علی بن محمد بن احمد بن حسین بغدادی صوفی معروف به سقا رحمة الله علیهم که شیخ ما شیخ محی الدین عبدالقادر جیلانی رضی الله عنه زیارت مقبره شونیزی روز چهارشنبه بیست وهفتم شهر ذیحجه سنه پانصد وبست ونه کرد وبا وی رضی الله عنه گروهی از فقها وفقرا بودند نزد قبر شیخ حماد دباس قدس سره زمانی دراز ایستاد تا که گرمی آفتاب سخت شد ومردم پس وی رضی الله عنه ایستاده بودند چون ازانجا بازگشت سرور در چهره وی معلوم میشد یاران از سبب طول قیام پرسیدند فرمود برآمده بودم از بغداد روز جمعه منتصف ماه شعبان سنه چارصد ونود ونه با جماعه از یاران شیخ حماد برای ادای نماز جمعه در جامع رصافه وشیخ حماد نیز دران جماعه بود چون بقنطره نهر رسیدیم شیخ حماد مرا از دست خود دفع کرده در نهر فرو انداخت وایام شدت سرما بود ومن بسم الله گفته نیت غسل جمعه نمودم وبر بدن من جبه صوف ودر آستین اجزای کتاب بود ودست بلند کردم تا اجزای کتاب تر نشوند وآنها مرا گذاشته رفتند پس از آب برآمدم وجبه را بچلیدم وازپس ایشان روان شدم واز سرما سخت اذیت یافتم ویاران شیخ حماد حقارت من کردند آنها را زجر کرد و گفت که اذیت نه دادم او را مگر برای امتحان او پس دیدم او را کوهی استوار که جنبش نمیکند امروز شیخ حماد را در قبر او دیدم که حله جواهر در بر وتاج یاقوت بر سر ودر هر دو دست سوار زر ودر هر دو پای او نعلین زر هست ودست راست او در اختیار او نیست گفتم این چیست گفت این همان دست است که بدان ترا در نهر انداخته بودم آیا عفو میکنی گفتم آری گفت سوال کن از خدا تعالی تا دست من بمن باز دهد پس ایستادم برای سوال از باریتعالی وپنج هزار ولی در قبور خود ها ایستاده اند واز باریتعالی اجابت مسالت من خواستند ونزد من شفاعت میکردند برای اتمام مسالت پس قائم ماندم در مقام سوال تا که عطا فرمود وی تعالی دست او باو وبا من ازآن دست مصافحه نمود وکامل (بقیه در صفحه ۱۱۷)

عقل و دوربین زنهار باورش نه کند معرض بیان آرند مکاتیب شریف از مدائح و شکرگزاری حضرت مرشد رح مالامال است پس این چنین غوغای بے سروپای غوغائیان روسیاه زنهار قابل اعتبار نباشد عرضداشت های حضرت مجدد که به پیر بزرگوار خود تحریر فرموده نگریستنی است که چها از آداب مملو است در مکتوب هجدهم از جلد اول به پیر و مرشد عرض میکنند امیدوار توجه و عنایت است از خرابی خود چه عرض نماید و هرچه خودی یابد از عنایات توجه عالی است والامر همان احمد پارینه که هستم هستم

در مکتوب چهل و دوم از جلد ثانی موسوم خواجه جمال الدین تحریر است انچه مرا از علم و معرفت حاصل شده است همه ببرکت تربیت پیران است در علم باطن از الف با تا بملکه مولویت بمحض توجهات علیهٔ ایشان آن یافته ام که اهل مجاهده را در سنین حاصل نیست ؎

هرکه به تبریز یافت یک نظر شمس دین
طعنه زند بر دو هم خنده کند بر چله

همچنین انچه الفاظ فروتنی و کسر نفسی و شکرگزاری بخدمت هر دو پیرزادهای خود یعنی حضرت خواجه عبید الله و خواجه عبدالله رحمهما الله تحریر فرموده اند نگریستنی است در مکتوب دو صد و شصت و ششم از جلد اول موسوم به خواجه عبدالله رح تحریر یافت بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات

شد سردا در وات مذکورین میگویند که چون این سخن مشهور شد در بغداد جمع شدند مشائخ صوفیه بغداد و از اصحاب شیخ حماد تا مطالبه کنند از شیخ محی الدین عبدالقادر رضی الله عنه بتحقیق انچه گفته است در حق شیخ حماد و بسیاری از فقرا تابع ایشان گشتند و بمدرسه وی رضی الله عنه آمدند لیکن هیچ یکی بنابر اجلال وی رضی الله عنه سخن نکرد پس وی رضی الله عنه خود بیان مقصود ایشان نمود و فرمود که اختیار کنید دو کس را از مشائخ تا ظاهر شود شما را انچه گفته ام بر زبان آنها همه اتفاق کردند بر شیخ ابی یعقوب یوسف بن ایوب بن یوسف همدانی که آن زمان به بغداد آمده بود و بر شیخ ابی محمد عبدالرحمن بن شعیب بن مسعود کردی که مقیم بغداد بود و هر دو صاحب کشف خارق و حال فاخر بودند و همه گفتند که برای بیان آن بر زبان هر دو شیخ مهلت یک جمعه دادیم وی رضی الله عنه فرمود که از مقام خود ها نخواهید برخاست که این سخن مر شما را متحقق خواهد شد پس سر فرو کرد و همه سرها فرو کردند پس فقرا از خارج مدرسه بانگ برآوردند ناگاه شیخ یوسف پابرهنه سخت دوان آمد بمدرسه درآمد و گفت که مشهود گردانید بر من خدا تعالی درین ساعت شیخ حماد را و وی بمن گفت که ای یوسف زود برو بمدرسه شیخ عبدالقادر رض و مشائخ را که درآن جمع شده اند بگو شیخ عبدالقادر رح راست گفت انچه در حق من گفت و هنوز سخن شیخ یوسف تمام نشده بود که شیخ عبدالرحمن آمد و همان قسم گفت پس همه مشائخ برخاستند و از وی رضی الله عنه استغفار نمودند ۱۲

بجناب مخدوم زادہای کرام بنماید کہ این فقیر از سر تا قدم غرق احسانہای والد بزرگوار شما است
درین طریق سبق از الف و ب را از ایشان گرفتہ است و تہجی حروف این راہ از ایشان
آموختہ و دولت اندراج النہایۃ فی البدایۃ را بہ برکت صحبت ایشان حاصل کردہ و سعادت
سفر در وطن را بالصدقہ خدمت ایشان یافتہ توجہ شریف در دو نیم ماہ این ناقابل را بہ نسبت
نقشبندیہ رسانیدہ و حضور خاص این اکابر را عطا فرمودہ و درین مدت قلیل انچہ از تجلیات
و ظہورات و انوار و الوان و بے رنگیہا و بے کیفیہا کہ بہ طفیل ایشان روی دادہ چہ شرح دہد و
چسان تفصیل آن نماید بہمین توجہ شریف کم دقیقہ ماندہ باشد کہ در معارف توحید و اتحاد و
قرب و معیت و احاطہ و سریان کہ برین نکشادند و از حقیقت آن اطلاع ندادند شہود وحدت
در کثرت و مشاہدہ کثرت در وحدت از مقدمات و مبادی این معارف است بالجملہ انچہ کہ
نسبت نقشبندیہ است و حضور خاص این اکابر نام این معارف بزبان آوردن و نشان این
شہود و مشاہدہ را بیان نمودن از کوتہ نظری است کارخانہ این اکابر بلند است بہر زر اسے
در قاصی نسبت ندارد و ہر گاہ این طور دولتے رفیع القدر از حضرت ایشان باین رسیدہ باشد
اگر در مدت عمر سر خود را پای مال اقدام خدمہ عتبہ علیہ شما کردہ باشد ہیچ نہ کردہ باشد از تقصیرات
خود چہ عرض نماید و از شرمندگی ناخود چہ اظہار کند اما معارف آگاہ خواجہ حسام الدین احمد را حق
سبحانہ تعالی از ما خیر جزا دہاد کہ مؤنت مامقصران را بر خود التزام نمودہ کمر ہمت را در خدمت خدمہ
عتبہ علیہ بستہ اند و ما دور افتادگان را فارغ ساختہ

گر برتن من زبان شود ہر موی	یک شکر وی از ہزار نتوانم کرد

انتہی رعایت آداب و شکر گزاری ازین تقریر آموختنی است کہ بسبب فیوضاتی کہ از پیر و مرشد
حاصل شدہ نمود را میخواہند تا پائمال اقدام خدمہ علیہ پیر زادگان خود کنند شیخ حسام الدین را

دعای خیر و شکرها می کنند که وی متکفل خبرگیری اند در مکتوب چهل و دویم از جلد ثانی میفرمایند
پیران من و بخدا رهنمایان من بتوسل ایشان درین راه چشم وا کرده ام و بتوسط شان ازین
مقوله لب کشاده ام در طریقه سبق الف و باز ایشان گرفته ام و ملکه مولویت بتوجه شان حاصل
کرده اگر علم دارم بطفیل ایشان است اگر معرفت است هم اثر التفات شان طریق اندراج
النهایة فی البدایت را ازین بزرگان آموخته ام و نسبت انجذاب بجهت قیومیت از ایشان
اخذ نموده بیک نظر ایشان آن دیده ام که مردم در اربعین نه بینند و بیک کلام شان آن
یافته ام که دیگران در سنین نیابند ع

آنکه به تبریز یافت یک نظر شمس دین	طعنه زند بر دهنه سخره کند بر چله
نقشبندیه عجب قافله سالارانند	که برند از ره پنهان به حرم قافله را

انتهی این است کیفیت مکتوبات شریف که بطور انموذج گذارش رفته معهذا در دیگر رسائل حضرت
مجدد رح آنچنان محامد حضرت پیر و مرشد زیب اندراج یافته که کمتر کسے مرشد خود را باین مناقب
عظمی ستوده باشد ملاحظه فرموده شود حضرت مجدد رح در رساله مبدء و معاد میفرمایند ما چهار کس بودیم
در ملازمت خواجه خود که پیش مردم در میان سائر یاران امتیاز داشتیم و هر کدام ما را نسبت بحضرت
خواجه اعتقاد علیحده بود و معامله جدا این فقیر بیقین میدانست که مثل این صحبت و اجتماع و مانند
این تربیت و ارشاد بعد زمان آن سرور علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات هرگز بوجود نیامده است
و شکر این نعمت بجای آورد که اگرچه بشرف صحبت خیر البشر علیه و علی اله الصلوة والسلام مشرف
نشد باری از سعادت این صحبت محروم نمانده و حضرت خواجه ما از احوال آن سه دیگر چنین میفرمودند
که فلانی مرا صاحب تکمیل میداند اما صاحب ارشادی پندارد و نزد او مرتبه ارشاد زیاده از مرتبه
تکمیل بوده و فلانے بما کاری ندارد و آن دیگر را میفرمودند که نسبت بما انکار دارد و هر کدام

مارا باندازه اعتقاد بهره رسید باید دانست که اعتقاد مرید بافضیلت پیر واکملیت او از ثمرات محبت است واز نتایج مناسبت که سبب افاده واستفاده است اما باید که پیر را بر جماعه که فضل آنها در شرع مقرر شده است فضل ندهد که موجب افراط است ورمحبت آن مذموم است شیعه را خرابی از فرط محبت اهل بیت آمده ونصاری از افراط محبت حضرت عیسی را علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام ابن الله خواندند ودرخسارت ابدی مانده لیکن اگر بر ماسوای اینها فضل بدهد مجوز است بلکه در طریقت واجب واین فضل دادن نه باختیار مرید است بلکه اگر مرید مستعد است بی اختیار در وی این اعتقاد پیدا میگردد وبوسیله آن کمالات پیر را اکتساب میفرماید اگر این فضل دادن او باختیار باشد وبه تکلف پیدا کند مجوز نباشد ونتیجه نه بخشد حضرت مجدد رح در رساله مکاشفات غیبیه میفرماید امروز قائم مقام این حضرات علیه ونائب مناب اکابر نقشبندیه اَلْوَاصِلُ اِلٰی نِهَایَةِ النِّهَایَةِ اَلْبَالِغُ اِلٰی اَقْصٰی دَرَجَاتِ الْوِلَایَةِ قُطْبُ دَائِرَةِ مَدَارِ الْخَلَائِقِ کَاشِفُ اَسْرَارِ اَهْلِ الْحَقَائِقِ اَلْفَرْدُ الْکَامِلُ فِی الْمَحَبَّةِ الذَّاتِیَّةِ الْمُحَقِّقُ الْجَامِعُ لِکَمَالَاتِ الْوِلَایَةِ الْمُحَمَّدِیَّةِ مُسْنَدُ اَهْلِ الرَّشَادِ وَالْهِدَایَةِ مُرْشِدُ طَرِیْقِ دَرْجِ النِّهَایَةِ فِی الْبِدَایَةِ زُبْدَةُ الْعَارِفِیْنَ قِدْوَةُ الْمُحَقِّقِیْنَ مثنوی

شرح او حیف است با اهل جهان	همچو راز عشق باید در نهان
لیک کشتم وصف او تا ره بوند	پیش از ان کز فوت آن حسرت خورند

شَیْخُنَا وَمَوْلَانَا وَمَلَاذُنَا الشَّیْخُ الْاَجَلُّ الْعَارِفُ الْاَکْمَلُ مُحَمَّدُنِ الْبَاقِیْ اَبْقَاهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَسَلَّمَهٗ در اوائل حال حسب تعلیم شیخ ظاهر بحضور خواجها مشرف گشتند وبمقام جذبه ایشان رسیدند ودر انجا استهلاک واضمحلال حاصل کردند در آن مقام نحوی از بقا وشهود وحدت وکثرت پیدا کردند وسر ایشان بنور نهایت النهایه که مقام قطبیه ارشاد بآن منوط است مملو ومستور گشت

چنانچہ بعد از اجازت شیخ ظاہر بآن نور منوط علیہ ارشاد یا شہود وحدت در کثرت تربیت طالبان فرمودند و در مقام ارشاد و تکمیل شان عظیم پیدا کردند در یک صحبت ایشان آنقدر طالبان را فوائد حاصل می گشت کہ بہ ریاضات مجاہدات شاقہ حاصل نمیشد باوجود این از مقام اقطاب اثنی عشر نصیبے کامل حاصل کردہ بودند و ایضاً بمسلک خاص حضرت فاروق متوجہ فوق گشتہ بودند و سلوک آفاقی را نیز تا عین ثابتہ خود طی کردہ بودند درین اثنا عنایت خداوندے جل شانہ در رسید و راہ سلوک آفاقی را برایشان واکردند و بآن راہ متوجہ اسمی کہ رب ایشان است گشتند و بآن اسم رسیدہ در درجات ولایت و شہادت و صدیقیۃ ترقی نمودہ ازہمین راہ بہ غیبت ذات رفتند و در نقطہ نہایت النہایۃ مستہلک گشتند و بسیادت عظمی کہ حضرت امیر در شان حضرت امام حسن رضی اللہ تعالی عنہما فرمودہ اند کہ ابنی ہذا سید است مشرف گشتند و حضرت امام در آن نقطہ ہمین نسبت استہلاک دارند و در ہمان نقطہ یک قسم بقا کہ مناسب بقاے قطب ارشاد است و حضرت خواجہ نقشبند ہمین قسم بقا در آنجا دارند پیدا خواہند کرد و ازین کہ ایشان بہ غیبت ذات رسیدند از اولیاء اللہ کم کسے رسیدہ است در اصل بہ رسیدن بآن مطلب عالی مخصوص بعض اکابر الاکابر است خصوصاً تا محبوب نباشد ازین راہ بہ غیب نمی تواند رفت یا بتصرف محبوب کامل مکمل بی این دو طریق رفتن صورت ندارد و از راہ افراد بآن مطلب میرسند یا از راہ معینہ اما از راہ سلوک ترقیات نمودہ بآن نہایت رسند بسیار دشوار بلکہ محال می نماید الا للمحبوب المراد کہ بہ جذبات قویہ او را کشند و بمقصد رسانند فطوبی لارباب النعیم نعیمہا **قال** و یکی ازان مواضع کہ بسے خطرناک و از رعائت مقام ادب دور است آنست کہ در باب حضرت غوث الثقلین رضی اللہ عنہ گفتہ اند کہ کثرت ظہور کرامات از ایشان ازجہت آن بود کہ نزول ایشان ناقص بود **اقول** این انتساب صحیح نمی نماید ہرگز حضرت مجدد رضی اللہ عنہ نزول حضرت غوث الثقلین رضی اللہ عنہ را ناقص نفرمودہ اند حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ در مکتوب دو صد و شانزدہم از جلد اول می فرماید مدار کثرت خوارق بر دو چیز است در وقت عروج بلند تر رفتن و در وقت نزول کمتر فرود آمدن بلکہ اصل عظیم در ظہور کثرت خوارق قلت نزول است جانب عروج بہر کیفیت کہ باشد زیرا کہ

ذکر نفی انتساب نقصان نزول حضرت غوث الثقلین

صاحب نزول بعالم اسباب فرود می آید و وجود اشیا را مربوط باسباب می یابد و فعل مسبب الاسباب
را در پس پرده اسباب می بیند وانکه نزول نکرده است یا نزول کرده و باسباب نرسیده نظر او همه
فعل مسبب الاسباب است وبس زیرا که اسباب تمام از نظر او مرتفع گشته است لاجرم حضرت
حق سبحانه تعالی بمقتضای ظن هرکدام با هرکدام علیحده معامله میفرماید وکار اسباب بین را
باسباب می اندازد وانکه اسباب نمی بیند کار او را بی توسط اسباب مهیا می سازد وحدیث
قدسی اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِیْ بِیْ[۱] شاهد این معنی است نادرت ها بخاطرم طلبید
که وجه چیست که اولیای کمل این امت بسیار گذشته اند اما این قدر خوارق که از حضرت
سید محی الدین عبد القادر جیلانی قدس سره ظاهر گشته است از هیچ کدام آنها ظهور نیافته آخر الامر
حضرت حق سبحانه وتعالی سر این معما را ظاهر ساخت ومعلوم فرموده که عروج ایشان
از اکثر اولیا بلندتر واقع شده است ودر جانب نزول تا بمقام روح فرود آمده اند
که از عالم اسباب بلندترست مناسب این مقام حکایت خواجه حسن بصری وحبیب[۲]
عجمی است منقول ست که روزی حسن برلب دریا ایستاده بود و انتظار کشتی میبرد

۱ من نزد ظن عبد خود هستم که با دارد ۲ حبیب عجمی رح کرامات در ریاضات شان داشت در ابتدا مال دار بود ربا دادی
به بصره وهر روزه به تقاضای معاملت خود رفتی وگر ندادی زر رفتی الا پای مزد خود طلب کردی ونفقه خود از آن ساختی روزی بطلب مال رفته بود وآن
مدیون در خانه نبود زنش گفت شوهر غائب است ومرا چیزی نیست گوسفندی کشته بودم جز گردن چیزی از آن نمانده است اگر
خواهی بتو دهم گفت شاید آن گردن گوسپند بگرفت وبخانه رفت وزن را گفت این از سود است زن گفت نان وهیزم نیست
گفت بروم به سود نان وهیزم بیارم برفت وهم برین طریق نان وهیزم آورد زن دیگ بنهاد چون پخته شد خواست که در
کاسه کند سائلی بر در آواز داد وچیزی خواست حبیب گفت برو که چیزی بتو نرسد که بدین قدر که بتو دهم تو توانگر نشوی و
ما درویش نشویم سائل نومید بازگشت زن حبیب چون کفچه در دیگ کرد همه خون شده بود شوهر را آواز داد که بیا د ببین
که بشومی تو چه پیدا شد حبیب چون آن بدید آتشی در دلش افتاد که هرگز آن آتش فرو ننشست گفت ای زن از هرچه بد بود توبه
کردم و روز دیگر بیرون آمد تا بطلب غریمان رود وسیمها باز گیرد ودیگر سود نه دهد روز آدینه بود وکودکان بازی میکردند

که از آب بگذرد درین اثنا حبیب عجمی رسید پرسید که چرا ایستاده اید گفت انتظار
کشتی می برم حبیب گفت چه احتیاج کشتی است شما یقین ندارید خواجه حسن گفت
تو علم نداری حبیب بی اعانت کشتی از آب گذشته رفت و خواجه در انتظار کشتی
ایستاده ماند حسن بصری چون بعالم اسباب فرود آمده بود با او بتوسط اسباب معامله
فرمودند و حبیب عجمی چون اسباب را درست از نظر انداخته بود بی توسط اسباب با او
زندگانی میکردند اما فضل حسن راست که صاحب علم است و عین الیقین را بعلم الیقین
جمع کرده و اشیا را چنانکه هست دانسته چه نفس الامر قدرت در پس حکمت مستور ساخته اند

چون حبیب را دیدند گفت حبیب باخود آمده دور شوید تا گرد پای او بما نرسد که همچو او بدبخت شویم حبیب این را بشنید و بهم برآمد و سوی مجلس حسن بصری نهاد
بر زبان حسن چیزی رفت که یکبارگی دل حبیب را غارت کرد پس توبه کرد و بخدمت حسن از مجلس بازگشت که بخانه آید در راه همان کودکان رسید با یکدیگر
گفتند دور شوید که حبیب تائب آمد تا گرد ما بر وی نشیند که در حق عاصی شویم حبیب گفت الهی بدین یک روز که با تو آشتی کردم اثر این بهای
دوستان ساختی و نام من بنیکوئی بمیردن انداختی پس منادی کرد که هر که را بحبیب چیزی می باید داد بیاید و خط خود را باز ستاند جمله جمع شدند
مالها که گرد کرده بود بمردمان داد تا چنان شد که هیچ نماند یکی بیامد و چنین دعوی کرد پیراهن خود بوی داد دیگری بیامد دعوی کرد چادر زن بدو داد و در
برهنه ماند بر لب فرات صومعه ساخت و در آنجا بعبادت حق مشغول شد روز از حسن بصری علم می آموخت و شب عبادت میکرد و او را عجمی از آن
می گفتند که قرآن درست نتوانست خواند چون روزگاری برآمد زن او بی نوا شد گفت نفقه می باید حبیب گفت بکار در آمدم هر روز بصومعه می رفت
و بعبادت مشغول شد شب بخانه رفت زن گفت چیزی نیاوردی حبیب گفت آن کس که من از برای او کار کردم کریم است از کرم او شرم داشتم
که چیزی خواهم او خود چون وقت آید دهد و می گوید که هر ده روز مزد میدهم پس هر روز بصومعه می رفت و عبادت می کرد تا ده روز تمام شد روز دهم
اندیشه کرد که من امشب چه بخانه برم در آن تفکر فرو رفت حق تعالی حمالی فرستاد و بدر خانه او با یک خروار آرد و حمالی با یک سلوخ گوشت و حمالی دیگر با روغن و عسل و جوانی ماه روی
با ایشان با صره سیصد درهم بدر خانه حبیب آمد و در بکوفت و آن چیزها را بزن حبیب بداد و گفت این خداوندگار فرستاده است و می گوید که با حبیب
بگوئی که در کار افزاید تا من در مزد افزایم این بگفت و برفت چون شب بیامد حبیب شرم زده بدر خانه آمد بوی طعام از خانه وی می آمد زنش پیش
آمد و تواضع نمود و گفت این کار از برای که میکنی کار آنکس نیکو بهتر است با اکرام و شفقت و چنین و چنان فرستاد و چنین و چنین گفت و پیغام چنین و چنین داد حبیب گفت عجب ده روز کار
کردم با من این نیکی کرد که اگر بیش ازین کنم دانی چه کند پس بکلیت روی از دنیا بگردانید و بعبادت حق بنگرید تا از بزرگان مستجاب الدعوات

وجه عجیبی صاحب سکر ست نفسے به فاعل حقیقی دارد بی آنکه اسباب را دخلی بود و این دید مطابق نفس الامر نیست زیراکه
توسط اسباب بحسب واقعه کاین ست اما معامله تکمیل و ارشاد بر عکس ظهور خوارق ست زیراکه در مقام ارشاد هر چند نازل تر
کامل تر که در ارشاد حصول مناسبت میان مرشد و مرشد درکار است که منوط بنزول است و بدانید که اغلب
آنست که هر چند بالاتر فرود آید لهذا حضرت رسالت از همه بالاتر رفت و در وقت نزول
از همه فرود آمده انتهی پس ازین کلام بوی نقصان نسبت بحضرت غوث انام بمشام
عوام نمی رسد چه جای خواص زیراکه محصل کلام حضرت مجدد رضی الله عنه این ست
که چون عروج حضرت غوث الثقلین از اکثر اولیا بلندتر واقع ست و نزول ایشان
تا بمقام روح فرود آمده ست که از عالم اسباب بلندتر ست و از خواص این مقام
ست که درینجا نظر بر اسباب نمی باشد بلکه توجه بطرف مسبب می ماند لهذا از حضرت
ایشان خوارق عادات کثیره بظهور پیوسته و این نزول امریست کامل فی حد
ذاته که سبب ظهور خوارق ست حضرت مجدد رضی الله عنه در هیچ جا این نزول را
ناقص نه فرموده اند معلوم نیست که حضرت معترض رح منقصت از کجا استنباط نموده
حضرت مجدد رح در رساله مبدء و معاد می فرماید واصلان نهایة النهایه را در وقت
رجوع قهقری نزول باسفل عنایات است و مصداق وصول نهایة النهایه همین
نزول غایة الغایه ست و چون نزول باین خصوصیت واقع می شود صاحب
رجوع بکلیت خود متوجه عالم اسباب می گردد نه آنکه بعض او متوجه جناب حق ست
سبحانه و بعضے دیگر متوجه خلق که این علامت عدم وصول ست به نهایة النهایه و عدم
نزول ست بغایة الغایه انتهی درین مقام شبهه بطور دیگر باین طور ناشی می شود که نزد
صوفیه قدس الله اسرارهم نزول تا بمقام قلب غایت نزول ست که بعد ازان نزولے
نیست و این هم در مقررات ایشان ست قدس الله اسرارهم که هر که نازل تر ست
کامل تر ست پس هرگاه حضرت مجدد رضی الله عنه نزول حضرت غوث الثقلین

رضی اللہ عنہ را تا بمقام روح فرمودہ پس گویا درجہ واحدہ از درجات نزول ہنوز باقی است واین مستلزم نقصان است ازاحۂ این شبہ باین طریق آسان است که سخن درین نمیرود که نزول تا بمقام قلب اکمل نیست صرف درین است که آیا اکملیت او برائے تکمیل و ارشاد است یا برای ظہور خوارق عادات وکثرت کرامات الحق نزول تا بمقام قلب اکمل است از نزول تا بمقام روح لیکن اکملیت او برائے ارشاد وفیضان حق است تعالی شانہ نہ برائے ظہور کثرت خوارق که او منوط بہبوط است تا بمقام روح فقط پس نزولے که علت ظہور خوارق است اکمل است بذات خود برابر است که دران وقت مخصوص نزول تا بمقام قلب که علت ارشاد است یافتہ می شود یا نہ اکملیت علت ظہور کثرت کرامت موقوف بر اکملیت علت ارشاد نیست ویکی بدیگرے متعلق نے ارشاد چیزے دیگر است وکرامت شئ آخر وحضرت مجدد رضی اللہ عنہ بصدد بیان وجہ ظہور کثرت کرامت اند نہ درپے بیان کیفیت وکملیت ارشاد توضیح جواب این است که معاملہ ارشاد خلاف معاملہ خوارق است زیرا که در مقام ارشاد ہر که نازل تر است کامل تر است چہ در ارشاد حصول مناسبت درمیان مرشد و مرشد از اہم مہمات است وآن منوط بر غایت ہبوط است ازینجا است که از اکثر متوسطان این راہ آن قدر افادہ و افاضہ بہ ظہور آمدہ که از منتہیان عشر عشیر آن بوقوع نرسیدہ زیرا که متوسطان بہ نسبت منتہیان بیشتر مناسبت بمبتدیان دارند پس مدار قلت وکثرت افادہ برجوع وہبوط قرار یافتہ نہ بر انتہا وعدم انتہا درین صورت قلب که از عالم امر است حق سبحانہ تعالی او را بعالم خلق تعلق وتعشق دادہ بعالم خلق فرود آوردہ بمضغہ گوشت که زیر پستان چپ مایل بہ پہلو وبفاصلہ دو انگشت است تعلق خاص بخشیدہ وعلاقہ مخصوص عطا فرمودہ پس ہر گاہ مقربان درگاہ حضرت صمدیت ومقبولان بارگاہ حضرت خاتمیت

نزول باین مقام فرمایند آنگاه بالکلیه متوجه بعالم اسباب می شوند و فعل مسبب
را در پس پرده اسباب می بینند و این مقامیست که افضل است از نزول تا بمقام
روح زیرا که ارشاد و هدایت باو مربوط است یعنی اینکه اغلب همین است که وقتی
که نزول پایان تر بود ارشاد بالا تر رود چنانکه حضرت سرور صلی الله علیه وسلم
از همه انبیا علیهم السلام پایان تر فرود آمده و در دعوت و ارشاد از همه بالا تر رفته
که بر سائر موجودات و کافه مخلوقات مرسل گشته چه بواسطه نزول تام مناسبت
بهمه پیدا کرده و در راه افاده بتمام تر گردیده ـه

پیش از همه شاهان غیور آمده	هر چند که آخر بظهور آمده
ای ختم رسل قرب تو معلومم شد	دیر آمده زراه دور آمده

حضرت آدم علی نبینا و علیه السلام پایان تر نیست بلکه فوق تر است اما ارشاد
از و مقصود نیست که عین مقصود است کما استتر فیه از ینجا هویدا گردید که نفس
ارشاد منوط بر غایت هبوط نیست البته کامل تر بودن آن مربوط بر آنست و
فرقیکه در میان اکمل و کامل است مخفی نیست از ینجا است که جمله انبیا علیهم السلام
کامل بوده اند و پیغمبر ما صلی الله علیه وسلم اکمل قَالَ سُبْحَانَهُ تَعَالیٰ تِلْكَ الرُّسُلُ (فرمود اللہ تعالی — این پیغمبران اند که فضیلت دادیم)
فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلیٰ بَعْضٍ (بعض ایشان را بر بعض ۱۲) پس حاملان اول اکمل اند و حاملان ثانی ثانی یعنی آنانکه
تا بمقام قلب نزول نموده اند اکمل اند و آنانکه تا بمقام روح نزول آورده اند
کامل نه اینکه ایشان ناقص اند نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ ذٰلِكَ (پناه میخواهیم از خدا ازین ۱۲) بالجمله هنگام نزول تا
بمقام روح توهم نقصان حرف بیجاست و حضرت مجدد رضی الله عنه هرگز نزول حضرت
غوث الثقلین رضی الله عنه را ناقص نه فرموده اند و رجوع الی البدایت فی نفسه
کمال است نه نقص حضرت مجدد رحمة الله علیه در معارف لدنیه می فرماید ـ
إِنَّ الْعِنَايَةَ الْإِلٰهِيَّةَ جَلَّ سُلْطَانُهُ جَذَبَتْنِي جَذْبَ الْمُرَادِيْنَ أَوَّلًا ثُمَّ سَيَّرَتْنِي

یعنی عنایت الهیه [illegible] مرا جذب کرد [illegible] بلند است سلطنت او آن جذب مرادین [illegible] سیر [illegible] ۱۲

طی منازل السلوک ثانیا فوجدت اللہ سبحانہ اولا عین الاشیاء
کما قالہ ارباب التوحید الوجودی من متأخری الصوفیۃ ثم وجدتہ
اللہ تعالی فی الاشیاء من غیر حلول وسریان ثم رأیتہ تعالی بعد
الاشیاء ثم قبل الاشیاء ثم رأیت اللہ سبحانہ وما رأیت شیئا من الاشیاء وھو
المعنی بالتوحید الشھودی وھو المعبر بالفناء وھو قدم
اول یوضع فی اطوار الولایۃ وکمال اسبق فی البدایۃ وھذہ
الرؤیۃ فی ای مرتبۃ کانت من المراتب المذکورۃ تحصل
اولا فی الآفاق وثانیا فی الانفس ثم ترقیت الی البقاء الذی
ھو قدم ثان فی الولایۃ فرأیت الاشیاء ثانیا ووجدت اللہ
تعالی عینھا بل عین نفسی ثم وجدتہ تعالی قبل الاشیاء
بل قبل نفسی ثم رأیتہ تعالی بعد الاشیاء بل بعد نفسی
ثم رأیت الاشیاء وما رأیت اللہ تعالی اصلا وھی النھایۃ
ھی الرجوع الی البدایۃ والعود الی مرتبۃ العوام وھذا المقام
ھو اتم مقامات دعوۃ الخلق الی الحق سبحانہ واکمل منازل
التکمیل والارشاد لتمیز المناسبۃ الی الخلق المقتضیۃ لکمال الافادۃ
ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم وکل من الاحوال
المذکورۃ والکمالات المسطورۃ حصل لی بل لکل من وصل
بطفیل افضل الانبیاء واکمل البشر علیہ وعلیہم من الصلوات افضلھا

حضرت غلام علی شاہ صاحب رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ کہ بجواب حضرت شیخ تالیف
فرمودہ می فرمایند قولہ شما نزول حضرت غوث الثقلین رضی اللہ تعالی عنہم نوشتہ
اید الیشان وجہ ظہور کثرت خوارق عادات از جناب غوث الاعظم نوشتہ اند کہ

عروج الیشان از اکثر اولیاء بلند تر واقع شدہ وجہت کثرت ظہور خوارق گردید و
ہیچ جا نسبت نقصان نزول بآن حضرت نہ کردہ اند معاذ اللہ آنچہ مقربان مے
خواہند میگویند معلوم نیست کہ حضرت شیخ عبد الحق نقصان از کجا نوشتہ اند چنانکہ
در کلام ایشان تجسس کردہ شد ہیچ جا نسبت نقصان بانجناب نکردہ اند در صورت
نقصان نزول افاضہ کم می شود و افادت جناب مبارک حضرت غوث الثقلین
واسطہ فیض ولایت اند در علما و اصحاب کبار و اہلبیت عظام داخل اند رضی اللہ
تعالیٰ عنہم و خود را نایب وانجناب را منیب نوشتہ اند کہ خلیفہ قائم مقام پیرے شود
و در رسالہ دیگر می فرمایند قولہ شما در باب حضرت غوث الثقلین قدس سرہ آنچہ
از مقام ادب نوشتید کہ نزول ایشان ناقص بود نیز خلاف واقع است ہیچ جا
این سخن نفرمودہ اند بلکہ در بارۂ غوث اعظم در مکتوب آخر جلد ثالث مکتوبات
خود نوشتہ اند کہ وصول فیوض و برکات در راہ ولایت بہر کہ باشد از اقطاب
و نجبار بہ توسط شریف ایشان مفہوم می شود معاملہ اولین بوجود حضرت
شیخ تعلق دارد ایشان واسطۂ رشد و ہدایت اند و در ہمان مکتوب خود را
نایب وایشان را منیب خود نوشتہ اند کہ استفادہ از طریقہ علیا قادریہ نیز دارند
و در رسالۂ مکاشفات غیبیہ میفرمایند کہ واصلان ذات کہ بافراد ملقب اند
اقل قلیل اند اکابر صحابہ و ائمہ اثنا عشر از اہل بیت رضی اللہ تعالیٰ عنہم باین
دولت فائز اند و از اکابر اولیا غوث الثقلین شیخ عبد القادر جیلانی رضی اللہ عنہ باین دولت
ممتاز اند و درین مقام شان خاص دارند و اولیاء دیگر ازین خصوصیت
قلیل النصیب اند و قرب شان بان خصوصیت از ہمہ زیادہ درینباب تشارک
اند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ و در
رسالہ مبدء و معاد میفرمایند کہ این درویش را درین عروج اخیر کہ عروج در

مقامات اصلیست بلند از روحانیت حضرت غوث الثقلین محی الدین شیخ عبدالقادر
جیلانی بوده بقوت تصرف ازان مقامات گزرانیده باصل الاصل واصل گردانیدند
انتہی ازین ہمہ عبارات کہ حضرت ایشان نوشتہ اند علو کمالات حضرت غوث
الثقلین وحسن عقیدہ وادب آن قطب معظم رضی اللہ تعالے عنہما در باب ما تحریر
این معنی کہ نزول ایشان تا مقام روح واقع شدہ ہیچ دور از ادب نیست ظہور
کثرت خوارق کہ از حضرت غوث اعظم ظاہر گشت از ہیچ کدام اولیا آن
قدر ظہور نیافتہ بیان نمودہ اند کہ عروج حضرت غوث اعظم از اکثر اولیاء اللہ
بلند واقع شدہ و در جانب نزول تا مقام روح فرود آمدہ اند کہ از عالم اسباب
بلند تر است ازین تحریر ہیچ منقصتے بحضرت شیخ قدس سرہ عائد نمی شود کما لا یخفی
ہمچنین آن متادب بہ اداب رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم رعایت آداب جمیع
اولیاء را باقصی مرتبہ می نمودند در مکتوب چہل و دوم جلد ثانی میفرمایند من کمینہ
خوشہ چین خرمن ہائے ایشانم در ذیل ذلہ برداران خوانہائے نعم ایشان
ایشان اند کہ مرا بانواع تربیت مربی ساختہ اند و باصناف کرم واحسان منتفع گردانیدہ
این بزرگواران در محبت حق عزوجل خود را وغیر خود را باختہ اند و از خود وغیر
خود نام ونشان نہ گزاشتہ باطل از سایہ ایشان گریزان است اینجا ہمہ حق
است و برای حق علماء ظاہرین از حقیقت اینہا چہ دریابند وغیر از مخالفت
صوری چہ فہمند و از کمالات ایشان چہ دریابند و از کمالات ایشان چہ فرا
گیرند انتہی و درباره حضرت شیخ محی الدین ابن عربی نوشتہ اند کہ شیخ از مقبولان
نظر مے آید منکر او در خطر است مایس ماندگان از برکات آن بزرگوار استفادہ

نمودہ ایم واز علوم معارف حظہا گرفتہ جَزَاہُ اللہُ سُبْحَانَہٗ عَنَّا خَیْرَ الْجَزَاء
جزا دہد او را اللہ تعالیٰ از ما بہتر جزا ۱۲
ودر رسالہ مبدء ومعاد نوشتہ اند کہ از روحانیت حضرت قطب الدین قدس
سرہ مرا درین کار مدد بکار رسیدہ پس مندفع شد آنچہ میگویند کہ ایشان تنقیص
اولیا نمودہ اند این ہمہ از عدم تتبع کلام ایشان است انتہی درین شک نیست
کہ افادات حضرت مجدد در مدایح بزرگان دین عموماً ومحامد حضرت غوث الاعظم
رحمۃ اللہ علیہ خصوصاً مالا مال است حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ در رسالۂ مکاشفات
غیبیہ می فرماید کہ حضرت خواجہ نقشبند قدس اللہ سرہ الاقدس بعد از تحصیل
جذبہ خواجہا قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم بسلوک فوقانی رجوع نمودند وسلوک
را تا بنہایت رسانیدند وبفنا فی اللہ والبقا مشرف گشتند واین مرتبہ ولایت
است بعد ازان بمقام شہادت کہ فوق ولایت است رفتند ونسبت آن
بمقام ولایت نسبت تجلی صوری است بہ تجلی ذاتی بعد ازان بمقام صدیقیۃ کہ
فوق شہادت است بہ نسبت مذکورہ عروج فرمودند تا نہایت بمقام صدیقیت
رسیدند با وجود تحصیل این درجات کمال وتکمیل از راہ معیت ذاتی کہ حضرت امیر
کرم اللہ تعالیٰ وجہہ ازان راہ بہ غیب ہویت رفتہ بودند رفتند ودر رنگ
حضرت امیر در آن نقطہ نہایت مستہلک گشتند حضرت غوث الثقلین نیز ازین راہ
بہ نہایت النہایت رسیدہ اند ودران نقطہ مستہلک گشتہ اند وازین استہلاک
در آن نقطہ نہایت مراتب ولایت خاصہ محمدی است علیہ الصلوٰۃ والسلام و
آلہ الکرام اگر بقاے درین نہایت پیدا کنند از مرتبہ رسالت آنحضرت علیہ من الصلوٰۃ
اتمہا ومن التحیات اکملہا نیز بہرہ یابد این اکابر را نیز از انمقام قسمی از بقا ہست

کہ افادہ طالبان ازان راہ است انتہی این محامد را بہ عین انصاف نگریستنی
است و بہتانات بی سروپا را پس پشت انداختنی ؎

جز این چہ شکوہ توانم ازان ستم گر کرد	کہ ہر کہ در حق من ہر چہ گفت باور کرد

قال – وآنکہ در بعض مکتوبات نوشتہ اند کہ انگارم کہ حکمت در پیدا کردن
من آن ست کہ تا کمال ابراہیمی و محمدی در یک جا جمع شود اشد و اعظم
است از ہمہ **اقول** این عبارت بعینہ[۹۱] در مکتوبات شریف از نظر فقیر نہ
گزشتہ لیکن باید دانست کہ مراد از کمال ابراہیمی خلت است و از کمال محمدی
محبوبیت و این بحث بہ کمال توضیح در رسالہ انوار احمدیہ[۹۲] نگاشتہ ام مَنْ
شَاءَ فَلْيَرْجِعْ اِلَيْهَا **قال** وآن سخن کہ ترکیب وجود من از بقیہ جوہر یست
خواہ بان رجوع نماید ۱۲
یا خمیر مایہ الیست کہ وجود حضرت رسول اللہ صلے اللہ علیہ والہ وسلم ازان
ترکیب یافتہ است چنانکہ ایجاد نخل از بقیہ طینت آدم است **اقول** برین کلام
ہیچ نقص وارد کردہ نہ شد تا ازآن جواب دادہ شود اگر گفتہ شود کہ این مستلزم
مساوات است جوابش بچند وجوہ است اول آنکہ در کلام حضرت مجدد رضی
اللہ عنہ لفظ ترکیب درج است و نہ عبارت ایجاد و نہ لفظ متکلم مذکور است
عبارت مکتوب صدم از جلد ثالث کہ بہ شیخ نور الحق صادر شدہ این است
بشنو بشنو ہر چند درین دولت خاصہ محمدی دیگرے را شرکت نیست اما این
قدر می باید کہ ازان دولت خاصہ او علیہ الصلوٰۃ والسلام بعد از تخلیق و
تکمیل او علیہ الصلوٰۃ والسلام بقیہ ماندہ بود کہ در خوان دولت ضیافت
طفیلیان زیادہ بہا لازم است کہ او لش گویان نصیب خادمان بود آن بقیہ را

ذکر اجتماع کمال ابراہیمی و محمدی و لغویت آن — [۹۱] این فقرہ انتزاعی عبارت ۱۲ — ذکر طینت — [۹۲] این رسالہ ایست در رد مفوات صالح کجراتی ۱۲

بریکے از دولتمندان او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام اولش گویان عطا فرمودہ اند
وآن را خمیر ساختہ تخمیر طینت او نمودند وتبعیت ووراثت او شریک دولت خاص
او گردانیدہ اند عَلَیۡہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ ۵ بر کریمان کارہا دشوار نیست
این بقیہ در رنگ آن بقیہ طینت حضرت آدم است عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیۡہِ الصَّلٰوۃُ (بر وصلوۃ وسلام)
وَالسَّلَامُ کہ نصیب خلقت درخت خرما آمدہ است[۱۵] کَمَا قَالَ عَلَیۡہِ الصَّلٰوۃُ (بر پیغمبر ما و بر وصلوۃ)
وَالسَّلَامُ اَکۡرِمُوۡا عَمَّتَکُمُ النَّخۡلَۃَ فَاِنَّہَا خُلِقَتۡ مِنۡ بَقِیَّۃِ طِیۡنَۃِ (وسلام)
اٰدَمَ ۵ بیت وَلِلۡاَرۡضِ مِنۡ کَاسِ الۡکِرَامِ نَصِیۡبٌ انتہی ازین عبارت
ظاہر است کہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بطور عموم می فرمایند نہ آنکہ نفس نفیس خود را
مراد داشتہ دوم آنکہ مراد از طینت درین مقام اخلاق حمیدہ اصلیہ حقیقیہ است
برای سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم اگر از ان خاک مراد باشد پس ضرور بود کہ قبر دے
نزد قبر سرور عالم صلعم می بود چنانکہ قبر شیخین است رضی اللہ عنہما سوم آنکہ اگر
تسلیم کردہ شود کہ مراد از طینت خاک است پس شیخ اکبر در فتوحات نوشتہ کہ وجود
مبارک سیدنا علی مرتضی از بقیہ طینت آن حضرت است صلی اللہ علیہ وسلم فَمَا
تَخۡصِیۡصُ الۡاِعۡتِرَاضِ (پس چیست تخصیص اعتراض) بلکہ خود حضرت شیخ محدث در رسالہ بشارات بالجنۃ
در حدیثے در شان اہل بیت رضی اللہ تعالی عنہم از رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم روایت
کردہ اِنَّہُمۡ[۱۶] خُلِقُوۡا مِنۡ طِیۡنَتِیۡ وخطیب از ابن مسعود رضی اللہ عنہ روایت کردہ
کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم فرمود اِنِّیۡ[۱۷] وَاَبَا بَکۡرٍ وَعُمَرَ خُلِقۡنَا
مِنۡ تُرۡبَۃٍ وَّاحِدَۃٍ مرزا محمد بدخشانی رحمۃ اللہ علیہ گفتہ کہ این حدیث اشواہد از عمر و
ابن عباس وابو سعید وابو ہریرہ بعضے را بعض قوت دہد ودر کشف[۱۸] الغطا مذکور است

---

[۱۵] چنانکہ فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اکرام کنید عمہ خود را کہ درخت خرما است زیرا کہ او پیدا کردہ شدہ است از بقیہ خاک آدم او را زمین است از جام شراب بزرگان حصہ ۱۲

[۱۶] ایشان پیدا کردہ شدند از خاک من ۱۲

[۱۷] من وابوبکر وعمر پیدا کردہ شدیم از یک خاک ۱۲

[۱۸] کشف الغطا عن وجوہ الاعتبار رسالہ ایست اسیطور در ابن رسالہ بجز محمد صلح الدین ... نادر جواب ایراد شیخ و بدخشی کہ مذکور است ۱۲

که عینی در شرح صحیح بخاری از ابن سیرین این حدیث آورده و از ابن عساکر مروی است عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ جَعْفَرٍ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا عَبْدَ اللّٰهِ هَنِيْئًا لَكَ مَرِيْئًا خُلِقْتَ مِنْ طِيْنَتِيْ وَاَبُوْكَ يَطِيْرُ مَعَ الْمَلٰئِكَةِ فِي السَّمَاءِ

اشتباه - این معنی معقول نمی شود چراکه هر کس از نطفه والدین خود پیدا می شود

انتباه - اکثر چیزها هستند که به عقل انسان ثابت نمی تواند شد از شرع ثابت می شود یا کشف والهام چنانچه نفس ولایت که عبارت از قرب بیچون است امام محی السنه بغوی رحمة الله علیه در تفسیر معالم التنزیل در تفسیر آیه کریمه مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ وَفِيْهَا نُعِيْدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى قول عطای خراسانی ذکر کرده که گفته نطفه که در رحم قرار می گیرد فرشته پارهٔ خاک می آرد از مکانی که دران دفن کرده خواهد شد پس در نطفه می اندازد پس از خاک و نطفه آدمی پیدا می شود و خطیب از ابن مسعود رضی الله عنه روایت کرده که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود مَا مِنْ مَوْلُوْدٍ اِلَّا فِيْ سُرَّتِهٖ مِنْ تُرْبَتِهِ الَّتِيْ يُوْلَدُ مِنْهَا فَاِذَا رُدَّ اِلٰى اَرْذَلِ عُمُرِهٖ رُدَّ اِلٰى تُرْبَتِهِ الَّتِيْ خُلِقَ مِنْهَا يُدْفَنُ فِيْهَا وَاِنِّيْ وَاَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ خُلِقْنَا مِنْ تُرْبَةٍ وَّاحِدَةٍ وَّفِيْهَا نُدْفَنُ یعنی نیست هیچ مولود مگر آنکه در ناف او خاکی است که از آن پیدا شده بود پس چون به ارذل عمر یعنی بوقت مرگ رسد باز گردانیده شود بهمان خاک که ازان پیدا شده بود و دفن کرده شود دران بدرستی که من و ابوبکر و عمر از یک خاک پیدا شده ایم و یک جا مدفون خواهیم شد و جائز است که خاکی که حق تعالی برای پیغمبرے مهیا کرده باشد و از بد و خلقت زمین آنرا بانوار برکات و نزول رحمت پرورش کرده باشد از جمله آن چیزے بقیه مانده باشد که خمیر

ع از عبدالله بن جعفر مروی است که رسول خدا صلی الله علیه وسلم [illegible]

ع تفسیر ... ۱۶ / سوره طه

ع از زمین پیدا کردیم شما را و باز باو خواهیم گردانید شما را و ازو خواهیم برآورد ۱۲

مایۂ شخصے از اولیا شود این امر عقلاً محال نیست واز شرع مستفاد و از کشف ثابت می
شود و این را در اصطلاح اصالت گویند و صاحب اصالت در نظر کشفی چنان بنظر می در
آید که گویا جسد او مرصع است از جواہر واجساد دیگران از آب و گل چہارم آنکہ آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم فرمود طِینَۃُ الْمُعْتَقِ طِینَۃُ الْمُعْتِقِ رَوَاہُ ابْنُ النَّجَّارِ وَالدَّیْلَمِیُّ
فِی الْفِرْدَوْسِ واز سیر و تواریخ معلوم مے شود کہ آزاد کردہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
قریب چہل کس بودند پس طینت ہمہ آنہا بمقتضی این حدیث طینت آنحضرت باشد
پنجم آنکہ درخت خرما کہ از نباتات است بدین دولت سرفراز است درشان آن وارد
اَکْرِمُوْا عَمَّتَکُمُ النَّخْلَۃَ فَاِنَّہَا خُلِقَتْ مِنْ فَضْلَۃِ طِیْنَۃِ اَبِیْکُمْ اٰدَمَ اَلْحَدِیْثُ اَخْرَجَہٗ
الْبُخَارِیُّ فِی التَّارِیْخِ وَابْنُ اَبِیْ حَاتِمٍ وَالْعُقَیْلِیُّ وَابْنُ عَدِیٍّ وَابْنُ السُّنِّیِّ وَاَبُوْنُعَیْمٍ
کِلَاھُمَا فِی الطِّبِّ وَابْنُ مَرْدَوَیْہِ عَنْ عَلِیٍّ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ
اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ خُلِقَتِ النَّخْلَۃُ وَالرُّمَّانَۃُ وَالْعِنَبُ
مِنْ فَضْلَۃِ طِیْنَۃِ اٰدَمَ پس از افراد اکرم موالید کہ انسان است کہ بہ تخمیر طینت بنی خود
شرف اندوزند چہ عجب و کدام مساوات است خدام لباسہای مخدومان را بے تکلف
استعمال می نمایند واز موائد نعم استیفاء تلذذ ذاتی کہ مخصوص بہ مخدومان است می نمایند
ہیچ کس گمان نمی برد کہ خادم مساوات شرکت با مخدوم بہم رساند درین نوع اہانت و
رفعت قدر مخدوم می افزاید ششم آنکہ این کلام نہ امرے است مبتدع ایشان
بلکہ بسیاری از اولیا بدین قسم کلمات تکلم شدہ اند غایت امر آنکہ ایشان ہم از
مکشوف خود خبر دادہ اند شیخ شعرانی در لواقح الانوار از یکے ازین قوم حکایت می کنند
کہ میگفت خُلِقْتُ مِنْ رَسُوْلِ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ وہم شیخ شعرانی

لہ تعظیم کنید عمہ خود را کہ درخت خرما است او از بقیہ خاک آدم علیہ السلام پیدا شدہ ۱۲

لہ درخت خرما و انار و انگور از بقیہ خاک آدم پیدا کردہ شد

لہ من پیدا کردہ شدہ ام از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ۱۲

در لواقح الانوار نقل از شیخ ابو الحسن شاذلی کہ قطب زمان خود بودہ می آرد الاولیاء علی ضربین صالحون وصدیقون فالصالحون ابدال الانبیاء والصدیقون ابدال الرسل فبینهم الصالحون والصدیقون بالتفصیل کما بین الانبیاء والرسل منهم طائفة انفردوا فی المادیة مادة من رسول الله صلی الله علیه وسلم یشهدونها وهم قلیلون وفی التحقیق کثیرون ومادة کل نبی وولی بالاصالة من رسول الله لکن من الاولیاء من یشهد عنه ومنهم ایضا طائفة قد مدوا بالنور الالهی فنظروا حتی عرفوا اباءهم علی التحقیق وذلک کرامة لهم لا ینکرها الا من ینکر کرامة الاولیاء نعوذ بالله من النکران بعد العرفان

انتهی ای برادر نیک درین عبارت تامل نمائے تا بدانی کہ شیخ بچہ ترانہ ترنم می نماید در تمام عالم مشهور شده است حدیث خلقت من نوری این حدیث ناطق است بدانکہ ہر کہ سوای سرور کائنات است علیہ الصلوٰۃ والسلام از مومنین از نور او آفریده شده است شیخ درین مقام می فرماید کہ جماعہ باشند کہ مادہ خلقت انها کلا او بعضا بے واسطہ نور محمدی نور الہی بود و بہ جہت تاکید این مقدمہ می گوید وذلک کرامۃ لہم پس چسان باید گفت کہ این نیز دعوے شرکت است با فخر بشر صلی اللہ علیہ وسلم ؎

از تو امین نیستم اے بخت ورنہ پیش یار	می توانم حال خود گفتن زبانم لال نیست

قال وجای دیگر گفتہ اند کہ متابعت را پنج مرتبہ است و ہمہ مراتب یارا حاصل است

اقول ندانم کہ این چہ اعتراض است آیا معترض می خواہد کہ مراتب متابعت بکسے حاصل نہ شود ؎

در لواقح الانوار منقول است از شیخ ابو الحسن شاذلی ... اولیا دو قسم اند صالحون و صدیقون صالحون ابدال انبیا اند و صدیقون ابدال رسل ... و صدیقین بیان تفصیل بوده ... بعضے درین طائفہ اولیاء اللہ اند کہ مادہ شان از رسول اللہ صلعم می باشد این کم می باشند مگر تحقیق زیادہ اند و مادہ ہر نبی و ولی بالاصالت از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم است لیکن بعض اولیاء این ادراک می نمایند بعضے ازین طائفہ مادہ شان از نور الٰہی است ... ایشان کرامت ... انکار کرامات اولیاء اللہ ... ایمان

نمی دانم زمنع گریہ مطلب چیست ناصح را	دل از من دیدہ از من آستین از من کنار از من

معہذا در ہیچ مقام این تقریر از نظر عاجز نہ گزشتہ البتہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ
در مکتوب پنجاہ وچہارم از جلد ثانی کہ بہ سید شاہ محمد صدور یافتہ تحریر می فرمایند
کہ متابعت آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام کہ سرمایہ سعادت دینیہ ودنیویہ است
درجات ومراتب دارد درجہ اول مرعوام اہل اسلام راست از اتیان احکام شرعیہ
ومتابعت سنت سنیہ بعد از تصدیق قلبی پیش از اطمینان نفس کہ بدرجہ ولایت مربوط
است وعلماء ظواہر وعباد وزہاد کہ معاملہ شان باطمینان نفس نہ پیوستہ است ہمہ
درین درجہ متابعت شریک اند در حصول اتباع برابر اند درجہ دوم از متابعت
اتباع اقوال واعمال اوست کہ بہ باطن تعلق دارد واز تہذیب اخلاق ودفع رذایل
صفات وازالہ امراض باطنیہ وغیرہ این درجہ مخصوص است بارباب سلوک درجہ
سوم از متابعت اتباع احوال واذواق ومواجید آن سرور است علیہ وعلی آلہ الصلوۃ
والسلام کہ بمقام ولایت خاصہ تعلق دارد واین درجہ مخصوص بارباب ولایت است کہ
مجذوب سالک باشند یا سالک مجذوب چون مرتبہ ولایت بانجام رسید نفس مطمئنہ گشت
درجہ چہارم مخصوص بہ علمای راسخین است کہ بعد از اطمینان بدولت متابعت
متحقق اند درجہ پنجم از متابعت اتباع کمالات آن سرور است علیہ وعلی آلہ الصلوۃ
والسلام کہ علم وعمل را در وصول آن کمالات مدخلی نیست بلکہ حصول آنہا مربوط بہ محض
فضل واحسان خداوندی است جل سلطانہ واین درجہ بس عالی است درجات سابق
را با آن مساسی نیست این کمالات بالاصالت مخصوص بانبیاء اولی العزم است علیہم الصلوۃ
والتسلیمات بہ تبعیت ووراثت تا کرا باین دولت مشرف سازند درجہ ششم

از متابعت اتباع آن سرور است علیه وعلی آله الصلوة والسلام در کمال که مخصوص بمقام محبوبیت آن سرور است علیه وعلی آله الصلوة والسلام درین درجه افاضه کمالات بمجرد محبت است و فوق التفضل واحسان است ازین درجه متابعت نیز اقل قلیل را نصیب است درجه هفتم از متابعت است که تعلق به نزول وهبوط دارد واین درجه جامع جمیع درجات سابق است درین مقام تابع بمتبوع به نهجے مشابهت پیدا می کند که گویا اسم تبعیت از میان می خیزد وامتیاز تابع ومتبوع زایل می گردد بالجمله هر دولتے که آمده است از برای انبیا آمده است علیهم الصلوة والتحیات سعادت امتان است که بطفیل انبیا علیهم الصلوة والتسلیمات ازان دولت بهره یابند واز اولش ایشان تناول نمایند ؎

در قافله که اوست دانم نرسم	این بس که رسد زدور بانگ جرسم

تابع کامل کسے است که باین هفت درجه متابعت متحلی شود انتهی مختصراً از ادنی تامل واضح شود که این کلام از نقص پاک وصاف است حضرت غلام علی شاه رحمة الله علیه فرماید شما درجات متابعت رسول خدا صلی الله علیه وسلم پنج مرتبه نوشتید ودعوے حصول بخود کردید وآن بغائت بعید می نماید بلکه ایشان درجات متابعت را هفت درجه ثابت کرده اند درجه اول ایتان احکام شرعیه است بعد تصدیق قلبی بیش از اطمینان نفس درجه دوم تهذیب اخلاق است ورفع رذایل صفات وازاله امراض باطنیه درجه سوم اتباع احوال واذواق ومواجید است درجه چهارم حصول اطمینان قلب است که اتباع هو لما جاء به المصطفٰی صلّی اللّٰه علیه وسلّم گردد وبحصول مقام رضا چون وچرا برمحا۔ می تقدیر نماند درجه پنجم اتباع کمالات آن سرور است صلی الله علیه وسلم که حصول آن مربوط محض بفضل واحسان خداوندیست وعلم وعمل را دران مدخلے نیست درجه ششم اتباع کمالاتے که مخصوص بمقام محبوبیت آن سرور است صلی الله علیه وسلم درجه هفتم متابعت آن است که تعلق به نزول وهبوط

ودعوت خلق دارد حضرت شیخ متابعت را محمول بر اعمال ظاہر دانستہ استبعاد و استعجاب حصول این دولت می نمایند الحق اتباع جمیع اعمال ظاہری حبیب خدا صلی اللہ علیہ وسلم نہایت متعسر است بلکہ توان گفت کہ طاقت بشر آن را برنتابد ما بعد ادائے شکل وظائف طاعات بقدر میسور موافق حدیث شریف خُذُوا مِنَ الْاَعْمَالِ مَا يُطِيقُوْنَ وآیہ کریمہ وَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ اگر موہبت الٰہی بجذبات محبت بہ تبعیت ووراثت درجات قربت حاصل شوند نزد عقل سلیم و شرع قویم مستبعد نیست اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ حدیثی است صحیح درین باب کمل اولیا را آن درجات حاصل است و بتجلیات صفات و تجلیات ذاتیہ ترقی بمحبت الٰہی سرفراز اند اگر حضرت مجدد باین درجات برسند و بفضل الٰہی مستفیدان خود را برسانند جائے تعجب چرا باشد آری اَلْمُعَاصَرَةُ اَصْلُ الْمُنَافَرَةِ انتہی ۵

من بے درد لفتواے وفا کشتنیم	یار را از گلہ جور پشیمان کردم

قال وگفتہ اند کہ ہمہ کمالات محمدیہ بے تفاوت در ذات من حاصل است لیکن بہ تبع وطفیل است مردی ثقہ صادق از ایشان شنیدان شخص گفت اینجا فرتیت شما بر انبیا لازم می آید جواب دادند کہ اینجا بالاصالت است و اینجا بالطفیل اقول حضرت غلام علی شاہ صاحب فرماید کہ این خلاف واقع است این دعوی نہ کردہ اند این سخن گاہے نہ گفتہ مگر اینکہ از ہر چہ کمالات ما عنایت شدہ بمتابعت وطفیل آن حضرت است صلی اللہ علیہ وسلم در کلام الشان بسیار است انتہی فقیر گوید الضاف فرمودہ شود بطلان کلام شیخ ازین رد ظاہر است کہ ہرگاہ وجود کمالات بالتبع تسلیم کردہ شدہ پس بے تفاوت چگونہ خواہد بود در ما بالذات و ما بالتبع فرق آسمان و زمین است ۵

دیدی چہ بر سر آمد فرہاد راز خسرو	در خاندان کسری این عدل و داد باشد

حضرت خواجہ محمد پارسا علیہ الرحمۃ در فصل الخطاب از عمدۃ العقائد عبد اللہ النسفی نقل مے فرماید اَلْمُمَاثَلَةُ عِنْدَنَا تَثْبُتُ بِالْاِشْتِرَاكِ فِي جَمِيْعِ الْاَوْصَافِ حَتّٰى

لَوِ اخْتَلَفَا فِی وَصْفٍ لَا تَثْبُتُ الْمُمَاثَلَۃُ لِاَنَّ الْمِثْلَیْنِ مَا یَسُدُّ اَحَدُھُمَا
مَسَدَّ الْاٰخَرِ ودر وجہ نفس کمالات بالتبع محذوری نیست چہ ہرگاہ مخدومان اولش
بخادمان عطامی فرمایند ایشان ہیگویند کہ بتبع وطفیل مخدومان از اطعمۂ متنوعہ حظ وافر
داریم وجمیع آلاء سفرۂ مخدومان مارا حاصل است ازان کسی نمی فہمد کہ اینہا ادعاے
ہمسری وبرابری آنہا می کنند زیراکہ اصل اصل است وفرع فرع مخدوم مخدوم وخادم خادم
خادمان کہ بہ بارگاہ رفیع سلاطین بار می یابند واولش از خوان نعمت می خورند وعزت
وحرمت دارند ہمہ اش بہ برکت متابعت مخدومان است ورنہ مشہور است کہ ای ایاز
قدر خود بشناش پس ہرگاہ حضرت مجدد رضی اللہ عنہ بدولت تبعیت اطاعت حضرت خیر البشر
علیہ الصلوۃ والتحیہ کہ آن اطاعت عین حضرت رب العزت است از کمالات نبویہ وولایات
محمدیہ علی صاحبہا الصلوۃ والتحیۃ بہ طفیل سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم اولش یافتند آنگاہ اگر
برای اظہار نعماء پروردگار لب اعلان کشودند وازبان فرمودند کہ ہمہ کمالات محمدیہ در
ذات من بہ تبع وطفیل حاصل است دران باکے نمی بینیم یعنی کمالاتیکہ حصول آن براے
امت مرحومہ ممکن ودر حصول آن محذورے شرعی نیست ونبوت ورسالت من جملہ
کمالاتے است کہ باحدے متوقع الحصول نیست پس باستثناء عقلی وبداہت عقل خارج
باشد لفظ تبع وطفیل از الفاظ معمولی نہ انگاشتہ شود این امرے است کہ بنای طریقۂ
نقشبندیہ بر آن نہادہ اند حضرت مجدد رحمہ اللہ در معارف لدنیہ می فرماید سلسلہ علیہ
نقشبندیہ از سائر سلاسل بوجوہ فضیلت جدا است مرتبہ این طریق بر سائر طرق بمراتب
ہویدا است این سلسلہ علیہ منتہی بحضرت صدیق است رضی اللہ تعالی عنہ کہ افضل بنی
آدم است بعد الانبیاء بہ خلاف سلاسل دیگر ودرین طریق اندراج نہایت است در بدایت
بخلاف سائر طرق وشہودے کہ معتبر نزد این بزرگواران شہود دایمی است تعبیر از آن بہ
یادداشت کردہ اند وشہودیکہ دوام نہ پذیرد نزد ایشان از حیز اعتبار ساقط است خلاف

سایر سلاسل طے منازل این طریق بے متابعت تمام صاحب شریعت را علیہ وعلی آلہ الصلوۃ
والتسلیمات میسر نیست بخلاف طرق سلاسل دیگر کہ بہ متابعت فی الجملہ بامداد و ریاضت و
مجاہدات بانقطاع می رسند این دعوی برہان می طلبد برہان آنست کہ این بزرگواران بہ مدد
جاذبہ راہ را طی می کنند و در طریق دیگر بریاضات شاقہ و مجاہدات شدیدہ قطع منازل نمایند و جذبہ
معنی محبوبیۃ می طلبد تا محبوب نباشد جذب نمی کنند و معنی محبوبیۃ وابستہ بمتابعت
محبوب رب العالمین است علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام والتحیہ آیہ کریمہ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ
شاہد این معنی است پس ہر چند متابعت تمامتر جذبہ بیشتر و ہر چند جذبہ بیشتر قطع
منازل آسان تر و زود تر پس متابعت تام شرط این بزرگواران آمد لہذا مہما امکن عمل بہ عزیمت
اختیار نمودند حتے کہ از ذکر جہر کہ عمدہ این راہ است منع کردند و از سماع و رقص کہ زبدۂ
ارباب احوال است اجتناب فرمودند و پر ظاہر است کہ کمالے کہ بر متابعت مترتب شود فوق
جمیع کمالات خواہد بود لاجرم این عزیزان فرمودہ اند کہ نسبت ما فوق ہمہ نسبتہا است
ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ط
پس طالبان حق را اختیار این طریق اولی و انسب باشد کہ راہ بہ غایت نزدیک تر است و
مطلوب در نہایت رفعت انتہی در این مقام شبہ ناشی می شود کہ چون بعضے از انبیا علیہم
السلام نیز در حصول بعضے از کمالات مخصوصہ محمدیہ طفیلی اند کہ بطفیل حضرت خاتمیت
علیہ الصلوۃ والتحیہ بان رتبہ رسیدہ اند ناچار وہم مساوات در میان حضرت مجدد و حضرات
انبیا ما سوائے حضرت مصطفی ہنوز باقی است کہ در ینجا ہمگنان طفیلی اند جوابش اینست کہ
در حقیقت در ینجا دیگر انبیا ہم طفیلی اند اما ہر طفیلی یکسان نمی باشد بعضی طفیلی ہم جلیس
اصیل می باشند و بعضی طفیلی خادم اند بلحاظ رتبہ در صورت اول جلیس و ہم لقمہ می
گویند و در صورت ثانی تابع و آوش خور فستان بینہما[ع] شیخ الشیوخ در عوارف می
می فرماید[ع] اَقْرَبُ الْاَحْوَالِ اِلَى النُّبُوَّةِ الصِّدِّيقِيَّةُ وَقَالَ اَبُو يَزِيدَ اٰخِرُ نِهَايَاتِ

ع شیخ شہاب الدین سہروردی المتوفی ۶۳۲ھ بعوارف المعارف از سید شریف جرجانی تعلیقات بودہ است عبدالرحمن بن علی شیرازی و عز الدین کاشی در فارسی تراجم نگاشتند بعض تراجم معارف چنان ملاحظ شدہ اند کہ اطلاق ترجمہ بران بطوریقہ ... ۱۲

ع اقرب الاحوال بسوی نبوت صدیقیت است ابو یزید ... آخر نہایات صدیقین اول درجات انبیا است ۱۲

الصدیقین اول درجات الانبیاء قال وبکے از یاران
ایشان گفت کہ من مقام خود را فوق مقام انبیا می یابم و این را توجیہے کہ موجب اثبات و
تصحیح آنست کردہ اند اقول این اتہام است ہرگز در کلام حضرت مجدد رضی اللہ عنہ اثبات
و تصحیح مقولہ مستفسرہ موجود نیست

تاب ستمت جز دل آوارہ کہ داند	این صبر بجز عاشق بیچارہ کہ داند

چہ بعض اقوال کہ بجواب این سوال در کلام حضرت ایشان رضی اللہ عنہ اندراج یافتہ است
دلالت صریحہ می کند کہ نزد حضرت ایشان رضی اللہ عنہ این معنی از قوت متوہمہ است
و محض خلاف واقع سالک این مقام را لازم است کہ ہنگام طریان چنین حالات باطلہ
و خیالات عاطلہ ربقہ تقلید از دست نگزارد و ہرچہ در شریعت غرا وارد است کہ
فضل کلی مر انبیا را است بدان متمسک باشد چنانچہ خود حضرت ایشان درین موقع سالک
این مقام را بدین عبارت موعظت فرمودہ اند درین وقت التجا و تضرع و عجز و نیاز بہ
حضرت حق سبحانہ تعالی در کار است تا آنچہ حقیقت کار است ظاہر گردد این مقام
از مزلت اقدام سالکان است الخ و ہم در مکتوب دو صد و ہشتم از جلد اول این توہم
را از جملہ اغلاط صوفیہ شمردہ از حق سبحانہ تعالی تعوذ خواستہ اند درین صورت صاف
پیدا است کہ الفاظیکہ موجب اثبات و تصحیح باشد در کلام حضرت مجدد رضی اللہ عنہ
یافتہ نمی شود

بہ صبر دل نہم اما خدا روا دارد	کہ این چنین ستمے بر دلم روا داری

اکنون عبارت مکتوب شریف نقل می کنم تا واضح شود کہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ چہا
چہا التغلیط این فرمودہ اند عبارت مکتوب دو صد و ہشتم از جلد اول اینست فرزندی
پرسیدہ بود کہ سالک این طریق در مقامات عروج گاہ اینست کہ خود را در مقامات انبیا
علیہم من الصلوات والتسلیمات اتحادا کما ہا می یابد بلکہ در بعضے اوقات میداند کہ از ان مقامات

نیز بفوق رفته است سر این معنی چیست و حالانکه مقرر است و مجمع علیه است که فضل مر انبیا را است علیهم الصلوة والتسلیمات اولیا هر چه می یابند بطفیل ایشان می یابند و به کمالات ولایت بمتابعت ایشان میرسند جوابش آنست که آن مقامات انبیا علیهم الصلوة والبرکات نهایات مقامات عروج ایشان نیست بلکه عروج این بزرگواران بمراتب از آن مقامات بالا رفته است چه آن مقامات عبارت از اسماء الہی است جل سلطانه که مبادی تعینات ایشان است و وسایل فیوض از حضرت ذات تعالی و تقدس چه حضرت ذات را بی توسط اسماء بعالم هیچ مناسبتی نیست و غیر از غنا هیچ نسبتی حاصل نه کریمه ان الله لغنی عن العالمین شاهد این معنی است و چون این بزرگواران از مراتب عروج نزول می فرمایند و انوار بالا را با خود گرفته فرود می آیند درین اسماء علی تفاوت مراتبها که شباهت باختیار طبیعت ایشان دارند اقامت می فرمایند و توطن می نمایند لهذا اگر کسے ایشان را بعد از استقرار جوید درهمان اسما یابد پس بلند استعداد که متوجه حضرت است تعالی و تقدس ناچار در وقت عروج بآن اسماء خواهد رسید و از انجا بفوق خواهد گذشت الا ما شاء الله تعالی اما آن سالک چون از بالا فرود آید و باسمی که مبدء تعین وجودی اوست نزول نماید آن اسم البته پایان تر از آن اسامی که مقامات انبیاست علیهم الصلوة والتسلیمات خواهد بود و تفاوت مقامات اینجا ظاهر شد که مناط افضلیت است هر که مقام او بلند است افضل است و تا سالک باز باسم خود نگردد و اسم خود را پایان تر از آن اسامی نیابد افضلیت آن بزرگواران را بطریق ذوق و حال نتواند دریافت به تقلید ایشان را افضل میگویند و به یقین سابق حکم باولویت انبیا می کند اما وجدان او مکذب حکم اوست درینوقت التجا و تضرع و عجز و نیاز به حضرت حق سبحانه و تعالی درکار است تا آنچه حقیقت کار است ظاهر گردد و این مقام مزلت اقدام سالکان است و این جواب را بمثالی واضح گردانیم ارباب معقول گفته اند که دخان مرکب از اجزای ارضی و اجزای ناریست وقتی که دخان

۵۸ بعد رسیدن باسم مقام خود بجهد و اساز تمامی فوقات است ۱۲

صعود نماید اجزاے ارضی به مصاحبت اجزای ناری بالا خواهند رفت وبحصول قسر
قاسر عروج خواهند نمود گفته اند اگر دخان قوی باشد عروج او تا کره نار متحقق شود درین
صعود اجزاے ارضی بمقات اجزای آبی واجزائی هوائی که بالطبع تفوق دارند خواهند
رسید وازانجا عروج نموده بالا خواهند رفت درین صورت نمیتوان گفت
که رتبه اجزاے ارضی بلند تراست از مرتبهٔ اجزاے آبی واجزاے هوائی چه آن تفوق
باعتبار قاسر بوده است نه باعتبار ذات وبعد از وصول بکره نار چون آن اجزاے
ارضی هبوط نمایند وبمرکز طبعی خود برسند هر آئینه مقام اینها
فروتر از مقام آب وهوا خواهد بود پس درما نحن فیه عروج آن سالک ازان مقامات
باعتبار قاسر است که آن قاصر افراط حرارت محبت است وقوت جذب عشق وباعتبار
ذات مقام او تحت آن مقامات است این جواب که گفته شد مناسب حال منتهی است اما در ابتدا
اگر این توهم پیدا شود وخود را در فوق مقامات اکابر یابد وجهش آنست که هر مقام را در
ابتدا وتوسط ظل ومثال است مبتدی ومتوسط چون بظلال اینها میرسند خیال می
کنند که به حقیقت آن مقامات رسیدند فرق درمیان ظلال وحقایق نمی توانند کرد وهمچنین
شبه ومثال اکابر را چون در ظلال مقامات ایشان می یابند خیال می کنند که شرکتے با کابر
در مقامات پیدا کرده اند نه چنین است بلکه اینجا اشتباه ظل شی است به نفس شی انتهی
امثال این اقوال که دال بر تبین منشاء تغلیط وقت عروض این احوال باشد در مکاتیب
حضرت ایشان رضی الله عنه جابه جا اندراج یافته من شاء فلیرجع الیها به پیشگاه حضرت
غوث اعظم محی الدین عبد القادر جیلانی رضی الله عنه نیز این چنین سوال پیش شده بود
وحضرت ممدوح رض بعد تفتیش واقعه ازان منع فرمودند در بهجة الاسرار مذکور است
هٰكَذَا قِيلَ لِلشَّيْخِ مُحْيِ الدِّيْنِ عَبْدِ الْقَادِرِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ فُلَانًا وَسَمُّوْا
اَحَدَ مُرِيْدِيْهِ يَقُوْلُ اِنَّهٗ يَرَى اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ بِعَيْنِ رَاسِهٖ فَاسْتَدْعٰی وَسَاَلَهٗ

٤٧ همچنین از شیخ محی الدین عبد القادر رضی الله عنه گفتند که فلان مرید حضرت می گوید که من الله تعالی را بچشم سر دیده ام این حضرت او را طلب داشت استفسار فرمودند اعتراف این معنی کرد حضرت او را منع فرمودند و عهد گرفتند که تا باز این چنین قول نگوید از حضرت پرسیدند که درین قول بر حق است یا باطل حضرت شیخ ارشاد فرمودند که بر حق است لیکن التباس واقع شده اصل این است که او به بصیرت خود نور جمال را مشاهده کرده لیکن از بصیرت وی روزنے بسوی بصر وی کشاده پس مرید از بصر بصیرت را دید چون شعاع بصیرت به نور جمال می رسید پس گمان کرد که بصر او نور جمال را مشاهده کرده با آنکه نه چنان بوده است. ۱۲

عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ نَعَمْ فَانْتَهَرَهُ وَنَهَاهُ عَنْ هٰذَا الْقَوْلِ وَاَخَذَ عَلَيْهِ اَنْ لَا يَعُوْدَ اِلَيْهِ
فَقِيْلَ لَهٗ اَمُحِقٌّ هٰذَا اَمْ مُبْطِلٌ قَالَ هُوَ مُحِقٌّ وَتَلَبَّسَ عَلَيْهِ وَذٰلِكَ
اَنَّهٗ اَشْهَدَ بِبَصِيْرَتِهٖ نُوْرَ الْجَمَالِ ثُمَّ خَرَقَ مِنْ بَصِيْرَتِهٖ
اِلٰى بَصَرِهٖ مَنْفَذٌ فَرَاٰى بِبَصَرِهٖ بِبَصِيْرَتِهٖ وَبَصِيْرَتُهٗ يَتَّصِلُ شُعَاعُهَا بِنُوْرِ
شُهُوْدِهٖ فَظَنَّ اَنَّ بَصَرَهٗ رَاٰى مَا شَهِدَتْهُ بَصِيْرَتُهٗ

فحسبت بر نفس لفظی پوشیده نیست که چنانکه تفوق مقام احدے بر مقام انبیا ایمان از محالات است همچنان رویت باری تعالی در دار دنیا و سر د در رویت قابل تاویل نمی باشند **قال** و در جای تجلی محمدی و احمدی گفته اند **اقول** جای در تصانیف حضرت مجدد رضی الله عنه تجلی محمدی و احمدی مذکور نیست اگر این کلام تسلیم نموده شود پس می گوییم که در صحت کلام محل تردد نیست تجلی بمعنی روشن و آشکارا شدن و جلوه کردن است پس اگر باین معنی تجلی محمدی و احمدی گفته شود گنجایش دارد چنانکه نزد صوفیه صافیه قدس الله اسرارهم تجلی الهی تعالی و تقدس بهمان معنی مستعمل است در کتاب اخبار الاخیار مذکور است که حضرت حبیب رب العالمین صلی الله علیه وسلم واله اجمعین نیز برای ترتیب و تائید تجلی می فرمودند انتهی از شیخ ابوالعباس قریشی منقول است که می گفت وے رضی الله عنه والله اگر پوشیده شود از من دیدار انوار حضرت رسالت خاتمیت علیه الصلوة والسلام ساعتی نمی شمارم خود را از جمله مسلمانان و اگر منشاء اعتراض این است که تجلی احمدی منسوب است بحضرت مجدد رحمة الله علیه که احمد نام دارد پس کسے این را باور ندارد و این چنین اعتراض از شان معترض بعید تر باشد **قال** و دوره الف یا مجدد الف گفته اند **اقول** درین تعبیر اشاره است باین تقریر که چون حضرت ایشان در سر الف مجدد شده اند فیضان ایشان در سالم الف ثانی ساری باشد و در کدامی حدیث شریف نفی آن وارد نه شده الحق هزار سال باید که این چنین مربے بها

ذکر لغویت انتساب این امر که در جای تجلی محمدی و احمدی گفته اند

ذکر دوره الف یا مجدد

در دنیا بوجود آید و فیض خدا اشاعت فرماید باقی مانده این امر که مجدد را از مجددیت خود خبر دادن و اعلان نمودن درست است یا نه جوازش از تقریری که بالا بیان کرده شد ظاهر است چه مجددیت الف ثانی نعمت است از نعمت های الهی و تحدیث نعمت جایز بلکه واجب است از همین جا است که دیگر اکابر دین اظهار مجددیت خود نموده اند چنانچه علامه سیوطی در رسالہ تنبیه فی من یبعثه علی راس کل مائة بر مجددیت خود خبر داده است حیث قال اِنِّی المبعوث علی راس المائة التاسعة لانفرادی بالتبحر فی انواع العلوم من التفسیر و اصوله والحدیث و علومه والفقه و اصوله واللغة و اصولها والنحو والصرف و اصولهما والجدل والمعانی والبیان والبدیع والتاریخ وتصنیفی فی جمیع ذلک المصنفات البارعة الفائقة التی لم اسبق الی نظیرها وعدتها الی الآن نحو خمس مائة مؤلف وقد اخترعت علم اصول اللغة ودونته ولم اسبق علیه وهو علی نمط علم اصول الحدیث وعلم اصول الفقه وسارت مصنفاتی وعلومی

سائر الاقطار

و این خطبه خوانی و خوش بیانی را کسے مکروه و محمول بر ترفع نفسانی نه نموده است بلکه ملا علی قاری گفته است که او در دعوی خود مقبول و مشکور است و امام غزالی هم ادعای مجددیت خود نموده است ازین تقریر ظاهر و باهر شد که اگر حضرت مجدد رحمة الله علیه خود را مجدد یا مجدد الف ثانی ملقب فرمودند یا کدامی از علما حضرت ایشان را مجدد یا کرد محل انکار یا استبعاد نخواهد بود قال و امثال این کلمات در مکتوبات ایشان مذکور است و این همه را می گذرانیدیم تا نوبت باین مکتوب رسید که باعث این همه نفرت و وحشت گردید اقول اصل این است که علم تصوف دریای است ناپیدا کنار عبور بر آن کار هر کس نیست بسا است

ع رسالہ ایست مختصر از سیوطی رحمة الله علیه ۱۲

ع یعنی من برانگیخته شده ام یا مبعوث شده ام بر سر صدی نهم برای تنها بودنم در تبحر در انواع علوم یعنی از تفسیر و اصول آن و حدیث و علوم حدیث و فقه و اصول فقه و لغت و اصول لغت و نحو و صرف و اصول نحو و صرف و مناظره و معانی و بیان و بدیع و تاریخ و در این علوم تصنیف دارم که مثل آن کسی نه داشته چنانچه تا این زمان به پنج صد تصنیف دارم و علم اصول لغت ایجاد کرده ام و پیش از من کسی نبود این مثل اصول حدیث و فقه است و تصنیفات من در بلاد شهرت یافت ۱۲

که مردم باصل مراد متکلم نمی رسند و بر اصطلاح صوفیه اطلاعی حاصل نمی نمایند و بر اقوال
مشایخ طریقت عرض نمی کنند و بر ظاهر الفاظ به نکته چینی و حرف گیری پیش می آیند
ازین رو ایشان را از کلام صوفیه نفرت و وحشت حاصل می گردد تا آنکه قائل به تکفیر
این طایفه یا احدی از اکابر می شوند حضرت شیخ در رساله مرج البحرین می فرمایند از
وجوه اعراض و انکار برین طائفه علیه دقت علوم و لطافت اشارت ایشان است که از
فهم هر کس دور و نه در آید انتهی و در همان کتاب بجای دیگر بدین الفاظ نوشته است که گاه
باشد که در نفس الامر دلیلی باشد ولیکن ناظر را قوت دریافت آن نبود انتهی قال گفته اند
که من هم مرید الله ام و هم مراد الله عز شانه سلسله ارادت من بی توسط با الله تعالی متصل
است تعالی و یدمن نایب ید الله است سبحانه ارادت من به محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم
بوسائط کثیره است و در طریقه نقشبندیه بست و یک واسطه در میان است و در طریقه
قادریه بست و پنج واسطه و در طریقه چشتیه بست و هفت و ارادت من به الله قبول و سائط
نمی نماید پس من هم مرید محمد رسول الله ام و هم هم تره پس او صلی الله تعالی علیه وسلم و بر خوان
این دولت هر چند طفیلی ام اما ناخوانده نیامده ام و هر چند تابع ام اما از اصالت بی بهره نیم
و هر چند امتم اما شریک دولتم نه شرکتی که از آن دعوی همسری خیزد که آن کفر است بلکه
شرکت خادم است با مخدوم تا نطلبیده اند بر سفره این دولت حاضر نشده ام و تا نخواسته
اند دست باین دولت دراز نکرده هر چند اویسی ام اما مربی حاضر و ناظر دارم و هر چند
در طریقه نقشبندیه پیر من عبد الباقی است رضی الله تعالی عنه اما متکفل تربیت من الباقی
است جل جلاله و عم نواله من بفضل تربیت یافته ام و براه اجتبا رفته سلسله من سلسله
رحمانی است چه من که عبد الرحمن ام چه رب من رحمن است جل شانه و عم احسانه و مربی من
ارحم الراحمین و طریقه من طریقه سبحانی است که از راه تنزیه رفته ام و از اسم و صفت
بجز ذات اقدس نخواسته این سبحانی نه آن سبحانی است که بسطامی بآن قائل گشته است

[illegible]

که آن را باین مساسے نیست آن از دائرہ الفس برآمده است و این ماورای الفس و
افاق است وآن تشبیه است که لباس تنزیه پوشیده است و این تنزیه است که گروے
از تشبیه بوی نرسیده وآن از سرچشمه سکر جوش زده واین از عین صحو برآمده است۔
ارحم الرحمین در حق من اسباب تربیتے از غیر از معدات نداشته است و علت فاعلی در تربیت
من غیر از فضل خود را نساخته از کمال کرم و اهتمام و غیرتے که وی تعالی و تقدس در حق
من دارد تجویز نمی فرماید که فعل دیگرے را در تربیت من مدخلے باشد و یا من بدیگرے درین
معنی متوجه گردم من مربای الهی ام جل شانه و مجتباے فضل و کرم نامتناهی او تعالی

ع برکریمان کارہا دشوار نیست ؎

اقول این عبارت مکتوب هشتاد و هفتم است که بمولانا محمد صالح کولابی در اسرار مرادی
و مریدی صدور یافته پس اولا شرح این مکتوب نگارم سپس بدفع شبهات متوجه میگردم
قوله رضی الله عنه من هم مرید الله ام جل و علا و هم مراد الله عزوجل شانه بدانکه
لفظ مرید و مراد از مصطلحات صوفیه کرام است در فصل الخطاب بحواله ترجمه عوارف مذکور
است مرید و مراد را بر دو معنی اطلاق کنند یکے بر معنی مقتدی و منتهی دیگر بر معنی
محب و محبوب اما مرید بمعنی مقتدی آنست که دیده بصیرتش بنور هدایت بینا گردد و به
نقصان خود نگرد و آتش طلب کمال در نهاد او برافروزد و آرام نگیرد الا بحصول مراد و وجود
قرب حق سبحانه و هرکه بصفت اهل ارادت موسوم بود و غیر حق سبحانه در دو کون آن مراد
دیگر دارد تا لحظه از طلب مراد بیارامد اسم ارادت بروی عاریت است اما مراد بمعنی
مقتدی آن است که قوت ولایت او در تصرف بمرتبه تکمیل ناقصان رسیده است و
اختلاف انواع استعدادات و طرق ارشاد و تربیت بنظر عیان دیده انتهی اندرین صورت
میان مرید و مراد لزوم است یکی از دیگری منفک نشود پس هرکه مرید است مراد است

و هرکه مراد است مرید است ع

مقیدان تو از ذکر غیب خاموش اند	بخاطری که تو ئی دیگران فراموش اند

در بهجة الاسرار به کمال بسط تحقیق این الفاظ نموده شد درین مقام بطور اختصار مذکور می شود ارادت ترک چیزی است که عادت آن داشته باشد هرگاه شخص حظوظ دنیوی و اخروی راگزارد اراده اش کامل گردد لا یرید پس حقیقت ارادهٔ ذات خدا است عز و جل که دران بعث زینت دنیا و آخرت نباشد پس مرید عامل کتاب و سنت باشد و بما سوای آن گوش نه نهد و بنور خداوند تعالی می نگرد و سوائے وی کسی را فاعل حقیقی نه بیند بلکه آله و سبب اند پس هرگاه او مانوس به خلوت مع الله گردد و از معاصی مجتنب باشد و راضی بقضا باشد و امر باری تعالی به پسندد و از و عبرت کند و بذل جهد در نسبت وی نماید و سببی که موصل الی الله باشد بان کوشد و کار خود را مخفی و متواری دارد و ثنای مردمان نه پسندد و نوافل عبادات خالصاً لوجه الله ادا کند تا آنکه بحظیرهٔ قدس رسد و از خاصان گردد او را مراد گویند ؎

	تا ترک مراد خود نگیری	یک بار مراد در کنارت ناید	

پس از و بار سالکین الی الله کم گردد و معرفت ذاتش و سکون و طمانیت وی را حاصل شود پس بحکمت و اسرار وی تعالی بعد اذن مترنم گردد و از و خبر دهد و این وقت وی به لقبی خاص که از اقران متمائز باشد ملقب گردد و باسرار خاصه آگاه گردد ؎

	در هیچ زمان غیر بدل راه ندادند	قومیکه مرید و گروهی که مرادند	

در لطائف اشرفی مذکور است حضرت قدوة الکرامی فرمودند هر که مرید است حقیقة مراد است چه اگر مراد حق نبودی او را خلعت ارادت نپوشانیدی [کما بیست مشهور ۱۲] فرق میان مرید و مراد آنست که مرید مبتدی است و مراد منتهی مرید در تحملست مراد محمول چنانچه موسیٰ گفت [۹۱] رَبِّ اشْرَحْ لِیْ صَدْرِیْ و محمد را صلی الله علیه و سلم گفت [۹۲] اَلَمْ نَشْرَحْ لَکَ صَدْرَکَ مهتر موسیٰ گفت علیه السلام [۹۳] رَبِّ اَرِنِیْ اَنْظُرْ اِلَیْکَ قَالَ لَنْ تَرَانِیْ حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم را فرمان شد اَلَمْ تَرَ اِلٰی رَبِّکَ و مرید رونده است و مراد برده شده هر که رونده در پی برده

[۹۱] الهی کشاده کن سینهٔ من ۱۲
[۹۲] آیا نکشادیم سینه ترا ۱۲
[۹۳] الهی بنما مرا گفت هرگز نبینی مرا
[۹۴] آیا ندیدی رب خود را ۱۲ ... آیا نه بینی

شده است ۵

یکے از جان رود در راه دادار		دگر را مے برند از جان با سرار	
مرید اول بود آخر مراد است		میان این و آن فرقی فتاد است	

حضرت قدوة الکرامی فرمودند در مرید حقیقی چهار چیز باید تا مرید حقیقی شود **اول** آنکه مرض وصحت او برابر باشد و همه حال برضای حق تعالے رود **دوم** حالت فقر و غنا وی را مستوی باشد **سوم** مدحت و مذمت خلق وی را یکسان نماید **چهارم** بهشت و دوزخ او را برابر باشد کما قال المرید لا یریدُ من الکونین شیئاً غیرهٗ ـ مرید را ارادت خود نباشد و مرید قائم بخود باشد و مراد قایم بحق و حضرت معترض آنچه معنی مرید و مراد برنگاشته باید انشاء الله تعالی در معنی مراد برنگاشته که نخست ایشان را جذب نمایند پس معنی عبارت مکتوب شریف چنین باشد که من مجذوبم و اویسی ام و مجذوب اویسی همان طائفه را می گویند که بیواسطه ظاهر و بے تلقین ذکر واصل مقصود شود مثل شجره حضرت کلیم الله صلواة علیه السلام و مثل سیدنا اویس که احوال این طائفه جذبه بالیشان منسوب است و آین خود علم لدنی است که خدائی تعالی گفته است وعلّمناهُ من لدنا علماً و سلطان العارفین در جواب دانشمندان گفتند که انتم اخذتم علومکم میتاً عن میتٍ ونحن اخذنا علومنا عن حیِّ الذی لا یموت پس معلوم شد که مجذوبان که اویسیان می گویند مریدان حق شدند بیواسطه و هم مرادان حق شدند چرا که بمحض فضل الهی طریقه وصول بیواسطه را خود او تعالی در قرآن مجید بیان کرده است فاینما تولّوا فثمّ وجهُ الله ما من دابّةٍ الّا هو آخذٌ بناصیتها الا انّه بکلّ شیءٍ محیط ونحن اقرب الیه من حبل الورید والله معکم اینما کنتم و این را بزرگان وجه خاص گفته اند حضرت مجدد رحمة الله علیه در رساله معارف لدنیه می فرماید اعلم انّ الولایة الخاصة المحمدیة علی صاحبها الصلوٰة

وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ مَخْصُوْصَةٌ بِالْمَجْذُوْبِ بَيْنَ السَّالِكِيْنَ الَّذِيْنَ سُمُّوْا بِالْمُرَادِيْنَ وَلَيْسَ لِلْمُرِيْدِيْنَ بِحَسَبِ اِسْتِعْدَادِهِمُ الذَّاتِيَّةِ مِنْهَا نَصِيْبٌ وَنَعْنِيْ بِالْمُرِيْدِيْنَ الَّذِيْنَ تَقَدَّمَ سُلُوْكُهُمْ عَلٰى جَذْبَتِهِمْ اِلَّا اَنْ يُّرَبِّيَ الْمُرَادُ الْمَحْبُوْبُ الْمُرِيْدَ الْمُحِبَّ وَيَتَصَرَّفُ فِيْهِ وَيَجْذِبُهٗ بِكَمَالِ تَصَرُّفِهٖ نَحْوَ جَذْبِهٖ كَمَا هُوَ اَمِيْرُ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلِيُّ بْنُ اَبِيْ طَالِبٍ كَرَّمَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَجْهَهٗ فَاِنَّهٗ سَالِكٌ مَجْذُوْبٌ وَصَلَ اِلَى الْوِلَايَةِ الْخَاصَّةِ تَرْبِيَتُهٗ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ لِمَا تَصَرَّفَهٗ فِيْهِ وَجَذَبَهٗ اِيَّاهُ بِخِلَافِ الْخُلَفَاءِ الثَّلَاثِ الْمُتَقَدِّمَةِ عَلَيْهِ فَاِنَّ جَذْبَهُمْ مُقَدَّمٌ عَلٰى سُلُوْكِهِمْ كَمَا هُوَ حَالُ حَضْرَةِ الرِّسَالَةِ الْمُصْطَفَوِيَّةِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ فَاِنَّ جَذْبَهٗ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ مُقَدَّمٌ عَلٰى سُلُوْكِهٖ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ وَلَا يُتَوَهَّمُ اَنَّ كُلَّ مَجْذُوْبٍ سَالِكٍ يَصِلُ اِلٰى كَمَالَاتِ الْوِلَايَةِ كَلَّا بَلْ لَوْ وُجِدَ وَاحِدٌ مِّنَ الْاُلُوْفِ مِنْهُمْ كَذٰلِكَ بَعْدَ قُرُوْنٍ مُتَطَاوِلَةٍ لَاغْتَنَمَ وُجُوْدُهٗ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَسَلَّمَ اَلسَّالِكُ الْمَجْذُوْبُ لَهٗ زِيَادَةٌ فِي الْمَعْرِفَةِ عَلَى الْمَجْذُوْبِ السَّالِكِ وَالْمَحَبَّةُ عَلٰى عَكْسِ ذٰلِكَ لِاَنَّ الْمَجْذُوْبَ السَّالِكَ رَبَّاهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ مِنْ اَوَّلِ الْاَمْرِ اِلٰى اٰخِرِهٖ بِمَحَبَّتِهِ الْخَاصَّةِ وَجَذَبَهٗ اِلٰى جَنَابِ قُدْسِهٖ بِعِنَايَتِهِ الْكَامِلَةِ وَنُفِيَ بِالْمَعْرِفَةِ الْمُتَعَلِّقَةِ بِالتَّجَلِّيَاتِ الْاَفْعَالِيَّةِ مِنْ مَعْرِفَةِ الْاَشْيَاءِ الْكَوْنِيَّةِ وَالصِّفَاتِ الْاِضَافِيَّةِ الْاِلٰهِيَّةِ اَمَّا الْمَعْرِفَةُ

بدانکه ولایت خاصه محمد صلعم مخصوص است بمجذوبین سالکین که مرادین باشند و نیست برای مریدین نصیبے حسب استعدادات ذاتیه مرادین و مراد ازین مریدین زمره اولیاء است که سلوک ایشان بر جذبه مقدم باشد مگر آنکه بالد مراد محبوب مرید محب را و در و تصرف کند و بکمال خود جذب نماید بسوی جذب خود مثل امیر المومنین علی بن ابی طالب رض که او سالک مجذوب بود و بولایت خاصه رسید بسبب جذب و تصرف رسول الله صلعم بخلاف خلفاء ثلثه که جذب این حضرات مقدم بر سلوک ایشان است و همین است کیفیت رسول الله صلی الله علیه وسلم که جذبه وے

الْمُتَعَلِّقَةُ بِالذَّاتِ تَعَالٰى وَهِيَ عِبَارَةٌ عَنِ الْجَهْلِ وَالْمُتَعَلِّقَةُ بِالصِّفَاتِ السَّلْبِيَّةِ
التَّنْزِيْهِيَّةِ وَهِيَ مُشْتَمِلَةٌ عَلَى الْحَيْرَةِ وَالْمَعْرِفَةِ وَالْمُتَعَلِّقَةُ بِالصِّفَاتِ الذَّاتِيَّةِ
الْمَوْجُوْدَةِ وَالْمُتَعَلِّقَةُ بِالشُّيُوْنِ الذَّاتِيَّةِ الْاِعْتِبَارِيَّةِ فَالْمَجْذُوْبُ السَّالِكُ
اَحَقُّ بِهَا وَاَوْلٰى بِتَفَاصِيْلِهَا اَمَّا الْمَعَارِفُ الْمُتَعَلِّقَةُ بِالْمَقَامَاتِ الْعَشَرَةِ
مِنَ الزُّهْدِ وَالتَّوَكُّلِ وَالصَّبْرِ وَالرِّضَاءِ وَغَيْرِهَا فَالسَّالِكُ الْمَجْذُوْبُ اَحْرٰى بِهَا
وَبِتَفَاصِيْلِهَا لِاَنَّهٗ قَطَعَ تِلْكَ الْمَقَامَاتِ مُفَصَّلًا وَصَبَرَ عَلَيْهَا مُرَتَّبًا يَعْرِفُ دَقَائِقَ
كُلِّ مَقَامٍ خِلَافًا مَا لَا يَحْصُلُ لِلسَّالِكِ الْمَجْذُوْبِ فَالسَّالِكُ الْمَجْذُوْبُ اَتَمُّ فِي
الْمَقَامَاتِ بِاعْتِبَارِ الظَّاهِرِ وَالصُّوْرَةِ وَالْمَجْذُوْبُ السَّالِكُ اَكْمَلُ فِيْهَا بِاعْتِبَارِ
الزُّبْدَةِ وَالْخُلَاصَةِ وَلِهٰذَا ظَنَّ الْعَوَامُّ النَّاظِرُوْنَ اِلَى الصُّوْرَةِ اَنَّ الْاَوَّلَ
اَتَمُّ مِنَ الثَّانِيْ فِيْ مَقَامِ الزُّهْدِ وَالتَّوَكُّلِ وَالصَّبْرِ وَالرِّضَاءِ وَغَيْرِهَا
وَلَا يَعْلَمُوْنَ اَنَّ وُجُوْدَ الرَّغْبَةِ فِي الثَّانِيْ لَا يُنَافِيْ تَمَامِيَّةَ الزُّهْدِ وَكَذَا
التَّعَلُّقُ بِالْاَسْبَابِ لَا يُنَافِيْ كَمَالَ التَّوَكُّلِ وَوُجُوْدُ الْكَرَاهَةِ فِيْهِ لَا
يُنَافِي الرِّضَاءَ لِاَنَّ رَغْبَتَهٗ بِاللّٰهِ تَعَالٰى وَتَعَلُّقَهٗ بِالْاَسْبَابِ اَيْضًا بِاللّٰهِ سُبْحَانَهٗ
وَكَذَا الْكُرْهُ حَاصِلٌ بِاللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ مَعَ اَنَّ وُجُوْدَ هٰؤُلَاءِ الْاَوْصَافِ فِيْهِ
خَالِصَةٌ لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ فَلَا يَرْغَبُ فِي الدُّنْيَا اِلَّا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ لَا لِغَيْرِهٖ وَلَوْ كَانَتْ
رَغْبَتُهٗ لِنَفْسِهٖ فَنَفْسُهٗ لِرَبِّهٖ فَيَكُوْنُ تِلْكَ الرَّغْبَةُ فِي الْحَقِيْقَةِ
لِاَجْلِ رَبِّهٖ عَزَّ وَجَلَّ اِنْتَهٰى

ان عبارت از جہل است وآنچہ متعلق بصفات سلبیہ تنزیہیہ مے باشد آن مشتمل بر حیرت می باشد و معرفتے کہ متعلق بصفات ذاتیہ
موجودہ و متعلق بشیون ذاتیہ اعتباریہ مے باشد پس مجذوب سالک احق باشد بآن واولی باشد بہ تفاصیل آن لیکن معارف
متعلقہ بمقامات عشرہ از زہد و توکل و صبر و رضا وغیرہ پس سالک مجذوب بآن و بہ تفاصیل آن لائق باشد زیراکہ او آن مقامات
را مفصلا قطع کردہ و بہ ترتیب آنہا عبور کردہ سالک مجذوب دقایق ہر مقام را می داند باستثنای مقاماتے کہ سالک مجذوب را حاصل

خوش گفت آنچہ گفت ❊ ـــہ

دو عالم را بیکبار از دل تنگ		بروں کردیم تا جان تو باشد	

قولہ رضی اللہ عنہ سلسلہ ارادت من بے توسط باللہ متصل است این عبارت محتمل معانیہا است **اولا** سلسلہ ارادت من بے توسط باللہ تعالی متصل است دیدہ بصیرتم بنور ہدایت بینا است و بہ نقصان خود می نگرد آتش طلب کمال در نہادم بر فروختہ و آرام نمیگیرد الا حصول مراد و وجود قرب حق سبحانہ تعالی ـــہ

مست توام از بادہ و جام آزادم		صید توام از دانہ و دام آزادم ❊	
مقصود من از کعبہ و بتخانہ توئے		ورنہ من ازین ہر دو مقام آزادم ❊	

فیض بر دو قسم است فیض وہبی و فیض کسبی در فیض وہبی ضرورت وساطت و حاجت توسل نیست آنچہ حق تعالی جل شانہ بلا واسطہ عنایت فرماید وہبی خوانندش و الا کسبی شیخ محی الدین عربی در فصوص الحکم در فص داؤدی فرماید وَفِیْنَا مَنْ یَّاْخُذُہٗ عَنِ اللّٰہِ فَیَکُوْنُ خَلِیْفَۃً عَنِ اللّٰہِ بِعَیْنِ ذٰلِکَ الْحُکْمِ فَیَکُوْنُ الْمَادَّۃُ لَہٗ مِنْ حَیْثُ کَانَتِ الْمَادَّۃُ لِرَسُوْلِہٖ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ

شیخ محی الدین بن عربی رحمۃ اللہ علیہ در باب دو صد و پنجاہ و پنجم از فتوحات مکیہ می نگارد وَمِنْ خَصَائِصِ الْقُطْبَانِ تَجَلّٰی بِاللّٰہِ تَعَالٰی وَحْدَہٗ وَلَا یَکُوْنُ ھٰذِہِ الْمَرْتَبَۃُ بِغَیْرِہٖ مِنَ الْاَوْلِیَاءِ اَبَدًا

در بحر المعانی می طراز د قطب عالم را فیض از حق تعالی بے واسطہ باشد و قطب عالم را قطب مدار نیز گویند انتہی بلکہ خود حضرت شیخ رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ تحصیل الکمال الابدی باختیار الفقر المحمدی از حضرت شیخ علی متقی قدس سرہ کہ از شیخ عطا ناقل است نقل میکند قَدْ یُجْذَبُ الْعَبْدُ اِلَیْہِ فَلَا یُجْعَلُ عَلَیْہِ مِنَّۃُ الْاُسْتَادِ شیخ عبد الوہاب شعرانی نیز ہمین تقریر را از شیخ تاج الدین عطاء اللہ نقل کند مولانا روم مے فرماید

۵۸ تحقیق اتصال سلسلہ ارادت
یعنی بعض از ما از اسم تو ... اخذ فیض نماید بے واسطہ و از جای می باشد کہ مادہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم از انجاست

۵۹ و از خصائص قطب آن است کہ تجلی ذات باری باشد دیگری را در عین ... تجلی قطب دیگری را حاصل نشود

۶۰ ... شیخ علی ... این است ... تنقی قدس سرہ ... نامہ ... روایت ... تاج الدین عطاء اللہ الاسکندری رحمۃ اللہ علیہ ... ابو العباس المرسی ... لطائف المنن ... ابو الحسن ... صفحہ ۵۲

پس فقیر آنست کو بیواسطہ است	شغلہا را باوجودش رابطہ است

مولانا عبدالعلی در شرحش می طراز دیعنی بلاواسطہ از حق میگیرد وانوار حق را بوجود او رابطۂ خاص است کہ انوار حق بہ او بلاواسطہ می رسد واز ینجا ظاہر شد کہ از اولیاء آن کسان ہم ہستند کہ از حق سبحانہ فیض بلاواسطہ می گیرند واسطہ از میان برمی خیزد اگرچہ آن سرور صلی اللہ علیہ وسلم واسطہ موصلہ بودند اما بعد اتصال پس در اخذ حاجت بواسطہ نمی ماند وآن کس فقیر است از اولیاء اللہ وہمین را مراد خوانند ثانیاً سلسلہ محبت من بے توسط باللہ تعالے متصل است ھ

حاصل عشق از سہ سخن بیش نیست	سوختن و سوختن و سوختن

این مرتبہ الیست کہ قبول وسائط نخواہد ھ

ای من بہ سنت اگر ہستی ہست توئی	ور در برمن پیرہنی ہست توئی
در راہ عشت مرانہ تن ماند نہ جان	ور زانکہ مراجان و تنی ہست توئی

در انوار الرحمان بتنویر الجنان ملفوظات مولانا عبدالرحمن صوفی لکھنوی کہ جامعش مولوی محمد نوراللہ بودہ است تحریر است کہ ارشاد شد کہ شیخ رضی اللہ عنہ بکمال تقوی واتباع سنت فانی فی الرسول آن چنان گشتہ بود کہ ذات خود را غیر ذات آنحضرت نہ پنداشت پس آنچہ از خواص آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بود لا محالہ در ذات فانی ظاہر گردد واز جملہ صفات نبوی رسیدن بخدا است بیواسطہ وہمین حال ہر ولی است کہ فانی فی الشیخ شود یعنی میان خدا و طالب مرشد او واسطہ است مادامیکہ ہستی طالب باقی است ہرگاہ کہ ہستی خود را در ہستی شیخ خود فنا کرد وہستی شیخ در خدا فنا گشتہ واصل خدا شد وصل او عین وصل فانی اوست ثالثاً سلسلہ ارادت بی توسط باللہ متصل است توسط دو معنی دارد حیلولت وتبعیت مراد از توسط درین مقام حیلولت است نہ تبعیت چنانچہ حضرت مجدد رحمہ اللہ این معنی را بہ عبارت اصرح می فرماید کہ توسط آن سرور کائنات علیہ وعلی آلہ

ھ حضرت غوث الثقلین رضی اللہ تعالے فرماید ھ وما دینے من غیر واسطۃ وقدہ بیاتی جہر الاحاجب وما حاجب

الصلوٰۃ والسلام بدو معنی تواند بود یکی آنکہ او صلے اللہ علیہ وسلم حائل و حاجب بود درمیان سالک و درمیان مطلوب معنی دوم آنست کہ سالک بطفیل او و بتوسط بتبعیت و متابعت او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام بمطلوب واصل گردد در طریقہ جذبہ و سلوک پیش از رسیدن بحقیقت محمدی توسط بہر دو معنی کاین است بلکہ می انگارم کہ درین طریق از شیوخ ہر کہ درمیان آمدہ است متوسط و حاجب شہود سالک است وای اگر در اواخر حال جذبہ تدارک آن نہ نماید و معاملہ از پردہ بہ بے پردگی نہ کشد زیرا کہ در طریق جذبہ و بعد از رسیدن بہ حقیقت الحقایق توسط بمعنی ثانی است کہ بطفیل و تبعیت است نہ حیلولت و حجاب کہ پردہ شہود و مشاہدہ و مانند آنہا بود انتہی و این را بمثالی واضح گردانم معلوم است کہ تحصیل علم ظاہری و تکمیل کتب درس یعنی از میزان تا بیضاوی محتاج باستادے کامل باشد کہ او سبقا سبقا روزانہ درس دہد تا آنکہ بمدتے خاص و معین بذریعہ استاد اتفاق عبور کتب درسیہ افتد و بدون تعلیم استاد فہم مطالب دشوار تر باشد و بعد از آنکہ مرحلہ درس طے شدہ ملکہ راسخہ حاصل گردید بہ کتابے را کہ مطالعہ کند بر فہم آن قادر باشد و ضرورت استفسار از استاد نیفتد پس میتوان گفت کہ بحصول ملکہ در فہم کتاب ضرورت حیلولت استفسار و توسط استاد نماند اگرچہ این ملکہ بذریعہ و توسط تعلیم استاد است وای ازین قول ناشکری استاد لازم نمی آید رابعاً سلسلہ ارادت من بلا واسطہ یعنی بلا واسطہ غیر النبی باللہ متصل است ۵

شرط اول در طریق عاشقی دانی کہ چیست	ترک کردن ہر دو عالم را و پشت پا زدن

قولہ رضی اللہ عنہ ید من نائب مناب ید اللہ است سبحانہ یعنی ہرگاہ سلسلہ ارادت من بوجہے کہ مذکور شد بے توسط باللہ متصل است ید من نائب مناب ید اللہ باشد کہ مقتضاے جذب یا اقتدا یا محبت چنین باشد قولہ رضی اللہ عنہ ارادت من بہ محمد رسول اللہ بوسائط کثیرہ است یعنی در فیض کسبیہ و سلوک نظیر شش زینہ کاخ است کہ رسیدن بہ کاخ بوسائط می باشد قولہ رضی اللہ عنہ در طریقہ نقشبندیہ بست و یک واسطہ درمیان است

در سلسلہ نقشبندیہ بست و یک واسطہ [illegible] درمیان است

زیراکہ حضرت مجدد رحمہ اللہ ارادت وانابت از حضرت خواجہ محمد باقی قدس سرہ دارند والیشان از حضرت مولانا خواجگی ۵۱ امکنگی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت مولانا درویش محمد رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت ۵۳ مولانا محمد زاہد رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت ۵۴ مولانا خواجہ عبید اللہ احرار رضی اللہ عنہ

(ذکر حضرت الشیخان ازحاشیہ سابقہ رفتہ)

۵۱ امر فرزند ان خواجہ محمد درویش بودہ اند تربیت ظاہری و باطنی از پدر بزرگوار یافتند در قصبہ امکنگ کہ از مضافات سمرقند است سکونت داشتند عابد و زاہد و بزرگ صاحب سکر و شغل و کرامت و خوارق عادت بودند و ہمیشہ خود را از چشم خلایق مے پوشیدند و لبستر حالات خود می کوشیدند ۱۰۰۸ انتقال فرمودند مزار در امکنگ است عمر نود سال بود ۱۱ ۵۲ جامع علوم ظاہری و باطنی و واقف رموز صوری و معنوی و با وصاف حمیدہ موصوف بسبب عطا شوق بود مدا ولا تا پانزدہ سال بزہد و ریاضت گذرانیدہ بحالت تجرید در ویرانہ بسر کردہ اند و بہدایت حضرت محمد زاہد آمدند و بتکمیل رسیدند در ۹۷۰ وفات یافتند مزار در اسفرار است ۵۳ در فقر و تجرید و تفرید و ورع و تقوی و زہد و اتباع سنت مقامات عالی داشتند و قبل از حضوری خواجہ احرار تا چند سال بریاضت ہم اخواب آشنا نساختند و باشارہ غیبی بخدمت خواجہ روانہ شدہ بشرف بیعت مشرف شدند خواجہ بنور باطن دریافتہ باستقبال برآمدند در راہ اتفاق ملاقات شد تعلل گیر شدہ در سایہ درخت نشست. تدبہ بیعت خود سرفراز کردند و ہمان وقت خرقہ خلافت پوشانیدہ مرخص فرمودند بجز یک صحبت اتفاق صحبت دیگر نیفتاد ۵۴ خواجہ ناصر الدین عبید اللہ احرار بعد تحصیل علوم ظاہر از تاشکند سفر کردہ در سمرقند و بخارا و غیرہ جا بجا سیر نمودند و بسیاری حضرات را از خلفاء والا در حیات خواجہ بہاؤ الدین شاہ نقشبند دریافت و صحبت ہا داشتند و بفیض باطن مستفیض گشتند آخر بسمرقند بخدمت سید قاسم انوار کہ یکے از اولیائے کبار بود رسیدند و بملازمت مولانا شرف الدین ناموس صحبت ہا حاصل کردند و نیز خواجہ سراج الدین پیرمسی مولانا حسام الدین و مولانا حمید شاشی و خواجہ علاؤ الدین عجدوانی وغیرہا را دیدند بعد ازان بخدمت خواجہ یعقوب چرخی حاضر شدہ دست ارادت و بیعت بدامان وے زدند و در چند سال بخدمت با عظمت وی حاضر ماندہ تکمیل یافتند۔

حضرت خواجہ بہترین و کامل ترین مریدان مولانا یعقوب چرخی اند و در سلسلہ خواجہ احراری اند و مقتدای طریقت و رہنمای حقیقت بودہ اند و اہل ماوراء النہر و خراسان ایشان را بجای بزرگ میدانستند و کرامات و خوارق عادات بے نہایت از ایشان بظہور رسیدہ۔

ولادت در ماہ رمضان ۸۰۶ھ در قریہ باغستان کہ از توابع تاشکند است بودہ وفات ایشان شب شنبہ بیست و نہم ملخ ربیع الاول ۸۹۵ھ واقع شدہ مدت عمر شریف نود سال است چند ماہ کم و قبر ایشان در سمرقند است

والیشان از حضرت مولانا یعقوب چرخی ۵۵ رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه خواجگان امام الطریقه ۵۶ خواجه بهاء الدین نقشبند رضی الله عنه

۵۵ مولانا یعقوب چرخی عالم بودند بعلوم ظاهری و باطنی وجامع رسوم صوری و معنوی اصل وی از موضع چرخ از مضافات غزنی است در مبادی احوال چندگاه در جامع هرات و چندگاه در دیار مصر به تحصیل علوم پرداختند و بعد آن تحصیل علوم بجذبه محبت الهی باراده ارادت بخدمت حضرت شاه نقشبند روانه شدند در راه بافقیرے مجذوب ملاقی شدند فقیر گفت ای یعقوب زود زود قدم بردار که وقت آن رسیده است که تو از مقبولان حق باشی و بر زمین چند خطوط کشید خواجه یعقوب در دل اندیشیدند که آن خطوط را شمار کنم اگر طاق باشد کار من مبارک خواهد بود پس شمار کردند طاق برآمد بعد ازان در بخارا رسیدند و فال مصحف بکشادند بر سطر اول بوشته برآمد اولئک الذین هدیهم الله فبهدیهم اقتده ازین اشارت غیبی خورسند شدند و بملازمت خواجه آمده دست ارادت بدامن آنحضرت زدند و اول بار که بخدمت شریف ایشان رسیدند فرمودند که ما از خود کاری نمیکنیم امشب ببینیم اگر ترا قبول کنند ما نیز قبول کنیم مولانا یعقوب چرخی فرمودند که هرگز شبے سخت تر ازان بر من نگذشته است که آیا چه شود چون بامداد بخدمت ایشان رفتم فرمودند قبول کردند و ایشان را بخواجه علاء الدین عطار سپردند بعد از وفات خواجه بزرگ در صحبت علاء الدین عطار بمرتبه کمال رسیدند و جامع گشتند در علوم ظاهر و باطنی ولادت ایشان در غزنین است و قبر ایشان در موضع ملنفو که یکے از مواضع حصار شادمان است ۵۶ حضرت خواجه بهاء الدین نقشبند امام طریقت پیر حقیقت حنفی مشرب بودند بلکه اکثر مشائخین طریق حنفی مذهب بودند حضرت خواجه شرافت سیادت موروثی داشت نسب آبای حضرت ایشان بچند واسطه بحضرت امام جعفر صادق میرسد حضرت خواجه میفرمودند که من و پدر و مادر من بصنعت کمخاب بافی و نقش و نگار آن مشغول بودیم ازین سبب بنقشبند مشهور شدیم حضرت خواجه سوای آنکه سلسله ارادت بمیر سید کلال داشت از روحانیت خواجه عبدالخالق غجدوانی اویسی بود چنانچه از کتاب منقول است که شبے در مبادی احوال در حال جذب و استغراق پس مزارات متبرکه از مزارهای بخارا رسیدم و بر سر هر مزار چراغے افروخته دیدم که با وجود وجودگی روغن و فتیله روشنی کم داشتند و فتیله محتاج بودند که اگر اندک حرکت بایشان داده آید از دهان چراغ بیرون آید و بخوبی افروخته شوند چراغها را بهمان حال گذاشتم و در برابر مزار آخرین رسیده متوجه بقبله نشستم و از خود غائب شدم و مشاهده کردم که دیوار قبله گورستان شق شد و تختے بزرگ پیدا آمد پردهای سبز فروهشته و گرداگرد آن تخت جماعتے بزرگ ایستاده در میان ایشان خواجه بابا محمد سماسی را شناختم دانستم که از گذشتگان اند پس از جماعت شخصے مرا گفت که بر این تخت خواجه عبدالخالق غجدوانی رونق افروز اند و این جماعت خلفای ایشان است و هر یک اشارت کرد که این خواجه احمد صدیق و این اولیاء کبیر و این خواجه عارف ریوگری و این محمود انجیر فغنوی و این خواجه علی رامیتنی اند و خواجه محمد سماسی خود می شناسی پس خواجه غجدوانی عنایت بحال من کردند و کلاهے عطا فرمودند و گفت که کرامت این کلاه اینست که بلای نازل شده از برکت پوشنده این کلاه دفع شود بعد ازان سخنانے که بمبدء سلوک و وسط و نهایت آن تعلق دارد با من در میان آوردند و فرمودند که چراغها که باین کیفیت بتو بازنموده اند اشارت است ترا باید که استعداد و قابلیت این راه که فتیله استعداد است حرکت می باید آورد تا روشن شوند ولادت حضرت ایشان در محرم ۷۱۸ھ در قصر عارفان بوده و وفات در شب دوشنبه سوم ماه ربیع اول ۷۹۱ھ روی داده و مدت عمر شریف حضرت ایشان هفتاد و سه سال بوده و مزار ایشان متصل شهر بخارا است در قصر عارفان خواجه بزرگوار علیه الرحمة وصیت کرده بودند که پیش جنازه ما این بیت بخوانند ؎ مفلسانیم آمده در کوے تو ۔ شیئاً لله از جمال روے تو

والیشان از حضرت سید امیر کلال[۵۷] رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خواجہ محمد بابا سماسی[۵۸] رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت[۵۹] خواجہ عزیزان علی رامیتنی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خواجہ محمود[۶۰] انجیر فغنوی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خواجہ[۶۱] محمد عارف ریوگری رضی اللہ عنہ

۵۷ خواجہ میر سید کلال در علم شریعت و طریقت و حقیقت و معرفت از اولیای عہد خود گوی سبقت بردہ و شرف سیادت نیز داشت مولد وے قریہ سوخار ست و بہ پیشہ کلالے مشغول مے بود و در ابتداے حال بکشتی میل تمام داشت روزے ہنگامہ کشتی حضرت امیر قایم گرم بود و ہزارہا مخلوق حاضر بودند اتفاقاً محمد بابا سماسی را بدان طرف گذر افتاد بنظارہ آن ایستادہ خیلے توقف کردند بعضے اصحاب در دل گذرانیدند کہ باعث چیست کہ خواجہ سماسی بنظارہ این بدعتیان ناکارہ ایستادہ اند محمد بابا برین خطرہ ایشان بنور باطن واقف شدہ فرمودند کہ درین معرکہ مردے ست کہ بسے مردان بصحبت و برکت وے بکمال خواہند رسید پس میخواہم کہ او را صید دام خود کنم درہمین سخن بودند کہ میر کلال را نظر بجانب خواجہ افتاد و از اعانت جذب و کشش خواجہ بشتافت و خود را برپاے خواجہ انداخت و چون خواجہ از انجا روانہ شدند بارکاب وی بودند تا بخانقاہ آمدند و مرید شدند و بکمالات ظاہری و باطنی رسیدند و باز روی کشتی ندیدند و حضرت بابا وی را بفرزندی قبول فرمودند و بخرقہ خلافت نواختہ جانشین خود کردند ولادت ایشان در موضع سوخار است و وفات ایشان در وقت نماز بامداد روز پنجشنبہ ہشتم جمادی الاول سنہ ۷۷۲ھ بودہ و قبر ایشان در موضع سوخار است ۔ ۱۲

۵۸ بابا سماسی سماس از توابع قصبہ رامتینی است و از بخارا بفاصلہ ۳ کروہ واقع است ولادت ایشان در قریہ سماسی بودہ است کہ از جملہ دیہائی رامیتنی است و قبر ایشان نیز در انجا است ۱۲

۵۹ خواجہ علی رامیتنی از کبرای مشائخ خاندان نقشبندیہ اند لقب وی در سلسلہ این خاندان خواجہ عزیزان ست است مقامات رفیعہ و کرامت عجیبہ داشت و برائے حصول قوت حلال بکسب بافندگی مشغول میماند مولد شریف وے موضع سامتن است کہ قصبہ بزرگ از مضافات بخارا بدو فرسنگ واقع است وفات در سنہ ۷۲۱ھ بودہ و مدت عمر یکصد و سی سال و قبر در خوارزم است ۱۲

۶۰ خواجہ محمود ولادت ایشان در موضع انجیر فغنون است و آن دہی است از مضافات بخارا وفات ایشان در سنہ ۷۱۵ھ بودہ و قبر ایشان نیز در بخارا است ۱۲

۶۱ حضرت خواجہ ریوگری از عظماے اولیاے ترک اند در علم و حلم و ریاضت و متابعت سنت شان عالی داشت مولد و مدفن در موضع ریوگر است و آن دہیست از توابع بخارا وفات ایشان در سنہ ۷۱۵ھ بودہ است ۔ ۱۲

والیشان از حضرت خواجه جهان خواجه عبدالخالق غجدوانی ۵۱۲ رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه یوسف همدانی ۵۱۳ رضی الله عنه والیشان از حضرت ابو علی فارمدی ۵۱۴ رضی الله عنه

۵۱۲ خواجه عبدالخالق غجدوانی نام والد الیشان امام عبدالجمیل است و والده الیشان از اولاد ملوک روم بوده و سر حلقه سلسله خواجهای بزرگان بزرگوار الیشان اند و انتساب خواجه بهاؤ الدین نقشبند قدس سره بالیشان است عالم بوده اند بعلوم ظاهری و باطنی و طریقه الیشان تمام متابعت شرع شریف و سنت آن سرور صلعم بوده خضر الیشان را در جوانی بفرزندی قبول نموده فرمودند بحوض آب در آمده و غوطه خورده بدل بگو لا اله الا الله محمد رسول الله و ذکر دل را بالیشان آموختند چون خواجه یوسف همدانی به بخارا آمدند صحبت الیشان را دریافتند و خرقه از خواجه یوسف پوشیدند و مرتبه ولایت الیشان چنان شد که یک وقت بهر روز برای نماز بکعبه میرفتند و میخواندند و می آمدند ولادت الیشان در غجدوان است و آن قصبه ایست در شش فرسنگی از بخارا و نشو و نمای حضرت الیشان نیز بد انجا است و این کلمات از الیشان است هوش در دم و نظر بر قدم سفر در وطن خلوت در انجمن وفات الیشان در سنه ۵۷۵ واقع شد و قبر الیشان در غجدوان است ۱۲

۵۱۳ حضرت خواجه یوسف کنیت الیشان ابو یعقوب و اصل الیشان از همدان است و مرید شیخ ابو علی فارمدی اند و از شیخ ابو اسحاق شیرازی نیز استفاده نموده اند و بشیخ عبدالله جوینی و شیخ حسن سمنانی صحبت داشته اند و چون ببغداد رفتند حضرت غوث الثقلین را هم دریافتند و در مجلس حضرت غوث اعظم اکثر حاضر می شدند حنفی مذهب و سه سلسله خواجهای بزرگوار بوده اند ولادت الیشان در سنه ۴۴۰ هجری بوده وفات در راه مرو در سنه ۵۳۵ هجری روی داده و قبر الیشان در مرو است ۱۲

۵۱۴ شیخ ابو علی فارمدی نام الیشان فضیل بن محمد است و فارمد قریه ایست از مضافات طوس شیخ الشیوخ خراسان بوده اند و شاگرد استاد امام قشیری و انتساب وی در طریقت بدو طرف است یکی بشیخ بزرگوار ابو القاسم گرگانی طوسی و دوم بشیخ المشایخ ابو الحسن خرقانی قدس الله اسرارهم و با شیخ ابو سعید ابو الخیر ملاقات نموده اند وفات الیشان در سنه ۴۷۷ هجری بوده و قبر در طوس است ۔

۵۱۴ والیشان از حضرت خواجه ابوالحسن ۵۱۵ خرقانی رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه بایزید بسطامی رضی الله عنه والیشان از حضرت امام جعفر ۵۱۷ صادق رضی الله عنه -

۵۱۵ شیخ ابوالحسن خرقانی نام نامی وے علی بن جعفر است وخرقان موضعی است نزدیک به قزوین که شیخ در انجا سکونت داشت غوث وقطب روزگار خود بود وسلطان المشایخ وقطب اوتاد وانتساب وے در طریقت بروحانیت شیخ بایزید بسطامی است -

نقل است که شیخ در ابتدا تا دوازده سال نماز خفتن بجماعت در خرقان بگذاردی وروے بزیارت مزار شیخ بایزید بنهادے چون آنجا رسیدے بایستادی وگفتے بار خدایا ازان خلعتے که نصیب بایزید عطا فرمودے بابوالحسن هم نصیبه عطا کن وازانجا برگشتے وروبخرقان نهادی ونماز فجر بوضوء عشا در خرقان گذاردے وبوقت باز آمدن پشت بخاک بایزید نکردے بعد از دوازده سال از تربت بایزید آوازے برآمد که ای ابوالحسن گاه آن آمد که بنشینی وخلق را بحق رهنمائی کنی گفت من امی ام از قرآن وعلم رموز شریعت چیزے ندانم آواز آمد که ای ابوالحسن یافتی انچه از حق خواستی در فاتحه آغاز کن پس ابوالحسن فاتحه آغاز کردند چون بخرقان رسیدند قرآن تمام کردند وباب علوم ظاهری وباطنی بروے مفتوح یافتند وفات ایشان شب شنبه عاشوره سنه ۴۲۵ هجری بوده

۵۱۶ بایزید بسطامی لقب ایشان سلطان العارفین ونام طیفور بن عیسے بن آدم بن سروشان است وجد ایشان گبر بوده بسعادت اسلام مشرف شده واصل ایشان از بسطام است صاحب نفحات نوشته که ایشان اویسی حضرت امام جعفر صادق اند رضی الله عنهم وصاحب تذکرة الاولیا گوید که صد وسیزده پیر را خدمت کرده بودند سید الطائفه میفرمود که بایزید درمیان ما چون جبرئیل است در ملائکه واز سخنان بلندی که از ایشان نقل میکنند شیخ الاسلام در ان باب میفرماید که بر بایزید فراوان دروغها بسته اند ۱۲

۵۱۷ امام جعفر صادق کنیت ایشان ابوعبدالله است یا ابو اسمعیل ولقب صادق جعفر نام وهو ابن محمد بن علی بن حسین بن علی مرتضی رضی الله عنهم ایشان امام ششم ونام مادر ایشان فروه بنت القاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق رضی الله عنهم ومادر ام فروه اسماء بنت عبدالرحمن بن ابی بکر الصدیق است رضی الله عنه ونسبت خرقه حضرت امام جعفر صادق رضی الله عنه اند دو جانب است یکی از جانب حضرت امام محمد باقر بحضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه میرسد ودیگر از پدر والده خود قاسم بن محمد بن ابی بکر است وی ایشان را از سلمان فارسی ایشان را از صدیق اکبر رضی الله عنه ولادت ایشان بمدینه در سنه ۸۳ از هجرت وبقولی سنه ۸۰ در روز دوشنبه هفدهم ربیع الاول بوده است ومدت عمر شریف ایشان شصت وهشت سال وبقولے شصت وپنج سال بوده وفات ایشان نیز در مدینه

بوده است روز [illegible] ایشان [illegible] امام محمد باقر [illegible] رضی الله عنهم ۱۲

والیشان از حضرت امام قاسم بن محمد بن ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہم والیشان از حضرت صاحب رسول اللہ سلمان فارسی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت امیر المومنین ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خیر البریہ خاتم النبوۃ محمد رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم۔

۵۱۸ قاسم بن محمد از کبار تابعین اند و یکے از فقہاے سبعہ مدینہ و در خانہ عمہ خویش حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا تربیت یافتہ اند یحیے بن معاذ فرمودہ اند کہ در مدینہ یکی را افضل تر از قاسم ندیدم و از زیاد مرویست کہ ہیچ یکے را عالم تر از وے ندیدم و از عمر بن عبد العزیز رحمہ اللہ منقولست کہ اگر معاملہ خلافت باختیار من مے بود بقاسم میگذاشتم وفات الیشان در ۱۰۸ھ بودہ و بقولے ۱۰۶ھ ہجری و بقولے ۱۱۲ ہجری و ۱۰۲ ہجری نیز گفتہ اند

۵۱۹ حضرت سلمان فارسی کنیت الیشان ابو عبداللہ است از کبار صحابہ بودہ اند احادیث در مناقب ایشان وارد است در علم باطن مرید حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ بودہ اند وفات الیشان بمدائن بودہ است در ۳۲ھ ہجری عمر طویل داشتند واللہ اعلم بالصواب ۱۲

۵۲۰ حضرت ابوبکر صدیق لقب الیشان صدیق اکبرؓ اول کسے کہ بے طلب معجزہ بہ پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم ایمان آورد والیشان بودند از مناقب جلیلۂ حضرت الیشان آنست کہ در غار رفیق آنحضرتؐ بودند خلافت الیشان دو سال و ۳ ماہ ۱۰ روز وفات در ۱۳ھ ہجری آخر روز دوشنبہ و بروایت صحیح شب سہ شنبہ مدت عمر شریف حضرت الیشان شصت و ۳ سال بودہ و قبر ایشان متصل قبر حضرت رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وسلم است ۱۲

۵۲۱ حضرت رسول مقبول صلے اللہ علیہ و علیٰ آلہ واصحابہ وسلم بہترین ماسواے اللہ از اعیان و اشراف قبیلہ قریش اند ہم از جانب پدر و ہم از جانب مادر ولادت باسعادت باتفاق علما و اہل سیر بعد از طلوع صبح صادق و پیش از طلوع آفتاب روز دوشنبہ بودہ لیکن در تعین سال و ماہ و تاریخ اختلاف فیہا واقع است مشہور آن ست کہ بدواز دہم ماہ ربیع الاول واقع شدہ نزول وحی بران سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام اولاً بروز دوشنبہ سیوم یا ہشتم ماہ ربیع اول سال چہل و یکم از ولادت آنحضرت صلعم بود سہ ہزار معجزات از آن حضرت صلے اللہ علیہ وسلم ظاہر شدند بشب معراج بمقام دنیٰ فتدلیٰ رسیدند بعمر شصت و سہ سالگی رحلت فرمودند نزد جمہور ارباب سیر ہنگام چاشت روز دوشنبہ دواز دہم ربیع الاول سال یاز دہم از ہجرت ۱۲

نقشبندیہ عجب طائفہ پرکار اند
که چو پرکار درین دائرہ سرکار اند
همه گرد آمده بر مرکز یک دائرہ اند
همه واقف شده از گردش یک پرکار اند
نقشبند ند ولے بند یک نقش نئید
ہردم از بوالعجبی نقش دگر پیش آرند
در سیه خانهٔ صحرائے فنا کرده نزول
همه برترزده زین نه تتق زنگار ند
پاس انفاس بود خصلت این شاه شان
پاسبانند ولے بادشه اخیار ند
خامشانند ولی وقت سخن طوطی وار
همه شیرین حرکات و شکرین گفتار ند
ہریکے سدامانند به سیدان جهاد
کوه از لومهٔ لائم بکہے لنشمار ند
شاہد شاه وجود ند درین دار ولے
نه چو منصور سر عربده جوئی دار ند
صورتے اند ولی دشمن صور تہا اند
ورتہا نند ولے از دو جہان بیزار ند
سرد ہانند که تا سرند ہی سر ند ہند
ساقیانند که انگور نے افشار ند
سرمہ کوری چشمان ارادت میلان
مردم دیدهٔ بینای اولوالابصار ند
کرهٔ خاک تجلی کند از پرتو شان
همه ذرات جہان مقتبس انوار ند

قوله رضی الله عنه دو ر طریقه قادریه نسبت و پنج زیراکه حضرت ایشان ارادت وانابت از حضرت شیخ اسکندر رحمۃ الله علیه دارند وایشان از حضرت شیخ کمال رحمۃ الله علیه وایشان از حضرت شاه فضیل رحمۃ الله علیه وایشان از حضرت سید گدا رحمان رحمۃ الله علیه وایشان از حضرت سید شمس الدین العارف رحمۃ الله علیه وایشان از حضرت سید شمس الدین الصحرائی رحمۃ الله علیه وایشان از حضرت سید عقیل رحمۃ الله علیه وایشان از حضرت سید بهاء الدین رحمۃ الله علیه وایشان از حضرت عبدالوہاب رحمۃ الله علیه وایشان از حضرت سید شرف الدین رحمۃ الله علیه وایشان از حضرت سید عبدالرزاق رحمۃ الله علیه وایشان از حضرت سید محی الدین عبدالقادر جیلانی رضی الله عنه وایشان از حضرت شاه ابوصالح رضی الله عنه وایشان از حضرت شاه موسی جنگی دوست رضی الله عنه وایشان از حضرت شاه سید عبدالله رضی الله

سلسلهٔ قادریه نسبت و پنج واسطه

عنه والیشان از حضرت شاه سید یحیی زاهد رضی الله عنه والیشان از حضرت سید محمد مورث

رضی الله عنه والیشان از حضرت سید شاه داود رضی الله عنه والیشان از حضرت شاه سید موسی رضی الله عنه

والیشان از حضرت شاه سید عبدالله المورث رضی الله عنه والیشان از حضرت شاه

موسی الجون رضی الله عنه والیشان از حضرت شاه سید عبدالله المحض رضی الله عنه و

الیشان از حضرت سید حسن المثنی رضی الله عنه والیشان از حضرت امام حسن رضی الله عنه و

الیشان از حضرت امیر المومنین علی مرتضی کرم الله وجهه والیشان از حضرت خاتم النبیین سید

المرسلین محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم دارند **قوله رضی الله عنه** در طریقه چشتیه

بست و هفت زیرا که حضرت ایشان ارادت و انابت از حضرت عبدالاحد رحمة الله علیه

دارند و ایشان از حضرت رکن الدین رحمة الله علیه والیشان از حضرت عبدالقدوس و ایشان از

حضرت شیخ محمد عارف رحمة الله علیه والیشان از حضرت شیخ احمد عارف رحمة الله علیه ایشان از حضرت

شیخ عبدالحق رودلوی رحمة الله علیه والیشان از حضرت شیخ جلال پانی پتی رحمة الله علیه والیشان

از حضرت شمس الدین ترک پانی پتی رحمة الله علیه والیشان از حضرت شیخ علاء الدین مخدوم

علی احمد صابر رحمة الله علیه

---

۵۱ شیخ عبدالقدوس گنگوهی صاحب ظاهر و باطن و وجد و سماع بودند و از روحانیت شیخ احمد عبدالحق نیز تربیت یافته اند در ۹۴۵ هجری انتقال فرمودند قبر در گنگوه است که از توابع دهلی است ۱۲

۵۲ شیخ محمد عارف شیخ عظیم الشان بودند در طریقت و معرفت ثانی خود نداشتند در ۸۹۵ هجری وفات یافتند ۱۲

۵۳ شیخ احمد عبدالحق رودلوی قدوهٔ اهل طریقت بودند و از عمر خردسالی ولوله محبت و شور عشق در سر داشتند بتاریخ پانزدهم جمادی الثانی ۸۳۶ هجری انتقال فرمودند ۱۲

۵۴ - جلال الدین پانی پتی گازرونی صاحب کشف و کرامت و عشق و محبت بودند در ۷۶۵ هجری انتقال نمودند ۱۲

۵۵ - شمس الدین ترک پانی پتی مقامات عالیه داشتند و از شیخ فرید هم خرقه خلافت پوشیدند در ۷۱۵ هـ انتقال فرمودند ۵۶

حضرت علی صابر رحمة الله علیه پیر طریقت و واقف حقیقت رتبه رفیع و منزلت بلند داشتند بتاریخ سیزدهم ربیع الاول ۶۹۰ هجری انتقال فرمودند و این فقیر بشرف زیارت مزار حضرت مشرف شده است ۱۲

والیشان از حضرت شیخ فرید الدین گنج شکر رحمة الله علیه والیشان از حضرت خواجه قطب الدین ٥٤ بختیار کاکی رحمة الله علیه والیشان از حضرت امام الطریقه خواجه معین الدین ٥٣ حسن سنجری چشتی رضی الله عنه

٥٥ حضرت فرید گنج شکر از اعیان اولیا و ارکان اتقیا بودند ولادت شیخ در سنه ٥٨٤ شده خطاب قطب الموحدین و قطب الاہین
و گنج شکر بوده است گنج شکر از ان گویند که سوداگری شکر از ملتان بار کرده بسمت دہلی میرفت چون در اجودہن رسید شیخ از وی پرسیدند که بر شتران
چه بار کرده گفت نمک است فرمودند که بهتر است نمک خواهد بود چون بمنزل رسید و بارها را بکشاد همه بارها پر از نمک بر آمدند حیران بماند و دانست که دروغ
این حال از شامت دروغ گوئی من است همان وقت روانه خدمت شیخ گشت و حاضر آمده عذرها خواست و نیازمندی نمود فرمودند که اگر
شکر بود شکر خواهد شد و همچنان بوقوع آمد چنانچه خان خانان محمد بیرم خان این قصه را نظم کرده است **شعر**
کان نمک جهان شکر شیخ بحر و بر ٭ آن کز شکر نمک کند و از نمک شکر ٭ وفات حضرت ایشان روز سه شنبه پنجم ماه محرم سنه ٦٦٨ هجری ارتحال
داده مدت عمر نود و پنج سال قبر در پٹن است مابین ملتان و لاہور ٥٤ حضرت قطب الدین کاکی مولد و اصل حضرت ایشان
از اوش فرغانه است و آن قصبه ایست از توابع اندجان کاکی از انجهت گویند که چون در دہلی متوطن شده اند
و فتوح از کس قبول نمیفرمودند و خود همیشه مستغرق میبودند و بر فرزندان ایشان بعسرت میگذشت که از زن
بقالی که در همسایه ایشان بود بعد از فاقهای جزوی قرض نموده اوقات گذاری خود می نمودند روزی زن آن بقال گفت اگر من
همسایگی شما نمی بودم کار شما بهلاکت میرسید این سخن بطبیعت ایشان گران آمد عهد کردند که از قرض نگیرند روزی این
قضیه را بعرض خواجه رسانیدند فرمودند که هرگز من از کسی قرض نمیگیرم و در وقت حاجت بطاقچه که در حجره ماست دست انداخته بقدر
حاجت نان پخته بردارند و صرف خود کنند و هر که خواهند بدهند بعد از ان هرگاه که میخواستند از ان طاق نان میگرفتند و این نان
را کاک میگویند در مجلس سماع برین بیت احمد جام **شعر** کشتگان خنجر تسلیم را ٭ هر زمان از غیب جانی دیگر است ٭ بروز دوشنبه
چاردهم ربیع الاول سنه ٦٣٣ هجری انتقال فرمودند ٥٣ حضرت خواجه معین الدین چشتی رحمة الله علیه قطب وقت و صاحب تصرف و نیر
انوار معرفت و مشرف القلوب و زبدهٔ مشایخ اجل و قدوهٔ اولیای اکمل بوده اند اہل هند را روی ارادت بخدمت حضرت ایشان
بوده و در جمیع علوم ظاهری و باطنی یگانه زمان بوده اند کرامات و خوارق عادات عجیبه غریبه از حضرت ایشان بظهور آمده زیاده از حصر
بیان است گویند که چون حق تعالی حضرت ایشان را توفیق توبه کرامت فرمود املاک و اسباب خود را صرف درویشان نموده متوجه
سمرقند و بخارا شدند و در آنجا حفظ قران مجید و کسب علم نموده اند و از انجا بطرف عراق و عرب عزیمت کردند چون بقصبه ہارون که از نواحی
نیشاپور است رسیدند حضرت شیخ عثمان هارونی را ملازمت نموده اند و بیست سال در خدمت شیخ بودند و حضرت خواجه در سیاحت اکثری از مشایخ کبار
دریافته اند چنانچه بصحبت حضرت غوث الثقلین رضی الله عنه در جیلان رسیده پنج ماه و هفت روز با ایشان بوده انواع فوائد بر بوده اند و شیخ نجم الدین
کبری را در بخارا و خواجه یوسف همدانی را در همدان و شیخ ابو سعید تبریزی را در تبریز و شیخ حسین زنجانی را در لاہور دیده اند و از بلخ بلاہور آمدند و
از انجا بدہلی و از دہلی باجمیر رفته متوطن شده اند ولادت حضرت خواجه در سنه ٥٣٧ هجری و وفات حضرت ایشان روز دوشنبه ششم ماه رجب ٦٣٣ هجری بوده
مزار پر انوارش بیزار و متبرک است و فقیر چند بار بزیارت مشرف شده ١٢

والیشان از حضرت خواجہ عثمان ۵۱ ہارونی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت حاجی ۵۲ شریف زندنی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خواجہ قطب الدین مودود ۵۳ چشتی رضی اللہ عنہ

۵۱ حضرت شیخ عثمان ہارونی قطب وقت و یگانہ عصر خود بودہ اند و موضع ہارون کہ دیہی از مضافات نیشابور است سکونت داشتند و ہفتاد سال از عمر خود در ریاضت گذرانیدند و درین مدت آب و طعام سیر نخوردند و شبہا خواب نکردند و دعائی حضرت ایشان گاہی از حضرت رب العزت رد نگردید و حافظ کلام ربانی بودند ہر روز یک ختم قران کردندے و در سماع ذوق و شوق تمام داشتندی وفات حضرت ایشان در شانزدہم ماہ شوال است در ۶۱۷ہجری قبر در مکہ معظمہ است نود و یک سال عمر داشتند ۱۲

۵۲ خواجہ حاجی شریف زندنی صاحب احوال عجیبہ و مقامات غریبہ بودند از عمر چہاردہ سالگی دنیوی خرقہ شکستہ و ہمیشہ جامہ ہای کہنہ پوشیدندے و فقر و فاقہ را دوست داشتندے و روزہ حضرت ایشان روزہ طے بود بعد سہ روز سبزی بے نمک افطار کردندے و از ان سبزی بے نمک ہر کسے کہ خوردے مجذوب گشتے و اکثر سماع شنیدندے و حین سماع چندان گریستندے کہ بے ہوش گشتندے و اگر دنیادار در مجلس سماع ایشان حاضر شدی تارک الدنیا گردیدی بتاریخ دہم ماہ رجب ۶۱۲ہجری وفات یافتند عمر شریف حضرت ایشان یکصد و بست سال بود ۵۳ خواجہ مودود چشتی ولی مادر زاد بودند و قطب الاقطاب و قطب الدین لقب داشتند و بخطاب شمع صوفیان و چراغ چشتیان و یگانہ روزگار و محبوب پروردگار و صاحب الاسرار و مخزن الانوار مخاطب بودند و خرقہ فقر و ارادت از پدر بزرگوار خود داشتند و در ہوا طیران می نمودندے و در عمر ہفت سالگی قران حفظ کردند و در عمر شانزدہ سالگی بکمال تحصیل علوم رسیدند منہاج العارفین و خلاصۃ الشریعت تصنیف فرمودند چون بعمر بست و نہ سالگی رسیدند پدر حضرت ایشان برحمت حق پیوستند و حضرت ایشان بر سجادہ شیخیت نشستند و بہدایت خلق مشغول گشتند چنانچہ از بیت المقدس تا نواحی چشت و بلخ و بخارا و غیرہ سیر نمودند و دو ہزار خلفاے نامدار داشتند و مریدان حضرت را حدے و نہایتے نبود و بشیخ الاسلام احمد جام ملاقات داشتند و چون خواجہ مودود التماس تربیت و اخلاص خویش بخدمت ایشان نمودند حضرت شیخ احمد جام دست حضرت ایشان را گرفتند و بر کنار چار بالش خود بنشاندند و سہ بار فرمودند بشہر ط علم بشہر ط علم و سہ روز بخدمت حضرت شیخ جام بودند و فائدہ ہا حاصل نمودند و سلسلہ چشتیہ از خواجہ مودود بحضرت شیخ جام نیز میرسد وفات ایشان در غرہ رجب ۵۲۷ھ بودہ و قبر حضرت ایشان نیز در مزار متبرکہ چشت است ۱۲

والیشان از حضرت خواجه ناصر الدین ابی یوسف چشتی والیشان از حضرت خواجه ابو محمد چشتی رضی الله عنه والیشان از حضرت ابو احمد چشتی رضی الله عنه

۵۱ حضرت خواجه یوسف رحمة الله لقب ناصر الدین داشتندی و خواهرزاده و مرید و تربیت یافته خواجه محمد بن خواجه ابو احمد چشتی اند گویند که خواجه محمد همشیره داشتند که سن او به چهل رسیده بود و بجهت خدمت برادر را ارادت تزوج نداشتند و بطاعت و عبادت خدا تعالی مشغول بودند شبی خواجه محمد بزرگوار خود خواجه ابو احمد را در خواب دیدند که فرمودند در ولایت شام فلان مردیست محمد سمعان نام تحصیل علوم کرده و صالح است خواهر خود را با وعقد کن خواجه او را طلب داشته همشیره را با وعقد کردند و خواجه یوسف در چشت از ایشان متولد شدند بر ایشان در آخر عمر سکر و حیرت چنان غلبه کرده بود که گاه بودی که خادم آب وضو ریختی در اثنای وضو از خود غائب می شدند و ساعتی دران غیبت می ماندند و باز حاضر می شدند و وضو را باتمام می رسانیدند وفات ایشان در چهارم ربیع الآخر در ۴۵۹ هجری سن داده و مدت عمر هشتاد و چهار سال بوده ۱۲

۵۲ خواجه ابو محمد چشتی از اولیای کبار و مشائخ نامدار و مقتدای روزگار بودند لقب حضرت ایشان ناصح الدین ولی مادرزاد بود شانی عظیم و رتبه بلند داشتند خرقه فقر و خلافت از پدر بزرگوار خود پوشیدند گویند در غزوه سومنات همراه محمود سبکتگین در سن هفتاد سالگی بمددگاری محمود با شارت و بشارت رفته بودند و ببرکت اقدام ایشان فتح سومنات شده وفات ایشان در غره رجب ۴۱۱ هجری بوده و قبر ایشان در چشت است ۵۳ حضرت خواجه احمد ابدال چشتی سر حلقه سلسله چشتیان اند و مرید شیخ ابو اسحاق شامی اند گویند چون شیخ ابو اسحاق بقصبه چشت رسیده اند خواجه دست ارادت بدامان شیخ زدند نقل است که روزی خواجه ابو احمد در سن بیست سالگی همراه پدر خود سلطان فرسنافه بقصد شکار جانب کوه رفتند و در اثنای شکار از پدر و اتباع جدا افتادند بکوهی رسیدند که چهل از رجال الله بر سنگی استاده بودند و شیخ ابو اسحاق شامی هم درمیان آن جماعه بودند حال بر ایشان بگشت از اسپ فرود آمده در پای شیخ ابو اسحاق افتادند و سلاح هرچه داشتند بگذاشتند و پشمینه پوشیده با ایشان همراه شدند هرچند پدر و مردم طلب کردند ایشان را نیافتند بعد از چند روز آوردند که با شیخ ابو اسحاق اند در خلاف وضع پدر ایشان جمعی را فرستاد تا بیاورند هرچند پند دادند و بند نهادند باز نتوانستند آوردند ... ولادت ایشان ۲۶۰ هجری بوده وفات در دهم جمادی الاخر ۳۵۵ه روی داده و قبر ایشان در چشت است ۱۲

والیشان از حضرت خواجه ابو اسحاق شامی رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه ابو اسحاق علو دینوری رضی الله عنه والیشان از حضرت امین الدین خواجه هبیرهٔ بصری رضی الله عنه

۵۱ ابو اسحاق شامی جامع میان علوم ظاهری و باطنی بودند و بزهد و ریاضت از خلق بی نیاز و با خالق دمساز و بدر ویشان همراز و در اولیا ممتاز و در فقر اسرفراز بودند بعد هفت روز روزه افطار کردندی و فرمودندی که معراج الفقر الجوع و در اوائل چون خواستند که مرید کسی از اولیاء الله شوند چهل روز پی در پی استخاره کردند آخر هاتف غیب آواز داد که ای ابو اسحاق برو دست ارادت بدامان ممشاد دینوری زن که بمراد خواهی رسید پس بخدمت خواجه دینوری حاضر شدند و تا هفت سال بخدمت حاضر ماندند تکمیل رسیدند و خرقه خلافت یافتند و مبدء فرقه مشایخ اهل چشت نیک سرشت گردیدند چون در بغداد بخدمت پیر روشن ضمیر خود حاضر شدند حضرت خواجه فرمودند که از کجائی و چه نام داری گفتند که بنام ابو اسحاق چشتی موسوم فرمودند که شما خواجه اهل چشت هستید چون خلافت یافتند باز حسب رخصت پیر خود بمقام چشت تشریف بردند و بخواجه چشت اشتهار یافتند وفات ایشان بتاریخ چهاردهم ماه ربیع الثانی ۳۲۹ هجری است و مزار پر انوار در شهر عکه از بلاد شام واقع شده

۵۲ خواجه علو دینوری هم از مشایخ عراق صاحب ولایت و کشف و کرامت و از اقران شیخ جنید و رویم و ثوری بودند و بصحبت خلفای شیخ معروف کرخی نیز شرفیاب شده اند و از ایشان نیز خرقه خلافت داشتند و در سلسله معروف کرخی نیز صاحب اجازت بوده اند بعضی گویند که خواجه علو دینوری و خواجه علو ممشاد دینوری یکی بوده اند بعضی گویند که هر دو دو بزرگوار اند انتقال ایشان در ۲۹۹ هجری بود ۱۲

۵۳ خواجه هبیره بصری در فقر مقام رفیع داشتند در عمر هفده سالگی به تکمیل علم رسیدند و قرآن حفظ نمودند چنانچه هر روز دو ختم قرآن کردندی و مجاهده و ریاضت شاقه نمودندی روزی از غایت محبت حق بحق نالیدند ندا رسید که ای هبیره ما ترا بخشیدیم باید که برای حصول مقامات فقر نزد حذیفه مرعشی بروی پس وی بارشاد ربانی بخدمت خواجه مرعشی رسیدند و مرید شدند چون قبل از ارادت تا سی سال ریاضت سخت و محنت شاقه بجا آورده بودند در یک هفته بمقام قرب رسیدند و بعد یک سال خرقه خلافت یافتند و از روزیکه خرقه فقر پوشیدند نمک و شکر نچشیدند و لذائذ دنیا ترک کردند و چندان گریستندی که حاضرین از خوف هلاک حضرت ایشان گشتندی و تمام عمر بیک جامه بسر بردند گاهی در خانه دنیادار نرفتند و روی دنیادار ندیدند و طعام ایشان نخوردند و تمام عمر در فقر و تجرید گذرانیدند وفات خواجه در ۲۸۶ هجری بتاریخ هفتم ماه شوال است ۱۲

الیشان از[22] حضرت خواجه حذیفه[51] مرعشی رضی الله عنه والیشان از[23] حضرت سلطان[52] ابراهیم ادهم رضی الله عنه والیشان[24] از حضرت خواجه فضیل بن عیاض رضی الله عنه والیشان[25] از حضرت خواجه عبدالواحد بن زید رضی الله عنه

۵۱ خواجه حذیفه مرعشی فقیه و عالم و عامل بودند و تصانیفها داشتند و تا سی سال وضوی ایشان جز متوضا نشکست وافطار بعد شش روز کردندی وفرمودندی که غذای اهل دلان و قوت روح ایشان کلمه لا اله الا الله است چون از علوم ظاهری فراغت یافتند برهنمای خضر علیه السلام بخدمت حضرت سلطان ابراهیم آمدند و بمدت شش ماه بتکمیل رسیدند وفات خواجه در ۲۷۶ هجری شد ۱۲ ۵۲ سلطان ابراهیم ادهم از مشایخ عظام بوده اند نسب کرام حضرت ایشان به پنج واسطه بامیر المومنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه میرسد بدین طریق که سلطان ابراهیم بن ادهم بن سلیمان بن ناصر بن عبدالله بن عمر بن الخطاب رضی الله عنه سلطان بر تخت بادشاهی سالها سال اجلاس فرموده حکمرانی بعدل و داد میکردند و شب و روز مشغول طاعت و عبادت می بودند که شبی حضرت سلطان در خوابگاه شاهی بخواب استراحت بودند که سقف خانه بجنبید سلطان از خواب بیدار گشتند و آواز دادند که بالای سقف کیست جواب آمد که من شخصی مسافرم و شتر خود گم کرده ام و درینجا میجویم سلطان فرمود که ای نادان شتر را بر بام خانه میجوئی جواب آمد که از من تو نادان تری که اراده آن داری که خدا را بیابی و دم از بادشاهی میزنی و بر بستر اطلس و دیبا خواب میکنی سلطان علی الصباح فرزند خود را بر تخت سلطنت نشاندند و بکلی ترک سلطنت کرده رو بصحرا نهادند در اثنای راه جامه های شاهی بشبانی بخشیدند و جامه های شبانی زیب تن کرده به نیشاپور آمدند و در غار کوه بعبادت حق مشغول شدند روز پنجشنبه بالای غار برآمدندی و پشتاره هیزم جمع کرده و بر سر برداشته بشهر بردندی و هرچه که از فروخت آن حاصل شدی نیمه آن براه خدا دادندی و نیمه آن بصرف احتیاج خود آوردندی چون کار ریاضت و مجاهده تمام کردند باشاره غیبی در مکه معظمه رفتند و بخدمت خواجه فضیل بن عیاض مرید گشتند و بکمالات ظاهری و باطنی رسیدند و سوای ازان از خواجه عمران بن موسی بن زید راعی و از شیخ منصور سلمی و نیز از خواجه اویس قرنی خرقه خلافت و تبرک بعالم باطن داشتند و بعد پنج فاقه افطار کردندی و بوقت افطار گاه سبزه بی نمک پختندی و تناول کردندی و خواب کم کردندی و جامه پیوندی پوشیدندی و پا برهنه گشتندی و با امام اعظم کوفی و جنید بغدادی هم صحبت داشتندی وفات ایشان شانزدهم جمادی الاولی ۱۶۲ هجری بوده مدفن حضرت ایشان در اقلیم شام است عمر حضرت ایشان یکصد و دو سال بود ۱۲

والیشان از حضرت خواجه حسن بصری رض والیشان از حضرت امیر المومنین علی مرتضی رضی الله عنه

س ۵۱ خواجه حسن بصری سرخیل پیران چشت نیکو سرشت خرقه ارادت از امیر المومنین علی کرم الله وجهه پوشیده اند خواجه حسن بصری را کرامات و مقامات بسیار اند و فضائل بی شمار ولادت باسعادت ایشان بمدینه واقع شده و از غایت حسن و جمال ظاهری مخاطب بخطاب حسن لولوی گردیدند و بعضی برآنند که خواجه حسن بازرگانی و تجارت مروارید میکردند و ازین سبب بخواجه حسن لولوی موسوم گشتند و از کار بازرگانی دولت بپایان بهم رسانیدند چون جاذب حقیقی او را بطرف خود جذب کرد دولت دنیا بمساکین و فقرا تقسیم نمودند بحدیکه برای خود قوت یکروزه هم نگذاشتند و بخدمت حضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه حاضر شده دست ارادت بدامان آنحضرت زدند و از کاملان وقت شدند و کار ریاضت و زهد بدین غایت رسانیدند که بعد هفت روز طعام خوردندے و تا هفتاد سال وضوی ایشان سوای متوضا نشکست نقل است چون خواجه حسن بصری متولد شدند والدهٔ ایشان بخدمت امیر المومنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه بردند حضرت عمر رضی الله عنه فرمودند که سموه حسنا فانه احسن الوجه یعنی نام او حسن کنید بدرستی که او نیک رو است نقل است که در حالت شیرخوارگی چون مادر خواجه حسن بکاری مشغول بودندے والیشان گریستندی حضرت ام سلمه پستان مبارک خود در دهان ایشان نهادندے و از غیب قطره چند شیر پدید آمدندے و در حلق مبارک ایشان رسیدندی و حضرت ام سلمه همیشه در حق ایشان دعائی خیر کردندے و فرمودندے که الهی این پسر را مقتدای خلق گردان پس همچنان بوقوع آمد و حضرت حسن یکصد و سی تن را از اصحاب کبار نبوی که منجمله ایشان هفت تن از اصحاب بدر بودند دریافتند در لبس خرقه علما اختلاف دارند فیما بین مولانا فخر الدین چشتی و مولانا شاه ولی الله تغمدہما الله در این باب تحریر شده من شاء فلیرجع الی التحریر انهما علامه سیوطی در رساله اتحاف الفرقه بوصل الخرقه ملاقات حسن بصری با جناب امیر علیه السلام و روایت بدلایل ثابت کرده علامه در آن رساله تحریر فرماید که جماعتی از حفاظ محدثین سماع حسن بصری را از امیر المومنین علی بن طالب انکار کرده اند و بعض متاخرین باین تمسک کرده اند در طریق لبس خرقه و ملقین اعتراض کرده و جماعتی آنرا ثابت کرده اند همین است راجح نزد من بوجوه و این را ترجیح داده اند حافظ ضیاء الدین مقدسی ولادت ایشان در سنه ۲۱ھ بوده و مدت عمر شریف ایشان هشتاد و نه سال وفات در پنجم رجب ۱۱۰ھ و قبر ایشان در بصره است ۱۲ س ۵۲ حضرت امیر المومنین علی مرتضی ولادت حضرت ایشان در مکه معظمه بوده است اول کسیکه از صبیان ایمان آورده حضرت ایشان بوده اند در سال سی و پنجم یا سی و ششم از هجرت بر خلافت نشستند و مدت خلافت ایشان پنج سال و سه ماه بود وفات حضرت ایشان شهید شنبه بیست یکم ماه رمضان سنه ۴۰ھ است قبر ایشان در نجف است چنانکه مشهور است ابن کثیر در این باب اختلاف است چنانکه در تاریخ الاسلام ابن کثیر بکمال شرح درج یافته ۱۲

والشان از حضرت خاتم الرسالت محمد رسول الله صلی الله علیه وعلی آله واصحابه وازواجه وذریاته اجمعین الی یوم الدین دارند **قوله رضی الله عنه** ارادت من بالله تعالی قبول وسائطی کند چه در جذب و مراد واسطه نباشد بشنو بشنو که مراد از توسط و عدم توسط حیلولت و عدم حیلولت است نه تبعیت و عدم تبعیت آنچه از حضرت غوث الاعظم قدس سره در فتوح الغیب و حضرت معترض در شرح آن و شیخ محی الدین عربی در فتوحات مکیه و دیگر اکابر انکار توسط مذکور است مراد از ان همان معنی اول است زیراکه هیچ دقیقه از دقایق این راه و هیچ معرفتی از معارف این درگاه بے متابعت حضرت خاتم الرسالت علیه الصلوة والتحیة میسر نیست ۵

محال است سعدی که راه صفا	توان رفت جز در پے مصطفیٰ	

در هیچو مقامات از توسط تبعیت مراد گرفتن خطا است پس معنی این است که قبول وسائط در طریقه جذبه نیست **قوله رضی الله عنه** پس من هم مرید محمد رسول الله ام صلی الله علیه وسلم و هم همتره پس رو اویعنی هرگاه ارادت من به محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم بوسائط کثیره متحقق است چنانکه مفصلاً مذکور شد پس من مرید رسول الله ام صلی الله علیه وسلم در سلوک و مقتدی و محب وی او و هم صف لشکر و پس رو دسے بژه بالفتح و تشدید ثانی صف لشکر را گویند واصحاب ارادت البته تشبیهی به صف لشکر دارند و پس رو باشند یعنی در طریق جذب وحق سبحانه تعالی طریقه جذب را به طفیل پیغمبران بامتان ایشان کرامت کرده است یفعل الله ما یشاء واگر گویند که این بے ادبی است آری اگر قبول داریم ولاکن از مجذوبان خود قبول کرده است بلکه خوش آمده است مثل قصه حضرت کلیم الله و چوپان و مثل آن مجذوبے که در حرم رسول الله گفت که طعام

مے دہی ویا قندیل ہاے شما بر شکنم

سله در مثنوی مولانای روم این قصه بکمال البسط مذکور است چند شعر درین مقام مذکور میشود ۵ دید موسے یک شبانے را براه ٭ کو همی گفت ای کریم وای اله ٭ گر بدانم خانه تو من مدام ٭ شیر و روغن آرمت هر صبح و شام ٭ هم پنیر و نانهائے روغنین خمرهاے جو عزات نازنین ٭ سازم و آرم به پیشت صبح و شام ٭ از من آوردن ز تو خوردن طعام ٭ گفت موسیٰ های خیره سر شدی خود مسلمان ناشده کافر شدی ٭ وحی آمد سوی موسیٰ از خدا ٭ بندهٔ ما را ز ما کردی جدا ٭ تو براے وصل کردن آمدی ٭ نه براے فصل کردن آمدی

و قصه ۵ برخ **قوله رضی الله عنه** بر خوان آن دولت هر چند طفیلی ام اما ناخوانده نیامده
ام الخ در رساله کشف الغطا مذکور است چه مطلوب اند دعوت محبوب است دیگران را بالطفیل او خوانند
و به تبعیت او طلبند اما جلیس یک سفره اند و در یک مجلس علی تفاوت درجات استیفاء تلذذات و
تنعمات می فرمایند امتان که ذله بردار ایشانند و اولش خوار شان مگر فردے را از افراد امت
ایشان که بکرم خداوندی جل شانه مخصوص بود جلیس مجلس اکابر گردد این عبارت را غیر محل فرود
می آرند و استثناء راجع بالطفیل و تبعیت می دارند و خیال می نمایند که درین کلام نفی تبعیت هم نمود
و این استثناء راجع به ذله بردار و اولش خوار است یعنی این فرد بصدقه متابعت پیغمبر خود صلی
الله علیه وسلم بدین دولت سرفراز است که در رنگ انبیاء دیگر علیهم الصلوة والسلام همنشین
سفره است و از اکثر افراد است بدین تشریف ممتاز ۔ ۵

اگر بادشه بر در پیرزن		بیاید توای خواجه سبلت مزن	

غایت الامر مساوات این با انبیاء دیگر ازین بیان متوهم می شود لیکن این را در مکتوب
دیگر به بیان شافی حل نموده اند که توهم مساوات مطلقاً برمی خیزد حاصل آن تحقیق آنست
که مقصود از دعوت هر چند محبوب است اما انبیاء دیگر را بالطفیل او خوانند و شریک سفره ساختند
پس اینها طفیلی اند بدین معنی که مقصود اصلی نیستند اما مقصود بدعوت اند بخلاف امتان که با اینها
دعوت جداگانه نیست بلکه در ضمن متبوع و تبعیت ایشان دران مجلس حاضر شدند و از خوان نعمت
شان بهره برداشتند و استبعاد اینها باین دولت بواسطه عمل شریعت مطهره اوست

سال ۵ قصه برخ این است که در بنی اسرائیل دو سال قحط گردید موسی برای دعای استسقا با هفتاد هزار تن بصحرا آمدند وحی رسید که
ایشان چسان بوده اند که گناهان قلوب ایشان را تاریک ساخته دعای ایشان بدون یقین است ایشان از مکر من ایمن بوده اند بسوی
برخ رجوع کن که از بندگان من است از وی برای دعا بگو حضرت بجستجوی برخ برآمد روزی موسی ملاحظه می فرمایند شخصی حبشی را دیدند که بر پیشانی
وی از سجده خاک و گلیم پوشیده که گره آن بر گردن است موسی بنور عرفان شناخت نامش پرسیدند معلوم شد که همین برخ بوده اند موسی التماس نمودند تا دعای
نزول باران نموده شود برخ استسقا باین طور کرد که این چه کار تست و این چه حلم تست و همچنین سخنان گفت باران باریدن گرفت برخ گفت دیدی که چگونه
او بحق تعالی انصاف کرد موسی ازین کلام مغموم شد حکم رسید که برخ با چنین سخنان روزانه سه بار مرا خوش می کند ۱۲

که اگر درین کارخانه خللی راه یابد از ان دولت سرا محروم مانند و در حق انبیاء علیهم السّلام این تبعیت مفقود است در رنگ آنست که مهمانی به خانهٔ کریمی وارد شود و میزبان بواسطهٔ او احباء و اصدقاء خود را نیز استدعا نماید و شریک سفره سازد درین صورت این جماعه طفیلی محض اند بی تبعیت و خادمان مهمان تابع محض اند که اگر از خدمت او یکسو می بودند ازین مائده بهره ور نمی شدند وانکه گفتیم که این استثنا نه از معنی تبعیت است بنابر آنست که خود دران مکتوب بتصریح کرده اند که اینجا نیز حیلولت نبی مفقود است و تبعیت موجود و دیگر بشنو که نهایت ازین کلام آنچه لازم امد آنست که فرد است همنشین سفرهٔ حضرت خاتمیت افضل الصلٰوة والتحیه شده و حال آنکه شیخ شعرانی در مناقب شیخ ابراهیم التبولی در لواقح الانوار بلند تر ازین می نویسد قَالَ سَمِعْتُ سَیِّدِیْ عَبْدَ الْقَادِرِ الدَّسْطُوْرِیْ رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ یَقُوْلُ لَیْسَ اَحَدٌ مِّنَ الْاَوْلِیَاءِ لَهٗ سِمَاطٌ یُمَدُّ کُلَّ سَنَةٍ فَوْقَ سَدِّ الْاِسْکَنْدَرِ ذِی الْقَرْنَیْنِ غَیْرَ سَیِّدِیْ اِبْرَاهِیْمَ لَا یَتَخَلَّفُ عَنْهُ اَحَدٌ مِّنَ الْاَنْبِیَاءِ وَ الْاَوْلِیَاءِ عَنْ حُضُوْرِهٖ فَیَجْلِسُ النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ صَدْرَ السِّمَاطِ وَ الْاَنْبِیَاءُ یَمِیْنًا وَّ شِمَالًا عَلٰی قَدْرِ تَفَاوُتِ دَرَجَاتِهِمْ وَکَذٰلِكَ الْاَوْلِیَاءُ وَ نُقَبَاءُ ذٰلِكَ السِّمَاطِ الْمِقْدَادُ ابْنُ اَسْوَدَ وَاَبُوْ هُرَیْرَةَ وَجَمَاعَةٌ کَذَا فِیْ مَنْبَعِ الْکَمَالَاتِ لِلْمُرَادِ الشَّرُوْمِیِّ اصل این است که جذب الٰهی را تاثیریست عظیم چنانکه گفت

له یعنی از عبد القادر دسطوری شنیدم که می فرمود که برای کدامی ولی دسترخوان نیست که بر سد سکندر ذی القرنین بهر سال گستره سوای ابراهیم که ایشان را چنین دسترخوان گسترده می شود و هیچ یکی از نبی و ولی نیست که برین حاضر نه شود رسول الله صلی الله علیه وسلم صدر نشین این دسترخوان می شود و دیگر انبیاء به یمین و یسار آن حضرت می نشینند حسب درجات خود و همچنین حال اولیاء است که نشست ایشان حسب درجات شان می شود و نقباء این دسترخوان مقداد بن اسود و ابو هریره و جماعت بوده اند همچنین در منبع الکمالات مراد رومی بوده است ا

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

اگر خدا ے نباشد ز بندہ خوشنود	شفاعت ہمہ پیغمبران ندارد سود

نہ فہمیدہ اند کہ در عرف طفیلی کہ عزت دارد از برائے خوشنود ضیف می خوانند۔

قولہ رضی اللہ عنہ ہر چند تابعیم اما از اصالت بی بہرہ نیم چراکہ ولایت انبیاء را اصل است و ولایت اولیا ظل او و از کمال تبعیت از اصل بہرہ مند میشوند بقدر تبعیت درینجا گفتہ اند بے بہرہ نیم و نگفتہ اند کما ہو ہو **قولہ رضی اللہ عنہ** ہر چند خادمم اما شریک دولتم نہ شرکتے کہ ازان دعوی ہمسری خیزد کہ آن کفر است بلکہ شرکت خادم است با مخدوم و این معنی خود منطوق آیات قرآنی و احادیث نبوی است و پروردگار از برائے خوشنودی بندگان مومن ضعیف خود در حق بندگان خاص خود در دولت ایمان شریک گردانیدہ۔ گفتہ ست إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ و برافضل مخلوقات تکرار امر کردہ است کہ گوید وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ و کلیم اللہ گفتند وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ و میفرماید وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ

قولہ رضی اللہ عنہ ہر چند اویسی ام اما مربی حاضر و ناظر دارم و ہر چند در طریقہ نقشبندیہ پیر من عبد الباقی رضی اللہ عنہ است اما متکفل تربیت اسم الباقی است جل جلالہ و عم نوالہ در عرف اویسی

لہ اسد حائل و مانع میان دو چیز مردم ساختہ باشند

کسے را میگویند که مربی ظاهر و حاضر داشته باشد و حضرت بلطافت می گویند که من اویسی ام و مربی حاضر و ناظر دارم یعنی الله و با مرشد طریقت یعنی در مجاز پیر من یعنی مربی من عبد الباقی است اما متکفل تربیت من در حقیقت الله باقیست بهمین مناسبت حضرت گفته اند که هم مرید رسول الله ام و هم هم تره او و ذکر پیر باین طور بے ادبی نیست زیراکه بمقابله نام باری تعالی است چنانکه می گویند الله و محمد هی گوید قوله رضی **الله عنه** من بفضل تربیت یافته ام و براه اجتبا رفته ام سلسله من رحمانی است که من عبد الرحمن ام چه رب من رحمن است مربی من ارحم الراحمین و معلوم است که اویسی ام و فضلی و مجتبا بودن را مرجع یکی است یعنی بے ریاضت این کمالات بر من حاصل است و حکمت درین که بی ریاضت این کمالات حاصل است این که مربی من اسم رحمن است و مقتضای ارحم الراحمین چنین است در باب وصد و هفتاد از فتوحات مکیه مذکور است که اقطاب و صالحین را اگرچه در دنیا اسما می باشند که بدان ندا کروه می شوند مگر پیش حضرت ربوبیت با سم عبودیت مسمی می باشند حق تعالی جل شانه فرماید لما قام عَبْدُ اللهِ این اسم جامع است مر اقطاب او بلحاظ مقامات اقطاب سما باشند کزان ندا کرده شوند پس نام موسی عبد الشکور است و نام عیسے عبد الملک و اسم مبارک سرور عالم صلی الله علیه وسلم عبد الله پس برای هر قطب سوائے نام مشهور دنیا و نام جامع که عبد الله است نامی باشد و نام حضرت مجدد علیه الرحمة عبد الرحمن است مقتضای مقام حضرت مجدد رحمه الله همین است **قوله رضی الله عنه** طریقه من طریقه سبحانی است الخ یعنی منسوب بذات باری تعالی بدون لحاظ اسمی و صفتی و این سبحانی را با سبحانی که حضرت بایزید فرموده مساسے نیست آن از سکر بر آمده و این از صحو است بدون مزج سکر و معنیش صحیح است و ظاهر یای سبحانی یای نسبت است نه یای متکلم چرا که لفظ طریقه و بعد او از راه تنزیه رفته ام نمی گذارد که یای متکلم باشد معلوم است که مرشدان طریقت لطالبان خود تلقین اسمی کرده بذات بحت متوجه میگردانند و میگویند بخاطر هیچ صفتے ترسد که بتاثیرات صفات درمانده از مقصود اصلی باز مانے و بهمین معنی اشارات کرده گفته اند

یای سبحانی

از اسم وصفت جز ذات اقدس نخواسته ام و در ینجا تصریح کرده میگویند که سبحانی من غیر سبحانی -
بسطامی است سبحانی مراد از سبحانی او مساسی نیست چرا که سبحانی بسطامی از دائرہ انفس بر آمده
است و سبحانی من از ورای آفاق و انفس است و یای او یای متکلم است، و در سبحانی من یای
نسبت است باید دانست که در صطلاح این طائفه علیه سیر آفاق و انفس است که درین آیه کریمه اشارت
است سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ
و بعضے نهایت اسیر انفس می گویند و سیر آفاقی را سیر مستطیل می گویند بمعنی لبعید که مقصود را از
ورای خود جستن است و سیر انفس را سیر مستدیر میگویند که بمعنی اقرب است یعنی مقصود را در
اطراف قلب خود جستن است و جمعی مقصود را ورای آفاق و انفس می دانند و دلیل طائفه
اول که الا انه بکل شیء محیط باحاطه ذاتی بیکیفی قائلند و صفات را زائد بر ذات نمی گویند دلا هو و لا
غیره میدانند و طائفه که سبحانی گفته هر چند تنزیه اراده نمایند البته شائبه از تشبیه هست
و طائفه ثانی میگویند که از بس که ذات او اعلی و اجل است ممکن را ممکن نیست که کسب فیوض بیواسطه
نماید و حق سبحانه در خارج ذات خود صفات را ایجاد نمود که قدیم اند تا کسب فیض از شیون کرده
ممکن برسانند و الا بلحاظ نارسد ذاتی خود مستغنی از صفات است و ازین جهت سبحانی این طائفه
از ورای انفس و آفاق است و منزه از تشبیه بلا اشتباه است و از عین صحو بر آمده است و
سبحانی طائفه اول از سرچشمه سکر جوش زده قوله رضی الله عنه ارحم الراحمین
در حق بنده اسباب تربیت را غیر از معتادات نداشته است الخ از اول این مکتوب تا آخر صریحا و
ضمنا همین مفهوم شد که من مجذوب و اویسی ام در اصل وصول که در ظاهر مرا بغیرے احتیاج
نشد به فضل اکرم خود اجتبا کرد و این همه از مقتضیات اسم رحمن ارحم الراحمین است در کشف
الغطاء مذکور است مراد آنست که به پیر ظاهر احتیاج نمانده است بزرگان فرموده اند که پیر بمنزله
دایه است و بچه هنگام فطام که تمامی مدت رضاعت باشد حاجت بمرضعه ندارد و کذلک سالک چون
بهمت و استعداد بجد مرشد بفنا فی الله و بقا بالله مشرف شود بمقام شیخ خود برسد بحالت فطام میرسد که احتیاج او از پیر

میشود و بعد ازان آنچه در کمین استعداد او در ولیعت نهاده اند بظهور می آید لهذا مریدے به پیر خود گفته است اگر در وقت خاطر من که با حق سبحانه باشد تو در میان در آی سرت از تن جدا کنم پیر از وے این سخن پسندید و در کنار گرفت منقول است که حضرت خواجه بزرگ در خدمت پیر خود امیر کلال چون سلوک تمام کردند حضرت امیر فرمود که آنچه درین راه حاصل کرده بودم نثار شما کردم اما استعداد شما بس بلند افتاده از هر کجا بوے مطلب بمشام شما برسد از ترک و تاجیک طلب نمایند حضرت غوث الثقلین در فتوح الغیب باین معنی اشارت می نماید آنجا که می فرماید فَاِذَا بَلَغَ الْمُرِيْدُ حَالَةَ شَيْخِهٖ اَفْرَدَ عَنِ الشَّيْخِ وَقَطَعَ عَنْهُ فَتَوَلَّاهُ الْحَقُّ فَيَقْطَعُهُ عَنِ الْخَلْقِ جُمْلَةً فَيَكُوْنُ الشَّيْخُ كَالظِّئْرِ وَالدَّايَةِ لَا رِضَاعَ بَعْدَ الْحَوْلَيْنِ بشرح مکتوب که بفضل الله تعالے موفق شدم اگر دران ادنی تامل بکار رود واضح میتوان شد که اساس تمامی اعتراضات که وارد کرده میشود منهدم شده بخاک آمیخت اکنون ضرورت آن نبود که بر هر قول نقل نموده بجوابش پرداخته شود مگر احتیاطاً بآن متوجه میگردم البته جابجا شیخ رحمة الله علیه اعتراض بر رفع توسط نموده و این از اعظم اعتراض شمرده چون شیخ خود در تعریف مجذوب سالک برفع توسط قایل است چنانکه مذکور شود پس هر اعتراض وے بر معترض عاید میگردد فما هو جوابه فهو جوابنا لهذا در بعض مقام از جواب طی کشیح نموده شد اگر حضرت معترض کلام خود را بغور ملاحظه میفرمود لب اعتراض بر حضرت مجدد رحمة الله علیه نمی کشود **قال** سبحان الله وله العظمة والکبریاء این چه سخنان و این چه کلمات است و این چه سلطنت و سطوت است و این چه خطبه خوانی و ثنا گستری نفس است **اقول** اظهار نعمای ربانی را بر خطبه خوانی و ثنا گستری نفس محمول نه باید فرمود والا از بسے بزرگان دین مورث بسو ظن خواهد بود حاشا که ازین سخنان جز تحدیث بنعمة الله ترفع و فتخار برابنای روزگار مطمح نظر بوده باشد و در کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه کلمات انکسار که مذکور ند زاید بران چه توان بود در مکتوب یازدهم از جلد اول میفرماید و هر که در عالم است حتی که کافر فرنگ و ملحد زندیق از خود بوجود بهتر می دارند و بدترین همه این ها خود را می انگارد انتهی فکیف انکار بر دین

باوصف چنین تصریح انتساب این اقوال بر خطبه خوانی وثناخوانی وثناگستری زید حضرت شیخ در رساله ایراد العبارت النصیحة فی قوله الدین النصیحة میفرماید هرچه دران شبه بود توقف دران لازم اگر قائل وفاعل آن مردی است که امام است در علم وعمل مستقیم است در تقوی و ورع تاویل وتوجیه قول وفعل وے باید نمود انتهی پس هرگاه درکلام هیچ محل شبه نبود خواه مخواه بران ایراد پیش کردن کے جائز خواهد بود وهمین است مسلک ابن حجر ودیگر اکابر که حسب طاقت بتاویل توجیه مقوله بزرگان پرداخته اند بلکه در بعضے مواضع تصحیح شطحیات هم نموده اند قال الله اکبر درویشی شکستگی وخاکساری وادب وتواضع وکم زدنی نفس است حضرت خواجه محمد پارسا رحمة الله علیه رحمة واسعة دراخر رساله قدسیه باین رباعی وصیت کرده اند رباعی

اندر ره حق جمله ادب باید بود	تاجان باقی است درطلب باید بود
درهر دم اگر هزار دریا بکشی	کم باید کرد وخشک لب باید بود

اقول الحق درویشی شکستگی وخاکساری است ؎

چند پرسی که بندگی چه بود	بندگی جز فگندگی چه بود

کیست که مثل حضرت مجدد رحمة الله علیه تواضع نموده باشد کیست که مثل حضرت ایشان راه انکساری وشکستگی طے نموده باشد در مکتوب دوصد وبست ودوم از جلد اول فرماید بزرگے فرموده که مرید صادق آنست که مدت بست سال کاتب شمال او چیزے نیابد که بروی نویسد واین فقیر به تقصیر بذوق ووجدان درحق خود می یابد که کاتب یمین معلوم نیست که در مدت بست سال حسنه بیابد که در صحیفه اعمال او درج نماید خدادانا است جل شانه که این سخن را بتصنع وتکلف نمی گوید والیضا بذوق می یابد که کافر فرنگ از وی بمراتب بهتر

(حاشیہ) ؎ مگر تحدیث به نعمة الله منافی شکستگی وخاکساری نیست حضرت غوث انام رضی الله عنه فرماید ؎
اناکنت قبل القبل قطبا مبجلا ✤ تطوف بی الاکوان والرب اعانی ✤ درقصیده می فرماید ؎ ونفخت علی الانجیل جمعا تشرّ
الخ ورفیقی کان موسی بن عمران ✤ وعلیت رمزا کان عیسی بحمله ✤ به کان یحیی الموتی والرمز سریانی

افادۂ جستہ

است واکرم آنرا پرسند از جواب عاجز آید والیضا بطریق ذوق خود را محاط خطیات
مسید اند و شمول سیات می انگارد وحسنا ئے کہ بوجود مے آید کاتب شمال خود را
بکتابت آن احق مے بیند ومی یابد کہ کاتب شمال وے ہمیشہ در کار است و
کاتب یمین او معطل و بے کار وصحف یمین را خالی وسفید می داند وصحف شمال را مملو و
سیاہ امیدی جز برحمت ندارد و دست آویزی جز مغفرت نہ اَللّٰهُمَّ مَغْفِرَتُكَ اَوْسَعُ مِنْ
ذُنُوْبِيْ وَرَحْمَتُكَ اَرْجٰى عِنْدِيْ مِنْ عَمَلِيْ ؏ موافق حال اوست عجائب
کار و بار است فیوض وارادت الہی جل سلطانہ کہ علی الدوام در مدارج کمال وتکمیل فایض
دوار دات تائید این دید قصور می نماید وتقویت این عیب بینی میفرماید بجاے عجب نقصت
می افزاید و در محل ترفع راہ بتواضع وفروتنی می کشاید دور آن واحد ہم بکمالات ولایت متصف
است وہم بدید قصور متصف ہر چند بالا ترمیرود پایان تر خود را می بیند بلکہ ہمان بالا تر
رفتن سبب پایان تر دیدہ شدہ است ظرفا آنرا باور دارند یا نہ واگر سر آنرا معلوم کنند
باور دارند انتہی ؎

رہ این است سعدی کہ مردان راہ	بہ عزت نہ کردند در خود نگاہ ؏

نگر شکستگی وتواضع منافی تحدیث بنعمۃ اللہ نیست حاشا وکلا والعجب کل العجب کہ
برین انکسار ہم مدعی التفات نہ نماید وزبان لعنت کشودہ گوید کہ خود را از کافر بدتر دانستہ
سبحان اللہ وبحمدہ در بحر المعانی مذکور است چون عاشق را وصال در آید ہزار لقب بے نام از ان
حضرت آید یعنی معشوق حقیقی اسمہای آن محبوب را مختلف گردانند تا آنکہ کافر گویند چون
آنرا بدین نامہا ولقبہا خوانند در خاطر عاطر فتورے ونفورے نیاری بلکہ بہ عیش ابد در

؎ خداوندا مغفرت تو وسیع تر است از گناہان من ورحمت تو بسیار امید دارندہ نزد ما از عمل من ؏ قصائد حضرت
غوث صمدانی رحمۃ اللہ علیہ از تحدیث بنعمۃ اللہ مالا مال است چند شعر درین مقام مذکور میشود ؎ انا الواحد الفرد الکبیر بذاتہ
؏ انا الواصف الموصوف علم الطریقہ ؏ ملکت بلاد اللہ شرقا مغربا ؏ وان شئت افنیت الانام بلحظتی ؏ ۱۲

رقص وراے وذوق گیری کہ لَیْسَ بِصَادِقٍ فِیْ حُبِّہٖ مَنْ لَّمْ یَتَلَذَّذْ عَلٰی ضَرْبِہٖ
یعنی نیست در حب او کسے صادق کہ در زخم ہاے او لذت نہ گیرد انتہے نقل است
کہ مریدی از مریدان شقیق بلخی قدس اللہ روحہ اتفاق سفر حج افتاد و از شقیق رخصت
طلبید شقیق گفت برو بخدا سپردم اما چون در بسطام رسی باید کہ بپای بوس سلطان العارفین بایزید
مشرف گردی از من او را دعا برسانی چون مرید بہ بسطام رسید بپای بوس ابویزید مشرف
شد پرسید تو کیستی و از کجا آمدی او گفت من مریدی ام از مریدان شقیق بلخی بہ نیت حج میروم
پرسید کہ پیر تو چہ کار می کند او گفت پیر من مقام توکل درست می کند و پای توکل بجاے
رسانیدہ است کہ می گوید کہ اگر اسمان ہمہ ہنین گردد و روی زمین ہمہ سنگستان شود
نہ از آسمان چیزے بارد و نہ از زمین چیزے روید و جملہ خلایق عیال و اطفال من باشند
مرا از توکل خود نگردم سلطان العارفین گفت اینست صعب کافری و این ست مشرکی
اگر ابویزید کاغی باشد در مقام آن مشرک نپرد او را از من بگوی کہ از بہر دو نان خداوند تعالے
را چرا می آزمائی اگر نزد ابنائے حاجت افتد از ہمجنس خود بخواہ و بخور تا از شومی تو آن شہر
وآن ولایت خراب نہ گردد اینجا صاحب سبع سنابل گوید پایہ توکل شقیق قدس سرہ کہ در وہم
و فہم خلایق نمی گنجد عارفے ہمچو ابویزید باید کہ بران توکل جرح کند و گرنہ کرا حد و کرا مجال

---

۹۱ نیست صادق در محبت دے ہر کہ لذت نگرفت بر ضرب دے ۹۲ قلاذ زاہد طریق ابو علی شقیق یگانہ وقت بود
و شیخ زمان و در زہد و عبادت قدمی راسخ داشت و ہمہ عمر در توکل رفتے۔ انواع علوم کامل بود و تصانیف بسیار داشت
استاد حاتم اصم بود و طریقت از ابراہیم گرفت و با بسیار مشایخ صحبت داشت دیگہزار و ہفت صد استاد را شاگردی کرد
شہادت ایشان در سنہ ۹۳ ہجری بودہ قبر ایشان در ختلان بودہ است ۱۲ ۹۳ از تصانیف مشہورہ میر عبد الواحد بلگرامی
است محتوی حکایات، و مسائل تصوف میر عبد الواحد مرید شاہ صفی الدین بود و بخدمت شیخ حسین سکندرہ تعلیم یافت
اکبر بادشاہ وی را بسیار احترام مے کرد شرح نزہۃ الارواح حقایق ہندی شرح قصہ چار برادر حل شبہات شرح مصطلحات دیوان
حافظ و رسائل در تصوف وہ راز نوادر تصانیف وی شرح کافیہ است کہ بطور حقایق تا بحث غیر منصرف نگاشتہ درین مقام

که درین چنین توکل سخن گوید ۹

منزل عشقت مکانے دیگر است — مرد این ره را نشانے دیگر است
عقل کے داند که این رمز از کجا است — این حکایت را بیانے دیگر است
بر سر بازار صرافان عشق — زیر هر دارے دکانے دیگر است
معرفت در جبّه و دستار نیست — و آن عزیزان را نشانی دیگر است

قال وَقَالَ بَعْضُ الْعُرَفَاءِ حَقِيقَةُ الطَّرِيقِ اَنْ تَكُوْنَ مُفْلِسًا اَبَدًا وَاَنْ تَكُوْنَ طَالِبًا لِلْاَعْلٰى وَمَتٰى ظَنَنْتَ اَنَّكَ وَصَلْتَ مَا وَصَلْتَ وَمَتٰى ظَنَنْتَ اَنَّكَ ظَفِرْتَ مَا ظَفِرْتَ وَمَتٰى ظَنَنْتَ اَنَّكَ حَصَلَ لَكَ حَالٌ لَا حَالَ لَكَ حَالِ سالکان این راه و مقبولان و محبوبان درگاه همه ناظر درین است

منبی از اوائل آن بطریق اختصار ایراد می رود الکلمة لفظ ای کلمة التوحید ملفوظة علی اللسان و ملحوظة بالقلوب و محفوظة بالجوارح طفنا
یعنی کلمه توحید در مرتبه اقرار بر زبان های ملفوظ است و در مرتبه تصدیق در دلهای ملحوظ است و در مرتبه اعمال و احوال
باطن های ماچنان محفوظ است که هر بن موی ذوق و شوق بالازان محظوظ است مصنف رح اکتفا نکرد مرتبه اقرار کرده و معطوف محذوف
فرو گذاشت بحکم آنکه حکم کردن بر اسلام و سبب جریان تکالیف شرعیه منوط و مربوط بمرتبه اقرار است و قرینه حذف مفهوم از عبارت
مصنف است که می گوید وضع لمعنی مفرد نهاده شده است یعنی لازم گردانیده شده قبول کلمه توحید برفتن و نوهی بجهت تکمیل معنی که ذو مرد است از
کفر و نفاق و افراد از معاصی فالافراد من الکفر مرتبة الاقرار و الاقرار من النفاق فی مرتبة التصدیق و الافراد من المعاصی فی مرتبة الاحوال لان من
تی به تعالی هو حد ایبدل الله سیئاته حسنات و هی اسم و ان کلمه توحید نوع است یکی اسم چه اقرار و تصدیق لفظ اسم توحید مور او ست و فعل و فهم حل حکم
و عمل او ست و آن در سیات احوال است و حرف سوم حرف توحید است و این توحید عظمی است که انا استعداد انسانی بر طرف است و از علامات این هر دو نوح توحید کوری شان و
بی کیفیت انکه علامة الحرف خلوه من علامات الاسم و الفعل عمر گرامی از صد متجاوز بود وفات شان شب جمعه سیوم ماه رمضان ۱۰۰۱ه اتفاق افتاد
مزارش در بلگرام و رقبه است میر عبدالجلیل بلگرامی از اولاد او بود سنه ۵۱ بدانکه شقیق بلخی از مریدان سلطان العارفین بود پیران در حق مریدان گاهی بکوشش
می کنند گاهی بسا باش ۲ سنه ۵۲ بعض عرفا گویند که حقیقت طریق است که تو مدام مفلس باشی و طالب مقام اعلی هرگاه گمان بردی که رسیدی نرسیدی و هرگاه
خیال فیروزمندی در دماغ تو نقش گشت فیروزمند نگردیدی و هرگاه تصور نمودی که ترا حال حاصل شد ترا حالی نیست ۱۲

اقول این کلام فی حد ذاته صحیح است مگر از ان الزامے عائد نمی شود فلا یصح التقریب زیراکہ محصل مرام ہمین است کہ طالب را لازم است کہ مدام در عجز و افتقار و تفرع و انکسار بودہ باشد و ہمیشہ استدعاء رتبہ اعلیٰ و درجہ ارفع نمودہ باشد و خود را واصل نہ پندارد و ظاہر است کہ این معنی منافی تحدیث نعمت نیست کہ او واجب است[۱] **قال** نعم از بعضے اقطاب فخر و مباہات بر اہل زمان خود بوقوع آمدہ است و از مقام و از مرتبہ خود خبر دادہ اند گویند کہ آن بامر پروردگار است نہ بطریق تکبر و نفسانیت شاید کہ در ینجا نیز از ین قبیل خواہد بود واللہ اعلم **اقول** فی الواقع ہمچو بعض اقطاب حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ نیز فخر و مباہات نمودہ از مقام خود خبر دادہ اند نہ بطریق کبر و نفسانیت چنانچہ جابجا در مکاتیب شریف فرمودہ اند کہ بافشاء این ہا مامور کردند و نیز فرمودہ اند ؎

در پس آئینہ طوطی صفتم داشتہ اند ❊ ہر چہ استاد ازل گفت ہمان مے گویم

و نیز گفتہ مقصود ازین گفتگو اظہار نعمت حق است سبحانہ و ترغیب طالبان این طریقت نہ تفضیل خود بر دیگران الخ **قال** اما ان نسبت باقران و شرکا گفتہ اند نہ نسبت بحضرت سید کائنات علیہ افضل الصلوات و اکمل التحیات **اقول** این کلام از پایہ اعتبار ساقط است اما **اولا** پس نقض تفصیلی آن است کہ من این را تسلیم نمی کنم چہ این حضرات رضی اللہ عنہم چنانکہ نسبت باقران و اخوان خود گفتہ اند ہمچنان نسبت بانبیاء عموما و نسبت بسید انبیاء[۲] خصوصا علی اجمعہم افضل الصلوۃ و اکمل التحیات شیخ محی الدین بن عربی رح جزء ثانی از فتوحات مکیہ ناقل است لَقَدْ حَدَّثَنِیْ اَبُو الْبَدْرِ التَّمَاشِکِیُّ الْبَغْدَادِیُّ رَحِمَهُ اللّٰهُ عَنِ الشَّیْخِ بَشِیْرٍ مِنْ سَادَاتِنَا بِبَابِ الْاَزَجِ عَنْ اِمَامِ الْعَصْرِ عَبْدِ الْقَادِرِ اَنَّهٗ قَالَ مَعَاشِرَ الْاَنْبِیَاءِ اُوْتِیْتُمُ اللَّقَبَ وَ اُوْتِیْنَا مَالَمْ تُؤْتَوْا فَاَمَّا

[۱] حضرت غوث انام فرماید ؎ شربت بکاسات الغرام سلافۃ ❊ بہا انتعشت روحی و جسمی و مہجتی ❊ و صرت انا الساقی لمن کان حاضرا ❊ ادیر علیہم کرۃ بعد کرۃ ۱۲ [۲] حضرت غوث الانام فرماید ؎ علی الدرۃ البیضاء کان اجتماعنا ❊ و فی قاب قوسین اجتماع الاحبۃ ۱۲

بقیہ بر صفحہ (۸۱)

قوله أُوتِيتُم اللَّقَب أي حُجِرَ علينا إطلاق لقب النبيّ وإن كانت النبوّة العامّة سارية في أكابر الرجال وأمّا قوله وأُوتِينَا ما لم تُؤتَوا هو معنى قول الخضر الذي شهد الله له بعدالته وتقدّمه في العلم وأتعب الكليم المصطفى المقرّب موسى عليه السلام في طلبه مع العلم بأنّ العلماء يرون أنّ موسى أفضل من الخضر فقال له يا موسى أنا على علم علّمنيه الله لا تعلمه أنت فهذا عين معنى قوله أُوتِينَا ما لم تُؤتَوا في حالهٖ ونیز در فتوحات می طرازد وكان عبد القادر الجيلي من شطح على الأنبياء والأولياء بصورة حقّ درین عبارت لفظ انبیاء که شامل است مر نبی ورسول را ملاحظه نمودنی است ونیز در فتوحات مذکور است ومنهم من يغلب عليه الشطحات بالحق كعبد القادر فيظهر العلو على أمثاله وأشكاله وعلى من هو أعلى منه في مقامه صحابه وانبیاء اند عموماً فائز مقام علی بوده اند حضرت غوث انام آنچه بنسبت حضرت سید کائنات فرموده اند استفصار آن دشوار است درین مقام بچند شعار قصیده التقامی رو دبعض فضلاء دعوی کرده اند که

بقایا صفحه ۱۸۰ یعنی ما را لقب نبی عطا نشده اگرچه نبوت عامه در اکابر اولیاء اللہ ساری است فاما عدالت وتقدم علمی خضر علیه السلام از شهادت عالم شهادت پیدا است موسی علیه السلام را حکم شد تا ملاقات حضرت خضر علیه السلام کنند با آنکه نزد علماے حضرت موسی علیه السلام افضل بود از حضرت خضر علیه السلام با حضرت موسی علیه السلام خطاب کرده گفت که مرا علمے است که از آ اللہ تعالے بمن تعلیم فرموده واین علم شما را حاصل نیست له شیخ عبد القادر جیلانی رضی اللہ عنه بر انبیاء واولیاء شطح می کرد بصورت حق ۱۲ ص۹۲

بر بعضے ارباب ولایت شطح غالب آید چنانکه عبد القادر رضی اللہ تعالے عنه که علوے فرمود بر امثال خود وکسانیکه در درجه ومقام از وبالاتر بوده اند ۱۲

کہ آن بروایات متواترہ صحیحہ ثابت شدہ است ؎

انا اول المکنون فی علم خالقی	انا آخر المبعوث فی سر مدتیہ
انا کنت فی العلیاء و نور محمدی	بمکنون سر اللہ قبل النبوۃ
نعم نشائی فی الحب من قبل آدم	و سری فی الاکوان من قبل نشائی
وما قلت ہذا القول فخرا و انما	اتی الاذن حتے تعرفون حقیقتے

ازین ظاہر است کہ حضرت غوث انام باذن باری تعالی افشار این سری فرمایند کہ حضرت ایشان در علم خالق اول مکنون بودند و آخر مبعوث وہنوز نور محمدی در سر بود کہ حضرت ایشان در علیا بودند و در حب نشار حضرت ایشان قبل آدم بود و قبل نشاۃ دے سرش در اکوان بود پس ای برادر این را بچشم انصاف بنگر کہ از کجا بہ کجا می رسد و باوصف این قسم اقوال انکار چگونہ روا بود و کے ہمچنین تبری لایق تصدیق باشد ؎

چند بر ہمین کنی ابروستم اغاکنی	خندہ زن کہ گرہ از دل ما باز کنی

امام شعرانی در لواقح الانوار فی طبقات الاخیار از حضرت بایزید بسطامی علیہ الرحمۃ نقل می کنند اَنَّہٗ قَالَ خُضْتُ بَحْرًا وَقَفَ الْاَنْبِیَاءُ بِسَاحِلِہٖ دریں عبارت نیز لفظ انبیا مذکور است کہ جمع نبی است و از حضرت بایزید بسطامی لِوَائِیْ اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ اشتہار تام دارد و این ترفع خاص نسبت بحضرت رسالت پناہی است صلوۃ اللہ علیہ باعلان اسم مبارکش صلے اللہ علیہ وسلم و کلمات حضرت غوث انام رحمۃ اللہ علیہ نسبت بہ انبیاء اولی العزم و غیر اولی العزم مشہورند و بعض فضلا آنرا مروی بروایات متواترہ صحیحہ مدعی بودہ اند چند اشعار بہ طور انموذج تحریر مے شود تا برہمین قیاس فرمایند ؎

انا کنت مع یعقوب فی حزن یوسف	وما اجتمع الاثنان الا بسر کتی
انا کنت مع نوح بما شہد الوری	بحار او طوفانا علے کنہ قدرتی
انا کنت مع ادریس لما ارتقی العلے	و اسکنہ بالفردوس احسن بقعۃ

اناکنت فی رویا الذبیح فداؤه	وما انزل الکبش الا بفتو تے
اناکنت مع ایوب فی زمن البلا	وما شفیت بلواه الا بدعوتے
اناکنت مع عیسے فی المهد ناطقاً	واعطے داؤد حلاوه نغمتے

ازین کلام حضرت غوث انام رضی اللہ عنہ ترجیح وتفضیل وے برحضرت یعقوبؑ ویوسفؑ ونوحؑ وادریسؑ وابراہیمؑ وایوبؑ وعیسےؑ وداؤدؑ علے نبینا وعلیہم الصلوٰۃ والسلام لازم می آید پس انچہ معترض انکار تام فرموده بنی است برعدم تتبع کلام حضرات صوفیہ **اما ثانیا** پس برتقدیر تسلیم می گویم کہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بجز اظہار تواضع وتحدیث بنعمۃ اللہ جاے بہ نسبت امثال واقران خود ترفع نہ نموده باکابر انبیاء اللہ صلوات علیہم واولیاء اللہ رضی اللہ عنہم چہ رسد بلکہ ہر گاه حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ مدار مدارج علیا ومناہج مراتب کبریٰ را بر متابعت حضرت خیر الورے علیہ صلوٰۃ الملک العلی جابجا ظاہر فرموده تا انکہ اگر نیک نگریستہ شود در مکتوب شریف تا ئیدی کہ در حکم متابعت مذکور است ہم پایہ آن ذکری دیگر نیست پس انتساب ترفع خانہ الصاف را سوختن است اگر این مبحث را کہ بعبارت مختلفہ در مقامات عدیده اندراج یافتہ بطور استقصا انتخاب نموده درین مقام برنگارم موجب اطناب خواہد بود معہذا چند مقام والا نشان میدہم در مکتوب چہل وچہارم از جلد اول می فرماید چون ان سرور محبوب رب العالمین است متابعان او بواسطہ متابعت بمرتبۂ محبوبیت می رسند چہ محب ہر کہ از شمائل واخلاق محبوب خود می بیند آنکس را محبوب خود میدارد ومخالفان را ازینجا قیاس باید کرد ؎

محمد عربی کابروی ہر دو سراست	کسیکہ خاک درش نیست خاک بر سر او

در مکتوب صد ودوازدہم از جلد اول می فرماید احوال ومواجید کہ بی تحقیق بحقیقت معتقدات این فرقہ ناجیہ میسر شود جز استدراج ہیچ نمیدانیم وجز خرابی ہیچ نمی انگاریم بااین دولت اتباع فرقہ ناجیہ ہرچہ دہند منت می داریم وشکر بجاے آریم واگر ہمین را بدہند وہیچ ا...

احوال و مواجید ندہند باک ندارم در راضی ایم انتہی در مکتوب صد و چهاردہم از جلد اول
سیفر باید ذرہ این متابعت مرضیہ از جمیع تلذذات دنیاوی و تنعمات اخروی بمراتب بہتر
است الخ در مکتوب صد و پانزدہم از جلد اول کہ بملا عبد الحق دہلوی صدور یافتہ در باب قطع
ہفت گام می فرماید کُلُّ ذٰلِکَ مَنُوْطٌ بِمُتَابَعَةِ سَیِّدِ الْاَوَّلِیْنَ وَ الْاٰخِرِیْنَ عَلَیْهِ
مِنَ الصَّلٰوةِ اَکْمَلُهَا وَمِنَ التَّحِیَّاتِ اَفْضَلُهَا ہ و در مکتوب
شصت و پنجم از جلد اول درین باب بسطی فرمودہ ہمچنان در مکتوب صد و ہشتاد و ششم و مکتوب
صد و نود یکم و صد و نود و دوم وغیرہ از جلد اول و دیگر جلدہا از حکم متابعت مالا مال است
در مکتوب ہفتاد و ہشتم از جلد اول سیفر باید کہ وصول باین نعمت عظمی وابستہ باتباع سید
اولین و آخرین است علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا تا تمام خود را در
شریعت گم نہ سازد و بہ امتثال اوامر و انتہا از نواہی متحلی نہ گردد بوے ازین دولت بمشام جان
او نرسد با وجود مخالفت شریعت اگرچہ برابر سر موی باشد اگر بالفرض احوال و مواجید دست
دہد داخل استدراج است آخر او را رسوا خواہند ساخت خلاصی بے اتباع محبوب رب العالمین
علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا ممکن نیست در دیشانی کہ قدم راسخ
در شریعت دارند و از عالم حقیقت نیک شناسا اند از ایشان ہمتے باید طلب نمود و مددی
باید جست تا عنایت حق سبحانہ از دریچہ ایشان ظاہر شدہ تمام بجانب قدس خود تعالی
جذب نماید و مخالفت را در وی گنجایش نماند تا سر موے راہ مخالفت شریعت کشادہ است
محل خطر است تمام سبیل مخالفت را باید مسدود ساخت سہ

محال است سعدی کہ راہ صفا		توان رفت جز در پے مصطفی	

صلوة اللہ وسلامہ علیہ وعلی آلہ انتہی مختصرا و در کتاب مبدء و معاد بدین الفاظ نگاشتہ
اند ولی ہر کمال کہ می یابد و بہر درجہ کہ میرسد بطفیل متابعت نبی خود است علیہ الصلوة والسلام
حصول آن کمال بواسطہ متابعت آن نبی است و نتیجہ ایست از نتائج اتباع سنت او

بیان ملحوظ است براتباع رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم ۱۲

انتهی و نیز در همان کتاب فرموده اند حظ وافر از طریق صوفیه بلکه از ملت اسلام کسے راست که فطرت تقلید وجبلت متابعت در وے بیشتر است مدار کار اینجا بر تقلید است ومناط امر درین موطن بر متابعت تقلید انبیا علیهم الصلوة والسلام بدرجات علیا میرساند ومتابعت اصفیا بمعارج عظمی مے برد الخ ودر رساله معارف لدنیه بدین نمط ارشاد فرموده عجب است از بعضے درویشان خام ناتمام که کشف خیال خود را اعتبار نموده بانکار ومخالفت این شریعت باهره اقدام می نمایند الخ پس با وصف چنین تحریرات وتصریحات چگونه از حضرت ایشان فخر ومباهات خصوص نسبت بحضرت سید کائنات علیه الصلوة والتسلیمات باور نداشته شود **قال** وبعضے از کبرائے مشائخ گفته اند اَنَا مَا رَبَّانِی اِلَّا رَسُوْلُ اللّٰهِ [۵۱] وحضرت غوث الثقلین رضی الله عنه فرموده اند لَیْسَ عَلَیَّ مِنَّةٌ اِلَّا لِلّٰهِ وَلِرَسُوْلِهٖ [۵۲] این درست است **اقول** حسب مذاق حضرت معترض رحمة الله علیه چگونه درست باشد انکار نعمت پیران طریقت وائمه وصحابه کرام رضوان الله علیهم اجمعین لازم بتین این کلام است وجاے در مکاتیب ورسائل حضرت مجدد رضی الله عنه انکار نعمت آن حضرات اندراج نیافته فشتان بینهما حضرت مجدد رضی الله عنه در رساله مبدء ومعاد می فرماید مرید هر کمالے را که می یابد از تقلید پیر خود می یابد خطاء پیر بهتر از صواب مرید است انتهی ونیز در همان کتاب مذکور است که اعتقاد مرید بافضیلت پیر واکملیت او از ثمرات محبت است واز نتایج مناسبت که سبب افاده واستفاده است الخ **قال** اما آنکه گویند در قرب ووصول ما بمقامے رسیده ام که هیچکس [۵۳] واسطه نیست وهیچ یکی را دخلے نه رسول را نه غیر وے را اگر واسطه بودند در وقت سلوک بودند حالا که سلوک تمام شد وقرب درگاه حاصل گشت ووصول بحصول پیوست هیچکس واسطه نیست

---

۵۱ مرا مربی رسول الله پرورده ۱۲ ۵۲ بر ما صرف منت الله ورسول الله صلی الله علیه وسلم بوده است ۵۳ حضرت غوث صمدانی فرماید ؎ نسن فی رجال الله نال مکانتی ٭ وجدی رسول الله فی الاصل ربانی ٭

وہمہ منقطع شدند **اقول** حضرت غلام علی شاہ صاحب[۱] رحمۃ اللہ علیہ فرماید **العیاذ باللہ**
این چہ خلاف نویسی است واین چہ بے تحقیق گوئی است در ہیچ مکتوب ایشان این چنین
عبارت نیست یا شیخ عفی اللہ عنک از کلام ایشان چنین معلوم می شود کہ دو راہ قرب الہی است
یکے طریق ولایت کہ بکسب وسلوک از توبہ وانابت بمقام رضا رسند واز تجلی صفاتی بہ تجلی ذاتی
ترقی نمایند دوم طریق کمالات نبوت واجتبا کہ موصل اصل الاصل است وبہ تجلیات ذاتیہ
دائمی استمراری میرسد وحصول ہر دو طریق بے تبعیت ومتابعت حبیب خدا صلی اللہ علیہ و
سلم ممکن نیست در طریق ولایت در مشہود سالک صفات پاک رسول خدا حائل است ودر طریق
کمالات نبوت در شہود سالک ذات مقدس مطہر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم حائل نیست انتہی تحریر

سلہ از اعاظم خلفای حضرت مرزا جانجانان است ونسب شریف وی بحضرت اسد اللہ الغالب کرم اللہ وجہہ می رسد والد
بزرگوار وی سید عبد اللطیف مردی مرتاض واہل مجاہدہ بود کہ بجای طعام بالکل بقوت اکتفا کردی ودر صحرا ذکر جہر می نمود ودر سلسلہ
قادریہ اعظمیہ مرید ناصر الدین قادری بود منشای او قصبہ بٹالہ پنجاب است وتا سن بلوغ در آنجا سکونت داشت بعمر نہ
سالگی والد بزرگوار وے را از بٹالہ در دہلی طلبید بارادہ آنکہ او را ہم بخدمت پیر خود حاضر کردہ مرید کنند چون غلام علی شاہ در دہلی آمد
شاہ ناصر الدین فوت کرد ونوبت بہ بیعت نرسید پس والد بزرگوار فرمود کہ ما شما را برای بیعت شاہ ناصر الدین طلبیدہ بودیم اما
تقدیر نبود حالا ہر جا کہ بوی مقصود بمشام جان شما برسد بیعت کنید پس حضرت شاہ اول بخدمت شاہ ضیاء اللہ وشاہ عبد العدل
خلفای خواجہ محمد زبیر حاضر شد بعد ازان بخدمت میر درد فرزند خواجہ ناصر الدین ومولانا فخر الدین چشتی دہلوی وشاہ تانو وشاہ غلام
سادات چشتی ودیگر اعزہ ومشائخ دہلی حاضر شدہ حظ صحبتہا برداشت آخر در عمر بست ودو سالگی بخدمت حضرت مرزا مظہر جانجانان
در ۱۱۸۰ ہجری حاضر شدہ دست ارادت بدامان آن حضرت زد واول بیعت بخاندان عالیہ قادریہ نمودہ بہ تکمیل رسید خرقہ خلافت
سلاسل اربعہ یافت وبعد از وفات پیر روشن ضمیر جانشین وصاحب سجادہ ایشان شدہ ہزارہا کس طالبان حق را بحق رسانید وخوارق وکرامات آن حضرت بیان
حد وحساب نیست در علوم ظاہری تلمذ بمولانا شاہ عبد العزیز داشتند رسائل تصوف حضرت ایشان مشہور ومعروف اند رسائل کہ بجواب
ایرادات شیخ عبد الحق رحمۃ اللہ علیہ نگاشتہ اند محتوی تحقیقات بدیعہ بودہ اند ولادت باسعادت وی در قصبہ بٹالہ علاقہ ملک
پنجاب بوقوع آمد در ۱۱۵۶ ہجری ووفات در ۱۲۴۰ ہجری سلہ چون جناب شاہ عبد اللہ قیوم زمان ازین جہان فرمود رحلت سوی جنات الکریم

رفع توسط و وسائط بسبب حصول طریق این کمالات نبوت و اصطفا است که به فضل و موہبت
الٰہی از کمال متابعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بآن امتیاز یافتند در مکتوب صد و بست و یکم
از جلد ثالث می فرمایند که ساده لوحی از ین عدم توسط که در طریقہ جذبہ وغیرہا گفتہ شدہ استغنا
از بعثت خیر البشر صلی اللہ علیہ وسلم اگرچہ بنسبت بہ بعض بود توہم نکند و عدم مبعوث احتیاج
بمتابعت و تبعیت او گمان نبرد که آن کفر و الحاد و زندقہ و انکار است از شریعت حقہ او
صلی اللہ علیہ وسلم که ہمہ پس رو او یند و بے توسط او کمال اخذ نمی نمایند چہ ہر گاہ وجود شان
بے توسط وجود او صورت نہ بندد و کمالات دیگر خود تابع وجود اند بے توسط او چہ صورت دارند بلے
محبوب رب العالمین چنین می باید صلی اللہ علیہ وسلم بکشف صحیح و الہام صریح بہ یقین پیوستہ کہ ہیچ از
دقایق راہ و ہیچ معرفت از معارف این قوم بے توسط او و بے متابعت او صلی اللہ علیہ وسلم میسر
نیست و منتہی را در رنگ مبتدی و متوسط فیوض و برکات این راہ بے تبعیت و طفیل حاصل نیست

محال است سعدی کہ راہ صفا	توان رفت جز در پے مصطفی	

انتہی پس معلوم شد کہ از کمال متابعت بہ مرتبہ قرب رسیدند کہ آنجا در شہود ذات پاک
آن سرور حائل نیست و عدم توسط در متابعت موجب نقصان نیست چنانچہ عدم توسط
از ین آیہ شریفہ کہ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ
مفہوم می شود و این آیہ در شان مخلصان و صعالیک مہاجرین صحابہ وارد است
رضی اللہ عنہم و رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم از پس علو شان طلب نصرت (فقرا) از جناب الٰہی بواسطہ آنہا
می نمودند چنانچہ بروایت محی السنہ در حدیث آمدہ کَانَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ
يَسْتَفْتِحُ بِصَعَالِيْكِ الْمُهَاجِرِيْنَ و آن جماعت این مرتبہ از متابعت حبیب
خدا صلی اللہ علیہ وسلم یافتہ اند و در حدیث است کہ چون بندہ نماز می خواند حجابے کہ در میان
بندہ و خدا بود بر رفع می شود و گفت حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا در وقت نزول آیہ براءة وے
از الک نحمد اللہ ولا نحمد احدا انتہی درین مقام شیخ محی الدین بن عربی آنچہ

۸۱ صعلوک فقیر و درویش صعالیک جمع
۸۲ افک دروغ بستن و دروغ گفتن و دروغ ۱۲

در باب ہفتاد و سوم از فتوحات مکیہ افادہ فرمودہ حاسم مادہ اشکال ست شے فرماید وہم علی قسمین طایفہ منہم قد ربطت ہمتہا علی ان الرسول انما جاء مبینا ومعاما بالطریق الموصل الی جناب الحق تعالی فاذا اعطی العلم بذلک زال من الطریق وخلی بینہم وبین اللہ فہولاء اذا ساروا وسابقوا الی الخیرات لم یروا امامہم قدم احد من المخلوقین لانہم قد ازالوہ من نفوسہم فانفردوا الی الحق کرابعۃ العدویۃ رحمہا اللہ فہولاء اذا حصلوا فی المجالس والحدیث خاطبہم الحق بالکلام الالہی من غیر واسطۃ کلام معین واما الطائفۃ الاخری فہم قوم جعلوا فی نفوسہم انہ لا سبیل لہم الیہ تعالی الا والرسول ہو الحجاب فلا یشہدون منہا امرا الا ویرون فی سیرہم قدم الرسول بین ایدیہم ولا یخاطبہم الحق الا بلسانہ ولغتہ این عبارت بدیدۂ بینا نگریستنی است مفادش این ہست کہ در طائفہ علیہ خدا رسیدگان دو طایفہ بودہ اند گروہے بمقامی رسند کہ واسطہ برخیزد واخری را واسطہ درکار باشد فارتفع الاشکال بحذافیرہ فالحمد للہ علی ذلک در کشف[سلہ] الغطاء مذکور است کہ خیال نکنی کہ نفی تربیت سرور کائنات علیہ افضل الصلوات والتسلیمات کردہ باشند حاشا وکلا زیرا کہ در مکتوب دیگر می نویسند کہ ولایت من برباے ولایت محمدی وموسوی است یعنی من از ہر دو ولایت تربیت یافتہ ام وبولایت رسیدہ چہ تربیت یافتن ولایت کہ عبارت از طوق

سلہ کشف الغطاء عن وجوہ الاغنیاء تصنیف شیخ محمد فرخ رحمۃ اللہ ہست کہ از نبایر شیخ احمد مجدد بودہ اند با وصاف زہد وورع والتقوی موصوف وبعلوم ظاہری ومعنوی معروف بخوارق وکرامات مشہور بودند نقلست کہ چون محمد فرخ بحرمین شریفین تشریف بردند اول بمکہ معظمہ زنیہ سید محمد برزنجی کہ در انکار شیخ احمد مجدد تشدد داشت در مدینہ منورہ بود وخواست کہ از مدینہ بمکہ آمدہ در معارف مجددی مضامین مکاتیب احمدی بحث بشیخ فرخ کردہ الزام دہد چون خبر آمدن سید محمد برزنجی بشیخ فرخ رسید دست دعا بجناب حق برآورد وگفت کہ الہی عجمی ام دوعی تاب مجادلہ ومباحثہ در حرم کعبہ مناسب نیست پس تو شر او را از من کفایت کن تیر دعا بہدف اجابت آمد ودو سہ سال بجا رشد تا آنکہ شیخ فرخ بعد طواف کعبہ بمدینہ رفتہ بزیارت روضہ نبوی صلی اللہ علیہ وسلم مشرف شدہ باز بمکہ آمد ورجوع بہندوستان کردہ کشتی سوار شدہ درین اثنا سید محمد برزنجی ہم سنا یافتہ بتعاقب شیخ فرخ در زورقی نشستہ خواست کہ در جہازیکہ شیخ مدان دار بود درآید ومجادلہ کند شیخ باطلاع این معنی باز برای کفایت شر او بجناب الہی نالید زورق فی الحال بدریا غرق شد وآن منکر اولیا بسزا رسید وفات حضرت ایشان در سنہ ۱۱۲۲ است ہمچنین در خزینۃ الاصفیا مگر تحقیق این است کہ واقعہ برزنجی با حضرت سید آدم بنوری اتفاق افتادہ ۱۲۵!

و اتحاد است باسمی از اسماء الٰہی معنی ندارد بلکہ بیشتر اطلاق ولایت در اصطلاح ایشان بر حقیقت عارف است کہ عبارت است از مبداء تعین او و ہیچ ابلہے آنرا گمان نکند زیراکہ خود در مکتوبات و رسائل سعادت او البتہ باتباع شریعت داشتہ اند مراد ازان نفی تبعیت نا نگاری بلکہ مراد نفی حیلولت حقیقت اوست درمیان ذات تعالی و تقدس میان ایشان چنانچہ خود در مکتوب صد و بست و یکم از جلد ثالث تصریح بدان کردہ اند باین عبارت مخدوما وصول فیوض بسالک بتوسط و حیلولت خیر البشر علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام تا زمانے است کہ حقیقت آن سالک کہ محمدی المشرب است بحقیقت محمدی منطبق نگشتہ است و بآن متحد نشدہ است چون بکمال اتباع بلکہ بمحض فضل در مقامات عروج این حقیقت را بآن حقیقت اتحادی حاصل شد توسط برخاست[۱] چہ توسط و حیلولت در مغائرت است و اشارت بدین معنی نمودہ است عارف جامی قدس سرہ در شرح فصوص در بیان قول شیخ تَجَلَّی الذَّاتِ لَا یَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَۃِ الْمُتَجَلّٰی لَہٗ مے نویسد وَھٰذَا اَعْلٰی دَرَجَاتِ التَّجَلِّیَاتِ اِلَّا اَنْ یَّکُوْنَ عَیْنُکَ عَیْنَ الْاَعْیَانِ الثَّابِتَۃِ کُلِّھَا اِلٰی اَنْ قَالَ فَتَعَیَّنَ الْحَقُّ لَکَ کَنَفْسِہٖ فِیْ نَفْسِہٖ چہ این عبارت صریح دلالت بران دارد کہ از تجلی ذات بی پردہ و خصوصیات سالک بہرہ در گردد و واسطہ درمیان ذات او تعالے نماند و کذلک عبارتیکہ بعد ازین تحقیق آوردہ است قَالَ فَاَعْلٰی[۲] دَرَجَاتِکَ شُھُوْدُکَ لِلْحَقِّ ھُوَ مَا یَکُوْنُ بَعْدَ تَحَقُّقِکَ بِعَیْنِکَ الثَّابِتَۃِ فَاِذَا اتَّحَدْتَ اَنْتَ بِعَیْنِکَ الثَّابِتَۃِ ثُمَّ اَنْتَ عَیْنُکَ الثَّابِتَۃُ

[۱] در کشف المحجوب از ابوسعید فضل اللہ بن محمد منقول است التصوف قیام القلب مع اللہ بلا واسطۃ تصوف قیام دل بود با حق بے واسطہ ۱۲ [۲] پس اعلی درجات تو شہود تست بحق اوان است کہ بعد تحقق تو بعین ثابتہ تو گردد چون بعین ثابتہ خود متحد گشتی در تو و مین ثابتہ تو امتیازی نباشد خدا و ندا اقدس را و در خود چنان خواہی دید کہ نقش خود را مے بینی و نفس خود را بصورت حق بینی ۱۲

مِنْ غَيْرِ امْتِيَازٍ وَرَأَيْتَ الْحَقَّ كَمَا تَرَىٰ نَفْسَهُ فِيكَ وَرَأَيْتَ نَفْسَكَ صُورَةً فِي الْحَقِّ وصریح تر ازان است آنچہ ہم عارف جامی در خطبہ شرح فصوص می نویسد[۱۵] اِعْلَمْ أَنَّ الْحِكْمَةَ الْفَائِضَةَ مِنَ الْحَقِّ سُبْحَانَهُ عَلَىٰ قُلُوبِ مُكَمَّلِ عِبَادِهِ وَخُلَّصِ عَبِيدِهِ أَنْوَاعٌ مِنْهَا مَا يُفِيضُ عَلَيْهِمْ بِوَاسِطَةِ الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ بِأَلْفَاظٍ وَعِبَارَاتٍ مَحْفُوظَةٍ عَنِ التَّغَيُّرِ وَالتَّبَدُّلِ وَهُوَ الْقُرْآنُ وَمِنْهَا مَا يُفِيضُ عَلَيْهِمْ بِوَاسِطَةٍ أَوْ بِغَيْرِ وَاسِطَةٍ وَمِنْ هٰذَا الْقَبِيلِ الْحَدِيثُ الْقُدْسِيُّ وَهٰذَا النَّوْعُ لَيْسَ مَخْصُوصًا بِالْأَنْبِيَاءِ بَلْ يَعُمُّ الْأَوْلِيَاءَ وَصَالِحِي الْمُؤْمِنِينَ وَفِي مَنْبَعِ الْكَمَالَاتِ حَكَىٰ الْإِمَامُ الشَّعْرَانِيُّ عَنْ بَعْضِ الْعَارِفِينَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ أَنَّ الرَّجُلَ لَا يَكْمُلُ عِنْدِي فِي مَقَامِ الْعِلْمِ حَتَّىٰ يَكُونَ عِلْمُهُ عَنِ اللّٰهِ تَعَالَىٰ عَزَّ وَجَلَّ بِلَا وَاسِطَةٍ إِلَىٰ أَنْ قَالَ كَمَا أَخَذَهُ الْخَضِرُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَفِيهِ أَيْضًا عَنْ بَعْضِهِمْ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ إِذَا كَمُلَ الْعَارِفُ فِي مَقَامِ الْعِرْفَانِ أَوْرَثَهُ اللّٰهُ تَعَالَىٰ عِلْمًا بِلَا وَاسِطَةٍ وَقَالَ الشَّيْخُ فِي الْفُتُوحَاتِ الْمَكِّيَّةِ فِي بَيَانِ أَحْوَالِ الْأَقْطَابِ اثْنَيْ عَشَرَ وَأَمَّا الْقُطْبُ اثْنَيْ عَشَرَ

۱۵ بدانکہ حکمت از حق تعالے بر قلوب کاملین باقسام مختلفہ فایض می شود بعضے بواسطہ فرشتہ مقربین نازل می شود بعبارات کہ محفوظ از تغیر و تبدل مے باشد آن قران است و بعضے بواسطہ و بغیر واسطہ این قبیل است حدیث قدسی این قسم مخصوص بانبیا نیست بلکہ اولیاء و صالحین را عام باشد در منبع الکمالات مذکور است کہ شعرانی از بعض عارفین حکایت کردہ کہ مے گفت کہ مرد در مقام علم نزد ما ہرگز کامل نے شود تا آنکہ علم وے از اللہ تعالے بلا واسطہ نباشد و دران است کہ بعضے از عرفا گویند کہ ہرگاہ عارف در مقام عرفان کامل شود اللہ تعالے او را علم بلا واسطہ عطا سازد و شیخ در فتوحات در بیان احوال اقطاب نگاشتہ کہ قطب دوازدہم بر قدم شعیب می باشد و تمامی علوم وے علوم الہیہ است کہ حاصل نکردہ آن را مگر از اللہ تعالے ۱۲

فهو علی قدم شعیب ع الی ان قال وکل اصناف هذا العلوم عنده علوم الٰهیة ما اخذها الا عن الله سبحانه

ودر مرصاد العباد می نویسد اما تجلی علمی پس ظهور حقائق علوم است بی واسطه وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاۤءَ كُلَّهَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا و آنچه بالا نقل کردیم از بعض کبرا که خضر مقام است انسان باین تحقق نائل می تواند شد یعنی حضر مقام است که سالکان ازین مقام سند اتصال بی واسطه فیض میگیرند چنانچه خضر علیه السلام میگرفت وآن را وراثت خضری خوانند وشک نیست که وراثت مقام ست و نزدیک باین توجیه شیخ شعرانی از شیخ ابی المواهب شاذلی نقل کرده است ازین عبارات منقوله صریحاً و دلالةً اخذ فیوض بلا واسطه از اصل مفهوم میشود باید دانست که در کلام محققان صوفیه وصول به ذات دائمی واقع شده است و آن را وصل عریانی نامند سالکی که سیرو در تفصیل اسما ء صفات افتاد چون کلمات الٰهی تعالت تفاوت نیست این سیر او را هم پایانی نباشد ؎

نه حسنش غایتی دارد نه سعدی را سخن پایان	بمیرد تشنه مستسقی و دریا همچنان باقی

اما سالک رشیدی محمدی المشرب بواسطه حب ذاتی وتعطشی که اوراست تاشی است قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ گویان وپویان وجویان آستان قدس میگردد وزبان حالش بدین ترانه مترنم

	ذات برمن زده است او صفات	ذات من نیست بجز محبت ذات	

صفات واجب تعالت هر چند از ذات جدائی متصور نیست لیکن واله ذات تعالی بدان در نمی آویزد و از صفات جز ذات نمی خواهد پس درین حالت بدیهی است که حائل و حاجب میان این عارف و ذات تعالی نمی ماند هرگاه صفات واجبی تعالت و تقدست که نزد علماء اهل حق شکر الله تعالی سعیهم و همچنین نزد حضرت ایشان موجود اند بوجود زاید بر ذات تعالی حائل نباشند حقائق ممکنات که از صفات اعتباریه اند اگر حائل نباشد چرا محل استبعاد بود از بحر المعانی نقل است که فرد از تجلی ذات دائمی بهره مند میسازند حضرت خواجه احرار در فقرات می نویسند چون دل از مزاحمت غیر حق سبحانه آزاد شد الوهیت دیگری از پیش بصیرت او برخاست

و درین مقام بشهود تجلیات صفات حق سبحانه از شهود اوصاف خود و غیر خود نجات یافته از تجلی ذات از پیش پرده تجلی صفات بهره مند شود رسیدن باین دولت که بشهود انکشاف ذات از تفاصیل اسماء و صفات ذاهل شده غیر ذات مشهود او نشود بسیار متعذر است مگر کسے که از ذات و صفات خود نیست شده باشد و بخلعت ما خاص که تعبیر از ان بوجود موهوب صفاتے کرده اند مشرب شده باشد انتهی در رشحات می آرد که حضرت خواجه احرار فرموده اند که معنی لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ پیش بعضے که الله اسم ذات است من حیث هی آن تواند بود که نیست اله که عبارت است از مرتبه الوهیت یعنی ذات مع الصفات الا الله یعنی ذات بحت معرا عن الکل شیخ عبد الکریم جیلی قدس سره درکتاب مناظره الهیه می نویسد اَلسَّیَّارُوْنَ فِی اللّٰهِ هُمُ الْاَفْرَادُ الْوَاصِلُوْنَ اِلَی اللّٰهِ تَعَالٰی یَجِدُوْنَ فِیْهِ لَذَّةً ذَاتِیَّةً تَاْخُذُهُمْ بِحُکْمِ الضَّرُوْرَةِ اِلٰی قَطْعِ اَفْلَاکِ کُلِّ صِفَةٍ ذَاتِیَّةٍ اَوْ اِسْمِیَّةٍ اَوْ فِعْلِیَّةٍ فَیَسْتَوْفُوْنَ مَنَازِلَ کُلِّ بُرْجٍ مِنْ اَبْرَاجِ مُقْتَضِیَاتِ فَلَکِهِ الصِّفَةِ بِالذَّوْقِ الْعَالِیْ آنچه گفته شد از صوفیه وجودیه منقول است همین است که عارف را صبر برتر از مرتبه صفات ممکن نیست وَیُحَذِّرُکُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ بران حجت ارند و نیز ذات من حیث هی اگر متعلق علم گردد باید که در احاطه درآید و آن ممکن نیست شیخ محی الدین عربی قدس سره آنچه در بیان تجلی ذات می نویسد که اَلتَّجَلِّیْ مِنَ الذَّاتِ لَایَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَةِ الْمُتَجَلّٰی لَهٗ فَالْمُتَجَلّٰی لَهٗ مَارَاٰی سِوَا صُوْرَتِهٖ فِیْ مِرْاٰتِ الْحَقِّ وَمَارَاَی الْحَقَّ وَلَا یُمْکِنُ اَنْ یَّرَاهُ اِلٰی اَنْ قَالَ فَلَا تَطْمَعْ وَلَا تُتْعِبْ نَفْسَکَ فِیْ اَنْ تَرْقٰی فِیْ اَعْلٰی مِنْ هٰذِهِ الدَّرَجِ دلالت بر منع ترقی تا ذات بحت می کند و همچنین کلام خواجه احرار قدس سره که در شرح قول حضرت امیر کرم الله وجهه لَوْ کُشِفَ الْغِطَاءُ مَا ازْدَدْتُّ یَقِیْنًا فرموده اند مصرع است بمنع صاحب رشحات نقل می کند که فرموده اند کشف غطا هرگز ظاهر نمی شود ممکن نیست این پیش ارباب تحقیق مقرر شده است که ذات هرگز ظاهر نمی شود الا در پرده

صفات گوییم آنچہ از حضرت خواجہ بیشتر افتاد و مختار ایشانست وآنچہ در شرح قول حضرت امیر فرمودہ اند مبنی است بر قول صوفیہ وجودیہ و منع صوفیہ سیر و سلوک اما ذات بحت مبنی بر اصل ایشان است کہ فوق تعین اول مرتبہ لاتعین است نزد ایشان کہ جمیع نسب و اعتبارات انجا ساقط است چہ ہرگاہ صفات و اضافات ازان مرتبہ مسلوب باشد پس اگر علم عارف بدان مرتبہ مقدس متعلق شود ذات تعالی می باید کہ معلوم گردد و اعتبار معلومیت پدید آید مع سقوط جمیع الاعتبارات عنہا دبر مشرب حضرت ایشان ذات تعالی چون موجود جزئی حقیقی است وصفات واجبی تعالت نیز موجودہ اند بوجودات زایدہ پس آن مرتبہ مقدسہ را حقیقت لاتعین نمی توان گفت واگر اطلاق لاتعین بران مرتبہ واقع شدہ باشد بتسامح و تجوز خواہد بود ہمچنین ہر کہ ازین محققان تجویز تجلی ذات کردہ است ناظر بہمین تحقیق است دیگر مقرر محققان صوفیہ است کہ تجلی ذات درمیان سائر انبیا مخصوص بسرور انبیا است علیہ وعلیہم الصلوۃ والسلام واگر مرتبہ لاتعین بدان معنی باشد کہ اہل توحید وجودی قرار دادہ اند باید کہ آنسرور ہم بدان متحقق نباشد وہو باطل یکے می گوید ؎

موسیٰ زہوش رفت بیک پرتو صفات		تو عین ذات می نگری در تبسمے ؞

معلوم تو باد کہ این امور کشفیہ اند و ذوق یکے بر دیگرے حجت نیست ؎

تو و طوبےٰ و ما و قامت یار		فکر ہر کس بہ قدر ہمت اوست

جمیع کمالات بازبستہ بمتابعت سید الاولین و الآخرین صلی اللہ علیہ وسلم است و متابعت فرع محبت است و ہر کہ در محبت و متابعت آنسرور بیش قدم است در ترتب ثمرات و نتایج آن پیش قدم پس اگر تجلی ذات در خوان نعمت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم گردند دلش گویان نیز امید وار شدند مَا صَبَّ اللّٰهُ شَيْئًا فِيْ صَدْرِيْ اِلَّا وَقَدْ صَبَبْتُهٗ فِيْ صَدْرِ اَبِيْ بَكْرٍ آن را شاہد عدل بالجملہ اقوال مشایخ در حیلولت و عدم حیلولت و حصول تجلی ذات و عدم حصول

؎ نہ انداخت اللہ تعالیٰ در سینہ من چیزے مگر آنکہ آنرا در سینہ ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ انداخت ۱۲

آن مختلف بنظر می درآید شیخ در فص شیثی می نویسد فَخَاتِمُ الرُّسُلِ مِنْ حَیْثُ وَلَایَتِهٖ
نِسْبَتُهٗ مَعَ خَتْمِ الْوِلَایَةِ نِسْبَةُ الْوِلَایَةِ نِسْبَةُ الْاَنْبِیَاءِ وَالرُّسُلِ مَعَهٗ یَاْخُذُ
خَاتِمُ الرُّسُلِ مِنْ مِّشْکٰوةِ خَاتِمِ الْوِلَایَةِ وَخَاتِمُ الْاَوْلِیَاءِ
الْوَلِیُّ الْوَارِثُ الْآخِذُ مِنَ الْاَصْلِ بِلَا وَاسِطَةٍ
و حضرت ایشان ما و اصل بقرب نبوت صحابه کرام را می دانند که سیلولت در آنجا مفقود است
و در تابعین هم این دولت را عموماً و خصوصاً معزز می دارند پس اے عزیز تو خود درین مقام
انصاف بده و بنظر صائب تامل فرما امرے که مختلف فیه این طائفه باشد و جماعتے عظیم از صحابه
و تابعین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین و غیرهم بدان سرفراز باشند اگر فردے از افراد امت
در ازمنه متاخره اظهار نماید که مرا بطفیل سرور بشر صلی الله علیه وسلم ببعضے معاملاتے که
بسابقان مرحمت فرموده اند نواختند چرا شغب نماید امر مبتدع را دعوی نکرده است قُلْ مَا
کُنْتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ آنرا می پرورد بلکه اگر امرے که دیگرے باظهار آن مبادرت
یعنی نو پیدا از پیغمبران
نه نموده است در معرض بیان آرد تا صریح مخالفت بقوانین ملت بیضا نداشته باشد نباید ش
رد کرد قال بلکه من مربای الٰہی ام و مجتبای ادیم فعل دیگرے را در حق من دخلی نیست و
من بدیگرے درین معنی متوجه نیم آن دیگر کدام است رسول خدا حاشا اقول این اعتراض مبنی
است بر مراد معترض بآنکه در مکتوبات این معنی درج است و نه متفاهم عرف حضرت غلام علی
شاه صاحب فرماید بر ارباب فکر ظاهر است که از کلام قائلان رفع توسط مریدی خدا و پیغمبری
رسول خدا لازم می آید الله تعالی در آیه شریفه یُرِیْدُوْنَ وَجْهَهٗ وَمَا مِنْ حِسَابِکَ
عَلَیْهِمْ مِّنْ شَیْءٍ وَّمَا عَلَیْکَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِّنْ شَیْءٍ جماعه صحابه کرام را رضی الله عنهم مرید ذات خود
فرموده و ارادت بیعت که بر دست رسول خدا صلی الله علیه وسلم می نمودند درین آیه منسوب
بذات خود نموده اِنَّ الَّذِیْنَ یُبَایِعُوْنَکَ اِنَّمَا یُبَایِعُوْنَ اللّٰهَ یَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَیْدِیْهِمْ فَمَنْ نَّکَثَ
فَاِنَّمَا یَنْکُثُ عَلٰی نَفْسِهٖ کسے که در اتحاد این دو ارادت فرقے دارد آیه کریمه اَنَّ الَّذِیْنَ یُفَرِّقُوْنَ

بَیْنَ اللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ تلاوت نکردہ است پس ارادت خدا مستلزم ہمسری رسول خدا گردید
آنچہ از کلام الٰہی و کلام بزرگان مستفاد گردد اگر در کلام کسے یافتہ شود چرا جائے اعتراض و آن
ہمہ غوغا باشد خدا دیدہ انصاف بے پردہ اعتساف کراست فرماید مردم بعد یا نصد سال خود
را مرید غوث الثقلین قدس سرہ می گیرند و از ہمسری مشائخ کہ درین مدت تا بہ آنجناب واسطہ
کشیدہ اند ہیچ محابا ندارند کہ در حقیقت سلسلہ ارادت بمرشد حقیقی آخر مے شود و مریدی پیران
پیر است ۵ مرد آخربین مبارک بندہ ایست ✤ انتہی سہ ہندا این معنی مسلم حضرت
معترض است کہ مراد ان رانخست کشش می شود پس استبعاد راجع بہ قول وے می شود ۵

کم طالعے نگر کہ من و یار چون دو چشم	ہم سایہ ایم و خانہ ہم را نہ دیدہ ایم ✤

فما ہو جوابکم فہو جوابہ **قال** سبحان اللہ ہیچ کس یا رسول خدا این چنین در پے افتد و گستاخی
می کند و میگوید کہ من ہم رسول اللہ ام **اقول** در مکتوبات شریف لفظ ہم پیرہ نیست این
لفظ معنی ندارد و مرادعی فعلیہ البیان من اللغۃ و شان حضرت مجدد رحمۃ اللہ ارفع از انست
کہ کدامی لفظ بے معنی استعمال فرماید البتہ لفظ پرہ واقع است بالفتح والتشدید ثانی کہ بمعنی صف
لشکر و برگ کاہ است اگر از پرہ صف لشکر یا برگ کاہ مراد گیرند ہیچ گستاخی نیست بلکہ محمول بر
عجز و انکساری است **قال** در وقتے مرید وے بودم اکنون مرید خدا ام بے وساطت او و دور
قربیکہ با خدا دارم وے صلی اللہ علیہ وسلم واسطہ نیست و از خلوتیکہ من با خدا دارم دی بیرون
در است **اقول** این قول بوجوہ مخدوش است خدشہ **اول** این ہمہ ناشی است
از خیال حضرت معترض اثرے از ان در کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ یافتہ نمی شود خدشہ
دوم ہرگاہ در معنی مرید وساطت معتبر نیست چنانکہ عرض داشتہ ام و آن را حضرت معترض
خود بیان فرمودہ چنانکہ مذکور شود پس مرید خدا بے واسطہ گفتن نہ صرف اجتماع متنافیین است
بلکہ ذہول است از معنی مرید ۵

اے بخت من بدست من انداز دامنش	وین سر بہ بین کہ در قدم او چہ میکند

قال باید دریافت که مضمون این سخن چیست وازینجا چه لازم می آید هیچ عارفے باین طرز سخن گفته و دعوے کرده است هانکه به اولیاء خدا درافتاده بودند بس نبود تا نوبت به پیغمبر خدا رسید بعدازان نمی دانم بکجا خواهد کشید **اقول** حاشا که از کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ حسب مرام حضرت معترض اسائتی لازم آید بلکه آن مبنی است بر مضمونیکه حضرت معترض بیان فرموده حضرت مجدد ازان بری است وَنَحْمَدُ اللّٰهَ عَلٰى ذٰلِكَ **قال** معهذا این مطالب عالیه راکسے نه داند و نه شناسد تا آنکه محنت ها نه کشد واین می رانه چشد کملین اولیاء امد کار بخدا می رسانند می داند هرکه می داند حضرت سلطان المشائخ مے فرماید اگر دل سالک از غیر پاک گردد در زمرهٔ سالکان داخل نه شود چنانچه نماز و روزه و حج و زکوة و ظهور کشف و کرامات شرک و نفاق است نماز گزاردن کار بیوه زنان است و روزه داشتن کار مریضان است و حج رفتن کار قاصدان است و زکوة دادن کار تاجران است و به هوا پریدن کار مگسان است و بر آب رفتن کار ملاحان است و علم خواندن کار باد فروشان است و مرید بسیار کردن کار جوگیان است و بنای مسجد و خانقاه و باغ و چاه کار باغبانان است وجبه و دستار و ریش دراز این همه اسباب شیطان است و زهد و تقوی و چله و گوشه کار جای ماندگان است و نفی و اثبات کردن کار آهنگران است و از عورت باز ماندن کار عنیان و خواجه سرایان است و ظهور کشف و کرامات کار بازی گران است و حکایت کم کردن و بعلم مشهور بودن و فتوح گرفتن و خلق را پابوسی کنانیدن کار ساحران است و مشائخ شده پیر و مرشد گویانیدن و سجده گرفتن و خدا نمائیدن کار خود نمایان است و از خود رفتن و بیخود بودن و تسلیم شدن کار مردان است سالک تواند که خدا شده ماند بنده شدن نه تواند این کار شیخ و مقتدایان است این که گفته شد کار فاسقان است و خود را گم کردن کار عاشقان است العلم نکتة کثره الجهال انتهی این عبارت ابدیده امعان نگریسته شود که حل هیشتری اشکال نماید و عقده اکثری از اشتباه ها کشاید در نمانه اگر کس است حرفی بس است **قال** و گفته اید اگر چه امتم اما شریکے ولتم یعنی اگر چه امت محمد رسول الله ام اما شریکے دولت او دیم در منقبت و کمالات و فضیلت و اگر بعمق نظر نمایند این معنی مفهوم می گردد که

که در فتحی است او و تابع او بودم که در سلوک طریق قرب متابعت ولیس وی وے می کردم و چون
مقرب درگاه حق شدم و مرید وے تعالی گشتم شریک او شدم **اقول** این کلام از سرتا سر مخدوش
است **خدشه اول** تفسیر شریک دولت من تلقا، نفس معترض است از کلام حضرت
مجدد رحمة الله علیه یافته نمی شود ببادی النظر نگریسته شود یا بامعان نظر **خدشه دوم** -
حضرت غلام علی شاه صاحب فرماید مسلم داشتیم که مشایخ طریقه در توسط آن سرور صلی الله
علیه وسلم اختلاف دارند اما آن گروه که قائل اند بعدم توسط دعوی همسری و شرکت نمی کنند
از کلام ایشان مساوات و همسری فهمیدن از راه لعنت است ایشان مساوات و همسری را کفر
صریح می فرمایند چنانچه در مکتوب هشتاد و هشتم از جلد ثالث مکتوبات گفته اند شریک دولتم
نه شرکتے که از ان دعوی همسری خیزد که آن کفر است بلکه شرکت خادم است با مخدوم مراد
از دولت فیض است که بطریق اصطفا و اجتبا فائض شود مخفی نیست که عامه امت شریک دولت
فیوض رسول خدا است صلی الله علیه وسلم کما ورد اللّٰهُ وَلِیُّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَکَانَ حَقًّا
عَلَیْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِیْنَ وَاُولٰٓئِکَ لَهُمْ اَجْرٌ غَیْرُ مَمْنُوْنٍ پس در ولایت
و قرب الهی و نصرت و اجر غیر ممنون همه مومنان و انبیا علیهم السلام بر حسب مراتب خود شریک
اند و در شریک دولت گفتن در شرع قباحتے نیست و هیچ بے ادبی نه انتهی طفیلے و خادم بجمیع مراتب
مخدوم سیر نکند و برابری او با مخدوم هم لازم نمی آید و این مثل این است بادشاہے بوستانے
بنا کرده است و انواع اشجار و قصورها عجائب در انجا ترتیب داده است و امرا عظام دارد که
ندیده اند بادشاه برسر لطف و اکرام آمده گفته است تماشایان با صحاب و خدمه خود ها رفته تفرج
بکنید چرا که مردم کلان بے اصحاب و خدمه در سیر حظ ندارند و هر کدام با اصحاب و خدام خود سیر می کنند
بمراتب و یک جمعے از خدام هستند که پیش رفته راه می نمایند و موانع راه دور کرده فتح ابواب وغیره می
نمایند و جمعے اصحاب برابر مخدوم و یا پیش و یا عقب مشی می نمایند و شک نیست که این اصحاب و خدام
همه طفیلی اند بمراتب که مخدوم رفته است همه رفته اند لعقل عاقلے خطور نمی کند برابری و یا تفوق

خادم ویا اصحاب را با مخدوم و در دار اخرة حوران وغلمان که در خدمت سرور کائنات در مقام وسیله باشند لازم می آید که برابر افضل مخلوقات باشند ویا تفوق بر سائر انبیا داشته باشند
خدشه سوم هر که کتب قوم را دیده ومعنی فنا ولقا فهمیده است نیک می داند که بعد وصول بمرتبه فنا غیریت یکسر زائل می شود و مولانا[۵۱] روم قدس سره می فرماید ه

زین نمط بسیار آمد در خبر	کان به نسبت باشد ای جان معتبر
گفت قایل در جهان درویش نیست	ور بود درویش آن درویش نیست
هست از روی بقائے ذات او	نیست گشته وصف او در وصف هو
چون زبانه شمع پیش آفتاب	نیست باشد هست باشد در حساب
هست باشد ذات او تا تو اگر	بر نهی پنبه بسوزد زان شرر
نیست باشد روشنی ندهد ترا	کرده باشد آفتاب او را فنا
در دو صد من شهد یک اوقیه خل	چون در افگندی و در وے گشت حل
نیست باشد طعم خل چون می چشی	هست یک وقیه فزون گر بر کشی
پیش شیرے آهوی بیهوش شد	هستیش در هست او روپوش شد
این قیاس ناقصان بر کار رب	جوشش عشق است نه ز ترک ادب
نبض عاشق بے ادب بر می جهد	خویش را در کفه شه می نهد
بے ادب تر نیست زو کس در جهان	با ادب تر نیست زو کس در نهان
هم به نسبت دان وفاق ای منتجب	این دو ضد با ادب یا بے ادب
بے ادب باشد چو ظاهر بنگری	که بود دعوی عشقش همسری
چون به باطن بنگری دعوی کجاست	رو که دعوی پیش آن سلطان فناست

[۵۱] ملا جلال الدین محمد بن محمد البلخی ثم القونوی در سنه ۶۷۲ قضا کرد مثنوی مستغنی از توصیف است در کشف الظنون مفصل کیفیت مثنوی مذکور است علامه بحر العلوم لکهنوی رحمة الله علیه شرحی حاوی وجامع بر نگاشته ۱۲

مات زید زید اگر فاعل بود	لیک فاعل نیست کو باطل بود
او ز روے لفظ نحوی فاعل است	ورنه او مفعول و مولش قاتل است
فاعلے چه کو چنان مقهور شد	فاعلی ہا جمله از وے دور شد

درین مقام حضرت معترض به معنی مراد که ذکرش نموده نظر انداختنی است که بنای شبہ را متزلزل مے سازد ۵

آنکه من منع مخمور ز صہباے کرد ؛	لب میگون ترا کاش تماشاے کرد

خدشہ چہارم لفظ مرید درین مقام غلط است و مبنی بر ذہول از معنی مرید درین جا مراد گفتنی است **قال** سبحان الله در ارادت خدا امت با پیغمبر شریک می باشد خصوصاً با محمد که مہتر و بہتر پیغمبران است صلے الله علیه وسلم **اقول** این معنی ہیچگونه محل استبعاد نیست زیراکه شرکت در ارادت نسبت بخواص مثل شرکت در ایمان است نسبت بعوام که بر مذہب منصور حضرت ابو حنیفه نعمان علیه الرحمة والرضوان در ایمان زیادتی و نقصان را بار نیست چنانکه شرکت ایمانیه با حضرت خیر البریه علیه الصلوة والتحیة باعث منقصت نیست ہمچنان از شرکت ارادیه شناعتے نی محصل این است که نفس شرکت در امری محل استبعاد نیست حق تعالی جل شانه فرماید قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ البته شرکتے ممنوع است کز ان دعوی ہمسری خیزد فَمَا هُوَ مَمْنُوْعٌ لَيْسَ بِثَابِتٍ حضرت مجدد رحمه الله در رساله مبدء و معاد می فرماید و لے ہر کمالے که می یابد و بہر درجه که می رسد بطفیل متابعت نبی خود است علیه الصلوة والسلام اگر متابعت نبی نمی بود نفس ایمان او نمی بود راه بدرجات از کجا می کشود پس اگر ولی را فضلے از فضایل جزئیه حاصل شود که نبی را حاصل نبوده و درجه خاص از درجات علیا میسر شود که نبی نداشته نبی را نیز ازان فضل جزئی و ازان درجه خاص نصیب کامل است چه حصول آن کمال بواسطه متابعت آن نبی است و نتیجه ایست از نتایج اتباع سنت او پس ناچار نبی را ازان کمال بہره تام باشد کما قال علیه الصلوة والسلام

بیان مرید ما

مع تکمیل مریدین

آں معنی نیست چه

مسیحا

۵۲ الخ

ممنوع است

ثابت نیست ۱۲

۵۳ چنانکه فرمود رسول خدا صلی الله علیه وسلم هر که بنا کند امر نیک را پس برای او و اجران کسی است و اجر کسیکه بران عمل کند ۱۲

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ اَجْرُهُ وَاَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا
لیکن ولی در حصول این کمال سابق است و در وصول باین درجہ مقدم و این قسم فضل
ولی بر نبی جائز داشتہ اند کہ جزئی است کہ مجال معارضہ بکلی ندارد و آنچہ صاحب فصوص
می فرماید کہ خاتم الانبیاء علوم و معارف را از خاتم الولایۃ اخذ می کند راجع باین معرفت
است کہ این فقیر را بآن ممتاز ساختہ اند و سرا سر موافق شریعت است و شراح فصوص در تصحیح
آن تکلف نمودہ اند و گفتہ اند کہ خاتم الولایۃ خزینہ دار خاتم النبوۃ است اگر بادشاہ از خزینہ
خود بگیرد ہیچ نقص لازم نیاید وَحَقِيقَةُ الْاَمْرِ مَا حَقَّقْتُهُ وَمَنْشَاءُ التَّكَلُّفِ عَدَمُ الْوُصُولِ
بِحَقِيقَةِ الْمُعَامَلَةِ وَاللهُ سُبْحَانَهُ اَعْلَمُ بِحَقَائِقِ الْاُمُوْرِ كُلِّهَا وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
عَلٰى سَيِّدِ الْبَشَرِ وَآلِهِ الْاَطْهَرِ ولایت ولی جزئے است از اجزائے ولایت نبی او
علیہ الصلوۃ والسلام ولی را ہر چند درجات علیا میسر شود آن درجات جزئے از اجزاے
درجات آن نبی خواہد بود و جزء ہر چند عظمت پیدا کند کمتر از کل خواہد بود اَلْكُلُّ اَعْظَمُ مِنَ الْجُزْءِ
قضیہ بدیہیہ است احمقی باشد کہ کلانے جزء را تخیل نمودہ از کل افزون داند کہ کل عبارت
از ان جزء و اجزاء دیگر است **قال** و عجب کہ با وجود اثبات شرکت گفتہ اند نہ شرکتے کہ از ان
دعوی ہمسری خیزد کہ آن کفر است دیگر شرکت کدام است کہ ازان دعوی ہمسری نمی خیزد
معنی شرکت و ہمسری یکے است نزدیک بترادف یا متلازمان و متساویان اند **اقول**
اطلاق ترادف خواہ تلازم و تساوی بر شرکت و ہمسری صحیح نیست زیرا کہ میان شرکت و
ہمسری نہ توحد در مفہوم است و نہ تلازم در تصادق ترادف عبارت است از اتحاد فی المفہوم
و متساوی آنست کہ در اطلاق یکے بر دیگرے تلازم داشتہ باشد توضیح این مقال و تفصیل
این اجمال آنست کہ شرکت عبارت است از انباز شدن یعنی از یافتن چیزے کہ محدود بچ
می باشد در دو چیز و ہمسری عبارت است از برابر شدن یعنی بسبب شرکتے کہ در ذاتیات
و تمام صفات یا در ذاتیات و اکثر صفات یا در تمام صفات فقط یا در اکثر صفات فقط یافتہ شود

تحقیق معنی ہمسری و شرکت

پس شرکت عام مطلق باشد و همسری خاص مطلق زیراکه در مفهوم همسری[ف۱] شرکت معتبر است
و تمام مفهوم همسری در شرکت معتبر نیست اما دلیل بر عموم شرکت آن است که شرکت گاهے
بجای همسری مستعمل می شود و گاہے بجای غیر آن بوجہے کہ معنی همسری در آنجا ہرگز راست
نمی شود اما استعمال اول پس شاعر میگوید ؎

دونون زدوابروشد ناقی دو باطل | شرکت بخدا قول بجا دو سے محمدؐ :

چه ظاہر است کہ تا آنکه در نفس ذات و تمام صفات یا در نفس ذات واکثر صفات یا در
تمام صفات یا اکثر صفات فقط قائل شرکت نشوند ہرگز ہرگز اطلاق شرکت بدین معنی
برو روا ندارند و کافرش نه پندارند و چون کفّار غیر خدارا در امور مذکوره شریک او
تعالے جل شانه می کنند و معنی همسریت عیان عیان بزبان قال یا حال مثل سجده وغیر
آن هویدا می نمایند اطلاق کفر بر ایشان روا شد اما استعمال ثانی پس محقق دوّانی
در اخلاق جلالی در بیان حکمت عملی می نویسد و آن عبارت است از علم باحوال النفس ناطقه
انسانی ازین روکه افعال محموده و مذمومه بارادت از و صادر تواند شد تا بسبب آن علم
از رذائل متخلی و بفضائل متحلی شود و کمالے که متوجہ آن است برسد و افعال مذکوره منقسم
بر دو قسم است یکے آنکه راجع شود باهر نفسے بانفراد و آنرا علم اخلاق و فرہنگ خوانند و دیگر
آنکه راجع باشد بمشارکت با فراد و این نیز دو قسم است یکی آنکه راجع شود بمشارکت منزل
یعنی آنچه سبب انتظام احوال اهل منزل واحد باشد و آن را علم کتخدائی و تدبیر منزل گویند

ف۱ بدانکه اگر همسری بمعنی برابر است مگر لفظ برابر هم مقتضی مماثلت کلیه نیست در سبع سنابل مولوی عبدالواحد
بلگرامی مذکور است شیخ ابو احمد بعد دو از ده سال شیخ محمد را خرقه خلافت پوشانید و دست شیخ محمد گرفته سمت قبله استاده
شد و گفت الٰهی محمد چشتی را خرقه درویشی پوشانیدم او را در کار دین استقامت بخشی و فردای قیامت روی محمد مصطفے
صلے اللہ علیہ وسلم و جمیع پیران ما سرخرو گردانی آوازے شنید که خاطر جمع دار با دعای تو قبول کردیم فردای قیامت محمد چشتی
را برابر محمد مصطفے صلے اللہ علیہ وسلم در بہشت بریم چون محمد چشتی یکی از دوستان ماست هرکه محمد چشتی را دوست دارد او را نیز در بهشت بریم
چون شیخ ابو احمد این بشارت یافت خوشحال گشت شیخ محمد گفت درویشے کار انبیا و اولیا خدا است درین مقام جز مرد صدیق نتواند سست ۱۲

دیگر انکه راجع بمشارکت در بلد و ولایت یا اقلیم مملکت و آنرا علم مملکت داری و سیاست ملن خوانند انتهی و ازین عبارت صاف مستفاد است که کسانیکه مشارکت در منزل یا بلد دارند در ایشان شرکت در منزل یا در بلد یافته می شود زیراکه مشارکت مصدر است از مفاعلة مع هذا همسریت بمعنی مذکور یافته نمی شود زیراکه در خانه موله و عبد مسکن می پذیرند در بلد غنی و فقیر و بادشاه و رعیت می باشند و در هیچ اصلا راحته همسریت بمشام خواص و عام در نمی آید اما دلیل بر خصوص همسری آن است که معنی همسری سوای مفهوم مذکور جائی مذکور نشده و بر السنهٔ احدی از خواص و عوام نمی رود و معنی الفاظ با تصریح ائمه لغت مدرک می شود یا به تفاهم عرف فاذا انتفی انتفی ازین تمهید مقدمات چند امور واضح شد **امر اول** انکه نفی شرکت از شرکت که از دعوی همسری خیزد بے تاویل درست است زیراکه عام بدین حیثیت که در ضمن خاص یافته نمی شود از خاص دیگر مسلوب می شود **امر دوم** انکه در بعض شرکت دعوی همسری نمی خیزد چنانکه در شرکت منزل موله با عبد یا شرکت در بلد غنی و فقیر و سلطان و رعیت **امر سیوم** انکه شرکت عام مطلق است و همسری خاص مطلق نه انکه نزدیک مترادف و یا متساوی و اتحاد فی المفهوم را ترادف گویند و نزدیک ترادف امرے است مستبعد **ش ه**

گردش لیل و نهار است چه می باید کرد	فتنه از چشم نگار است چه می باید کرد
دوش از آن شوخ جفا پیشه خود نالیدم	دل شیدا که یار است چه می باید کرد

حضرت غلام علی شاه صاحب رحمة الله علیه فرماید الحق در فیض کسبی واسطه را دخل نیست اما در فیض وهبی اگر منصب داری که بواسطه وزیر معروضات خود به بادشاه میرساند پس بسبب کمال الفضل بادشاهی بیواسطه بحضور معروض نماید این از کمالات تقرب و جاه وزیر است در حضرت بادشاه که بنده او باین مرتبه رسیده است حضرت شیخ رحمة الله علیه ازین رفع توسط همسری نمیند متعرض شدند حضرت مجدد رحمه الله نفی همسری نموده اند میفرمایند همسری کفر است پس تہمت همسری با خاتم الرسل صلی الله علیه وسلم بر ایشان بستن دور از انصاف است قول حضرت عائشه صدیقه وقت نزول آیه برأة

ایشان از افکے جواب مادر خود گفتہ بحمد اللہ عزوجل تعالیٰ و آیہ شریفہ مَا مِنْ حِسَابِكَ
عَلَيْهِمْ مِّنْ شَيْءٍ رفع توسط می نماید توسط پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وسلم در اتباع
عقائد و اعمال و اخلاق ہمیشہ ثابت است ثبوت رفع توسط در کلام بزرگان از احوال بزرگان
از غلبہ احوال است کہ حیلولت ذات پاک واسطہ کائنات علیہ افضل الصلوۃ در اخر مشہود
نمی شود نہ کہ در واقع نیست معاذ اللہ علم و عمل و اخلاق و محبت و قرب ہمہ بواسطہ آنجناب
مقدس است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ایشان خود در مکتوبات نفی مساوات می نمایند شریک
دولتم نہ شریکے کہ از ان ہمسری خیزد کہ آن کفر است بلکہ شرکت خادم با مخدوم بدانکہ در
دولت توحید و ایمان و انوار ولایت کہ پیغمبر ما صلے اللہ علیہ وسلم خازن و قاسم آن است
ہر کہ شریک نیست مسلمان نیست پس شریک شدن مرضی حق سبحانہ است اما در نبوت کہ ختم
است بر خاتم المرسلین صلی اللہ علیہ والہ وسلم ہیچ مسلمان نمی گویند و نمی اندیشند انتہی
قال وانکہ گفتہ اند بلکہ شرکت خادم با مخدوم است یعنی اگر چہ این خادم چیزے از خانہ خود
نیاوردہ و ہر چہ دارد از مخدوم دارد و لیکن ہر چہ مخدوم داشت بوے داد و شریک خود ہمچو خود
گردانید این ہرگز بوجود نمی آید مخدوم بخادم چیزے می دہد کہ مناسب حال وے باشد و مخدوم
خادمان بسیار دارد بہر کدام بخشش وے می دہد چنانکہ ذکر اولش در کلام ایشان در بیان این
معنی بسیار واقع شدہ است از اولش دادن لازم نمی آید کہ ہر چہ در خانہ داشت داد بلکہ
انچہ در خور او ست می دہد و خود درین مطالب عالیہ چہ گنجائش این تمثیلات و تقریرات دارد
اقول تفسیر شرکت بمعنی برہان معنی غلط است کہ بطلانش بتوضیح بیان کردہ شد والا برائے
شرکت خادم با مخدوم ضرور نیست کہ انچہ مخدوم پیش خود داشتہ باشد بخادم سپارد و
ہمچو خود گرداند فے الواقع معمول برین جاریست کہ مخدوم بخادم چیزے می دہد کہ مناسب
حال خادم می باشد لیکن این قدر اعطا برائے ثبوت معنی شرکت بسند است و من ہم میگویم

---

۵۱ ستائیش مکنم اللہ تعالےٰ را ۱۲ ۵۲ نیست از حساب تو بر ایشان چیزے ۱۲

کہ از اعطاء اولش لازم نمی آید کہ ہر چیہ درخانہ داشت داد بلکہ آنچہ درخور او ست می دہد مگر
در ہمچو مطالب عالیہ ذکر تمثیلات بالکے نیست بلکہ از تمثیلات انکشاف مدعا بطرز دلخواہ مے
گردد نمی نگرند کہ کلام رب العزت از تمثیلات[51] و تشبیہات مالامال است قال تعالے و تقدس
مَثَلُ[52] نُوْرِہٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيْهَا مِصْبَاحٌ علاوہ برین اینجا تمثیل و تشبیہ نیست کہ ما خادمیم و سرور
ما مخدوم ما **قال** و مقرر است کہ دعوی مساوات با انبیا خصوصًا با سید انبیا صلوۃ الله
و سلامہ علیہم باطل است **اقول** بلکہ کفر است چنانکہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بآن تصریح
کردہ و خود حضرت شیخ آن را نقل کردہ حاشا کہ در کلام حضرت مجدد رضی اللہ عنہ دعوی مساوات[53]
و برابری با انبیا علیہم الصلوۃ والسلام واقع شدہ باشد حضرت غلام علی شاہ صاحب فرماید
بدانکہ آیہ شریفہ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَهٗ جماعت اصحاب را مرید حضرت حق سبحانہ می فرماید و آیہ
شریفہ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ نیز اصحاب کرام را مرید حق تعالے می فرماید پس آنچہ از آیات
ثابت شود جاے اعتراض چرا گردد انتہی **قال** و تفرقہ و تفصیل باعتبار خادمی و مخدومی
و اصالت و فرعیت نیز باطل و عاطل **اقول** این تفرقہ باعتبار مخدومی و خادمی و اصالت
و فرعیت ضروری است کہ انکارش از انکار بدیہیات است ہر کہ پیر است و فیض از حق گرفتہ
بر خلق پاشیدہ مخدوم است و در ایصال فیض اصل است و مرید خادم و در اکتساب فیض
فرع مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی رحمۃ اللہ علیہ درین باب جوابے کہ تحریر ساختہ قایل وحدت
می فرماید کہ رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم را مخدوم و اصل نداند و خود را خادم و فرع نہ پندارد
اگر این تفرقہ باطل است پس لازم می آید کہ فیض انبیا عقیم باشد و بدیگرے نرسد وَهُوَ بَاطِلٌ عِنْدَ

[51] حق تعالی جل شانہ فرماید وتلک الامثال نضربها للناس لعلهم يتفكرون ۱۲ [52] مثال نور او در یچہ ایست کہ
در وے چراغ باشد. [53] و آنچہ در کلام اقطاب کلامی واقع شود ان را بر مساوات یا ترقی محمول نباید فرمود حضرت غوث
انام فرماید [54] انا کنت مع نوح با علی سفینۃ ÷ بجار او طوفانا علی کف قدرتی ÷ و کنت و ابراہیم ملقی بنارہ
÷ و ما بردا النیران الا بہ عونی ای آخر القصیدہ ۱۲ [55] این باطل است نزد تمامی اہل اللہ ۱۲

جَمِیعِ اَهْلِ اللہِ انتہی **قال** واز زبان بعض مہدویہ شنیدہ شدہ است کہ ہر کمالے کہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم داشت در سید محمد مہدی نیز بود فرق ہمین است کہ آنجا باصالت بود و اینجا بہ تبعیت رسول بجائے رسیدہ کہ ہمچو او شدہ واین بعینہ مقولہ ایشان است **اقول** این بنا رفاسد بر فاسد است از تحریرات سابقہ ظاہر است کہ نسبتے کہ خادم را با مخدوم باشد ہرگز مقتضی مساوات نیست و خود از مہدی این چنین اقوال منقول نیست علامہ معین الدین عبید اللہ الملقب بالخلیفہ الخویشگی الچشتی در کتاب معارج الولایت فی مدارج الہدایۃ می نگارد سید محمد مہدی نام پدر او یوسف است واصل او از جیون پور است مرید و خلیفہ شیخ دانیال است واز اولیا مسلوب الحال و صاحب سکر بودہ در حالت سکر چنانکہ بعضے اکابر اَنَا اللہُ وَاَنَا الْحَقُّ وَسُبْحَانِی وَقَدَمِی عَلٰی رَقَبَۃِ کُلِّ وَلِیٍّ وامثال آن گفتہ وے درین حال اَنَا مَهْدِیٌّ[1] فرمودہ ودر حالت افاقہ چنانکہ اکابر از دعوی الوہیت استغفار کردہ وگفتہ وَاِنْ قُلْتُ سُبْحَانِی فَاَنَا مَجُوْسِیٌّ[2] فَاقْطَعْ زُنَّارِیْ وَاَقُوْلُ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللہُ او نیز از دعوے مہدیت تائب شدہ و مہدی موعود اقرار نمودہ چنانکہ نزد اکثر از اکابر این مقدمہ بدیہی است فاما جمعی از جہلا کہ در زمان سکر حاضر بودہ و زمان صحو را ادراک نہ نمودہ معاودت او را اعتبار نکردہ و بر سخن اول اصرار نمودہ او را مہدی موعود دانند و طایفہ از جہال کہ معنی سکر و صحو اولیاء اللہ ندانند گفتہ کہ سخن سکر را اعتبارے نیست بلکہ وی در زبان صحو مدعی این معنی شدہ ودعوی خود را باثبات رسانیدہ است واین محض افترا و بہتان است کہ بر آن سید بیچارہ بستہ اند انتہی اگر عقیدت مہدویہ حسب تفریح حضرت شیخ تسلیم کردہ شود پس می گوییم کہ حاشا از کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ این چنین دعوے یافتہ شود معلوم نمی شود کہ از کجا مقولہ مہدویان بعینہ مقولہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ فہمیدہ شد **قال** وچنین شنیدہ می شود کہ شیعہ نیز در شان ائمہ اثنا عشر رضوان

---

[1] من مہدی ام ۱۲ [2] اگر سبحانی گفتم پس آتش پرستم پس زنار خود می شکنم و مے گوییم لا الٰہ الا اللہ ۱۲

الله تعالے علیہم اجمعین می گویند که ایشان شاگرد پیغمبر اند صلے الله علیه وسلم بمرتبه اُستادی رسیده **اقول** شاید مقوله شیعان ہمچنان باشد مگر حضرت مجدد رحمة الله علیه نه نفس نفیس خود را ہم پله پیغمبر علیه الصلوٰة والسلام می داند و نه کدامی از ارادتمندان چنین عقیده نسبت وی دارد **قال** بر ہر تقدیر این خادم را باید حق نعمت شناخت و نزد مخدوم جز به بندگی و نیاز دم نزند و دعوی مساوات نگیرد **ع** اے ایاز آن پوستین را یاد دارش **اقول** ہرگاه بخیال حضرت شیخ در مطالب عالیه گنجایش تمثیلات و تقریرات نبود پس از خادم و مخدوم چرا حرف زده چرا حکایت ایاز را بیاد آورده فاما در نفس صحت این کلام شبه نیست **قال** و مثال این خادم با این مخدوم که دم از برابری میزند و گستاخی میکند حال آن غلام است که ہمراه خواجه که مقرب درگاه سلطان بود در مجلس سلطان رفت پس خواجه بمجلس قرب نشست و غلام نیز آنجا باستاد و چون خود را در مجلس بادشاه با خواجه یکجا دید بنازید و مغرور گشت و از بس بے خردی و بیتابی که رسم غلامان است خود را گم کرد با خواجه ہمسری و برابری گرفت و گفت من ہم ہمچنین بادشاه و مقرب درگاه اویم و ندانست که ہمچنان که نخست نزدیک سلوک طریق که قرب و وصول بوساطت و طفیل خواجه بمجلس بادشاه رسید و وی واسطه بود الآن که قرب و وصول حاصل شده است نیز واسطه است ولیکن از غایت غرور و بے خردی و کم فکری وجود وساطت از نظر وے ساقط شده و در حیطه کفران نعمت افتاد **اقول** جواب این تقریر را برین کلام قل و دل حضرت مولانا شاه عبد العزیز دہلوی رحمة الله علیه ختم کنم که ہمه وہم خود است ہیچ خادم باین صفت موجود نیست انتہی **قال** — و اینجا ہم ہمین جواب بجاد مخدوم می زاده اند این سخن ہیچ فائده نمی کند جز فرق به تبعیت و اصالت اما دعوی ہمسری و برابری لازم ہمین این کلام است بلکه دعوی ہمسری و برابری از خادم و تابع نامقبول و نامسموع تر است **اقول** الحق دعوی ہمسری و برابری از خادم و تابع نامقبول و نامناسب تر است خصوص با سرور انبیاء محمد مصطفے صلی الله علیه وسلم که الحاد و زندقه و کفر اکبر است لیکن از ہیچ تحریر و تقریر حضرت ایشان دعوی ہمسری و برابری مستفاد نشده کما مر غیر مرة [illegible]

ھ چنانکه چند بار گذشته

انیجاکه احدے از عقلا از مقوله بالا برابری و همسری کنی و ادعوی لازم هین عام ازین
که بالمعنی الاعم باشد یا بالمعنی الاخص نظری است محتاج بدلیل و بیش ازین بطلان لزوم کرده
شد پس این امر محمول است بر عدم فهم معنی لازم بین کما لایخفی علی ارباب المعقول ه

تو مهربان نه شدی ورنه آنچه در دل بود		هزار بار فزون زان از زبانم رفت ۞

قال عجب آنکه فرموده اند که بر خوان این دولت ... ام اما خوانده نباید ام
هر چند تابعم اما از اصالت بے بهره نیم آنچه معنی دار طفیلی ... کس ... گویند که ناخوانده
بیاید و تبعیت ضد اصالت است و اجتماع ضدین محال **اقول** ... هر دو فرق ها بالذات
و با التبع است یعنی طفیلی بالذات بوده ام و مدعو بالعرض ... ام و اصیل بالعرض
و میان هر دو تبعیت فرق ها است و تقریر رفع اجتماع ... است که ... طفیلی
که عزت دار داز برائے خوشنودی ضیف می خوانند **قال** ... تابعم و بوجہ
اصیل این سخن معنی محصلی ندارد و یا نخست در وقت سلوک ... پیر و مرید بوده ام اکنون بعد
از وصول بمرتبه اصالت رسیده ام و بسر خود م و همه وسائل و وسایط که بودند ساقط شدند و
از میان بدر رفتند چنانکه اسباب ترتیب خود را معدات تشبیه داده اند و پیش ازین مرید
محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم یا مرید یکے از خاصه گان درگاه وے بودم اکنون مرید خدام
بیواسطه و ارادت من با الله تعالی قبول وسائط نمی کند و ارادت من بے واسطه با الله تعالی است
من هم مرید محمد رسول الله ام باعتبار سابق و هم هم پیره اویم بحکم حال لتعالی الله از تصور این معنی و تکلم
باین کلام موی بر بدن اعتقاد و اخلاص مسلمانے میخیزد سبحانک هذا بهتان عظیم است این کلام و
بغایت شنیع است این مرام **اقول** این تحاشی از عدم فهم کلام متکلم است پیش ازین معنی
کلام بتوضیح تمام برنگاشته ام درین تقریر غلطی صریح این است که حضرت معترض می نگارند اکنون
مرید خدام بے واسطه حالانکه این معنی مرید نیست بلکه معنی مراد است حضرت معترض در معنی
مرید و مراد خلط ملط می کنند حالانکه او معنی مرید و مراد برنگاشته اند و مراد را بے واسطه انگاشته

کاش اگر در معنی مرید و مراد باسعان نظر ملاحظہ می فرمود ازین چنین غلطی فاش مصون می ماند مندشار آن نقل بالمعنی است معہذا در ہیچ جا در کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ مرید بے واسطہ تحریر نشدہ نہ از کلامش مستفاد است و آنچہ تحریر فرمودہ من ہم مرید رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ام باعتبار سابق و ہم ہم پیرہ ادیم بحکم حال تقید سابق و حال از اختراعات حضرت معترض است البتہ این معنی از حضرت معترض باعث صدگونہ اعجاب است تعالی اللہ از تصور این معنی و تکلم باین کلام موے بر بدن اعتقاد و اخلاص می خیزد بخدا سوگند بس عظیم است این کلام بغایت شنیع است این مرام ؎

درد دل گفتم تغافل کرد خواری را بہ بین	گریہ کردم خندہ زد بے اعتباری را بہ بین
صبر کردم سر کشید و شور سر کردم رمید	شکوہ کردم رنجہ شد ناسازگاری را بہ بین

مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی رحمۃ اللہ علیہ فرماید بدیہی است کہ دخل پیغمبر و مرشد در فیض کسبی است نہ در فیض وہبی یَدُلُّ عَلٰی ذٰلِكَ[۹] مَا قَالَهٗ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا نَحْمَدُ اللّٰهَ وَلَا نَحْمَدُ اَحَدًا انتہی **قال** راہ راست آنست کہ اعتقاد کنند و بگویند کہ ہمہ مریدان حضرت رسول اللہ اند صلی اللہ علیہ وسلم و رسول مرید خدا است جل جلالہ از حق فیض می گیرد و بخلق میرساند معنی نبوت و رسالت این است **اقول** ظاہراً درین کلام تحاشی است از اطلاق مرید اللہ و مراد اللہ و این معنی مبنی است با صطلاح صوفیہ ہر کہ از اصطلاح صوفیہ واقف است نیک میداند کہ این از مراتب کملین اولیاء اللہ است رضی اللہ عنہم پس چنانکہ مرید رسول اللہ گفتن جائز است ہمچنان مرید اللہ و مراد اللہ و آنچہ حضرت معترض گفتہ ہرگز راہ راست نیست بلکہ راہ راست این است کہ چنانکہ حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم را مرید اللہ گویند ہمچنان مراد اللہ بنسبت وی صلی اللہ علیہ وسلم انتقاص ہرگز زیبا نیست اعتقاد باید داشت کہ سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم جامع جمیع صفات انسانی و ملکوتی بودہ اند **قال** ہیچ کس را بے وساطت وی صلی اللہ علیہ وسلم راہ نیست بسوی خدا و در درگاہ وے جائی نہ خواہ در وقت سلوک یا بعد از وصول **اقول** این کلام فی الجملہ منافاتے دارد

[۹] دلالت می کند برین آنچہ حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا گفتہ کہ حمد می کنیم اللہ تعالی را و حمد نمی کنیم ہیچ یکی را

از تقریرے که حضرت شیخ در رساله تبیین الطریق لاہل الارادة بالتزام وظایف الخیر والعبادة ـ
بدین عبارت نگاشته اما احتیاج مردم بمرشد واستاد پس از برای تسہیل طریق وسرعت وصول
است وسلوک طریق بے مرشد واستاد اگر توفیق رفیق گردد فی الجملہ ممکن ہست بموجب
قوله تعالے وَالَّذِیْنَ جَاهَدُوْا فِیْنَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلَنَا لکن به تعب شدید و
مدت طویل وهو نادر جدا والله اعلم انتہی وتحقیق مقام این است که اگر از وساطت تبعیت مراد
باشد در صحت این کلام شبه نیست و اگر حیلولت مقصود باشد پس در فیض وہی حیلولت نمی باشد
والا فیض وہبی نخواهد بود قال دیگر اطلاق سلسله در ارادت الله تعالی که بے واسطه غیری
است عجب واقع شده است اطلاق سلسله در جای مناسب است که بوسائط باشد ظاہرا
سهو قلم ہست یا الطریق مشاکلت است این سخن طالب علمی ہست وَالْاَمْرُ فِیْ ذٰلِكَ سَهْلٌ
اقول جواب اشکال بدو وجه گزارش می رود اول آنکه از تقریرات سابقه اطلاع کافی داده
شده است که درین محل از عدم توسط عدم حیلولت مقصود است و این عدم توسط را توسط تبعی تبعیت
لازم الوجود ہست و توسط بمعنی تبعیت از وسایط چاره نیست پس لفظ سلسله را مناسبتے خاص باشد دوم آنکه اینجا
استعاره تخییلیه است ارادت را بابیات تشبیه دادند و سلسله را با و اثبات کردند درین صورت
ضرورت وسائط نیست و این چنین استعارات متعارف است آیات قرآنی ازین مالامال است
حق تعالے جل شانه فرماید فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوْعِ وَیَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِیْمٍ
وَغَیْرُ ذٰلِكَ مِنَ الْاٰیَاتِ اَلْکَثِیْرَةِ یای حال اعتراض طالب علمی کار طالب علم ہست سخن از تصوف
راندانی بود این ہوس در دل باقی است ؎

نه خفت خسرو مسکین درین ہوس شب ہا	که دیده در کف پایت نهد بخواب رود

قال و گفته اند که ید من نائب یدالله است این فرع و نتیجه ارادت الله است چه ید مرید
نائب ید پیر می باشد اما تلوح می افتد بقول حق سبحانه اِنَّ الَّذِیْنَ یُبَایِعُوْنَكَ اِنَّمَا یُبَایِعُوْنَ
اللّٰهَ اَلْاٰیَة واین به حقیقت وقتے راست آید که بر وے اینهما رمیت اذ رمیت

سلسله نقشبندیه [illegible]

درراه من بتمام ایشان باراه خود ۱۲

درین سهل ست

ماینا بیعت سمی کنند بیعت الله تعالی را

که کسے [illegible] ید الله فوق ایدیهم کار الله ایشان [illegible] ۱۲

لیکن اللہ ذکری مترتب گردد که بیک مشت خاک لشکری را منهدم گرداند و بے آن حکایت زبانی بیش نیست **اقول** آنچه گفته شد چه ید مرید نایب پیرمی باشد بدو وجه صحیح نیست اول آنکه حضرت شیخ از مرید معنی متعارف مراد داشته نه مصطلح متصوفین حالانکه در کلام حضرت مجدد رحمه الله مصطلح صوفیه مراد است پهنا درین مقام مراد باید گفت نه مرید دوم آنکه وجه انابت حسب مذاق اہل فن فنا و بقا است در فصل الخطاب از ترجمه عوارف منقول است فنا عبارت است از نهایت سیر الی الله عزوجل و بقا عبارت است از بدایت سیر فی الله سبحانه و سیر الی الله سبحانه وقتے منتہے گردد که بادیه وجود را بقدم صدق یکبارگی قطع کند و سیر فی الله عزوجل آنگاه محقق شود که بنده بعد از فنائے مطلق در عالم اتصاف باوصاف الٰہی و تخلق باخلاق ربانی ترقی نماید انتہے پس ہرگاه مرتبه فنا و بقا حاصل گردد دست وی نایب مناب ید الله باشد۹

آنراکه فنا شیوه و فقر آئین است	نه کشف و یقین نه معرفت نه دین است
رفت او زمیان همین خدا ماند خدا	الفقر اذا تم هو الله این است۹

در حالت فنا دوئے برخیزد۵

زینسان که بقائے خویشتن میخواهی	از خرمن هستیت جو ے کے کاهی
تا یک سرِ موز خویشتن آگاهی	گردم زنی از راهِ فنا گمراهی

در رساله مشاهدة الانوار بین التجلی والاستتار خود حضرت شیخ در میان عابد و معبود و قاصد و مقصود و طالب و مطلوب و محب و محبوب فرق را دور نموده حیث قال آنها عنوانات دیگر که طالب و مطلوب و محب و محبوب است بقین حکم نتوان کرد که طالب کیست و مطلوب که و محب کیست و محبوب کدام ہر دو ہم طالب اند و ہم مطلوب و ہم محب اند و ہم محبوب بوجہے او طالب

له۹ فقر ہرگاه تمام شد آن الله ست ۱۲ له۵ در کشف المحجوب از شبلی رحمه الله منقول است صوفی آن بود که اندر دو جهان ہیچ چیز نه بیند بجز خدای عزوجل و از علی بن بندار صیرفی نیشاپوری منقول است تصوف آن بود که ظاہر و باطن خود را نه بیند و جمله بر حق را بیند ۱۲

دا این مطلوب و در مرتبه دیگر او مطلوب این طالب وی بگزار که حقیقت یکی است مَنْ[۵۱]
يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ وَ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ زیاده برین چه گویم کفرهای حقیقی در سینه درین
باب مضمر است که اگر آن را بیرون افگنم صد ایمان مجازی ازان بر رشک آید اسرار در پرده بهتر
و ناگفته به انتهی آنچه ذکر تلویح نموده شد صریح خطا است که نزول آیت در باب دیگر است یعنی
هرگاه غزوه حدیبیه پیش بود آن حضرت صلی الله علیه وسلم از صحابه رضی الله عنهم که یک هزار
چهار صد بودند بیعت گرفت بعضی صحابه رضی الله عنهم برین امر بیعت کردند که با جنگ خواهیم کرد
تا آنکه قتل شویم و برخی برین امر که از جنگ فرار نخواهیم کرد قَالَ اِبْنُ عَبَّاسٍ[۵۲] رض يَدُ اللّٰهِ بِالْوَفَاءِ لِمَا
وَعَدَهُمْ مِنَ الْخَيْرِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ در تفسیر ابی سعود رومی مذکور است اِنَّ الَّذِيْنَ[۵۳] يُبَايِعُوْنَكَ اَیْ
عَلٰى قِتَالِ قُرَيْشٍ اِنَّمَا يُبَايِعُوْنَ اللّٰهَ يَعْنِيْ اَنَّ مُبَايَعَتَكَ هِيَ مُتَابَعَةُ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ لِاَنَّ الْمَقْصُوْدَ
تَوْثِيْقُ الْعَهْدِ بِمُرَاعَاةِ اَوَامِرِهٖ وَنَوَاهِيْهِ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ يَعْنِيْ اَنَّ عَقْدَ
الْمِيْثَاقِ مَعَ الرَّسُوْلِ كَعَقْدِهٖ مَعَ اللّٰهِ تَعَالٰى مِنْ غَيْرِ تَفَاوُتٍ
بَيْنَهُمَا كَقَوْلِهٖ تَعَالٰى مَنْ يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ
انتهی مختصرا در تفسیر کبیر مذکور است يَدُ اللّٰهِ[۵۴] بِمَعْنٰى نِعْمَةِ اللّٰهِ عَلَيْهِمْ فَوْقَ اِحْسَانِهِمْ
اِلَى اللّٰهِ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ اَیْ نُصْرَتُهٗ اِيَّاهُمْ اَقْوٰى وَاَعْلٰى مِنْ نُصْرَتِهِمْ اِيَّاهُ

---

۵۱ هرکه اطاعت کرد رسول را پس اطاعت کرد الله تعالی را ۱۲ ۵۲ ابن عباس رضی الله عنهما گوید که آنچه الله تعالی با ایشان
وعده خیر کرده دست او برای وفا بر دست ایشان است ۵۳ کسانیکه بیعت رسول الله صلی الله علیه وسلم بر قتال
قریش می کنند ایشان بیعت الله تعالی می کنند یعنی متابعت رسول متابعت الله تعالی است زیرا که مقصود
استحکام عهد است بمراعات اوامر و نواهی وی تعالی ید الله فوق ایدیهم یعنی عقد پیمان از رسول الله صلعم
چنان است که با الله تعالی شده درین هر دو هیچ فرق نیست الله تعالی فرماید هرکه اطاعت کرد رسول را پس اطاعت کرد
الله تعالی را ۱۲ ۵۴ معنی ید الله این است که نعمت الله تعالی بر ایشان زیاده از احسانی است که از ایشان
ظاهر شده و نصرت و مدد الله تعالی بر ایشان زیاده تر است از نصرت ایشان که می کنند ۱۲

انتہے مختصراً ازین تقریر ظاہر است کہ سوق آیت در امر دیگر است وکلامے کہ در آن ہیرود
چیزے آخر فرشتان بینہا وآیہ وَمَا رَمَیْتَ اِذْ رَمَیْتَ بے محل ذکر کردہ شدہ زیراکہ بیعت
کنندگان صحابہ اند رضی اللہ عنہم درامی مشت خاک سرور عالم بودہ اند صلے اللہ علیہ وسلم
انچہ ذکر اضمار کفرہا بیان فرمودہ شد از حضرت شیخ رحمہ اللہ این چنین تحریر در ورطۂ حیرت انگندہ

گلہ در پیش صبا زان گل رعنا کردم ۞	اگرے داشت دلم غنچہ صفت وا کردم

قال اکنون بمعارف وحقایق کہ در تحقیق این دعاوے نوشتہ اند دست زدہ دفع
این خلجانات وشبہات کنیم ومن اللہ الاستعانۃ والتوفیق **اقول** انچہ پیشتر ازین
نگاشتہ ام اگر دران تامل کافی رود در دفع تمامی خلجانات وشبہات ہا استکفل خواہد بود دیگر چون
حضرت شیخ رحمہ اللہ دست بدامان مکتوب صد وبست ویکم از جلد ثالث زدہ ایرادات کردہ است
پس چنان مناسب دانم کہ عبارت مکتوب را اولا نقل کنم سپس بر ہر ایراد را ذکر کردہ بدفع ان کوشم

ببینیم کہ تا کرد گار جہان ۞	درین اشکار اچہ دارد نہان

عبارت مکتوب این است اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی[۵۱]
صحیفہ گرامی کہ از روے شفقت ومہربانی نامزد این فقیر ساختہ بودند بمطالعہ آن مشرف
گشت اندراج یافتہ بود کہ عزیزے بر عبارت مکتوبے کہ در اجمیر نوشتہ بودے اعتراضہا
دارد در حل ان باید نوشت وبعضے از یاران چون تعین مواضع اشتباہ نوشتہ بودند
باندازۂ ان چند مقدمہ در حل آن اشتباہ نوشتہ آمد وَاللّٰہُ سُبْحَانَہُ الْہَادِیْ اِلٰی
سَبِیْلِ الرَّشَادِ[۵۲] مخدوما مکرما سیر مرادی وسیر مریدی امرے است کہ بوجدان صاحب آن سیر
تعلق دارد والزام امرے نیست کہ بغیر تعلق داشتہ باشد پس حجت وبرہان بر اثبات
آن طلبیدن گنجایش ندارد ومع ذلک کسے راکہ حضرت حق سبحانہ قوت قدسیہ دادہ است
اگر وے احوال واوضاع صاحب آن سیر نیک ملاحظہ نماید وفیوض وبرکات وعلوم ومعارف

---

۵۱ ستایش مر خدای راست وسلام بر بندگان او کہ برگزیدہ اند ۱۲ ۵۲ اللہ تعالی نمایندہ است راہ راست را ۱۲

الٰہی جل شانہ کہ او بان ممتاز است مشاہدہ کند تواند بود کہ حکم بسیر مرادی او نماید وہیچ محتاج بدلیل نبود در رنگ آنکہ بعد از ملاحظہ قرب و بعد و مقابلہ و اجتماع کہ قمر را باشمس است حکم کند کہ نور قمر مستفاد از نور شمس است اگرچہ این معنی بر غیر ارباب حدس حجت نبود و نیز حضرت خواجۂ ما قدس سرہ در اوایل حال سیر این فقیر را سیر مرادی مقرر فرمودہ بودند شاید یاران ہم این معنی را از ایشان شنودہ باشند و این ابیات مثنوی مطابق حال فقیر دانستہ می خواندند ؎

عشق معشوقان نہان است و ستیر	عشق عاشق با دو صد طبل و نفیر
لیک عشق عاشقان تن زہ کند	عشق معشوقان خوش و فربہ کند
وز مرادان ہر کہ واصل گشتہ است	او براہ اجتبا ے رفتہ است

راہ اجتبا مخصوص بانبیا نیست علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات صاحب عوارف قدس سرہ در بیان مجذوب سالک و سالک مجذوب بتصریح باین معنی فرمودہ است و راہ مریدان را راہ انابت و راہ مرادان را راہ اجتبا گفتہ قال اللہ تعالےٰ اَللّٰہُ یَجْتَبِیْٓ اِلَیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَیَھْدِیْٓ اِلَیْہِ مَنْ یُّنِیْبُ آری راہ اجتبا بالاصالت مخصوص بانبیا است علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات و امتان را در رنگ سائر کمالات بہ تبعیت ایشان است نہ آنکہ اجتبا مطلقا مخصوص بانبیا است علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات و امتان را ازان اصلا نصیب نیست کہ آن غیر واقع است مخدوما وصول فیوض ہر سالک را بتوسط و حیلولت خیر البشر علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام تا زمانے است کہ حقیقت آن سالک کہ محمدی المشرب است بحقیقہ محمدیہ منطبق نگشتہ است و بان متحد نہ شدہ و چون بکمال متابعت بلکہ بمحض فضل در مقامات عروج این حقیقت را بآن حقیقت اتحادی حاصل شد توسط بر خاست چہ توسط و حیلولت در مغائرت است و در اتحاد متوسط و متوسط و حاجب و محجوب نبود آنجا کہ اتحاد است معاملہ بشرکت است اما چون سالک تابع و الحاقی و طفیلی است از قبیل شرکت خادم بود با مخدوم و آنکہ گفتیم کہ حقیقت

ورا با حقیقت آن سرور علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام انطباقے واتحادی پیدا می شود
بیانش آنست که حقیقت محمدی علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام جامع جمیع حقایق است و
آن را حقیقة الحقایق گویند وحقایق دیگران در رنگ اجزاانند مراو را با جزئیات زیراکه اگر محمدی
المشرب است حقیقت سالک در رنگ جزئی است مرآن کلی را ومحمول است بروی وحقیقت
غیر محمدی المشرب در رنگ جزاست مرآن کل را وغیر محمول است بروی واین حقیقت
محمدی المشرب اگر اتحادے در عروج پیدا شود با حقیقت پیغمبری خواهد بود که این بر قدم
اوست ومحمول برآن حقیقت خواهد شد وشرکتے در کمالات مناسبت او را پیدا خواهد کرد
لیکن از قسم شرکت خادم بود با مخدوم چنانچه گذشت وچون این جزئی را بعلاقه کمال متابعت
بلکه بمحض فضل محبت خاص بکلی خود پیدا مے شود وشوق وصول آن دامنگیر او میگردد
وآن قید که کلی را به جزئی آورده بود بفضل خداوندی جل شانه رو بزوال می آرد وبتدریج
بعد از زوال این جزئی را بآن کلی انطباقے واتحادے حاصل می شود وآنکه گفتیم محبت خاص
پیدا می شود در رنگ آنکه بمحض فضل این فقیر را پیدا شده ودر غلبات آن محبت می گفت که محبت
من بحضرت حق سبحانه از آن جهت است که او تعالے رب محمد است صلی الله تعالی علیه وآله
وسلم ومیان شیخ تاج ویاران دیگر ازین مقوله تعجب میکردند انکار هم که از خاطر شما هم نرفته باشد
وتا این قسم محبت پیدا نه شود الحاق واتحاد چگونه متصور بود ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ
وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ وحقیقت توسط وعدم توسط را بیان می نماید نیک استماع فرمایند طریق
جذبه را چونکه کشش از جانب مطلوب است وعنایت الٰهی جل شانه متکفل حال طالب است چار
قبول وساطت نمی کند ودر طریق سلوک چونکه انابت طالب است از وجود وسائط چاره نبود
ودر نفس جذبه هر چند وسائط درکار نیست اما تمامی جذبه منوط بسلوک است که اگر سلوک که
عبارت از اتیان شریعت است از توبه وزهد وغیرها با جذبه منضم گردد جذبه ناتمام وابتر
است بسیارے از هنود وملاحده را دیده ایم که جذب دارند اما چونکه بمتابعت صاحب

له این بخشش خدا است می دهد هر کرا می خواهد الله تعالی صاحب بخشش کبیر است

ع بازگشت ... متکفل ... [illegible]

شریعت علیه وعلی آله الصلوة والسلام متحلی نگشته اند خراب وابتر اند وغیر از صورت جذب
نصیبی ندارند سوال حصول جذب بنحوی از محبوبیت می طلبد پس کفار را که اعداء الله اند نصیب
از جذب چگونه تجویز نموده اید جواب تواند بود که بعض از کفار بنحوی از معنی محبوبیت داشته
باشند که باعث حصول جذب شان شده باشد و چون آنرا بمتابعت صاحب شریعت علیه و
علی آله الصلوة والسلام متحلی نساختند خاسر و مخذول ماندند و آن جذبه غیر از حجت برایشان
درست نکرده که اسلام استعداد شان بوده که بجهل و عناد آنرا از قوه بفعل نه آورده اند وما ظلمهم
ظلمهم الله ولکن کانوا انفسهم یظلمون و در طریق جذبه اگر بتوسط متابعت صاحب شریعت
علیه وعلی آله الصلوة والسلام که عبارت از سلوک است وصول بمطلوب میسر شود بی واسطه
شیخ بیان دیگر امری خواهد بود گفته اند لو دلیتم بحبل لوقعتم علی الله یعنی اگر رشته
شوید بحضرت حق سبحانه و رسانیده شوید باطن البطون هر آئینه در میان شما و در میان
حق جل وعلا حیلولت و حجاب امری نخواهد بود شاید که بخاطر شریف شما هم مانده باشد که حضرت
خواجه ما قدس سره می فرمودند که وصول از راه معیت که حق را جل سلطانه با بنده است اگر میسر
شود ناچار بی توسط امری خواهد بود که مناسب معیت است و اگر واسطه است در سلسله تربیت
است که عبارت از سلوک است و راه معیت یکی از طرق جذبه است و حدیث المرء
مع من احب علی صاحبه الصلوة والسلام نیز تائید این معنی می فرماید زیرا که مرد را با محبوب
خود چون معیت به ثبوت پیوست واسطه مرتفع گشت اجتماع فرمایند هر ظل را با اصل خود شاهراه
است و هیچ چیز در میان شان حائل نیست اگر بعنایت خداوندی جل شانه ظلی را با اصل
خود میلی پیدا شود و کششی باو هویدا گردد بدولت متابعت صاحب شریعت علیه وعلی
آله الصلوة والسلام آن ظل را با آن اصل وصولی والحاقی حاصل آید هر آئینه بی حیلولت
امری خواهد بود و چون آن اصل اسمی است از اسماء الهی جل شانه ناچار در میان اسم
و مسمای او حائلی نخواهد بود و وصول ظل ازین راه باصل که مسمای آن اسم است بی

توسط امرے خواہد بود و ایضا ہر کہ واصل حضرت ذات است تعالی بوصول بے چونی توسط و حیلولت امرے در حق او مفقود است ہرگاہ در صورت وصول بحضرت ذات سبحانہ حیلولت و حجابیت صفات واجبی جل سلطانہ مرتفع گردد و حیلولت و حجابیت غیر صفات چہ گنجایش دارد **سوال** صفات واجبی را جل شانہ ہرگاہ انفکاکے از حضرت ذات او تعالی جائز نباشد ارتفاع حیلولت صفات از میان واصل و موصول البتہ بچہ معنی بود **جواب** سالک را چون وصول و تحقق باصل خود کہ اسمی است از اسمای الہی جل شانہ و آن سالک ظل اوست حاصل گردد ہر آئینہ در میان حضرت ذات تعالی ہیچ توسطے و حیلولتے نخواہد بود چنانچہ در میان اسم و مسماے او حیلولت امری کائن نیست پس نہ ارتفاع لازم امد و نہ انفکاک مثل این تحقیق گزشتہ است در میان اتحاد حقیقت سالک و حقیقت محمدی علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام و نیز شمہ ازین بیان در بیان وصول ظل باصل ہم گزشتہ **تنبیہ** سادہ لوحے ازین عدم توسط کہ در طریق جذبہ و غیرہا گفتہ شدہ است استغنای از تبعیت خیر البشر علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام گمان نبرد کہ ان کفر و الحاد و زندقہ است و انکار است از شریعت حقہ او علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام و بالا گزشتہ است کہ جذبہ بے توسط سلوک کہ عبارت از اتیان شریعت است علی صاحبہا الصلوۃ والتحیہ ابتر و ناتمام است و نقمت است کہ بصورت نعمت برآمدہ و صحبت را بر صاحب جذبہ ناتمام تمام کردہ بالجملہ بکشف صحیح و الہام صریح نیز بیقین پیوستہ است و ہیچ دقیقہ از دقایق این راہ و ہیچ معرفتے از معارف این قوم بے واسطہ و بے توسط متابعت او علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام میسر نیست و منتہی را در رنگ مبتدی و متوسط فیوض و برکات این راہ بے تبعیت و بے طفیل او حاصل نہ

محال است سعدی کہ راہ صفا	توان رفت جز در پے مصطفٰے

افلاطون از بے خردی صفاے کہ در نفس خود از ریاضت و مجاہدات یافت خود را از بعثت انبیا علیہم الصلوۃ والتسلیمات مستغنی دانست گفت نَحْنُ قَوْمٌ مُّهَذَّبُوْنَ لَا حَاجَةَ بِنَا اِلٰی

[Marginal handwritten note, partly legible: نزد من است ...]

مزید بیان آنکہ دانست کہ این صفا کہ بریاضات بے توسط متابعت انبیا حاصل شدہ است علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات حکم آن دارد کہ مس سیاہ را زر اندود سازند یا زہر را بہ شکر غلاف کنند متابعت انبیا راست علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات کہ حقیقت مس را منقلب گردانیدہ زر خالص سازد و نفس را از امارگی بہ اطمینان آرد حکیم مطلق جل وعلا بعثت انبیاء و وضع شرائع اینہا را علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات از برای تعجیز و تخریب امارہ مقرر ساختہ است و خرابی او را بلکہ اصلاح او را در غیر متابعت این بزرگواران نداشتہ علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات اگر ہزاران ریاضات و مجاہدات بے متابعت این بزرگواران علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات کردہ شود سر موے از امارگی او کم نگردد بلکہ از دیاد سرکشی او نماید مصرعہ

	ہر چہ گیرد علتے علت شود	

ازالۂ مرض ذاتے او منوط بشرائع انبیا است علیہم الصلوٰۃ والتحیات و بدونہا خرط القتاد باید دانست کہ جذبہ را ہر چند از سلوک چارہ نیست مقدم باشد جذبہ بر سلوک یا موخر اما فضل مر تقدیم جذبہ راست کہ سلوک خادم اوست و در تاخیر جذبہ سلوک مخدوم اوست کہ بدولت سلوک او را جذب میسر شدہ است و در تقدیم جذبہ نہ این چنین است کہ او بالذات مطلوب و مدعو است لہذا این مراد آمد و آن مرید و رئیس مرادان و رئیس محبوبان محمد رسول اللہ صلے اللہ تعالے علیہ وعلے الہ وسلم کہ مقصود ذاتی و مدعو اولے ازین دعوت اوست علیہ وعلے الہ الصلوٰۃ والسلام و دیگران را بہ طفیلی او طلبیدہ اند مرادان باشند یا مریدان لَوْلَاہُ لَمَا خَلَقَ اللّٰہُ الْخَلْقَ وَلَمَا اَظْہَرَ الرُّبُوْبِیَّۃَ کما ورد چون دیگران ہمہ طفیلی او باشند و او مقصود اصلی ازین دعوت بود علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ناچار ہمہ محتاج او باشند و بتوسط او فیوض و برکات اخذ نمایند علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام و باین معنی اگر ہمہ را آل او گویند گنجایش دارد علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام کہ ہمہ پس رو او یند و بے توسط او کمال اخذ نمایند چہ ہر گاہ وجود شان بے توسط وجود او صورت نہ بندد کمالات دیگر خود کہ تابع وجود

ف ترجمہ: اگر تخلیق سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم منظور نظر باری تعالی سبحانہ بود اللہ تعالے خلق را پیدا نمی کرد و ربوبیت خود ظاہر نمی کرد ۱۲

اندبے توسط او چه صورت دارند علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام بلے محبوب رب العالمین
چنین باید استماع فرمایند مکشوف گشته است که محبوبیت او علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام
بآن محبت واجبی جل شانه کائن است که بذات بحت او تعالیٰ بے ملاحظه شیون واعتبارات
تعلق گرفته است وحضرت ذات تعالیٰ بآن محبت محبوب گشته بخلاف محبوبیت دیگران که
بآن محبت کاین است که تعلق بشیون واعتبارات دارد متلبس باسماء وصفات است یا
بظلال اسماء صفات علیٰ تفاوت الدرجات

۵	فَاِنَّ فَضْلَ رَسُوْلِ اللّٰهِ لَیْسَ لَهٗ		حَدٌّ فَیُعْرِبَ عَنْهُ نَاطِقٌ بِفَمٍ

علیه وعلی جمیع اخوانه من الانبیاء والمرسلین والملائکة المقربین الصلوٰة والتسلیمات والتحیات
والبرکات تحقیق این مقام آن است که توسط آن سرور کائنات علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام
بدو معنی تواند بود یکے او صلی الله تعالیٰ علیه وآله وسلم حائل وحاجب بود در میان سالک
در میان مطلوب ومعنی دوم آنست که سالک بطفیل او بتوسط تبعیت ومتابعت او علیه و
علی اله الصلوٰة والسلام بمطلوب واصل گردد در طریق سلوک پیش از رسیدن بحقیقت محمدی توسط
بهر دو معنی کائن است بلکه می انگارم که طریق از شیوخ هر که در میان آمده است متوسط و
حاجب شهود سالک است وا ے اگر در اواخر جذبه تدارک آن نه نماید ومعامله از پرده بی
پردگی نکشد زیراکه در طریق جذبه بعد از رسیدن بحقیقت الحقائق توسط بمعنی ثانی است
که طفیل وتبعیت است نه حیلولت وحجاب که پرده شهود ومشاهده وماند آنها بود گفته
نشود که این عدم توسط اگرچه بیک معنی بود قصورے بجناب حضرت خاتمیت علیه وعلی آله
الصلوٰة والسلام والتحیه لازم می آید گوییم که این عدم توسط مستلزم کمال انجذاب است علی
صاحبها الصلوٰة والسلام نه مستلزم قصور در وجود توسط است زیراکه کمال متبوع آنست
که تابع او بطفیل وتبعیت او به جمیع درجات کمال برسد وهیچ دقیقه فرونگزارد واین معنی در
عدم توسط کائن است نه در وجود توسط که آنجا مشهود بے پرده است که اقصاے

۵۷ کشف محبوبیت رسول الله صلی الله علیه وسلم را حضرت دیگر کسے نه تنها خود دلبر اید ۱۲

درجات کمال است وانیجا در پردہ پس کمال در عدم توسط بود و قصور در توسط از شوکت و
عظمت مخدوم است کہ خادم او در ہیچ مقامے از وے تخلف نکند و بتبعیت او شریک دولت
ہمگنان او گردد و از آنجا است کہ آن سرور فرمودہ است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
عُلَمَاءُ اُمَّتِیْ کَاَنْبِیَاءِ بَنِیْ اِسْرَائِیْل علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والتسلیمات رویت اخروی
بے توسط و بے حیلولت امرے خواہد بود در حدیث صحیح آمدہ است علی صاحبہ الصلوٰۃ والسلام
کہ بندہ چون بہ نماز داخل می شود حجابیکہ درمیان بندہ و خدا است مرتفع می گردد و لہذا صلوٰۃ معراج
مومن آمد و حظ وافر از ان نصیب منتہی واصل گشت چہ رفع حجاب مخصوص بواصل منتہی است
پس ارتفاع توسط و حیلولت ثابت گشت این معرفت از خواص معارف لدنیہ این فقیر است کہ
بمحض فضل و کرم آنرا عطا فرمودہ اند و بتحقیق آن متحقق ساختہ ؎

من آنخاکم کہ ابر نو بہاری	کند از لطف برمن قطرہ باری

خوش گفت ؎

اگر بادشہ بردر پیرزن	بیاید تو ای خواجہ سبلت مکن

مشایخ طریقت قدس اللہ اسرارہم در توسط و عدم توسط آن سرور اختلاف دارند علیہ و
علی آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات جمعے بتوسط رفتہ اند دگرے بعدم توسط و ہیچ کدام شان تحقیق
توسط و عدم توسط نہ نمودہ است و از کمال و قصور شان سخن نگفتہ ارباب ظواہر نزدیک است
کہ عدم توسط را کہ کمال ایمان است کفر دانند و قایل آنرا نادانستہ تضلیل کنند، توسط را از کمال
ایمان تصور نمایند و قایل آن را از کمل تابعان شمرند و حال آنکہ عدم توسط مبنی از
کمال متابعت است و توسط مشعر از قصور متابعت کما مرکل ذٰلک منہم
بِعَدَمِ الدَّرْکِ عَنْ حَقِیْقَۃِ الْحَالِ قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی بَلْ کَذَّبُوْا بِمَا لَمْ یُحِیْطُوْا
بِعِلْمِہٖ وَلَمَّا یَاْتِہِمْ تَاْوِیْلُہٗ کَذٰلِکَ کَذَّبَ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِہِمْ
تندو ما اویسی گفتن انکارے از پیر ظاہر نیست زیرا کہ اویسی کسے است کہ روحانیان را در

تربیت او مدخلے باشد حضرت خواجہ احرار را قدس سرہ باوجود پیر ظاہر چونکہ امدادے از روحانیت
حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ یافتہ بودند اویسی می گفتند وہمچنین حضرت خواجہ نقشبند باوجود
پیر ظاہر چون مدد ہا از روحانیت حضرت خواجہ عبد الخالق قدس سرہما یافتہ بودند اویسی بودند
علی الخصوص شخصے کہ باوجود اویسیت اقرار بہ پیر ظاہر دارد و بزور انکار بر پیر مراد بستن
عجب الضاف است مخدوما مراد از ترکیب لفظ عبد الباقی معنی اضافی است نہ معنی علمی
ہرچند بابلغ وجوہ اشعار بمعنی علمی ہم دارد یعنے پیر من ہرچند بندہ باقی است اما متکفل
تربیت من اللہ باقی است اینجا کلام تحریف است وچہ سوء ادب اللہ تعالی الضافی بدہد مخدوما
قصورے کہ در سعنی سبحانی کہ از بسطامی قدس سرہ در غلبات سکر صادر شدہ است گفتہ
باشد لازم می آید از انکہ آن قصور در قائل آن مستقر ومستمر باشد تا دیگرے از وی افضل بود چہ
بسا معارف است کہ در وقتے بمقتضای حال آنوقت صادر شدہ است و در وقت دیگر بعنایات
خداوندی جل شانہ چونکہ قصور آن معرفت را دریافتہ است ازان درگزشتہ وبمقام فوق
رسیدہ در مکتوب شریف اندراج یافتہ بود کہ ارباب سکر اگر این قسم سخنان شطح آمیز نویسند
گنجایش دارد اما از ارباب صحو اظہار این سخنان بسیار مستبعد است مخدوما ہر کہ این سخنان نوشتہ
است منشای آن سکر است وبی مخرج سکر درین باب دست بقلم نبردہ غایت ما فی الباب
در سکر مراتب کثیرہ است ہرچند سکر بیشتر شطح غالب تر سکر بسطامی باید کہ بے تحاشی قول
لوائی ارفع من لواء محمد ازان بوجود آید پس ہر کہ صحو دارد گمان نکنند کہ سکر ہمراہ او
نیست کہ آن عین قصور است صحو خالص نصیب عام است ہر کہ صحو را ترجیح دادہ است مرادش غلبہ
صحو است نہ صحو صرف وہمچنین ہر کہ سکر را ترجیح می دہد مرادش غلبہ سکر است نہ سکر خالص کہ آن
آفت است جنید قدس سرہ کہ رئیس ارباب صحو است وصحو را بر سکر ترجیح می دہد چندان عبارات
سکر آمیز دارد کہ چہ تعداد آن نماید فرمودہ ہو العارف والمعروف وگفتہ ولون الماء لون اناء
وفرمودہ المحدث اذا قورن بالقدیم لم یبق لہ اثر و صاحب عوارف کہ از

ع ۹ از سخنان شطح آمیز است شدہ ۱۲
۵۴ حادث ہرگاہ بقدیم مقرون شود حادث را اثرے نماند ۱۲

اکمل ارباب صحو است در کتاب و چندان معارف سکریه است که چه شرح آن دهد و این فقیر در ورقی بعضی معارف سکریه او را قدس سره جمع کرده است از بقایای سکر است که تجویز افشار اسرار نموده می آید و از سکر است که مباهات و افتخار کرده میشود و از سکر است که مزیت خود بر دیگری اظهار کرده می آید اگر صحو خالص باشد افشای اسرار آنجا کفر بود و خود را از دیگری بهتر دانستن شرک باشد بقیه سکر در صحو در رنگ نمک است که مصلح طعام است اگر نمک نه باشد طعام معطل و بیکار بود ؎

گر عشق نبودی و غم عشق نبودی	چندین سخن نغز که گفتی و شنودی

صاحب عوارف قدس سره که قول قَدَمِی هٰذِهٖ عَلٰی رَقَبَةِ کُلِّ وَلِیِّ را که از حضرت شیخ عبد القادر قدس سره صادر شده است بر بقیت سکر محمول داشته است مرادش قصور این قول نیست کما توهم که آن عین محمدت اوست بلکه بیان واقع نموده است یعنی صدور این قسم سخن که مبنی از مباهات و افتخار است بی بقیه سکر کائن نیست که در صحو خالص به امثال این سخنان تکلم نمودن دشوار است این فقیر که این همه دفاتر در بیان علوم و اسرار این طائفه علیه نوشته است ظاهر بخاطر شریف شما قرار یافته است که از روی صحو خالص نوشته است بی مزج سکر حاشا که آن حرام و منکر است و گزاف و سخن باقی است سخن بافان که بصحو خالص متصف اند بسیار اند چرا این قسم سخنان نیافتند و دل های مردم را از جا نه برندی ؎

فریاد حافظ این همه آخر بهرزه نیست	هم قصهٔ غریب و حدیث عجیب است

مخدوما این قسم سخنان که مبنی از افشای اسرار باشد و از ظاهر مصروف در هر وقتی از مشایخ طریقت قدس الله تعالی اسرارهم بظهور آمده است و عادت مستمره این بزرگواران گشته امری نیست که این فقیر آن را ابتدا کرده باشد و اختراع نموده لَیْسَ هٰذَا اَوَّلُ قَارُوْرَةٍ کُسِرَتْ فِی الْاِسْلَامِ پس این همه شور و غوغا چیست اگر لفظی صادر شده است که ظاهرش مطابقت بعلوم شرعیه ندارد آن را به اندک توجه از ظاهر صرف نموده مطابق باید ساخت و مسلمانی را متهم نباید کرد اشاعت فاحشه و تفضیح فاسق هر گاه در شریعت حرام و منکر باشد تفضیح

مسلمانی بہ مجرد اشتباہ چہ مناسب بود و شہر بشہر آن منادی کردن کدام تدین باشد طریق مسلمانی و مہربانی آنست کہ کلمہ کہ ظاہرش مخالف علوم شرعیہ است اگر از شخصے صادر شود باید دید کہ قائل آن کیست اگر ملحد و زندیق بود رد آن باید کرد و در راہ اصلاح آن نباید کوشید و اگر قائل آن کلمہ از مسلمانان بود و ایمانے بخدا و رسول داشتہ باشد در اصلاح سخن او باید کوشید و محمل صحیح از برای آن پیدا باید نمود یا از ان قائل حل آن باید طلبید و اگر در حل آن عاجز آید نصیحتش باید کرد و امر معروف و نہی منکر بر رفق اولی است کہ باجابت نزدیک است و اگر مقصود اباء بت نباشد تفضیح مطلوب بود امر دیگر است اللہ تعالی توفیق دہاد عجب تر آنکہ از مکتوب شریف مفہوم می شود کہ بعد از استماع کتابت فقیر از ان عزیز اشتباہی و انحرافے در ملازمان شما نیز طاری شدہ بود ما نا کہ انعکاسے باشد بایستی کہ منظان اشتباہ را الیشان خود حل می کردند و برین فقیر نمی انداختند و تسکین فتنہ می فرمودند از یاران دیگر چہ گلہ نماید کہ بعضے از الیشان باوجود قدرت دفع اشتباہ خود را معاف داشتند و سکوت ورزیدند ع

ما ز یاران چشم یاری داشتیم

قال نوشتہ اند کہ سیر مرادی و مریدی امری است کہ بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد پس حجت و برہان بر اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد اینجا کس چہ سخن کند کہ راہ سخن بر بستند لاکن ہر چیز را حجت و برہان باید ہیچ چیز بے حجت و برہان معقول و مقبول نمی افتد مرادان و محبوبان خود دستشان قوم ہمان کسانند کہ نخست الیشان را جذب می نمایند و بدرگاہ می کشند بعد ازان توفیق سیر و سلوک دادہ وصل می سازند کہ معنی مجذوب سالک است و مریدان آنانکہ الیشان را بعد از سلوک می کشند و الیشان را سالک مجذوب ہی گویند آیا این ہم بیباشد کہ صاحب سیر مرادی بجای میرسد کہ در ارادت او بحق و قرب و وصول وے بجناب قدس وے تعالے وساطت حضرت سید المرسلین و سلطان المحبوبین صلے اللہ علیہ وسلم سقوط می پذیرد و برمے افتد و در جمیع کمالات برابر سید المرسلین می باشد و بہ دعوے شرکت و ہمسری و برابری

می گشتد و جامع کمالات ابراهیمی و محمدی می گردد و صاحب این سیر هم بهره محمد رسول الله صلعم
مے گردد و می گوید که هم چنانکه آن حضرت مرید خدا است بیواسطه من هم مرید خدا ام بیواسطه
اقول برین قول خدشه ها وارد می شود **خدشه اول** مرتبه مریدان و مرادان اگر بامعان
نظر دیده شود از ان واضح خواهد شد که تا آنکه مرتبه سلوک و جذب اطے کرده باین مقامات نرسد
مرید و مراد و مقامات ایشان را نتوان شناخت ؎

بسر قصهٔ بلقیس و قصهٔ هدهد
کسے رسد که شناسائے منطق الطیر است

مَنْ لَمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ ع لذت می نشناسی بخدا تا نچشی ؎ در عوارف المعارف
تعریف مریدین مذکور است وَالسَّالِكُ الَّذِي تَدَارَكَهُ الْجَذْبَةُ هُوَ الَّذِي
كَانَتْ بِدَايَتُهُ الْمُجَاهَدَةَ وَالْمُكَابَدَةَ وَالْمُعَامَلَةَ بِالْإِخْلَاصِ وَالْوَفَاءِ بِالشُّرُوطِ
ثُمَّ أُخْرِجَ مِنْ وَهَجِ الْمُكَابَدَةِ إِلَى رَوْحِ الْحَالِ فَوَجَدَ الْعَسَلَ بَعْدَ الْعَلْقَمِ
وَتَرَوَّحَ بِنَسَمَاتِ الْفَضْلِ وَبَرَزَ مِنْ مَضِيقِ الْمُكَابَدَةِ إِلَى مُتَّسَعِ
المساهلة و أنس بنفحات القرب وفتح له باب من المشاهدة فوجد دواءه
وفاض وعاءه وصدرت منه كلماتُ الحكمة ومالت اليه القلوب
وتوالى عليه فتوحُ الغيب وصار ظاهره مسددا وباطنه مشاهدا
وصلح للجلوة وصار له في جلوته خلوة فيغلب ولا يغلب ويفترس ولا
يفترس يوهل مثل هذا للمشيخة لانه اخذ في طريق المحبين ودر تعریف
مرادین مسطور است المجذوبُ المتدارك بالسلوك يبادية الحق بالكشف
وانوار اليقين ويرفع عن قلبه الحجب ويستنير بانوار المشاهدة وينشرح
وينفسح قلبه و يتجافى عن دار الغرور وينيب الى دار الخلود ثم يتوى
عن بحر الحال ويتخلص من الاغلال والاعلال ويقول معلنا لا اعبد ربا لم اره
ثم يفيض من باطنه على ظاهره ويجري عليه صور المجاهدة والمعاملة من غير مكابدة

آن روز کہ آتش محبت افروخت	عاشق روش سوز ز معشوق آموخت
از جانب دوست سرزد این سوز و گداز	تا در نہ گرفت شمع پروانہ نہ سوخت

پس چنانکہ مرید و مراد را سالکان راہ دریافتہ ہمچنان سیر مرادی و مریدی امریست کہ بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد پس حجت و برہان برای اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد و درین امر راہ سخن بربستہ نیست اگرچہ راہ مراد صعب است وصول این راہ بجز محنت محال است فاما اگر ذوق دارند چرا محنت نکشند و مقامات سلوک اطے نکنند و بمرتبہ مریدی فایز نشوند تا این مقام سابہم بصیرت بنگرند[۵۱] خدشہ دوم برای ہرچیز ضرورت حجت و برہان در محل نظر است در مرئیات وندوقات کہ طفل سیر خوارہم ازان واقف باشد راہ استدلال بربستہ اند براعمی تبیین انوار شمس ہیچ حجت و دلیل نشاید و کسیکہ مدت العمر شکر و نمک را نہ چشیدہ شکل اول بدیہی الانتاج گرہے ازان نہ کشاید[۵۲] خدشہ سیوم تعریف مراد و مرید کہ برنگاشتہ شد دران قصور است و الامر ما اتیناہ خدشہ چہارم در تعریف مجذوب سالک لفظ نخست تحریر فرمودہ شد و درمیان لفظ نخست و بیواسطہ درین مقام فرقے نمی نماید پس این نادم شبہا ساے باشد کہ جابجا حضرت معترض بر لفظ بیواسطہ مرۃ بعد اولی وکرۃ بعد اخرے وارد نمودہ ۵

وقت مردن دامن قاتل بدست آمد مرا	آخر عمر آرزوے دل بدست آمد مرا

اگر حضرت معترض معنی لفظ نخست راندانند خود منقش می فرمود بار بار این اعتراض را اعادہ

[۵۱] حضرت معترض در اخبار الاخیار در ذکر حضرت شیخ عبد الوہاب متقی قادری شاذلی کہ استاد معترض بود می نویسند عرض کردہ شد کہ فنای وحدت چہ باشد فرمودند کہ آن لذتی است بہ چشیدن تعلق دارد مطلوب حقیقی جمیع عالمیان این است ادراک ہمان لذت است و ہر کس کہ در عمر خود یکبار آن لذت چشید دیگر تا زندہ است ذوق آن باقی است انتہی پس چرا معترض کلام استاد خود را فراموش کند و چرا برآن حجت و برہان نہ طلبید و چرا نہ گوید کہ ہیچ چیزے بے حجت و برہان معقول و مقبول نمی افتد سیر مرادی و مریدی ہمان مقام فنا است افسوس است کہ معترض کلام استاد خود را فراموش کردہ اعتراضی کرد کہ راجع بسوی کلام استاد او است ۱۲ منہ [۵۲] امر ان است و سخن ہمان است کہ من بیان کردم ۱۲

نمی گردد اندرین صورت تمامی اعتراضش راجع بسوے کلامش خواہد بود

چہ بے دردانہ امشب درد دل با یار می گفتم که او کم می شنید از ناز و من بسیار می گفتم

خدشہ پنجم حضرت معترض در تعریف مراد می فرماید بعد ازان توفیق سیر و سلوک داده وصل می سازند با آنکہ اول گفتہ کہ نخست ایشان را بخود می کشد کہ بمعنی وصول است والا کلام صحیح نمی شود کہ معنی مجذوب سالک ہمین است کہ اول وصول است بعد ازان سیر و سلوک و سخن معترض رحمہ اللہ کہ بعد ازان توفیق سیر داده وصل می سازند عکس آنست دربن مقام بغایت ادب گزارش میرود کہ ہرگاه حضرت معترض را بہ فن تصوف چنان ممارست نباشد کہ تعریف مراد و مرید صحیح بنگارند پس اینجا کس چہ سخن کند کہ راه سخن بر بستند بجز آنکہ گفتہ شود کہ سیر مرادی و مریدی امرے ہست کہ بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد پس حجت و برہان بر اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد ؎

اے کہ شور محشر از بے باکیت ہنگامہ است از خدا خطت برای ما سفارش نامہ است

خدشہ ششم ہرگاه خود حضرت معترض در تعریف لفظ نخست زیب تحریر فرموده پس دعوی سقوط وساطت کدام استحالہ است اگر وساطت است پس نخست چرا تحریر ساختہ فعلیہ البیان

خدشہ ہفتم آنچہ تحریر فرموده بر می افتد الخ ہیچ جا از کلام حضرت مجدد یافتہ نمی شود کما بیناه

پرسید زمن کسی کہ معشوق تو کیست گفتم کہ فلان کس است مقصود چہ تو نیست
بنشست و بہای ہای بر من بگریست کز دست چنین کسی چسان خواہی زیست

خدشہ ہشتم ہرگاه معترض در معنی مرید نگاشتہ کہ بعد از سلوک می کشند پس برین قول کہ آنحضرت مرید خدا است بواسطہ و مرید خدا ام بواسطہ اجتماع متنافیین است و ذہول است از معنی مرید ؎

کجای نمی روی کہ دل بدگمان ما تا باز گشتن تو بصد جا نمی رود

قال وآنکہ نوشتہ اند کہ کسے را کہ حق تعالے قوت قدسیہ داده اگر در احوال و اوضاع صاحب آن سیر نیک ملاحظہ نماید و فیوض و برکات و علوم و معارف الٰہی جل شانہ کہ او بآن ممتاز است

مشاهده کنند تواند که حکم بسیر مرادی او نماید و هیچ محتاج بدلیل نبود سخن عجیب است یعنی شما این قدر ادراک و شعور ندارید که اوضاع و اقوال و جمال و کمال ما را ملاحظه نمائید و فیوض و برکات و علوم و معارف ما را که بدان منفرد و ممتازیم مشاهده کنید و بسیر مرادی ما حکم کنید دیگر دلیل چه حاجت است **اقول** ندانم که این چه اعتراض است و بجز واصلان بارگاه مقربان درگاه را که شناسد و کسیکه معنی مراد و مرید ندانسته باشد ازو توقع ادراک احوال و اوضاع سیر مرادی کے می توان شد مولانا نظام الدین خاموش علیه الرحمة فرموده اند که چون علامه سید شریف جرجانی به صحبت حضرت خواجه علاء الدین عطار عطر الله تربته رسیدند و آنحضرت ایشان را قبول فرمودند ایشان از حضرت خواجه التماس نمودند که مرا صحبت با کسے فرمایند از اصحاب خود که بواسطه صحبت وی اهلیت این مجلس حاصل کنم و مناسبتے با اهل این نسبت پیدا سازم حضرت خواجه ایشان را به صحبت ما حواله کردند و سید بعد از فراغ درس می آمدند و پیش ما می نشستند و سکوت می کردند روزے نشسته بودند و مراقبه کرده ناگاه بے خودی و بے طاقتی از ایشان ظاهر شد چنانچه عمامه از سر ایشان افتاد ما برخاستیم و عمامه بر سر ایشان نهادیم چون به حال خود آمدند سبب آن بے خودی پرسیدم گفتند عمرها بود که آرزوے آن داشتیم که یکساعت لوح مدرکه من از نقوش علمیه پاک شود و زمانے دل من از اندیشه معلومات خود خلاص یابد درین ساعت به برکت این صحبت آن معنی دست داد از غایت ذوق و لذت آن مرا بے خودی روی نمود از من بے ادبی صادر شد ؎

نقد حیات خواهی جان کن فداے جانان	کین است در ره عشق آئین مهربانان
مستان جام شوقش بر بوی لطف جانبش	بر درگه جلالش آیند جان فشانان ❊
از چشم بد نهانند از خویشتن نهان تر	عالم شده سمن بو از بوے آن نهانان
چون تیره روزگاری زان ره نشان چه جوئی	گر ره روی نشان جو از راه بے نشانان

قال اینجا آن سخن یاد می آید که یکبارے از همین یاران یکے بخدمت ایشان نوشته بود

کہ عجب است کہ باوجود این عظمت و جلالت و مرتبت کراماتے۵ از شما ظاہر نمی شود در جواب او
نوشتند کدام کرامت بالا تر از ین معارف و حقایق باشد کہ ما بیان می کنیم و برما وارد می گردد کہ
دیگران را طاقت بیان آن نیست معجزہ حضرت رسول اللہ نیز سخن بود کہ بمرتبہ اعجاز رسیدہ
بود **اقول** این کلام ہیچگونہ محل اعتراض نیست کہ ہمچنان از بزرگان مروی است منقول است
کہ مولانا اصفہانی کہ در حدیث بے نظیر روزگار بودہ بحضرت عزیزان خداے داد قدس
سرہ بر سبیل تعرض گفتہ کہ شما دعوے قطبی میکردہ اید سلطان ما شاہ بیگ خان می خواہد کہ بر
سر رافضی رود چند ہزار زرہ و سلاح درکار است پیدا بکنید چون قطب ہرچہ خواہد می کند
حضرت عزیزان فرمودند کہ دعوی از درویشان درست است لیکن اگر بمنصب قطبی قانع باشیم
از فرعون و نمرود بدتر باشیم چہ منظور این طائفہ عالیہ غیر از محبوب حقیقی نیست ؎

چہ منصب تعلق بود ای پسر	تعلق حجابت بود سر بسر
تعلق حجاب است و بے حاصلی	چو پیوند ہا بگسلی واصلی

پس از مجلس حضرت عزیزان بغضب برخاستہ اند و مولانائے مذکور دامن آن حضرت را
بر سبیل معذرت گرفتہ ایشان التفات بوی نہ کردہ متوجہ مزار فائض الانوار حضرت خواجہ
بہاء الحق والدین قدس سرہ شدند چون بہ پل علی سلیمان کہ در راہ مزار آن حضرت است
رسیدہ اند فاتحہ بروح پرفتوح ایشان خواندہ برگشتہ اند فرمودند کہ ہر دانشمندے را ولی
از اولیاء اللہ مربی است و ہر ولی را نبی از انبیاء اللہ علیہم السلام مربی است چون مولانا اصفہانی
بما بے ادبی کرد متوجہ شدیم کہ از اولیا کدامی ولی مربی این مولانا باشد معلوم ماشد کہ حضرت
خواجہ بزرگ قدس سرہ مربی وے بودہ اند چون بدینجا رسیدیم روح شریف حضرت خواجہ
بزرگ پیشوا آمدہ فرمودند ما از ان مربی کہ بر شما بے ادبی کردہ گزشتیم و از ینجا خبر یاد کردہ

۵ در رسالہ واردات علی مہائمی رحمہ اللہ مذکور است مبتدی راغب کرامت است منتہی طالب استقامت ظہور کرامت مجز
استدراج اہل حرمان ثبوت استقامت معراج ارباب ایقان ۱۲

برگشتیم بعد ازان بکماه نه کشیده که مولانای اصفهانی بعلت جذام مبتلا گشته بهمان علت هلاک
شده است فقط غرض از نقل این حکایت این است که از اولیاء الله اگر خواستگار کرامتے شوند
ضرور نیست که حسب تمنای شان ظاهر کرده شود اینجا آن سخن یاد مے آید که یکباری از یاران
یکے بخدمت حضرت خواجه بهاؤ الدین نقشبند رحمه الله عرض کرد که عجب است که باوجود این
عظمت و جلالت و مرتبت کرامات از شما ظاهر نمی شود در جواب او فرمودند کدام کرامت بالا
تر ازین خواهد بود که باوجود چندین بار گناه بر روی زمین میتوانم رفت و زمین از بار گناه ما
غرق نمی شود تحقیق مقام آن است که خرق عادات از لوازم ولایت نیست بعضے مردان
اولیاء الله اند و مقربان درگاه و خرق عادات ازانها ظاهر نه شد چنانچه از اکثر اصحاب رسول الله
صلے الله علیه واله وسلم خرق عادات مروی نیست حالانکه عموماً اصحاب از دیگر اولیاء الله افضل
اند پس معلوم شد که فضیلت بعضے اولیاء بر بعضے بکثرت خوارق نیست چه فضل عبارت است
از کثرت ثواب و خوارق در حظوظ است مناط ثواب نیست مگر عبادت و قرب الهی لهذا محدثین
کرامات اصحاب در مناقب ذکر نه کرده اند بلکه کرامات را بابے علیحده آورده اند بعد ذکر معجزات
خرق عادات در جوگیان هم می باشد این چنین حضرت مجدد رحمه الله فرموده صاحب
عوارف گفته که حق تعالے بعضے مردم را خوارق می دهد و دیگران را خوارق نمی دهد و اینها
افضل باشند از صاحب خوارق و خرق عادات کمتر است در مرتبه از ذکر قلب و بتجوید وے
و شیخ الاسلام خواجه عبد الله انصاری[۵۱] گفته که مراتب عارفان مطلق است بدریافت استعدادات
طالبان و مقامات اولیا و فراست اهل ریاضت و گرسنگی مخصوص بدریافت صور و احوال
اشیاء که غائب از نظر او ست هرگاه که اکثر خلائق بدنیا مشغول اند و از خدا منقطع دلهای
شان بیشتر مائل است بسوی کشف احوال غائبان و این را بسیار عمده می دانند اینها
با کشف اهل عرفان و حقیقت کار ندارند و می گویند که اگر اینها از اهل الله می بودند از احوال
غیب خبردار بایستے چون این قدر خبر ندارند پس دیگر چه خواهند دریافت این چنین منافقان

[۵۱] مطلع احوال است ولادت با سعادت وی بروز جمعه وقت طلوع آفتاب دوم ماه شعبان ۳۹۶ هجری وفات بتاریخ ۲۲ ربیع الاخر ۴۸۱ه است ۱۲

در حق سید المرسلین صلی اللہ علیہ وسلم می گفتند این سفیهان باین خیالات فاسده از برکات
دوستان خدا محروم اند و نمی دانند که حق تعالی درباره دوستان خود غیرت دارد که او
شان را بغیر خود مشغول نمی کند ؎

من ندانم فاعلات و فاعلات	شعر می گویم به از آب حیات
قافیه اندیشم و دلدار من	گویدم مندیش جز دیدار من

حضرت مجدد رضی اللہ عنہ از پیر خود روایت کرده اند که شیخ محی الدین عربی بعضے جا نوشته است که بعضے اولیا که از ایشان کرامات بسیار ظاهر شده وقت رحلت آرزو کرده اند که کاش که از ما این قدر کرامت ظاهر نمی شد اگر کسے گوید که اگر خوارق شرط ولایت نباشد چگونه معلوم کرده شود که این ولی اللہ است حضرت مجدد رضی اللہ عنہ ازین سخن دو جواب فرموده اند یکے آنکه معلوم کردن ولایت ولی چه ضرور است ولایت نسبتے هست با خدا کسے ازان مطلع باشد یا نباشد اکثر اولیاء اللہ از ولایت خود اطلاع ندارند تا بدیگران چه رسد بعد مرگ ثمره آن خواهند دید احتیاج بخوارق مر انبیا راست که برای دعوت خلق اند ضرور است که بر خلق نبوت خود ظاهر کنند و باثبات رسانند اولیا دعوت می کنند بسوی شریعت پیغمبر خود معجزه برای دعوت او کافی است علما و فقها بظاهر شرع دعوت می کنند و اولیاء مریدان را دل بسوے بجا آوردن ظاهر شریعت دعوت می کنند پس اینها را ذکر تعلیم می کنند و می فرمایند که اوقات خود به یاد الهی معمور کن تا که ذکر الهی مستولی شود و غیر خدا در دل تو خطور نکند و درین دعوت احتیاج کرامت نیست دوم آنکه مرید رشید هر ساعت و هر لحظه کرامت شیخ در ذات خود به تغیر احوال خود می بیند که دل مرده او را زنده کرده بمشاهده و مکاشفه سرافراز ساخته زنده کردن مرده نزد عوام عمده کار است و زنده نمودن روح و قلب نزد خواص معتبر است پس کرامت در نظر مرید موجود است و برای عوام در کار نیست در تحقیقات حضرت خواجه محمد پارسا رحمه اللہ مذکور است شیخ ابو القاسم گرگانی رحمة اللہ علیه گفته است که بر آب رفتن و در هوا پریدن و

واز غیب خبر دادن این هیچ کرامت نبود کرامات آن باشد که کسے را به تمامی عمر بجز اتباع فرمان حرام نبرد این عماد را نشاید و آن دیگر ممکن باشد که از شیطان بود که شیاطین انیز از غیب خبر است و کسانیکه ایشان را کاهن گویند از بسیار ها خبر دهند و خبرهای عجب برایشان برود اگر بر شیر نتوانی رفتن باک مدار چون آن سگ غضب را که در سینه تست در زیر پاے زدی و مقهور کردی بر شیر نشستی و اگر از غیب خبر نتوانی داد باک مدار چون عیب و غرور نفس خویشتن بدانستی و از آفت و تلبیس وے آگاه شدی از غیب بیافتی و اگر بر آب نتوانی رفت و در هوا نتوانی پرید باک مدار چون بیرون از حس و خیال ترا مقامے پدید آید و بران برفتی در هوا پریدی انتهی تفصیل این بحث در مقدمه مذکور شد فارجع الیها و برخی از کرامات حضرت مجدد رحمه الله نیز مذکور شده مگر اصل این است ؎

مابراے استقامت آمدیم	نے پے کشف و کرامت آمدیم

قال آمدیم بمقصود که در امتیاز شما به بیان علوم و معارف سخن نیست لیکن غایت آنچه ظاهر مے گردد آن است که شما را عالم و فاضل و ماهر و دانشور و سخندان دانیم بلکه عارف و مکاشف هم گوئیم اما آن را از کجا معلوم کنیم که شما بسیر مرادی بمرتبه رسیده اید که وساطت حضرت سید المرسلین و سید کائنات صلی الله علیه وسلم درمیان شما و خدای عزوجل نمانده است الی آنکه هم پیره و پیر بهای آنحضرت شده اید این معنی لازم سیر مرادی نیست و احوال و اوضاع و علوم و معارف شما دلیل نیستند بر آن اقول ؎

پس از عمرے نگاهے گر به سویم کرد جا دارد	شهید زخم شمشیر تغافل اجر ها دارد

اے برادر عدم علم مستلزم علم عدم نیست اگر حضرت را علم این معنی نیست که حضرت مجدد رحمه الله بسیر مرادی رسیده اند پس ازین لازم نمی آید که فی الواقع باین درجه فائز نشده باشند اگر کدامی بزرگ خدا رسیده ظاهر کند که از واهب العطایا اکتساب فیض وهبی می نماید که محض بیواسطه است ضرورت انکار چیست آنچه حضرت باقی بالله قدس سره اثبات حضرت می فرمود

حضرت شیخ خود شاہد آن است واین چنین انکار نسبت به بیشتر اولیاء الله از علماء ظاہر فہم شدہ درین محل احوال واوضاع حسب دعوی خود پیش کردنی بود تا به دفع خلجان متوجہ می شدم سکوت در ہمچو مواقع از داب مناظرہ دور است ؎

رحم می آید مرا بر بلبل آن بوستان	کز نزاکت ہاے گل فریاد نتوانست کرد

حضرت خواجہ محمد پارسا رحمہ الله در فصل الخطاب می فرماید طائفہ مشائخ اند کہ بجذبات عنایت حق سبحانہ سلوک راہ دین وسیر بعالم الیقین حاصل کردہ اند واز مکاشفات الطاف خداوندی علوم لدنی یافتہ اند ودر پرتو انوار تجلی صفات حق سبحانہ بنیای حقایق ومعانی واسرار گشتہ اند وبر احوال ومقامات وسلوک راہ حق سبحانہ وقوفی تمام یافتہ واز حضرت عزہ سبحانہ ولایت مشائخ بدلالت وتربیت خلق ودعوۃ بحق عز وعلا مامور گشتہ بعد ازانکہ عمری واعظ نفس خویش بودہ اند کہ عظ نفسک ثم عظ للناس والا فاستحیی منی واز واعظ الله سبحانہ فی قلب کل مومن قبول وعظ کردہ وکمین گاہ مکر وحیلہ نفس نگاہ داشتہ بحکم وفرمان بدعوۃ خلق مشغول شدہ اند و خلق را از خرابات دنیا وخمر شہوات ومستی غفلات بحظائر قدس ومجلس انس ومقعد صدق و شراب طہور وتجلی جمال ساقی وسقہم ربہم میخوانند بحکم وذکرہم بایام الله وایشان را از ذوق مشارب مردان می چشانند وسلسلہ شوق ومحبت در دل ایشان می جنبانند وبحسب عقل وشناخت وذوق وشوق ہر طایفہ از شریعت وطریقت وحقیقت بیان میکنند تا ہر کس حظ ونصیب خویش بقدر ہمت خویش بر می دارند کہ قد علم کل اناس مشربہم واگر مرغ جانی کہ از آشیانہ یحبہم طیران کردہ بر شبکہ ارادت می افتد وبدانہ یحبونہ در دام بلا وعشق بند می شود آن شہباز بلند پرواز را کہ سخت غریب وبدیع افتادہ است در گریزگاہ خلوتخانہ میکنند وچشم ہوائی نفس او را از مرادات دو جہانی می دوزند ولطعمہ ذکر پرورش مید ہند تا انگاہ کہ آن وحشت التفات بما سوای حق سبحانہ ازو منقطع شود ومقام انس حاصل کند ومستعد ومستحق آن شود کہ نشیمن دست ملک اشاید انہا خلاصہ آفرینش وخلیفہ حق الله سبحانہ ونایب ومیراث

داراانبیا اند علیهم الصلوة والسلام که علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل دیده هرکس بر جمال وکمال ایشان نیفتد که در زیر قباب غیرة حق متواری اند ؏

مردان ہرش زنده بجانے دگرند	مرغان هواش زآسمانی دگرند	
منگر تو بدین دیده بدیشان کایشان	بیرون ز دو کون در جهانے دگرند	

خلق از ایشان همین سر ورشیں ببند که از خویش قیاس احوال ایشان بر خویش و دیگران کنند و ایشان را واعظی از واعظان یا عالمی از عالمان شمرند وندانند لا یقاس الملایکة بالحدادین **قال** و با وجود کثرت علوم و معارف ایا متصور نیست که یک جا خطا واقع شود و عصمت مخصوص انبیاء است صلوة الله وسلامه علیه وخطا در کشف باتفاق ارباب کشف جائز است وملازمان که خطاها بر شیخ بن عربی ثابت کرده اند از همین عالم است که باوجود این حقائق و معارف که شیخ دارد خطا کرده است **اقول** تحقیق مقام این است که اگر کشف و الهام مخالف حدیث احاد یا مخالف قیاسی باشد که جامع باشد شرائط قیاس را آنجا حدیث وقیاس را ترجیح باید داد و حکم باید کرد بخطا در کشف و این مسئله مجمع علیه است درمیان سلف وخلف چراکه قول رسول الله صلے الله علیه وسلم حجتے قطعی است واحتمال کذب ونسیان در روایت ثقات ضعیف است و در کشف اولیاء خطا بیشتر واقع می شود و وقتے که درمیان دو کشف اختلاف واقع می شود پس هر کدام که شرع موید او باشد اولے تر است بقبول واگر شرع ازان ساکت باشد پس صاحب هر دو کشف اگر یک شخص است پس کشف اخیر او اولے و مقبول است چراکه صوفی دائما در ترقی است پس صاحب کشف در زمان اخیر اقرب است بسوے خدای تعالے واشبه است بانبیا واگر صاحب کشف دو کس باشند پس کشف صاحب صحو اولی است از کشف صاحب سکر چراکه کلام سکران بسیار احتمال غلط دارد واگر هر دو در صحو وسکر یکسان باشند پس کسیکه کشف او گاهی مخالف شرع نه شده باشد از کشف آنکس بهتر است که نادرا کشف او مخالف شرع افتاده باشد وکسے راکه نادرا مخالف شرع افتاده باشد کشف او بهتر است از کشف کسیکه غالبا مخالف افتاده باشد

واگر درین هر دو برابر اند پس ترجیح کشف کسے راست که منزلت او اقرب است بخدای تعالی این همه
وجوه قوت کشف اند واگر هر دو کشف در قوت برابر باشند ترجیح به کثرت اصحاب کشف است
اگر یک کشف بر ده کس منکشف شود و دیگر کشف بر یک مرد منکشف شده کشف ده اولی
ومقبول است لیکن اگر ده ناقص باشند کشف مردے اقوی باشد کشف اقوے بهتر باشد از کشف
جماعت و حکم الهام هم حکم کشف است علاوه مرتبه کشفهای مجدد الف ثانی رحمة الله علیه دریافتنی
ست که گاهے مخالف شرع نه افتاده بلکه بیشتر را شرع مؤید است و بعضے چنان است که
شرع ازان ساکت است و این همه امور بر کسے که در کلام او بنظر انصاف ببیند مخفی نمانده و احتمال
خطا هم مستلزم خطا نیست و نه ازین احتمال اطلاق خطا جائز است تا آنکه خطا ثابت نکرده شود
بدلیلے اگر از شیخ ابن عربی خطا ثابت کرده شد ازان لازم نیاید که تمامی مکاشفات اولیاء الله
خطا باشد **قال** وانکه نوشته اند که حضرت خواجه ما قدس سره در اوائل حال سیر این فقیر
را سیر مرادی مقرر فرموده بودند حضرت خواجه اثبات شما بسیار می کردند و کسان واقف اند
بران بیشتر از همه این فقیر اما اگر الآن در قید حیوة صوری می بودند یقین است که باین سخنان
از شما راضی نمی شدند و هیچکس باین راضی نخواهد بود امیدواریم که شما هم در باطن راضی
نخواهید بود والله اعلم عبارت در اوائل حال کسے را درین ورطه می اندازد که گوید شاید
در اوائل حال نشانهاے این دریافته باشید بعد ازان حال متغیر شده باشید والله
يَمْحُو الْأَحْوَالَ يَمْحُو اللهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ مقصود شما خود آن است که در ابتداء حال این
حکم می کردند در انتهاء خود چه خواهد بود مسلم سیر مرادی و مقام مرادان ابتداء و انتهاء شمارا
حاصل است اما آنکه سیر مرادی این نتیجه حضرت رسول الله علیه وسلم این معامله دست داد
و همچنین در برابر افتادند که ایشان ازمیان ساقط شدند و واسطه نماندند قبیح است
اقول حضرت شیخ خود این امر را تسلیم می سازند که حضرت خواجه رحمه الله اثبات حضرت
مجدد رحمه الله بسیار می کردند و بسیار کسان ازان واقف اند و حضرت شیخ به نسبت

۵۱ الله تعالی نیست کننده احوال است نیست می کند الله تعالی هر چیزی را که خواهد و قرار می دهد هر چیزی را که خواهد ۱۲

دیگران زیادہ تر اطلاع دارند ؎

وَاللّٰہِ قَدْ شَهِدَ الْعَدُوُّ بِفَضْلِهٖ	وَالْفَضْلُ مَا شَهِدَتْ بِهِ الْاَعْدَاءُ

وظاہر است کہ ہر گاہ حضرت خواجہ رحمہ اللہ سیر حضرت مجدد رحمہ اللہ را سیر مرادی مقرر فرمودہ بودند آن اوائل حال بود پس بآخر چہ رسد انچہ ایما شد کہ اگر الآن در قید حیوٰۃ صوری می بودند یقین است کہ باین سخنان راضی نمی شدند این محض خطا است حضرت خواجہ دریای معرفت بودند اگر شخصے کہ از فن تصوف بے بہرہ باشد بکدامی کلام معرفت راضی نباشد آنان لازم نمے آید کہ عارف ہم نارضامندی ظاہر فرماید البتہ این خیالش حسب مزعوم وے خواہد بود انچہ قباحت سیر مرادی ذکر کردہ شد ہمان است کہ خود معترض بان قائل است و جذب مرادان رابیواسطہ می انگارد پس ہر گاہ حضرت معترض تعریف مجذوب سالک برنگاشتہ بود خیال این معنی کردنی بود کہ ازین تعریف مرادان را سقوط واسطہ می گردد و ہمان اعتراض کہ صد بار اعادہ مے نماید بر معترض عاید می شود پس اگر این کلام باعث نارضامندی حضرت خواجہ رحمۃ اللہ علیہ در ہیچ حیلہ معترض رحمۃ اللہ علیہ مرتکز است پس بہ کمال ادب گذارش می کنم کہ اگر حضرت خواجہ رحمۃ اللہ علیہ الآن در قید حیوٰۃ صوری می بودند یقین است کہ باین سخنان از شما راضی نمی شدند و ہیچکس باین راضی نخواہد بود امید داریم کہ شما ہم در باطن ازین تعریف راضی نخواہید بود **قال** باز ہمان سخنان کہ مذکور شد پیش مے آید و مکرر مے شود **اقول** فی الواقع در مکتوب شیخ ازبس تکرار واقع است تا آنکہ اگر مکررات را حذف کنند بر چند ورق بیش نخواہد بود اگر چہ بمجبوری فقیر حقیر را اتفاق تحریر بعض مضامین بہ تکرار مے افتد مگر مہما امکن بر تکرارات شیخ قلم مے زند ؎

منہم از فریاد خود آزردہ مے گردم ولیک	گر بہ بندم لب بہ افغان سینہ روزن میشود

قال و نوشتہ اند کہ اجتبا مخصوص نیست بانبیاء علیہم السلام و ہمچنین باش کہ اگر چہ در آیات قرآنی اجتباء ہمہ جا نسبت بانبیاء واقع شدہ است قولہ تعالے وَلٰکِنَّ اللّٰہَ یَجْتَبِیْ مِنْ رُّسُلِہٖ

مَن یَّشَآءُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰہِ وَرُسُلِہٖ وبعد از ذکر انبیا فرمودہ است اِجْتَبَاھُمْ وَھَدَاھُمْ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ ودر وصف ابراہیم فرمودہ اِجْتَبَاہُ وَھَدَاہُ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ وحقیقت آن است کہ معنی اجتبا برگزیدن است وحق تعالی برمے گزیند انبیا را بے سابقہ کسب وسلوک واولیا را بہ کسب وریاضت واتباع انبیاء وایجا آن اتباع نیست کہ در انبیاء است واین است تفسیر قول حق سبحانہ تعالے اَللّٰہُ یَجْتَبِیْ اِلَیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَیَھْدِیْ اِلَیْہِ مَنْ یُّنِیْبُ پس وجہ مباہات نیست مگر عدم توسط چنانکہ ادعا کردہ اند **اقول** این کلام از سر تا سر مخدوش است ومبنی است بر عدم اطلاع کلام صوفیہ صافیہ قدس اللہ اسرارہم **خدشہ اول** آنچہ درین مقام حضرت مجدد علیہ الرحمہ تحریر فرمودہ از عوارف نقل می فرماید پس حضرت معترض را رجوع بکلام عوارف نمودنی بود بر ناقل تصحیح نقل است لاغیر — ۵

طرفہ حالیست کہ عاشق شب ہجران دارد	خواب نادیدن وصد خواب پریشان دیدن

در عوارف مذکور است وَیَجْمَعُ جُمَلَ حَالِ الصُّوْفِیَّۃِ شَیْئَانِ ھُمَا وَصْفُ الصُّوْفِیَّۃِ وَاِلَیْھِمَا الْاِشَارَۃُ بِقَوْلِہٖ تَعَالٰی اَللّٰہُ یَجْتَبِیْ اِلَیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَیَھْدِیْ اِلَیْہِ مَنْ یُّنِیْبُ فَقَوْمٌ مِّنَ الصُّوْفِیَّۃِ خُصُّوْا بِالْاِجْتِبَاءِ الصِّرْفِ وَقَوْمٌ مِّنْھُمْ خُصُّوْا بِالْھِدَایَۃِ بِشَرْطِ مُقَدِّمَۃِ الْاِنَابَۃِ فَالْاِجْتِبَاءُ الْمَحْضُ غَیْرُ مُعَلَّلٍ بِکَسْبِ الْعَبْدِ ھٰذَا حَالُ الْمَحْبُوْبِ الْمُرَادِ بِبَادِیَۃِ الْحَقِّ بِمِنَحِہٖ وَمَوَاھِبِہٖ مِنْ غَیْرِ سَابِقَۃِ کَسْبٍ مِّنْہُ یَسْبِقُ کُشُوْفُہٗ اِجْتِھَادَہٗ وَفِیْ ھٰذَا اَخَذَ بِطَائِفَۃٍ مِّنَ الصُّوْفِیَّۃِ رُفِعَتِ الْحُجُبُ عَنْ قُلُوْبِھِمْ وَبَادَرَھُمْ سُطُوْعُ نُوْرِ الْیَقِیْنِ فَاَثَارَ نَاظِرُ الْحَالِ فِیْھِمْ شَھْوَۃَ الْاِجْتِھَادِ وَالْاَعْمَالِ فَاَقْبَلُوْا عَلَی الْاَعْمَالِ بِاللَّذَاذَۃِ وَالْعَیْشِ فِیْھَا قُرَّۃُ اَعْیُنِھِمْ فَسَھُلَ الْکَشْفُ عَلَیْھِمُ الْاِجْتِھَا قَالَ اَبُوْسَعِیْدِ الْخَرَّازُ اَھْلُ الْخَالِصَۃِ الَّذِیْنَ ھُمُ الْمُرَادُوْنَ اِجْتَبَاھُمْ مَوْلَاھُمْ وَاَکْمَلَ لَھُمُ النِّعْمَۃَ وَھَیَّأَ لَھُمُ الْکَرَامَۃَ فَاَسْقَطَ عَنْھُمْ حَرَکَاتِ الطَّلَبِ وَصَارَتْ حَرَکَاتُھُمْ فِی الْعَمَلِ وَالْخِدْمَۃِ عَلَی الْاُلْفَۃِ وَالذِّکْرِ وَالتَّنَعُّمِ بِمُنَاجَاتِہٖ وَالْاِنْفِرَادِ بِقُرْبِہٖ

اجتبا و ہدایت

وَقَالَ اَبُوْسَعِیْدِ الْخَرَّازُ الْمُرَادُ مَحْمُوْلٌ فِیْ حَالِهٖ مُعَانٌ عَلٰی حَرَکَاتِهٖ وَسَعْیُهٗ فِی الْخِدْمَةِ
مَکْفِیٌّ مَصُوْنٌ عَنِ الشَّوَاهِدِ وَالنَّوَاظِرِ وَهٰذَا الَّذِیْ قَالَهُ الشَّیْخُ اَبُوْسَعِیْدٍ هُوَ الَّذِیْ
اِشْتَبَهَ حَقِیْقَتُهٗ عَلٰی طَائِفَةٍ مِّنَ الصُّوْفِیَّةِ وَلَمْ یَقُوْلُوْا بِالْاِکْثَارِ مِنَ النَّوَافِلِ
وَقَدْ رَاَوْا جَمْعًا مِّنَ الْمَشَایِخِ قَلَّتْ نَوَافِلُهُمْ فَظَنُّوْا اَنَّ ذٰلِكَ حَالٌ مُسْتَمِرٌّ عَلَی
الْاِطْلَاقِ وَلَمْ یَعْلَمُوْا اَنَّ الَّذِیْنَ تَرَکُوْا النَّوَافِلَ وَاقْتَصَرُوْا عَلَی الْفَرَائِضِ کَانَتْ
بِدَایَاتُهُمْ بِدَایَاتُ الْمُرِیْدِیْنَ فَلَمَّا وَصَلُوْا اِلٰی رَوْحِ الْحَالِ وَاَدْرَکَتْهُمْ
الْکُشُوْفُ بَعْدَ الْاِجْتِهَادِ اِمْتَلَؤُا بِالْحَالِ فَطَرَحُوا نَوَافِلَ الْاَعْمَالِ فَاَمَّا الْمُرَادُوْنَ
فَتَبْقٰی عَلَیْهِمُ الْاَعْمَالُ وَالنَّوَافِلُ وَفِیْهَا قُرَّةُ اَعْیُنِهِمْ وَهٰذَا اَتَمُّ وَاَکْمَلُ مِنَ
الْاَوَّلِ فَهٰذَا الَّذِیْ اَوْضَحْنَاهُ اَحَدُ طَرِیْقَیِ الصُّوْفِیَّةِ فَاَمَّا الطَّرِیْقُ الْاٰخَرُ طَرِیْقُ
الْمُرِیْدِیْنَ وَهُمُ الَّذِیْنَ شَرَطُوْا لَهُمُ الْاِنَابَةَ فَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی وَیَهْدِیْ اِلَیْهِ
مَنْ یُّنِیْبُ فَطُوْلِبُوْا بِالْاِجْتِهَادِ اَوَّلًا قَبْلَ الْمَکْشُوْفِ قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی وَالَّذِیْنَ
جَاهَدُوْا فِیْنَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلَنَا یُدَرِّجُهُمُ اللّٰهُ تَعَالٰی فِیْ مَدَارِجِ الْمَکْسَبِ
بِاَنْوَاعِ الرِّیَاضَاتِ وَالْمُجَاهَدَاتِ وَسَهَرِ الدَّیَاجِرِ وَظَمَأِ الْهَوَاجِرِ تَتَاجَجُ فِیْهِمْ
نِیْرَانُ الطَّلَبِ وَتَتَحَجَّبُ دُوْنَهُمْ لَوَامِعُ الْاَرَبِ یَتَقَلَّبُوْنَ فِیْ رَمْضَاءِ الْاِرَادَةِ
وَیَتَخَلَّوْنَ عَنْ کُلِّ مَاْلُوْفٍ وَّعَادَةٍ وَهِیَ الْاِنَابَةُ الَّتِیْ شَرَطَهَا الْحَقُّ سُبْحَانَهٗ
وَتَعَالٰی لَهُمْ وَجَعَلَ الْهِدَایَةَ مَقْرُوْنَةً بِهَا وَهٰذِهِ الْهِدَایَةُ اِنَّمَا هِدَایَةٌ خَاصَّةٌ
لَا نِهَایَةَ بَدَایَةٌ اِلَیْهِ غَیْرُ الْهِدَایَةِ الْعَامَّةِ الَّتِیْ هِیَ الْهُدٰی اِلٰی اَمْرِهٖ وَنَهْیِهٖ بِمُقْتَضَی
الْمَعْرِفَةِ الْاُوْلٰی وَهٰذَا حَالُ السَّالِكِ الْمُحِبِّ الْمُرِیْدِ فَکَانَتِ الْاِنَابَةُ غَیْرُ الْهِدَایَةِ
الْعَامَّةِ فَاَثْمَرَتْ هِدَایَةً خَاصَّةً وَاهْتَدٰی وَاِلَیْهِ بَعْدَ اَنِ اهْتَدٰی وَاِلَهٗ بِالْمُکَابَدَاتِ
فَخَلَصُوْا مِنْ مَّضِیْقِ الْعُسْرِ اِلٰی فَضَاءِ الْیُسْرِ وَبَرَزُوْا مِنْ وَهَجِ الْاِجْتِهَادِ اِلٰی رَوْحِ
الْاَحْوَالِ فَسَبَقَ اِجْتِهَادُهُمْ کُشُوْفَهُمْ وَالْمُرَادُوْنَ سَبَقَ کُشُوْفُهُمْ اِجْتِهَادَهُمْ

ازین تقریر ظاہر است کہ برخے از صوفیہ بہ اجتبا صرف سرفراز باشند وبعض بہدایت خاص
باشند بشرطیکہ انابت مقدم باشد اما طائفہ اولے پس اجتبا محض این طائفہ علیہ منوط بہ موہوب
الہی باشد ایشان را باصطلاح صوفیہ محبوب مراد گویند کہ بدون سابقہ کسب حق تعالے جل شانہ
بر ایشان ظاہر شود وکشف ایشان بر اجتہاد مقدم باشد چنانچہ بعض از اجلہ صوفیہ چنان
یافتہ شدند کہ ولا بجذب الہی حجب از قلوب ایشان زائل شد وشعاع نور الیقین بر قلب ایشان
پرتوے انداختہ تا آنکہ سحاب عنایت تمامی نعمائہ بر ایشان باریدہ وکرامات وبخشالیش ہائے
انواع واقسام بے طلب بایشان بخشیدہ پس ایشان توجہ باعمال واجتہاد نمودند اعمال ایشان
علت اجتبا نبودہ است بلکہ اجتبا مقدم باشد بر اعمال اما طائفہ ثانی پس قرب ایشان بر کسب
وریاضت ومجاہدۂ نفس وبیداری شب وروزہ وکم خوردنی منوط باشد این طائفہ را سالک
محب مرید گویند مگر ہدایتے کہ بایشان حاصل بود ہدایت خاصہ باشد نہ عامہ کہ ہدایت بسوئے امر بالمعروف ونہی عن المنکر
را گویند این انابت غیر ہدایت عامہ باشد بہ برکت این ہدایت این طائفہ از مضائق عسر برآمدہ
بہ فضاء یسر طیران کنند وبحالات ومقامات فائز گردند خدشہ دوم آنچہ اجتبا را اولیاء اللہ
منحصر در کسب وریاضت گفتہ شد سخن بے دلیل است کہ بمقابلہ کلام شیخ الشیوخ بجوے نہ
ارزد اگر در بیناب اولیاء اللہ را با انبیا مشارکت باشد ہیچ محذورے لازم نیاید واین را
تفسیر قول حق سبحانہ تعالے یجتبی الیہ من یشاء ویہدی الیہ من ینیب دالست بر ہدایت
درین آیۃ یجتبی الیہ من یشاء را با معان نظر دیدنی است یعنی این است حق تعالے اہتبا می
کند ہر کرا مے خواہد یعنی بدون سعی او برگزیدہ می کند وہدایت می کند کسے را کہ رجوع می آرد
جذب مطلق کہ عبارت است از اجتبا چنانچہ انبیا را مے باشد بہ سبب مناسبت با مبداء
فیاض اولیا را ہم دست می دہد لیکن بعد حصول مناسبت تام با حق تعالے چرا کہ مانع از جذب
مطلق عدم مناسبت بود وآن بمناسبت متبدل باشد پس معلوم شد کہ صوفی چوں بسیر
مریدی واصل شود ودیگر منازل طے کردہ بمقام محبوبیت رسد وبمتابعت رسول خدا صلے اللہ

علیہ وسلم محبوب خدا گردد درین وقت اجتباء او بہ نیابت موقوف نباشد پس انسان آنچہ ترقیات
اورا خواہد شد بسیر مرادی خواہد شد مرآد رومی از شیخ تاج الدین روایت کردہ کہ گفت کہ گاہ
باشد کہ حق تعالے جذب کند بندہ را بسوی خود و ہیچ استادی را بروی نگزارد و آز حسن
پرسیدند کہ مرشد تو کیست فرمود پیش ازین عبدالسلام بن شیش بود اکنون دہ در دریاست
وپنج در اسمان است وپنج در زمین است از شیخ پرسیدہ شد کہ مرشد تو کیست گفت پیش ازین
جماد دباس بود اکنون از دو دریامی خورم دریاے نبوت و دریاے فتوت **خدشہ سیوم**
وجہ مباہات صرف عدم توسط نیست بلکہ تمامی احوال سیر مرادی کہ بمقام خود مذکور است
موجب ہزاران مباہات است ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاءُ **قال قولکم**
وصول فیوض سالک را بتوسط وحیلولت خیر البشر تا زمانے است کہ حقیقت سالک بحقیقت
محمدی کہ جامع جمیع حقایق است وآنرا حقیقۃ الحقایق گویند منطبق نگشتہ است و بہ آن متحد
نشدہ است وچون بکمال متابعت بلکہ بہ محض فضل این حقیقت را بآن حقیقت اتحادی حاصل
گشت توسط برخاست چہ توسط حیلولت در مغایرت است انتہی اتحاد حقیقت سالک
باحقیقت محمدی کہ حقیقت الحقائق است چہ معنی دارد وچہ صورت دارد این سخن از مقام ادب
والضاف دور است وگستاخی صریح وگذاف فضیح وباقطع نظر از حکم عقل کہ اتحاد جزء بکے شدن
آنہا ہر چند جزء وکل وجزئی وکلی باشند از محالات است لازم می آید کہ حقیقت ہر سالکے
کہ باین مرتبہ ومقام رسد حقیقۃ الحقائق گردد وذلک ظاہر البطلان پس اگر از اہل حقیقت
کسے این اطلاق کردہ باشد وحکم باتحاد نمودہ معنیش فناے آن در دو غیبت از خود در
حضور وے خواہد بود بجہت کمال متابعت وغلبہ محبت چنانکہ فنا فی الشیخ می گویند وخود
تمام عالم دپیر جملہ بنی آدم ووجہ تمام کائنات وقبلہ موجودات اوست علیہ افضل الصلوۃ
واکمل التحیات ہمچنانکہ اتحاد بذات مطلق الہی را تفسیر کردہ اند باستغراق در ہستی حق کذا فی
النفحات وچون اتحاد اعتبارے وحکمی است با مغایرت حقیقی ونفس الامرے منافات نخواہد

داشت و منافی وساطت و حیلولت نخواهد بود و خود تعین و تشخیص حقیقت سالک و جزئیت
او باقی است چنانچه اہل فنا در توحید میگویند ؎

تو او نه شوی و لے اگر جهد کنی	جای برسی کز تو توئی برخیزد

یعنی ان توئی و دوئی که پیش از فنا و گم شدن در وے بود بلکه ہمین گم شدن و فانی گشتن در وے قرب و وصول بحق است بوساطت وی پس این اتحاد و انطباق که حاصل گشته است عین توسط است اگرچه این واصل بجهت غلبهٔ بیخودی و فنا دریافت این وساطت نمی تواند کرد حقیقت محمدی را عارفان واسطه می دانند و می یابند در وجودات تمام اشیاء و صفات و کمالات از جواہر و اعراض که وصول بحق و شہود وے نیز از ان جمله است چه آنها که بآن حقیقت رسیده و در وے فانی گشته و حکم اتحاد گرفته و چه غیر آن بلکه توسط نسبت بطائفه اولے و دریافت ان انسب و اقرب و اظہر باشد و این سخن دقیق است **اقول** این کلام از سرتا پا از عدم تتبع کلام قوم ناشی است اگر حضرت شیخ به کتب قوم رجوع می آورد البته تقریر حضرت مجدد رحمه الله به فہم عالیش می رسید درین مقام از حضرت معترض بسبب عدم مزاولت کتب تصوف بیشتر خطاہا سر زده که ذکرش باعث تطویل است فاما بطور انموذج بر چند امور اکتفا مے رود **امر اول** درین مقام اتحاد بمعنی یکی شدن جزو کل و جزئی و کلی نیست بلکه در اصطلاح متصوفین اَلْاِتِّحَادُ ھُوَ شُھُوْدُ الْوَاحِدِ الْحَقِّ سُبْحَانَہٗ الَّذِیْ الْکُلُّ بِہٖ مَوْجُوْدٌ فَالْحَقُّ سُبْحَانَہٗ

ف اتحاد شہود واحد حق است که کل بوی موجود است پس حق سبحانه متحد مے شود با وے کل باین حیثیت که کل شے بوے موجود است و معدوم بنفسه است نه ازین حیثیت که برائے او وجود خاص است که با و متحد شده که این محال است و بعضے گفته اند اتحاد ظہور سلطان حق است بر بنده باین حیثیت که او را از تصرف باز دارد و قایم مقام او شود و این اشاره است بسوی حدیث صحیح که بطور حکایت است از الله تعالے من گوش او یم و چشم او یم و ہر گاه سلطان حق بر بنده باین طور ظاہر شود که او را از تصرف باز دارد و قائم مقام او گرداند ملاحظه شود در حسن ظہور صفات و افعال از بنده و ان فی الحقیقت از خدا تعالی است که در بنده بصفات ذاتیه خود متصرف است چنانچه در حدیث کنت له سمعا و بصرا وارد است ۱۲

يتحد به الكل من حيث كون كل شيء موجودا به معدوما بنفسه لا من حيث
ان له وجودا خاصا اتحد به فانه محال وقال بعضهم الاتحاد هو ظهور
سلطان الحق عز وعلا على العبد بحيث يعزله عن التصرف وينوب منابه
وهي اشارة الى معنى الحديث الصحيح حكاية عن الله عز وجل كنت سمعه وبصره
واذا ظهر سلطان الحق عز وجل على العبد بحيث يعزله عن التصرف وينوب
منابه يرى في الحس ظهور الصفات والافعال من العبد وهي في الحقيقة لمولاه
عز وجل المتصرف بصفاته الذاتية في العبد على ما ورد في من كنت له سمعا وبصرا
چنانچہ حضرت خواجہ پارسا علیہ الرحمہ در فصل الخطاب اشارہ فرمودہ پس این چنین اتحاد را
[illegible] از ادب وانصاف دور دانستن یا گستاخی وگزافہ شمردن عدم فہمی است ۱ امر دوم حقیقت
[illegible] محمدی در اصطلاح صوفیہ هي الذات مع التعين الاول وهو الاسم الاعظم كما في مصطلحات
حضرت مجدد رحمہ اللہ   در رسالہ مکاشفات غیبیہ مے فرماید باید دانست کہ قابلیت اولے
کہ معبر بحقیقت محمدی است علیہ الصلوۃ والسلام والتحیہ قابلیت ذات است مر اعتبار علمی را
کہ متعلق شود بر سبیل اجمال بآن ہمہ کمالات کہ در شان کلام بلکہ در قرآن مجید تفصیل یافتہ و
این قابلیت رب محمد است علیہ الصلوۃ والسلام وتواند بود کہ کلام بعض صوفیہ کہ فرمودہ
اند کہ رب آن علیہ الصلوۃ والسلام شان العلم است راجع بہمین معنی باشد وباعتبار این
قابلیت اولا بافادہ نسبت اولقائے متحقق گشت وارباب متابعان کمل اوکہ بر قدم
وے اند علیہ الصلوۃ والسلام اولا وعلیہم ثانیا قابلیات اعتبار ندکور رند کہ کالاجزا اند مر این قابلیت
جامعہ را وارباب انبیا اولے العزم وغیرہم من الانبیاء والرسل غیر از پیغمبر ما علیہ وعلیہم
الصلوۃ والتسلیمات قابلیت ذات است مر اتصاف جمیع صفات را علی سبیل الاجمال
وہمین قابلیت بہ بعض اعتبارات متبعض شدہ حقایق متعددہ ایشان گشتہ علی تفاوت در
درجاتہم وجماعہ کہ بر قدم ایشان اند ازین مقدم بہرہ دارند لیکن حقایق ایشان سائر صفات اند

که در تحت همین قابلیت اخیره واقع شده اند و این قابلیت برزخست میان ذات و صفات
او جل شانه و قابلیت اولی برزخ است میان ذات و شیونات ذاتیه و میان آن قابلیات
که کالاجزا اند مر آن قابلیت را و برزخ چون حکم جهتین خود می گرداند لاجرم در قابلیت اخیره حکم
حجابیت پیدا شد چه جهت اخیر وصفاتند که زاید اند بر ذات و موجود اند بوجود زاید بر ذات
کما هو مقرر عند علماء اهل الحق شکر الله تعالی سعیهم و الحق همچنین است ولا معنی للحجاب الزائد علی
الشیٔ و قابلیت اولی چون جهت تحتانیه او قابلیات اند که زائد نیستند بر ذات الا بالاعتبار
المحض پس انصباغ ان قابلیت ازان جهت موجب حجابیت نباشد آری اینجا هم حجاب علمی پیدا
شد بخلاف در صورت اولی که حجاب عینی و خارجی است لیکن باید دانست که رفع حجاب علمی
ممکن هست بلکه واقع است و رفع حجاب خارجی ممکن نیست فَمِنْ هٰهُنَا وَقَعَ التَّرَقِّيَاتُ
لِلْكُمَّلِ أَبَدًا وَالْعُرُوْجَاتُ لَهُمْ مِنْ أَرْبَابِهِمْ إِلٰى رَبِّ الْأَرْبَابِ فَلَا جَرَمَ يَكُوْنُ التَّجَلِّيُ الذَّاتِيُّ
مَخْصُوْصًا بِهٖ وَبِمُتَابِعَتِهٖ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلٰوةُ وَالتَّحِيَّاتُ وَيَكُوْنُ شُهُوْدُهُمْ بِلَا حِجَابٍ فَتَأَمَّلْ
و در جناب صفات و قابلیات ان عروج از خلایق و ارباب خود ممکن نیست چه این حجاب مرتفع
نمی شود و تا عروج ممکن باشد کما مر و بعضی از صوفیه که حقیقت محمدی را علیه الصلوة والسلام
قابلیت اتصاف ذات بجمیع الصفات علی سبیل الاجمال گمان کرده اند منشا ان گمان انست
که انجماعه در خانه صفات اند و ازان مقام بهره دارند و قابلیت آن مقام قابلیت مذکوره
است کما مر پس بضرورت آن مقام عالی را بآن سرور نسبت کرده اند الحق فاذکر اولا و الله سبحانه
أَعْلَمُ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيْلَ و همچنین است حکم الیشان باآنکه این قابلیت فوق شیونات است
و شیونات را در تحت او اثبات نموده اند ان شیونات نیستند بلکه صفات اند که در تحت آن
قابلیت اند و چون نظر آن طائفه ازان خانه نگذشته است صفات را شیونات دانسته اند و
ازین جهت زیادتی صفات را هم منکر آمده بلکه شیونات عین ذاتند و صفات زاید بر ذات اند
انتهی چون فرق میان شیون و صفات امری نیست که بجز رجوع بعلم تصوف یا محنت مجد

مشایخ نقشبندیه میسر میتوان شد لهذا ذکرش خالی از فائده نیست حضرت مجدد رحمه الله در
رساله معارف لدنیه می فرماید حق سبحانه وتعالی شیون ذاتیه خود را که عین ذات اویند در
خارج در مرتبه واحدیه جدا جدا دانسته و چون علم مقتضی تمیز است آن شیونات در خانهٔ علم
تمیز پیدا کردند و هر شانی مقتضی تمیز خاص و تشخیص علاحده گشت و این شیونات متغایره در
علم ممکنات یافتند چه ممکن آنست که وجود و عدم در وے متساوی باشد و در ایشان همچنین
است زیرا که اینها برازخ اند بین الوجود والعدم بنسبت بذات خویش رو بوجود دارند چه
شیون در خارج عین فیها اند و بنسبت به تمیز و تشخیص او بعدم دارند چه تمیز وجود بعدم است تبعضدها تتبین الاشیاء
و این صور علمیه اصلا در خارج وجود ندارند و از خانهٔ علم نه برآمده اند بلکه حق سبحانه وتعالی با آثار و احکام ایشان
در خارج ظاهر است پس این صور در علم باشند و احکام آثار ایشان در خارج لیکن این آثار و احکام در خارج
عین فیها اند زیرا که در خارج جز احدیت مجرده نیست لِمُطْلَقُ الظُّهُورِ عَلَيْنَا لِلْوُجُودِ مُطْلَقُ الظُّهُورِ حُكْمًا لِلْأَشْيَاءِ
و آنکه می نماید که این صور نیز در خانه چند توهمی است محض و تصوریست واهی كَمَا يَشْهَدُ
بِهِ ذَوْقُ أَرْبَابِ الْكَشْفِ وَالْعِرْفَانِ و منشاء این توهم آنست که حق سبحانه وتعالی بقدرت
کامله خود این صور علمیه را بظاهر وجود بنسبت مجهول الکیفیت بخشید و خلق عبارت از ایجاد آن نسبت است و
آن نسبت نمایندگی در خارج شد چنانکه صورت شخصے را نسبتے با آئینه که محاذی اوست پیدا می شود
که سبب نمایندگی آن صور در آئینه می گردد و آئینه همچنان بر بیرنگی و صفائی خود است فهو
سُبْحَانَهُ الْآنَ كَمَا كَانَ فِي الْأَزَلِ وَلَا شَيْءَ مَعَهُ اصلا شیون در علم غیر از تمایز یکدیگر رنگ دیگر
قبول نکرده اند و آنچه در خارج سوائے تمایز ایشان ظاهر است از احکام و لوازم خارجیه ایشان است
و لهذا سالک چون بعین ثابت خود میرسد و آن عین ثابته بر و منکشف می شود از اشکال
خارجیه هیچ چیز در وی نمی یابد و غیر از شئ متمیز چیز دیگر بر وے ظاهر نمی شود و اگر ورائے تمیز رنگے
دیگر پیدا ست ظاهر میداشت و انبساطے که می نماید بواسطه اشتمال اوست بر شیونات
متعدده و کرویه بواسطه آنست که شکل طبعی بسیط کرویست امر سیوم در معارف لدنیه

مذکور است فنا عبارت از نسیان ما دون حق است سبحانہ بواسطہ استیلاء شہود ہستی او جل ذکرہ بیانش آنست کہ روح انسانی مَعَ مَا یَتَضَمَّنُہٗ مِنَ الْعَرَائِبِ مِنَ السِّرِّ وَالْخَفِیِّ وَالْاَخْفٰی پیش از تعلق بہ بدن بصنائع خود جل سلطانہ علی داشت و نحوے از توجہ بانجناب قدس او را متحقق بود و چون در نہاد او استعداد ترقیات نہادہ بودند و ظہور آن استعدادات منوط بود بہ تعلق بہ بدن عنصری لاجرم اولا او را صفت تعشق و محبت عطا فرمودند و روے او را ثانیا باین پیکر ہیولانی گردانیدند و ارتباط حبی بروجہ کمال در اینجا پیدا آوردند پس روح بواسطہ این تعلق حبی بسبب کمال لطافت خویش خود را درین محبوب ظلمانی گم ساخت و وجود خود را باتوابع آن و روے فانی گردانید لہذا بسیاری از عقلا خود را غیر از جسد نمی انکارند و و را اے جسد امرے دیگر اثبات و حضرت حق سبحانہ کہ ارحم الراحمین است از کمال رحمت خویش بالسنۂ انبیاء کہ رحمت ہاے عوالمند صلوٰۃ اللہ تعالیٰ و تسلیماتہ علی جمیعہم عموما و علی افضلہم و خاتمہم خصوصا ایشان را بہ جناب قدس خود دعوت فرمود و از ان تعلق ظلمانی منع نمود و قَالَ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ قُلِ اللّٰہُ ثُمَّ ذَرْہُمْ ہر کسے را سعادت ازلی در کار گشت رجوع قہقری نمود و وداع مودت عالم سفلی کرد و روے بعالم علوی آورد و ساعت فساعت محبت قدیم غلبہ کرد و دوستی حادث روی بزوال آورد تا آنکہ نسیان تام نسبت باین محبوب ظلمانی میسر شد و اثرے از محبت او نماند آئین زمان فناء جسدی متحقق گشت و از دو خطوہ کہ درین راہ اعتبار نمودہ اند کہ خطوتان و قد وصلت یک خطوہ بانجام رسانید بعد از ان اگر محض فضل ایزدی جل سلطانہ ترقی از ان مقام واقع شود شروع مے افتد در نسیان وجود نفس روح و توابع وجودی او و آنا فانا این نسیان ازدیاد مے پیدا می کند تا آنکہ خود را ابتمام منسے می گرداند و جز شہود حضرت واجب الوجود جل جلالہ ہیچ نمے ماند این نسیان معبر بفناء روحی است کہ خطوہ دویمی است از ان دو خطوہ مقصود از فرود آمدن بعالم سفلی تحصیل این قسم اخیر فناء بود و بدون این دولت میسر نمی شد اَلسِّرُّ الْغَامِضُ

فی ذلك خیر مخفی علی کمّل اهل الله وذلك السرّ هو ان الروح لا بدّ له نسیان نفسه من شدة المحبة وکمال المودة مع الغیر والصحبة کما تکون غیبتها فی الشهادة لا یکون فی الغیب مثلها فاکتسب فی اشهاده کمال المحبة المغنی لنفس الروح اولا ثم اعمل فی الغیب بفناء نفسه ثانیا وهذا سرّ غامض لا یعرفه الا الاکابر من العرفاء بقی القلب المعبر بالحقیقة الجامعة وهو تابع للروح فلما ارتقی من مکانه الی مکان الروح حصل له هذا النسیان بتبعیة الروح وفناء بفنائه

واما النفس پس ترکیه او برسیدن است در مقام قلب بعد از ارتفاع قلب بمقام روح وصاحب عوارف که شیخ الشیوخ است نسیان مذکوره را در ماده نفس اثبات نمی کند و کمال طهارت او را خبر وصول بمقام قلب نمی گوید اما این ضعیف می گوید که نسیان مذکور در ماده نفس نیز متحقق می شود لیکن بعد از ارتفاع نفس از مقام قلب بمقام روح پس نفس را هم فنا متحقق می شود چنانکه قلب را این نفس است که بعد از حصول طمینان رجوع برب خود کرده است و از مقام قلب بقلب قلب پیوسته و راضی مرضی گشته حق سبحانه وتعالے در شان او می فرماید یا ایتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربك راضیة مرضیة تا رے نا در مقام
ای نفس مطمئنه رجوع کن بسوی پروردگار خود خوشنود
قلب است که شیخ الشیوخ ازان خبر داده است و انرا مطمئنه نامیده است نسیان مذکور در حق او مفقود است بلکه اسم اطمینان نیز دران موطن او را نمی شاید مرکبی شده است اما تا باطمینان نه پیوسته است مقام قلب موطن قلب است اطمینان ضد اوست پس خروج ازان مقام شرط اطمینان باشد فهم هر کس اینجا نرسد ذلك فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم
این بخشش خداست میدهد هر کرا میخواهد وامد صاحب بخشش بزرگ است
اما معامله که با قالب است سوای اعمال جوارح که شریعت مصطفویه علیه وعلی اله الصلوة والسلام والتحیة بآن ناطق است از دائره ولایت معروفه خارج است و از هر دو طریق جذبه وسلوک بیرون است زیرا که ورای تصفیه قلب و تزکیه نفس است و اطلاع نداده بر علوم و معارف المقام مگر اقل قلیل را از اکابر اولیاء الله وچون هیچکس درین باب

به تفصیل سخن نه رانده است و در کلام ربانی و احادیث نبوی اگرچه مذکور است امّا باشارت و رموز است این ضعیف نیز درین اوراق از آن مقوله سخن نمی[ف] راند و اقتصار بر مراتب افنیه مرتبهٔ ولایت معروفه مے نماید اگر در ثانی الحال در مستعان فهم این سخن دریافت باندازه دریافت خود و فهم مستمعان درین باب خواهد راند ان شاء الله تعالے وهو سبحانه الموفق للصواب باید دانست که لازم نیست که هر کرا فناء روحی میسر شود فناء قلبی هم میسر شود این قدر هست که قلب را میلے بجانب روح که در رنگ پدر است هم اورا پیدا می شود و اعراض از نفس که در رنگ مادر اوست حاصل می گردد و اگر این میل وے غلبه کند و تمام اورا بجانب پدر بکشد و بمقام او رساند آنزمان بصفت پدر که فناست متحقق می شود و هم چنین است حال نفس که فناء روحی و قلبی مستلزم فناء او نیستند غایة ما فی الباب نفس را بجانب پسر که قلب است میلے و کششے پیدا می گردد و اگر این میل غلبه کند و بمرتبهٔ پسر بازکه بمقام پدر صالح رسیده است برساند ناچار بصفت پسر که متخلق بخلق پدر است متصف گردد و فناے حاصل کند و مراتب سه گانه که فوق روح اند همین حال دارند که فناء روح مستلزم فناء آنها نیست آرے در وقت هبوط روح آن مراتب سه گانه کلًّا و بعضًا بموافقت روح هبوط کرده باشند و غلبهٔ محبت روح در اینها سرایت کرده باشد بمرتبهٔ نسیان النفس اینهارسانیده بود می شاید که در وقت رجوع قهقری فناء نسبت بایشان کلًّا و بعضًا راه یابد و در رنگ روح خالی گردند پوشیده نماند که رفع خواطر از قلب بالکلیه علامت

[ف] گروهے را اندرین معنی غلطی افتاده است و پندارند که این فنا بمعنی فقد ذات و نیست گشتن شخص است و این بقا آنکه بقاء حق به بنده پیوندد و این هر دو محال است و اندر هندوستان مردے دیدم که مدعی بود بتفسیر و تذکیر و علم با من اندرین مناظره کرد چون نگاه کردم وے خود فناء را نمی شناخت و بقاء را نمی دانست و قدیم را از محدث فرق نمیدانست کردن و از جهال این طایفه بسیار اند که فناء کلیت روا میدارند و این مکابره عیان بود که هرگز فناء اجزاء طینتی و انقطاع آن روا نباشد مر این مخطیان جهلا را میگویم که بدین فنا چه میخواهند اگر گویند فناء عین محال بود و اگر گویند فناء وصف روا داریم فناء صفتی ببقاء صفتی دیگر که حواله هر دو صفت به بنده باشد و محال باشد که کسے بصفت غیری قایم باشد ۱۲ کشف المحجوب ۱۲

نسیان اوست ہر ماورای حق سبحانہ زیرا کہ خطرہ قلبی عبارت از حصول شئی است از اشیاء و
خطور آنست در خاطر ابتدا او نذکرا و حصول و خطور نفس علم است و چون خطرہ بالکل منفی شد تا
بجدے اگر بہ تکلف بیارند نیاید و اگر یادش بدہند یادش نیاید پس علم بالکلیہ زایل گشت و زوال
علم ہمان نسیان است کہ در فنا معتبر است انیست نہایتہ مقام فنا از مشایخ ہیچ کس باین تفصیل
درین مقام سخن نکردہ است و پیش از نسیان ماورای حق سبحانہ از فنا تعبیر نہ نمودہ و ہنوز گنجایش
نیست سخن بسیار است اگر توفیق خداوندی جل سلطانہ مدد فرمود ازین ہم بہ تفصیل تر سخن خواہد
کرد کہ این مقام محل غلط طلاب است واللہ سبحانہ اعلم بالصواب گاہ باشد کہ نظر سالک بر عالم ارواح
افتد و آن عالم را بواسطہ مناسبت بمرتبہ وجوب اگرچہ آن مناسبت بحسب صورت باشد حق مے
انگارد و شہود آن عالم را شہود حق جل سلطانہ تصور می نماید بان محظوظ و متلذذ مے گردد و چون
عالم ارواح را بعالم اجساد بنحوی از تعلق حاصل است شہود آن عالم را درین عالم شہود وحدت
در کثرت می ماند و حکم باحاطہ ذاتیت و معیت ذاتیت می کند و باین تخیلات راہ ترقی و وصول
مطلوب حقیقی بر سالک مسدود می گردد واحسرتا اگر او را ازین مرتبہ بگذرانند و از باطل بحق
بعضے از مشایخ درین مقام سی سال روح را بخدائی پرستیدند و چون ازان مقام گذرانیدند
شناعتہ از اد انستند امر چہارم عبارت فقرات این است اگر پرسند کہ اتحاد چیست بگو
استغراق در ہستی حق انتہی این کلام نہایت مختصر و لطیف است مگر مراد از ان ہمان معنی فنا
است کہ مذکور شد و این فنا منافی وساطت و حیلولت است وَلَوْ كَانَ الْاِتِّحَادُ اِعْتِبَارِیًا

امر پنجم انچہ قول اہل فنا مذکور شد ~~

تو او نہ شوی و لے اگر جہد کنی	جای برسی کز تو دوئی برخیزد

پس ہر گاہ توئی و دوئی کہ پیش از فنا گم شدن در دے بود زائل شدہ پس لا محالہ این
معنی منافی وساطت و حیلولت خواہد بود چہ وساطت و حیلولت مقتضی دوئی است
فَاِنَّ الْوَاسِطَةَ لَا تَكُوْنُ بَيْنَ الذَّاتِ وَنَفْسِهَا پس این صریح اعتراف است بقول حضرت

مجدد رحمۃ اللہ علیہ ہ

نقاش ہر نقشم عیان من عاشق دیرینہ ام ‎— دیگر کسے نے درمیان من عاشق دیرینہ ام

من ہم زمینم ہم سما من با تو ہستم جملہ جا ‎— من آفتابم ہم ضیا من عاشق دیرینہ ام

امر ششم اتحاد و انطباق را عین توسط گفتن معنی محصلی ندارد و این عینیت نہ باعتبار ذات است نہ مفہوم امر ہفتم ہرگاہ معنی حقیقت محمدی بیان کردہ شد پس ادعاے این امر کہ حقیقت محمدی را عارفان واسطہ می دانند محمول است بر عدم فہم معنی حقیقت محمدی و انتساب غلط بسوے عارفان مع انہم بریئون عن ہذا الانتساب و این معنی ظاہر است کہ حقیقت محمدی بمعنی مذکور نزد عارفان چگونہ واسطہ در وجودات تمام اشیاء وصفات و کمالات از جواہر و اعراض کہ وصول بحق و شہود وے نیز از ان جملہ است خواہد بود چہ اینہا کہ بہ آن حقیقت رسیدہ و در وے فانی گشتہ و حکم اتحاد گرفتہ و چہ غیر آن و اعجب کل العجب کہ نسبت توسط بطائفہ اولے و النسب اقرب و اظہر دانستہ شدہ و این معنی نہ تصور یدہ شد کہ ہرگاہ انتہا بآن حقیقت رسیدہ و در وے فانی گشتہ و حکم اتحاد گرفتہ پس چگونہ حقیقت متحدہ حقیقت متوسطہ خواہد بود فشتان بینہما اللہم الا ان یقال قد خفی ہذا الامر عندہ لغموضہ ودقتہ عندہ وان کان ظاہر فی نفسہ عند الفحول

اگر زکاوش مژگان او دلم خون شد ‎— خوشم کہ بہر من اسباب گریہ افزون شد

امر ہشتم براے دفع خدشات حضرت معترض رحمۃ اللہ علیہ حضرت خواجہ معصوم رحمۃ اللہ علیہ از فرزندان حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بودہ اند و ولایت محمدی المشرب داشتند در عمر شانزدہ سالگی بہ تحصیل علوم پرداختہ بعلوم باطنی متوجہ شدند و در آخر عمر حضرت مجدد رحمۃ اللہ با وصف کم عمری حضرت خواجہ معصوم رحمۃ اللہ تربیت مریدان خویش بالیشان تفویض فرمودند و صیت کردند کہ ہمین کہنہ بوریای خانقاہ را تخت سلطنت دانستہ بہ قناعت پردازند و از صحبت اغنیا و بادشاہ محترز باشند پس ہمچنان بوقوع آمد شاہ جہان بادشاہ بمصاحبت وی بسیار میل کرد لیکن میسر نشد اورنگ زیب معتقد حضرت شد و ارادت آورد و دوام صحبت می خواست میسر نشد حضرت قبول نہ داشتند در کشف مقامات الٰہیہ حضرت ایشان پا بلند داشت نہ صد

در مکتوب هفتاد و هشتم که بمولانا محمد حنیف شرف صدور یافته مے فرماید بگوش هوش استماع نمائند

قال عز من قائل وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيْدِ ذات حضرت واجب الوجود جل سلطانه و همچنین کمالات ذاتیه او تعالے از بنده به بنده نزدیکتر است پس سیریکه باین مراتب متعلق شود ورائے سیر آفاقی و سیر انفسی باشد و نیز ورائے جذبه و سلوک بود چه سلوک سیر آفاق است و جذبه سیر انفسی سیر افاقی را بُعد در بعد فرموده اند و سیر انفسی را هرچند قرب در قرب گفته اند لیکن آن قرب ظلی است ازین قرب اتحاد باید گزشت تا معامله اقربیت روے نماید و چنانچه زوال علم حصولے اشیا که عبارت از فنائے قلبی است بے تمامی سیر آفاقی ممکن نیست و بے شروع در سیر انفسی میسر نه همچنین زوال علم حضورے شخص که بذات و صفات او متعلق است و فی الحقیقة فنائے نفس است بانتهائے سیر انفسی و دخول در مراتب اقربیت مربوط است و در سیر انفسی علم حضوری عارف برجا است چه انفس درین موطن بعنوان حقانیت پیدا است و از قیدان به تمام رهائے بحصول نه پیوسته تا وصول بمطلوب حقیقی پیدا آید چه مطلوب بموجب کریمۂ سابقه ورائے انفس است و آنچه در انفس نمودار است از آیات داله است چنانچه قرآن مجید بآن مشعر است سَنُرِيْهِمْ اٰيٰتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ و چون علم حضوری عین عالم است ناچار بزوال آن زوال نفس عارف خواهد شد و اثری از وے نخواهد ماند و زوال علم حضوری باین معنی است که علمی تعلق بذات عارف داشت از اینجا کنده بواجب تعالی متعلق شود و حاضر دران موطن حق باشد سبحانه ذات او بیانش آنست که هر کمالیکه در ممکن نمودار است همه مستفاد و مستعار از مرتبه وجوب است تعالت از وجود و حیوة و علم و قدرت و امثال آن و ممکن این کمالات را از خود فهمیده خیانت در امانت نموده است و چون عارفے را محض فضل و کرم باین دید عار یتے بنوازند مرة ثانیه تواند بود که بحکم اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمٰنٰتِ اِلٰٓى اَهْلِهَا امانات را درست به اهل امانات بسپارد و چون علم حضوری او پرتوے است از حضور ذاتی مطلوب این حضور بآن حضور

فانی ملحق خواہد شد در رنگ سائر کمالات کہ باصول خود ملحق می گردد درین ہنگام عارف خود را خالے
محض خواہد یافت و بعدم صرف ملحق خواہد دید نہ ذکرے در خود احساس نماید و نہ توجہے و نہ یافتے
بود و نہ حضوری بعد از لحوق باصل اگر یافتنست از خود بخود است و اگر حضوریست ہم از خود
بخود لانّ الحَادِثَ اِذَا قُوْرِنَ بِالْقَدِیْمِ لَمْ یَبْقَ لَہٗ اَثَرٌ درین موطن کہ موطن فنائے
نفس است بر وجہ کمال اطلاق کلمہ انا عارف زائل مے شود و عارف از خود بہ انا کمے تواند
تعبیر کرد زیرا کہ بعد از نفاد نفس کہ مورد کلمہ انا بود انا را مورد دے نماند کہ بران اطلاق یابد نہ
باین معنی کہ انا بر حق اطلاق شود و خود را حق بیند کہ خودی در میان نماندہ است و انانیت بر
کندہ **سوال** ہرگاہ علم حضوری عین عالم باشد و آن علم بعد از کمال باصل خود کہ علم حضوری
واجب است ملحق می گردد و مقرر است کہ لحوق ہر کمال باصل خود کائن است نہ بامرے کہ مباین
اصل آن باشد لازم می آید کہ حقیقت ہر شخص و مبداء تعین او علم بود و حال آنکہ صفات دیگر نیز
مبادی تعینات خلایق است چنانچہ بطور حضرت ایشان ما قدسنا اللہ بسرہ الاقدس تکوین مبداء
تعین حضرت آدم است و کلام مبداء تعین حضرت موسیٰ و قدرت مبداء تعین حضرت عیسی علی
نبینا و علیہم الصلوٰۃ و التسلیمات و جمعے کہ داخل ولایات این بزرگواران اند مبادی تعینات
شان جزئیات این صفات اند و جزئیات جزئیات این صفات علی تفاوت الدرجات **جواب**
حقیقت محمدی علے مصدرہا الصلوٰۃ و السلام و التحیہ چنانچہ مقرر این طائفہ است اجمال
حضرت علم است و حقایق سائر خلایق تفصیل این اجمال است پس نظر باین معنی توان گفت کہ
حقایق جمیع خلایق علم است چہ ہمہ خلایق ظہور و تفصیل آن حضرت است علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ
والسلام غایۃ ما فی الباب آن حقیقت جملی را در مرتبہ تفصیل حصص لا یحصی است باندازہ کمالات
مفصلہ علم کہ در حضرت اجمال اندراج و اندماج داشتند پس حقیقت ہر شخصے از اشخاص سوای آن
سرور علیہ و علے آلہ الصلوٰۃ و السلام حصہ بود از حصص علم کہ تعلق علم در مرتبہ تفصیل بہ کمالے
از کمالات مندرجہ اجمال حاصل گشتہ است مثلاً مبداء تعین حضرت ابو البشر علی نبینا علیہ الصلوٰۃ و السلام

حقیقت محمدی

حصہ است از علم کہ از تعلق آن بصفت تکوین کہ در اجمال مندمج بود بحصول پیوستہ است علی
ہذا القیاس سائر الحقایق لیکن چون تمیز میان حصص و حقایق باین کمالات است حقیقت ہر شخصے
مسمی بکمالے ازان کمالات کہ نسبت خاص بآن شخص دارد کہ سبب تمیز او شدہ است نمودہ آید
پس علم اشرف صفات شد و برکات آن شامل جمیع موجودات آمد جواب دیگر آنکہ اتحاد شئے
با شئے مستلزم آن نیست کہ شئ اول حقیقت شئ ثانی باشد چنانچہ خاصہ را با ماہیت نسبت
اتحاد است با آنکہ از عوارض است اگر گویند برین تقدیر کہ علم ذات و حقیقت انسان بود حقایق
جمیع موجودات را تفصیل حقیقت محمدی گفتن چگونہ راست آید چہ حقیقت محمدی علم است گوئیم درکار
نیست کہ اجمال ذاتی تفصیل بود چہ انواع مندرجہ تحت حیوان را تفصیل ماشے توان گفت ہر چند
ماشے ذاتی آن نیست و لو سلم گوئیم کہ حقیقت محمدی را اجمال و کل ہمہ حقایق گفتن باعتبار اشتمال
و جامعیت علم است مر آن حقایق را با آنکہ گوئیم تواند بود کہ حقیقت محمدی عبارت از جمیع کمالات
ذاتیہ بود کہ متعلق علم است علی وجہ الاجمال نہ نفس علم من حیث ہو لیکن چون دران مرتبہ علم
را از ان کمالات تمیزے نیست و غیر از حضور و انکشاف امرے دران موطن ہویدا و مفہوم
نہ لہذا آن مرتبہ را وحدت گویند و قابلیت محض خوانند و نیز علم را با معلوم بطور بسیاری
از محققان اتحاد کاین است ناچار تعبیر ازان حقیقت بعلم نمودہ اند لہذا در مرتبہ تفصیل ہمان
کمالات متمیزہ حقایق سائر اشخاص اند و برین تقدیر تقابل اجمال با تفصیل بے تکلف می افتد
بخیر آن نہ چنان و مؤید این توجیہ است کہ نزد حضرت ایشان با قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ
الاقدس حقیقت محمدی اجمال تعین وجودی است با تعین حبی کہ تعین علمی ازان بمراتب پایان
است چنانچہ تحقیق آن در جاے دیگر ثبت یافتہ است اگر گویند کہ کلام بعضے اکابر ناطق
است با آنکہ علم حقیقت انسان است چنانچہ مولوی قدس سرہ فرمود ؎

اے برادر تو ہمین اندیشہ الخ

و از حضرت ایشان نیز در بعضے اوقات مثل آن مسموع گشتہ گوئیم تواند بود کہ این اکابر

برسبیل تجوز و مبالغه فرموده باشند یعنی عمده در تو همین فکر و اندیشه است باید که آن در
غیر مطلوب حقیقی مصروف نبود بلکه بتمام مصروف آنجناب مقدس گردد تحقیق درین مقام
آنست که حضرت ایشان باافاده نموده اند جاے که فرموده اند ازین بیان لازم آید که
در علم حضوری هم صورت معلوم باوجود حضور نفس معلوم کاین است که حاضر نفس معلوم
خالص نیست اعتبارے دروی راه یافته است که از نفس بصورت آورده است تاهم هر کس
باین وقت نرسد و تا بذات بحت وصل نشود بوصول بیچونی این دقیقه را در نیابد انتهے مختصر
ازین تقریر ظاهر شد که حقیقت محمدی در اصطلاح صوفیه اجمال حضرت علم را گویند و از فنای
این مقام هیچگونه اسائت ادب لازم نیاید و همچنان معنی اتحاد هم مذکور شد سلمنا که معنی اتحاد
فنا است چنانکه اتحاد بذات مطلق را فنا می گویند و میان اتحاد اعتبارے و حکمے و مغایرت
حقیقی و نفس الامر منافات نیست لیکن هرگاه توئی برخیزد البته این معنی منافی وساطت و
حیلولت خواهد بود و این اتحاد را بین توسط گفتن هرگز بخیال نمی آید و هرگاه این وصل بجهت
غلبه بیخودی و فنا دریافت این وساطت نمی تواند پس اگر او انکار وساطت نماید چه
باک خواهد بود نظیرش برائے توضیح پیش میکنم نگریستنی است که در سکنجبین سرکه و انگبین را باهم
بنوعے مخلوط می کنند که اشاره حسیه بسوی احدی ازین اجزا عین اشاره بسوی دیگرے
می باشد مگر نمے توان گفت که سرکه انگبین گردیده یا انگبین بقلب ماهیت لباس سرکه پوشیده
آنچه ادعاے این معنی نموده شد که حقیقت محمدی را عارفان واسطه می دانند مبنی است بر
عدم اطلاع بر اصطلاح صوفیه کرام چنانکه مذکور شد **قال** قولکم انجا که اتحاد است معامله
بشرکت است این نیز خالی از غرابتے نیست چه شرکت دوئی را می طلبد و شریک در امرے
دو کس مے باشند و حقیقت اتحاد خود اصلاً بشرکت جمع نمی شود بمعنی فنا و غیبت نیز که
اتحاد حکمی است فانی و غائب از میان رفته حکم عدم گرفت شرکت از وے چه صورت دارد توسط را گفتند که دوئی
می طلبد شریکے و شرکت نیز همچنین است **اقول** هرگاه حضرت مجدد توجیه کلام خود فرموده باشد پس ضرورت این معنی چیست

که آنرا تسلیم نساخته بمعنی دیگر محمول کرده قایل باستحاله شوند اتحاد بمعنی فنا است و شرکتے که هست مثل شرکت خادم است با مخدوم ملاحظه فرموده شود اگر بتبعیت مخدومی خادمی ببارگاه شاهنشاهی درآمد در شرکت منزل کلامی نخواهد بود مع فقدان التوسط زیراکه در یک محل جا گزیند تحقیق مقام این است که مراد حضرت مجدد رحمة الله علیه صورت ثانی است مثلاً کسے در سیر سلوک خود را بحقیقت محمدی متحد یافت و هر فیضے که می آید بیک حقیقت میرسد ظاهرا اما در ضمن او حقایق دیگر هستند که بهمه میرسد پس معامله بشرکت گفتن راست شد و همین لفظ معامله قرینه است چرا انصاف از دست داده شود ؎

کاش گردون از سرم بیرون برد سودای تو	یا مرا صبرے دهد چندانکه استغناے تو

قال قولکم طریقه جذبه را چون کشش از جانب مطلوب است و عنایت الٰهی متکفل حال طالب است ناچار قبول وسائط نمی کند و در طریق سلوک چونکه انابت از جانب طالب است از وجود وسایط چاره نبود این عین مدعا است و سخن بے دلیل است طریقه جذبه و مرادی و محبوبی چنانکه سابق بیان رفت زیاده بر آن نیست که لطف الله تعالے بنده خود را پیش از آنکه طلب کند و سلوک نماید جذب می کند و انجذاب مبهم اجمالی است که بدان سلوک آسان می گردد و قرب و وصول و حصول مراتب و مقامات آن بعد از سلوک حاصل می گردد و این منافات بوجود وسائط آرد بلکه چون جذبه تنها کار نمی آید و سلوک بے وسایط نمی باشد لازم آید وجود وسایط چنانکه مقرر قوم است و خود هم گفته اند که در نفس جذبه هر چند وسائط درکار نیست اما تمامی آن منوط به سلوک است که اگر سلوک نباشد جذبه ناتمام و ابتر است **اقول** این کلام از اول تا آخر مخدوش است **خدشه اول** هرگاه حضرت مجدد رحمة الله علیه درین باب مناط کلام بر عوارف شیخ الشیوخ نهاده و این تقریر همان است که از عوارف منقول شد پس این را عین مدعا و سخن بے دلیل گفتن از آداب مناظره بعید است برای ناقل کلام شیخ الشیوخ دلیل است کافی همینا به که قدم در بادیه عشق نهاده و ورا اتفاق ملاحظه ناز و نیاز

ناتمامی جذبه بے سلوک

معشوق افتادہ است نیک می داند کہ ہرگاہ جذب از جانب مطلوب است ضرورت وساطت
نمی باشد مطلوب را جذب طالب بیک اشارہ چشم کافی است ؎

دو سخن را کہ باشد بہم جان و ہوش	حکایت کنانند و لب ہا خموش

خدشہ دوم این کلام معترض رحمۃ اللہ علیہ مخالف آن است کہ پیش ازین بہ تعریف
مجذوب سالک برنگاشتہ چہ در تعریف لفظ نخست تحریر فرمودہ کہ بمعنی بیواسطہ است
فَتَذَکَّرْ مَا سَلَفَ، **خدشہ سوم** کشش مطلوب را ذریعہ آسانی سلوک تصور یدن ترقی
معکوس است و نہ صرف منافی عقل است بلکہ نقل خلاف آنست کما مر کلام السہروردی رحمۃ اللہ علیہ
فِی تَحْقِیْقِ الْمُرَادِ وَالْمُرِیْدِ **خدشہ چہارم** قرب و وصول و حصول مراتب و مقامات مرادین
را منوط بر سلوک داشتن ہم غلط است کما مر **خدشہ پنجم** آنچہ نوشتہ شدہ کہ چون جذبہ تنہا
بکار نمی آید و سلوک بی وسائط نمی باشد لازم آید وجود وسائط محمول است بر عدم فہم کلام حضرت
مجدد رحمۃ اللہ علیہ درین مقام چہ از سلوک معنی مصطلح متصوفین مراد نیست بلکہ مراد از سلوک
اتیان شریعت است از توبہ و زہد وغیرہا چنانکہ خود حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بالتصریح
فرمودہ وَالْعَجَبُ خَفَائُہٗ عَلَی الْمُعْتَرِضِ مَعَ تِبْیَانِ مَعْنَاہُ اندرین صورت ادعای
لزوم وسائط دعوی باطل است والعجب کل العجب کہ معترض در نقل عبارت تحریف فرمودہ
عبارت اینست اگر سلوک کہ عبارت از اتیان شریعت است از توبہ و زہد وغیرہما با جذبہ
منضم نگردد جذبہ ناتمام و ابتر است بسیاری از ہنود و ملاحدہ را دیدہ ایم کہ جذبہ دارند اما
چونکہ بمتابعت صاحب شریعت علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام متحلی نگشتہ اند خراب و ابتر اند وغیر
از صورت جذب نصیب ندارند انتہی اگر این عبارت سالم نقل می فرمود یا بامعان نظر آن را
مطالعہ می کرد بنای اشکال منہدم می شد غرض اینست کہ متابعت شریعت موقوف علیہ مرادین
است و این مستلزم وسائط نیست وَمَا ھُوَ مُسْتَلْزِمٌ لِلْوَسَائِطِ لَیْسَ مُرَادٌ ھٰہُنَا فَارْتَفَعَ الْاِشْکَالُ
وَاللّٰہُ اَعْلَمُ بِحَقِیْقَۃِ الْحَالِ اِقَال اگر گویند کہ احتیاج وسائط در طریقہ جذب بسلوک و وسائط پیش از وصول است و بعد

از وصول برطرف می شود بخلاف طریقه سلوک که انجا بعد از وصول نیز واسطه می ماند چنانکه
گفته اند که در طریقه جذبه اگرچه بتوسط متابعت شریعت که عبارت از سلوک است وصول بمطلوب
میسر شود بی واسطه حلول امرے خواهد بود گوییم چه دلیل است برین دعوی مفهوم جذبه و حصول
طریقه وے خود مقتضی این نیست چنانکه معلوم شد و مدعاے دوم که در طریقه سلوک از وسائط
چاره نبود مارا که قایل بوجود توسطیم مطلقاً دخل در آن مناسب نیست ولیکن بطریقه بحث و
مناظره گفته آمد که چرا انجا هم بعد از وصول بوجود وسائط واسطه برطرف نشود بوجود جذب
بعد از سلوک بلکه همچنین باید بقول ایشان که خاصیت جذبه عدم وسایط است و سقوط
انها است و در کلام شما نیز اشاره به آن واقع شده است انجا که گفته اند در طریق سلوک از شیخ
هرکه درمیان آمده است متوسط و حاجب شهود سالک است وای اگر در آخر حال جذبه تدارک
نماید یعنی وسایط از میان بر ندارد حاصل آنکه در طریقه جذبه و سلوک هر دو پیش از وصول
وسایط درکار است و آنکه در طریقه جذبه بعد از وصول وسایط ساقط گردد و در طریق سلوک
میماند تحکم است چرا در هر دو جا باقی نماند و چرا در هر دو جا ساقط نگردد سخن در همین جا است و اگر
گویند که این امر کشفی و وجدانی است بحث فایده ندارد آن چیز دیگر است اما شما مقید باستدلال
شده اید و توجیه نموده اید که چون در طریقه جذب کشش از جانب مطلوب است و عنایت الهی
متکفل حال طالب است نا چار قبول وسایط نمی کند و در طریق سلوک چون انابت از طالب
است از وجود وسایط چاره نبود خود جذب و سلوک بر هر دو تقدیر فرق بتاخر و تقدم فایده
ندارد و اگر گویند مدعا و دلیل هر دو کشفی است چنانکه یکبارگی از شما مثل این سخن شنیده شده
است این گریزگاه خوب است و بعد از ان در اثبات عدم توسط و تقریر ان طرف دیگر بیان
کرده اند یکے وصول از راه معیت که حق را با بنده است ناچار بے توسط امری خواهد بود
مناسب معیت است و اگر واسطه است در سلسله تربیت است که عبارت از سلوک است
اقول این قول سرتاپا مخدوش است و مبنی است بر عدم فهم معنی جذب و سلوک و توسط

خدشه اول هرگاه حضرت معترض در مفهوم جذبه لفظ نخست تحریر ساخته پس مفهوم جذبه
وحصول وے مقتضی عدم توسط است ه

خوش آن مجلس که آنجا توبه خود چون کنم ظاهر	مرا ساقی گریبان گیرد و مے در گلو ریزد

خدشه دوم حصول کدامی امر بدون واسطه محل استبعاد نیست اگر بکتب قوم رجوع
نموده آید آشکارا میتوان شد که در بعض امور توسط را بار نیست وایجاب جزئی تناقض
سلب کلی است امام شعرانی در مقدمه طبقات می آرد ف۱ وَكَانَ الشَّيْخُ اَبُوْ يَزِيْدَ الْبِسْطَامِيُّ
رَحِمَهُ اللّٰهُ يَقُوْلُ لِعُلَمَاءِ عَصْرِهٖ اَخَذْتُمْ عِلْمَكُمْ مِنْ عُلَمَاءِ الرُّسُوْمِ مَيِّتًا عَنْ مَيِّتٍ وَاَخَذْنَا عِلْمَنَا
مِنَ الْحَيِّ الَّذِيْ لَا يَمُوْتُ در فتوحات مکیه نیز این حکایت منقول است این کلام بسطامی رحمة الله علیه
ناطق است بر عدم توسط امام شعرانی در یواقیت میفرمایند ف۲ اِنْ قُلْتَ فَهَلْ يَكُوْنُ الْاِلْهَامُ
بِلَا وَاسِطَةٍ فَالْجَوَابُ نَعَمْ قَدْ يُلْهَمُ الْعَبْدُ مِنَ الْوَجْهِ الْخَاصِّ الَّذِيْ بَيْنَ كُلِّ
اِنْسَانٍ وَبَيْنَ رَبِّهٖ عَزَّ وَجَلَّ فَلَا يَعْلَمُ بِهٖ مَلَكُ الْاِلْهَامِ لٰكِنَّ هٰذَا الْوَجْهَ
يَتَسَارَعُ النَّاسُ اِلٰى اِنْكَارِهٖ وَفِيْهِ اِنْكَارُ مُوْسٰى عَلَى الْخَضِرِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ
فَعُلِمَ اَنَّ الرَّسُوْلَ وَالنَّبِيَّ يَشْهَدَانِ الْمَلَكَ رُؤْيَةَ بَصَرٍ وَغَيْرُ الرَّسُوْلِ يُحِسُّ اَثَرَهٗ وَلَا
يَرَاهُ فَيُلْهِمُهُمُ اللّٰهُ تَعَالٰى بِوَاسِطَتِهٖ مَا يَشَاءُ اَوْ يُعْطِيْهِ مِنَ الْوَجْهِ الْخَاصِّ
بِارْتِفَاعِ الْوَسَائِطِ وَهٰذَا اَجَلُّ الْاِلْقَاءِ وَاَشْرَفُ وَيَجْتَمِعُ فِيْ هٰذَا الرَّسُوْلُ وَالْوَلِيُّ

ف۱ شیخ بایزید بسطامی رحمة الله علیه می گفت به علمای زمان خود که شما علم خود از علماے رسوم حاصل کرده اید که یکے بعد دیگرے مرده اند و من علم خود را از زنده حاصل کرده ام که هرگز نمیرد یعنی از الله تعالے حاصل کرده ام ۱۲ ف۲ اگر بگوئی که آیا الهام بدون واسطه می باشد جواب آنست که بدون واسطه می باشد گاہے الهام بنده را مے شود بوجه خاص که در انسان و خداوند تعالے مے باشد فرشته الهام را هم بآن خبر نمی باشد مگر مردمان بانکارش متوجه شوند و درین انکار موسی است بر خضر علیه السلام پس دانسته شد که رسول و نبی بچشم سر فرشته را می نگرند غیر رسول نشانهاے فرشته می یابند و نمے نگرند ۱۲

هرگاه الهام بلا واسطه شود و درین محذوری عاید نگردد پس اگر در جذب هم واسطه نباشد چه باک بود شیخ عبدالکریم جیلی درکتاب مناظر الہیہ می نویسد اَلتَّجَرُّدُ عَنِ الْاَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ يَكُوْنُ هُوَ فِيْ نَفْسِهٖ ذَاتًا سَاذَجًا فَلَا يَكُوْنُ بَيْنَهٗ وَبَيْنَ ذَاتِ اللّٰهِ تَعَالٰى وَاسِطَةُ اسْمٍ وَّصِفَةٍ و در موضع دیگر ازین کتاب می نویسد وَهُوَ مَعَ الذَّاتِ وَكُلَّمَا تَجَلّٰى عَلَيْهِ صِفَةٌ رَجَعَ عَنْهَا اِلَى الذَّاتِ بِمَا هُوَ كَمُلَ مِنْهَا وَفِيْ هٰذَا الْمَشْهَدِ رَأَيْتُ الْاِمَامَ اَبَا الْحَسَنِ النُّوْرِيَّ وَمَعْرُوْفَ الْكَرْخِيَّ وَجَمَاعَةً مِّنَ الشُّيُوْخِ این عبارت بدیدهٔ اعمان نگریستنی است که چه قدر حجاب وساطت رامی درد قطب بن محی قدس سره در مکتوبات خود می نویسد که هر مقصود را با حق تعالے دو راه است در یک راه واسطه میان بنده و حق ثابت است و در راه دیگر هیچ واسطه در میان نیست این بعینه ناظر بهمین تحقیق است که حضرت ایشان نوشته اند که واسطه در راه سلوک است نه در راه جذبه چون اقوال ائمه فن بسماعت در آمد پس بگوش شنیدنی است که مفهوم جذبه و حصول طریقه وے مقتضی عدم توسط است همچنان مفهوم سلوک و حصول طریقه وی مقتضی توسط جذبه بمعنی کشیدن است چون مطلوب طالب را به توجه خاص بسوے خویش کشد احتیاج توسط چیست البته طالب را بوصول مطلب احتیاج ذرایع و توسطی افتد هرگاه سلوک موصل بمطلوب شود تا آنکه جذب نباشد بدون توسط چاره نبود هرگاه جذب پدیدار آمد پس رفع توسط از جذب خواهد بود نه از محض سلوک برای تصدیق قلب این مسئله را بعالم ظاهر در بار سلاطین چرا قیاس نکنند و چرا بر حالات ملوک نظر نه اندازند گاهے امیدوارے را شوق لقاے بادشاه برای انجاح حاجات و عرض معروض در سر افتد اولا لباسے که برای حصول ملازمت سلطانی مقرراست از جامه دیمه و دستار و قبا و عبا تیار کنانیده بر تن خود راست می کنند و کمر را از کمر بند زرین محکم بر بسته بندد و نذر برای سلطان مهیا می دارد و بدربار گاه وزیر رسائی حاصل می کند چون وزیر دران سامانے و لیاقتے که برای حضوری بپیش سلاطین درکار می باشد ملاحظه می فرماید موقع یافته به پیش

۵۸ تجرد از اسماء و صفات فی نفسه ذات ساده می باشد پس میان او و ذات اسم و صفت واسطه نمی باشد

۵۹ آن با ذات است هرگاه که او را صفت بسوے تجلی هر دو امام حسن نوری و معروف کرخی جمع شان سر آن است سرهند بنام حسن نوری و معروف کرخی ...

سلطان عرض می دارد سلطان او را طلب می سازد و با وزیر تا وقت دربار حاضر می باشد
باز او را باریابی حاصل نمی شود اگر حاصل میشود بهمین طور که همراه وزیر رفت و واپس آمد مگر
سلطان را بوی میلانی خاص نمی باشد و نه بطور خود او را اجازت حضوری می باشد گاہے
شخصے باطاعت وزیر طبیعت وزیر را چندان بخویش مائل مے کند که وزیر بدرگاه سلطانی
چنان عرض میدارد که این شخص لیاقت آن دارد که او در سلک خاص و محرمان و جلیسان
سلطانی منسلک کرده آید پس سلطان بوساطت وزیر یا بطور خود او را طلب داشته از خواص
و محرمان و جلیسان خویش میسازد پس درین هر دو صورت هیچ محذور شرعی یا عرفی نیست اگر
نیک ملاحظه رود اول نظیر سلوک است و ثانی طریق جذب این نظیر برای تفهیم شخصے که از کشف
بهره ندارد پسند است اگر چشم بینا داشته باشد این معنی او را از کشف و وجدانیات من قبیل
مرئیات خواهد بود چون حالت جذب و سلوک متفاوت است و هر دو متقابل بوده اند پس چگونه
حالت یکے از ان مثل دیگرے خواهد بود یعنی اگر واسطه باشد در هر دو جا و اگر ساقط شود در هر دو
جا بلکه در سلوک واسطه خواهد بود نه در جذب به خدشه سیوم کشفے بودن اصلا گریزگاه نیست
چنانکه معقولات از اوهام مدرک نه شود و موهومات در دام خیالات در نه آید و تخیلات به
ضبط حواس نرسد امرے که بعین یقین معاینه کرده می شود ادراکش بعلم الیقین از دائره امکان
خارج باشد حضرت معترض در رساله تحصیل التعرف از شیخ عبدالوهاب نقل فرموده بنی العلم ۵
علی البحث والتحقیق و بنی الحال علی التسلیم والتصدیق و حضرت خواجه محمد پارسا در تحقیقات
می فرماید بعد از ان علوم خواطر و علوم مشاهدات و مکاشفات که علم اشارت عبارت از ان علوم
است پدید آید و این ان علوم است که طایفه متصوفه بدان مخصوص گشته اند بعد از جمع وحصول
سائر علوم مذکوره اما این علوم را بدان سبب علوم اشارت خوانند که از مشاهدات قلوب و مکاشفات
اسرار عبارت نتوان کرد چه در تقریر نگنجد بلکه معرفت این علوم بمنازلات و مواجید که در باطن
سالک طالب پدید آید توان یافت و حقیقت این علوم را جز آنکس که بمقام مشاهده و مکاشفه

۵ بنی علم بر بحث و تحقیق است و بنی حال بر تسلیم و تصدیق ۱۲

رسیدہ بود و این معانی حال او شدہ نتواند شناخت و ادراک نتوان کرد سعید بن مسیب روایت
کرد از ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ قال[۵۱] قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ اِنَّ مِنَ الْعِلْمِ
کَھَیْئَۃِ الْمَکْنُوْنِ لَا یَعْلَمُھَا اِلَّا اَھْلُ الْمَعْرِفَۃِ بِاللّٰہِ سُبْحَانَہٗ فَاِذَا نَطَقُوْا بِہٖ لَمْ یُنْکِرْہُ اِلَّا اَھْلُ الْغِرَّۃِ بِاللّٰہِ سُبْحَانَہٗ
و عبدالواحد بن زید گفت از حسن بصری سوال کردم کہ علم باطن چیست حسن گفت از حذیفہ
الیمان پرسیدم از علم باطن او گفت کہ از رسول صلی اللہ علیہ وسلم پرسیدم از علم باطن فَقَالَ[۵۲]
رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ سَاَلْتُ جِبْرَئِیْلَ عَلَیْہِ السَّلَامُ عَنْ عِلْمِ
الْبَاطِنِ فَقَالَ جِبْرَئِیْلُ عَلَیْہِ السَّلَامُ سَاَلْتُ اللّٰہَ جَلَّ ثَنَاؤُہٗ عَنْ عِلْمِ الْبَاطِنِ فَقَالَ ھُوَ
سِرٌّ مِنْ اَسْرَارِیْ اَجْعَلُہٗ فِیْ قَلْبِ عَبْدِیْ لَا یَقِفُ عَلَیْہِ اَحَدٌ مِّنْ خَلْقِیْ **قال** و گفتہ اند کہ
راہ معیت یکے از طرق جذبہ است انتہی پوشیدہ نماند کہ ہرگاہ راہ معیت یکی از طرق جذبہ
باشد و قرار یافت کہ در طریق جذبہ از سلوک چارہ نیست پس در طریق معیت برای وصول
نیز سلوک درکار خواہد بود واز وسایط ناگزیر و کلام در وے ہم چنان خواہد بود کہ در طریق
جذبہ گذشت **اقول** این تقریر خارج از داب مناظرہ است تقریر معیت را حضرت مجدد
رحمۃ اللہ علیہ از حضرت خواجہ رحمۃ اللہ علیہ نقل میفرمایند و بر ناقل تصحیح است نہ نقض بر
تقدیر تسلیم گفتہ شود کہ درین شک نیست کہ راہ معیت یکے از طرق جذبہ است و
در جذبہ از سلوک چارہ نیست پس در راہ معیت از سلوک یعنی تبعیت چارہ
نخواہد بود دیگر سلوک مصطلح موقوف علیہ یا متوسط جذب نمی باشد وَمَنِ ادَّعٰی[۵۳] فَعَلَیْہِ
الْاِثْبَاتُ **قال** دیگر مثال ظل با اصل نمودہ اند کہ ہم طریقے است اگر بعنایت الہی ظل را

---

۵۱ فرمود رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم کہ بعضے از علم مثل ہیئت پنہان داشتہ شدہ است کہ آنرا بجز اہل معرفت کسے
نہ داند ہرگاہ اہل معرفت بآن کلام کنند آنرا کسے انکار نہ کند مگر شخصے کہ او را نا آشنائی باشد بہ خداوند کریم ۱۲ ۵۲ گفت
رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم کہ از جبرئیل علیہ السلام پرسیدم کہ علم باطن چیست گفت من از زین از باری تعالی پرسیدم گفت
او راز یسط راز ہای ما کہ در قلب بندہ خود می اندازم بران کسے مطلع نمی شود ۱۲ ۵۳ و ہر کہ دعوی کند بر و اثبات است ۱۲

باصل میلے پیدا شود کششے بوے هویدا گردد و آن ظل را باصل وصولی حاصل شود هر آئینه بے حیلولت امری خواهد بود چون آن اصل اسمے از اسماء الٰهی است ناچار در میان اسم و مسماے وی حایلی نخواهد بود و وصول ظل ازین راه باصل الاصل که مسمای آن اسم است بے واسطه امری خواهد بود انتهے پوشیده نماند که ظاهر آنست که این نیز از طرق جذبه خواهد بود چنانکه در طریق معیت پس این نیز محتاج به سلوک خواهد بود چنانکه طریق جذبه اینجا نیز همان کلام است که آنجا است دیگر کشش ظل باصل مسلم و اتصال اسم بامسمی نیز همچنین اما وصول ظل باصل الاصل که مسماے ان اسم است چرا بواسطه ان اسم نباشد بَلِ الْاَمْرُ کَذٰلِکَ **اقول** انچه دعوے ظهور نموده شد در محل خفا است محتمل است که این غیر طریق جذبه باشد چه در جذبه کشش از اصل باشد و این کشش از ظل است باصل فَاِذَا جَاءَ الْاِحْتِمَالُ بَطَلَ الْاِسْتِدْلَالُ و اگر تسلیم نموده شود که این از طریق جذبه است پس چون نفس جذبه را توسط سلوک در کار نیست این را هم در کار نخواهد بود باے حال اینجا نیز همان کلام است که آنجا است به عقل هیچ عاقل نمی رسد که اسم را اسماے الٰهی را اصل چیزے قرار دهند و گویند که در وصول آن چیز بامسمای آن اسم این واسطه است بر تقدیر تسلیم مراد از عدم حیلولت آن است که پرده شهود نه شود همچنانکه در توسط نبی صلے الله علیه وسلم گفته شد نه آنکه اصلا و قطعا واسطه نباشد **قال** قولکم ایضا هر که واصل ذات است تعالی به وصول هیچونی توسط و حیلولت امرے در حق او مفقود است و هر گاه در صورت وصول بحضرت ذات سبحانه حیلولت و حجابیت صفات واجبی مرتفع گردد و حیلولت و حجاب غیر ذات چه گنجایش دارد انتهی پوشیده نماند که امرے مقرر است که صفات پرده ذات است که هرگز نمی افتد اگر یک پرده برخاست پرده دیگر می نشیند ذات را جز در پرده صفات نمی توان دید و شهود کرد و دریافت لیکن صاحب شهود ذات را بجهت غلبه انجذاب توجه تمام بسوی او و صفات ملحوظ و منظور نمے افتد و بر هر تقدیر پرده در میان است دریابد یا در نیابد **اقول** کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه

صفات پرده ذات است

براصول صوفیہ است خصوصًا نقشبندیہ کہ طالبان خود را بذات بحت بدون ملاحظہ صفات
متوجہ می گردانند وصفات را از ماسوے می انگارند چنانکہ در حدیث اَللّٰھُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُبِكَ
مِنْكَ بآن اشارت شدہ است البتہ فہم این معنی برکسیکہ مذاق صوفیہ ندارد خیلے دشوار است
اکنون بگوش حقیقت نیوش شنیدنی است کہ این کلام منقوض است تسلیم نمی کنم کہ صفات پردہ
ذات است کہ ہرگز نمی افتند و اگر یک پردہ برخاست دیگرے می نشیند و ذات را جز در پردہ صفات
نمی توان دید ذات حق سبحانہ تعالے کافیست از اعتبار صفات بلکہ مستغنی است از نفس
صفات یعنی انچہ بر صفات مترتب می شود ذات مجرد از صفات در ترتیب آن کافیست مثلا
امورے کہ بصفت حیات و علم و قدرت و ارادہ وابستہ است اگر این صفات اصلًا متحقق نشوند
ذات تنہا کار آنہا کند نہ بآن معنی کہ صفات اصلا موجود نیستند یا در علم موجودند نہ در خارج چہ
این مخالف قول اہل سنت است بلکہ صفات باوجود استغناء ذاتی موجوداند در خارج
بوجود زاید بر ذات عز سلطانہ کما ہو مذہب اہل الحق این بمثالے واضح گردد گوئیم آب بالذات
از بلندی احتراز نمودہ بپستی مایل است و این میل را میل طبعی مے گویند پس ذات آب
کار علم و حیوۃ و قدرت و ارادہ مے کند چہ اگر علم می داشت ہم بہ پستی می آمد و کار ارادت
کہ تخصیص احد المتساوین است نیز کرد و ازین حرکت ارادیہ کار حیوۃ ۔ قدرت ہم شد و ہمین
آب چون در مرتبہ تنزل جزو حیوان می گردد باوجود این میل طبعی بصفات زائدہ ہم متصف
می شود این امور را باوجود صفات طبعیہ زایدہ ہم مے کند وَلِلّٰہِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی ذات
عز شانہ باوجود استغناء ذاتی و کفایت او از صفات در مرتبہ الوہیت بصفات زائدہ موجود
متصف می گردد و امورے کہ ذات در تحصیل آن کافی بود باین صفات از قوۃ لفعل مے
آرد پس چنانکہ در آب مجرد از صفات نمیتوان گفت کہ صفات او عین ذات اوید بلکہ انجا
ذات است و بس صفت اصلًا گنجایش ندارد ہمچنین در ذات واجب تعالے نمی توان گفت کہ
صفات عین ذات اند چہ انجا صفت نیست تا بعینہ حکم کردہ شود و چون اعتبار صفت امد عینیۃ بچہ

شد اگرچہ اعتبار علمی باشد پس واضح گشت کہ سخن متکلمین و اثبات صفات زایدہ موجودہ
در واجب تعالی درست تر است از سخن بعض صوفیہ کہ بعینیہ صفات قائلند صفات زاید
موجودہ اثبات نمی کنند تنبیہ حکم بعینیۃ صفات ونفی زیادتی آنہا بر ذات عز شانہ مبنی بر عدم
وصول است بحقیقۃ الحقایق چہ ذات تعالی ہنوز در پردہ این صفات مشہود این جماعت است
وچون ذات را در آئینہ صفات می بینند بحکم اختفاء مراۃ صفات از نظر اینہا مختفی می گردند
حکم بعدم آنہا می کنند واگر شہود ایشان ازین پردہ مے برامد صفات از ذات جدا می دیدند
وحکم بوجود آنہا مے کردند وہمین سر است در حکم کردن ایشان بوحدۃ وجود زیرا کہ شہود
ایشان از پردہ نہ برآمدہ است بلکہ در پردۂ ماسوی است لاجرم ماسوی از نظر شان بتمام مختفی
شدہ است این اختفا بحکم عدمیت آن رسانیدہ وچون در مراۃ شہود مراۃ مفقود است علم
اسم و علم آن موجود در ماسوے نیز باعتبار این دو حالت نفی وجود خارجی وثبوت علمی کردہ
اند لہذا فنائے ایشان اتم نمی شود بہ شعور ماسوی می ماند وشہود آن برطرف می شود عدم شعور
ماسوی وقتے متحقق شود کہ شہود ایشان از مراۃ ماسوی بتمام برآید وَلَیْسَ فَلَیْسَ بقاء
ایشان نیز اکمل نیست چہ اکملیت آن باعتبار اتمیت فنا است این جماعت بعد از بقا خود را
عین می یابند و منشاء این علم نیز مکر است اگر بکمال بقا مشرف گشتند خود را چنانکہ ہستند میدیدند عبد
مملوک لایقدر علی شیء وہمین جماعت در جمادات نیز اثبات علم وقدرت و سایر صفات می کنند وثبوت آنہا
باعتبار سریان ذاتی می دانند وَهُوَ سُبْحَانَهٗ لَا یَسْرِیْ فِیْ شَیْءٍ وَاِحَاطَتُهٗ بِالْاَشْیَاءِ اِحَاطَةٌ عِلْمِیَّةٌ
والذات المنزہ لانسبۃ لہ مع العالم اصلا الا انہ خالقہم وربہم ورازقہم ومولاہم
وحقیقت این سخن بالا مذکور شد در مبحث ذات آب و میل طبعی آن و ایشان باندازہ علوم خود برنگ دیگر
حکم نمودہ اند وَاللّٰہُ یُحِقُّ الْحَقَّ وَھُوَ یَھْدِی السَّبِیْلَ منقول است در مجلس خواجہ
یوسف ہمدانی کہ پیر حضرت خواجہ عبد الخالق غجدوانی است کہ سر حلقہ سلسلہ حضرات خواجہا
است قدس اللہ تعالی اسرارہم روزے از احوال بعضے اعزہ شخصے مذکور ساخت فرمودند لک

خَیَالَاتٌ تُرَبِّیْ بِهَا اَطْفَالُ الطَّرِیْقَةِ بالجملہ احکام شرعیہ و علوم ماخوذہ از مشکوۃ خاتمیہ
(این خیالاتی اند کہ ان طفلان طریقت پرورده میشوند ۱۲)
علی صاحبہا الصلوۃ والتحیہ علی ظواہرہا المرادۃ ونصوصہا المستفادۃ بر مرکز عدالت واستقامت
اند و خلاف انہا ولو کان بالتوجیہ والتاویل او بالکشف مستلزم اعوجاج و بے استقامتی است
قَالَ سُبْحَانَهٗ اِنَّ هٰذَا طَرِیْقِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ انتہی چنانچہ در مکاشفات
غیبیہ مذکور است ہرگاہ صفات زاید بر ذات باشد پس پردہ ذات نبود و ذات بدون پردہ صفات
مشاہد گردد آنچہ این معنی در رموزات قوم نگاشتہ شدہ مرجوح است در ہمین رسالہ جائے
دیگر می فرماید زیادتی شیون بر ذات تعالے شانہ بمجرد اعتبار است و زیادتی صفات بر ذات عز
سلطانہ بوجوہ خارجی است زیراکہ صفات در خارج موجود اند بوجود زاید بر ذات کما ہو مذہب
اہل الحق و فرق درمیان شیون و صفات بسیار دقیق است کمل محمدیان را برین فرق اطلاع
است و بسیاری ازین طائفہ بواسطہ عدم علم باین فرق شیون را عین صفات دانستہ منکر وجود
صفات فی الخارج گشتہ اند و ہو کما تری مخالف اہل السنتہ والجماعتہ رضوان اللہ تعالے علیہم
اجمعین این حقیر فرق مذکور را بتفصیل و بعضے از مسودہاے خود نوشتہ است و بہ تنظیر
و تمثیل روشن ساختہ المقصود شیون داخل دائرہ اصلند ہیچ ظلیتے باینہا راہ نیافتہ قابلیات
کہ در تحت این شیون اند کالطفلان اند مر این شیون را حقایق محمدیان است علی حسب
تفاوت درجاتہم و مراتبہم حقیقت محمدی اجمع جمیع اینہا است علیٰ مظہرہا الصلوات والتحیات
والتسلیمات والبرکات اوعلی اکمل نہایت عروج اقطاب ایشان تانہایت مرتبہ قابلیتہ اولی
است کہ حقیقت محمدی است صلوۃ اللہ تعالے وسلامہ علیہ و مقام این اقطاب گویا در
نقطہ مرکز این قابلیتہ است ہر قطبیکہ باشد مدار ارشاد و چون فرد می آید از ہمانجا فرد می
آید ایشان را ترقی از ان مقام تا مقام فوق نیست اگر واقع است بعضے را فی الجملہ واقع است
و ترقی از ان مقام و وصول در دایرہ اصل مخصوص بافراد این امت است رضوان اللہ تعالے
و تقدس علیہم اجمعین و تا مقام فردیت نرسد ازین کمال بے حاصل است آرے بعضے کمل را بواسطہ

صحبت افراد و تاثیر آن در ایشان ازان کمال بهره میرسد بے آنکه بمقام فردیت برسند و بے
آنکه داخل دائرهٔ اصل گردند چه این دخول مخصوص بافراد است اما نصیبے ازان مقام دیگران را هم
بواسطهٔ مناسبت بافراد حاصل هست و در افراد نیز تفاوتها بسیار هست بعد از دخول در
دائرهٔ اصل چه شیون نیز داخل دایره اند اگرچه عین ذات اند اما بالاعتبار المحض زیادتی در
ایشان حاصل هست ۵

فراق دوست اگر اندک است اندک نیست   درون دیده اگر نیم موست بسیار است

شهود ذات همه را حاصل است خواه در مرتبهٔ شیون است خواه اصل ذات لَعَلَّ الْکَانُوْا دَخَلُوْا
فِیْ تِلْکَ الدَّائِرَة لفظ شهود وغیره از تنگی عبارت است والا شهود را دران موطن مدخلے
نیست و ایضاً صورت آن کیفیت خاص در عالم مثال بصورت شهود و نگرانی متمثل هست و
بآن اعتبار این الفاظ و امثال اینها اطلاق کرده می شود نگرانی مذکور نیز بے دخول در دائرهٔ اصل
متصور نیست طایفه که غیر داخل اند و از مراتب ظلیه تمامها گذشته اند شهود اینها دائرهٔ اصل
است که جامع حضرت ذات تعالی شانه و شیونات اند مشهودات فقط بے مشارکت شیون مخصوص
بافراد است باید دانست که واصلان ذات ازین بزرگواران که بافراد ملقب اند نیز اقل قلیل
اند اکابر صحابه و ائمه اثنی عشر از اهل بیت رضوان الله تعالے علیهم اجمعین باین دولت فایز اند
و از اکابر اولیاء الله غوث الثقلین قطب ربانی محی الدین شیخ عبد القادر جیلانی است قدس الله
تعالے سره الاقدس باین دولت ممتاز اند و درین مقام شان خاص دارند که اولیاء دیگر ازان
خصوصیت قلیل النصیب اند و همین امتیاز فضل باعث شان ایشان شده است که فرموده اند
قَدَمِیْ هٰذِهٖ عَلٰی رَقَبَةِ کُلِّ وَلِیِّ اگرچه دیگران را هم فضایل و کرامات بسیار هست اما قرب ایشان
بآن خصوصیت از همه زیاده تر است در عروج بآن کیفیت کسے بایشان نمیرسد با صحاب و ائمه
اثنی عشر درین باب مشارکند ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظِیْمِ وَمِنْ بَعْدِ هٰذَا مَا بدق صفاته وما کتمه اخطے لدیه واجمل

انتہی قاضی[۱] ثناء اللہ پانی پتی در ارشاد الطالبین میفرماید ہرچند صفات حقیقیہ حق تعالے ہفت اند یا ہشت اند چنانچہ علماء کلام بدان تکلم کردہ اند اما جزئیات آن صفات وغیرہا نہایت ندارند حق تعالے می فرماید وَلَوْ اَنَّ مَا فِی الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَّالْبَحْرُ یَمُدُّهٗ مِنْ بَعْدِهٖ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ یعنی اگر تمام اشجار زمین قلمہا شوند و دریا و ہفت دریاے دیگر این چنین سیاہی باشند کلمات الہی بپایان نرسد یعنی کلمات مدح کہ بر صفات وکمالات ودلالت دارند تمام نہ شوند چنانچہ سعدی گفتہ ؎

نہ حسنش غایتے دارد نہ سعدی را سخن پایان	بمیرد تشنہ مستسقی و دریا ہمچنان باقی

چنانچہ صفات حق تعالے غیر متناہی اند ظلال صفات ہم غیر متناہی اند حق تعالے می فرماید آیہ مَا عِنْدَكُمْ یَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ یعنی ہرچہ نزد شما است فانی است وہرچہ نزد خدا است باقی است پس اگر در ولایت صغری و مراتب ظلال کسے بہ تفصیل سیر کند ابد الآباد منقطع نشود ولیکن ہرکس در مراتب ظلال ہرقدر کہ در حق او مقدر است سیر می کند ظل را ظلے باشد وآن را ظلے دیگر در مرتبہ ثانیہ وثالثہ ورابعہ الی ماشاء اللہ می باشد صوفی در مرتبہ ترقی عروج کردہ باصل خود میرسد و دران فانی میشود وازان ترقی کردہ در اصل آن فانی میشود ہمچنین بہر ظل کہ میرسد خود را دران فانی ومستہلک می بیند و بوجود آن باقی مے ماند ہمچنین

[۱] نقشبندی مجددی بود و از خلفاے کبار حضرت مرزا جان جانان رحمۃ اللہ علیہ نسب وے بجلال الدین پانی پتی مے رسد قاضی در علوم عقلی و فضلی وکمالات ظاہری وباطنی از ممتازان وقت بود تفسیر مظہری از عمدہ یادگار اوست این چنین تفسیرے در ہند نگاشتہ نشدہ مالا بد منہ ارشاد السالکین تذکرۃ الموتی والقبور از تصانیف اواست ارشاد السالکین ودیگر رسایل تصوف او در تحقیق معارف حضرت مجدد رحمہ اللہ بودہ است قاضی رسالہ بجواب ایرادات شیخ عبد الحق دہلوی نگاشتہ محتوی تحقیقات مگر در مطالعہ فقیر نہ در آمدہ شنیدہ شد کہ در رامپور پیش بعض اکابر موجود است شعر دادیم ترا بہ گنج مقصود نشان گر ما نرسیدیم تو شاید برسی ۱۲ قاضی در اوائل حال مرید شیخ الشیوخ محمد عابد نقشبندی مجددی شدہ بہ توجہات وی بہ فنای قلبی رسیدہ باز حضرت ارشاد الیشان خدمت حضرت مرزا رحمہ اللہ حاضر آمدہ بہ نہایت مقامات طریقہ مجددیہ احمدیہ رسیدند و از غایت سرعت سیر و شوق و علو ہمم سلوک این طریقہ در پنجاہ توجہ با تمام رسانیدہ و ہیژدہ سالہ بود کہ فراغ از تحصیل علم ظاہر و خلافت طریقہ یافتہ باشد [illegible] علم ظاہر و فیض باطن بردہ و بخطاب علم الہدی از زبان حضرت [illegible] حضرت مرزا [illegible] سبحانہ تعالے [illegible] ثناء اللہ [illegible] عبد العزیز [illegible] دہلوی [illegible] در سنہ ۱۲۲۵ انتقال نمود ۱۲

است معانی بیت مولانای رومی که گفته س ۹

هفتصد هفتاد قالب دیده ام	همچو سبزه بارها روئیده ام ؂

بعد ازان اگر عنایت شامل حال صوفی شود از انجا عروج واقع شود و بمتابعت پیغمبر خدا صلے الله علیه وسلم دخول در دائره اسماء صفات می گردد که اصل این دوایر ظلال است و سیر یکه دران واقع شود سیر فی الله خواهد بود و شروع در ولایت کبری خواهد بود که ولایت انبیا علیهم السلام است دیگران را به تبعیت این دولت رسیده هر گاه رسیده نهایت عروج لطایف پنجگانه عالم امر نهایت این دایره است بعد ازان بمحض فضل الهی جل شانه ازین مقام عروج واقع شود سیر دائره حصول اینها خود بود و اگر گزشت آن دایره حصول و بعد از طے آن دایره فوقانی ظاهر میشود حضرت مجدد الف ثانی میفرمایند که چون غیر قوسی ظاهر نشد همان قوس اختصار کرده اند درین سیری خواهد بود که بران اطلاع نه بخشیدند و این اصول سه گانه اسماء صفات که مذکور شدند مجرد اعتبارات اند در حضرت ذات تعالے و تقدس حصول کمالات این اصول سه گانه مخصوص بنفس مطمئنه است و حصول اطمینان نفس هم درین موطن میسر گردد و درهمین مقام شرح صدر حاصل میشود و سالک باسلام حقیقی مشرف میگردد و نفس مطمئنه بر تخت صدور جلوس میفرماید و بمقام رضا ارتقامی نماید این موطن منتهای ولایت کبری انبیا است حضرت مجدد میفرمایند که چون سیر تا باینجا رسانیدم متوهم شد که کار تمام شد ندا دند که این همه که تفصیل اسم الظاهر شد که یکبار دو طیران است و اسم الباطن متعلق از مبادی تعینات ملاء اعلے است و شروع درین سیر نمودن قدم نهادن در ولایت علیا ولایت ملایکه حضرت مجدد رحمة الله فرماید که بعد از حصول دو جناح اسم الظاهر و اسم الباطن چون طیران واقع شد معلوم شد که ترقیات بالاصالت نصیب عنصر ناریست و عنصر هوائی و عنصر آبی ملائکه را ازین عنصر سه گانه نصیب است چنانچه وارد شده که بعضے از ملائکه از نار و ثلج مخلوق اند و تسبیح شان سُبْحَانَ مَنْ جَمَعَ بَیْنَ النَّارِ وَالثَّلْجِ است و فوق آن بفضل الهی چون سیر واقع شود

شروع در کمالات نبوت خواهد بود حصول این کمالات مخصوص انبیا است علیهم السلام وناشی از
مقام نبوت است کمال تابعان انبیا را نیز به تبعیت ازان کمالات نصیب است ودر میان لطایف
انسانی حظ وافر ازین کمالات بعنصر خاک است وسایر عناصر ولطایف عالم خلق وعالم امر تابع
آن هستند وچون این عنصر مخصوص به بشر است خواص بشر از خواص ملائکه افضل گشتند کمالات
جمیع ولایت صغری وکبری وعلیا همه ظلال کمالات نبوت وشبح ومثال آنست ودر دایره کمالات
نبوت چون بمرکز مے رسد آن مرکز بصورت دایره ظاهر می شود وان دائره کمالات رسالت است
که بالاصالت بانبیاء مرسل مخصوص است دیگر هر کرا میسر شود بطفیل وتبعیت میسر شود وچون بمرکز
ان دایره ثانی رسیده میشود آن مرکز هم بصورت دایره ظاهر میشود که ان دایره کمالات اولو العزم
است عالیت از مثالیت انبیاء اولو العزم را چون این منصب دهند قیام اشیاء بوی باشد بعضے
صاحب دولتان از اولیاء باشند که به تبعیت انبیا این منصب بوی عطا می شود حضرت مجدد رحمه الله
میفرمایند که چون ما این سیر بانجام رسانیدم مشهود گشت که اگر بالفرض قدم دیگر در سیر افزاید در عدم محض
خواهد افتاد اِذ لَیْسَ وَرَائَهٗ اِلَّا الْعَدَمُ الْمَحْضُ ای فرزند ازین ماجرا در توهم نه افتی که عنقا
در شکار آید فَهُوَ سُبْحَانَهٗ تَعَالٰی وَرَاءَ الْوَرَاءِ ثُمَّ وَرَاءَ الْوَرَاءِ یعنی حق تعالے
هنوز وراء الوراء پس وراء الوراء است این نهایت نبا عتبار حجب است چه حجب تمام مرتفع گشته بلکه باعتبار
ثبوت عظمت وکبریاست که مانع ادراک است فَهُوَ سُبْحَانَهٗ اَقْرَبُ فِی الْوُجُوْدِ وَاَبْعَدُ
فِی الْوِجْدَانِ یعنی حق تعالے در وجود قریب تر است ودر ادراک بعید تر بعضے کمل مرادان
باشند که درون سرادقات عظمت وکبریا به طفیل انبیا علیهم السلام ایشان را جای دهند ومحرم
بارگاه سازند فَعُوْمِلَ مَعَهُمْ مَا عُوْمِلَ این معامله مخصوص بهیئت وحدانی انسانی است که
از مجموعه عالم خلق وعالم امر ناشی گشته مع ذلک رئیس درین هیئت وحدانی عنصر خاک است کمالات
این مقام مخصوص به هیئت وحدانی است این چنین کس بعد قرون متطاوله هزارها ساله پیدا می شود

له او سبحانه قریب تر است در وجود وبعید تر است در وجدان ۱۲ منه له پس معامله کرده شد با ایشان آنچه کرده شد ۱۲

انتہی اگرچہ ہنوز در دل حکایتہا باقی است فاما بخوف ملالت برہمین قدر اکتفا میرود سہ

	سعدی از داغ جگر پنبہ مکش		نکشا روزن آتش کدہ را	

قال در قولکم تحقیق این مقام آن است کہ توسط سرور کائنات علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام بدو معنی تواند بود یکی آنکہ او صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حائل وحاجب بود درمیان سالک ودرمیان مطلوب ومعنی دوم آنست کہ سالک بطفیل وی وبتوسط وتبعیت ومتابعت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بمطلوب واصل گردد و درطریق سلوک وپیش از رسیدن بحقیقت محمدی توسط بہر دو معنی کاین است بلکہ می انگارم کہ درین طریق از شیوخ ہرکہ درمیان آمدہ است متوسط وحاجب ومشہود سالک است وای اگر در آخر حال جذبہ تدارک نماید ومعاملہ بہ بے پردگی نکشد زیرا کہ درطریق جذبہ وبعد از رسیدن بحقیقت الحقایق توسط بمعنی ثانی است کہ بطفیل وتبعیت است نہ حیلولت حجاب کہ پردۂ شہود گردد ومشایخ طریقت در توسط وعدم توسط آن سرور اختلافہا دارند جمعے بتوسط رفتہ وگروہے بعدم توسط انتہی پوشیدہ نماند کہ در توسط وتبعیت وطفیل ہیچ کس را جای سخن نیست ومتفق علیہ است وجمہور عرفاء محققین برانند کہ توسط بمعنی حیلولت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم درمیان سالک ومشہود ومطلوب نیز ثابت است وہیچ شہودے بے توسط روحانیت آنحضرت صلعم حاصل نیست وقول مخالف لایعبا بہ است وناشی از کوتہ نظری است وایشان می گویند کہ توسط روحانیت آنحضرت در جمیع مراتب وجودی وشہودی یعنی جمہور عرفاء وعیانی ومعادی بتمامہ عوالم جسمانی وروحانی ثابت است واین توسط داخل حجابی نیست کہ از آن پردہ بر روی شہود نشیند بلکہ موجب انجلا

سہ در کشف المحجوب مذکور است مرتعش گوید الصوفی لایسبق ہمتہ خطوتہ البتہ صوفی آن بود کہ اندیشۂ وے با قدم وے برابر باشد یعنی جملہ حاضر بود دل انجا کہ تن وتن انجا کہ دل وقول انجا کہ قدم وقدم انجا کہ قول واین نشان حضوری بود بے غیبت برخلاف آنکہ گویند از خود غایب است وبحق حاضر بلکہ بحق حاضر وبخود حاضر واین عبارت از جمع الجمع بود واز انچہ تا رویت خود بخود بود غیبت نبود از خود وچون نظر برخاست حضوری بے غیبت بود ۱۲

وانکشاف است در رنگ حیلولت عینک در ابصار عالم ظاہر مثلا وجود ادراک وشہود ذات بے پردہ ممکن نیست ع در پردہ عیان باشم وبے پردہ نہان ہ ومیگویند کہ حقیقت الحقایق بودن آنحضرت واحاطہ بجمیع ماہیات مخصوص بجواہر وذات نیست بلکہ عام وشامل آنست مر صفات ومعانی راکہ شہود مجذوبان ومحبوبان ومرادان یکے ازانجملہ است ومیگویند کہ در وقت این شہود وحضور کہ در قرب ووصول حاصل است روح پرفتوح سید المرسلین ومحبوب رب العالمین حاضر است وواسطہ است واز ذات حق مفارق نیست چہ محب ومحبوب از یکدگر جدا نشود خصوصا این محبوب کہ محبوبیت وے بذات بحت بے ملاحظہ جمیع شیون و اعتبارات بود از جہت بودن او مظہر جامع قَالَ بَعْضُ الْعَارِفِیْنَ مَا اَرْسَلَ الرَّحْمٰنُ اَوْ یُرْسِلُ مِنْ رَحْمَتِہٖ تَصْعَدُ اَوْ تَنْزِلُ فِیْ مَلَکُوْتِ اللّٰہِ وَمُلْکِہٖ مِنْ کُلِّ مَا یَخْتَصُّ اَوْ یَشْمَلُ اِلَّا بِوَاسِطَۃِ الْمُصْطَفٰی عَبْدِہٖ وَنَبِیِّہٖ وَمُخْتَارِہٖ الْمُرْسَلِ وَاسِطَۃً فِیْہَا وَاَصْلُ لَہَا یَعْلَمُ ھٰذَا کُلُّ مَنْ یَّعْقِلُ واین شامل جمیع مراتب وشہود است وَقَالَ اِنَّ رُوْحَ النَّبِیِّ مَا غَابَتْ مِنْ نُفُوْسِ بِاللّٰہِ فِی اللّٰہِ طَابَتْ وَقَالَ فِیْ وَصْفِہٖ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ الْمُحَقَّقُ الْمَحْکُوْمُ بِالْجَہْلِ عَلٰی کُلِّ مَنِ ادَّعٰی مَعْرِفَۃَ اللّٰہِ مُجَرَّدَۃً فِیْ نَفْسِ الْاَمْرِ عَنْ نَفْسِہٖ الْمُحَمَّدِیِّ

ومیگویند کہ این مشاہدہ مجذوب یا سالک تواند کہ بجہت قصور معرفت وتمیز یا بجہت غلبہ فنا وبیخودی از ادراک ودریافت آن قاصر وذاہل باشد اما در نفس الامر ثابت ودایم وقایم است وآن ذہول در حقیقت از قبیل عدم علم بعلم است چنانکہ در مواضع دیگر گفتہ اند ازین ہمہ گزشتیم ومسلم داشتیم کہ مشایخ طریقت در توسط وعدم توسطان سرور اختلاف دارند اما ان گروہ کہ قایل اند بعدم توسط ایا دعوی شرکت وہمسری وہمسرگی واجتبا وعدم مدخلیت آن حضرت در حق ایشان وعدم توجہ ایشان بآنجناب چنانکہ گفتہ می کنند ومشایخ درینجا ہم اختلاف دارند سخن درینجا است حاشا وکلا ہمہ متفق اند در رعایت بندگی ونیازمندی و سرافگندگی واحتیاج بآن جناب **اقول** آخر رفتہ رفتہ کار بجای رسید کہ حضرت شیخ رحمہ اللہ

چند عبارات حضرت مجدد علیه الرحمه چنان نقل فرمود کز ان اصل مرام کالشمس فی رابعة
النهار آشکار اگردید وخس وخاشاک شبهات که از اول تا اخر در صدد اثبات آن بوده برهوا پرید
فالحمد لله علی ذلک همانا این چنین امور حضرت شیخ را بر رجوع مجبور کرده باشد فماذا
بعد الحق الا الضلال (پس نیست بعد حق مگر گمراہی) اکنون وقت النست که از انوار و برکات روحانیت حضرت شیخ رحمه الله
انصاف جوئیم و در راه کشف حال و توضیح مقال پوئیم ۵

سراپا نازمن از ترتیم دامن کشان بگذر	مبادا غافل از حالم برآرد آرزو دستے

هرگاه از عبارت منقوله حضرت مجدد رحمة الله علیه ظاهر و باهر است که توسط روحانیت آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در جمیع مراتب وجودی وشهودی ثابت است مراتب توسط وحجابی نیست
که ازان پرده برروی شهود نشمند بلکه موجب انجلاء وانکشاف است واین معنی
را به حیلولت عینک تشبیه داده پس این توسط را بمعنی حیلولت وحجاب قرار دادن نهایت
بعید است همچنان هرگاه حضرت مجدد رحمة الله علیه حقیقة الحقایق بودن آنحضرت را چنان عام قرار
داده اند که شامل است مرصفات ومعانی را که شهود مجذوبان ومحبوبان ومرادان یکی ازان
جمله است و روح پرفتوح آنحضرت صلی الله علیه وسلم را از ذات حق متفارق نمیدانند تا آنکه هیچ
شهود وحضور نخواهد بود که دران روح پرفتوح صلی الله علیه وسلم متفارق باشد تا آنکه
اگر کدامی مجذوب یا سالک مدعی این معنی شود که او معرفت ذات باری تعالی بوجهی نموده
که نفس محمدی بوی متقارن نبود این را محمول بر قصور معرفت وی نموده پس اکنون کدام
موقع خدشه خواهد بود آیا این تقریر بهتر است یا اصرار واستبداد برین معنی که ذات پاک
سرور عالم صلی الله علیه وسلم واسطه بمعنی حجاب است ۵

نه گویم حال دل از حال من گو بے خبر باشد	به بے دردان بیان درد دل درد دگر باشد

البته در مرتبه سلوک که مرتبه مبتدی است ذات سرور عالم صلی الله علیه وسلم بمعنی واسطه وحجاب
می باشد در مرتبه جذبه ومعیت وظل هرگز واسطه باین معنی نمی باشد بلکه بوجهی میباشد که برو

توسط روحانیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع مراتب ثابت است

اطلاق واسطه نمیتوان شد چنانچه مذکور شد اینجا شغب از عدم فهم مراد حضرت مجدد علیه الرحمه است
والا هیچکس بهتر و بیشتر در معارف ازین سخن نتوان گفت حضرت خواجه احرار که مظهر کلام ربانی
و کاشف اسرار حقانی اند برین معنی تصریح کرده اند که حضرت رسول خدا صلی الله علیه وسلم حجاب
و پرده شهود سالک نیستند. **فقره** حصول آنچه مقصود است از خلقت انسانی جز بتجرید قلب
از شواغل نیست در دل چیزی مانده اند اگر بتصفیه تجرید دل از هرچه است حاصل شود آنچه ظاهر
شود هیچ چیز مقابل آن چیز نیست جز تجلی ذاتی و درین تجلی فنای کلی از خود و همه حاصل شده
شعور من از کثرت خلقیه بلکه از کثرت صفاتیه منقطع شده ملحق بهمین شود و اگر خواهند که او را
چنان سازند که از و دیگران بهره مند شوند او را رهائی از خود حاصل شود او را قوتی از نزد
خود حق سبحانه بدهد تعبیر ازین معنی به بقا بعد الفنا و وجود موهوبی حقانی کرده اند و بعضی
قایل بآن شده اند که در وجود قلب احجار می باشد مثل حجر بهت و غیر آن تعبیر ازین حجر به نکته
ذاتیه فی القلب کرده اند بسبب حجب غلیظ ظاهر نمی شود و گفته اند این نکته ذاتیه مثل مردم
چشم است و مثل ساعتی است که در روز جمعه پنهان است و گفته اند اگر بر دوام ذکر و تلاوت و اعمال خیر
دل صافی و ذکی شود وَمَا لَهَا مَا يُقَابِلُ سِوَى الْحَضْرَةِ الْحَقِّ الذَّاتِيَّةِ فَيَنْتَشِرُ مِنْ ذٰلِكَ الْحَجَرِ
نُورٌ مِنْ اَحَدِ التَّجَلِّي فَيَسِيْرُ فِيْ زَوَايَا الْجِسْمِ فَبُهِتَ الْعَقْلُ وَغَيْرُهُ وَتَتِيْهُ ذٰلِكَ النُّوْرُ الْمُنْفَهِقُ مِنْ ذٰلِكَ
الْحَجَرِ وَشَعْشَعَانِهِ وَلَا يَظْهَرُ لَهُمْ تَصْرِيْفٌ وَلَا حُكْمٌ لَا ظَاهِرَةً وَلَا بَاطِنَةً وَلِهٰذَا سُمِّيَ الْحَجَرُ الْبَهْتُ فَافْهَمْ

١١ شیخ محی الدین بن عربی در تحقیق این مسئله در کتاب فتوحات در باب صفتاد و سیوم تحریر می فرماید که اصحاب ایمان در صفت
سیر دو قسم اند یکی گروهی اند که مربوط کرده اند همت خود را برین که پیغمبر صلی الله علیه وسلم نیست مگر منبه و معلم الطریق و صلت
بجناب حق عز و جل و چون علم بدان حاصل آید واسطه از راه برخیزد و تخلیه می شود میان آنها و میان خدای تعالی پس آن گروه
چون مسارعت و مسابقت کنند بسوی خیرات نمی بینند پیش خود ها قدم احدی از مخلوقات و آنها چون درآیند در مجالس حدیث
خطاب می کند حق با آنها بکلام الهی بغیر واسطه زبان معین و دیگری گروهی است که متمکن کرده اند در نفوس خود ها که نیست راه بسوی
خدای تعالی مگر که پیغمبر صلی الله علیه وسلم واسطه است و حاجب است پس اینها مشاهده نمی کنند امری را از خدای تعالی مگر که می بینند پیش
خود ها قدم پیغمبر صلی الله علیه وسلم و آنها را خطاب میکند خدای تعالی مگر بزبان رسول و لغت او

اَرَادَ اللّٰہُ اَنْ یُبْقِیَ ھٰذَا الْعَبْدُ اَرْسَلَ عَلٰی قَلْبِہٖ سُبْحَانَہٗ نَکُوْنُ مَا تَحُوْلُ بَیْنَ النُّوْرِ الْمُنْفَہِقِ مِنْ تِلْکَ النُّکْتَۃِ وَبَیْنَ الْقَلْبِ فَیَنْتَشِرُ النُّوْرُ اِلَیْھَا مُنْعَکِسًا وَیَنْشَرِحُ الْاَرْوَاحُ وَ الْجَوَارِحُ وَ ذٰلِکَ ھُوَ التَّثْبِیْتُ فَیَبْقَی الْعَبْدُ شَاھِدًا اٰمِنًا وَرَاءَ تِلْکَ السُّبُحَاتِ لِبَقَاءِ الرَّسْمِ وَبَقِیَ التَّجَلِّیْ دَائِمًا اَبَدًا وَلَا یَزُوْلُ اَبَدًا مِنْ ذٰلِکَ الْحِجَابِ وَلِھٰذَا یَقُوْلُ کَثِیْرًا اَنَّ الْحَقَّ مَا تَجَلّٰی لِشَیْءٍ قَطُّ ثُمَّ احْتَجَبَ عَنْہُ بَعْدَ ذٰلِکَ وَلٰکِنْ تَخْتَلِفُ الصِّفَاتُ

انتهی این عبارت بغور ملاحظه فرموده شود که نفی تمام وسائط می نماید تا آنکه واسطه را هم می فگند بدان ارشدک الله تعالی که در کلام صوفیه صافیه ذکر مقاماتے وحالاتے که حجاب توسط را آبی است بلیش از بیش واقع است استبعاد بسبب فقدان ذوق صحیح است در همچو مواقع لب انکار کشادن حریفان را در ورطه تحیر انداختن است

میان من و تو چه جای میان است		میان من و تو میان در نه گنجد	

کتاب مستطاب تحقیقات حضرت خواجه محمد پارسا علیه الرحمه ازان مالا مال است چنانچه امورے چند درین محل بمعرض بیان در آورده مے شود

چه خوش است از دو یک دل سر حرف باز کردن		سخن گذشته گفتن گله را دراز کردن	

امر اول چون سالک محدثات و موجودات را در تحت اشعه انوار قدم زایل شده و در عین ذات احدیت مستهلک بیند همچنانچه حق بود و با وی هیچ چیز غیر و مغایر وجود نبود چنان مشاهده کند که حق موجود است و بس وحده لاشریک و سالک و مسلوک الیه و سلوک و عشق و عاشق و معشوق بلکه هر چه در عالم اسم غیریت بران اطلاق کنند همه را عین هویت الهیه داند که در مراتب مختلفه از جبروت و ملکوت و ملک در هر صورتے ظهورے کرده و درین حالت حال سالک چنان باشد که هر چه بیند حق بیند و چنان داند که حق است که خود بخود ناظر است در صورت ناظری و منظوری و هر چه گوید و شنود چنان داند که حق است که گویاست بخود و شنواست از خود در صورت قایل و سامع و درین حال وجود بنده فی نفس الامر متحقق است ولیکن مبتدی که عبد است مغلوب تجلی نور ظهور حق است

وجز وجود حق مشاہدہ نمی کند و بمرتبہ ارواح ہمہ رسیدہ است کہ در جمال اللہ متحیر ند **امر دوم**
حسین بن علی علیہ السلام را پرسیدند کہ عارف را کے مشاہدہ شود گفت کہ چون شاہد ظاہر
گردد و شواہد فانی گردند و حواس نماند و اخلاص مضمحل شود یعنی شاہد حق ظاہر
گردد و آن افعال و الطاف حق است کہ در ازل با تو کردہ است از انواع نیکوئیہا و کرامت ہا و
معرفت و توحید و ایمان بود کہ ترا بخشیدہ است رویت این نعمتہاے حق تعالے ترا در خود
فانی گرداند از دیدن افعال و نیکوئیہا و اطاعت ہاے خود تا بسیاری از افعال و طاعت
ہاے خود را اندک انچہ از ان حضرت بود مستغرق یابی و انچہ از او بود اندک نماشد و انچہ
از تو بود بسیار نبود اما شواہد انست کہ رویت خلق از تو ساقط شود یعنی نہ ضرر از ایشان
بینی نہ نفع و نہ ذم و نہ مدح اما معنی ذہاب حواس انست کہ حواس در نور حق فانی گردد تا تو
بنور حق بینی و بشنوی و بگوی چنانکہ رسول پیغمبر ما یا[51] حِكَايَةً عَنْ رَبِّهٖ فَبِيْ يَسْمَعُ وَبِيْ يُبْصِرُ وَبِيْ
يَنْطِقُ **امر سیوم** چون بحق سبحانہ و تعالے نزدیک گردد و حق عز و علا از مقام عزت بہ بندہ
نزدیک شود گویا در یک منزل جمع شدہ اند این را مقام منازلہ گویند **امر چہارم** ابن عطا
گفت رحمہ اللہ تصوف انست کہ حال خود را بحق تعالے فرو گذارد تا متصرف در حال خبر او
تعالے نبود **امر پنجم** جنید رحمۃ اللہ علیہ را پرسیدند کہ تصوف چیست گفت تصوف پیوستن
سر است بحق سبحانہ و تعالے و این معنی خبر بفناء نفس از اسباب و وسایط و قوت روح
و قیام بحق دست ندہد **امر ششم** ارباب احوال و اصحاب کمال اند کہ عقائد صافیہ ایشان
بنا بر اصول صحیحہ است از کتاب و سنت و اجماع است و موید اند بالدلایل النقلیہ و شواہد عقلیہ و با این ہمہ اہل ذوق و وجدان و کشف و
عیان اند فـ[52] اَقْبَلَ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰى عَلَيْهِمْ بِلُطْفِهٖ وَجَذَبَهُمْ عَزَّ وَجَلَّ اِلَيْهِ بِعَطْفِهٖ

---

[51] بطور حکایت از پروردگار عالم از من مے شنود و از من مے نگرد و از من مے گوید [52] متوجہ شد اللہ تعالے
بایشان بمہربانی خود و کشید ایشان را بسوی خود بعنایت خویش بایشان مہربانی باری تعالی متوجہ گردید پس
قصد کردند ایشان بہ اللہ سبحانہ و سیر کردند بسوی او بے ساعی گردانید ند ایشان از ما سوی اللہ سبحانہ انوار ایشان پارہ کردہ

سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى فهموا عَنِ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وسَارُوْا
اِلَى اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ واعرضوا عَمّا سوى اللّٰه سبحانه خرق الحُجُبَ انوارهم وجالت حول
العرشِ اسرارهم امر هفتم جمعیت[له] دل چنان باید که غیر حق نه بیند و موجودات را کلی در
تحت اشعه ظهور انوار قدم ناچیز و مستهلک یابد و هرچه بیند حق بیند و چنان داند که حق است که
خود بخود ناظر است در صورت ناظری و منظوری و هرچه گوید و شنود چنان داند که حق است گویا
بخود و شنوا است از خود در صورت قایل و سامع بنده چنان مغلوب حق است در حین جمعیت
که چیزے جز وجود حقایق مشاهده نمی کند و بمرتبه ارواح مهیمه رسیده چه ممکن است که حق سبحانه و
تعالے سلطنت و محبت بر دل بنده چنان مستولی گرداند و بغلبه و افراط آن عقل و طبائع او حس
آن عاجز گردند و امور وے از کسب وی ساقط شود که غیر را در مقام وی راه نبود همه حجابها و کمالها
در حضور وے بسته است و غیب از خود راهی است بحضوری با حق سبحانه[که] المتجلی له لا یشعر
بنفسه فضلًا عن غيره واختفاء الاشياء عند ظهور الحق في نظر المتجلي له
كاختفاء الكواكب عند طلوع الشمس مع بقاء اعيانها واهل الله سبحانه قد
يجري على السنتهم في غلبات الاحوال انهم الحق اي انهم متحققون بالحق
فانون فيه فمن قال انا الحق فهو باحد لتاويلين اما ان يكون جاريا ذلك
على لسانه في معرض الحكاية عن الله تعالى في سكر وغلبات حال واما ان يكون
مستغرقا بالحق سبحانه حتى لا يكون فيه متسع بغيره واذا المحل في القلب

[له] حضرت خواجه معین الدین رحمة الله علیه فرموده اند که شیخ
عثمان هارونی رحمه الله مے فرمودند که حق سبحانه را دوستانند که اگر یک ساعت در دنیا از و محجوب مانند نابود گردند ۱۲ سفینة الاولیا

[که] شخصیکه برو تجلی گردد نفس خود را نه داند دیگرے را کے داند و غیر در نظر وی آنچنان متواری گردد چنانکه ستارگان بوقت بر آمدن
آفتاب حالانکه ستارگان موجود باشند گاهی بر زبان اهل الله در غلبه احوال کلمه انا الحق جاری شود یعنی ایشان موجود بحق و فانی بوده اند
در آن انا الحق را دو تاویل است یکی آنکه در سکر و غلبه حال بطور حکایت عن الله جاری شده دیگر آنکه قایل چنان مستغرق و فانی بحق

اگر هیچ قصد او سخن باشد پس
هرگاه چنان استغراق در دهد
که سوای جلال و کمال در
از قلب وے حلول نکند پس
چنان می شود که گویا شنل
او راست لیکن فی الحقیقت
متواصل می شود چنانکه منور
بنور تعبیر کنند مجازا و مین
کاز مهو و هو هو فرق ظاهر
است لیکن گاهے هو هو
می گویند و گاهے هو

الا جلال الله وجماله حتى صار مستغرقا به بصيرا كانه هو لا انه هو تحقيقا
فيعبر عن هذه الحالة بالاتحاد على سبيل التجوز ونعني به الاستغراق و
عليه ينبغي ان يحمل كلام ابي يزيد رحمه الله حيث قال انسلخت من نفسي كما تنسلخ
الحية من جلدها فنظرت فاذا انا هو ويكون معناه انسلخت من نفسي انه
من ينسلخ من شهوات نفسه وهواها وهمها فلا يبقى فيه متسع لغير الله
سبحانه ولا يكون له هم سوى الله سبحانه واذا لم يحل في القلب الا جلال
الله سبحانه وجماله حتى صار مستغرقا به بصير كانه هو لا انه هو تحقيقا فيعبر
اذا بالنور عن المنور مجازا وفرق بين قولنا كانه هو وبين قولنا هو هو ولكن
قد يعبر بقولنا هو هو عن قولنا كانه هو كما ان الشاعر تارة
يقول كاني من اهوى وتارة يقول انا من اهوى ومن اهوى انا وهذه مزلة الاقدام فان
من ليس له قدم راسخ في المعقولات ربما لم يتميز له احدهما عن الآخر فينظر الى كمال
ذاته وقد يتزين بما تلالا فيه من حلية الحق سبحانه فيظن انه هو الحق سبحانه وقد
غالط غلط النصارى حيث راوا ذلك في ذات عيسى عليه السلام فراوا اشراق لوامع
الله سبحانه قد تلالا فيه فغلطوا فيه كمن يرى كوكبا في مرآة او في ماء فيظن ان
الكوكب في المرآة او في الماء فيمد اليه اليد ليأخذه وهو مغرور والصبي اذا راى انسانا
في المرآة ظن ان الانسان في المرآة فكذلك القلب خال عن الصور في نفسه
وعن الهيئات والماهية قبول معاني الهيئات والصور والحقائق فيما يحل
القلب يكون كالمتحلي به لا انه متحد به تحقيقا اعلم انه لا يجوز في طور الولاية
ان يظهر من العبد ما يقصر العقول باستحالته نعم يجوز ان يظهر في
طور الولاية ما يقصر العقل عنه بمعنى انه لا يدرك بمجرد العقل فانه
امر عياني راى المتجلي له في ذاته عند تجليه سبحانه بذاته فيفنى تارة ويبقى اخرى

یعنی چون درحق نیست شوند کمالات ذاتی که ازحق وردے سرایت کرده بحق راجع میشود وبازچون وجود حقانی او را ارزانی می کنند ان ہمہ بازبوے عود می کند این بود مقام اہل خصوص ومن لا یفرق بین مایحیلہ العقل وبین مالا ینالہ العقل فھو اخس من ان یخاطب بھافیترک وجھلہ وکلمات الصوفیۃ بناء علی مشاھدات الفتح لھم فی طور الولایۃ وتجرد العقل افتصر عن درک ذالک امر ہشتم ابو یزید رحمۃ اللہ علیہ گفت عالم کسے است کہ علم از خدا او نخود بگیرد ہروقت کہ خواہد بے حفظ روایت ودرس کتاب وھذا ھو العالم الربانی والی مثلہ الاشارۃ وآتیناہ من لدنا علما مع ان کل علم من لدنہ ولکن بعضھا بواسطۃ تعلیم الخلائق فلا یسمی ذلک علما لدنیا ﴿ وعلم لدنی علمے بود کہ اہل قرب ابتعلیم الٰہی وتفہیم ربانی بے واسطہ معلوم ومفہوم گردد وآن علم رابمعرفت ذات وصفات حضرت عزت تعلق باشد آن علم راحق سبحانہ تعالی درعالم غیب دردل ایشان اندازد وآن علم بشہادت وجدوذوق بود نہ بدلالت عقل ونقل واین دروقتے باشد کہ نور حقیقت ظہور کند ومباشر دل گردد بے حجاب صفات بشریت ولوح دل از نقوش علوم روحانی وعقلی وسمعی ووہمی بکلی صاف شدہ باشد وبندہ از وجود بشریت بیرون آمدہ وازلدن خویش بلدن حضرت حق سبحانہ تعالی رسیدہ از ان صفت درمعرفت ذات وصفات اوجل ذکرہ ادراک معانی وفہم کلمات نوانتہ اھ نہم قال حجۃ الاسلام نبوت وولایت یکی از درجات دل آدمیست وحاصل آن سہ خاصیت است یکے آنکہ عموم آنچہ خلق راخواب پیدا کشت افتد یعنی ظاہر نمودہ شود وویرا در بیداری کشف افتد دوم آنکہ نفس عموم خلق جز در تن ایشان اثر نکند بنفس ویرا چیزیکہ خارج تن وی است اثر کند برطریقیکہ صلاح خلق دران باشد وفسادی نبود سوم عموم خلق راآنچہ از تعلیم حاصل شود ورا بے تعلیم از باطن خویش حاصل شود وہرکس کہ این سہ خاصیت راجامع شود وی از پیغمبران بزرگ یا اگریکے بود ازین ہرسہ یکدرجہ اورا از نبوت یا ولایت حاصل بود ودرغیر نبی ہرکس راآن سہ درجہ حاصل بود از اولیاء بزرگ بود ودرہر یکے ازین درجات تفاوت بسیار

(حاشیہ:) در سکینہ مجال ... ووہمی سے ... در ... تجرد نفس از ادراک آن قاصر است ۱۲

است کسی باشد که وی را از هر یکی اندکی بود و کسی بود که او را بسیار بود و کمال این درجه بتمامی رسول ما را بوده است صلی الله علیه و آله وسلم و در ایشان هر سه بکمال بوده طائفه از اولیا چنانند که ذات و هستی خود را از خود نه بینند بلکه خودی خود را از خود نه بینند این طائفه را نه ذات بود و نه صفت و نه فعل و نه حال و نه مقام و نه اثر در هر دو عالم خبری ندارند و این وصف که هیچ ندارند هم ندارند صحو و محو ایشان داشت یعنی افعال ایشان را افعال حق نیست شده و محق فی محق یعنی صفات ایشان در صفات حق نیست شده و طمس فی طمس یعنی هستی ایشان در هستی حق نیست شده و همانا که اَلْفَقْرُ فَخْرِیْ که خواجه علیه السلام فرموده اشارت بدین فقر است و از این فقر است که صوفیه در آن هیچ مقام ثبوت نکرده اند و صاحب این فقر را در دو کون هیچکس نشناسد جز حق سبحانه چه خداوند سبحانه غیور است اولیا خود را از نظر اغیار مستور دارد تا غایتی که از نظر خود ایشان نیز مستور دارد اولیائی تحت قبائی لا یعرفهم غیری بیان حال ایشان است و لا یسمی الشخص الهیا الا ان یکون ما اخذ العلوم الا عن الله سبحانه من الفتوح و المکاشفة بالحق + گفته اند که بنا این کار بر نفس می باید نهاد و نفس عبارت است از دوام حال مشاهده و تواتر و تعاقب امدادان که حیات قلب اهل محبت بدان مربوط است بر مثال تواتر و تعاقب انفاس است که بقا حیات قالب بدان مشروط است چنانکه اگر ساعتی مدد انفاس جدیده و اثر ترویح ان از صورت قلب منقطع شود از شدت حرارت غریزی دل سوخته گردد و مرد هلاک شود اگر لحظه و لمحه مدد شهود از حقیقت قلب مشتاق منقطع گردد از شدت تعطش و حدت شوق بسوزد فقالوا افضل الاعمال عد الانفاس مع الله سبحانه حجاب ها همه از بندگان است و گرنه حق تعالی منزه است از حجاب و هیچ چیز حجاب حق تعالی نتواند شد آنچه نورانی بود بروحانیت تعلق دارد و آنچه ظلمانی بود به نفس تعلق دارد دام درهم اصل در محبت نا دیدن و نا شنودن بود که محب غیر دوست نه بیند و از غیر دوست نشنود

ز هستی مرده ام الحمد لله | بجانان زنده ام الحمد لله

زفضل ز رحمت و توفیق یزدان — بدو رہ بردہ ام الحمد للہ
زجام مصطفٰے مشرب الٰہی — مصفا خوردہ ام الحمد للہ
تولایم بمحبوب است وازخود — تبرا کردہ ام الحمد للہ
درخت وصل را در باغ وصلش — ببار آوردہ ام الحمد للہ
ندارم پردہ با معشوق وازخلق — اگر در پردہ ام الحمد للہ
زقاسم پردۂ در پیش دل بود — فنا شد پردہ ام الحمد للہ

اگر ہمہ اش مسلم داریم پس شنیدنی است کہ ہرگاہ باعتراف حضرت معترض مشائخ در توسط و عدم توسط اختلاف میدارند پس درین مسئلہ کلام حضرت مجدد محل اعتراض نماند ؎

آرزو دارم کہ پرسم از تو بعد از آشتی — بے سبب از خالص بیچارہ رنجیدن چہ بود

باقی ماند این معنی کہ اکنون صرف اعتراض بر دعوی شرکت و ہمسری وغیرہ است این محمول است بر عدم اطلاع بر معانی این الفاظ کما قد فصّلناها فارجع الیہا حتّٰی یاتیک الیقین
پس آنکہ تفصیل وے نکا شتہ ام پس رجوع کن بسوی وے تا آید ترا یقین ۱۲

سعدیا این ہمہ فریاد تو بے چیزے نیست — آتشے ہست کہ دود از سر آن مے آید

قال مخفی نماند کہ توسط آنحضرت در شہود و وصل موجب عظمت و جلالت و سبق و تقدم او است در درگاہ عزت و عدم توسط بسبب تاخیر و سقوط وقعہ و حاصل حکایت عدم توسط بآن راجع می گردد کہ سالک ہمیشہ خادمانہ ہمراہ آنحضرت بتبعیت و طفیلی میرفت و اقتباس انوار از وے میکرد چون بقرب درگاہ رسید بیشتر رفت و درون در آمد و آن حضرت را پس انداخت و بیرون در گذشت و از میان ساقط گردانید و خود در مجلس در آمد و بر منصۂ قرب و وصال بہ نشست و کامران شد و می گوید کہ من و تو برابریم من ہم بندہ و تو ہم بندہ و ترا توسطے درمیان من و خدا نماند اگرچہ در اصل بندہ تابع تو و خادم تو بودیم و بواسطہ تو رسیدیم الآن تو ہیچ دخل و توسط نداری **اقول** ہمین خیال حضرت شیخ رحمہ اللہ را کشان کشان بر سر انکار آوردہ بنای این خیال تغلیط است میان معنی توسط بالا بیان شدہ است کہ توسط آن سرور کائنات علیہ وعلٰی

الیه الصلوة والسلام بدو معنی تواند بود معنی اول اینست که او صلی الله تعالی علیه وعلی اله وسلم حائل وحاجب بود درمیان سالک ودرمیان مطلوب ومعنی دوم اینست که سالک بطفیل او وتوسط تبعیت ومتابعت او علیه وعلی اله الصلوات والسلام بمطلوب واصل گردد ودر طریق سلوک پیش از رسیدن بحقیقت محمدی توسط بهر دو معنی کاین است چون غرض از بیان هر دو توسط است از دست دادن صورت تخیلیه که مذکور شد پدید آمد مثال توسط بمعنی اولی اینست که وزیری شخصی را پیش پادشاه حاضر آرد و پادشاه بذریعه وزیر از وی کشف حال نماید داد هر چه گوید وزیر خدمت شاه رساند مثال توسط بمعنی ثانی این است که برحال یکی از مقربان وزیر سلطان اطلاع باشد پس بآن جهت که او مقرب وزیر است سلطان هم بروی توجهی خاص است سلطان را و آن مقرب را پیش خود طلب دارد و بروی التفات فرماید و این چنین حاصل شود مگر شخصی را که به اقصی درجه متابع باشد اگرچه این معنی خود ظاهر است مگر چون در چشم ظاهربینان خفائی داشت شبه را بیان فرموده دفع ساخت چنانچه میفرماید گفته نشود که این عدم توسط اگرچه بیک معنی بود قصوری بجناب حضرت خاتمه علیه وعلی اله الصلوة والتحیة لازم می آید گوئیم که این عدم توسط مستلزم کمال آنجناب است علی صاحبها الصلوة والسلام نه مستلزم قصور در وجود توسط است زیرا که کمال متبوع آن است که تابع او بطفیل وتبعیت او بجمیع درجات کمال برسد و هیچ دقیقه فرو نگذارد و این معنی در عدم توسط کاین است نه در وجود توسط که آنجا شهود بی پرده است که اقصای درجات کمال است و آنجا با پرده پس کمال در عدم توسط بود و قصور در توسط انتهی پیش ما مردم این افاده از قبیل بدیهات است اما از تخیل محض و از قضایای شعریه قرار دادن تحکم محض است واضح باد که پیش ازین چند بار معنی توسط گذارش نموده ام پس بار بار ضرورت به اعاده آن نبود ٥

یا بخت من طریق مروت فرو گذاشت | یا او بشاهراه طریقت گذر نکرد
گفتم مگر بگریه دلش مهربان کنم | در سنگ خاره قطرهٔ باران اثر نکرد

معهذا این مسئله را بچیزی توضیح برنگارم ملاحظه فرموده شود وصول باین مقام عالی صورتی

دارد و حقیقتے صورتش اینست که سالک از جهت کثرت اشتغال بذکر مستغرق در ذکر شده هستی او وغیر
او از شعور سالک پوشیده شود و این پوشیده شدن را در اصطلاح قوم عدم میگویند بسبب این عدمیت هستی
مذکور ظهور می کند که سالک مشاهد اوست همین هستی مذکور را وجود عدم میگویند در اصطلاح قوم در همین هستی
است که گفته اند وجود عدم احتمال دارد که بوجود بشریت عود کند چرا که وجود بشری
سالک از نظر دل سالک پوشیده شده بود از جهت استغراق او در ذکر و نه زایل مثل مغمی علیه
و احتمال دارد که از سالک تقصیری واقع شود که از استغراقش باز ماند که ساتر وجود بشرے
او بود و وجود بشرے او ظاهر شود و وجود مذکور عود کند اَللّٰهُمَّ احْفَظْنَا مِنْ هٰذَا وگفته
اند وجود فنا احتمال عود ندارد سرش اینست که فنا مربوط است بکشف حقایق اشیا که درین آیه
کریمه هُوَ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا الآیة
وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا و درین حدیث شریف اَللّٰهُمَّ اَرِنِیْ حَقَائِقَ الْاَشْيَاءِ
كَمَا هِیَ و تفکر ساعةٍ خیرٌ من عبادة سنةٍ اشارت است برین معنی بلکه جمیع قرآن دلالت
بر نفی وجود می کند و این فنا که عبارت از کشف حقایق است موهبت محض است وگفته اند که
مرشد را هیچ مدخل نیست و اما مرتبه عدم بتعلیم مرشد حاصل میشود و صورت تخیلی این معنی اینکه
وجود عالم ظل حقیقت محمدی است اینست که سالک بذوق کشف میکند که این وجود او ظل
مضغه است و مضغه ظل علقه است و علقه ظل نطفه است و نطفه ظل طعام حتی بحقیقت محمدی میرساند
و جمیع عالم دران حقیقت مضمحل میشود و کشف و علم مخلوق تا اینجا است و همین حقیقت مثل نور
منبسط منکشف میشود که محیط همگی عالم است و نهایت مقام ولایت خاصه است و علم با سد الیشان
علم حضوریست که در ولایت عامه علم حصولی بود و این همه مراتب جذوب است و ازین مقام نیز
ترقی واقع شود و معلوم میشود که این هم وجود ظلی نیست نه حقیقی سیرش بر مراتب وجوب می افتد که
تعبیر ازین مراتب بسی مشکل است و مشتے نمونه از انها رشود و اگر تقصیر در تقریر افتد تحمل تنگی بیان کنند و مرتبه اول معلومات ربانی است
مقتضیات مراتب اسماء و افعال است این را قوم اعیان ثابته و مرتبه واحدیت گویند و این مراتب حصول مراتب جلال و شان است

منشاء این وصول اسم العلیم است که حقیقت محمدی است در مراتب اسما و مربی حقیقت مخلوقی او ست صلی الله علیه وسلم و این مراتب وجوب در مرتبهٔ غیب الغیب است و مکشوف هیچ احدی نمیشود چراکه این مندمج در اسم العلیم است و اسم العلیم مندمج در صفت علم است و صفت علم مندمج در ذات است و معلوم است که ذات مدرک کسی نیست لَا تُدْرِکُهُ الْاَبْصَارُ نص قاطع است سُبْحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ خبر صحیح و این همه گفتگوی ذوق است شما اگر همین را کشف میگوئید شما دانید و سالک را اگرچه وجود حدوثی او مضمحل شده است از ذوق او و لیکن اصل او در مراتب وجوب هست که علم حق است و چیزی که اصل او در مرتبه علم باشد هیچ معدوم نمیشود و لیکن از صفتی بصفتی متبدل میگردد و فناء اتم حاصل نیست و اگرچه این فناء اتم نصیب انبیا است و خصوصا سید انبیا علیهم السلام و لیکن امت را بالطفیل و تبعیت بهره هست و ازینجا هم ترقی واقع شود داند که این مرتبه هم ظل صفت علم است که در اصطلاح قوم علم جلی و مرتبه حدوث و حقیقت محمدی گفته اند گویا اینست نسبت ولایت انبیا علیهم السلام که ولایت خاص الخواص درینجا علم با سعد الیشان حضور علم است همچنانکه در ولایت خاصه بعلم حضوری بود و ازینجا هم ترقی نماید داند که این مرتبه نیز ظل است و داند که اصل همه ذات است و جمیع مراتب بمراتب ظل این مرتبه بوده اند و مضمحل و مستهلک شده در ذات لَا تُبْقِیْ وَلَا تَذَرُ از آثار چیزی نماند و گویا لِیْ مَعَ اللهِ وَقْتٌ عبارت از همین مقام باشد

چشمم همه اشک گشت و چشم گریست	در عشق تو بی چشم همی باید زیست
از من اثری نماند این عشق از چیست	بس من همه معشوق شدم عاشق کیست

و این است فنای اتم که امت را بالطفیل پیغمبران بهره و حظ وافر هست هرکدام را بقدر تبعیت او معلوم شد که در فنا زوال وجود بشری سالک است از علم سالک و بجای وجود بشری او وجود حقانی آمده است و مراد از وجود فنا همین وجود حقانیست و این وجود حقانی احتمال عود بوجود بشری ندارد و چگونه احتمال داشته باشد که حقیقت خود را دانسته است سالک که او ظل

مبین بنوده است وحق راحق دارد وفارغ شد از دعوی ہمعنی واین فانی مثل مجنون است
واین است معنی ثنا وصلواتی که از بنده صادر میشود وحقیقت ثنا علم او تعالے بجمیع کمالات
او کما ہو ہو است وحقیقت صلوٰة تفصیل صفات اوست تعالی بذات او کما ہو ہو لا اُحْصِی
ثَنَاءً عَلَيْكَ اَنْتَ كَمَا اَثْنَيْتَ عَلٰى نَفْسِكَ وَقِفْ يَا مُحَمَّدُ اِنَّ رَبَّكَ يُصَلِّي اشارت باین
باشد وگویا این است نسبت مرتبہ نبوت وازین معنی بجز حضور درحضور وحضور کبت بچیز دیگر
تعبیر نمیتوان کردن واین است معنی کلام بزرگان که گفته اند از حقیقت محمدی عبور شده ویا
از مراتب وجوب گذرانیده ویا حقیقت محمدی حایل وپرده شهود نیست نه ان خیالات فاسد
که بواسطه تو رسیده ام تو از میان رفتی وحالا من وتو برابر شده ام ومیان من وتو فرق نیست
تو ہم بنده ومن ہم بنده وغیره وغیره بلکه این ہمه ہمی است بر عادم خدمت علم تصوف پیران
وخواجگان نقشبندیه علیهم الرضوان که این معنی از لطایف الشان است ۵۱

باسن بود کمنت بندہ استم	یا من بود کمنت نیستم	رفتم چو من از میان آن دانستم	تا من بود کز آنی دانستم

قال قوله واز ینجاست که آن سرور فرموده است عُلَمَاءُ اُمَّتِیْ كَاَنْبِیَاءِ بَنِیْ اِسْرَائِیْلَ
این را بران نکته چه متفرع ومترتب ساخته اند از بیان سابق خود لازم اید که فرمایند عُلَمَاءُ
اُمَّتِیْ کَانَا زیرا که شما ایشان را فقط درجات کمال ثابت گردانیده بود در تمامه کمالات شریک
آن گردانیدید این خود بالاتر از مرتبه انبیاء بنی اسرائیل است زیرا که ہیچ یکے از ایشان شریک
آن حضرت صلے الله علیه وسلم در تمامه کمالات نیست وحق آنست که مرتبه علماء امت بمرتبه
انبیا نمی رسد وتشبیه باعتبار خلافت ونیابت در تبلیغ احکام وشرایع است چنانچه انبیاء بنی
اسرائیل تابع توریت بودند وبعد موسی علیه السلام تبلیغ احکام ان مے کردند نه در قدر ود
مرتبه ونزدیک محدثین این حدیث بصحت نرسیده است وحدیث العلماء ورثة

ص ۵۱ ضبط می کنم ثنای تو بر تو تو ثنایان آن ہستے که ثنای خود کرده و بآیست ای محمد خدای تو نماز می گذارد ۱۲ ۵۲

علمای امت من مثل انبیاء بنی اسرائیل بوده اند ۱۲ ص ۵۳ علمای امت من مثل من ۱۲

علمای امتی

الانبیاء [٩١] صحیح است عجب کہ اینجا بصرف از ظاہر وا ترکاب خلاف آن راضی شدہ اید

اقول این کلام از سر تا سر مخدوش است اما اولا پس [٩١] وجہ تفریع نہایت ظاہر است چون شرکت دولت از تبعیت است و علماء است بہ تبعیت مثل انبیاء بنی اسرائیل باشند فرمودہ

از اینجاست کہ فرمودہ الخ اما ثانیاً [٩٢] پس انتساب دعوی شرکت تمامی کمالات با سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم افتراء محض است اما ثالثاً پس از کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ یافتہ نمی شود کہ تشبیہ

در قدر و مرتبہ است اگر این چنین ہم باشد محذورے نیست چہ تشبیہ مقتضی مساوات در مابہ التشبیہ نیست در فتوحات مکیہ در وصایا مذکور است علیک [٩٢] یا اباھریرۃ بطریقۃ اقوام

اذا فزع الناسُ لم یفزعُوا واذا طلبَ الناسُ الامَانَ من النَّار لم یخافوا قَالَ

ابُو ھریرۃ مَنْ ھُمْ یا رسُولَ اللّٰہِ حلّھم وصفھم لی حتی اعرفَھُم قَالَ قومٌ من اُمّتِی

فی اخر الزمان یحشرون یومَ القِیٰمَۃِ محشرَ الانبیاءِ اذا نظر الیھم الناسُ ظَنُّوا انھم

انبیاءُ مما یرَوْن من حالھم حتی اعرفُھم انا فاقولُ امتی امتی فتعرف الخلائق انھم

لیسُوا الانبیاء فیمرّون مثل البرقِ والریح تغشی ابصار اھل الجمع من انوارھم

فقلتُ یا رسُولَ اللہ مرلی بمثل عملھم لعلی الحق بھم فقال یا اباھریرۃ

رکبَ القومُ طریقا صعبًا لحِقوا بدرجۃ الانبیاء الحدیث

اما رابعا پس ملا علی [٩٣] قاری در موضوعات کبیر میطراز د و حدیث [٩٤] علماءُ امتی کانبیاء بنی اسرائیل

قال الدُّمیریُ والعسقلانی لا اَصْلَ لہُ وکذا قال الزرکشی وسکت عنہُ السُّیوطی

---

٩١ علماء وارث انبیاء بودہ اند ۱۲ ٩٢ ای اباہریرہ لازم گیر طریقہ قومی را کہ بروزیکہ فریاد خواہند قوم ایشان فریاد نخواہند وہرگاہ مردمان امان خواہند از آتش ایشان نترسند گفت ابوہریرہ ایشان کیستند یارسول اللہ وصف ایشان بیان کن تا بشناسم ایشان را فرمود ایشان قومی اند از امت من در آخر زمان کہ بروز قیامت در محشر انبیاء مبعوث شوند ہرگاہ مردم ایشان را بینند از حالت ایشان ایشان را انبیاء پندارند من ایشان را بشناسانم و امتی امتی بگویم پس خلایق بدانند کہ ایشان انبیاء نیستند ایشان مثل برق و بیح گذرند کہ از انوار ایشان چشمہای مردم خیرہ شود گفت ابوہریرہ یارسول اللہ عمل ایشان بمن فرما تا کوشش

بایشان ملحق گردم گفت ای ابوہریرہ این قوم طریقہ سخت را اختیار کردند از ین رو بدرجہ انبیاء رسیدند ۱۲ ٩٣ مجدد این بود در حجاز تصانیف مفیدہ در مکہ معظمہ در ۱۰۱۴ھ وفات یافت بعد وے در فن حدیث کسے ہم پایہ او نبود ۱۲ ٩٤ حدیث علماء امتی را دمیری و عسقلانی گفتہ اصل نیست [٩٥] سیوطی سکوت کردہ بر چنین حدیث از ان حدیث العلماء ورثۃ الانبیاء ترمذی و ابو الدرداء را از ابوالدرداء روایت کردہ اند ۱۲

واما حدیث العلماء ورثة الانبیاء فرواہ الا ربعة عن ابی الدرداء ۔ و حافظ سخاوی مقاصد حسنہ[91] مے نگارد قال شیخنا[92] یعنی الحافظ ابن حجر والذهبی والزرکشی انه لا اصل له زاد بعضهم ولا یعرف فی کتاب معتبر وقد مضی فی اکرموا حملة القرآن کاد حملة القرآن ان یکونوا الانبیاء الا انهم لا یوحی الیهم ولابی نعیم فی فضل العالم العفیف بسند ضعیف عن ابن عباس رضه اقرب الناس من درجة النبوة اهل العلم والجهاد هرگاه میان حفاظ و انبیاء الله علیهم السلام همین فرقے باشد که بر حفاظ وحی نازل نشود و انبیاء مهبط انوار وحی باشند واہل علم از درجہ نبوت قریب تر باشند پس در صحت معنی این حدیث ریبی نیست از همین جا است که صوفیه کبار این را نقل کنند چنانچه شیخ محی الدین بن عربی قدس سره در باب چار دهم از فتوحات مکیه می فرماید وقد ورد[93] الخبر عن النبی صلی الله علیه وسلم علماء هذه الامة کانبیاء بنی اسرائیل یعنی فی المنزلة التی اشرنا الیها فان انبیاء بنی اسرائیل کانت تحفظ علیهم شرائع رسلهم وتقوم بها دینهم وکذلك علماء هذه الامة وائمتها یحفظون علیها احکام رسولها صلی الله علیه وسلم کعلماء الصحابة ومن نزل عنهم من التابعین کالثوری وابن عیینة وابن سیرین والحسن ومالك وابن ابی رباح وابی حنیفة ومن نزل عنهم

[91] المقاصد الحسنة فی کثیر من الاحادیث المشهورة علی الالسنة از شیخ ابی عبد الله سخاوی المتوفی سنہ ۹۰۲ ۱۲ [92] گفت شیخ من حافظ ابن حجر و ذهبی و زرکسی این را اصل نیست بعضے گفته اند که در کتاب معتبر نیست و گذشت در حدیث تعظیم کنید حفاظ را که قریب درجه نبوت اند مگر آنکه بر ایشان وحی نازل نمی شود و ابی نعیم در فضل عالم پارسا از ابن عباس مرفوعاً روایت کرده که قریب تر از میان بدرجه نبوت اہل علم و جهاد بوده اند ۱۲ [93] از رسول الله صلی الله علیه وسلم مروی است که علمای این امت مثل انبیاء بنی اسرائیل اند یعنی در مرتبه که بآن اشاره کردم انبیاء بنی اسرائیل شرایع پیغمبران خود را محفوظ می داشتند و دین بایشان قایم بود همین کیفیت علماء این امت است که احکام رسول الله صلے الله علیه وسلم را حافظ بودند مثل علما صحابه و آنکه بعد صحابه اند از تابعین مثل ثوری و ابن عیینه و ابن سیرین و حسن و مالک و ابن رباح و ابی حنیفه و آنچه بعد ایشان اند

مثل شافعی و ابن حنبل و کسانیکه بر طریقه ایشان رفتند در حفظ احکام یکی بعد دیگری ۱۲

کالشافعی وابن حنبل ومن جری مجری هولاء الی هلم جراً فی حفظ الاحکام اما خامسا
پس از تقریر بالا ظاهر شد که در یچاز بنهار صرف در ظاهر وا تکاب خلاف ظاهر نیست فعلی
المعترض الاثبات **قال** فرزندی شیخ نور الحق میگفت که یکبار نزد ایشان قول الشهود الولایة افضل من النبوة مذکور
شد فرمودند هر چند توجیهات وتاویلات راست ودرست دارد اما موهم خلاف حق است بنابر گفت
این تناقض است و تناقض در کلام ایشان بسیار است و بالجمله در عقاید اهل سنت وجماعت مقرر شده است
بدرجه نبی نرسیده **اقول** در تسلیم این نقل ازین وجه تامل ها واقع است که در مقدمه آنچه مسلک
حضرت مجدد رحمة الله علیه مذکور شده از آن ظاهر است که این کلام از سکریات است وفی نفسه
صحیح نیست اگر تسلیم کنم پس تناقض را تسلیم نمی کنم زیرا که بعض تاویلات که در مقدمه مذکور
شد ازان سخن راست و درست می نماید اگرچه موهم خلاف حق است این چه تناقض است در
کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه تناقض واقع نیست واگر تناقض بلحاظ مقامات متبادر گردد آن
فی نفسه تناقض نخواهد بود **قال** وقولکم در حدیث آمده که بنده چون به نماز داخل میشود و
حجابیکه درمیان بنده وخدا است مرتفع می گرداند لهذا صلوة معراج مومن آمده وحظ وافر
ازان نصیب منتهی واصل گشت چه رفع حجاب مخصوص به واصل منتهی است پس ارتفاع حیلولت
وتوسط ثابت گشت انتهی این خود صحیح است ولیکن ایراد نمی بینند که در تشهد که آخر وقت
ادای نماز است وقت اکملیت واتمیت شهود است می گوید السلام علیک ایها النبی
وبعد از وصول باتم واکمل مستغنی وفارغ نه نشیند از توسط به جمال وکمال آنحضرت ونیاز و
تسلیم وتوجه بدرگاه وی پس هنوز توسط وتوسل مرتفع نگردیده است واین حجاب که در وقت
نماز مرتفع میشود حجابها است که بنده بدان از مقام قرب وحضور دور افتد نه حیلولت وتوسط
حقیقت محمدی که وی با خدا است دائم **اقول** الحمد لله که حضرت معترض اعتراف این معنی
نمودند که در نماز حجاب مرتفع می گردد درین هیچ شبهه نیست که مصلی کامل در وقت ادای نماز
گویا از دنیا که ارد دولت قربت تنیل النصیب است اگر نصیب دارد قرب نفلی دارد می براید وبه آخرت

که موطن قرب اصلی است می پیوند دو دولتے که بآن نشاء مربوط است مناسبت آن فرامی گیرد و متعطشان بوادی حیرت و فراق درین نشاء از سرچشمه زلال نماز مانوس و سیراب اند و متولیان بیدای کبریائی و جلال امروز در سراپردهٔ محفل عروسی او مدهوش بوئے وصال رسول الله صلی الله علیه وسلم فرموده است اِذَا اَقَامَ العَبْدُ فِی الصَّلٰوةِ فُتِحَتْ لَهٗ اَبْوَابُ الجِنَانِ وَکُشِفَتِ الحُجُبُ بَیْنَهٗ وَبَیْنَ رَبِّهٖ وَاسْتَقْبَلَتْهُ الحُوْرُ العِیْنُ مَالَمْ یَتَمَخَّطْ پس حجب و استار که میان عبد و معبود است مرتفع گردد و جلوهٔ قرب پیدا آید و تشهد حکایت معراجیه است در صلوة که معراج مومن است این راحجاب نباید گفت ظاهر است که اول بنده بمقام قرب رسید و ثنا گفت بسلطان حقیقی بکلمه التحیات لله الی اخره و التفات بمقربان درگاه کرده گفت السلام علیک ایها النبی این مقام گویا مقام ثم دنا فتدلی است بنده ازین مقام ترقی کرده بکلمه السلام علینا الخ طلب اجازت عرض حال کرده میگوید اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ یعنی نیست موجود و فاعل و معبود اِلَّا اللّٰهُ یعنی بجز ذات تو و اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُهٗ یعنی محمد صلی الله علیه وسلم که بندهٔ تو و رسول و فرستادهٔ تست و وسیلهٔ ما است که بنده نوازی کرده فرستادهٔ از برائے هدایت ما بندگان بے راه و دور از قرب داد حق خدمت بجای آورده ما بندگان دور مانده را بتو رسانید و او را با ما حق است و ادا حق گذاری او هم بر ما است که چرا که بنده مالک چیزی نیست گویا گفت اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ الی اخره و این مرتبه گویا مثل مقام قاب قوسین است و اگر این معنی بذوق معلوم نیست بالفاظ رجوع بکنید که بچه معنی موضوع اند و اسرار ء غنج چیست شیخ معترض در رساله تحصیل البرکات بعض اقوال منافی توسط نگاشته چنانچه می نگارد که چون ورود این کلمه در اصل یعنی در شب معراج بصیغه خطاب بود دیگر تغیرش ندادند و بعد وفات سرور عالم صلعم صحابه می گفتند السلام علی النبی نه به لفظ خطاب انتهی و ظاهر است که این تقریر منافی این مقام است انچه گفته شد که توسط و توسل مرتفع نگشت این چه اعتراض است چرا گفته نشود که تشریع نماز به توسط سرور انبیا است علیه الصلوة والسلام توسط را بمعنی توسل گفته این نتیجه پیدا کرده هر گز نیست بیلولت حقیقت محمدی با خدا دایم است چرا توسط را داخل حجاب مکنند چنانکه عینک که این حجاب

۵۱ ہرگاه ایستاده شود بنده در نماز کشاده می شود برای او دروازه های بهشت و برداشته می شود پرده ها که درمیان او و میان پروردگار اوست ۱۲

نیست و متوسط است و چرا حقیقت محمدیہ را حقیقت الحقایق نہ گویند فافہم و تذکر **قال** آنکہ نوشتہ اندکہ رویت اخروی بے توسط و حیلولت احدی خواہد بود بے موقع است زیراکہ سخن در رویت و شہود دنیا دلیست و این بے پردہ نمی باشد لااقل پردۂ صفات درمیان است و حقیقت رویت اخروی نیز بے پردہ صفات نخواہد بود و صفات حق منفک از ذات نیست و بنابر عرف است دیدن ذات را با صفات در عرف دیدن ذات میگویند کسیکہ زید را می بیند باچندین صفات از طول و عرض و لون و شکل و جز آن میگویند زید را دید و ہیچ کس نگفتہ است کہ در آخرت ذات بحت مجرد از صفات را خواہند دید پس اگر روح محمد صلے اللہ علیہ وسلم کہ با ذات حکم صفات وارد نیز باشد چہ مانع است **اقول** برین کلام نقض تفصیلی وارد می شود صفات امر معنوی است کہ قایم بذات است پس چگونہ حایل ذات باشد در رویت بصری آری در رویت قلبی جایز است چراکہ بدون

صفات ذات مطلق در تعقل نمی آید ؎

فہم سخن تا نہ کند مستمع	قوت طبع از متکلم مجوے

و آثار صفات کہ ظہور او در خارج ذات است و خارج از مراتب صفات است می تواند کہ حایل رویت بصری شود و در آخرت این حایل نباشد تا مزیت لازم آید و فرق شود و آن جماعتے کہ بہ احاطہ ذاتی بے کیفی قایل اند گویا رویت بصری در پردہ را در دنیا قایل اند چنانکہ شیخ عبداللہ بلبانی قدس اللہ سرہ گفتہ ؎

تا حق بدو چشم سر نہ بینم ہر دم	از پاے طلب می نہ نشینم ہر دم
گویند خدا بچشم سر نتوان دید	آن ایشانند من چنینم ہر دم

و بر تقدیر تسلیم می گویم کہ کلام در ضرورت و عدم ضرورت توسط است عام از نیکہ دنیاوی باشد یا اخروی و ہرگاہ دیدن ذات را با صفات در عرف دیدن ذات گویند و بر توسط صفات نظر نمی افتد و صفات را توسط نمی گویند پس اگر رویت اخروی را کہ متجلی بصفات باشد بی توسط حقلو گویند انان ہیچگونہ محذور لازم نیاید و در کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ این معنی مذکور نیست کہ

در آخرت ذات بحت مجرد از صفات را خواهند دید این معنی مبنی بر فہم معترض است اندرین صورت
اگر روح محمد صلے اللہ علیہ وسلم کہ با ذات حکم صفات دارد نیز باشد ہیچ مانع نیست بلکہ اگر عبارا تیکہ
پیش از این حضرت معترض از حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ نقل فرمودہ اند بغور ملاحظہ فرمودہ شود از ان واضح شدنیست کہ
عین مدعا است فرق این است کہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ روح محمدی را حجاب نمیگویند و حضرت معترض
بحجاب و پردہ تعبیر مینمایند پس آنچہ رعایت اداب در کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ بودہ است بوی
از ان از کلام معترض بمشام نمیرسد قال قولکم این معرفت از خواص معارف لدنیہ این فقیر است
کہ حق سبحانہ وتعالے بمحض فضل و کرم آن را عطا نمودہ بحقیقت آن تحقق ساختہ است و این معرفت
اشارت با آنچہ گفتند کہ عدم توسط موجب کمال است و توسط موجب نقصان کہ آنجا شہود بے پردہ
است وانیجا در پردہ و این کمال تابع است وگفتہ اند کہ کمال و شوکت و عظمت مخدوم متبوع است کہ
تابع و خادم او بجای رسیدہ کہ او آنجا رسیدہ است و بتبعیت او شریک دولت او شدہ سبحان اللہ
این چہ تمثیل و توہم است و سرور و ابتہاج است و در لوازم این سخن نمی نگرند کہ چہا است استخفاف
رسول خدا است از بیان دعوی مساوات بادی ترجیح اولیا بر انبیا علی نبینا وعلیہم السلام
چنانچہ تقریر آن گزشت حاجت بہ تکرار نیست اما ہمین یک سخن باز تکرار کردہ میشود کہ واسطہ
کرا میگویند و کرا مے خواہند محمد رسول اللہ را مے خواہند کہ محبوب رب العالمین و مقصود دنیا
و دین است و آنحضرت را پردہ میگویند و حجاب نام می نہند زہے سعادت آن عارف و کمال
آن مشاہد کہ حق را در مرات محمدی مشاہدہ کند جانہا فدای عشق این پردہ باد سبحان اللہ این
نقصان است کدام کمال بالا تر ازین باشد کہ جمال محمد صلے اللہ علیہ وسلم و کمال حق ہر دو
مشہود شود و منظور گردد محمد صلے اللہ علیہ وسلم را حق برای آن افریدہ است کہ در آئینہ جمال
و کمال وے قدس ذات را مشاہدہ کنند و در خلوت خانہ حقیقت وی در آمدہ با ذات و صفات
حق مواصلت نمایند کہ ہرچہ ہست در آنجا ہست قال بعض العارفین لا یتجلی اشعۃ اللہ
بقلب الا من مراۃ سرہ وھو النور المطلق و پردہائے کہ دور باید کرد پردہائے ظلمانی و روحانی و انفسی

بر نگاہ حضرت ... حجاب تجلیات ... [illegible]
المستور ... باوجود القدس ... [illegible]

وافاقی است کہ حجاب مقصود پردہ مشہود شوند نہ آنکہ ذات محمد صلی اللہ علیہ وسلم را پردہ گویند واز میان ساقط گردانند و چیزہا گویند کہ نباید گفت این قضیہ انشاء اللہ تعالیٰ در روز حشر مشخص گردد بلکہ در عالم برزخ نزد آنحضرت مذکور شود اگر من پیش از شما از عالم رفتم اول شکایتیکہ از شما پیش آنحضرت کنم این خواہد بود و اگر شما رلیتید نخست گرفت وگیر کہ بر شما شود این خواہد بود واللہ اعلم و اگر درین دنیا بوقایع و معاملات ہم مطلع شوید نیز دور این است **اقول** این معرفت را منحصر در امرے داشتن قصور است چرا تمامی تحقیقات را مرجع قرار نہ دہند چہ این ہمہ ہو را زافادات حضرت مجدد است علیہ الرحمہ کہ ہیچ یکے بآن سپے نہ بردہ وآنچہ درباب کمال و شوکت وعظمت مخدوم متبوع فرمودہ شد کہ تابع او در ہیچ مقامے از وے تخلف نہ کند و بہ تبعیت او شریک دولت ہمگنان او گردد از غبار محذور پاک وصاف است عام ازینکہ فی ذاتہ باشد یا بلوازمہ این را اسقاط رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم با دعوی مساوات انگاشیدن خیال غلط است ساعتے عینک انصاف بر دیدہ حق بین نہادہ ملاحظہ فرمائید کہ ہرگاہ تابع بہ تبعیت مخدوم متبوع بجاے رسیدہ است پس این اثبات مخدومیت و متبوعیت انحطاط مرتبہ تابع را مقتضی است نہ اسقاط و مساوات را محو حیرتم کہ بار بار از ذکر الزامے کہ پا در ہوا دارد چہ سود ایا از اعادۂ این چنین الزام بے سر و پا عام ازینکہ ہزار بار باشد غبارے بر دامن می نشیند حاشا وکلا بلکہ **قال** ہر دمان این را محمول بر نفسانیت می کنند چہ اگر خطا است یکبار دو بار نہ از اول تا آخر بر یک خطا این قدر استبداد و اصرار ضرورت چیست کہ آنحضرت را پردہ وحجاب نام نہند چرا موجب انجلاء وانکشاف نہ دانند و حقیقۃ الحقایق نہ گویند زہے سعادت ان عارف وکمال ان مشاہد کہ حق را در مرات محمدی مشاہدہ کنند نہ آنکہ پردہ وحاجب انگارند و میان این وان فرق زمین وآسمان است چہ در صورت اول جمال محمد وکمال حق ہر دو مشہود شود و منظور گردد محمد صلی اللہ علیہ وسلم را حق براے آن آفریدہ است کہ در آئینہ جمال وکمال وی قدس ذات را مشاہدہ کنند و در خلوت خانہ حقیقت وی درآمدہ باذات وصفات حق مواصلت نمایند کہ ہر چہ ہست درانجا

نامہ انجلا

ہست قال بعض العارفین لا یتجلی نعمۃ اللّٰہ بقلب الّتی مراٰۃ سرہ وھو النور المطلق
در صورت ثانی بواسطہ و پردہ حجاب است کہ در جذب و محبت برافتد و معاملہ عیانا مشاہدا افتد و
درین صورت اول عجب بکیفے پیدا کند و اللّٰہ علیٰ کلّ شیءٍ قدیر
پس ذات محمد را پردہ گفتن مستلزم اسقاط ست در ہیچ صور و ہر کہ چشم بینا دارد
این قصہ پیش وے از مرئیات تشخیص وے را برو زجزا محول ساختن طالبین تحقیق را
تا این ہست چشم براہ انتظار داشتن ست چون در تحقیق مراحل تصوف
راہ استدلال بر بستہ اند و بنائے وے بر ریاضت و مجاہدہ نہادہ اند
پس چرا در مجاہدہ کمر ہمت بر نہ بندند و بنگرند کہ در ہر دو صورت چہ فرق است الحمد للّٰہ
کہ در عالم دنیا حضرت معترض مبشر شدند و غشاوۂ بشری از دل انوار منزل حضرت ایشان زایل
گردید اگر چنین اتفاق نمی افتاد در عالم برزخ ذات حقیقۃ الحقایق را صلے اللّٰہ علیہ وسلم مظہر انوار
رحمانی ملاحظہ نمودہ اعتراف بقول حضرت مجدد رحمۃ اللّٰہ علیہ می نمودند نوبت بہ شکایت نمیرسد
وانچہ امر حق را مستحق گرفت دگیر تصور یدہ شد بجوابش ہمین قدر کافی است ؎

بدم گفتی و خرسندم عفاک اللّٰہ نکو گفتی	جواب تلخ مے زیبد لب لعل شکر خارا

معہذا البغایت ادب عرض پردازم کہ حضرت معترض در رسالہ تحقیق التعرف تحریر می فرماید
کہ انچہ بعض علماء کتب در رد صحابے صوفیہ صافیہ تصنیف فرمودہ اند تا سالکان را از راہ غلط
و مواضع ایہام آگاہ نمایند و ایشان در ورطہ بدعت و غفلت نہ افتند ازین کتب ہیچ یکے مستفید
نمی توان شد تا آنکہ جامع سہ شرایط نہ باشد اول آنکہ معترض عالم محقق متورع مجتہد باشد
تا در صورت خطا مثاب باشد دوم آنکہ تاویل قول قایل بر خود لازم گیرد و بر محملے حمل
کند کہ اعتراض و انکار را بوے بار نباشد ا و یقول انما صدر ھذا القول و الفعل عن غلبۃ
حال او طغی سکر و المغلوب لا ضبط و لا اختیار لہ و یا گوید کہ درینجا غلطی و خطا واقع شدہ
ولیس بمحال الاولیاء لیسوا بمعصومین یا گفتہ شود کہ قایل ازین مسئلہ واقف نبودہ است

ولیس العلم بالکل من شرط الولایة یا اورا زلت در علم وعمل حاصل شده بعدم العصمة وغلبط تقدیر الله
سیوم آنکه نظر را در خویش مقصور دارد ونقص خود را متهم سازد واز توبه واستغفار بعد اواتش پردازد وآن را از
ناواقفین فن تصوف بیان نه نماید لانه اذا سمع مایشعر بعیوب الاکابر انحل عقدة
اعتقاده وشوش علیه اعتقاده الذی ربما کان سبب نجاته
حضرت معترض امرے دیگر بران افزوده که آن امر چهارم است یعنی آن را ذریعه فضل خویش
نگرداند وبرائے اظهار علم خویش آن را در مجالس ومجمع مردمان بیان نکند واگر احیانا لسبب غرض
صحیح ضرورت ذکر باشد پس صرف قول نقل کند ونام قایل درمیان نه آرد تا منجر بسوے تحقیر
وتهوین نگردد اذ ستر زلل الائمة والاکابر واجب فلا یهتک سترهم چون صیانت
دین واجب است تخالف ازان نه ورزد لاکن بداند که رعایة الانصاف وعدم التجاوز
عن طریق الحق لازم فلا یتعصب ولا یکابر ولا خیر فی دیانة یصحبها هوے
فلا یتکلم بالنفسانیة انتهی بمحصله پس اگر ادنے تامل بکار رود ازان
واضح می توان شد که رساله شیخ فاقد شروط بوده است زیرا که حضرت شیخ مجتهد نبوده است
وبالقصد مطالب اصلیه را گذاشته به مطالبش که سیاق بلکه تصریح حضرت مجدد رحمه الله مخالف
آن است محمول می سازد تا اعتراض بر دوار کرده شود وبر غلبه حال وسکر محمول نمی کند تا آنکه
عذر حضرت مجدد رحمة الله علیه درین باب به قضایاے شعریه لایق قبول ندارد پس کسے او را
محمول بر تقصیرات نفس توان کرد بلکه این را که فضل باید تصور بید وتحقیر وتهوین خود پیدا
است پس لامحاله محمول بر تعصب ومکابره وهواے نفس خواهد بود والله اعلم قال می
بینم که همه زبان حال وقال بتوسل وگداگری واستمداد واستفاده ازان جناب کشاده خبر بندگی
ونیاز وشکستگی وسگی وغلامی می نمایند بر روے الیشان نمیدانیم که کدام در معرفت کشاده
اندور وی حقیقت نموده که این چنین سخنان بوجود آمده وسر بر زده است خیرت است
ظاهر است که شما دغا خورده اید نمیدانم که از دست که خورده اید والله اعلم والعاقبة بالخیر

له یعنی شرط ولایت نیست که ولی را هر مسئله معلوم باشد ۱۲
سه ولی معصوم نمی باشد وتقدیر باری تعالی غالب باشد ۱۲
سه زیرا که دانست هر گاه بر عیوب اکابر مطلع گردد عقده اعتقاد وی گشاده واعتقادے که سبب نجات او بود پراگنده گردد ۱۲
سه زیرا که پوشیدن لغزش ائمه واکابر واجب است پس پرده دریده نشود ۱۲
هه لازم است پس انصاف کردن واز راه حق ودین تجاوز نکردن پس تعصب ومکابره نباید ودیانتی خوب نیست که با خواهش نفس باشد پس از نفسانیت کلام نکند ۱۲

اقول معاف دارید حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ رامی بینیم کہ ہمہ زبان حال وقال بتوسل وگدائی
واستمداد واستفادہ ازان جناب کشادہ کہ بندگی ونیاز وشکستگی وسگی وغلامی مے نمایند
بر روی معترض نمیدانم کہ کدام در معرفت کشادہ اند وروے حقیقت نمودہ کہ این چنین سخنان
بوجود آمدہ سر رزدہ است حیرت است ظاہر آنست کہ شما دغا خوردہ اید نمیدانم کہ از دست کہ خوردہ
وَاللّٰہُ اَعْلَمُ والعَاقِبَۃُ بِالْخَیْرِ

در حضور غیر با من این ہمہ دشنام چیست	ای بقربان تو من این لطف بے ہنگام چیست

قال — شیخا مجدد ما طریق صواب است کہ قطع نظر ازین تفصیلات وتحقیقات معارف کہ مذکور
است نمودہ بے تردد بتفصیل گویند کہ ہمہ فیوض وفتوح در اول وآخر ظاہر وباطن قبل الوصول
وبعدہ مریدان را ومرادان را ومحبان را ومحبوبان را ہمہ بہ تبعیت وطفیل وتوسل آنحضرت است
ودیگر سخن نیست زیادہ چہ گوید **اقول** جناب والا مکتوبات شریف بغور ملاحظہ فرمودہ شود در
مکتوبات شریف چند جا بتصریح باین معنی رفتہ است کہ ہمہ فیوض وفتوح در اول وآخر ظاہر وباطن
قبل الوصول وبعدہ مریدان را ومرادان را ومحبان را ومحبوبان را ہمہ بہ تبعیت وطفیل وتوسل
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حاصل است واگر کدامی مطلب بہ تفصیل بیان کردہ شد مضایقہ
ندارد **قال** عجب کہ این آیۃ کہ در شان کافران ومکذبان قران وارد شدہ بَلْ کَذَّبُوْا
بِمَا لَمْ یُحِیْطُوْا بِعِلْمِہٖ وَلَمَّا یَاْتِہِمْ تَاْوِیْلُہٗ در شان این فقیران صرف کردہ اید والیشان ہم اگر این
آیۃ را بخوانند وَاَضَلَّہُ اللّٰہُ عَلٰی عِلْمٍ چہ شود **قال** قول حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ اقتباس
است کہ در کلام عرب از متقدمین ومتاخرین شایع وذایع است لطف این است کہ در این آیت
صرف بیان واقع است ولفظے نیست کزان ہتک شان شان گردد وعجب کہ حضرت شیخ از طرف
الیشان وَاَضَلَّہُ اللّٰہُ عَلٰی عِلْمٍ برخوانند این معنی از داب شیخ بغایت بعید است ؎

ہر دم آزردگی غیر سبب را چہ علاج	تا گذشتیم ز لطف تو غضب را چہ علاج

حضرت خواجہ محمد پارسا رحمۃ اللہ علیہ در تحقیقات در ذیل آیہ اَفَرَاَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰہَہٗ ہَوَاہُ

وَاضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ می فرماید وَمَا دَامَ فِى السَّالِكِ اَدْنٰى تَطَلُّعٍ اِلَى الْغَيْرِ فَبِقَدْرِ ذٰلِكَ التَّطَلُّعِ الْيَسِيْرِ يَنْقَطِعُ عَنْ تَطَلُّعِهٖ اِلٰى مَحْبُوْبِهٖ وَيَنْقَطِعُ عَنْ وَصْلِهٖ وَقُرْبِهٖ فَاِنْ عَرَفَ بِالْيَقِيْنِ اَنَّ الَّذِىْ اتَّخَذَهٗ اِلٰهًا هُوَ فَانٍ وَهَالِكٌ رَجَعَ مِنْ ضَلَالِ الْاِلْتِفَاتِ اِلَيْهِ اِلَى هُدَى الْاِعْرَاضِ عَنْهُ وَالْاِقْبَالِ بِكُلِّيَّةٍ عَلٰى مَنْ عَلِمَهٗ اِلٰهًا حَقِيْقِيًّا وَمَحْبُوْبًا اَصْلِيًّا فَاِذَا عَرَفَ هٰذَا وَاَفْنٰى ذٰلِكَ الْقَدْرَ الْيَسِيْرَ مِنْ بَقَايَا كَثْرَةِ نَفْسِهٖ بِحَيْثُ يَظْهَرُ وَحْدَةُ قَلْبِهٖ وَيَتَجَلّٰى فِيْهِ حَضْرَةُ مَحْبُوْبِهٖ فَحِيْنَئِذٍ وَحْدَةٌ تَوْحِيْدًا عَلَى الْبَصِيْرَةِ وَانْتَفٰى عَنْهُ اَثَرُ اِثْبَاتِ الْغَيْرِ وَفِىْ نَظَرِهٖ شُهُوْدُ الْكَثْرَةِ فَيَظْهَرُ وَلٰكِنْ مَعَ ذٰلِكَ اِذَا رَجَعَ بِحُكْمِ ضَرُوْرَةِ النَّشْاَةِ اِلٰى نَفْسِهٖ وَحِسِّهٖ وَعَقْلِهٖ فَزَالَ عَنْهُ ظُهُوْرُ الْوَاحِدِ فَظَهَرَ لَهٗ شُهُوْدُ الْغَيْرِ بِحَيْثُ يَزْعَمُ وَيَدَّعِىْ اَنَّ هٰذَا الْغَيْرَ ثَابِتٌ فَلَمْ يَثْبُتِ السَّالِكُ فِىْ مَقَامِ التَّوْحِيْدِ مَا لَمْ يُمْحَ اِثْبَاتُ الْغَيْرِ وَدَعْوَاهُ اِيَّاهُ اگر حضرت معترض را اطلاع برین معنی مے بود درین محل تلاوت این آیہ را خلاف مقصود خود مے دانست (له)

با صد کرشمہ آن بت بدمست مے رود	خود مے کند خرام وخود از دست میرود

وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى قال ونوشتہ اند کہ بہ کشف صحیح والہام صریح بہ یقین پیوستہ است کہ ہیچ دقیقہ از دقایق این راہ وہیچ معرفتے از معارف این قوم بیواسطہ وبے متابعت او صلے اللہ علیہ وسلم میسر نیست ومنتہی را در رنگ مبتدی فیوض وبرکات این راہ بے متابعت وبی طفیلی حاصل نشود انتہی این امرے مجمع علیہ است در دین احتیاج بکشف والہام چہ دارد چہ کمالات دین وصفات مسلمانی ہمہ موقوف برین است وگویا تخصیص بہ

(له) تا آنکہ سالک را ادنی وقوفے بسوی غیر باشد بقدر آن از وقوف محبوب منقطع یا بدواز وصل وقرب وی محروم ماند پس ہرگاہ بہ یقین دانست کہ امری را کہ او الٰہ قرار دادہ است نیست خواہد شد انگراہی التفات وی رجوع خواہد کرد وبہ الٰہ حقیقی ومحبوب اصلی متوجہ خواہد شد پس چون این معرفت حاصل گردید وآن قدر قلیل المقدار نیست گردید وبجز الٰہ حقیقی در دلش نماند پس توحید حقیقی متمکن گشت واثبات غیر زائل گردید وشہود کثرت در نظر وے باشد لیکن ہرگاہ بسوی نفس وحس وعقل خود رجوع آورد پس ظہور واحد نماند وغیر مدخل یافت پس سالک در مقام توحید نمی ماند تا آنکہ اثبات غیر ودعوی وے باقی ماند ۱۲

دقایق و معارف بحث ان است که سخن درو است بلکه مقصود از بیان آن است که هرکه این
دقایق و معارف بیان میکند و مخصوص بشرح و بیان آن است به یقین باید دانست که
بکمال متابعت موصوف است و زبان رد و اعتراض از وے قاصر است چنانکه در اول مکتوب
افاده نموده اند بعد ازان زبان چندان بمدح و ثنائے رسول الله صلے الله علیه وسلم و احتیاج
کلی بتوسط و توسل وے صلی الله علیه وسلم کشاده اند که جان را سیلرب و دل را شاداب میگرداند
و دفع تمام توہمات و سوءظن میکند اما با وجود این رفع وسایط و استثناء آن از میان دقایق
و معارف و کلمات دیگر ناظر در سوء ادب و گستاخی چیست **اقول** اگر کدامی امر مجمع علیه از
کشف و الهام هم دریافته شود دران مضایقه نیست و این معنی که منتهی برنگ مبتدی است
امریست محتاج بکشف و الهام واضح باد که مراتب علم باهم اختلافها دارد اگر سوره اَلْهٰکُمُ التَّکَاثُرُ
و آخر از او قعت تلاوت نموده شود این معنی ظاهر خواهد شد در حدیث است لَیْسَ الْخَبَرُ
کَالْمُعَایَنَةِ **نقل** است که روزے علامه تفتازانی[ه] از حضرت خواجه نقشبند پرسیدند که عقیده
شما مردم چیست ایشان فرمودند که عقیدهٔ اهل السنة و الجماعة علامه گفتند که اگر همچنین است
خود را ممتاز ساختن چیست ایشان فرمودند که تا امور ظنی به یقین برسد اگر قائلی گوید که امور
دینی همه بوحی است ظن چه احتمال دارد میگوئیم که حضرت ابراهیم در جواب اَوَلَمْ تُؤْمِنْ گفتند بَلٰی
وَلٰکِنْ لِّیَطْمَئِنَّ قَلْبِیْ و حوارین گفتند در جواب حضرت عیسیٰ وَ تَطْمَئِنَّ قُلُوْبُنَا وَ نَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا
بر ناظرین مکتوبات شریف مخفی نیست که مکتوبات شریف از ذکر احتیاج کلی به توسط و توسل وے
صلے الله علیه وسلم مالامال است برین یک مقام حصر نیست ؎

من نه باختیار خود میروم از قفائے او	آن دو کمند عنبرین مے بردم کشان کشان

از همین جا است که طریقه نقشبندیه مجددیه در اتباع سنت نبوی صلی الله علیه وسلم ممتاز
است و میان اقران سرافراز تبعین شریعت گرفتار این سلسله اند و متولهین طریقت زله ربای
این طریقه ؎

ه تفتازانی [illegible] خراسان [illegible] متولد شده [illegible] بعض شافعی [illegible] مشهور [illegible] شود در [illegible] ۱۲

لیلیٰ و موی مشک بو ہر کس کہ دیدش ہو بہو ‖ داندکہ زنجیرازچہ رو در گردن مجنون بود

الحمد للہ کہ حضرت معترض را ہم رفع تمامی توہمات و سوء ظن گردیدہ لبیرابی جان و شادابی دل رسانیدہ درین مقام ہمین قدر براے شکریہ حضرت معترض کافی دانم ؎

ادائی حق محبت عنایتے است ز دوست ‖ وگرنہ عاشق مسکین بہیچ خرسند است

جزاہ اللہ عنا و عن سائر المجددین خیر الجزاء بحرمۃ نبیہ سید الانبیاء معہذا انچہ شکایت رفع وسایط و استتار آن از میان دقایق و معارف و کلمات دیگر کہ ناظر در سوء ادب و گستاخی است نمودہ شد محل تعجب است چہ این معنی خود تناقض است ؎

وے بہ تیغم می زد و می گفت پنہان زیر لب ‖ این سزاے انکہ اظہار محبت میکند

و پیش ازین مرۃ بعد اولے و کرۃ بعد اخرے کیفیتش معروض داشتہ ام و صد بار بعبارات مختلفہ برنگاشتہ ام اگر حضرت معترض پے بحقیقت کلام می بردند و متمسک بدامن تصوف زدہ از مقالات عقلی و توجیہات دور از کار مے گذشتند این توہم را گنجایشے نمے ماند ؎

دل اندر زلف لیلی بند کار از عقل مجنون کن ‖ کہ عاشق را زیان دارد مقالات خردمندی

لاکن چون خیال میکنم کہ اخر الامر غشاوت بشری زائل شد ہیچگونہ شکایت را موقعی نمے یابیم زیادہ ازین چہ عرض داشتہ شود

من ہیچم و کم ز ہیچ ہم بسیارے ‖ وز ہیچ و کم از ہیچ نیاید کارے

قال مقرر است کہ ارباب صحو مفضل اند بر ارباب سکر و ارباب سکر محکوم وقت اند و حال حاکم است بر ایشان و ایشان را ابن الوقت گویند و از تنگنای نفس و احوال بر نیامدہ و ایشان را با صحاب صحو کہ ازین مضایق برامدہ و حاکم و غالب شدہ اند بر وقت و ایشان را ابو الوقت گویند چہ نسبت **قال** - اولا تعریف سکر و صحو در میزان عقل سنجیدنی است پس ازان اختلافیکہ درین مسئلک واقع است شنیدنی شیخ شہاب الدین سہروردی رحمۃ اللہ علیہ در عوارف المعارف می طرازد السکر استیلاء سلطان الحال

والصحو العود الی ترتیب الافعال وتھذیب الاقوال برین تعریف تقریر مذکور راست می آید شیخ محی الدین بن عربی در فتوحات مے طراز د وھو علم الاحوال[۵۱] ولھذا لا یکون الالمن قام الطرب والالتذا پس صاحب فتوحات برای سکر سہ[۵۲] مرتبہ قرار دادہ سکر طبعی وسکر عقلی وسکر الٰہی چنانچہ میفرماید فالسکر الطبعی سکر المؤمنین وسکر العقلی سکر العارفین وبقی سکر الکمال من رجال اللہ وھو السکر الالھی قال فیہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اللھم زدنی فیک تحیرا والسکران حیران فالسکر الالٰہی ابتھاج وسرور بالکمال وقد وقع فی التجلی فی الصورۃ سکر فذلک سکر بحق کما قال بعضھم ؎ واسکر القوم دور کاس + وکان سکری من المدیر از ین تقریر آشکارا شد کہ تفضیل ارباب صحو بر ارباب سکر عموما قابل تسلیم نیست و تمامی ارباب سکر محکوم وقت نہ باشند و حال حاکم بر ایشان نباشد چہ سکر الٰہی این چنین نباشد قال پس آنچہ از بعضے اقطاب کہ قدوہ ارباب صحو وتمکین اند مفاخرتے ومباہاتے وتفضیلے بر مشایخ دیگر واقع شدہ است بہ امر الٰہی است نہ بغلبہ سکر چنانکہ حضرت غوث الثقلین امام الطریقین شیخ عبد القادر جیلانی فرمودہ اند قدمی ھذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ و بزرگے دیگر فرمودہ است من تحت خضراء السماء[۵۳] مثلی وامثال آن بامر الٰہی است کہ در باطن اولیاء اللہ میباشد نہ صادر بغلبہ سکر وطفح حال وسکر حیرت وبے تمیزیست واشارت ہذا امنائی آنست کہ در بعضے احوال ومقامات حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قدم ایشان را

---

۵۱ سکر علم احوال است از ہمین جا است کہ سکر نمے شود مگر کسے را کہ حرکت وشوق والتذاذ داشتہ باشد ۱۲

۵۲ سکر طبعی سکر مومنین است وسکر عقلی سکر عارفین وسکر کمال سکر الٰہی است رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ کہ الٰہی در خویشتن مرا تحیر عطا فرما سکران سرگشتہ می باشد سکر الٰہی خوشی است بکمال برکسیکہ تجلی باری تعالی پرتوے افگند سکر طاری مے شود این سکر بحق است بعضے گویند کہ قوم از دور شراب سکر آورند وسکر من از ساقی است ۱۲

۵۳ کہ نیست زیر آسمان مثل من ۱۲

براقدام خود نہادہ فرمودہ اند کہ این قدم تو قدم من است پس گفت حضرت شیخ قَدَمِی ھٰذِہٖ
علیٰ رقبۃ کل ولی اللّٰہ پس آن حضرت امتثال امر الہی کہ بہ تحدیث نعمت واقع شدہ است
قول الحمد للہ کہ تحدیث بنعمت اللہ امتثال امر الہی قرار دادہ شد ــ ۵

درین ویاران زندہ ام کہ گہ گاہے	نسیم عاطفتے زان دیار مے آید		

اکنون شنیدنی است کہ آنچہ از حضرت غوث اعظم رضی اللہ عنہ قدمی ہذہ علی رقبۃ کل ولی
اللّٰہ منقول است دران سہ مسلک است مسلک اول در حالت صحو فرمودہ بامتثال امر الہی تحدیثا
بنعمۃ اللہ مسلک دوم در حالت سکر فرمودہ ہمین است مسلک حضرت شیخ شہاب الدین سہروردی
علیہ الرحمہ چنانکہ بیاید انشاء اللہ تعالے مسلک سوم در حالت سکر بامتثال امر الہی فرمودہ این
است تمسک امام یافعی رحمۃ اللہ علیہ **قال** اگر گویند پس چیست تفاوت واختلاف احوال
مشایخ واولیا از ارباب صحو وتمکین از صحابہ وغیرہم رضوان اللہ علیہم اجمعین کہ بعضے گفتہ وبعض
نگفتہ اند گوییم ایشان تکلم می کنند مگر باذن خدائے عزوجل وامر وی جل وعلی پس ہر کہ امر کردہ شد
گفت وہر کہ امر کردہ نشد نہ گفت چنانکہ نقل است کہ یکے از مشایخ وقت پرسیدہ شد کہ آیا شیخ عبد القادر این کلمہ
را بامر گفت گفتند نعم بامر گفت بی کیفیت وگفتند این لسان قطبیت است واز اقطاب در ہر
زمانے کسے است کہ امر کردہ میشود بسکوت وگنجایش ندارد ورا مگر سکوت وبعضے امر کردہ می
شوند بقول پس گنجایش ندارد ایشان را جز قول واین اکمل است در مقام قطبیت زیراکہ این لسان
شفاعت است وشیخ صاحب عوارف رحمۃ اللہ علیہ بمقتضای قیاس عقل ومبلغ علم خود این سخن
را وامثال این سخن را بر شطح سکر وغلبہ حال واستغراق نفس حمل کردہ وحمل کلام شیخ بر قصد محمدت
این قول وعدم قصور ان چنانکہ شما برائے مصلحت وقت کہ درین مکتوب بہ ترجیح وتفصیل
سکر واقع شدہ است حمل کردہ اید بران ظاہر عبارت شیخ سیاقا وسباقا مخالف است ہم شیخ
درینجا این چنین رفتہ چہ توان گفت وقول وے درینباب مخالف اقوال کبار مشایخ آنوقت
مثل شیخ ابو مدین وشیخ ابو النجیب سہروردی کہ پیر شیخ شہاب الدین سہروردی است واقع شدہ

است و دیگر مشایخ عظام که عدد الیشان موجب اطناب است چنانکه در بهجة الاسرار که کتاب معتبر است[۱] و ذکران است در کتب قوم در طبقات ذہبی[۹۰] که از مشاہیر علماء محدثین است و شیخ محمد جزری که قدوه علماے متاخرین است وغیر آن مذکور است مصنف آن بدو واسطه بحضرت غوث الثقلین میرسد و در کتب دیگر مثل روضة المناظر فی مناقب الشیخ عبد القادر که تالیف شیخ مجد الدین فیروزابادی صاحب قاموس است و در کتب امام عبد الله یافعی وغیره مذکور است **اقول** شیخ شہاب الدین سہروردی علیه الرحمه مسلک ثانی را اختیار فرموده و برین مسلک صرف حضرت شیخ نرفته بلکه دیگر اکابر نیز ہمین مسلک اختیار فرموده اند در عوارف المعارف میفرماید[۹۲] فَقَلَّ ان یَنفَکَّ مریدٌ فِی مبادی ظہورِ سلطانِ الحال من العجب حتی لقد نقل عن جمعٍ من الکبار کلماتٌ موذنةٌ بالاعجاب وکل ما نقل من ذلک القبیل من المشائخ لِبقَایَا السُّکرِ عندَھم وانحصارِھم فی مضیق سکر الحال وعدم الخروج الی فضاء الصَّحوِ فی ابتداء امرِھم وذلک اذا احدق صاحبُ البصیرة نظره یعلم انه من استراق النفس السمع عند نزول الوارد علی القلب و النفس اذا استرقت السمع عند ظہور الوارد علی القلب ظہرت بصفتہا علی وجہٍ لا یخفوا علی الوقت وصلافة الحال فیکون من ذلک کلمات موذنةٌ بالعجب کقول بعضہم من تحت خضراء السماء مثلی وقال بعضہم قدمی

[۹۰] ابو عبد الله ترکمانی معروف به ذہبی از حفاظ محدثین بود در ۶۷۳ ہجری متولد شد در دمشق روز دوشنبه سوم ذی قعده ۷۴۸ ہجری انتقال کرد ۱۲ [۹۱] قال فی کشف الظنون قال الشیخ عبد الوہاب القرشی الحلبی فی ظہر النسخة من نسخ البہجة ذکر ابن الوردی فی تاریخه ان فی البہجة امور لا تصح ومبالغات فی شان الشیخ عبد القادر لا تلیق الا بالربوبیة انتہی ومثل ہذه المقالة قیل عن الشہاب ابن حجر العسقلانی واقول اما المبالغات التی عزیت الیه مما لا یجوز علی مثله وقد تتبعتہا فلم اجد فیہا نقلا الا وله متابعون وغالب ما اورده فیہا نقله الیافعی فی اسنی المفاخر وفی نشر المحاسن وروض الریاحین وشمس الدین الزکی الحلبی ایضا فی کتاب الاشراف واعظم شیء نقل عنه انه احیی الموتی کاحیائه الدجاجة ولعمری ان ہذه القصة نقلہا تاج الدین السبکی ونقل ایضا عن ابن الرفاعی وغیره وانی یعنی جاہل حاسد ضیع عمره فی فہم ما فی السطور وقنع بذلک عن تزکیة النفس واقبالہا علی الله سبحانه وتعالی ان یفہم ما یعطی الله سبحانه و

علی رقبة جمیع الاولیاء و ہمین قول حضرت مجدد رم استناد کرده اگر گفته شود که در حواله و استناد عوارف که به
نسبت خاص ارشاد جناب محبوب سبحانی رضی الله عنه کرده شده است برین جزم نمودن
باطل است در عوارف نام نامی جناب محبوب سبحانی مذکور نیست و نه ذکر خاص قول حضرت
و نه کلام عوارف بر اقوال و احوال حضرت عموماً یا خصوصاً منطبق میتوان شد چه در عوارف
ذکر مبتدیان اہل سکر و مغلوبین وقت می باشد پس ارشاد منتہیان اہل صحو و تمکین را که بامر
ربانی باشد دران داخل نمودن از عقل و دیانت دور است علاوه بران ہر گاه شیخ الشیوخ
حضرت شیخ نجیب الدین سہروردی این قول را تسلیم کردند و اطاعت فرمان نمودند و قایل
این معنی شدند که این از امر ربانی است پس اگر احیاناً در عوارف این را محمول بر سکر مے
نمودندے ہرگز قابل ترجیح و تسلیم نمی شد خواہم گفت که این قول از سرتاپا مخدوش است
زیرا که در عوارف نام نامی قایل بسبب شہرت گذاشته شده علاوه بران این قول مختص است
بحضرت محبوب سبحانی به نہجے که از حضرت غوث رحمة الله علیه منقول است از کسے دیگر مروی
نیست در بہجة الاسرار مروی است از شیخ ابی المفاخر عدی بن شیخ ابی البرکات بن صخر قدس
سره که خبر داد مرا پدر من که پرسیدم از عم خود شیخ عدی بن مسافر اموی قدس سره آیا دانسته
ہیچ یکے از مشائخ متقدمین که گفته باشد قَدَمِي هٰذَا عَلٰی رَقَبَةِ كُلِّ وَلِيِّ اللهِ جز شیخ
محی الدین عبد القادر رضی الله عنه گفت نمیدانم انتہی و در عبارت عوارف ع۵ اگرچه ذکر مبتدیان
است مگر این ہم مذکور است و کل ما نقل ع۵ من ذلک القبیل من المشائخ لبقایا السکر درین کلیه
تمامی منقولات مندرج است سوای این در عوارف مذکور است و مَنْ ع۵ اَشْكَلَ عَلَيْهِ ذٰلِكَ
وَلَمْ يَعْلَمْ اَنَّهٗ مِنْ استراق النفس السمع فليزن ذلك بميزان احوال اصحاب رسول الله
صلى الله عليه وسلم و تواضعهم و اجتنابهم امثال هذه الكلمات واستبعادهم
ان يجوز للعبد التظاهر بشيء من ذلك — حضرت مجدد که استناد
بقول عوارف نموده مقصودش ہمین است که این کلام از سکر سرزده آنچه بخیال عوام این

ع۵ یعنی ازین قبیل از مشائخ منقول شده از بقایای سکر است ۱۲

ع۵ شیخ شہاب الدین ابو حفص عمر بن محمد التیمی از امام ابو النجیب عم خود تصوف و وعظ آموخت عوارف را در مکه تصنیف کرده ہرگاه اشکالے پیش آمدی بحق تعالی جل شانه رجوع آوردی در مجلس قدمی حاضر بود در ۶۳۲ھ انتقال فرمود ۱۲

ع۵ یعنی ہر که را درین باب اشکال پیش آید و نداند که این از استراق نفس است پس او این را بمیزان احوال اصحاب صلعم و تواضع ایشان و اجتناب ایشان از چنین کلمات و بعید دانستن ایشان که بنده را چیزی ازین اظہار کردن جائز باشد بسنجد ۱۲

معنی مستبعد می نماید آنرا دفع میکند و میفرماید که مرادش قصور این قول نیست کما توهم که
آن عین محمدت اوست بلکه بیان واقع نموده است یعنی صدور این قسم سخن که مبنی از مباهات
وافتخار است بی بقیه سکر کاین نیست که در صحو خالص به امثال این سخنان تکلم نمودن دشوار
است انتهی امام یافعی در نشر المحاسن می طرازد إنّ القوم وردوا البحر الذي ليس له ساحل
وكل احد من المنكرين عليهم من ذلك المورد وما حل بما فيه من جواهر المعارف
والاسرار والحكم جاهل وسقوا بكؤس الوصل راح المحبة التي لم يشم ريحها
من لم يقض من قتل نفسه نحبه فاخذ ينكر عليهم من لا يعرف تلك الجواهر التي
لا يعرفها الا من هو في ذلك البحر ماهر وصدرت عنهم الفاظ في حال السكر
فاخذ ينكرها من لا يعرف القدر وذلك بجهله بالاسرار التي في تلك المعارف
والراح التي في تلك المعارف وها انا وان كنت جاهلا بذلك او من به واسلك
في الجواب المذكور سبعة مسالك المسلك الاول الاعتذار عنهم بالسكر ذلك
ان الشطحيات الصادرات عنهم منها ما وقع لما وقع منهم في حال السكر الغيبة
بواردات الاحوال والسكر لسبب مباح ليسقط التكليف في الشرع بالشرط
المعروف في كتب الفقه المسلك الثاني الاعتذار عنهم بصدور ذلك منهم على سبيل
الحكاية عن الله سبحانه المسلك الثالث الاعتذار عنهم بالامر اعني ان من الشطح
المذكور ما امروا به فصدر عنهم امتثالا للامر ويكون ذلك الامر تنويها بفضلهم
وبيانا لعلو شانهم وتعريفا للجاهل بكبير قدرهم وارشادا الى التعلق بهم والتوسل
برفيع جاههم وغير ذلك من المصالح ومن ذلك ما روي في كتاب مناقب الشيخ
عبد القادر رضي الله عنه من طرق كثيرة بروايات شهيرة عن جماعة من المشائخ الاكابر
والعلماء الافاضل والاخيار الثقات واشتهر واستفاض حتى في الجهات البعيدات
في مجلسه وهو على الكرسي يتكلم على الناس قدمي هذه على رقبة كل ولي الله

امام یافعی ارادتی که بجناب بزرگان دین عموماً و حضرت غوث انام رضی الله عنهم خصوصاً دارد از تصنیفاتش همچو خلاصة المفاخر فی انتخاب مناقب الشیخ عبد القادر رضی الله عنه و تاریخ مراة الجنان وغیره ظاهر است کلامش نگرستنی است که قول قدمی را بحالت سکر و نه به امتثال الهی میگوید و حاشا که غبار منقصت بر دامان کلام قدسی نظامش نشیند چه ظاهر است که اظهارش به امتثال امر الهی بوده باشد تا مردم علو شانش دریابند و عظمت جاه وی شناسند و از وی در مهام خویش توسل کنند بر استراق نفس نیهار محمول نخواهد بود و بر مردم اتباع آن حکم لازم خواهد بود و منکران روی خسران و خذلان خواهند دید حضرت قدوه ارباب طریقت سید آدم بنوری رحمه الله در کتاب[۵۱] خلاصة المعارف و اسرار العقاید تحریر میفرماید که مرتبه کمال در ولایت اولیاء است که ولایت خاصه است بکمالات غوثیت است و اکملیت درین مرتبه غوثیت جن و انس است و این نصیب خاصه حضرت شیخ عبد القادر جیلانی رضی الله تعالی عنه است که غوث الثقلین است و لهذا غوث الاعظم اکمل حقیقی است و خود اهل ولایت انبیا است که فوق این باشد و اهل این مرتبه را که اهلیت ولایت انبیا است مرتبه امام باشد اگرچه خفی باشد و داخل دوازده امام نباشد اما در همه اولیاء امت تا بائین آن هر دوازده امام این امام باشد در هر عصری که باشد سر قدمی هذه علی رقبة کل ولی الله ازینجا توان جست بهر دو معنی یکی بمعنی کمال غوثیت و دیگر بنظر ظاهر ولایت خاص الخواص که در ایشان بنسبت بهمه اولیا

[۵۱] کتابی است در تصوف محتوی بر فواید عجیبه و سید آدم بنوری از اعاظم خلفای شیخ احمد مجدد الف ثانی است رحمة الله علیه در ابتدای طریق از حاجی خضر تعلیم طریقه فرموده بعد ازان باجازت حاجی خضر بخدمت حضرت مجدد رحمة الله علیه مشرف شده بمدارج عالی رسید در اوایل حال بهره از علوم ظاهری نداشت روزی در واقعه دید که از هاتف غیب ندا می شود که ای شیخ آدم قرآن چرا نخوانده عرض کرد که الهی تو قادری حالا هم تعلیم فرمائی فی الحال دست نورانی پدید آمد و بر سینه بی کینه وی مس کرد و قرآن حفظ نمود و علوم ظاهری را تعلیم گرفت و بکمال استقامت شریعت معروف بود و در خانقاه وی زیاده از هزار کس طلبا روز مره جمع می بودند که نان در وقت ایشان از لنگر شیخ آدم بود و بنور موضعی است از توابع سرهند مادر وی بنوری بود گویند که در عمر شیخ صد کس اولیاء کامل و مکمل تکمیل ظاهری و باطنی کرده خرقهٔ خلافت و اجازت یافتند و تعداد مریدان تا بصد هزار رسیده بود و شیخ آدم علی مادرزاد بود و اول به سپاهگری اشتغال داشت چون جاذبهٔ حقیقی او را بجود کشید ترک کرده فقر اختیار نمود کرامات وی حد و پایان ندارد و بیشتری از تصنیفات دارد در تصوف به تاریخ سیزدهم شوال سنه ۱۰۵۳ هجری بمدینه منوره وفات یافته در جنت البقیع قریب روضه حضرت عثمان رضی الله عنه مدفون است چنانچه سایه بپایه روضه ذی النورین بر مزار معدن الانوار شیخ ... ۱۲

اولین واخرین غیر از اصحاب کرام رضی اللہ عنہم غالب ظہور آمدہ بود ولفظ کل ولی اللہ بدین
معنی فرمودہ باشد. پس در اولیاء اہل ولایت خاصہ نظر امامست کہ بوصول ولایت انبیا
منوط است اگرچہ مخفی باشد قدم آنحضرت بر رقبہ ہر ولی اہل مرتبہ عامہ وخاصہ ولایت مطلق باشد
یعنی توفیق ایشان برای ہمہ دیگران واقع باشد واولیاء اہل کمال باطن مرتبہ اخص الخواص
وخاص الخواص ولایت مطلق ازین زیر قدمی بیرون باشند وچون نادر است کہ در اولیاء
امت فردے بولایت انبیا برسد کہ این مرتبہ خاص الخواص از ولایت مطلق است بلکہ بولایت
ملأ اعلی ہم کہ این مرتبہ اخص از ولایت مطلق است پس حکم مر اکثر راست لاجرم کل اولیاء ہم
توان گفت ورسیدن بعلوم وکمالات ولایت انبیا آسان نداند کہ بر ہالنش آنچہ پیش ازین
نوشتہ شدہ است در کتب ورسایل اکثر اولیائے امت نایاب است ودیگر اکابر قدس
اسرارہم بنظر کل مطلق مخصوص بر زمانہ ایشان گفتہ اند ومعلوم این مسکین آن معانی گشتند
کہ مذکور شد ویک روز پیش تر از روز ہستو یدا این حقیقت قبل ازین بچند سال ہمین ہر دو وجہ
کہ بالا مسطور گشت بخاطر می گزشتند کہ اندران وقت روح آن حضرت غوث الثقلین حاضر
شد وباین فقیر این عبارت فرمود کہ فرزند این ہر دو وجہ خود ہیچ غلطی نیست بعد ازان
معلوم شد کہ این کلمہ از آنحضرت بے نظر وتفکر بطریق بے قصدی بالقاء ربانی از غیب ظاہر
شدہ است وحضرت شیخ الشیوخ ہم در عوارف فرمودہ است قدس سرہ کہ این کلما از حضرت
شیخ عبدالقادر در سکر برآمدہ اے برادر نزد این فقیر بر تقدیر سکر این سکر ممدوح است نہ مذموم
ازین جہت کہ ہیچ ترقی خالی از حالت مستی مطلق نمی شود مستی جلی باشد یا خفی وچون آنحضرت
بدان مراتب خاصہ مخصوصہ خود مشرف شدہ اند بقدرت اللہ سبحانہ بی تکلف وبی قصد
بالقاء غیر فرمودند قدمی ہذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ من حیث ان تفوق ظاہر ولایت کہ بر وجہ تامہ
نصیب خود یافتند وروشن است کہ در کلام صوفیہ ظہور سکر عبارت ازان حالت است کہ صاحب
آنحالت نتواند پوشیدن چیزیرا آن چیز پیش ازان حالت لایق لازم بودہ است پس واضح شد

کہ حضرات اصحاب کرام و حضرت مہدی و بعضے افراد دیگر ہم من حیثیت کمال باطن مرتبہ اخص خاص
الخواص ولایت ازین زیر قدمی بیرون باشند و فوق بلکہ افوق بوند اگرچہ از ہر ہمہ اولیاء
اولین و آخرین غیر اصحاب کرام من حیث جمع آن ہر دو وجہ مذکورہ کہ کمال ظاہر ولایت خاص
الخواص و کمال غوثیت باشد کہ منصب اکمل مستوجب بکمال مرتبہ خاص الخواص و کمال غوثیت
باشد کہ منصب اکمل مستوجب بکمال مرتبہ خاص ولایت تفوق آنحضرت غوث الثقلین واقع
باشد اما کسانے کہ من حیث کمال باطن ولایت خاص الخواص برابر ایشان باشند یا بر ایشان
تفوقے داشتہ باشند اہانت پیدا نمی کند و آن تفوق مستلزم افضلیت غوث الثقلین بر
ایشان نمی باشد فافھموا اسرار کلام الاولیاء یا اخوانی و اگر این وجوہ مخصوصہ را بگذاریم
و بہ حکم علی العموم آئیم عامہ اولیاء آنوقت باشند از مبتدی تا منتہی ولایت مطلق چنانچہ حضرت
حماد دباس ہم کہ پیر صحبت ایشان بودہ اند فرمودہ اند کہ این عجمی را قدمیست کہ در وقت وی
بر گردن ہمہ اولیاے آن وقت خواہد بود ہر آئینہ مامور شود تا آن کہ بگوید قدمی ھذہ علی
رقبۃ کل ولی اللہ ہمہ اولیا گردن نہند و بدانند کہ لفظ مامور نظر اثبات سکر کہ حضرت شیخ
الشیوخ علیہ الرحمہ فرمودہ است مراد بامر خفی باشد تقدیرا و ارادہ یا امر جلی الہاما و آنکہ حضرت
حماد دباس گفت کہ این عجمی را قدمیست الخ دلیل بمرتبہ مخصوص ظاہر میکند از مراتب ولایت مطلق
کہ قدمی گفت بقید حرف یا قدم تکلم کرد و معتبر ساخت یعنی چنانچہ اشارت مرتبہ بغوثیت تامہ
کہ اکملیت مرتبہ خاص است باوجود مرتبہ خاص الخواص از ولایت مطلق و نیز از عبارت شیخ حماد
مذکور قید زمانہ ایشان بعبارت وقت ایشان ہویدا نیست و نیز نقل است کہ از حضرت شیخ فریدالدین
چشتی قدس اللہ تعالے سرہ شخصے پرسید کہ شیخ عبدالقادر جیلی رحمۃ اللہ علیہ قدمی ہذہ الخ فرمودہ
است شما چہ میفرمائید فرمودند کہ اگر من در انوقت می بودم بر چشم خود میگرفتم پس تابعان
شیخ فریدالدین گفتہ اند قدس سرہم کہ این اشارت بہ تخصیص زمانہ ایشانست بنظر کل مطلق
اولیاے آن زمانہ و زمانہ عبارت از مدت صد سال است و نیز چون مجدد آن مائۃ خود ایشان

بودند و درانوقت دیگر ہم قرین ایشان واقع نباشد لاچار قدم ایشان برگردن ہمہ اولیاء
آنوقت بود یعنی دران زمانہ تفوق ایشان برہمہ آن اولیاء واقع باشد و این تفوق نہ مثل
تفوق دیگر است بلکہ سخت تفوق است دیگر باید دانست کہ لازم نیست کہ در ہر مائۃ ہیچکس دیگر
افضل از مجددان مائۃ نبود چنانچہ حضرت شیخ ما قدس سرہ کہ مجدد این الف ثانی است و بعد این
الف حضرت مہدی افضل و اکمل از ایشان و ہمہ اولیای امت مبعوث شد نیست انشاء اللہ
تعالی انتہی در حیدرآباد دکن کہ ما وارد انیم از سنہ ۱۳۱۰ ہجری تا این زمان کہ سنہ ۱۳۱۱ ہجری است
در قول قدمی ھذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ معرکہ ارا در پیش است برخی از فضلاے
سلسلہ قادریہ می فرمایند کہ حضرت غوث انام رحمۃ اللہ علیہ این جملہ را در حالت صحو فرمودہ و
درین کلام توقیت نیست و بعض حضرات از سلسلہ چشتیہ قایل بہ توقیت بودہ اند و سلسلہ
تحریر از طرفین بس دراز است ببینیم کہ آخر الامر کدام مسلک برکرسی اثبات می نشیند و کدام فریق
روی فتح و نصرت می بیند ازین خیال برہمین نقرہ اکتفا ورزیدم اگر کسے را زیادہ تحقیق منظور
نظر بودہ باشد رسایل علماے معاصرین بلاحظہ فرماید قال و مریدان شما را درین سخنان شما
سہ قسم یافتم جمعے میگویند کہ ما چہ دانیم کہ ایشان چہ میگویند و ما را کجا مجال فہم سخنان ایشان
است ہرچہ گفتہ اند اعتقاد می کنیم کہ حق است و جماعہ میگویند کہ اینہا از سکر و بے خودی
است و فرقہ میگویند کہ ہرچہ ایشان میگویند و میکنند ہمہ بامر الہی است و من ہم برین
باشم اگر براہین قاطعہ از کرامات و آیات کہ ازان بزرگان منقول و مشہور است مشاہدہ
کنیم و بے انہم بحکم تحسین ظن مجوز و متوقفم الا این حرف کہ در وی نسبت بسرور کائنات
صلے اللہ علیہ وسلم گستاخی و بے ادبی لازم می اید این را بی شک منکر میدانم اِنَّ اللّٰہَ لَا
یَاْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْکَرِ اقول انچہ در باب مریدان گفتہ شد کیفش این است کہ مریدانیکہ
ہنوز بپایہ تکمیل نرسیدہ بودند و فہم و درک مطلب مکتوبات شریف نمی داشتند بعضے
از ایشان گفتہ باشند کہ ما چہ دانیم کہ ایشان چہ میگویند و ما را کجا مجال فہم سخنان ایشان است

فا مریدان سہ قسم یافتم جمعے

هرچه گفته اند اعتقاد میکنم که حق است و برخی از ایشان ظاهر کرده باشند که از سکر و بیخودی است
و فرقه که میگوید که انچه ایشان میگویند و میکنند همه بامر الهی است این قول محقق و صواب
است و برای تسلیم این دعوی انچه ضرورت براهین قاطعه از کرامات و آیات گفته شد اگر مراد
ازان عنایت الهیه است که موجب استقامت بر احوال سنیه و اعمال صالحه باشد پس حضرت
شیخ را خود بران اعتراف است و از زبان حضرت باقی بالله قدس سره نیز شنیده اند و اگر مراد
از کرامت معنی متعارف است پس کیفیتش از مقدمه باید جست **قال** و بهر تقدیر چنانکه عادت
این فقیر است توقف و تسلیم و تجویز درمیان داشت که صدور آن ناشی از مقام صحو و تمکین
باشد اما شما بزبان شریف خود اعتراف کردید و گفتید که هرکه مثل این قسم سخنان گفته منشاء آن
سکر است و سکر را ترجیح بر صحو کرده اید و گفته اید که صحو صرف بی مزج سکر عین قصور است و صحو
خالص نصیب عوام است این سخن اختراعی است و خلاف اصطلاح قوم و اجماع مشایخ است که صحو مرتبه
ایست که صاحب آن بکمال تمیز و اطلاع بر مراتب و مقامات متصف شده در هیچ جا بسکر که
بی تمیزی و بی اطلاعی است از تمامه اشیاء ممزوج نگردد و در حقیقت صحو و سکر ضد اند که
جمع نمی شوند صحو خالص که آنرا نصیب عوام گفتند کدام است سخن در مقام عارفان و کاملان
و اهل الله خصوص میرود و از کلام ایشان معلوم میشود که از بزرگان آنها که صحو ایشان بسکر
ممزوج نیست و صحو صرف دارند و باین نوع کلمات تکلم نکرده اند داخل عوام اند این چه سخن
است **اقول** انچه حضرت مجدد رحمة الله علیه فرموده اند عین صواب است اعراض ازان
بسبب عدم مجاهده است یا عدم اطلاع است بر اقوال صوفیه کرام تا انکه ازین دو امور آمری
حاصل نشود در معرکه تصوف قدم نهادن خالی از خطر نیست ؎

بباغ می روی و هیچو بیدمی لرزم	که از شگفتن گلها تبو هوا نرسد	

درین مقام اولا حقیقت سکر و صحو مذکور می شود سکر در عرف صوفیان عبارت است از رفع
تمیز میان احکام ظاهر و باطن بسبب اختلاف نور عقل در اشعه نور ذات و بیان این سخن آن است

که اهل وجد دو طایفه اند محبان ذات و منشاء وجد ایشان ذات بود و محبان صفات و منشاء
وجد ایشان عالم صفات در وجد محبان صفات فترات و وقفات بسیار اتفاق افتد بخلاف وجد
محبان ذات بسبب عموم ذات و خصوص صفات و نیز وجدی که از عالم صفات بود آن قوت
ندارد که وجدی که از آثار انوار ذات دارد پس واجد ذات در بدایت وجد بجهت قوت
و غلبه که دارد مغلوب سلطنت حال گردد و عقلش که رابطه تمیز و بصر قلبی است در تواتر اشعه
انوار ذات و غلبه آن متخطف و متنطامس شود و سررشته از دست تصرف و اختیارش مسلوب
گردد چنانکه محل حکم ظاهر که تفرقه است از محل حکم باطن که جمع است باز نشناسد و به افشاء اسرار
ربوبیت که مکنون خزینه عزت اند مبالات نماید و مثل سبحانی و انا الحق زبان انبساط دراز
کنند و صوفیان این وجد را باعتبار تواتر و قوت غلبه حال خوانند و باعتبار رفع تمیز سکر و
اما صحو عبارت است از معاودت قوت تمیز و رجوع احکام جمع و تفرقه با محل و مستقر خود و
بیانش آن است که چون وجود سالک در نهایت حال بغلبه انوار ذات فانی و مستهلک شود
حق سبحانه در نشاة ثانیه او را وجودے باقی بخشد که از لمعان انوار ذات متلاشی و مضمحل نگردد
و هر وصفے که از وی فانی شده باشد اعادت کند پس عقل نیز که رابطه تمیز است معاودت
نماید مطهر از لوث حدوث و باقی به بقاء حق تعالی و برزخے گردد میان روح و نفس تا هیچ یک
در عروج از حد خود تجاوز نه نماید و بر یکدیگر نفی نکنند و حکم جمع را با مستقر خود که عالم روح است
راجع گرداند و حکم تفرقه را با محل خود که عالم نفس است رد کند و ترتیب افعال و تهذیب اقوال
و حفظ آداب و کتم اسرار هر یک دیگر باره باز آمد بر وجهے که از آفت زوال ایمن بود چون
معنی سکر و صحو منقش خاطر شریف شد بدگر خدشائے که بر کلام حضرت معترض مستنبط میشود
متوجه میشوم خدشه اول هرگاه کلام صوفیه کرام گاہے از صحو و تمکین و گاہے از سر چشمه سکر سر
بر مے زند پس عموماً حمل کلام این طایفه بر صحو و تمکین نشاند خدشه دوم صحو صرف بے
مزج سکر را عین قصور گفتن و صحو خالص را نصیب عوام دانستن سخن اختراعی نیست و حد

خلاف اصطلاح قوم و اجماع مشایخ بلکہ از ائمہ صوفیہ منقول است شیخ محی الدین بن عربی
رضی اللہ عنہ در فتوحات میفرماید ولما کان الصحو انکشا فالمراتب الامور قدمناہ فی الفضیلۃ
علی السکر ای صاحبہ مقبول الحکم لمعرفتہ بالمواطن وان کان السکران صاحب
حق الاتری الصحو فی السماء اذا صحت السماء ای زال غیمہا وانکشف لیعطی الشمس
من حرارتہا لایخرج من الارض من النبات وتسخین العالم ان لہا اثرا فی ذلک کما اعطی الغیم
ما فی قوتہ من الرطوبۃ فی الارض لاجل ذلک النبات فانا وحال السکر وحال الصحو فی
الطبیعۃ فاذا لم یقع فائدۃ عند السکران فی الطریق ولا عند الصاحی فما ہو من اہل
الطریق بل یکون کالصحو الذی معہ القحط عند العرب مسلما تشبیہ صحو و مطر بحیثیم غور نگریستنی
است گیاہ و اشجار کہ بر سطح زمین میرویدا و از زمین از بارش رطوبت کسب میکند پس ہرگاہ مطلع صاف میگردد و درز
حرارتی پیدا می شود مادہ روئیدگی در زمین حاصل میگردد و گیاہ و اشجار میرویند اگر بارش
دایما بارد عالم غرقاب گردد و اگر ہموارہ مطلع صاف باشد از قحط حیوانی و انسانی باقی نماند
صفائی مطلع مشابہ است بصحو و غیم بسکر و طبیعت مثل زمین است پس برای حصول مادہ طبع
ضرور است کہ بقدر مناسب صحو و سکر باشد زیرا کہ سکر محض آفت است و صحو خالص
نصیب عوام است و اگر بجز صحو خالص ہیچ نباشد پس میان سایر مردم و ارباب صحو خالص
امتیازی نخواہد بود لہذا کدامی از بزرگان دین صحو خالص نداشتہ اند اگر این تصریح ابن
عربی خلاف اصطلاح صوفیہ صافیہ و خارق اجماع است فلابد من اثباتہ و دونہ خرط
القتاد خدشہ سیوم صحو را بر سکر باتفاق ائمہ تصوف ترجیح نیست در کشف المحجوب مذکور
است سکر و غلبہ عبارتیست کہ ارباب معنی کردہ اند از غلبہ محبت حق تعالی و صحو عبارتے از
حصول مراد و اہل معانی را اندرین معانی سخن بسیار است گروہی این را بران فضل نہند
و گروہی آن را برین مزیت دہند آنانکہ سکر را فضل نہند بر صحو آن ابو یزید است و
متابعان وی گویند صحو بر تمکین و اعتدال صفت آدمیت صورت گیرد و آن حجاب

اعظم بود از حق وسکر بر زوال آفت ونقص صفات بشریت وذہاب تدبیر واختیار وے و
فنا ر تصرفش اندر خود به بقاے معانی وقواي که اندر وی وجود دارد بخلاف جنس وے
وآن ابلغ واتم واکمل آن حال بود چنانکه داؤد صلوة الله علیه اندر حال صحو بود فعلے از وے
بوجود آمد خداوند تعالے فعل وی را بدو اضافت کرد وگفت وقتل داؤد جالوت وپیغامبر
صلے الله علیه وسلم اندر حال سکر بود فعلے از وی در وجود آمد که خداوند عزوجل او را
بخود اضافت کرد وگفت وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى چون بنده بخود قایم بود چنان بود که چون
داود را علیه السلام یکنظر بجاے افتاد که می نبالیست یعنی بر زن اوریا دید آنچه دید وچون بنده بحق
قایم بود چنان بود که پیغامبر را صلی الله علیه وسلم یکنظر افتاد ہم از ان جنس زن زید بر زید حرام شد از انچه آن نظر
در محل صحو بود واین نظر در محل سکر بود وباز آنانکه صحو را[۹۱] افضل نہند بر سکر وآن جنید است رحمة الله علیه ومتابعان وے
گویند که سکر محل آفت است از آنچه تشویش حال است وذہاب صحت وگم کردن سر رشته خویش در لطایف اشرفی مذکور
است حضرت قدوة الکبرا میفرمودند در طیفوریان وجنیدیان اختلاف است در تفضیل ارباب
صحو واصحاب سکر طیفوریان[۹۲] برانند که اہل سکر فاضل اند بر اہل صحو چه سکر از مواہب
الہی وصحو از مکاسب بنده درگاہی ہر آئینه مواہب عالی باشد از مکاسب جنیدیان برانند
که صحو اعلی بود از سکر چه در سکر طریق ترقی بمدارج وسبیل تلقی بمعارج منقطع بخلاف صحو که

---

۹۱ انچه حضرت معترض در زبدة الاسرار اتفاق مشایخ برین معنی نگاشته که عموما اہل صحو بر ارباب سکر تفضیل دارند مبنی است بر
عدم اطلاع برین معنی که مشایخ را درین باب اختلاف است در مسئله مختلف فیه دعوی اتفاق نازیبا است وخیلے بعید علی ہذا
انچه حضرت معترض دران رساله نگاشته که تفضیل خود بر غیر در مقام صحو واقع میشود زیراکه اہل سکر در مقام مشاہده احدیت
ذات میباشند که از نفس خود غایت میباشند ہرگاه ذات خود را مشاہده نکنند پس غیر را کے ملاحظه خواہند کرد قابل تسلیم نیست
زیراکه چون در سکر نشاط کثیر و ذوق وافر پیدا گردد انچه بر زبان ایشان بر می آید بخود دانه ومستانه سر بر میزند ودر حالت صحو که
بشرایط علم متصف میباشند ظہور این چنین کلمات عقل تسلیم نکند وسبحانی ما اعظم شانی ولیس فی الدارین غیری ولیس فی جبتی
سوی الله وانا الحق ہم از کلمات سکر یا بقایای سکر است صدور این کلمات را یا مثل این کلمات را بصحو خاص مخصوص

عز وانیدن
نقلا معنی است
عمل الحق
لا تبجاوز عنه
۱۲ ارسنه
ابن الکروه
نعل بالی
برید طیفور
بن عیسی
بن سروشان
البسطامی
کنیته ابو یزید
علیه وی
از رود ساز
متصوف بود
از کبار ایشان
وطریق غلبه
سکر بود وغلبه
شوق حق عزوجل
۱۲

در روے حصول مراتب الہی و وصول بمناسب نامتناہی ہر لحظہ ممکن الوجود است پس مرتبہ
اول را منقبت اخرچہ بنسبت در رسالہ قشیری آوردہ است سکر بر صحو فضل دارد چہ صاحب
سکر اہل انبساط و مواجید بود و از لطایف جمال در سکر کشف یابد و بندہ در سکر بشواہد
حال قایم باشد و در حالت صحو بشرایط علم و در مقام سکر بے تکلف بود و در وقت صحو بی تصرف
و ہر کرا صحو بحق بود سکر ہم بحق در ترجمہ عوارف آوردہ است کہ سکر ارباب قلوب را باشد و
آن استیلاء حال است از مشایخ کبار و شیوخ نامدار بعضے وقت کلماتی متضمن عجایب اسرار
و غرایب آثار در وجود آیدان بواسطہ بقایاے سکر بود صاحب صحو را اینجا راہ نیست و نیز
سکر بر دو نوع است یکی سکر از محبت باشد و آن بے علت بود و تواردآن بر دیت منعم باشد
یعنی بینندہ خود ندیدہ باشد و این از لوازم مقتدیان است دوییم سکر از شراب
مودت بود و آن معادل باشد از رویت نعمت کہ خود بیند و این را بر صحو فضل نتواند بود
و صحو نیز بر دو نوع است یکے بر اقامت محبت کشفے بود و دیگر صحو بغفلت است و این ہر دو صحو
مبتدیان است این صحو بران سکر فضل نباید انتہی خدشہ چہارم ادعاے این معنی کہ صحو
و سکر ضد آنند کہ جمع نمی شوند خلاف تصریح اکابر صوفیہ است در بحر المعانی می گوید سکر و
حیرت در طایفہ اہل سکر بر سہ وجہ است سکر محبت و سکر مہابت و سکر حمیت و ہر کلمہ کہ
ازین مقام از مستان بر آید و در شریعت مقبول نباشد ازان کلمہ بر ایشان مواخذہ و عتاب
نباشد سکر محبت مر خلیل ابراہیم علیہ السلام را بود دران روز کہ او را جانب آتش نمرودی
امتحان حضرت صمدیت بود ہمچنین گوشت زہر آلودہ در شکم حضرت رسالت صلی اللہ علیہ و
سلم ہیچ اثر نکرد زیرا کہ درونہ صلے اللہ علیہ وسلم در سکر محبت پر بود و ہمچنین ابو الطیب

سلہ در کشف المحجوب است اما سکر بر دو گونہ باشد یکے بشراب مودت و دیگر بکاس محبت و سکر مودتی معلول باشد کہ تولد
آن از رویت نعمت بود و سکر محبتی بے علت بود کہ تولد آن از رویت منعم بود پس ہر کہ نعمت بیند بر خود بیند خود را دیدہ باشد و ہر کہ
منعم بیند چون بوی بیند خود را ندیدہ باشد اگرچہ اندر سکر بود سکر وی صحو باشد و صحو نیز بر دو گونہ باشد یکے صحو بر غفلت و دیگر

حجام چون حضرت رسالت را صلے الله علیه وسلم حجامت کرد همه خون حضرت رسالت بیاشامید
سکر دوم مهابت است چنانکه عمر رضی الله عنه ردای مبارک حضرت رسالت علیه السلام گرفته
بروی می کشید و مانع می شد و می گفت که یارسول الله بر جنازه عبدالله ابی که او از منافقان
بود نماز نگذار و حضرت رسالت پناه صلے الله علیه وسلم بر عمر هیچ موا خذه نکرد سبب آنکه
درو نه او سکر مهابت بود سوم سکر حمیت چنانکه موسیٰ علیه السلام سر هارون علیه السلام
را گرفته می کشید علماء ظاهر که ایشان از عالم جبروت که عالم انبیا است محروم اند گویند که این
چنین سکر در انبیا جایز نیست پس سکر محبت بمنزله غفلت است و حیرت چنانکه در مستی خمر و
در خوردن خمر مراد مستی نیست بلکه مقصود شارب انس و نشاط و ذوق است پس انبیا
علیهم السلام را علی التواتر و توالی دارد است و حاصل است از مستی معصوم اند که بیخبر
باشند اما ذوق و انس و نشاط از بیخبری نیست بلکه کرامت من الله است پس سکر اولیا
نیز همبرین طریق است که اولیا در مقام اقتدا و متابعت اند و انبیا علیهم السلام در مقام
مسند مقتدا و امامت اند بدانکه سکر شراب محبت بانسیات و ذوقیات بر انبیا علیهم السلام
نیز جایز است بی هیچ قیل پس اگر این چنین سکر در اولیا قدس الله اسرارهم صادر شود انکار
نباید کرد خدشه پنجم استعجاب ازین معنی که بزرگانے که صحو ایشان بسکر ممزوج هست و
صحو صرف دارند و باین نوع کلمات تکلم نکرده اند داخل عوام اند مبنی است بر عدم رجوع به
کلام ائمه تصوف در عوارف المعارف مذکور است فالسالک المجرد لا یوهل المشیخة
ولا یبلغها البقاء صفات نفسه علیه فیقف عند حظه من رحمة الله
تعالے فی مقام المعاملة والریاضة

از حادثات بر در آن صوفیان گریز	گر بود ناخوش اندوز نابود شادمان
زایشان شنو حقایق فقر از برای آنکه	تصنیف را مصنف نیکو کند بیان

قال وگفته آید که سکر بسطامی که بے تحاشی قول لوائی ارفع من لواء محمد ازان بوجود

آمد ازین عبارت مدح سکر و اعلاء شان آن مفهوم است و دران مکتوب گفته آید که سبحانی بسطامی
لیس في جبتي سوی الله و سبحاني ما اعظم شأني
جوش سر زده و این از عین صحو بر آمده اینجا ترجیح صحو نموده مفاخرت و مباهات بدان
کرده اید و گفته اید که سکر ظاهر شدن حالی است بر دل که ولی نتواند که پوشیده دارد چیزیرا
که پوشیدن آن واجب بود پیش از ظهور آن حال و این متحمل دو قسم است یکی آنکه آن
چیز منکر و قبیح است و پوشیدن وی ازین جهت بود یا صحیح است لیکن در ستر و کتمان
آن مصلحت دینی بود و لازم نیست که آنچه در کلام اهل الله واقع شود البته ازین قبیل باشد
نه از قسم اول از جهت عدم عصمت و خود ترک واجب که کتمان سر در غایت مصلحت است
بر هر تقدیر لازم آمده است و صاحب سکر معذور است اگر بے اختیار محض گردد و اختیار و
تکلف را دخل نبود بعد ازان سکر ها را که در کلام اکابر واقع شده است عد کرده تحسین نموده
اید و مسلم داشته اید و وی[51] بر بر میگفتند که این بیچار ها پے باصل نبرده گرفتار ظل مانده اند

اقول درین کلام حضرت شیخ رحمه الله در صدد بیان تعارضاتے و منافاتے بوده است
که در کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه واقع است فاما هر کسیکه بر مصطلحات صوفیه کرام اطلاعی
و وقوفی دارد نیک میداند که هیچ اختلاف بمیان نیست و آنچه ظاهر کرده شد مبنی بر عدم
اطلاع است بر کلام صوفیه صافیه قدس الله اسرارهم در پرده مباد که صاحب فتوحات
تعریف صحو باین عبارت فرموده الرُّجُوعُ[52] الی الاحساس بعد الغیبة بوارد قوی وارد قوی
سکر است سکر و صحو هر دو فی نفسها قوتی دارند چون سکر صاحب محل است اولا بر طبیعت
مستولی گردد محل بلحاظ نسبت و استعداد خود گاهے صحو را خواهد پس صحو طاری گردد این
توارد ضعف و قوت یکی بلحاظ دیگری نیست بلکه بخیال النسبت و استعداد محل است ازین
تقریر آشکارا شد که هر صحو بعد سکر باشد اگر صحو قبل سکر باشد باصطلاح صوفیه آن را صحو نخواهند گفت در فتوحات
مکیه می طرازد انه لایکون صحو[53] فی هذا الطریق الا بعد سکر و اما قبل السکر فلیس بصاحب سکر

[51] همچنین در چند نسخه یافته شده و در نسخه مطبوعه که در سنه ۱۳۰۱ هجری طبع کنانیده اند بعض سکران واقع است والله اعلم ازان چه مراد است ۱۲ منه

[52] بسوی احساس رجوع کند بعد غیبت در این معنی از وارد قوی است ۱۲

[53] نزد متصوفین صحو بعد سکر باشد و صحو یکه قبل سکر باشد پس صاحب آن نه صاحب سکر است نه صاحب صحو ۱۲

ولا هو صاحب صحو بلکه همچنین صحو را صاحب حضور و بقا خواهند گفت در حالت سکر تمایزی درمیان اموری
که لایق اذاعت و اشاعت است و یا اختفا و استتار است باقی نماند و بسا باشد که امور
برزبان آمد چون بحالت صحو درآیند تمایز تام حاصل گردد و آنچه قابل اذاعت است برزبان
آرند آنچه لایق استتار است مخفی دارند ازین سبب قول صاحی مقبول است و قول سکران
مقبول نیست اگرچه قول سکران هم حق باشد لیکن این کلیه نیست مشهور است که حضرت
شبلی رحمة الله علیه فرمودند که ما و منصور حلاج[۵۱] از یک کاسه نوشیدیم پس حلاج سکر آورد و
محبوس و قتل گردید چون بحلاج این خبر رسید گفت که اگر شبلی نوشیدی آنچه نوشیده ام
حالتش همان شدے که من دارم یا همان گفتی که من گویم چون شبلی از ارباب صحو و تمکین
بود و حلاج از ارباب سکر قول شبلی را بر قولش ترجیح دهیم چون حالت صحو حالت امتیاز است
پس صاحب صحو استغفار کند از نیکه بحالت سکر امر پوشیدنی را برملا گفته چون سکران مثل نایم
یا مجنون نمی باشد بلکه او را فی الجمله احساس باقی باشد لهذا استغفار کند و عرفا شطحیات
را تاویل کنند چون این امر منتقش خاطر شریف گردید پس دانستنی است که در کلام حضرت
مجدد رحمة الله علیه تعارضی و تخالفی نیست چون در مکتوب شریف اندراج یافته بود که ارباب

۵۱ منصور حلاج با شیخ ابو القاسم جنید وغیره مشایخ صحبت یا داشت ابو حامد غزالی در مشکوة الانوار کلمات منصور
را مثل انا الحق و ما فی الجبة الا الله را محامل حسنه برآورده و گفته که این از فرط محبت و شدت وجد صادر شده روزی
در مجلس حامد بن عباس وزیر امام مقتدر بحضور قاضی ابی عمر کلامی از منصور سرزد قاضی و فقها حاضر مجلس قلم بفتوای قتل
وے برداشتند منصور ایشان را منع کرد و گفت که من مسلمان هستم و از اهل سنت از فتوای قتل اجتناب ورزید ایشان
هیچ اصغا نکردند منصور بار بار همین کلام را اعاده میکرد مگر ایشان فتوای قتل برنگاشتند حلاج همان وقت مقید کرده شد
وزیر بمقتدر ساز تمامی کیفیت مجلس اطلاع داد مقتدر حکم داد تا ایشان را هزار تازیانه زنند اگر باعث هلاکت شود فبها والا بانه
هزار تازیانه زنند بعد ازان گردنش زنند وزیر بجلادش داد و گفت که دو بار حسب حکم مقتدر او را تازیانه زنند پس دستش بریده
شود پس پایش پس دست دیگرش پس پاے دیگرش پس گردنش زده شود و جسمش سوخته شود اگر ترا الفریبد که من فرات

سکر اگر این قسم سخنان شطح آمیز نویسند گنجایش دارد اما از ارباب صحو اظهار این سخنان بسیار مستبعد است بران شبہہ می شد کہ از ارباب صحو چگونہ کلمات شطحیہ صادر شد بجوابش افادہ فرمود کہ درین سخنان مزج سکر است و در سکر مراتب کثیر ند با صحو سکر باشد و درین مقام شطحیات حضرت بسطامی و حضرت جنید علیہما الرحمہ ذکر کردہ و آنچہ در مکتوب ہشتاد و ہفتم فرمود کہ سبحانی بسطامی بسبحانی من مساس ندارد وجہش مفصلاً سابقاً گذشت ۵

حبذا عارفی زخود رستہ	بمقامات قرب پیوستہ
شدہ از قید خویشتن مطلق	ذات او وصف او شدہ ہمہ حق
ہرکہ افتد بآب وگل نظرش	شود از خود تصور بسرش
چون شود کشف سر ربانی	سرزند زو صدای سبحانی

قال و از زبان حضرت خواجہ شنیدہ شدہ است کہ میفرمودند کہ شیخ عبد اللہ انصاری فرمودہ اند کہ بر بایزید دروغہا بستہ اند یکی ازان جملہ آنکہ گفت خیمہ بر پہلوی عرش زدہ ام وَلِوَائِیْ اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ ہم ازان جملہ خواہد بود بلکہ اشنع واقبح است از اول و قول سبحانی را تاویل مشہور است کہ در عوارف مذکور است کہ آنرا حکایت عن اللہ گفتہ است و اقوال کہ از شیخ جنید بغدادی آوردہ اند کہ ہو العارف والمعروف و لون الماء لون انائہ والمحدث اذا قورن بالقدیم لم یبق لہ اثر بر تقدیر صحت صدور ان از ایشان از باب فنا فی التوحید است و این مذہب حال و مقام این قوم است اینجا سکر چیست شیخ ابن عربی کہ بیان وحدت وجود و اثبات آن میکند بران نہجی کہ معتقد اوست از سکر نیست مذہب و معتقد ایشان ہمین است و مذہب شیخ جنید اگر ہمین است خیر و الا اشارت است باصالت و حقیقت وجود حق سبحانہ و فرعیت و عاریت وجود خلق و فنا و اضمحلال این وجود در نظر شہود و در مقابلہ وجود حقیقی و غلبہ و سطوت این بر آن وَلَوْنُ الْمَاءِ لَوْنُ اِنَائِہٖ تمثیل و تصویر است برای ظہور صفات و افعال حق تعالی

در مکتوبات بحسب استعداد و قابلیت ایشان و ظہور ذات وی تعالی و تقدس در مرایا و مظاہر چنانکہ اہل وحدت وجود می گویند اقول مےین کلمات و دیگر کلمات کہ بطور شطح بسوے حضرات عارفین مشار الیہم بالبنان منسوب اند مردم اختلاف ہا دارند بعضے نسبت بہ بعض کلمات گویند کہ دروغ بر بستہ شدہ و برخے بسوی تاویل متوجہ شوند مگر قول جمہور عرفا ہمین است کہ این چنین کلمات از سرچشمہ سکر برآمدہ اند اگر بالفرض نسبت بعض اطمینان حاصل گردید کہ دروغ است فاما نسبت بعض دیگر چہ توان گفت بجز آنکہ گردن تسلیم خم کردہ آید و اگر نسبت بعض قایل بسکر شدند چار ناچار تسلیم قول حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ لازم می آید تسلیم کردم کہ نزد بعض چنان است کہ در انتساب کلمات توحید بر حضرت بایزید بسطامی قدس سرہ دروغہا بستہ اند فاما درین شبہہ نیست کہ بعض عرفا می گویند کہ آن کلمات از سرچشمہ سر برزدہ پس محتاج بہ تاویل نخواہند بود چنانکہ شطحیات را تاویل کنند قول حضرت جنید رحمۃ اللہ علیہ ھو العارف والمعروف ولون الماء لون انائہٖ از قبیل فنائی التوحید نیست و الا در زمرۂ متصوفین مذکور می شد و محتاج بتاویل نمی شدند پس از شطحیات باشد و درین مکتوب بحث از شطحیات شیخ محی الدین عربی نیست تا ضرورت ذکر مذہب وی می بود معہذا شیخ محی الدین بن عربی نسبت بدیگران لب بہ شطحیات بیشتر می کشاید و این مسئلہ را حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ در مکتوب دو صد و ہفتاد و یکم از جلد اول بشرح و بسط تحریر فرمودہ سطری چند از ان درین مقام نقل کردہ میشود اول کسیکہ تصریح بتوحید وجودی کردہ است شیخ محی الدین بن العربی است عبارات مشائخ متقدم ہر چند کہ از توحید و اتحاد خبر می دہد اما قابل حمل اند بر توحید شہودی چہ ہر گاہ غیر حق را جل شانہ نہ بیند بعضے گویند لیس فی جبتی سوی اللہ و بعض ندائے سبحانی زنند و بعض لیس فی الدار غیرہ دیار اندا در دہند این ہمہ گلہا است کہ از شاخ بہ یک بینی می شگفد ہیچ کدام را دلالت بر وحدت وجود نیست آنکہ مسئلہ توحید وجود را مبوب و مفصل ساختہ اند و در رنگ صرف و نحو تدوین نمودہ شیخ محی الدین

رضی الله عنه است و بعضی از معارف غامضه این مبحث را مخصوص بخود گردانیده حتی که گفته
خاتم النبوت بعضی از علوم و معارف را از خاتم الولایت اخذ می کنند و خاتم الولایت محمدی
خود را می داند و شراح در توجیه آن گفته اند که بادشاه از خزینه دار خود چیزی بگیرد چه نقصان
دارد انتهی در مکتوب هشتاد و نهم از جلد ثالث مذکور است چون نوبت بشیخ بزرگوار محی الدین بن
عربی قدس سره رسید او از کمال معرفت این مسئله دقیقه را مشرح ساخت و
مبوب و مفصل گردانیده و در رنگ صرف و نحو در تدوین آورد مع ذلک جمعی ازین طایفه
مراد او را نفهمیده تخطیه او نمودند و مطعون و ملام ساختند و درین مسئله در اکثر تحقیقات شیخ
محق است و طاعنان او دور از صواب بزرگی و وفور علم شیخ را از تحقیق این مسئله باید
دریافت نه رد و طعن او باید کرد انتهی تفصیل در مقدمه گذشت **قال** و فرموده اید که اگر صحو
خالص بود که افشای اسرار انجا کفر بود و خود را از دیگری بهتر دانستن شرک بود انتهی سابقاً
معلوم شد که این کلیه نیست که اگر بصحو باشد و با مر باشد کفر نیست اگر صحیح است در اظهار آن
فوت مصلحتی نیست واگرنه وقوع آن از اهل صحو ممنوع است و خود را از دیگری بهتر دانستن
شرک چرا باشد ظاهراً سهو قلم است و صحیح کبر است **اقول** سخت مشکل است که حضرت مجدد
رحمة الله علیه سخن از معارف گوید و حضرت شیخ اعتراض حسب مذاق علماء ظاهر میفرماید اگر
حضرت شیخ بر اصطلاح صوفیه توجه فرمودی لب بچنین اعتراض نکشادی ۵

آنکس که پا نهاد بسوی تو سر نداشت	وانکس که سر نهاد بپای تو بر نداشت

فی الواقع در صحو افشای اسرار که اخفای آن ضروری باشد نشاید چه مقتضای صحو آن
است که اسرار مخفی داشته شود انچه در حالت سکر از اسراری که اخفای آن لازم بود بر
زبان رفته باستغفار تدارک نموده آید در فتوحات مکیه میطرازد و معنی الصحو انه یکشف له
حق الله فی الامور التی استفادها فی حال سکره ورد علیه فیعلم عند صحوه ما ینبغی
ان یذاع منها فی العموم والخصوص وما ینبغی ان یستر فان کان قد ذاع منها

۵ معنی صحو آن است که امور تقاضای بر امور ظاهر فرماید که در حالت سکر بر وی وارد شود پس بداند که از ان چیز قابل افشا بود و کدام لایق اخفا پس اگر در عالم اظهار امری را فاش گفته که اخفای او لازم در ینصورت استغفار کند و عذر درین محل مقبول است برای استغفار دو مقام است

بقیه مقام اول ارتکاب امری ناکار که کرده است تدارکش بر وی لازم است مقام دوم کردن امری بود مقام ارتکاب چنین باشد رفع آن که این چنین و الا کن استغفار از دوی سر زده این بنای اخفا داشتن این چنین امور باشد تا وقت افشا از روی غفلت استغفار از این چنین استغفار لازم نه شود شایان اکابر بمعصومین هم باشد ۱۲

فی حال سکرہ شیئا فیعطیہ الصحو ان یستغفر اللہ من ذلک وعذرہ مقبول
وان الاستغفار عندنا فی طریق اللہ یکون فی مقامین المقام الاول ماذکرناہ
وھو ان یبد ومنہ مایکون مستورا فیجب علیہ الاستغفار من ذلک وقد یقع
الاستغفار ممن لایبد ومنہ شیٔ یوجب الاستغفار فیستغفر من ھذا مقامہ
ای یطلب ان یسترہ اللہ فی کشف عنائتہ ان یبد ومنہ بحکم ذلک الحال ومالا ینبغ
اَنْ یَسترہ وھذا ھو المقامُ الثانی الذی لاھل الاستغفار فیندبون یطلب
الستر عن اللہ عز وجل عن حکم یوجب علیھم الاعتذار من وقوعہ
وَھٰذَا ھُوَ اِسْتِغْفَارُ الْاَکَابِرِ مِنَ الرِّجَالِ الْمَعْصُوْمِیْنَ
وشرک درین مقام حسب اصطلاح متصوفین است نہ متکلمین از عدم مزاولت
کلام صوفیہ این چنین خدشات وارد کردہ میشود نزد صوفیہ رویت غیر را شرک گویند پس
خود را از غیر بہتر دانستن چرا شرک نباشد در کشف المحجوب مذکور است ابو بکر شبلی رضی گوید التصوف
شرک لانہ صیانۃ القلب عن رویۃ الغیر ولاغیر تصوف شرک است از آنچہ آن صیانت دل بود
از رویت غیر و وجود غیر نیست یعنی اندر اثبات توحید رویت غیر شرک بود وچون اندر
دل غیر را قیمت نبود صیانت کردن مر او را از ذکر غیر محال بود انتہی مولانای روم فرماید

تا کہ باشد یاد غیری در حساب	ذکر مولی باشد از تو در حجاب
تا بود یک ذرہ از ہستی بجای	کفر باشد گر نہی در عشق پای
گر ہمہ عالم ثواب تو بود	چون تو باشی آن عذاب تو بود
گر شوی چون خاک در رہ پایمال	تا ابد جان را بدست آری کمال
تا تو با خویشی عدد بینی ہمہ	چون شوی فانی احد بینی ہمہ

مولانا عبد الرحمن جامی در نفحات در ذکر ابو بکر شبلی می آرد عبد الرحمن خراسانی گوید کہ شخصے
بدر سرای شبلی آمد در بزد شبلی فراز آمد سر برہنہ و پای برہنہ گفت کرا می خواہی گفت

شبلی علیه الرحمه را گفت نه شنیدی که مات[۱] کافرا الرحمه الله شیخ الاسلام گفت که لقمه دردا می گفت خوش گفت هر آنکه گفت ٥

هر آن کو غافل از حق یک زمان است	در آن دم کافر است اما نهان است

قال و نوشته اند که این فقیر که این همه دفاتر در بیان علوم و اسرار این طایفه علیه نوشته است ظاهراً بخاطر شما قرار یافته است که از روی صحو خالص نوشته است بی مزج سکر حاشا وکلا که آن حرام و منکر است وگذاف و سخن باقی است انتهی سبحان الله تا اکنون گمان این بود و از کلامهای شما نیز کنایت و مشافهة معلوم میشد که ایشان صاحب صحو و تمکین اند و از سکر و تلوین منزه و مبرا اند درین وقت چنین معلوم میشود که صاحب سکر بوده اند و معتبر است که مرتبه اهل سکر سافل و نازل است پس تحقیقات و تدقیقات که کرده اید برای اثبات سکر کرده آید یا برای تصحیح و تصدیق انچه واقع شده است باین سکر برای اثبات سکر چه معنی دارد و اگر انچه واقع شده است باین سکر صحیح و موسس بر قواعد طریقت و موافق قرار داد اهل حقیقت است چنانکه از بیان کردن حقایق و معارف برای اثبات او ظاهر میشود چه غم دارند و چه احتیاج باعتذار و انکسار است و الا از اول می بایست گفت که معذور دارید چیزی از مستی و بیخودی واقع شده است و بعد از نشستن غبار مستی آن سخنان را از حیز اعتبار و صفحه روزگار می تراشیده و محو نموده و توبه کرده وَكَلَامُ السُّكَارىٰ يُطْوىٰ وَلَا يُرْوىٰ[۳] و عجب است ازین طور کسیکه جمیع فضائل و کمالات محمدی علیه افضل الصلوة والسلام و اکملها حاصل کرده و باقصی الغایات مراتب متابعت و کمال رسیده در قرب و وصول بجای رسیده که همه را پس انداخته و حقیقت را بی پرده دیده و دریافته اگر فتار باشد به سکر دیگران خود چه کار کنند که باصل نرسیده گرفتار ظل مانده اند و محجوبند از ایشان اگر بجهته لقای حجاب سکری و بی تمیزی واقع شود عجب نباشد اقول این کلام از سر تا پا مخدوش است اما اولا پس اگر تا اکنون این گمان بود که حضرت مجدد رحمه الله صاحب صحو و تمکن اند بدون مزج سکر پس این گمان فاسد بود صحو خالص نصیب عوام است و حضرت مجدد رحمة الله علیه

له شبلی کافرم دار اسرار [illegible] او دا تم کنند[illegible] ۲ه حضرت معترض در رساله زبدة الاسرار نگاشته و بالاتفاق المشایخ المحققین ارباب الصحو مفضلون ۳ه ارباب السکر [illegible] [illegible] مستی [illegible] این رساله مخالف [illegible] کما قیل [illegible] ۳ه کلام سکاری بیچیده و محو رعایت کرده نمی شود

جای دعوی این امر نکرده اند که صحو خالص دارند وَمَنْ ادَّعٰی فَعَلَیْهِ الْبَیَانُ اما ثانیا
هرگز مقرر قوم نیست که مرتبه اهل سکر نازل و سافل است بلکه این مسئله مختلف فیها است چنانکه مذکور
شد اما ثالثا پس آنچه حضرت مجدد رحمة الله علیه تحریر فرموده اند نه برای اثبات سکر است و نه
برای تصحیح و تصدیق این معنی که آنچه واقع شده بسکر بلکه تحقیق این معنی است که بزرگان بسکر
کلام کرده اند و کلام سکر قابل ملامت نیست فَاَیْنَ هٰذَا مِنْ ذَاکَ درین کلام از حضرت
مجدد رحمة الله علیه اعتذار و انکسار دانستن غلط فهمی است از حضرت مجدد رحمة الله علیه هیچ جا کلام
صادر نشده است تا گنجایش این قول باشد که معذور دارید چیزی از مستی و بیخودی واقع
شده است بدیدهٔ تامل بنگرند که جواب بعد از تسلیم بطور قضیه شرطیه است و کدامی شرطیه
مستلزم تحقق مقدم نیست میفرمایند مخدوما این قسم سخنان که مبنی از افشای اسرار باشد و از
ظاهر مصروف در هر وقتی از مشایخ طریقت قدس الله تعالی اسرارهم بظهور آمده است و عادت
مستمرهٔ این بزرگواران گشته امری نیست که این فقیر آن را ابتدا کرده باشد و اختراع نموده
لَیْسَ هٰذَا اَوَّلُ قَارُوْرَةٍ کُسِرَتْ فِی الْاِسْلَامِ پس این همه شور و غوغا چیست اگر لفظی صادر
شده است که ظاهرش مطابقت بعلوم شرعیه ندارد دانا را باید که توجیه از ظاهر مصروف
نموده مطابق باید ساخت و مسلمانی را متهم نباید کرد اشاعت فاحشه و تفضیح فاسق هرگاه در
شریعت حرام و منکر باشد تفضیح مسلمانی بمجرد اشتباه چه مناسب بود الخ اما رابعا پس بر
تقدیر تسلیم میگوییم که حضرت مجدد رحمه الله در معارف لدنیه می فرماید باید دانست که در هر
مقامی از مقامات ولایت و شهادت و صدیقیت علوم و معارف جدا است که مناسبت
آن مقام است در مرتبه ولایت علوم سکر آمیز بسیار است که سکر غالب است و صحو مغلوب و در مرتبه
شهادت که ثانی درجه است از درجات ولایت سکر مغلوبیت پیدا می کند و صحو غالب می آید
اما زوال سکر بالکلیه نیست و در درجه صدیقیت که ثالث مرتبه است از مراتب ولایت و منتهای
درجات ولایت است و فوق آن درجه ولایت نیست بلکه مرتبه نبوت است علوم آن درجه

از سکر تمام برآمده اند و مطابق علوم شرعیه گشته صدیق همین علوم شرعیه را بطریق الهام اخذ مے کند چنانکه نبی علیه الصلواة والسلام وآله بطریق وحی اخذ می نماید صدیق و نبی را تفاوت در طریق اخذ است نه در ماخذ که هر دو از حق سبحانه وتعالی اخذ می کند اما صدیق بتبعیت نبی باین درجه میرسد نبی اصل است و صدیق فرع او و نیز علوم نبی قطعی است و علوم صدیق ظنی و نیز علوم نبی بر غیر حجت است و علوم صدیق بر غیر حجت نیست ۵

در قافله که اوست دانم نرسم	این بس که رسد ز دور بانگ جرسم

صلوات الله تعالی وتسلیماته علی نبینا وعلی جمیع الانبیاء والمرسلین وعلی الملائکة المقربین وعلی اهل الطاعة اجمعین پس اگر درین رساله بعضے از علوم و معارف طریق شافی و تباین بایکدیگر واقع شده باشد حمل باید کرد تباین علوم را به تباین درجات ولایت که هر عالم را علم جدا است حقیقت علوم توحید مناسب بدرجه ولایت دارند و از علوم درجه شهادت اگر خواهی معلوم کنی پس معرفتے را که درمیان کریمه لیس کمثله شئی مذکور شده است نیک دریاب که علوم آن مقام از علوم مرتبه شهادت اند و چون دران موطن خود را و صفات خود را میت یابد لاجرم آن مقام را مقلب بقلب شهادة کرده اند و علوم صدیقیه خود بعینها علوم شرعیه است چنانکه بالا گزشت والعلوم الصحیحة والمعتبرة هی المطابقة بالعلوم الشرعیة یثبتنا الله سبحانه علی الشریعة الغراء بحرمة صاحبها علیه وعلی آله الصلواة والسلام انتهے پس کلامیکه از عالم ولایت سر برزده باشد و یا سکر ممزوج باشد دران منقصتے نیست ۵

اندکے پیش تو گفتم غم دل ترسیدم	که دل آزرده شوی ورنه سخن بسیار است

قال نوشته اند که سخن بافان بصحو خالص متصف اند بسیار اند چرا این قسم سخن نبافتند و دل های مردم از جا نه بردند اگر مراد دلهای خواص است مثل این سخنان آن را از کجا از جامی برند و محظوظ مے سازند اگر دلهاے عوام است دلربائی و فریفتن آنها چه مقصود است و چه اعتبار دارد و در اصل سخن اعتبار ندارد و مدار بران نیست بساکس که سخنان کاملان گویند و کامل

نباشند وبساکس که حرف زدن نداننده وکامل باشند الحمد لله الخ که ایشان اند هم کمال است وهم سخن سخنان خوب شما بسیار اند ودل ربا اند اما این سخن شنیع که نسبت بآنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بے ادبی وگستاخی کرده اید آنها را مے پوشد وبدنام مے سازد **اقول** مراد از مردم عام است خواص باشند یا عوام اگر حضرت معترض ازان محظوظ نه شوند آن قصور سخن نیست ٥

سخن شناس نهٔ دلبرا خطا اینجا است	چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطا است

مگر هر گاه خود حضرت شیخ بیشترے از سخنان حضرت مجدد را خوب و دلربا تجویز کنند وبزعم خود صرف چند سخن را محمول بر بے ادبی وگستاخی نموده اند باعث بدنامی خیال کنند پس استفسار از مردم که خواص اند یا عوام لغو و باطل خواهد بود ٥

می نماید که سر عهد شکستن داری	خشم این بار تو چون رنجش هر بار تو نیست

و بے اعتباری اصل سخن موجب فراوان تعجب است کلام حضرت غوث صمدانی رضی الله عنه که جن وخضر وارواح انبیاء الله برای استماع آن حاضر مے شدند کما یظهر من بهجة الاسرار دال است بر اصلیت سخن ٥

تا مرد سخن نه گفته باشد	عیب و هنرش نهفته باشد

منقول است که روزی حضرت غوث الاعظم رضی الله عنه بر سر منبر بیان علوم و معارف میفرمودند درین اثنا گذر حضرت خضر واقع شد حضرت فرمودند ای اسرائیلی بیا کلام محمدی بشنو بلکه اگر در کلام ملک العلام بدیده بصیرت نگریسته شود ازان ظاهر خواهد شد که کلام در اصلیت کلام هیچ اصلے ندارد حضرت مجدد رحمة الله علیه در رساله مکاشفات غیبیه می فرماید صفت کلام بلکه شان کلام که کلام با درآنست برای آن محتاج الیه است که افاده بے آن متصور نیست پس جمیع کمالات ذاتیه وشیونات ذاتیه اولا در مرتبه آن صفت بلکه شان فایض مے شوند واز آنجا بعالم افاده می آیند مثلا شخصے که کمالات بسیار دارد می خواهد که آن کمالات را ظاهر سازد اولا آن را در مرتبه قوة کلامیه فرود می آرد واز آنجا اظهار آن می نماید پس در واجب تعالی وتقدس در مرتبه

شیونات کہ زاید بر ذات نیستند الا باعتبار شان کلام باین معنی مخصوص گشت و ہر چہ از کمالات
در مرتبہ ذات و شیونات متحقق بود تمام در شان کلام فایض گشت حاصل تمام حقیقت آن
شان ہمین قران است و بس ہمین عبارت عربی و ترتیب معہود مکتوب در مصاحف و ہم
کتابیکہ بر نبی ما صلے اللہ علیہ وسلم منزل شدہ است جزو یست از اجزا این قران کہ از بعض
عبارات او بہ بعض وجوہ مستفاد است و تخلیق جمیع مکنونات من الاول الی الآخر مستفاد از و
وَ اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَیْءٍ اِذَا اَرَدْنَاهُ اَنْ نَقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ مصداق این قول است و این قران باین عظم
شان داخل دایرہ اصل است ہیچ ظلیتے با وراہ نیافتہ و ہمانا کہ آنچہ بعضے اکابر اولیاء اللہ رضی
اللہ عنہ میفرمودند کہ قران از مرتبہ جمع است ناظر این معنی است و قابلیت اولی کہ معبر بحقیقت
محمدیہ است علیہ من الصلوة اتمہا و من التحیات اکملہا ظل این قران مجید است
پس این قابلیت نیز جامع جمیع کمالات ذاتیہ و شیونات ذاتیہ باشد لیکن بطریق ظلیہ نہ
بطریق اصالتہ و قران بطریق اصالت جامع است و ہمین مناسبت قران مجید بران سرور
منزل گشت و او را باین نعمت عظمی مخصوص گردانید و ہمانا کہ اشارت حضرت عائشہ صدیقہ
رضی اللہ تعالے عنہا کہ حضرت صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم در شان او فرمودہ خذوا شطر
دینکم من ہذہ الحمیراء در بیان خلق آنسرور علیہ الصلوة والسلام والتحیہ فرمودہ کان خلقہ
القرآن بہمین مناسبت است کہ اصالتہ او ظلیہ است و بزرگی شریعت او را علیہ الصلوة
والسلام از ہمین قیاس باید کرد کہ متابعت او راس مایہ جمیع سعادات می باید دانست ع
این کار دولتست کنون تا کرا دہند * این علمیست کہ مخصوص ببعضے احاد افراد
است کہ بہ خلق قرانی او را متخلق گردانیدہ اند و بنور او دیدۂ بصیرت او را مکحل ساختہ قطاب
را نظر تا باینجا نمی رسد و از مراتب ظلیت نفوذ نمی کند۔ دقایق علوم مقامات ظلیہ مخصوص
بہ بعض افراد اقطاب است بلکہ اقطاب ارشاد مدار را کار دیگر در پیش است و بخدمتے
خاص مخصوص اند فطوبی لمن جمع بین المرتبۃ القطبیۃ والفردیۃ کجنید البغدادی سید

الطائفة رضی الله تعالی عنه واین نسبت فردیت او را از شیخ محمد قصاب حاصل گشته و پیر او در تحصیل نسبت قطبیه شیخ سری سقطی است رضی الله تعالی عنهم وسید الطایفه نسبت قطبیه را در جنب نسبت فردیه فراموش کرده میگوید مردم میدانند که من مرید سری ام من مرید محمد قصاب ام بر اصل آن سخن رویم وگوئیم که در قران الفاظ ماضی واستقبال برای آنست که جمیع ازمنه ازلیه وابدیه از بظهور آمده اند بعضے ازان بماضی تعلق دارند وبعضے دیگر بحال وبعضے اخر باستقبال وا و شامل کل است پس مضی واستقبال نسبت بقران نباشد بلکه بنسبت بعضے ازمنه باشد که قران شامل است بران مثلا شخصے از احوال گذشته خود تعبیر بماضی می کند پس ان ماضویه نسبت بزمان حال آن شخص است نه بنسبت آن شخص و شخص جامع جمیع ازمنه است والله سبحانه اعلم بالصواب الملهم بطریق السداد والله یحق الحق وهو یهدی السبیل پس مصدق قران مطالع احکام برطبق آن مصدق جمیع کتب سماوی است وحاوی کمالات جمیع شرایع انبیا صلوات الله تعالی وسلامه علیهم اجمعین ومکذب این کلام الله مکذب جمیع کتب منزله است وعدم اتیان بموجب این شریعت مستلزم حرمان عظیم است ه

محمد عربی کابروی هردو سراست	کسے که خاک درش نیست خاک بر سر او

انتهی **قال** این کلمات بقصد استفسار واستکشاف حال و دفع تالم عارض بیان وتسکین حرقت صدر نوشته شد وقصد ان داشت که چیزی بنویسد وبالزام نفس خود وافحام راضی باشد اصل غرض نصیحت وخیرخواهی وکشف حال است که الدین النصیحة این را در چند مجالس املا نموده وهربار استخاره بجناب حق واستعاذه از شر نفس وشیطان وتبری از حول وقوت بمبالغه اکید والحاح تمام می نمود و مے نوشت امید که معذور باشد بلکه ماجور گردد **اقول** تحریرے که بقصد استفسار واستکشاف حال میباشد دران اطالت و درازنفسی روا ندارند واین روا از سرتا سر ظاهر است که انچه گفته شد بطور الزام است ونقض وابرام ه

مارا بغمزه کشت وقضا را بهانه ساخت	خود سوی ما ندید وحیا را بهانه ساخت

سری سقطی خال واستاد جنید رحمة الله علیه بود و مرید معروف کرخی رحمة الله علیه او در دکان تجارت می نشست روزی معروف کرخی با طفل یتیم [illegible] حضرت معروف [illegible] پس سرے دکان را گذاشتند [illegible] انتقال فرمودند در ۲۵۱ هجری ه ۱۲ [illegible] ۱۲

دستے بدوش غیر نہاد از رہ کرم ٭٭٭ مارا چو دید لغزشش پا را بہانہ ساخت

چون حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ حکم فرمودہ اند تا اوقات خود با جوبہ ہمچو امور ضائع نکردہ شود و نیز بہ خیال حضرت معترض زینہار دل متوجہ بتحریر ما بہ الانکشاف نمی شد مگر چون درین زمان بعضے اعیان بطور مدعی سست گواہ چیست متمسک باین خدشات بودند بطور صلح کل کہ آب و گلم را بان خمیر نمودہ اند قلم برداشتم و بر سبب وشم کوتہ نظران اصلا متوجہ نشدہ بدفع اصل خدشات سطرے چند بزنگاشتیم درین مقام اشعارے چند در ترغیب صلح کل از خوان یغما گذارش میرود

مثنوی

وحشت[۵۲] را چون غزالان ناخوش است ٭ انس طبعی بعالم دلکش است

شعلہ الفت چراغ سینہ ہا است ٭ صیقل زنگ رخ آئینہ ہا است

بست در جاے کہ رنگ اتحاد ٭ جلوہ از گلشن معنی کشاد

نقش جمعیت تسلی مایہ ایست ٭ بال ہر خطش[۵۳] تجلی سایہ ایست

پردہ بیگانگی غفلت نوا است ٭ از بم و زیر مخالف پر صدا است

صلح کل آئینہ عرفان بود ٭ بلکہ نور عارض ایمان بود

از بہارش رونق بستان ما ٭ زد بود خندان بہار جان ما

کین خمیر[۵۴] آب و نار و باد و خاک ٭ گر نہ بگرفتے جلا زان نور پاک

کے شدے شوخی نما حسن وجود ٭ کے شدے حیرت فزا نور شہود

یافت از موج نسیم امتزاج ٭ نقش این ایجاد در رنگ فراج

طبع وحشی آہوان را در خور است ٭ خار[۵۵] این صحرا دماغ اخگر است

چون وجود[۵۶] خویش بینی در جہان ٭ عشق تو پیدا بہ گردد از نہان

صلح کل زین جلوہ الفت پرور است ٭ در عرض ہا شوخی این جوہر است

تا نگردد رفع وضع انقلاب ٭ کے بہ بینی روی او را بے نقاب

[۵۱] خوان یغما مثنوی است از فقیر جامع جزو آخر در تصوف ۱۲ [۵۲] وحشت یعنی آخر مولانا میفرمایند کہ وحشت مثل غزالان در چشم ما ناخوش است و انسان را انس طبعی مطبوع است ۱۲ [۵۳] قولہ بال ہر خطش یعنی ہر خط آن نقش جمعیت کہ عبارت از تسلی است نور افشان تجلی است خلاصہ اینکہ ہر خط نقش جمعیت از تجلی لبریز است ۱۲ [۵۴] قولہ کین خمیر یعنی اگر این عناصر اربعہ ... نبودے ... (best reading, partly illegible) ۱۲ [۵۵] قولہ خار این صحرا ... عبارت از وحشت است ... [۵۶] قولہ چون وجود ... (partly illegible)

[۵۶] خویش میبیند و چون در عوالم و ممکنات جلوہ خود مے نگرد شوق صلح کل از طبعش جوش انگیزد ۱۲

جان نگردد تا بدل وحدت خیال | تا نباشد در دوئی تغییر حال
کے بچشمانت تواند کرد گل | جلوۂ طاوس خوبی صلح کل

حکایت

اندرین[۵۱] کاشانہ کثرت اساس | بود از ارباب دل معنی شناس
از تقدس طبع او آئینہ خیز | وز صفا قدوسیان را آب ریز
وحدت[۵۲] ایجادی زہستی پرفشان | از صنم سوے حرم محمل کشان
مست جام ساقی آن بزم بود | تا ہزاران جلوہ در مستی نمود
نزد او شد بوالفضول خام کار | وحشت ایجاد طلسم اعتبار
از بہار معرفت رنگی نداشت | بلبل آسا شوق آہنگی نداشت
گفت کای فیض تو نور نشا دل | نوریان از پاکی طبعت خجل
یک نگاہ لطف بر رویم بکن | دام چین[۵۳] و صید آہویم بکن
کین دل از نیرنگ دنیا مایل است | از دم اعجاز کیشان غافل است
در جوابش گفت کاے محو ہوس | مرغ بال[۵۴] افشان کے اید در قفس
کین قفس بستان اہل دل بود | کے از و طبع ہوا مایل بود
کے ز وحشت اہوان اید بدام | کے بود اہل ہوس از بند رام
چون شنید این نکتہ شورش خیز شد | از تمنا اضطراب انگیز شد

سلہ ۵۱ بوالہوسے نزد عارف آگاہ در آمد و استدعای بیعت نمود عارف ابا کرد چون استبداد وش ملاحظہ فرمود گفت کہ در فلان گلستن بر و در خیابانش بسوز دبیر و باغبان با زبان بوالہوس چون شنید سہل دانست بدان گلشن رفتہ در خیابانش سوخت و باغبان را بسیار نرم کرد باغبان بر پاسے او افتاد و گفت کہ گلشن را سوختی و ما را از وی تکاسل برحال تو ہویدا است امروز بیا رام تا دست و پایت بمالم و ضیافتش کنم ابا نمود و از غیظ برخواست و از عارف این داستان بیان کرد عارف گفت رو چون حلم شل او داری بیعت تو قبول کنم ورنہ بوالہوسی نگیر بخت در راہ خویش گرفت ۱۲ سلہ ۵۲ قولہ وحدت ایجادے الخ وحدت ایجاد یعنی

توضیح ایجادی از وحدت یعنی پیدا شدن کثرت از وحدت ... یعنی دلش خیابان توحید ... از صنم بسوی حرم ... انشان الخ ... ایجاد او انسان ... ۱۲ ... یعنی دام و صید ... ۱۲ نوریان الخ ... ۱۲ فرشتگان ...

۵۴ نور دم مرغ بال ... درقفس ... در ہوا و ہوس ... در دام نہ خواہی آمد ۱۲

گفت شیخا صید۵۱ دامت گشته ام | بهر تسخیر تو رامت گشته ام
آتشے از الفتت افروختم | خرمن حرص و هوا را سوختم
هر چه فرمائے بجان آماده ام | شعله سان در پیش تو استاده ام
چون به پیش اهل دل این قصه راند | مرد دانا اندکے خاموش ماند
گفت چون باد اندرین گلشن خرام | مردکے باشد در آنجا شادکام
نورسان باغ او یکسر لبوز | در رگ هر گل چو برق آتش فروز
بعد از ان آن باغبان را چوب زن | تا شود فریاد و شورش فگن
رفت آن مردک بشوق امتثال | چون خزان بر گلشنش بکشاد بال
سرو در حیرت شد از نیرنگ او | بلبلان در ناله از آهنگ۵۲ او
گل بحالش۵۳ زهر خندی مے نمود | لاله از جان نبض خونابے کشود
یاسمن جیب و گریبان چاک زد | صد طپش نبض خس و خاشاک زد
غنچه از زخم جگر جان خون نمود | سوسن از خاموشیش حیرت فزود
چون بباغش آتش افروزی نمود | نبض برق از هر رگ برگے کشود
جان بلبل غیرت فریاد شد | چون رگ گل ها طپش ایجاد شد
تا گلستان گشت نذر سوختن | آتش گل را بگشت افروختن
باغبان چون شعلهٔ خاموش بود | گر هزاران۵۴ برق در آغوش بود
تا بحال او جفاکردار شد | بر تن او زخم ها گلبار شد
چون بشد فارغ ز حال باغبان | رفت بیرون از فضای گلستان
باغبان چون دید در پایش فتاد | گفت کای والا نفس قدسی نهاد
عرض تکلیف۵۵ تو جانم را بسوخت | گرچه جان گلستانم را بسوخت

۵۱ قوله گفت الخ خلاصه این سه شعر این است که آن عارف بعد تامل فرمود که درین باغ شخصے خوش حال باشد تو در ان باغ برو

گر بفرمودی [۵۱] بجان مے سوختم شعله در دامان گل افروختم
چون بکردے درگلستان ترکتاز اندکے مستی بحالت گشت باز
رونق باغ و بهارم بودهٔ نور چشم انتظارم بودهٔ
اندکے آرام کن درخانه ام غیرت فردوس کن کاشانه ام
دید چون آن وحش خو نخجیر او میکند دام [۵۲] دمش نخجیر او
و شمع او گردش بدل عبرت خیال گفت کای جان تو شد نذر وبال
جور من [۵۳] بروے و جان بازی مکن بگزر از ما و فسون سازی مکن
نزد آن صاحب دل آمد وقت شام گفت آن افسانهٔ حیرت پیام
گفتش آن قدسی نفس کاے دیوزاد او مرید من بود فرخ نهاد
گر شوی [۵۵] تسلیم فطرت [۵۶] همچو او رنگ تحقیق از ریاض من بجو
ورنه چون آهو ازین صحرا برم وین هوا بر روے گل رویان بجم
چون شنید آن وحش خو این راز او شد جنون خیز ان چو آهو کو بکو
معنی بیگانگی شد آشکار غفلت جان داشت انداز شکار
کو دل عرفان که محو راز شد گوشش کو تا از حقیقت باز شد

قال وطن فقیر بشیخ جمیل است این مقدار که مرا بشما نسبت محبت و اتحاد است کم کسے را خواهد بود صاحب کشف المحجوب در باب شیخ حسین بن منصور حلاج گفته است بجدالله عزیز است وی بر دل من اما طریقش بهیچ وجه مقبول نیست او کما قال و نزد این فقیر شما هم عزیز اید و هم طریقه شما اما این سخنان له نسبت بحضرت سید کائنات صلی الله علیه و آله و صحابه وسلم میگوئید اینها را تاب ندارد آنچه نسبت

[۵۱] قوله بفرمودی الخ یعنی باغبان میفرماید که اگر حکم سوختن باغ من میفرمودی بجان و دل می سوختم و اندکے دریغ نمیکردم و بدان که جان سوختن بمعنی ازرده شدن هم آمده است لیکن درین مقام این معنی ملحوظ نیست چه رضای خود در پیش آن ظالم وا می نماید در رعایت شعله و گل ظاهر است ۱۲ [۵۲] قوله دمش یعنی دام نخجیر ۱۲ [۵۳] قوله جور من الخ انتظام میگوید که ما بر تو جور کرده ام و در عاجزی و تواضع مرا خالی از افسون نمی نماید پس تو منع ترا می پسندیم ۱۲ [۵۴]

[illegible] ۱۲ [۵۵] قوله [illegible] [illegible] است [illegible] [۵۶] قوله تسلیم فطرت الخ فطرت اگرچه مصدر است مگر درین مقام یعنی حاصل بالمصدر گرفته شد یعنی (تسلیم آفرین) و درین معنی کمال مبالغه است در تسلیم او است فافهم ۱۲

بحضرت مشائخ گفتند کرنا وجبرا بر داشتم ا بر داشت این کلمات از طاقت حال این فقیر بیرون است **اقول** چرا ظن جمیل و محبت نباشد و چرا حضرت مجدد و طریقہ الیشان عزیز نداشتہ شود کہ از زبان حضرت خواجہ رحمۃ اللہ علیہ اثبات حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ شنیدہ اند ازین جہات کہ مجددیان عموما و فقیر خصوصا بحضرت شیخ راسخ الاعتقاد می باشیم ہمانا شکے نیست کہ شیخ تراجم احادیث و سیر کہ بزبان فارسی نمودہ ازین کتب چشم ہندیان نوری و در دل شان سرورے پیدا شدہ اگرچہ برخے از طائفہ علیہ مجددیہ مثل حضرت شاہ ولی اللہ دہلوی و حضرت شاہ عبد العزیز رحمۃ اللہ علیہ دہلوی و قاضی ثناء اللہ پانی پتی در تنقید احادیث و وسعت علم و قوت تحریر و تقریر از حضرت شیخ تقدم بالشرف می داشتند با این حضرت شیخ ابر الیشان تقدم بالزمان مسلم است

گر در خدمتت عمر نیست می بنازم چہ شد قدرم	برہمن می شدم گر این قدر زنار می بستم

اما انتساب سوء ادب مبنی است بر فہم کلام تصوف و اصطلاح متصوفین حضرت خواجہ محمد پارسا در تحقیقات می فرماید باز این طایفہ منصورہ را اصطلاحات است مشہورہ فی ما بینہم کہ بان متفرد اند و عبارتے است و کلماتی است متداولہ بینہم در اشارہ محاورات الیشان با یکدیگر علی ان مضمون ما یتضمن تلک العبارات والکلمات و کنہ حقائقہا لا یدخل تحت الاشارۃ فضلا عن الکشف بالعبارات فان مکاشفات القلوب و مشاہدات الاسرار لا یمکن العبارۃ عنہا علی التحقیق و لا یعرف الامن نازل تلک الاحوال و حل علوم تلک المقامات و علوم این طائفہ علوم الاحوال بود و احوال مواریث اعمال است و کسی از علوم احوال میراث برد کہ اعمال را درست کردہ باشد و بحق آن قیام نمودہ **قال** و ہمیشہ دعای این فقیر در خلوت و جلوت بعد از صلوۃ و سایر اوقات این بود و ہست اللہم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعہ وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابہ اللہم اجب و بعد از ان کہ آوازہ کمالات شما در میان است ان نیز میگویم خداوند این مرد از کمالات خود این چنین خبر می دہد اگر صادق است ما را دلیل صدق و حقانیت او الہام فرما یا او را تصرفے در ما پیدا آید کہ رفع شبہ و التباس کند و اگر چنین نیست او را بر سر

(حاشیہ: ۵ علاوہ از مضمون این عبارات و کلمات و کنہ حقایق اینہا تحت اشارہ نمی تواند آمد بعبارت چگونہ کشف آن میتواند شد و مکاشفات قلوب و مشاہدات اسرار ممکن نیست کہ از عبارت تعبیر کردہ شود یعنی است مذہب کسی بتحقیق این را ای شنا سد و علوم این احوال رسیدہ و علوم این مقامات را حل کردہ ۵۲ بنما ما را حق را حق و نصیب ما کن اتباع او و بنما ما را باطل را باطل و نصیب ما کن اجتناب از ان خداوند این دعا را قبول نما)

انصاف آرد ازین روش باز دارا **اقول** مجیب الدعوات بہ فضل خود دعاے حضرت معترض علیہ الرحمہ را بدر وہ اجابت مقرون داشت وغشاوت بشری ازالیشان زائل شد در واقعہ رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وسلم را دیدہ کہ میفرمایند ہر کہ اخلاص بما دارد با الیشان نیز داشتہ باشد و بشارت بحضرت مجدد علیہ الرحمۃ فرمود و کیفیت رجوع بہ تفصیل در مقدمہ مذکور شدہ ○

فیض سعادتش ہمہ کس را برابر است	نقصان ز قابل است وگرنہ علے الدوام

قال یکبارے شنیدہ شد کہ نسبت بہ فقیر این آیہ مے خوانند وَاِنْ يَّكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهٗ وَاِنْ يَّكُ صَادِقًا يُّصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِيْ يَعِدُكُمْ **اقول** اولا مردمان سخنان از کجا تا بکجامی رسانند کدامی خود غرض بامید اشتغال طبع حضرت معترض این خبر بخدمت وی رسانیدہ باشد پس لایق اعتماد نباشد ثانیاً ہر گاہ ہوا خواہان حضرت معترض بمجالس ہا بحضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ کیفیت شکایت معروض داشتہ باشند حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بطور اقتباس این آیت را تلاوت فرمودہ باشد پس غور فرمودنیست کہ بدایت از کیست ہر گاہ بدایت از حضرت معترض است پس محل رنجش نباشد ○

حذر کن کاندر اماجن نشستی	چو تیر انداختی بر روے دشمن

قال التماس آنست کہ اگر این طریق کہ مردم دست اویز انکار شما ساختہ اند ترک دہید و اعلام نمائید دوستان ہمہ در ربقہ طاعت وانقیاد بلکہ دشمنان نیز راہ محبت و اعتقاد آیند **اقول** ○

ای روزگار فرصتے اسے مرگ مہلتے	اکنون کہ گفتہ نظرے ہست باشنش

ای برادر درین باب چہ گفتہ شود کہ انکار بزرگان دین از قدیم الایام جاری است امرے محدث نیست نمی بینی کہ علامہ ابو الفرج ابن جوزی کہ از کبراے محدثین ونقادان حدیث است و در تصانیف ید طولانی دارد و تراجم وطبقات محدثین از مدائح او مالا مال است چہ قدر منکر حضرت غوث الاعظم رضی اللہ عنہ بود چنانچہ خود حضرت معترض در رسالہ

انکار علامہ ابن جوزی بر حضرت غوث الاعظم

تحصیل التعرف فی معرفة الفقه والتصوف مے طرازد کان ابن الجوزی[51] فی زمن سیدنا ومولٰنا القطب الربانی والغوث الصمدانی الشیخ محی الدین عبد القادر الجیلانی وکان یسلک معه رضی الله عنه طریقة الاجتناب والاستنکار محروماً عن کاب محبته وحسن عقیدته باآنکه ابن جوزی بپاداش انکار با وصف رفعت پایه تا مدت پنجسال مسجون شد مگر انکارش از تلبیس ابلیس توان سنجید تقشعر[52] منه جلود الذین یخشون ربهم ابن جوزی اگرچه بظاهر عذر می آرد که انا لم نقصد[53] ببیان غلط الغالط الا تنزیه الشریعة والغیرة علیها من الدخل وما علینا من القائل والفاعل وانما نودی بذلك امانة العلم وما زال العلماء یبین کل منهم غلط صاحبه قصد البیان الحق ولا اظهار عیب الغالط ولا اعتبار بقول جاهل یقول کیف نرد علی فلان الزاهد المتبرك به لان الانقیاد انما یکون الی ما جاءت به الشریعة لا الی الاشخاص مگر اگر بر جوش کلامش نظرے انداخته شود عیان خواهد شد که این مقتضاے جبلت وی بود چنانچه در رساله تحصیل التعرف مذکور است والظاهر من[54] حاله ان هذا تلبیس منه وهو قائم دائم علی الانکار وتطریزه[55] کتبه بکلامهم انما هو لاستیفاء غرضه باتمام نصاب ینفقه وجاے دران رساله مذکور است ورئیسهم[56] ومقدمهم واشدهم فی الانکار ابو الفرج بن جوزی رجل من اعیان العلماء والمحدثین وقع فیهم وافضح هذا القوم وانکر علیهم اشد انکار فی شدة وخشونة وصنف فی ذلك تصنیفا سماه تلبیس ابلیس وذکر فیه مداخل الشیطان فی الناس مخالفة ظاهر السنة عموماً وخصوصاً فی هذا القوم وذکرها ذکرها عافانا الله تعالی من ذلك

[51] ابن جوزی معاصر حضرت غوث پاک بود و با وی مخالفت داشت و از محبت و حسن عقیدت وی محروم بود ابن جوزی از کبار محدثین و واعظین بود در وعظ وی یک لک مردم جمع شده اند که دران سلاطین و وزرا و امرا بودند هزار جلد کتاب از دست خود نگاشته و لک مردمان بر دست وی توبه کردند و بست هزار مردم ایمان آوردند در ۵۹۵ھ هجری از قید خانه واسط خلاص یافته و در بغداد بروز جمعه دوازدهم رمضان ۵۹۷ھ هجری قضا کرد ۱۲ [52] راست می شود ازان موی کسانیکه از خداے خود مے ترسند ۱۲ [53] یعنی آنچه غلطی غلط کنندگان بیان کرده ام ازان صرف همین مقصود است که شریعت را پاک کنم و کسے

چون بعض ارباب علم بدام غشاوت بشری گرفتار آمده مضامین عبارت نافهمیده بقالب نار است درآوردند پس قصور صوفی چیست ٥

هرچه هست از قامت ناسازی اندام ماست ورنه تشریف تو بربالای کس کوتاه نیست

بحاشیهٔ خیال طایفه صوفیه نمیرسد که مردمان حلقهٔ طاعت وانقیاد بگوش نهند بلکه ایشان مهما امکن از آبادانی دور از مردمان نفور مے باشند و انکار منکرین را اصلا بخیال نیارند ازین جاست که توفیق ایزدی بجوش آمده متکفل حال ایشان می باشد بنگرید که شور و شغب ابن جوزی ضرری در عظمت و جلال حضرت غوث الاعظم نرسانید و دامن پاکش به عیبے ملوث نگردانید بلکه خود ابن جوزی بمکافات آن روی سجن دید و مطعون و ملام گردید همچنین نسیم توفیق ایزدی غبارے که در دیده حضرت معترض بود در ادنی تحریک و اهتزاز زدود و سینه و چشم را صاف و پاک نموده عقیدت بر عقیدت افزود تا آنکه از احفاد حضرت معترض حضرت حافظ محمد حسن قدس سره داخل طریقه علیه نقشبندیه شده بعالمے از توجه خود فیض رسانیدند و جهانیان را آب پاشی انوار و برکات سیراب گردانیدند منقول است که چون ایشان خدمت عروة الوثقی حضرت خواجه محمد معصوم رحمة الله برای حصول برکات طریقهٔ مجددیه حاضر شدند حضرت خواجه استفسار فرمودند که به اقرار آمدید یا انکار ایشان از غایت انفعال سر در پیش نهاده و زبان معذرت گشاده عرض داشتند بل برای استغفار حضرت شیخ محمد احسان ابن حافظ محمد محسن رحمة الله علیه در عنفوان شباب انحرافی از طریقه مجددیه داشتند آخر الامر ملبشر شده بدست حضرت مرزا جانجانان قدس سره بشرف توبه و ارادت فایز شده بدرجات علیا رسیدند

فَلْنَخْتِمْ هٰذَا التَّحْرِيْرَ بِذِكْرِ هٰذَا النِّحْرِيْرِ

عمر بگذشت و حدیث درد ما آخر نشد شب باخر شد کنون کوته کنم افسانه را

اَللّٰهُ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ

ضعف غالب شده از ناله فرو مانده دلم دگر از حال من او را که خبر خواهد کرد

مثنوی

ہزاران شکر بر توفیق باری ، کہ کردم ختمش از رنگین نگاری
بہ تحقیق مضامین نقش بستم ، کز و زنگ تعصب را شکستم ؛
مرا از شیخ نامی نیست پرخاش ، شدم از لجۂ تحقیق در پاشش
ندارم ہمسری در پیشۂ او (عبد الحق دہلوی) ، بہ بینم آفتاب از شیشۂ او
دلم شیدائی معشوق بیانش ، دماغم محو افسون زبانش ؛
بہ تصنیفات خود قول بدیعش ، باستدلال میدارم و دیعش
نمی کوشم بہ تغلیط کلامش ، نمیجوشم بردّ وانتقاضش
ولے باشد عجب کین شیخ ذیشان ، ز اسرار تصوف چشم پوشان ؛
کمر بربست از کین بخفا نی ؛ ، بتردید مجدد الف ثانی ؛
ندیدہ اصطلاحات تصوف ، تصوف رانبود از وی تعرف
دل او محو ایراد شکایت ، تصوف رانباشد زین حکایت
بہ اول سعے او در رد ایراد ، ولے آخر چو او را دیدہ بکشاد
عیان شد جوہر آئینۂ او ، طپیدہ برق راز سینۂ او
بکرد از رد ایرادش رجوعے ، نوشتہ نامہ از عجزے خضوعے
کہ ما را شد نصیب از فکر عالے ، بتحریرات او رنگین خیالے
نہ بینم در نکات شان خلافے ، نفہمم در کلام شان گزافے
کنون این سینہ ام بسیار صافست ، مرا اصلا نہ با وے اختلافست
بنور الحق چنان بنمود تحریر ، بشو در آب آن تقریر دلگیر
کہ در رد کلام شیخ احمد ، بمکتوبے شدہ از من مقید
چو او خود از کلام خویش برگرد (شیخ عبد الحق ۱۲) ، ز عاجز شد بجا گر رد او کرد ؛

لہ مع عترۃ مل مغفرۃ ۱۲

مرا نیروے حجت میشود چیست ... دلیل من قوی برہان او ہست
بایرادش مرا تردید زیباست ... کہ جان بر خانمانش محو شید است
دلِ من مستفید خاندانش ... خیالم مستفید دودمانش
بدنیا گرچہ جانم پست باشد ... بمہر او دلم سرمست باشد
اگر روز است جولانم بسویش ... وگر شب ہست جانم محو رویش
بدل شوق است تا از مرشدانم ... بہ بندم رنگ فیض از داستانم
نخستین پیر من اشرف علی ہست ... ازان در خاطرم کشف جلی ہست
زسعد اللہ دل او نکتہ آموز ... بہر رازِ خفی شد فیض اندوز

٥١ قدوہ ارباب تفرید صاحب کشف خفی و جلی حضرت مولانا مولوی میر اشرف علی صاحب ابن حضرت مولوی میر سلطان علی صاحب جامع علوم ظاہر و باطن بودند در فن ادب و تصوف و حدیث و اسماء الرجال و فقہ ید طولانی داشتند چون میر سلطان علی صاحب در بدو امر ملازم ٹیپو سلطان رئیس کرناٹک بودند حضرت میر اشرف علی صاحب در فن سپہ گری نظیر خود نداشتند آخر الامر دنیا را گذاشتہ سرمایہ دنیاوی بخدمت پیر مرشد خود صرف فرمودند و بکمال توکل سرگرم افادت بودند و اسماعیل بد نیانہ فرمودند بہ تحقیق پیوستہ کہ حضرت ایشان را در کلام اللہ آیہ پنج بار اتفاق خور و نوش نہ افتادہ مگر ہیچ کس را بآن خبر نمی شد از کسب خود آنچہ حاصل میشد بصرف خود می آوردند و ہموارہ بارشاد طالبان مصروف می بودند نواب افضل الدولہ بہادر کہ سخاوت و فقرا نوازی طینت و جبلت داشتند چند بار اشتیاق ملاقات ظاہر کردند مگر حضرت ایشان بر جادہ توکل مستقیم بودہ از ملاقات انکار نمودند مصارف خانقاہ و طلبا کہ روز افزون بود حق تعالے جل شانہ از خزانہ غیب خود کفالت آن می نمود۔ حضرت ایشان شہرت را نمی پسندیدند و ہموارہ بکتمان اسرار میکوشیدند روزی در ایام وبا کہ در شہر حیدرآباد از بس شایع بود و مردمان تلف می شدند فقیر بخدمت حضرت ایشان رسید ارشاد فرمودند کہ این وقت بر چہرہ ایشان پریشانی نامی یابم۔ عرض کردم کہ آنچہ درین ایام عارضہ وبای شایع است حضرت را معلوم است اندکی توجہ فرمودند تمامی پریشانی دل زائل گشت بعد ازان تبسم فرمودہ از پریشانی دل استفسار ساختند عرض کردم بحمد اللہ بجمیع وجوہ قلب را تسکین حاصل است ہیچ پریشانی نیست حضرت ایشان روزی از فقیر مے فرمودند کہ ہیچ کار بدون استخارت و اجازت حضرت شاہ سعید احمد صاحب نمی کنم عالمی بہ بیعت حضرت مشرف شدہ کامیاب شد بتاریخ ١٩ ذیقعدہ روز جمعہ شنبہ ١٢٩٠ ہجری واصل رحمت حق شدند در گنبد حضرت شاہ سعد اللہ صاحب بجانب غرب مدفون گردیدند تاریخ انتقال از مولوی غلام حسین صاحب خدیبی طبت حیا و طبت میتا این اقتباس است از جملہ کہ از زبان حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ بعد رحلت سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم برآمدہ بود و این عمدہ تواریخ است کہ عزیزان گفتہ اند فقیر حقیر گفتہ ؎ شیخنا شیخ الطریقہ سیدی اشرف علی ✽ کان ذا الالطاف و الاکرام و الخلق الحلیم ✽ موت خطب عظیم قلت فی تاریخہ ✽ حسن فی روح و ریحان و جنات النعیم ✽ قطعہ تاریخ از مولوی عبد الکریم صاحب آلاسی ؎ نایب ممتاز سعد اللہ شاہ نقشبند ✽ رفت زین دار فنا چون بہر گلگشت جنان ✽ زد رقم سال وصالش کلک اثای حزین ✽ سید اشرف علی شد سوی مولا از جہان ✽ ١٢ ٥٢ حضرت شاہ سعد اللہ صاحب قدس سرہ ساکن بگلی علاقہ کابل بعد تحصیل علوم ظاہری تا مدت مدید و عرصہ بعید بخدمت مرشد خود در خانقاہ وے حاضر بودہ بعد حصول منصب خلافت بحج و زیارت حرمین شریفین مشرف شدہ حسب الحکم حضرت ایشان بہ دکن مامور شدند و بہ حیدرآباد رونق افروز گردیدند علما و فضلا و اقاصی و ادانی بر دست حق پرست حضرت ممدوح بہ بیعت خاندان نقشبندیہ و قادریہ و چشتیہ وغیرہ شرف حاصل کردند نواب ناصر الدولہ بہادر رئیس دکن ارادتمند

زعبدالله دل او گشت رنگین	ز مرزا مظهر[۵۱] او اموخت آئین
دلش پرنور از نور محمد[۵۲]	ز محسن[۵۳] بود او را سر احمد
ز سیف[۵۴] الدین او را آب و تابی	که بود او معرفت را آفتابی

۵۱ حضرت مرزا مظهر جان جانان از سادات عظام علوی بوده اند آباو اجداد حضرت ایشان از امرای نامدار بادشاهی بوده اند و قرابت به سلاطین تیموریه داشتند حضرت ایشان میل به بنیانه فرسودند و مشغول بحق گشتند در نظم فارسی وارد و استاد زمانهٔ خود بودند چنانچه دیوان فارسی وارد و مشهور است و در علوم ظاهری دستگاهی داشتند که علمای زمانه مثل قاضی ثناء الله پانی پتی و غلام یحیی بهاری و مولوی محمد نعیم بهرایچی و حضرت علی شاه صاحب غلام دست ارادت بدامان حضرت ایشان زدند چون مولانای بحر العلوم لکهنوی بدهلی تشریف فرما شدند بجامع مسجد شاه جهانی حضرت ایشان را دریافته از مقام محمود پرسیدند و بجواب حضرت مرزا لب بتاویلها کشادند مولانا قمر الدین اورنگ آبادی که از مشاهیر وقت خود بودند برای درک صحبت حضرت مرزا سفر دهلی اختیار کرده شرفیاب ملازمت شدند حضرت مرزا بسیار نازک مزاج و حسین بودند و طبع ظریف داشتند چنانچه درین باب حکایات مشهور است چون در آن ایام در دهلی سلطنت اسلامی رو بزوال آورده بود و فرقه شیعه غلوی تمام پیدا کرده بود بعضی کسان ازین طایفه بر قتل حضرت مرزا و مولانا فخر الدین چشتی و شاه ولی الله صاحب محدث و میر درد که دران وقت این چهار تن از مشاهیر علما و عرفا بودند کمر جهد بر بستند چون حضرت مرزا مرد فقیر بودند که قتل حضرت ایشان آسان تر بود این گروه ناحق پژوه بشب هفتم محرم بخدمت حضرت ایشان رسیده قرابین سر کردند غلوله بر سینه رسیده ازین زخم کاری به نهم محرم روز جمعه ۱۱۹۵ هجری شربت شهادت چشیدند در عالم اضطراب این شعر خود برزبانش بود **شعر** بنا کردند خوش رسمی بخون و خاک غلطیدن ٭ خدا رحمت کند این عاشقان پاک طینت را ٭ شاه عالم بادشاه دهلی استجا کرد تا انتشای از قاتل بدهند بکمال استقلال و ثابت قدمی پاسخ دادند که فقیر کشته راه خدا است و قتل مرده داخل قتل نیست اگر سراغ قاتل بدست آید از سزایش دست بر داشته شود تاریخ انتقال عاش حمیداً مات شهیداً بر دروازه حظیره مبارک کنده است و این شعر هم حسب حال کنده است **شعر** بلوح تربت من یافتند از غیب تحریری ٭ که این مقتول را جز بیگناهی نیست تقصیری ٭ آنچه بعضی کسان در تذکره آب حیات مینویسند که کدام سنی ازین وجه شهید کرد که اکثر اشعار حضرت مرزا در مدح جناب امیر علیه السلام موزون میفرمودند از اغلاط عوام است از شعرای سینان آنچه اشعار مناقب جناب امیر علیه السلام مشهور است آن قدر از حضرت مرزا رحمه یافته نمی شود در آب حیات صرف دو شعر در مدح جناب امیر علیه السلام نگاشته شده پس این خبر را کسی باور ندارد خصوصاً و قتیکه مدح جناب امیر علیه السلام داخل خیر سینان بوده باشد و حضرت مرزا نسباً علوی باشند پس این انتساب این حکایت بسوی حکیم قدرت الله نموده شد بر تقدیر تسلیم در سنیت حکیم مذکور محل کلام است رفیع سودا گوید **شعر** مرزا کا ہوا جو قاتل اک مرتد شوم ٭ اور آگئی ہوئی خبر شہادت کی ہموم ٭ تاریخ زروی درد یہہ ترنے کہی ٭ سودا نے کہ ہای جان جانان مظلوم ٭ و این فقیر چند بار بزیارت مزار حضرت مرزا مشرف شده است ۱۲ ۵۲ سید نور محمد بدایونی عالم بودند بعلوم صرف و نحو و منطق و معانی و حدیث و تفسیر و علوم شریعت و طریقت و رموز حقیقت و معرفت خرقه فقر و اجازت از شیخ سیف الدین بن محمد معصوم بن شیخ احمد مجدد پوشیدند و از حافظ محمد محسن و دیگر خلفای معصومی نیز بهره کامل حاصل کردند و بمدارج بلند رسیدند و استغراق کامل و جذب قوی داشتند و پانزده سال در حالت سکر و مدهوشی گذرانیدند و اتباع سنت بحدی داشتند که یکبار بخلاف سنت پای چپ را پیشتر از پای راست اول در بیت الخلا نهادند و ازین تا سه روز انقباض حال دی بوقوع آمد و قوت چند روزه بیک وقت بهمت مبارک خود می پختند و نگاه میداشتند و بوقت شدت جوع پاره از آن نان خشک بکار می بردند و از کثرت مراقبه پشت مبارک خم شده بود و از صحبت اهل دول اجتناب کلی میکردند و اگر گاهی کتابی از اهل دنیا بعاریت میگرفتند تا سه روز بمطالعه آن نمی پرداختند و میفرمودند که ظلمت دنیاداران بدین کتاب مانند غلاف پیچیده است و نیز تصرفات قوی میداشتند و برای برآمدن حاجات مخلصان توجه از دل میگماشتند و هرچه میفرمودند بوقوع می آمد بتاریخ یازدهم ذیقعده ۱۱۳۵ هجری انتقال فرمودند ۱۲ ۵۳ حافظ محمد محسن

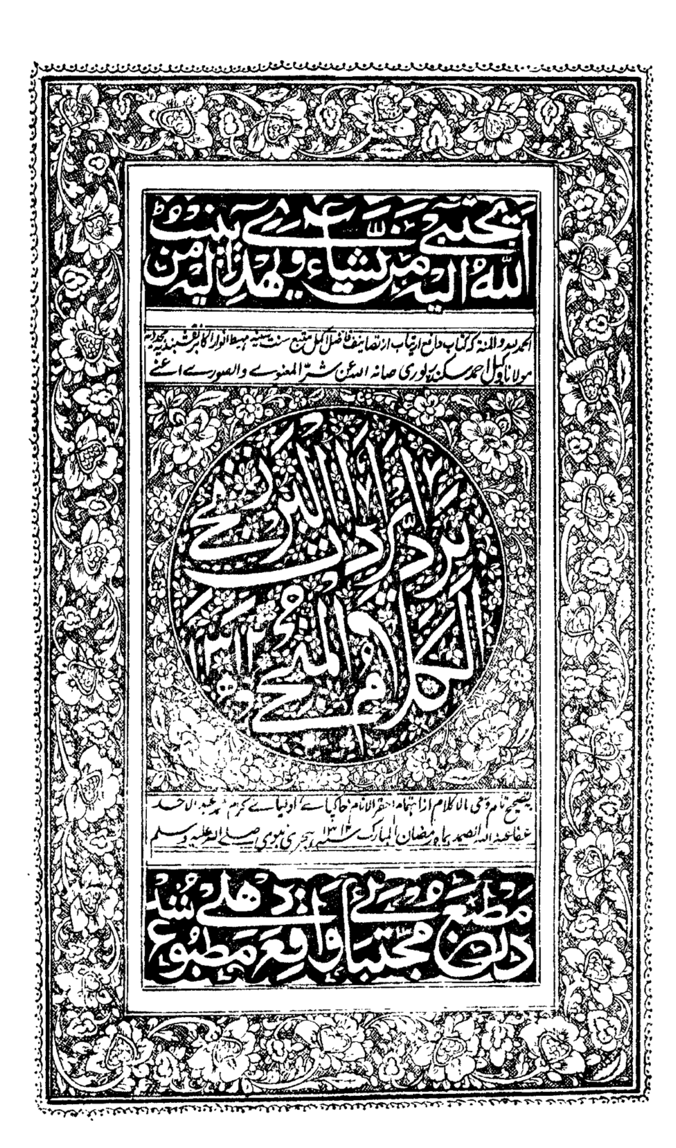
رموز از خواجہ معصوم آموخت — ہزاران گنجِ فیضِ قدس اندوخت
دلش بگرفت نورِ جاودانی — ز مشکوۃِ مجدّد الفِ ثانی
دماغش مستِ خمّ عبد باقی — دلِ او بادہ نوشِ جامِ ساقی
دل از امکنگی او میداشت پر نور — زبان مشعل نمائے شعلۂ طور
ز درویش محمد اقتباسش — ز وحدت بود در دل التماسش
محمد زاہدش میکرد تعلیم — بجانش از عبید اللہ تفہیم
دل از یعقوب چرخی فیض میداشت — ز اسرار التقدّس تخم میکاشت
علاؤ الدین بہ نخلش آب میداد — کہ باغ بیخران شد نزہت ایجاد
بہاؤ الدین بجانش نقش می بست — دلش از خمّ وحدت بود سرمست
ز مشکوۃِ دلِ سیّد امیرش — فروزان بود انوار ضمیرش
ز بابا سماسی بوے نور — دلش از فیض عرفان بود مسرور
بنوران علی شمع عزیزان — دلش پروانہ آسا شعلہ ریزان
درخشش رازہائے خواجہ محمود — بجانش صد ہزار آئینہ بنمود
ضمیرِ او ز نور خواجہ عارف — عیان میداشت اسرار و معارف
ز عبد الخالق او آموخت اسرار — درخشانید از دل برق انوار
بہ یوسف جان زلیخا وار میداشت — ز عشقش سینہ آتش زار میداشت
فروغ بو علی جانش برافروخت — دلش از بو الحسن سرمایہ اندوخت
ز مصباحِ ضمیر پیر بسطام — ہزاران داشت اسرار شررفام
چو نورِ جعفرِ صادق طپان شد — ز طبعش مرغ ہستی پرفشان شد
ز اشراقاتِ قاسم بن محمد — درخشید از دلش انوار احمد
بہ تنویراتِ سلمان داشت اشراق — بدل از اقتباس فیض اطلاق
ز خورشیدِ دلِ صدیق اکبر — دلِ او بود دائم نور پرور
محمد سرور اولاد آدم — منور شد ز فیضش چشم عالم

دلش تابیده از نور الهی ٭ | کز و تابان نسبت از مه تا بماهی ٭
ازین پیران دلم را آب و تاب است | فروغم مثل روی آفتاب است
خداوندا دلم پر نور گردان | نظر محو چراغ طور گردان
گره بکشا ز کار بستهٔ من ٭ | شفائے ده بجان خستهٔ من
ز ضعف و کاهلی بے دست و پایم | درین بے دست و پائے ده شفایم
به غفلت مگذران عمرم شب و روز | بجانم شمع آگاهی بر افروز
ز خواب غفلتم بیدارئے ده | ازین بدمستیم هشیاری ده
سرے ده کاندرو باشد هوایت | دلے ده کاندرو نبود سوایت
بده چشمے که گریان تو باشد | بده آن دل که بریان تو باشد
بنه در سینه ام از عشق داغے | ازین آتش بیفروزم چراغے
به آهِ عاجز خسته اثر ده | نهال آرزویش را ثمر ده

تمت

الحمد لله علی احسانه و نواله که درین زمان فرخی اقتران کتاب مستطاب فیض انتساب افضل الفضلا اکمل الکملا عالم یلمعی نحریر لوذعی جناب مولانا مولوی محمد وکیل احمد صاحب سکندرپوری نقشبندی مجددی سلمه الولی از اهتمام احقر الانام محمد عبد الاحد عفا الله الصمد بماه شعبان المعظم ۱۳۱۱ھ در مطبع مجتبائی دهلی طبع گردید

فہرست کتاب مستطاب ہدیہ مجددیہ از تصانیف جناب مولوی حکیم وکیل احمد صاحب سکندرپوری نقشبندی مجددی رفع اللہ تعالیٰ مقامہ

اللہ یجتبی الیہ من یشاء ویہدی الیہ من ینیب
الحمد للہ والمنۃ کہ کتاب دافع ارتیاب از تصانیف فاضل اکمل متبع سنت سنیہ مہبط انوار اکابر نقشبندیہ مجددیہ
مولانا وکیل احمد سکندرپوری صانہ اللہ عن شر المعنوی والصوری اعنی
برد الدری
الکلام المنجی
١٣١٢
بتصحیح تام وسعی مالا کلام از اہتمام احقر الانام خاکپائے اولیائے کرام محمد عبد الاحد
عفا عنہ اللہ الصمد بماہ رمضان المبارک سنہ ۱۳۱۲ ہجری نبوی صلے اللہ علیہ وسلم
مطبع مجتبائی واقع دہلی مطبوع شد

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي جعل التصوف السر المكتوم فلو بثت لقطع هذا البلعوم فالمتصوفون اوليائه ومخالفوهم اعدائه من جاء عليهم بالمكابرة فاذاهم او اذاهم او اهانهم فقد بارزه بالمحاربة افيظن الذي يبارزه ان يعجزه او يسبقه او يفوته او يصادمه كلا انه ثائرهم في الدنيا والآخرة وله الكبرياء والسلطنة القاهرة الظاهرة الباهرة والصلوة على رسوله محمد صاحب المقام المحمود والورد المورود الذي هو شافع مشفع مفضل مبجل له مع مولاه وقت لا يسع فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل وعلى آله الاصفياء الاتقياء واصحابه الذين هم نجوم سماء الاهتداء اما بعد فيقول العبد المسكين المتمسك بحبله المتين **وكيل احمد السكندر فوري** النقشبندي المجددي عفا عنه ربه بلطفه الازلي السرمدي انه في هذا الزمان توجه الناس الى قدح الزند وقدح الزند في رد جهالات اهل سهرند للبرزنجي فكثر فيه القيل والقال فالعقلاء يعرفون الرجال بالحق والحمقاء يعرفون الحق بالرجال فرفض جواسيس العيوب وطرب مطوي القلوب ولم يعرفوا انه اوهن من بيت العنكبوت واسقط من ورق التوت والفرق بين النطق والسكوت كالضفدع والحوت لا كل سوداء تمرة ولا كل بيضاء شحمة لا نحط بالتفكير شان الاولياء فانه لا ينزل من دعاء الخفافيش سناء الذكاء الشمس يستصغر الابصار جثتها فالذنب للعين لا للشمس في الصغر فشمرت الذيل الى دفع الشين وتبيين الصبح لذي عينين حتى يرتفع الفساد ويندفع الايراد مع ان المومن لا يكون طعانا والمسلم لا يكون لعانا وهو قائل بالتفكير وذلك امر عسير على اكابر العلماء غير يسير فزلة الرجل عظيم يجبر وزلة اللسان لا تبقي ولا تذر فكل يحصد ما زرع ويجزى ما صنع انه ليس عند اولي الالباب من العجب ان من يزرع الشوك لم يحصد له العنب الا ترى انه لم يرد الله تعالى بالنملة صلاحا

بالضم مجرى الطعام في الحلق ١٢ قاموس
اي خرج من الصف للمحاربة في مجمع بحار الانوار
العقد عالجرالسيم
نهتي الادب ١٢

حين انبت لها جناحا واذا اخرجت الحية من حجر فتلت بالحجر وذلك تقدير خالق القوى والقدر بحكمه ان الحديد بالحديد يفلح الكلام بالكلام تصليح لكن سلكت فيه طريق الاختصار فان للحطب الكثير يكفيه قليل من النار فاذا طلع التسهيل قطع السبيل وسميته **بالكلام المنجي برد ايرادات البرزنجي** ورتبته على المقدمة والمقالات الخمسة والخاتمة داعيا من الله عز وجل التجنب عن الخاطئة **المقدمة** اعلم ان الشيخ الاجل الامام العارف بحر الحقائق والاسرار والمعارف محي السنة النبوية ناصر شريعة البيضاء السنية الذي لم يسطر مثل محاسنه في كتاب الزمان ولم يملأ بالنفس من جواهره اصداف الآذان فلا اقسم برب المشارق والمغارب انه شمس طالعة في سماء المناقب حتى انه شمس لفضل اسل بما يحيى النفوس فهل سمعت ببدر يستمد من انواره الشموس وقد كانت تتجاذب الاخيار شمائل فضائله ويتبختر الاغصان اذا هب نسمان شمائله طويل النجاد رفيع العماد قطب الاقطاب في زمانه الغوث الاعظم في اوانه مشيد مباني الطريقة مجدد معالم الحقيقة برهان العرفاء المحققين حجة الاولياء المتقين شيخ الاسلام والمسلمين كهف الحق والملة والدين المجدد للالف الثاني البرهان الساطع على اشرفية النوع الانساني السحاب الهاطل الذي روى العرب والعجم امطاره النير الاعظم الذي طبع المشارق والمغارب انواره جامع العلوم الظاهرة والباطنة خازن الكنوز البارزة والكامنة الشيخ احمد بن عبد الاحد بن زين العابدين الفاروقي **السهرندي** ولد في ٩٧١ سنة وهو في صغر سنه حفظ القرآن واختتم بتجويد صوته سوا جمع البستان وفي الابتداء تلمذ على ابيه الاوحد مولانا الشيخ عبد الاحد واستفاد منه جما من العلوم ثم ارتحل الى سيالكوٹ وقرء على مولانا كمال الدين الكشميري بعض كتب المعقولات في نهاية التدقيق والتحقيق واخذ الحديث عن مولانا يعقوب الكشميري المحدث وكان من كبراء المحدثين بالحرمين الشريفين وتناول الحديث المسلسل بالاولية وهو الراحمون يرحمهم الرحمن ارحموا من في الارض يرحمكم من في السماء عن القاضي بهلول البدخشاني عن الشيخ عبد الرحمن بن فهد الذي كان من كبراء المحدثين بالهند وتعاطى عنه اجازة كتب التفسير والصحاح الست وسائر مقرواته وفي عمر سبعة عشر سنة فرغ من تحصيل العلوم الدرسية واشتغل بالتدريس والتصنيف فصنف في تلك الايام رسالة في اثبات النبوة واخرى في الرد على الرافضة وغير ذلك مما اثنى عليه العلماء والبسه ابوه خرقة الخلافة فلما توفي ابوه عام سبعة والف ارتحل الى دهلي فقاده توفيق من الله عز وجل الى الشيخ الاجل العارف سراج العارفين رضي الملة والدين خواجه **محمد الباقي** النقشبندي رضي الله عنه فاخذ عنه الطريق واشتغل به وتدرج في ايام معدودات الى اوج القطبية والفردية ثم الى ما شاء الله تعالى حتى بشره الشيخ بحصول مرتبة التكميل والترقي الى مدارج القرب والنهاية ثم اجاز له بارشاد الطالبين والبسه خرقة خلافته ولم يزل يكرمه ويجله ويفتخر به ويثني عليه بما لا يبلغ وصفه منها ما كتب في اوائل ملازمته له الى بعض الاكابر بالفارسية بما تعريبه هذا الشيخ احمد رجل من سهرند كثير العلم

قوي الحيل جالسه الفقير عدة ايام وشاهد عجائب كثيرة في اوقاته ويتراءى انه سيصير شمسا تتنور بها العوالم
انتهى ولقد ابلغه الله تعالى من الولاية منزلة لا يرام فوقها وهدى به بعهده ثم باصحابه من بعده خلقا لا يحصى عددهم
فلا ترى ناحية من نواحي المسلمين من بلاد الهند وخراسان وما وراء النهر ومن بلاد الترك والتتر الى اقصى ثغر
بالمشرق ثم ارض العراق والجزيرة وبلاد الحجاز والشام وقسطنطينية وما والاها الا وقد نمى فيها طريقته وجرى على
السنة اهلها ذكره الذي يتيمنون ويتبركون بل قد دخلت طريقته الى اقصى المغرب مثل فاس وغيرها وفي هذا
حجة واضحة على جليل شانه رضي الله عنه ورفيع مكانه في اولياء الله حيث اشاع طريقه في مشارق ارضه ومغاربها
وعمم هذه الامة برغائب فيوضه وغرائبها ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء والله ذو الفضل العظيم فالبلاد والقرى
قد امتلأت من اصحابه الخاصة وارتفعت بسعيهم اعلام السنة السنية واندرست معالم البدعة القبيحة وتنورت
الاكوان بعلومهم عجما وعربا واشرقت بنور رهبا شرقا وغربا فينبغي ان يقاس بحالهم على حاله وبكمالهم على كماله
فان الامواج تخبر عن البحر اخبارا والافواج تشعر عن الامير اشعارا قال النبي صلى الله عليه وآله وسلم المرء على دين خليله
رواه احمد والترمذي منهم الشيخ حميد البنگالي والشيخ عبد الحي والشيخ نور محمد الفتني والشيخ مزمل الفوبي والشيخ نور محمد البهاري
والشيخ حامد البهاري ومولانا فرخ حسين والسيد باقر السارنگ فوري والسيد محب الله المانك فوري والسيد حسين المانك
فوري ومولانا الشيخ عبد الهادي البدايوني والشيخ طاهر اللاهوري ومولانا امان الله اللاهوري والشيخ طاهر البدخشي
والحاج خضر افغان ومولانا صادق الكابلي ومولانا محمد هاشم خادم والخواجه محمد هاشم البرهان فوري مرشد
ميرزمان بيگ والشيخ فضل الله البرهان فوري ومولانا حميد الدين الاحمد ابادي وحاجي حسين والشيخ داود السانكي ومولانا
غازي نو الگجراتي ومير محمد نعمان الاكبرآبادي والخواجه محمد صديق الكشمي الدهلوي والشيخ بديع الدين السهارن فوري والشيخ
احمد الديبني[1] والشيخ عبد القادر الابنالكي والشيخ محمد جري والشيخ سليم البنوري والشيخ آدم البنوري ومولانا بدر الدين السهرندي
والشيخ خضر البهلول فوري ومولانا محمد يوسف السمرقندي ومولانا عبد الغفور السمرقندي ومولانا محمد صالح الكولابي والشيخ
كريم الدين باباحسن ابدالي[2] والحاج محمد فركني ومولانا يار محمد القديم[3] الطالقاني ومولانا يار محمد الجديد والصوفي قربان القديم
والصوفي قربان الجديد الكنجي ومولانا قاسم علي والشيخ حسن البركي والشيخ يوسف البركي والشيخ عبد الرحيم البركي
ومولانا صفير احمد الرومي الحنفي والشيخ عبد العزيز النحوي المغربي المالكي ام الحنبلي والشيخ على المحقق المالكي المدني والشيخ
زين العابدين والشيخ على الطبري الشافعي المكي والشيخ احمد الاستنبولي الحنفي والفقيه عثمان اليمني الشافعي
والسيد مبارك شاه البخاري ومولانا حسن البخاري والقاضي تولك البخاري والشيخ المحدث عيسى المغربي
والشيخ محمد المدني وكان ثمرة فؤاده وروح كبده واولاده الشيخ محمد صادق والشيخ محمد سعيد والشيخ محمد معصوم والشيخ
محمد فرخ والشيخ محمد يحيى قدس الله اسرارهم صاحب مقامات عليا ونجوم سماء الهدى فهم كانوا محط الركبان من الاطراف

[1] ديوبند موضع من مقامات سهارنفور ١٢ [2] حسن ابدال قرية بين الكابل واللاهور ١٢ [3] تصنيف القديم والجديد كان معمولا في زمرتهم ليمتاز من اشترك اسمائهم ١٢

وكان بحر المحامد منجزا الاشراف تحلى بذكرهم الافواه وتفوح نشر الطيب خالطة الافواه وتحلت بعذب مدائحهم افواه الرواة من سائر الاوصاف واقوال الثقات من سائر الاطراف فهم اندى على الاكباد من قطر الندا والذ فى افواه الاجفان من كحل الكرى وبالجملة فان مادحهم كمن قال للاسد ما اشد شجاعتك وللبحر المحيط ما اوسع ساحتك وان اهل العلم والعمل وارباب الطريقة والحقيقة فى عصره ومن بعده اعترفوا بكماله وجلاله وتلقوا بحسن القبول مقالته واثنوا فى خلواتهم وجلواتهم على حاله وحرضوا الناس الى طريقته السنية وسلسلته العلية وهل هذا الا اول دليل على كماله واجلى برهان على ارشاده واكماله لو ذكرت عدد هولاء لطال الكلام وخفى المرام لكن لابد من ذكر بعض منهم منهم سيد العلماء وافضل الفضلاء مولانا عبد الحكيم السيالكوتى حيث كتب اليه كتبا واثبت فيها من التعظيم والتكريم اشياء وخاطبه هنالك بمجدد الالف الثانى خطابا وبالقطب الربانى حقا وصوابا وقد كتب بخطه الشريف فى رد بعض شبهات المخالفين على كلامه قدس سره هذه العبارة قدح كردن در سخن بزرگان بے مراد ايشان جهلست ونتيجه نيك ندارد پس رد كلام مشيخت پناه عرفان دستگاه شيخ احمد از جهل ونافهميدگى است كتبه الفقير عبد الحكيم وكان ذلك التحرير زمانا كثيرا عند امام عصره الشيخ محمد نقشبند خلف قدوة الاولياء الشيخ محمد معصوم قدس الله سره منهم الفاضل الكامل الشيخ جمال الطلوى ذكر صاحب المقامات انه رحمه الله كان يزوره قدس سره بكمال التواضع والتذلل حتى انه اخذ نعليه ووضعها بين قدميه فقيل له فى ذلك فقال انا فى ذلك معذور بل ماجور منهم الشيخ عبد اللطيف الگجراتى يظهر ذلك من شرحه على الحديقة منهم مولانا محمد تهتى الذى كان يقول فى حقه مولانا عبد الحكيم السيالكوتى لا ينبغى لاحد ان يظهر فى حضرته من العلم والحكمة وقد اظهر عند خليفة الاكبر الشيخ محمد سعيد قدس سره المجيد عقيدته واسترشد منه شوقا الى طريقته منهم العالم العامل مولانا حاجى محمد لاهورى حيث دخل فى طريقته ولازم صحبته واخذ من بركاته منهم الفاضل الشهير الشيخ محمود الجونفورى حيث جاء على مزاره الشريف غير مرة متبركا

ك الملا عبد الحكيم السيالكوتى رحمه الله تعالى هو عمدة العلماء الفاضلين والبدر التم فى الشهب الثاقبة والفاجبة جمع الفضائل نسبته الى الفنجاب معرب پنجاب بالباء الفارسية وهو ملك وسيع فى الجانب الغربى من دهلى وعبارة عن صوبتين لاهور وملتان مولده ومنشأه سيالكوت بكسر السين المهملة وبالتحتانية والالف وسكون اللام وضم الكاف وسكون الواو وآخرها فوقانية بلدة من توابع لاهور شمر ذيله فى عنفوان سن التميز على طلب العلم وتلمذ على الملا كمال الدين الكشميرى نزيل سيالكوت الذى كان استاذ المجدد السرهندى وفى مدة قليلة ابرز كماله وبلغ النصاب لما له وكان فى عهد السلطان جهانگير مشتغلا بافادة العلوم فى مصره متغنيا وادرك المجهود من عصر ولده الاكبر شاه جهان بن جهانگير على السرير وتصدى لترويج العلم والعلماء النحارير جاء به الملا مرارا الى سدة السلطنة العليا وخصه السلطان بالاكرامات والانعامات الجلى ووزنه مرتين فى الميزان وسلم له ما جاء فى الوزان وهو فى كل مرة ستة آلاف من الربابى والفضا انعم عليه قرى متعددة بها كان يعيش فى النعم الوافية ويصرف الاوقات فى التدريس والتصانيف العالية حتى توفى فى الثامن عشر من شهر ربيع الاول سنة سبع وستين والف ودفن بسيالكوت وله تصانيف غر دائرة فى الامم رائجة فى ديار العرب والعجم وهى حاشية تفسير البيضاوى وحاشية مقدمات التلويح وحاشية المطول وحاشية شرح المواقف وحاشية شرح العقائد للتفتازانى وحاشية شرح العقائد للدوانى والحاشية على حاشية الخيالى وحاشية شرح الشمسية والحاشية على حاشية عبد الغفور على الفوائد الضيائية وحاشية شرح المطالع والدرة الثمينة فى اثبات الواجب تعالى الحواشى على حواشى شرح حكمة العين والحواشى على حواشى شرح هداية الحكمة للميبذى

واستفاضته وكان يلاقي اخلافه الكرام قدس اسرارهم مودة ومحبته منهم علامة عصره الشيخ عبد السلام الديوي حيث كان يزوره ويسمع معارفه ويستحسنها وقد صح انه قدس سره كان في اللاهور فدخل عليه ذلك الشيخ وقال يا مولانا انا ان قلنا العلماء على الحق فلا بد لنا ان نقول ان الصوفية على الباطل ولو قلنا ان الصوفية على الحق فلا جرم ان نعتقد ان العلماء على الباطل وذكر وجوها فقال قدس سره كلاهما على الحق وليس بينهم نزاع الا صورة ثم كشف عن مراد الصوفية ومرامهم وذكر اقوالهم واحوالهم حتى لم يبق بين الفريقين الا نزاع لفظي واندفعت شبهات المخالفين فسكت الشيخ وسلم تحقيقه واستحسنه واثنى عليه اثنى الله عليه ومن مصنفاته المشهورة بين اصحابه الاصفار الثلثة من مكاتيبه بحر من العلم والحقائق وكنز من الرموز والدقايق وهي من اجلى كراماته تحكي من مقاماته لم يتكلم احد بهذا اللسان فهي عظيمة الشان ورسائل مفردة كالمبدء والمعاد والمعارف اللدنية والمكاشفات الغيبية وشرح رباعيات العارف بالله الخواجه محمد باقي بالله والرسالة التهليلية ورد الروافض والرسالة في اثبات النبوة ورسالة في الحديث وغير ذلك وله رضي الله عنه في بيان العقائد على مذهب الماتريدية وتهذيب طريقة الصوفية النقشبندية لسان اي لسان ومن اياديه على رقاب كثير من الناس انه اوضح الفرق بين وحدة الوجود وبين وحدة الشهود وبين ان وحدة الوجود شيء يعتري السالك في اثناء سلوكه فمن ترقى مقاما اعلى من ذلك يتجلى له حقيقة وحدة الشهود فسد بذلك طريق الالحاد على كثير من كان يستتر بزي الصوفية ويتاول كلامه على اهوائه الزائغة **ومنها** انه باحث الملاحدة الذين كانوا في زمانه وجادلهم جدالا حسنا بقلمه ولسانه وكذا رد على الروافض ونقض بدعاتهم ودرء عن الضعفاء مكائدهم فحمى بذلك حمى الدين وحرست بيضة المسلمين **ومنها** انه حقق الفرق بين البدعة والسنة **ومنها** انه كان يامر بما يراه معروفا وينهى عن ضده ولا يخشى في الله لومة لائم ولا يخاف من ذي سطوة في سلطانه فكان ينكر على الامراء ويرشدهم الى مراشد دينهم وينفرهم من صحبة الروافض ومن شاكلهم من اعداء الدين ويبذل لهم نصحه فنفع الله كثيرا منهم بذلك واصلحت بصلاحهم الرعية فسد الله به ثلمة ظاهر الدين كما سيقع به خرق باطنه وذلك لانه كان فقيها ماتريديا ذكي النفس حريصا على اتباع السنن مجتهدا فيه شديد النصح لابناء زمانه فلذلك والله اعلم طريقته وعلومه وشمائله محمودة عند المحققين واهل الانصاف ورغب فيها الناس توفي الشيخ احمد رحمه الله في ١٠٣٤ سنة ودفن بسهرند وقبته هناك معروفة يزار ويتبرك بها وقد تشرفت بزيارته فالحمد لله تعالى **٥** يا ايها الانام لقد سافر الامام ؛ من كان ذيل رافته عروة القبول ؛ فطلب الذي تعوض رب السماء له ؛ حال التي تحير في شانها العقول ؛ فالموت كان بدر كمال قد انطلق ؛ من مشرق الظهور الى المغرب الافول ؛ لما اصاب ارث رسول بحقه ؛ انتسب بعالم رحلته وارث الرسول ؛ **واعلم** انه ما كان كبير في عصر فسطا الا وكان له عدو من السفلة اذ الاشراف لم تزل تبتلى بالاطراف فالكمل من الاولياء ابتلى بجسته من الاشقياء شماتة الاعداء وملامة الاصدقاء وطعن الجهلاء وحسد العلماء والاذى من ايدي الملوك والامراء حتى انهم من غاية الجهل رموا اولياء الله بالتكفير وذلك عند الله تعالى

امر عسير غير يسير اما ترى انهم اخرجوا سهل بن عبد الله التستري رح من التستر الى البصرة ونسبوه الى قبائح وكفروه
مع امامته وجلالته فلم يزل بالبصرة الى ان مات بها ورموا ابا سعيد الخراز رح بالعظائم وافتوا بكفره وشهدوا على الجنيد
البغدادي رح مرارا حين كان يتكلم في علم التوحيد على رؤس الاشهاد فصار يقرره في قعر بيته الى ان مات وكان من
اشد المنكرين عليه وعلى مشائخ عراق ابن دانيال كان يحط عليهم اشد الحط وكان اذا سمع احدا يذكرهم يغيظ ويتغير لونه
ورموا الشيخ ابا مدين رح بالزندقة واخرجوه من بجاية الى تلمسان فمات بها واخرجوا ابا الحسن الشاذلي رح من العرب
الى مصر وشهدوا عليه بالزندقة ورموا الشيخ عز الدين بن عبد السلام رح والشيخ تاج الدين رح السبكي بالكفر وكفروا
وشنعوا الشيخ محي الدين بن عربي رح فتابعهم في الايذاء من لا يميز الغث من السمين ولا الشمال من اليمين ولا الصندل
من الحطب ولا العناب من العنب محمد صالح الاورنقابادي ام الفجراني وتابعه محمد عارف وعبد الله السورتي فعربوا
بعض مكاتيب الشيخ وغيرها منحرفين عن طريق الانصاف سالكين مسلك الاعتساف فحرفوا الكلم عن مواضعها وحملوا من
مواقعها وارسلوها الى السيد محمد البرزنجي مع اوهام معدودة ليجيب على حسب خيالاتهم غير محمودة فحرر رسالة
مشحونة بترديدات مشتملة على اعتراضات سخيفة ومموهة من تمويهات دقيقة وتغليطات ضعيفة مع عدم ادراكه
مسائل المتصوفين وفقد فهمه عن دقائق العارفين سلك فيها الى التكفير والتفسيق الذي هو اردء الاقوال واسوء
الطريق لا يرتاح بها ارواح السالكين ويهيج بها طبائع الطاغين فما رضوا جهابذة العلماء بمهذاره واعلام الكملاء
بمكثاره فسال من حضار المدينة ليسطروا عليها على حسب ما اقتضت قريحته من تسطيرات فردوها على وجهه لان
المنكرين كانوا الناقصين المارقين غير الكاملين العارفين ولنعم ما قيل ؎ ومن عجب ان يكون شاعره
وليس له في الناس بيت يعرف ٭ ثم اتى الى مكة فالتجأ من الاعلام ان يعلقوا عليها حسب منشاءه
من تعليقات فلما نظروا اليها تنفروا به نفرة شديدة وشنعوا عليه شنعة مزيدة ونصحوا بالنصيحة مفيدة بتقريرات
عديدة قال الله تعالى والذين يؤذون المؤمنين والمؤمنات بغير ما اكتسبوا فقد احتملوا بهتانا واثما مبينا
وقال الله تعالى واخفض جناحك للمؤمنين وقال تعالى الا ان اولياء الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون الذين امنوا
وكانوا يتقون لهم البشرى في الحيوة الدنيا وفي الآخرة قال الامام الهمام الحافظ محي السنة ابو محمد الحسين
الفراء البغوي عن انس بن مالك رض عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم عن جبرئيل عن الله عز وجل قال
يقول الله عز وجل من اهان لي وليا فقد بارزني بالمحاربة واني لاغضب لاوليائي كما يغضب الليث
الحرد وما تقرب الي عبدي المؤمن بمثل اداء ما افترضت عليه وما يزال عبدي المؤمن يتقرب الي بالنوافل
حتى احبه فاذا احببته كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويدا ومؤيدا ان دعاني اجبته وان سالني اعطيته الحديث قال
الحافظ السيوطي في القول الجلي في حديث الولي هذا الحديث اخرجه ابن ابي الدنيا في كتاب الاولياء

واخرجه ابونعيم فے الحلیة واخرج الطبرانی فے الاوسط مختصرا ثم ان لاصل الحدیث شواہد منہا ما اخرج البخاری فی صحیحہ
عن ابی ہریرة رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اللہ عزوجل من عادی لی ولیا فقد اذنتہ بالحرب الحدیث
وتفرد باخراجہ البخاری واوردہ الذہبی فے المیزان ومنہا ما اخرجہ الامام احمد فی مسندہ عن عائشة رضی اللہ
عنہا قالت قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم قال اللہ تعالےٰ من اذی لی ولیا فقد استحل محاربتی الحدیث
ومنہا ما اخرجہ الطبرانی فے الاوسط عن عائشة رضی اللہ تعالیٰ عنہا عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال ان اللہ
تعالیٰ یقول من اہان لی ولیا فقد استحل محاربتی وما تقرب الی عبدی من عبادی بمثل اداء فرائضی وانہ عبدی
یتقرب الی بالنوافل حتے احبہ کنت عینہ الذی یبصر بہا واذنہ التی یسمع بہا ویدہ التی یبطش بہا ورجلہ التی
یمشی بہا وان دعاہ انی اجبتہ وان یسالنی اعطیتہ وما ترددت عن شی انا فاعلہ ترددی عن موتہ وذلک انہ
یکرہ الموت وانا اکرہ مساتہ ومنہا ما رواہ ابویعلی فی مسندہ عن میمونة ام المومنین رضی اللہ عنہا ان رسول اللہ
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم قال قال اللہ عزوجل من اذی لی ولیا فقد استحل محاربتی وما تقرب الی عبدی بمثل
اداء فرائضی وانہ یتقرب الی بالنوافل حتے احبہ فاذا احببتہ کنت رجلہ التی یمشی بہا ویدہ التی یبطش بہا و
لسانہ الذی ینطق بہ وقلبہ الذی یعقل بہ ان سالنی اعطیتہ وان دعانی اجبتہ وما ترددت من شی انا فاعلہ
کترددی عن موتہ وذلک انہ یکرہ الموت وانا اکرہ مساتہ ومنہا ما رواہ الطبرانی فے الکبیر عن ابی امامة رضی اللہ
عنہ عن رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم قال ان اللہ تعالیٰ یقول من اہان لی ولیا بارزنی بالعداوة الحدیث
ومنہا ما اخرجہ الطبرانی عن ابن عباس رضی اللہ عنہما قال قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم یقول اللہ تعالےٰ
من عادی لی ولیا فقد ناصبنی بالمحاربة الحدیث انتہی ملخصا فما رواہ الائمة البخاری وغیرہ من طرق کثیرة تزید علی
خمسة عشر طریقا عن جماعة من الصحابة رضوان اللہ علیہم اجمعین عن النبی صلے اللہ علیہ وسلم انہ قال ان اللہ تعالےٰ
قال من عادی او اذل او اذی او اہان روایات لی ولیا وفی روایة ولی المومنین فقد اذنتہ ای اعلمتہ بالحرب
وفی روایة فقد استحل محاربتی وفی اخری فقد بارزنی بالمحاربة وقولہ لی ظرف لغو ویجوز ان یکون مستقرا لانہ حال
قدمت علی صاحبہا التنکیرہ والمحاربة فیہ من باب یخادعون اللہ وعاقبت اللص وحکمہ اشارہ المخاطبة بما یفہم
اذ الحرب ینشا من العداوة الناشئة عن المخالفة وغایتہا اللازمة لہا الہلاک ای من کرہ من احببتہ عادانی
وعاندنی ومن عاندنی فقد تعرض لاہلاکی ایاہ اشد الہلاک وقطعہ اطلق الحرب وارید لازمہا واذ قد علمت
ہذا علمت ان فیہ من الوعید الشدید والزجر الاکید والمنع البلیغ ما یحمل من لہ ادنی مسکة من عقل فضلا عن
دین علی ان یجتنب الخوض فی شی مما ینقص بہ احدا من ائمة الاسلام ومصابیح الظلام وان یبالغ فی البعد
عن ایذائہم من الوجوہ فانہ یوذی الاموات ما یوذی الاحیاء قال ابن حجر المکی فے الزواجر عن اقتراف الکبائر

عد ہذا کبیرۃ ہو ما صرح بہ بعضہم وہو صریح ہذا الوعید الذی لا اشد منہ اذ محاربۃ اللہ تعالی للعبد لم تذکر الا فی آکل
الربا ومعاداۃ الاولیاء ومن عاداہ اللہ لا یفلح ابدا بل لا بد العیاذ باللہ تعالی من ان یموت علی الکفر عافانا اللہ
من ذلک بمنہ وکرمہ ثم رأیت الزرکشی فی الخادم اشار الی ذلک حیث قال بعد الحدیث وتامل ہذا الوعید وہو نظیر
آکل الربا عز وجل فان لم تفعلوا فاذنوا بحرب من اللہ ورسولہ وفی فتاوی البدیعی من الحنفیۃ من استخف بالعالم طلقت
امرأتہ وکانہ جعلہ ردۃ انتہی فہذہ احادیث وآثار فیہا مقنع لذوی الابصار وعن کلام الحکماء ونصوص العلماء قال ابو القاسم
اللبیدی فی کتاب الدلالۃ علی اللہ ان اللہ عز وجل لم تخل الارض من قائم یقوم لہ بالحجۃ فی دینہ رضیتہ بولایتہ واختار لمعاملتہ
فبین بہ دلالتہ ویوضح بہ طرقہ ومن عدو لہ مفتون یضل الناس عن سبیلہ ویفتنہم فی دینہ وقال ابی اللہ تعالی ان
یفتح قلب عبد بالحقیقۃ والمعرفۃ او لفہم کتابہ وہو یوذی باولیائہ کصاحب البدعۃ عن اصابۃ السنۃ ما دام متبعا
لآرائہ واہوائہ وان اللہ تعالی لینتقم لاولیائہ من اذاہم ویعاقب من لم ینصرہم فایاک وایاہم فانہم حمی اللہ تعالی
فی ارضہ وخزی اللہ تعالی واقع بمن عاداہم وان اللہ تعالی لیغضب لغیظہم ویرضی لرضاہم وان اللہ تعالی
اذا اراد لقوم خیرا وفقہم للسنۃ وحبب الیہم اولیائہ واذا اراد لقوم شرا اقرلہم فی طریق البدعۃ وحبب الیہم وقال ۱۲ اعدادہ
ان اللہ تعالی ختم علی نفسہ لاولیائہ ان یعز نصرہم فمن اذاہم اذاہم بثلاث عقوبات او واحدۃ منہن اما
تفریق الہموم فی الدنیا بمحبۃ الفخر والتکاثر او عمی القلب عن التصدیق بمواہب اہل خاصۃ اللہ او موالاۃ اعداء
اللہ وقال ان اللہ اکرم بنی اسرائیل فی کل زمان بنبی یوحی الیہ وخص ہذہ الامۃ فی کل اوان بولی یوفقہ
ویلہمہ اصابۃ المعنی فی الذہن والحقیقۃ فی الاحوال رشدا وتسدیدا من اللہ یوضح بہ طرائقہ ویرحم بہ عبادہ
ویزید ہدایۃ للمطیع فاذا رأیتم الارض قد خلت منہم فاعلموا ان الداہیۃ قد عظمت وان الآزفۃ قد اقتربت
وہو علم من اشراط الساعۃ وقال تبقی فی آخر الزمان طائفۃ من اولیاء اللہ یدفع بہم البلاء ویصرف بہم المکارہ
فاذا عظمت فتنۃ اہل الارض وکثر الفساد وبغی حجب اللہ ابصار العامۃ من اولیائہ وعزف قلوبہم عن محبتہم
فعند ذلک تحل بہم السخط قال الحافظ الامام ابن عساکر فی کتابہ تبیین کذب المفتری فیما نسب للامام ابی الحسن
الاشعری ان لحوم العلماء مسمومۃ وہتک استار منتقصیہم معلومۃ وقال لحوم العلماء سم من شمہا مرض ومن اکلہا
مات ومن اطلق لسانہ فی العلماء بلاہ اللہ تعالی قبل موتہ بموت القلب فلیحذر الذین یخالفون عن امرہ
ان تصیبہم فتنۃ او یصیبہم عذاب الیم وقال الامام المجمع علی جلالتہ وامامتہ ابو تراب النخشبی رضی اللہ عنہ
اذا الف القلب الاعراض عن اللہ تعالی صحبتہ الوقیعۃ فی اولیاء اللہ تعالی لان محبتہم دلیل علی
محبۃ اللہ عز وجل ؎ بای کتاب ام بایۃ سنۃ ⁂ تری حبہم عارا علی وتحسب ⁂ کیف و
ان المجدد ریح من الاولیاء الکاملین والعلماء العاملین صحت عنہ کمالات باہرۃ للعقول واحوال

وكرامات لا ينكرها الا المعاند الجهول فهو من الاولياء على الحقيقة والجامع بين الحقيقة والطريقة فمنتقصه ممن حقت
عليه كلمة الطرد والمقت كيف هو قد ادخل نفسه فيما لا طاقة له به من محاربة الله ورسوله ومن حارب الله يهلك هلاكا ابديا
نعوذ بالله من ذلك فلما كان ايذاء اولياء الله محذورا وتكفيرهم وسبهم في الشرع محظورا فشمر الذيل الى جواب
الايرادات الواهية الفاضل النبيل والنحرير الشاهم الجليل الشيخ نور الدين محمد بيگ الذي ما نطق به لسان
بل الذكاء والنجابة
قلمه وما اودعه من نور معانيه في كمام كلماته الانيق سرى الارواح في الاجساد وجرى مجرى الدم من الاكباد فطلعت
شموس التحقيق من افق انواره وتفجرت ينابيعها من خلال آثاره ولعمري قطع عنه سيدا لم يصل اليه الكميت ونفى الفاظه
ونهذب معانيه فلم يقل فيه لو وليت فوالله ثم والله وقعوا منه في ظلمات ليس فيها عين الحياة فجعل التحقيق لردفه فضله
سياجا وانار بدره في سماء الكمال سراجا وهاجا فسرت به قلوب القبول وعيون العقول كما تتقاطر الطل الهتان على
رؤس القضب وورق الريحان فصححه عبد الله الافندي والشيخ الاحمد البهشتي والسيد الاسعد المفتي المدني الحنفي والامام
العلي الطبري المفتي الشافعي وعبد الرحمن بن محمد الصالح الامام المالكي ومحمد بن القاضي الحنفي والشيخ الحسن الحنفي مرشد الدين
ابن احمد المرشدي والشيخ الاعلم والجليل المعظم الشيخ المحترم السيد المحمد الافندي وكفاك تحريره ما صورته فقد
وقفت على السؤال الذي صورته الشيخ صالح الاورنگ آبادي ومحمد عارف وعبد الله السورتي من توابع الشيخ
صالح المذكور وذكروا اقوالا وزعموا انهم استخرجوها من مكتوبات الشيخ الاجل الهمام الكامل في طريق النقشبندية
بل امام منبع العلوم والمعارف ومنشاء الاسرار واللطائف العارف بالله تعالى الشيخ احمد الفاروقي الحنفي النقشبندي
رحمه الله تعالى واعلى درجاته وحيث كان مكتوب الشيخ رح بالفارسية عربوها الى الالفاظ العربية بقدر معرفتهم و
مقتضى مرادهم نعوذ بالله من اتباع النفس وهواها وارسلوها الى السيد محمد البرزنجي احد مجاوري المدينة المنورة ثم
بعد وصول ذلك السؤال اليه الف رسالة بتكفير الشيخ الاحمد المذكور بسبب الاقوال المكتوبة في السؤال لملائمة خاطر المرسل
اليه وتصدى باثبات كفره بها وسأل من قاضي المدينة المنورة ومفتيها وعلمائها ان يكتبوا على تلك السؤال
على وفق مراده فامتنعوا عن ذلك وردوا عليه كلاما واجوبة تليق بالعلماء العاملين بعلمهم ثم بعد ذلك اتى الى مكة المشرفة
فسأل الكتابة على السؤال المذكور من قاضيها ومفتيها وعلمائها ايضا فما احد وافقه على ذلك فاجابوه بلومهم
هذا الامر الذي ارتكبه عظيم فلما يوافقك في تكفير مسلم الاكل مالك لا وافقه بالكتابة من العلماء في ذلك الا آحاد
من الناس ممن لا معرفة له بالطريقة وبعضهم وافقه لملائمة هواه وبعضهم لا علم له راسا ولا حقيقة فحصل ما حصل من
القيل والقال بسبب فعل هذا الضال وهو فعل ذلك تبع هوى من ارسل اليه السؤال اذ ما علم قوله صلى الله تعالى
اي البرزنجي
عليه وآله وسلم لا طاعة للمخلوق في معصية الخالق فما بالك بحقوق العباد ولا سيما فيمن اراد بتكفير ولي وهو عالم العباد فبادل
من يجترئ وان ربك لبالمرصاد فهو حسب ما افتروا على الشيخ احمد النقشبندي قدس سره ومكتوباته احتاج الى تنق

بمكتوبات المرحوم الشيخ المذكور وتعريب الفاظه من الفارسية الى العربية على وجه يتضح الحق على عالم له علم
بالعربية والفارسية وحيث كان الامر كذلك امرت الشيخ الاجل العالم الفاضل الشيخ محمد بيگ همته العلية بطلب
جميع مكتوبات الشيخ احمد رحمه الله وقابل الاقوال التي في ورقة السوال مع مكتوبات المرحوم فوجد بعضها غير موافق معها بسبب
التحريف وترك بعض الالفاظ وزيادة اخرى الذي ارتكبها هذا الطريف فكتب رسالة وبين فيها اصطلاحات السادة
النقشبندية ومقاصد الشيخ احمد رح واراد بذلك اظهار الحق لان اتباع الحق احق وليحل الاشكال ويرتفع القيل
والقال واعرب الفاظه الفارسية الى العربية واحسن واهتم واتقن وارتفع من اهل الحق سوء الظن بل رجع الكذب على
من يجترئ بتكفير المسلم وندم كثير ممن كتب على السوال المذكور ووافق على الندم رجاء ان يدخل تحت قوله عليه السلام
التوبة الندم لما ظهر لهم ان مبنى الامر على الهواء والغرض والبهتان الذي فهم من الزيادة والنقصان والتجري
الذي لا يليق للمسلم فعله بل لا يقوله انسان قال النبي صلى الله عليه وسلم في الحديث الشريف من اذى
مسلما فقد اذاني فكيف يكون حال من يجترئ للتحريف وقال عليه الصلوة والسلام من حسن اسلام المرء تركه
ما لا يعنيه وقال عليه الصلوة والسلام اذكروا محاسن موتاكم وكفوا عن مساويهم فظهر الحق وزهق الباطل ان الباطل كان
زهوقا فينبغي لحاكم تلك الديار ان يخرجوا من هو مثل هولاء المجترئين بل يجب ان يؤدبهم بحسب ما يقتضي احوالهم وافعالهم
نسال الله العظيم رب العرش الكريم ان يعصمنا والمسلمين عن تعدي حدود الله باتباع هوا النفس والشيطان وعن
ان يقع في عرض مسلم بظلم وعدوان انتهى ولله در شيخ الاسلام والمسلمين مفتي مكة المشرفة في مذهب الحنفيين
الشيخ عبد الله افندي عتاقي زاده قدس سره حيث افاده. اما بعد فقد اخبرني الجم الغفير الثقات الثقات
والبالغون حد التواتر مقبولوا الروايات بان اولاد الشيخ احمد الفاروقي السرهندي النقشبندي ومريديهم الموجودين
الآن سالكون مناهج الشريعة المستقيمة ملازمون الطاعة الجماعة على الطريق الحنيفة السهلة القويمة و
انهم اخذوا الطريقة المذكورة عن والديهم المذكور ليس فيها ما يخالف الشريعة الغراء ويوقع في محذور و
هذا مما لا مرية فيه ولا ريب لاني احطت علما بآداب الطريقة النقشبندية واخذتها عن جماعة زهاد اجلاء عظماء
واذا تقرر هذا فليعلم ان للشيخ احمد مكتوبات واقعة باللغات الفارسية مبنية على قواعد السادة الصوفية
باصطلاحاتهم المرضية بل له رضي الله تعالى عنه اصطلاحات خاصة رضية ولا مشاحة فيها وقد تصدى بعض
مبغضي الطريقة النقشبندية والشيخ المذكور وعرب بعض مواضع من المكتوبات وحرف وغال بما يوجب القيل
والقال وصدره في السوال وطلب مني الكتابة عليه قبل كل فامتنعت تدينا وقد الح علي مرارا كثيرا فاجبته
بالحديث السابق وهو قوله صلى الله عليه وآله وسلم من خير اسلام المرء ترك ما لا يعنيه ثم زاد في اللجاج وقال
نسئل عمن سب ونقص وذكر كلاما لا يستطاع ذكره على لسان مسلم ولو حكاية فحسبنه اجبته شفاها باللسان انه

مقرر عند ادنى الطلبة وفي جميع الكتب في باب الردة وطلب الكتابة ايضاً من جماعة علماء واتقياء حنفية
وشافعية فلم يوافقوه على ذلك بل اجابوه بالحق المخالف لهواه وكتب عليه شخص من الفضلاء اخذ الظاهر الفاظ التقريب
المحرف مع امكان التاويل ووافقه جماعة من لا يعبأ بهم وزاد بعض جهال في الهندية وطغى وبعضهم نقش باسمهم له
في اكاه كالبغبغاء وليته ان كتب فهم ولو يفهم ولو ظفر بكتابة الموافق الجاهل المنصف لا يجري عليه مقتضى لفظه شرعاً
ان لم ينكره لانه عرض بالعلماء الاجلاء الذين لا يصلح ان يكون تلميذاً لهم فعليه من الله ما يستحقه وقد اعتذر عنهما بعض العلماء
الاجلاء في تعريضه بقوله ولولا عنه وجهل الاول وجهل الثاني لحكمنا بكفرهما ولكن لما كان لهما نوع عذر باعتبار ان العوام
لا يكلفون الا معرفة المسائل الخفية التي يخفى على مثلهما من العوام اعرضنا عن الحكم بذلك ولكن مثل هذين الجاهلين
ينبغي تاديبهما وزجرهما عن الخوض فيما لا وصول لا وهامهما اليه انتهى فما احسن هذا الاعتذار الدال على جهلهما والمبين
لحالهما وما للكاتب من الاعتذار فللّٰه دره ومع هذا القدر محوا ما كتباه وانكراه بغاية الزلة والاستغفار ويكفيهما
ذلك خزياً وتعزيراً في سائر الاعصار قال علماؤنا انكار الكفر توبة وقد رد بعض الافاضل على هذا المعرب المستبيع
لهواه المحرف الكلام الشيخ بالتعريب ومزجه بالدسائس وزيف كلامه وكلام من بعده فاضلاً وشرح كلام الشيخ المذكور بلفظ
الفارسي وعربه بالواقع فاطال وحسن التاويل والمقال وقرظ عليه جماعة علماء اجلاء والاحرى ترك التعريب المحتاج
الى التاويل لان لبعض الالفاظ اذا وقعت فارسية حكماً واذا وقعت عربية حكماً اخر قاله علماؤنا في اماكن متعددة
من كتب الفتاوى كما ذكر علامة المذهب قاضي خان في فتاواه المشهورة في الشروط المفسدة للبيع
رجل اشترى شيئاً على ان يحمله البائع الى منزل المشتري ان قال ذلك بالعربية لا يجوز وان قاله بالفارسية
جاز لان العربية تفرق بين الحمل والايفاء والفارسية لا تفرق ويكون الحمل بمنزلة الايفاء انتهى والحاصل ان
الفاظ المكتوبات الصادرة من الشيخ باللغة الفارسية باصطلاح القوم ولسانهم حيث كانت سالمة عما يوجب
وصمة فالمها شرعاً ولا محذور فيها ولو بوجه ضعيف لا يلتفت الى التعريب المخل المحتاج الى التاويل بل يترك
كلام المتكلم بلفظه عربياً او فارسياً الخالي عن التعريب لموافقته الشرع الشريف كما اخبرني من تقدم والتكلف
لتعريبها وان لم تغير معناها ومدلولها فكيف مع التغير الموقع في محذور لو فرض ولا القدح في الشيخ تعريب ذلك
المعنت مع براءته كما ذكر وليت شعري اي حاجة داعية الى التعريب لتكفير به مسلماً ما هذا الاجتراء وافتراء
بلا مراء فان تكفير المسلم امر عظيم قال في البحر نقلاً عن الفتاوى الصغرى الكفر شيء عظيم فلا اجعل المؤمن كافراً
متى وجدت رواية انه لا يكفر انتهى ثم قال فيه قال في الخلاصة اذا كان في المسئلة وجوه توجب الكفر
ووجه واحد يمنع التكفير فعلى المفتي ان يميل الى الوجه الذي يمنع التكفير تحسيناً للظن بالمسلم انتهى ثم قال والذي
يحرر ان لا يفتى بتكفير مسلم امكن حمل كلامه على محمل حسن او كان في كفره اختلاف ولو رواية ضعيفة فهذا الذي

ادين الله واعتقده ثم ان الفقير في شغل شاغل من مثل هذه الخرافات والكتابة عليها والتقريظ والموافقة الواقعات اليومية المتعين على بيانها بامر الدولة العلية العثمانية الرومية ادامها الله تعالى وادام احسانها على سائر البرية وانما اخبرني من تقدم ذكره ان ما وقع من التعريب والتحريف والكتابة عليه والموافقة لو ظهر واصغى اليه سمع اهل العناد لاقام الفتنة النائمة الداعية الى الفساد وتخريب البلاد واضرار المسلمين والعارفين والعباد والعلماء والزهاد والمشائخ الامجاد وطلب مني كتابة ما تيسر لدفع هذه المضار العديدة بالفاظ وجيزة مفيدة فوجبت على وسطرت ما ذكر لحقن الدماء والانتصار للعلماء والصلحاء والمشائخ الاتقياء قال ذلك الفقير الى الله تعالى عبد الله عناقي زاده الحنفي القائم بخدمة الفتوى بام القرى مكة المشرفة عفي عنهما بمنه وكرمه وقد تمسك لشرح كلماته الطيبات في اثناء سنة اثنا عشر ومائة والف صاحب القرب الانسي والمقام القدسي الشيخ عبد الغني النابلسي الحنفي الدمشقي نفعنا الله تعالى ببركاته وامدنا بصالح دعواته في رسالة نتيجة العلوم ونصيحة علماء الرسوم فاجاد في التحقيق وازال الاشتباه عن الطريق كيف لا فان الله خص هذه الامة بما لم يعط امة قبلها وامطر عليها من سحائب كرمه وطل لغيثه ووبلها وجعل فيها على مدى الايام طائفة بخصوص ولايته فانهم صفوته من الخلق ومحل رعايته هم خير الامة والانوار التي تضيء الظلمة وهم تفرج كل شدة وتزاح كل ملمة شعر نهاهم حب لما سقاهم ❊ خيال الوصل عن حور الحسان ❊ الم يعبدوا من خوف نار ❊ ولا شوقا لما في الجنان ❊ لهم شغل لمولاهم بذكر ❊ وسكر والتهجد في القران ❊ بحور العلم او شمس السموات ❊ ملوك الارض اقمار الزمان ❊ هم الكاشفون بلطائف المعارف والمطلعون بلطائف العوارف وردت بذكرهم الاخبار ورويت في مآثرهم الآثار عن الاخيار وجاءت الاحاديث بانهم السابقون والاحبار وذلك ما رواه رواة الحديث الصادقون لكل قرن من امتي سابقون بهم يغاث الناس وبهم ينصرون وبهم يرزقون وبهم يمطرون وبهم يجارون وبهم يرفع عن اهل الارض ما به يضارون بهم يحيي الله ويميت ويشفي عباده ويقيت بهم ينزل الغيث وبهم يصلح العيش وبهم نبت للخليقة نبتها وبهم تخرج الارض بركتها وبهم ينتصر على الاعداء وتدفع انواع البلاء ويصرف العذاب والابتلاء شعر بهم اضاءت لبقاع الارض وابتهجت ❊ فهم شموس سرت فيها واقمار ❊ يحيى بهم كل ارض ينزلون بها ❊ كانهم لبقاع الارض امطار ❊ هم الخواص وقد خصوا بمنزلة ❊ جهر ذكرهم لهم في الله اسرار ❊ لو اقسم احدهم على الله لابر قسمه ولو ساله يزيل جبلا عن مكانه لهدمه ولن تقوم الساعة حتى يقضوا اكلهم وتخفت من جميعهم اكنهم ومجلسهم ومعازم من كل الارض ظللهم وظلمهم وظلمهم قد قول الله تعالى نصرهم وعد على اعدائهم اذاهم وكرمهم وتوعد من اذاهم بحرب يعظم امرهم هل اتاك حديث الغاشية الراجعة المستشنعة المتشبثة الذي

اصبحت تنقیص اولیاء الله خاشیة وتمکن من عذاب الله خاشیة انما مثلها مثل الماشیة فمزق الله منها الاهل والحاشیة والانشار منها ماشیة ام هل اتاک حدیث الفجرة واللیام النکرة والحمر المستنفرة والکذبة المزورة الذین لایخشون من نزره ولا تنفع فیهم التذکرة هل اتاک نبأ الشاتم المکفر المتفیقف الذی لیس له التعرف ولاحظ له الا التعسف ولانصیب له الا التلهف وهو کالحباری فی صحاری التکلف المتخلف من ادراک التصوف وما ادراک ما التصوف فانه علم یعرف به کیفیة ترقی اهل الکمال من النوع الانسانی فی مدارج سعاداتهم والامور العارضة لهم فی درجاتهم بقدر الطاقة البشریة واما التعبیر عن هذه الدرجات والمقامات کما هو حقه فغیر ممکن لان العبارات انما وضعت للمعانی التی وصل الیها فهم اهل اللغات واما المعانی التی لا یصل الیها الا غائب عن ذاته فضلا عن قوی بدنه فلیس یمکن ان یوضع لها الفاظ فضلا عن ان یعبر عنها بالالفاظ فکما ان المعقولات لا تدرک بالاوهام والموهومات لا تدرک بالخیالات والتخیلات لا تدرک بالحواس کذلک ما من شانه ان یعاین بعین الیقین لا یمکن ان یدرک بعلم الیقین فالواجب علی من یرید ذلک ان یجتهد فی الوصول الیه بالعیان دون ان یطلبه بالبیان فانه طور وراء طور العقل ؎ علم التصوف علم لیس یعرفه ÷ الا اخو فطنة بالحق معروف ٭ ولیس یعرفه من لیس یشهده ÷ وکیف یشهد ضوء الشمس مکفوف ÷ قال ابوبکر الواسطی الراسخون فی العلم الذین رسخوا بارواحهم فی غیب الغیب وفی سر السر فعرفهم ما عرفهم واراد منهم من مقتضی الایات مالم یرد من غیرهم وخاضوا بحر العلم لطلب الزیادات فانکشف لهم من خزائن المدخور تحت کل حرف وآیة من الفهم وعجائب النص فاستخرجوا الدرر والجواهر ونطقوا بالحکمة وقد ورد فی الخبر عن رسول الله صلی الله علیه وسلم فیما رواه سفیان بن عیینة عن جریج عن عطاء عن ابی هریرة انه قال ان من العلم کهیئة المکنون لا یعلمه الا العلماء بالله فاذا نطقوا به لا ینکره الا اهل الغرة بالله اخبرنا ابو زرعة اجازة قال اخبرنا ابوبکر بن خلف اجازة قال اخبرنا ابو عبد الرحمن قال سمعت النصراباذی یقول سمعت ابن عائشة یقول سمعت القرشی یقول هی اسرار الله تعالی یبدیها الی اولیائه وسادات النبلاء من غیر سماع ولا دراسة وهی من الاسرار التی لم یطلع علیها الا الخواص وقال ابو سعید الخراز للعارفین خزائن اودعوها علوما غریبة وانباء عجیبة ویتکلمون فیها بلسان الابدیة ویخبرون عنها بعبارة الازلیة وهو من العلم المجهول فقول بلسان الابدیة وعبارة الازلیة اشارة الی انهم بالله ینطقون وقد قال الله تعالی علی لسان نبیه بی ینطق وهو العلم اللدنی الذی قال الله تعالی فی الخضر وعلمناه من لدنا علما **فان قلت** کیف یصح دعوی القول بان علم الباطن لا ینال بالکسب وقد شوهد حصوله بذلک لاهل الظاهر **قلت** لا شک ان علوم الانبیاء والرسل علیهم السلام انما کان حصولها بالوحی غالبا او بالفیض الالهی الذی قذفه الله فی بواطن قلوبهم وابرزه لهم فی قالب الکشف عن الحقائق الربانیة ومعلوم ان

تعریف التصوف وتحقیقه

ليس بكسب وهو واقع ايضا لخلفائهم من القوم حيث افصحوا عنه بعبارات الازل التي تقصر عنها نطاق نطق اهل الظاهر
في الابد قال الشيخ تاج الدين بن السبكي في الطبقات الكبرى بالضمه وذكر ان الشيخ عز الدين بن عبد السلام كان يقرئ بين (اي الانبياء والرسل ۱۲)
يديه رسالة القشيري فحضره مرة الشيخ ابو العباس المرسي لما قدم من الاسكندرية الى القاهرة فقال الشيخ عز الدين تكلم (بناء الكل على المعلومة ۱۲)
على هذا الفصل فاخذ المرسي يتكلم والشيخ عز الدين يزحف في الحلقة ويقول اسمعوا هذا الكلام الذي حديث عهد بربه وقال
الشيخ تاج الدين بن عطاء الله في لطائف المنن اخبرني الشيخ مكين الدين الاسمر قال حضرت بالمنصورة في خيمة بها
فرايت الشيخ عز الدين بن عبد السلام والشيخ مجد الدين علي بن وهب القشيري والشيخ محي الدين بن سراقة والشيخ
مجد الدين الاخميمي والشيخ ابا الحسن الشاذلي ورسالة القشيري تقرأ عليهم وهم يتكلمون والشيخ ابو الحسن صامت الى ان
فرغ كلامهم فقالوا يا سيدي نريد ان نسمع منك فقال انتم سادات الوقت وكبراءه وقد تكلمتم فقالوا لا بد ان نسمع
منك فسكت الشيخ ساعة ثم تكلم بالاسرار العجيبة والعلوم الجليلة فقال الشيخ عز الدين وقد خرج من صدر الخيمة وفارق موضعه (اي لابي الحسن الشاذلي ۱۲)
اسمعوا هذا الكلام الغريب القريب العهد من الله **قلت** وفي رواية ساقها الحافظ ابن كثير كان الشيخ عز الدين يحضر مجلس
الاستاذ ابي الحسن الشاذلي فيسمع تقريره في علوم الحقائق ويشاهد حسن افصاحه عن العلم اللدني فعند ذلك يحصل له
وارد من جناب الحق ويرقص على قدميه طربا مع المريدين وهو يقول تاملوا هذا التقرير فانه قريب العهد من ربه فهذا
هو العلم الباطن الحاصل لهم من الفيض الالهي من غير اكتساب واما حصوله لاهل الظاهر بالتلقي عن الاستاذين
فصار ملحقا بالعلوم العادية الكسبية التي تؤخذ بالتقليد وليس هذا الآن من العلم الطري القريب العهد بربه لكونه
يخرج عن مقتضى العلم اللدني بسبب تلقيه عن الخلق دون الحق قال الشيخ عبد السلام المقدسي في كتابه حل الرموز
ومفاتيح الكنوز **اعلم** ان العلم علمان علم الظاهر وهو الشريعة وعلم الباطن وهو الحقيقة قال رسول الله صلى الله
صلى الله عليه وسلم العلم علمان علم باللسان وعلم بالقلب فاما علم اللسان وهو حجة الله على العباد واما علم
القلب وهو العلم الاعلى الذي لا يخشى الله العباد الا به فعلم القلب هو العلم اللدني الذي لم يسطر في السطور
ولم يحفظ بالدرس وانما هو تلقين من الله بغير واسطة ملك ولا سفارة رسول كما ان الخضر عليه السلام علم بالعلم
اللدني ما لم يعلمه موسى عليه السلام بالعلم الوحيي فقتل تلك النفس الزكية بغير نفس هذا على ظاهر الشرع عدوان
محض لكن ظهر تحقيق فعله بعلم آخر لدني لم ينقل من الكتب والاوراق وانما ما اوحي من الملك الخلاق
فوجب على موسى عليه السلام انكار ذلك واستقباحه قياما بالحد وعملا بالشريعة اذ هو مشرع
ومقتدى بها فلو سكت عن الانكار لما قام به غيره ولذلك تادب الخضر عليه السلام معه بقوله انك لن
تستطيع معي صبرا وهذا غاية الادب من الخضر عليه السلام لانه علم انه يرى منه ما لا يقره الشرع فقال
انك لن تستطيع معي صبرا على ما يخالف الشريعة ثم لما اعلمه الخضر عليه السلام بما لم يدخل في علم الشريعة

له يرجف بيديه ۱۲ عم
كه اي اتى على المرسي الآن بالكشف ۱۲

علم موسى عليه السلام ان الشريعة جسد والحقيقة روحها وقال في موضع آخر اعلم ان العلم مقدمة نتيجتها العمل والعمل مقدمة نتيجتها الحال فالعلم والعمل كسبي والحال وهبي قال الله تعالى والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا فالمجاهدة للعبد بالعلم والعمل والهداية مواهب الله تعالى في الاحوال وهذا معنى قوله صلى الله عليه وسلم من عمل بما يعلم ورثه الله علم ما لم يكن يعلم فالذي ورثه الله لعبده لم يكن من كسبه بل بفضل الله وبرحمته بذلك من الله تعالى على نبيه فقال وعلمك ما لم تكن تعلم وكان فضل الله عليك عظيما وقال الهروي في منازل السائرين الدرجة الثالثة علم لدني اسناده وجوده وادراكه عيانه ونعته حكمه ليس بينه وبين الغيب حجاب قال شارح العالم بالله كمال الدين القاشاني اى علم لا يكون الا من لدنه رحمة وموهبة كقوله تعالى في حق الخضر عليه السلام آتيناه رحمة من عندنا وعلمناه من لدنا علما ولا يثبت بالاسناد كسائر العلوم المنقولة بل اسناده وجوده وادراكه عيانه اى لا يحصل بالادراك العقلي والفهم كسائر العلوم المنقولة بل ادراكه شهوده ولما كان العيان الذي هو الادراك البصري اجل الادراكات اطلق على كل ادراك يكون في غاية الجلا فاطلق على الشهود الحقاني ونعته حكمه اى لا يمكن نعته بعبارة تفهم معناه ولا يمكن نعته ووصفه لمن ليس له ذلك ولا يمكن تعريفه للغير فلا يعرفه الا هو نفسه لمن ظهر عليه ليس بينه وبين الغيب حجاب المراد بالغيب غيب الغيوب الذي هو علم الحق اى ليس هو الا علم الحق بعينه وهو التجلي الذاتي والتفصيل في الكواكب الزاهرة في اجتماع الاولياء يقظة بسيد الدنيا والآخرة للشيخ ابي الفضل عبد القادر بن حسين بن علي الشاذلي رحمه الله تعالى فافضل العلماء هم العلماء بالله الذين كشف لهم الغطاء فشاهدوا الجمال الاسنى وسكروا بالمحبة المولى وعرفوه باسمائه الحسنى وصفاته العلى وتحلوا من صفاته بمحاسن العلا وشاهدوا عجائب ملكوته وغرائب حكمته وعظائم آياته الكبرى وقربهم في حضرة قدسه واجلسهم على بساط انسه وقلبهم بصفات الجمال والجلال تجلي وجعلها مطالع انواره وخزائن اسراره ومعادن المعارف والحكم وهم مصابيح الهدى ووفقهم لصالح الاعمال وحفظهم في الافعال والاقوال وصفا لهم الاحوال وقلوبهم بذكره احياء ومن الارجاس والاكدار طهر وجلا ونشر لهم اعلام الولاية واهتدى بهم القوم بحسن هدايته وعرفهم في المملكة وتولى وشوقهم الى النظر الى وجهه الكريم فزهدوا في الدنيا والاخرى واحيا بهم الدين ونفع بهم المريدين وجلا بهم عين القلوب العمياء واغاث بهم العباد واصلح البلاد وكشف بهم البلاء فهم الناطقون بالحق عن الحقيقة والمرشدون الى سلوك الطريقة نطقوا بالحكم من بحور تلاطمت امواجها وتتابع عجاجها فاستقرت درر التوحيد في هو وجها ولاحت الانوار على ساحاتها وانبسطت في الاقطار وتشعشعت في الامصار فاستخرج منها اللالي الكبار واودعوا من العلوم اللدنية جواهر الاسرار وخرقت لهم الحجب العلوية فانتقوا الى معادن الانوار واستقروا على بساط الانس

وكشفوا عن سر الازلية بالاخبار قلت هم هم اسلے المرآت العلوية والعلوم الالهية والانفاس الروحانية فانفتح
لهم العلم المصون وانكشف لهم السر المكنون شربت ارواحهم راح المحبة فى حضرت القدس فسكرت عند مشاهدة
الجمال علے بساط الانس وحارت فى بحار معارف الاسرار وتنزهت فى رياض مطالع الانوار فهم الاصفياء الطاهرون
والجلساء المقربون ولا يخفى ان العلماء انما يشرفون علے قدر شرف علومهم وشرف العلوم علے قدر شرف متعلقاتها
فعلوم المعارف المتعلقة بالله واسمائه وصفاته اشرف العلوم واصحابها اشرف العلماء وهى علوم لا يتناول بالكسب
وانما ينال بالوهب وهى افضل العلوم واصحابها افضل العلماء والدليل عليه ان العلوم والمعارف اللدنية يحظى
بها الولى والصديق والعلوم الظاهرة ينالها الصالح والزنديق وان فضل العلم علے قدر ارتفاع صاحبه ونفعه الغير
ولاشك ان العارفين بالله هم الذين انتفعوا ونفعوا حقا وصدقا قال بعضهم العالم به يقتدى والعارف به يهتدى
وعن ابى هريرة قال حفظت من رسول الله صلے الله عليه وسلم وعائين فاما احدهما فبثثته فيكم واما الاخر فلو
بثثته لقطع هذا البلعوم رواه البخارى قيل المراد من الوعاء الذى لم يبثه الاحاديث التى بين فيها اسماء امراء الجور
كقوله اعوذ بالله من راس الستين وامارة الصبيان مشيرا الى امارة يزيد بن معاوية قلت اطلاق الوعاء على
علم بجزئيات معدودة غير مستحسن لا يتصور حمله قسما ونظير العلوم الشرعية بل المراد به العلم اللدنى فان قيل
فما معنى قوله فلو بثثته لقطع هذا البلعوم قلت معناه انه لو بثثته باللسان لقطع هذا البلعوم لان تلك العلوم المعارف
لا يمكن تعليمها والتعلم بلسان المقال بل انما تدرك بالانعكاس ولسان الحال كيف والتعلم باللسان يتوقف علے
امور منها كون المعلوم مما يدرك بالعلم الحصولى ومنها كون اللفظ موضوعا بازائه ومنها كون الوضع
معلوما للسامع وليس شئ منها متحققا فے المعارف اللدنية فان ادراكها تكون بالعلم الحضورى الذى
لا يمكن وهو لها بل سبيل ذلك وراء العلم الحصولى والحضورى وانى هناك وضع الالفاظ وهيهات هيهات
للسامعين العلم بوضعها ومن اراد ان ينطق بتلك المعارف فلا بد له من ايراد مجازات واستعارات لا يهتدى
الى مرامها العوام فيتخبط به عقولهم ويفهمون غير مراد المتكلم فيفسقونه ويكفرونه كما ترى العوام ينكرون على اولياء
الله تعالى من غير سبيل الى درك مرادهم وذلك يفضى الى قطع البلعوم فان قيل اذا كان ذلك العلم
بحيث لا يمكن اخذه ولا اعطائه بالبيان ويفضى الى تلك المفسدة وقطع البلعوم بالنطق باللسان
فاية ضرورة فے التكلم بها وما بال القوم يصنفون فيها مجلدات كالفصوص والفتوحات واى فائدة
فى تلك التصنيفات قلت ليس الغرض من تلك التصنيفات اعطاء تلك العلوم ولا يحصل بمطالعة
تلك الكتاب شئ من القرب والولاية بل الغرض منها تنبيه العارفين المحصلين تلك العلوم بالجذب
والسلوك على بعض تفاصيلها وتطبيق احوال المريدين ومواجيدهم علے احوال الاكابر ومواجيدهم ليظهر صحته

٥ صحیح بخاری کتاب العلم

احوالهم وتطمئن به قلوبهم وكثيرا ما يتكلمون بذلك المعارف في غلبة الحال فيا ظن السوء للاعوام عند مطالعة كتبهم وسماع كلامهم عدم الانكار وحمله على ظاهر الشريعة مهما امكن بالتاويلات فان كلامهم رموز واشارات او تعويض علمه الى علام الغيوب كما هو شان المتشابهات فان في كلامهم مجازات واستعارات مصروفة عن الظاهر وليس شئ منها مخالفا للشرع بل هي لب الكتاب والسنة رزقنا الله سبحانه لفضله ومنه فعلماء الباطن الذين اطلعهم الله على الحقائق والمعارف والحكم تارة يصنفون كتبا واضحة في هذا الشان لينتفع بها اهل الظاهر والباطن كبعض مصنفات الغزالي ومصنفات القشيري والشهاب السهروردي والشيخ تاج الدين عطاء الله الشاذلي وخواجه محمد پارسا وغيرهم من الائمة الاعلام وتارة يصنفون كتبا لا يفهمها الا اهل الباطن فقط وعلماء الظاهر لا يفهمونه لما في ظاهر عباراتها من الاشكالات والرموز المقفلة التي لا يفتحها الا العلماء بالله وذلك كمصنفات الشيخ محي الدين بن عربي وابن سبعين وابن الفارض وابن جلاء وابن دوسكين وعفيف التلمساني والايكي العجمي والاسود الاقطع وابي اسحق ومواضع من الاحياء للغزالي جلها في المهلكات منه والنفخ والتسوية والمضنون به على غير اهله ومعراج السالكين والمنقذ ومواضع من قوت القلوب لابي طالب المكي وكتاب ابي نجيب السهروردي وتحقيقات خواجه محمد پارسا ومجلدات مكاتيب الامام الرباني خاصة المجلد الثالث منها ورسالة المبدء والمعاد والمكاشفات الغيبية والمعارف اللدنية فهذه علوم لا يعلمها علماء السير والوقوف ولا يكتسبها مكتسب المنكر والمعروف ولا تدل عليها الحروف برزت من غيابة الغيب الذي لا يشعر به الغير ولا ينتهي اليه نهاية السير وانما هي اشارات وتلويح لا عبارات وتصريح فمن كان صدق لقاء الله خائبا جهوده العبد الاواه فليدخل من باب جناتها ويحضر في حظائر حضراتها فيرى ما لا عين رات ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر ومن كان متورطا في ورطات الاوضاع جامدا على عوائد الطباع مقيدا في القول والسماع ولا يطيل يدا في كشف القناع فليرد العلم لاهله وليتبرء من سوء ظلمه فان الحقائق من وراء وهمه ومدارك العلوم اللدنية فوق فهمه فمن لم يعلم التصوف اقدامه على تكفير المتصوف بعيد جدا فان التكفير امر عظيم الخطر ومن كفر انسانا فكانه اخبر عن ذلك الانسان بانه في الآخرة في العقوبة الدائمة ابد الآبدين وانه في الدنيا مباح الدم والمال لا يمكن من نكاح مسلمة ولا تجري عليه في حياته ولا بعد مماته احكام المسلمين قال العلامة السيوطي في المعارض في نصرة ابن الفارض وافاد اليافعي في الارشاد وما ذاك الا ان الكلام قد يكون ظاهره في الشرع منكرا وصاحبه منزه عن اعتقاده مورده او مقصده وانما قصده مرادا به معنى خلاف الظاهر مؤولا بتاويل حسن باهر قال الغزالي رضي الله عنه ونفعنا به كلام القوم يشبه بما في القرآن والسنة من المتشابه وقد سال بعض علماء الكلام بعض كبار الصوفية عن هذا الذي يطلع عليهم

فشرحه له بابين جواب وابانه اصوب الصواب فقال له ما حملكم على ان اصطلحتم على هذه الالفاظ التي ظاهرها
يستشنع فقال غيرة على طريقنا ان يدعيه من لا يحسنه ويدخل فيه من ليس من اهله اذ برفع نقيم على الناس انه
من سلك لا يحسن التصرف واولع قلبه بان يشهر منه علم التصوف ياتيه من حكمة البين الذي ما نطق لعبد ولا اسهل
ولا مشى ولا قام ولا شرب ولا اكل فيسأله عن شيء من هذه العبارات المشكلة فيخوض معه في شرحها وهو جاهل لا يحسن
مدحها من قدحها فيخرج هذا الفتى استدادته رافعا احداقه كانما جعل قبضة الفلك اذ نزل عليه السجل لولاية الملك ما هذا الا من يدير
عليه حجر الطاحون ويفر من مخالفة النفس بما هو احد من الطاعون ويأخذه بالجوع وترك الهجوع ويلزمه الذكر والصوم ويحرمه
لذيذ الطعام والنوم يذوب كبده وينقطر وتسيل جبينه وينفطر وان سأله عن شيء من ذلك اورام الخوض في هذه المسالك
انكر عليه باللسان والقلب وقال اقعد مواجرا والكلب ثم زاد عليه وزره واغلظ عليه وزجره وقال ولهذا اسلك طريقا
يكون لك ملاذا والزم حصنا يكون لك معاذا قد يعلم الله الذين يتسللون منكم لواذا لو فعل معه ذلك لكان عين النصح
في حقه وكان به ابعد من عقه واقرب الى فك رقبه ما احسن قول ابي عبد الله القرشي احد ائمة التحقيق من طلب
الغايات في المبادي فقد اخطأ الطريق نعوذ بالله من سوء الظن ما احوجنا الى هذا الكلام الا بيان ان النصر ممن
تشبه باهل الفن انما كان تجازي بهذا الكلام من اهل الحضرة وشهود المقام فيتذاكرون ما هم عارفون ويتحاورون
فيما هم به متصفون وله واضعون كل قرين مع قرينه وكل ليث مع اهل عرينه رضي الله عن استاذنا الشيخ كمال الدين
بن الهمام وامطر على مضجعه وابل الغمام سأله رجل عن شيء من كلام القوم بين الملا فقال حتى نصحح اسلامنا اولا انتهى
ثم ان تلك المسائل التي يحكم فيها بالتكفير في غاية الدقة والغموض بكثرة شعبها ودقة مداركها واختلاف احوالها وتفاوت
دواعي اهلها فيحتاج في معرفة الخطأ الى سائر صنوف وجوهه والى الاطلاع على حقائق التاويل وشرائطه في الاماكن
ومعرفة الالفاظ المحتملة للتاويل وغير المحتملة وذلك يستدعي معرفة جميع طرق اهل اللسان من سائر قبائل العرب
في حقائقها ومجازاتها واستعاراتها ومعرفة دقائق الامور في علم التوحيد الى غير ذلك مما هو متعذر جدا
على غالب العلماء فضلا عن غيرهم مع ان تكفيرهم يحتاج الى امرين عزيزين احدهما درك المصطلح فيهم
وهو صعب من جهة عدم الاطلاع على اصطلاح الصوفية الا من كان صوفيا ثانيهما ان الحكم بان ذلك كفر صعب
من جهة صعوبة فن التصوف فانه لا يحصل الا من يرتاض ويجلس في حلقهم حتى يخرج عن الهوا والتعصب
بالكلية مع امتلائه من العلوم الشرعية والاطلاع على اسرارها ومنازع الائمة المجتهدين فيها وهذا قل ان
يوجد الآن عند شخص قال العلامة تاج الدين السبكي في معيد النعم ومبيد النقم ان الواجب تسليم احوال القوم اليهم
وانا لا نواخذ احدا الا بجريمة ظاهرة ومتى امكننا تاويل كلامهم وحمله على محل حسن لا نعدل عن ذلك لا سيما
من عرفناه منهم بالخير ولزوم الطريقة ثم بدرت لفظة عن غلطة او سقطة فانها عندنا لا تهدم ما مضى وهذه

والعرب يقولون في الجاهلية فان نتج لهم سهم ملطخ بالدم لم يرضوا الا بالقود وان رجع نقيا سهم الحاكم صالحوا على الدية وكان رجع السهم نقيا علامة للصلح ١٢ ص ٣٠

الطائفة من الفقهاء التي تنكر على الصوفية مثلها مثل الطائفة من الترك التي تنكر على الفقهاء وقد
جربنا فلم نجد فقيها ينكر على الصوفية الا ويهلكه الله تعالى وتكون عاقبته وخيمة ولا وجدنا تركيا
يهزأ بالفقهاء الا ويهلكه الله تعالى وتكون عاقبته شديدة فسبيل هذه الطائفة التوبة الى الله تعالى وحسن
الظن بخلق الله تعالى لا سيما من المنقطع الى الله تعالى ورفض الهباء وراء ظهره هذا علاج هذه الطائفة ثم
قال فهؤلاء القوم لا يعاملون بالظواهر ولا يفيد معهم الا الباطن ومحض الصفاء وهم اهل الله تعالى وخاصته نفعنا الله
بهم والمنكر لن يقع فهم للفشل انتهى اعلم ان حسن الظن وعدم الوقيعة هو الذي دلت عليه الاخبار
والآثار ففي الحديث لان يخطئ الامام في العفو خير من ان يخطئ في العقوبة اياكم والظن فان الظن اكذب الحديث
ولا تحسسوا ولا تجسسوا ولا تباغضوا ولا تدابروا وكونوا عباد الله اخوانا وقال السيد عمر لا تظن بكلمة خرجت
من اخيك سوءا وانت تجد لها في الخير محملا وقال بعض العلماء لو عاش الانسان عمره كله لم يلعن ابليس
لم يسأله الله عن ذلك وقال الشيخ تقي الدين السبكي في فتاواه اعلم انما يستصعب القول بالتكفير لانه يحتاج
الى تحرير المعتقد وهو صعب من جهة الاطلاع على ما في القلب ويكاد الشخص يصعب عليه تحرير
اعتقاد نفسه فضلا عن غيره واعتراف الشخص به هيهات ان تحصيل وقال الامام اليافعي في نشر المحاسن
ما نصه وانما قلنا لا يستعجل بالتكفير لان المبادرة الى دون ذلك غير محمودة وصاحبها راكب بمتن الخطر
فكيف بالمبادرة الى تكفير المسلمين مع عدم الاطلاع على قلوب الخلق واحتمال ارادة التخصيص وغيره
وعظم حرمة المومن الذي قتله بغير حق اعظم عند الله من زوال الدنيا لا يخفى عليك انه اذا صدر من
المومن كفر صريح متعمدا وارتد عن الاسلام والعياذ بالله لا يبادر الى قتله بل يستتاب وجوبا او
استحبابا على خلاف في ذلك فكيف بمن لم يعلم انه تعمد الكفر ولفظه يحتمل ارادة التخصيص والسهو
وسبق اللسان وغير ذلك فينبغي التثبت والتأني في التكفير وسفك دماء المسلمين فليس ذلك بالهين
وينبغي اذا نقل عن احد لفظ ظاهره الكفر ان يتأمل ويمعن النظر فيه فان احتمل ما يخرج اللفظ
عن ظاهره من ارادة التخصيص او المجاز وغير ذلك مما قد عرف في القاعدة الاصولية
يسأل اللافظ عن مراده وان كان الاصل في الكلام هو الحقيقة والعموم وعدم الاضمار وغير ذلك
لان الضرورة ماسة الى الاحتياط في هذا الامر واللفظ محتمل فان ذكر ما ينفي عنه الكفر مما يحتمله
اللفظ يترك فان لم يحتمل اللفظ خلاف ظاهره او ذكر غير ما يحتمل او لم يذكر شيئا استتيب فان تاب قبلت توبته وان
لم يتب واصر على ذلك فان كان مدلول ذلك الظاهر كفرا مجمعا عليه حكم بكفره وقتل مرتدا
وترتب عليه احكام المرتدين وان كان في محل الخلاف نظر في الراجح من الادلة فان لم يكن في الناظر

اہلیۃ النظر فی الادلۃ نظر فی الراجح عند اکثر المحققین من اہل النظر فان کان الراجح عندہم عدم التکفیر
ترک وان تساوی الخلاف اخذ بالاحوط وہو عدم التکفیر وینبغی ان یستتاب ویہدد[1] وان لم یتب
وان رجحوا التکفیر فالحکم ماحکم بہ الجم الغفیر اخرج البخاری عن ابی ذر انہ سمع النبی صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم یقول لایرمی رجل رجلا بالفسوق ولایرمیہ بالکفر الا ارتدت علیہ ان لم یکن صاحبہ کذلک قال
النووی معناہ فقد رجع تکفیرہ علیہ فلیس الراجع علیہ حقیقۃ الکفر بل التکفیر لکونہ جعل اخاہ المومن کافرا فکانہ
کفر نفسہ اما لکونہ کفر من ہو مثلہ واما لانہ کفر من لایکفرہ الا کافر یعتقد بطلان دین الاسلام
وقال الیافعی فی کتاب الارشاد ما نقل ونسب الی المشائخ رضی اللہ عنہم مما ینافی العلم الظاہر
فلہ محامل الاول ان لایسلم نسبتہ الیہم حتی یصح عنہم الثانی بعد الصحۃ یلتمس لہ تاویل فان لم یقبل لہ
تاویلا عند اہل العلم الباطن العارفین باللہ تعالی الثالث صدور ذلک عنہم فی حال السکر ان
سکرا مباحا غیر مواخذ لانہ غیر مکلف فی ذلک الحال فسوء الظن بہم بعد ہذہ المخارج من عدم التوفیق نعوذ
باللہ من الخذلان وسوء القضاء ومن جمیع انواع البلاء وقال بعض العلماء ان دقائق علم التصوف لو عرضت
معانیہا علی الفقہاء بالعبارات التی الفوہا فی علومہم لاستحسنوہا کل الاستحسان وکانوا اول القائلین بہا
وانما ینفرہم منہا ایرادہا بعبارۃ مستغربۃ لم یالفوہا قال الحافظ السیوطی فی تنبیہ الغبی بتنزیہ ابن عربی وذکر
البرہان البقاعی فی معجمہ حکی لی الشیخ تقی الدین ابوبکر بن ابی الوفا المقدسی الشافعی قال وہو امثل
المتصوفۃ فی زماننا قال کان لبعض الاصدقاء تشییر علی بقراءۃ کتب ابن عربی ونحوہا من انظارہا وبعضہم
یمنع من ذلک فاستشرت الشیخ یوسف الامام الصفدی فی ذلک فقال اعلم یاولدی وفقک اللہ
ان ہذا العلم المنسوب لابن عربی لیس بمخترع لہ وانما ہو کان ماہرا فیہ وقد ادعی اہل طریقہ انہ لایمکن
معرفتہ الا بالکشف فاذا صح مدعاہم فلا فائدۃ فی تقریرہ الا ان کان المقرر والمقرر لہ مطلعین فالتقریر تحصیل الحاصل
وان کان المطلع احدہما فتقریرہ لاینفع الآخر والا فہما یخبطان خبط عشواء[2] فسبیل العارف عدم البحث عن ہذا
العلم وعلیہ المعول والسلوک فیما یوصل الی الکشف عن الحقائق قال ثم استشرت الشیخ زین الدین الخافی
بعد ان ذکرت لہ کلام الشیخ یوسف فقال کلام الشیخ یوسف حسن وازیدک ان العبد اذا تخلق ثم تحقق ثم جذب
اضمحلت ذاتہ وذہبت صفاتہ وتخلقت من السوی فعند ذلک تلوح لہ بروق الحق بالحق فیطلع علی کل شیء فیری
اللہ عند کل شیء فیغیب باللہ عن کل شیء ولایری شیئا سواہ فینظر ان اللہ عین کل شیء وہذا اول المقامات
فاذا ترقی عن ہذا المقام واشرف علیہ من مقام ہو اعلی منہ وعضدہ التائید الالہی رای ان الاشیاء کلہا
فیض وجودہ تعالی لاعین وجودہ فالناطق حینئذ بما نطق فی اول مقام امحرم ثم ہو ساقط وانا ناہ ہو نائب ثابت

[1] ای باز ایستیدن و دور کردن ۱۲م
[2] ای نسبت کردی ۱۲

وركبه فعل ما يشاء ويختار انتهى ههنا اشكالان قويان الاشكال الاول ان الجرح مقدم على التعديل فالتعديل لاطائل تحته جوابه على ما قال العلامة ابن عابدين صاحب رد المحتار والتصانيف الكبار في سل السيف الهندي على اعدائه خالد النقشبندي ان هذا في غير من اشتهرت عدالته وظهرت ديانته وفي غير علم

[illegible]

ان ما تكلم فيه ناش عن عداوة او جهالة او غباوة فقد قال الحافظ الباجي الصواب عندنا ان من ثبتت امامته
وعدالته وكثر مادحوه ومزكوه وندر جارحه وكانت هناك قرينة دالة على سبب جرحه من تعصب مذهبي او غيره فانا
لا نلتفت الى الجرح فيه ونعمل فيه العدالة والا فلو فتحنا هذا الباب واخذنا تقديم الجرح على الاطلاق لما سلم لنا
احد من الائمة اذ ما من امام الا وقد طعن فيه طاعنون وهلك فيه هالكون وقد عقد الحافظ ابو عمر بن عبد البر في
كتاب العلم بابا في حكم قول العلماء بعضهم في بعض وروى بسنده عن ابن عباس رضي الله عنهما انه قال استمعوا
علم العلماء ولا تصدقوا بعضهم على بعض فوالذي نفسي بيده لهم اشد تغايرا[1] من التيوس في زروبها[2] وعن
مالك بن دينار يوخذ بقول العلماء والقراء في كل شيء الا قول بعضهم في بعض وقال الامام المحقق الشيخ تاج الدين السبكي
في طبقاته الكبرى بعد نقله لكثير من كلام الامام ابن عبد البر الحذر كل الحذر ان تفهم من قاعدتهم ان الجرح مقدم على
التعديل على اطلاقها بل الصواب ان من ثبتت امامته وعدالته وكثر مادحوه ومزكوه وندر جارحه وكانت هناك
قرينة دالة على سبب جرحه من تعصب مذهبي او غيره لم يلتفت الى جرحه ثم قال بعد كلام طويل قد عرفناك ان
الجارح لا يقبل منه الجرح وان فسره في حق من غلبت طاعاته على معصيته ومادحوه على ذاميه ومزكوه على جارحيه
اذا كانت هناك قرينة يشهد العقل بان مثلها حامل على الوقيعة فيه من تعصب مذهبي او منافسة دنيوية كما يكون
بين النظراء وغير ذلك فحينئذ لا يلتفت الى كلام ابن ابي ذئب في مالك وابن معين في الشافعي والنسائي في
احمد بن صالح لان هولاء ائمة مشهورون قال ولو اطلقنا تقديم الجرح لما سلم لنا احد من الائمة اذ ما من امام
الا وقد طعن فيه طاعنون وهلك فيه هالكون قال ابن عبد البر هذا باب غلط فيه كثيرون وضلت فيه فرقة
جاهلية لا تدري ما عليها في ذلك ثم قال الدليل على انه لا يقبل في حق من اتخذه جمهور الناس اماما في الدين
قول احد من الطاعنين لان السلف قد سبق من بعضهم في بعض كلام كثير في حال الغضب ومنه ما حمل
على الحسد ومنه ما حمل على التاويل مما لا يلزم المقول فيه شيء منه وذكر من كلام الصحابة والتابعين وتابعيهم
من النظراء بعضهم في بعض شيئا كثيرا لم يلتفت اليه احد من العلماء ولا عولوا عليه لانهم بشر يغضبون
ويرضون والقول في الرضى غير القول في الغضب فمن اراد ان يقبل قول العلماء بعضهم في بعض فليقبل
قول من ذكرنا من الصحابة بعضهم في بعض وقول ما ذكرنا في التابعين وائمة المسلمين بعضهم في بعض فان
فعل ذلك فقد ضل ضلالا بعيدا وخسر خسرانا مبينا وان لم يفعل ولن يفعل ان هداه الله والهمه رشده
فليقف عندما شرطناه فانه الحق الذي لا يصح غيره ان شاء الله تعالى على انه مما ينبغي ان يتفقد عند الجرح
حال العقائد واختلافها بالنسبة الى الجارح والمجروح فربما خالف الجارح المجروح في العقيدة فجرحه لذلك
واليه اشار الرافعي بقوله وينبغي ان يكون المزكون براء من العصبة في المذهب خوفا من ان يحملهم

[1] یکدیگر را غیرت کردن ۱۲ [2] زرب جایگاه گوسفند ۱۲

ذلک علی جرح عدل وتزکیۃ فاسق وقد وقع ہذا الکثیر من الائمۃ جرحوا بناءً علی معتقدہم وہم المخطؤن والجرح
مصیبٌ انتہی **الاشکال الثانی** ان الشیخ ولی الدین العراقی قد قال فی فتاواہ انہ قد بلغنی عن الشیخ الامام
علاء الدین القونوی انہ قال فی مثل ذلک انما یؤول کلام المعصومین جوابہ من وجہین الاول علی ما قال الحافظ
السیوطی فی تنبیہ الغبی بتبرئۃ ابن عربی ان ہذا منقوض بامرین **احدہما** ان القونوی قد فعل خلاف ذلک
فی کتابہ شرح التعرف فنقل عن ابن عربی وغیرہ کلمات ظاہرہا المنافاۃ للشرع ثم تاولہا وخرجہا علی احسن
المحامل فہذا منہ اما دلیل علی بطلان ما نقل عنہ من عدم التاویل او رجوع عنہ **وثانیہما** ان کلام القونوی
لو ثبت انہ قالہ ولم یفعل خلافہ فی شرح التعرف معارض بقول من ہو اجل منہ وہو شیخ الاسلام ولی اللہ
تعالٰی محی الدین النووی فانہ نص فی کتابہ بستان العارفین علی خلاف قول القونوی فقال بعد ان
حکی عن ابی الخیر التیناتی حکایۃ ظاہرہا الانکار ما نصہ قلت قد یتوہم من یتشبہ بالفقہاء ولا فقہ عندہ
ان ینکر علی ابی الخیر ہذا وہذہ جہالۃ وغباوۃ ممن یتوہم ذلک وجسارۃ منہ علی ارسال الظنون فی افعال
اولیاء الرحمٰن فلیحذر العاقل من التعرض لشیء من ذلک بل اذا لم یفہم حکمہم المستفادۃ ولطائفہم المستجادۃ
ان یتفہمہا من یعرفہا وکل شیء رأیتہ من ہذا النوع مما یتوہم من لا تحقیق عندہ انہ مخالف لیس مخالفاً
بل یجب تاویل افعال اولیاء اللہ تعالٰی ہذا کلام النووی بحروفہ الی ہہنا **الثانی** علی ما قال العلامۃ
عبد الغنی النابلسی فی رسالتہ نتیجۃ العلوم **اعلموا** یا اخوانی اولاً ان کلام اہل ہذہ الطریقۃ الالہیۃ والسیرۃ
المحمدیۃ المرضیۃ لا تاویل لہ عندہم اصلاً ولا تحریف لہ عن معانی مفرداتہ ومرکباتہ بل کلامہم کلہ محمولٌ علی
مقتضی معانیہ فی اللغۃ التی تکلموا بہا ان کان کلامہم عربیاً او عجمیاً بل لا یجوز عندہم تاویل کلامہم الی
غیر معانیہ اصلاً فلا یحتاج الامر الی ان یقال فی کلامہم انہ مؤولٌ او محمولٌ علی المحامل الحسنۃ اذ لا یؤول
کلام غیر المعصوم او غیر ذلک ومن قال ان کلامہم مبنیٌ علی اصطلاحہم واراد ان لہم اصطلاحاً مثل اصطلاح
غیرہم من علماء الرسوم فی الکلمات والالفاظ کاصطلاح النحاۃ فی الاسم والفعل والحرف مثلاً
یریدون بہ معانی غیر المعانی اللغویۃ لہذہ الالفاظ وکاصطلاح البیانیین فی المسند والمسند الیہ مثلاً
یریدون بذلک غیر المعنی اللغوی فہو مخطی فی معرفۃ کلامہم وانما کلامہم کلہ مبنیٌ عندہم علی ادراک لہم مخصوص
بہم فی معرفۃ الاشیاء المحسوسۃ والاشیاء المعقولۃ لا یشارکہم فی ذلک الادراک المخصوص بہم غیرہم من
جمیع علماء الاسلام او غیر الاسلام من بقیۃ الادیان والمذاہب کلہا وہذا الادراک المخصوص بہم الذی لہم
یسمی عندہم الفتح الالٰہی فی الرحمۃ الالٰہیۃ الوجودیۃ الوجدانیۃ المشار الیہ بقولہ تعالٰی ما یفتح اللہ للناس
من رحمۃ فلا ممسک لہا وما یمسک فلا مرسل لہ من بعدہ ولا یصلون الی ہذا الادراک المخصوص الا بالتقوی

[illegible] قولہ الزکی یا کان مخصوصاً بل کان عالماً عارفاً فی الدین او ولیاً من اولیاء اللہ ۱۲

في القلوب المنتجة للتقوى في الظواهر وهذا امر ظاهر محسوس فان جميع اهل الاديان من المسلمين وغيرهم
لهم تقوى على زعمهم في اديانهم المختلفة للخواص منهم لكن تلك التقوى ليست هي تقوى القلوب المنتجة
لتقوى الظواهر فلا تنتج ذلك الادراك المخصوص باهل هذه الطريقة اصلا اما غير اهل الاسلام فانما في قلوبهم
الشرك والكفر فجميع تقواهم الظاهرة على زعمهم بالملة كالزهد والصبر والتوكل والصدقة ونحو ذلك واما اهل الاسلام
فان الايمان في قلوبهم لكن لم يكمل باستيفاء شعبه وشغلهم حب الدنيا فاستولت الغفلة عليهم والغرور وجميع
اهل الايمان المذكورون كلهم مسلمون وغيرهم متفقون على ادراك واحد للمحسوسات والمعقولات لا يختلفون
فيه اصلا غير الادراك الذي عند اهل هذه الطريقة المذكورة فترى اهل الاديان كلهم يردون على بعضهم بعضا
ويكفرون بعضهم بعضا باعتبار اشتراكهم في الادراك الواحد للمحسوسات والمعقولات بسبب اعتبارات مختلفة
في وجوه تلك المحسوسات والمعقولات واهل هذه الطريقة المذكورة ينظرون اليهم ويعرفون ما هم فيه من الخطأ
والوهم والغفلة عن معرفة الاشياء المحسوسات والمعقولات ولا يرون فيهم الاستعداد لزوال ذلك الوهم
وتلك الغفلة عنهم الا بمعونة الله تعالى والفتح المذكور ولا شك ان معرفة المحسوسات والمعقولات جميعها هي الاصل
في معرفة الله تعالى المعرفة الصحيحة الواردة في الشريعة المحمدية فان الله تعالى انما يعرفه العارفون بمعرفة
مخلوقاته وهي جميع المحسوسات والمعقولات فاذا لم تعرف مخلوقاته لا يعرف هو اصلا ولهذا صدر علماء الكلام مباحثهم
بمسائل الجسم والعرض وتركيب الجسم من الجزء الذي لا يتجزى وذكر الفلاسفة الهيولى والصورة ونحو ذلك وكل
هذا بعيد من المقصود في معرفة الاشياء فانه ورد في الحديث ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم اقترن بنبوته اسرافيل
اولا يعلمه الكلمة والشيء ثلاث سنين بعد بلوغه اربعين سنة من عمره ثم نزل عليه جبرئيل بالقرآن عشرين سنة
عشر سنين بمكة وعشر سنين في المدينة وتعليم اسرافيل له الشيء لم يكن تعليما بانه ينقسم الى جسم وعرض او الى هيولى
وصورة ونحو ذلك من مباحث علم الكلام ولو كان لورد عنه صلى الله عليه وسلم ذكر ذلك وبيانه ارشادا للامة
فاذا قلت لي بين لنا هذا الادراك المخصوص الذي اختص به اهل هذه الطريقة وكيف معرفتهم بمخلوقات الله
تعالى المحسوسات والمعقولات التي عرفوا بها ربهم سبحانه تعالى **اقول** لك قد كلفتني بما لا اقدر عليه الا بالكلام
لا بايصال ذلك اليك بحيث ترى انت ذلك كما اني اراه الا بمعونة الله تعالى لك فان اردت بيانه بالعبارة
فافهم مني هذه الاشارة وهي ان الجميع معتقدون ان الله تعالى موجود وحده قبل وجود العوالم كلها المحسوسات
منها والمعقولات ووجوده هو الحق القديم الازلي الابدي المنزه عن مشابهة كل محسوس وكل معقول ازلا
وابدا ثم انه تعالى موصوف بالصفات العلية ومسمى بالاسماء الحسنى فاقتضت صفاته واسماؤه في الازل
ان تظهر عنه المخلوقات التي هي مفصلة في علمه القديم والمخلوقات كلها المحسوسات والمعقولات مخترعات له

على غير مثال سابق ولا وجود لها فى انفسها اصلاً بل هى معلومات فى علمه القديم مفصلة فى العلم على حسب هذا
الترتيب الظاهر وهو تعالى متوجه بها عليها وهو كلامه القديم الذى ليس بحرف ولا صوت فسمى لذاته بهذا
الاعتبار وجها من قوله سبحانه كل شئ هالك الا وجهه اى الا ذاته كما قالوا وقوله سبحانه اينما تولوا فثم وجه الله اى
ذاته وقوله سبحانه كل من عليها فان ويبقى وجه ربك ذو الجلال والاكرام وقوله صلى الله عليه وآله وسلم كان الله
ولا شئ معه وهو الآن على ما عليه كان فجميع العوالم المحسوسات والمعقولات معلومات الله تعالى اولاً فى علمه القديم
متوجه بها لاظهارها بكلامه القديم كما قال سبحانه انما امرنا لشئ اذا اردناه ان نقول له كن فيكون فقوله سبحانه
هو القول الحق وامره هو الامر الحق والعوالم كلها المحسوسات والمعقولات فى انفسها باطلة من قوله تعالى لنبيه
صلى الله عليه وآله وسلم العارف به المدرك هذا الادراك المخصوص بهذه الطائفة لانه امامهم ومتبوعهم عليه الصلوة
السلام قل جاء الحق اى ظهر لى وتبين عندى وزهق الباطل اى انكشف لى بطلان الباطل الذى
هو كل محسوس و كل معقول ان الباطل المذكور كان زهوقا من قبل ان ينكشف لى انه زاهق وقال
صلى الله عليه وآله وسلم فيما ورد عنه فى الحديث الصحيح اصدق كلمة قالها الشاعر كلمة لبيد ؎ الا كل شئ
ما خلا الله باطل ٭ اذا تقرر لك هذا الكلام وتيقنت بانه حق القى عليك بل تقدر ان تجده كما تقرر لك
وتدركه على طبق ما ادركه نبيك صلى الله عليه وآله وسلم وادركته هذه الطائفة المذكورة ببركة متابعتهم له صلى الله
عليه وسلم فى تقوى القلوب المنتجة لتقوى الظواهر كما ذكرنا لا اظن انك تقدر على ادراك ذلك اصلاً فكيف
تحدثك نفسك انك تقدر   ان تفهم كلام اهل هذه الادراك المخصوص بل كيف تحدثك نفسك انك
تعرض عليهم بوهمك فى معانى كلامهم ما لم يريدوه من كلامهم على مقتضى ادراكك الوهمى وغفلتك التى هى
حجابك عن ربك ما هذا الا اعتذار منك وافتراء وجراءة على خاصة عباد الله المكرمين كما خاطب صلى الله عليه
واله وسلم عامة الصحابة بقوله كما اخرجه السيوطى فى الجامع الصغير لو تعلمون ما اعلم لضحكتم قليلاً ولبكيتم كثيراً يعنى
على الفكر فى عدم ادراككم هذا الادراك المخصوص لجميع المحسوسات والمعقولات وليس ذلك الادراك المخصوص له
صلى الله عليه وآله وسلم وحده بل للخواص من كبار الصحابة ايضاً كابى بكر الصديق وعلى ابن ابى طالب وغيرهما
وذلك باق الى يوم القيامة فى اهل القرب من الاولياء والصديقين وقال تعالى فى حق من لم يدرك هذا
الادراك المخصوص مع التكذيب وتراهم ينظرون اليك وهم لا يبصرون وقال تعالى صم بكم عمى فهم لا يعقلون
وقال تعالى لهم قلوب لا يعقلون بها ولهم اعين لا يبصرون بها ولهم اذان لا يسمعون بها مع انهم يدركون مثل
ادراك غيرهم من الناس لكن المومن الغافل ليس كالكافر الغافل والحاصل انى اشرت لك فى كلامى هذا
الى الادراك المخصوص باهل هذه الطريقة المذكورة الذى انفردوا به فى جميع المحسوسات والمعقولات دون غيرهم

من جميع اهل الديان والمذاهب فان ادركته ووجدته وذقته فهمت معاني كلامهم المبنية عليه عندهم من غير تاويل ولا
تحريف وايقنت بانه حق لا شبهة فيه وان لم تقدر على هذا الادراك فالذي يضحك به انك تترك كلامهم
ولامثالهم ولا تدخل في تحريفه ولا تبديله كما قال القائل ؎ اذا لم تستطع شيئا فدعه ؛ وجاوزه الى ما تستطيع ؛
واياك ان تعتمد على ادراكك الوهمي وغفلتك المستولية عليك وليس في وسعك الا انكار كلامي واعتمادك على
ما انت فيه من الادراك فتعيش حيوانا وتموت حيوانا ولا حظ لك من النور المحمدي سوى القال والقيل والله على
ما نقول وكيل انتهى قال الامام الغزالي في التفرقة بين الاسلام والزندقة ان حقيقة الكفر والايمان وحدهما
والحق والضلال وسرهما لا يتجلى للقلوب المدنسة بطلب الجاه والمال وحبهما بل انما ينكشف ذلك لقلوب
طهرت عن اوضار الدنيا اولا ثم صقلت بالرياضة الكاملة ثانيا ثم نورت بالذكر الصافي ثالثا ثم غذيت بالفكر
الصائب رابعا ثم زينت بملازمة حدود الشرع خامسا حتى فاض عليها النور من مشكوة النبوة وصارت كانها
مرآة مجلوة وصار مصباح الايمان في زجاجة قلبه مشرق الانوار يكاد زيتها يضيء ولو لم تمسسه نار وانى تتجلى اسرار
الملكوت لقوم الههم هواهم ومعبودهم سلاطينهم وقبلتهم دراهمهم ودنانيرهم وشريعتهم رعونتهم وارادتهم جاههم وعبادتهم
خدمتهم اغنيائهم وذكرهم وسواسهم وفكرهم استنباط الحيل لما تقتضيه حشمتهم فهولاء من اين تتميز لهم ظلمة الكفر من
ضياء الايمان ابالهام الهي ولم يفرغوا القلوب عن كدورات الدنيا لقبولها ام بكمال علمي وانما بضاعتهم
في العلم ازالة النجاسة بطلاء الزعفران وامثالها هيهات هذا المطلب انفس واعز من ان يدرك بالمنى او ينال
بالهوينا فاشتغل انت بشانك ولا تضيع فيهم بقية زمانك فاعرض عن من تولى عن ذكرنا ولم يرد الا الحيوة الدنيا
ذلك مبلغهم من العلم ان ربك هو اعلم بمن ضل عن سبيله وهو اعلم بمن اهتدى انتهى والعجب كل العجب انه قال
السيد البرزنجي ان السلطان العادل اورنگ زيب امر باستتابة اولاد الشيخ احمد رحمة الله عليه ومريديه المعتقدين
لهم وهو لا يعرف انه البسه خرقة الخلافة العروة الوثقى خواجه محمد معصوم صاحب المكاتيب المشهورة فلما كان السلطان
مريد ولد الشيخ المجدد رح فكيف زجر اولاده او مريديه فان هذا الا بهتان صريح وافتراء فضيح لما عرفت هذا فالآن
نلقي في روعك ان السيد البرزنجي رتب في رسالته اولا خمس مقدمات صحيحة في انفسها عند كافة المسلمين لا ريب
فيها وبنى عليها خدشات وخدشات مع انها خدشة من خدشات لا ينبي على واحد منها في نفس الامر بل كلها مبنية
على زعمه الفاسد وفهمه الكاسد فالمقدمة الاولى منها ان النبي صلى الله عليه واله وسلم افضل الكائنات
واشرف المخلوقات واكرم الخلق على الله تعالى من الجن والانس والملائكة فضلا عن الجمادات وقد حكى
الاجماع على ذلك غير واحد من الحفاظ والمقدمة الثانية ان نبينا صلى الله عليه وآله وسلم باب الله
الاعظم لا يصل الى الله تعالى احد الا بواسطته سواء كان تقدمه في العصر او تاخر عنه والمقدمة الثالثة

خمس مقدمات للبرزنجي

ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم لم يخرج من الدنيا الا قد استكمل واستوفى الكمال الممكن في حق البشر وانه لم
يبق وجه من وجوه الكمال الممكن حصوله له الا وقد تصف به في حياته صلى الله عليه وسلم **والمقدمة الرابعة**
ان الانبياء كلهم لا تبلى اجسادهم ولا تفنى وانهم احياء في قبورهم وانهم يعبدون الله تعالى في البرزخ
ولا تنقطع اعمالهم هذه البرزخ وان صور تهم البشرية لا تتخذم وان نبينا صلى الله عليه وآله وسلم باق على رسالته
ومتصف بها الى يوم القيامة قال الله تعالى في حق الشهداء ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا بل احياء
عند ربهم يرزقون الآية واذا كان الشهداء احياء بنص القرآن فما بالك بالانبياء الذين هم فوق الشهداء بمراتب
ومراحل **والمقدمة الخامسة** ان هذه الامة افضل الامم بنص قوله تعالى كنتم خير امة اخرجت للناس وان
افضل هذه الامة الصحابة رضوان الله تعالى عليهم اذا اكشف الخفيات عن وجوه الايرادات متمسكا باذيال عطية
الوهاب واقوال بعض اولي الالباب والله الموفق للصواب اليه المرجع والمآب **المقالة الاولى فيما انباه**
على المقدمة الاولى قال فنبني على المقدمة الاولى بطلان قوله بتفضيل الكعبة على النبي صلى الله عليه
وآله وسلم لانها خلق من المخلوقات بل جزء من الارض وهي جزء من الدنيا التي خلقت لاجله صلى الله عليه
وسلم وقد مر انه صلى الله عليه وسلم افضل المخلوقات واكرمها وقد دلت الاحاديث الصحيحة الصريحة الكثيرة
على بطلان هذا القول بل نقول مطلقا ان المومن افضل من الكعبة والاحاديث دلت بنصوصها على
اكرمية المومن وافضليته على الكعبة فضلا عن سيد المومنين في الدنيا والآخرة وان موضع قبره صلى الله
عليه وآله وسلم الذي ضم اعضائه الشريفة افضل بقاع الارض حتى من الكعبة والقبر انما تشرف به صلى الله
عليه وسلم فكيف تكون الكعبة افضل منه **اقول** بناء هذا الاعتراض ليس على المقدمة الاولى ولا على كلام
المجدد رح بل على فهم المعترض المعري عن فن التصوف ومذاق اهل الصلاح بل تهض البازي بغير جناح
وهو لا يعرف ان نصرة الحق شرف ونصرة الباطل سرف **فاعلم** ان المجدد رحمه الله لا يفضل الكعبة
على النبي صلى الله عليه وآله وسلم بل لا على احد من المومنين وهو بصدد بيان تفوق حقيقة الكعبة والحقيقة
الاحمدية على الحقيقة المحمدية حسب مذاق المتصوفين وقد بينها في مواضع عديدة بتقريرات مفيدة قد خفت
على البرزنجي لعدم باعه في فن التصوف فاطال الكلام لفقدان التعرف **سه** قد صبحت ام الخيار تدعي
على ذنبا كله لم اصنع ❊ فانه افاد في المبدء والمعاد ان حقيقة الكعبة الربانية فوق الحقيقة المحمدية على مظهرها
الصلوة والسلام والتحية وقد فصل هذا الامر في مكتوب تسع ومائتين من المجلد الاول فكان له الرجوع الى هذا المكتوب
فنلقى في روعك انه انما نشاء ذلك التوهم من حمل لفظ الفوق على معنى الافضلية مع انه ليس كذلك فان الافضلية
بمعنى كثرة الثواب وهو لا يتصور بها في شرح المواقف ان الملائكة وان كانوا فوق البشر يعني في بعض الامور

له مغرور بودن و سرکش شدن ۱۲

المقالة الاولى في تفضيل ...

لکن الافضلیۃ بمعنے کثرۃ الثواب للبشر و حمل لفظ الحقیقۃ علے ذات الشی و تشخصہ لیس عند المتصوفین فان
(بیان منشأ التغلیط)
حقیقۃ الشی عندہم اسم الٰہی و ہو مبدء تعین ذلک الشی و وجودہ و ذلک الشی کالظل و العکس لذلک الاسم و الاسم
واسطۃ الفیوض بین الحضرۃ القدسیۃ و ذلک الشی کما ان الشان الذاتیۃ واسطۃ بین ذلک الاسم المقدس و بین
الذات المنزہ المتعالی علے ما جرت علیہ العادۃ الالٰہیۃ من توسیط الوسائط و رعایۃ المناسبات بین المفیض
والمستفیض قال الشیخ محی الدین بن عربی قدس سرہ فی رسالتہ القدس ان الاکوان ظلال اسماء الالٰہی و
الاسماء ظلال الشیون الذاتیۃ و عند المجدد رحمۃ اللہ تعالی علیہ باعتبار الظہور للہ تعالی مراتب **الاول** مرتبۃ
اللاتعین و ہو مرتبۃ الذات البحت و عند الصوفیۃ یطلق علیہ ہذہ الاسماء الاحدیۃ الذاتیۃ و الاحدیۃ المطلقۃ
و احدیۃ الصرف و العالم اللاہوت و ازل الازل و خفاء الخفاء و بطون البطون و غیب الہویۃ **والثانی**
مرتبۃ التعین الوجودی و الحسی **والثالث** مرتبۃ الحیوۃ **والرابع** مرتبۃ العلم الجلی و ہی مرتبۃ الوحدۃ و الشان
التفصیلی و ہی الواحدیۃ و الاعیان الثابتۃ و ہی مرتبۃ الاسماء عند القوم و عالم الجبروت و الحقیقۃ المحمدیۃ عندہ
عبارۃ عن الاسم العلیم و عندہ مرتبۃ الاسماء و مرتبۃ الوحدۃ و العلم الجلی ایضا و ہذہ المراتب کلہا قدیمۃ ازلیۃ تقدیم
بعضہا علے بعض بالذات لا بالزمان و للعالم مراتب **الاول** مرتبۃ الارواح و ہو عالم الامر و الملکوت **والثانی**
مرتبۃ عالم المثال **والثالث** مرتبۃ عالم الشہادۃ و ہو عالم الخلق و الناسوت و محمد صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم مرکب
من عالم الامر و الخلق و اسمہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم احمد باعتبار عالم امرہ و محمد باعتبار عالم خلقہ و اسم اللہ تعالی
الذی ہو مربی عالم امرہ و ہو منظہرہ یقال لہ الحقیقۃ الاحمدیۃ و ہی المعبرۃ بحقیقۃ الکعبۃ و اسمہ تعالی الذی ہو مربی
عالم خلقہ یقال لہ الحقیقۃ المحمدیۃ و المراد بالحقیقۃ المحمدیۃ التی فوقہا حقیقۃ الکعبۃ التعین الامکانی النوری و حقیقۃ
الکعبۃ التعین الوجوبی قد افاد فے المکتوب التاسع و المائتین من الجلد الاول بالعربیۃ و ینبغی ان یعلم ان حقیقۃ
(المجدد رح)
الشخص عبارۃ عن التعین الوجوبی الذی کان التعین الامکانی ظل ذلک التعین الوجوبی و ہو اسم من اسماء اللہ تعالے
کالعلیم و القدیر دون حقیقۃ الشخص کما تکون مع التعین الوجوبی کذلک تکون التعین الامکانی الذی ہو ظلہ انتہی
ملخصا و لفظ الحقیقۃ لا تطلق علے اللہ تعالی بل علی اسم من اسماء اللہ تعالی الذی ہو مبدء تعین ذلک الشی
و حقیقتہ الوجوبیۃ فلا یرد علیہ ان اسماء اللہ تعالی توقیفیۃ اذا عرفت مصطلحاتہ فاعرف ان لنبینا صلے اللہ علیہ
و آلہ وسلم فی الطوار و الدوائر کمالات لا تحصے و مقامات لا تستقصے فلہ علیہ الصلوۃ و السلام باعتبار ہذا الوجود العنصری
و ارشادہ لہذا العالم الظلمانی اسم مبارک ہو محمد صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم ناش من حقیقۃ و اسم الٰہی ینا سب
مرتبۃ ہذا العالم السفلی و ہو المسمی بالحقیقۃ المحمدیۃ و لہ علیہ الصلوۃ و السلام باعتبار وجود الروحانی المربی
بعالم الملکوت النورانی اسم آخر و ہو احمد ناش عن اسم و شان الٰہی ہو مبدء و اصل للحقیقۃ المحمدیۃ یناسب

مرتبة ذلك العالم العلوي المسمى بالحقيقة الاحمدية والمعبرة بحقيقة الكعبة الربانية اي مرئي الكعبة ومثبتها وله عليه
الصلوة والسلام وراء هذين التعينين الذين هما كالاحياز الطبيعية عروجات لا تعد واسرار لا تنفد واليها يشير
قوله عليه الصلوة والسلام لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل وبها يومي قوله تعالى وكان
قاب قوسين او ادنى وهو مورد اسرار الاصطفائي المحبوبية الصرفة وهو مناط الفضل ومدار التفوق فثبت
ان التفوق انما هي لبعض كمالاته ومراتبه عليه الصلوة والسلام على بعض وان حقيقة الكعبة الربانية لبعض من
حقائقه العالية وجزء من حقيقته الجامعة الشاملة فظهر انه ليس بناذكر تفضيل الكعبة على نبينا صلى الله عليه وسلم
كما فهم البرزنجي بل ههنا ذكر مسئلة كشفية للتصوف فالاعتراض سفسطة ومغلطة وينبغي ان تعلم ان فضل الحقيقة
على الحقيقة لا يوجب فضل الصورة على الصورة لجواز ان يحصل للصورة مع حقيقتها التي هي ربها قرب
واتصال لم يتيسر للصورة الاخرى وهذا فيما نحن فيه اظهر من ان يخفى لان كمال القرب انما هو بالفناء والبقاء والعروج
المخصوص بالبشر والانسان الكامل له مقام معلوم ثم اعلم ان لفظ الحقيقة المحمدية في عبارات المجدد عليه الرحمة
يطلق على معان مختلفة فمتى قوبلت بالحقيقة الاحمدية والكعبة الربانية يراد بها ما ذكرناه سابقا ومتى ذكرت
مطلقا تقصد بها الحقيقة الجامعة للحقيقة المحمدية والاحمدية والكعبة الربانية وهي المعبرة بحقيقة الحقائق وهي
الحقيقة التي لا واسطة بينها وبين الذات المقدسة كما ذكره في آخر مكتوب له قبل وصاله بايام قليلة ان الحقيقة
المحمدية فوق جميع الحقائق انتهى قال عروة الوثقى محمد معصوم رحمه الله في المجلد الثاني من مكاتيبه بما تعريبه
ان حقيقة الكعبة ناشئة من مقام المعبودية والمسجودية التي هي ذات الله تعالى باعتبار شان من شيوناته
واعتبار من الاعتبارات للذات المعراة عن النسب والاعتبارات حاصله ان النبي صلى الله عليه وآله وسلم
مركب من عالم الامر والخلق وله اسمان احمد ومحمد الاول يطلق عليه صلى الله عليه وآله وسلم باعتبار الاول
والثاني باعتبار الثاني والحقيقة الشيونية الاجمالية هي باصطلاح القوم التعين الاول والحقيقة التفصيلية
هي التعين الثاني باصطلاحاتهم فظل التعين الاول اسماء الله تعالى وظلها عالم امره عليه الصلوة والسلام
وظل التعين الثاني عالم امره مع خلقه عليه الصلوة والسلام والتحية فعنده رح في التعين الاول مراتب الشيونات
وفيه شان الاحمدية والكعبة وشان فوق شان واعلم ان عند المجدد رح الصفات الزائدة على الذات
موجودة بوجود زائد وهو مذهب جمهور المتكلمين في شرح العقائد لمولانا جلال الدواني ولكن هم يخالفون في
كون الصفات عين ذاته او غير ذاته او لا هو ولا غيره فذهب المعتزلة والفلاسفة الى الاول وجمهور المتكلمين
الى الثاني والاشعرية الى الثالث انتهى ومقامها وراء الصور العلمية التي هي في مراتب العلمي والتعين العلمي
الجبلي تعين ثان اول صفته العلم الذي من الصفات الحقيقية الزائدة ولا التعين الاول لذاته تعالى كما هو عند القوم

لان الصفات عندهم عين الذات فالحقيقة المحمدية اي التعين الامكاني فوقها حقيقة الكعبة لا شك فيها وهي الشان الوجوبي في التعين الاول ويتوجه اليها في الصلوة فصح قوله في المبدأ والمعاد بما تقرر به ان الحقيقة القرانية وحقيقة الكعبة الربانية فوق الحقيقة المحمدية على مظهرها الصلوة والسلام انتهى وليس في المبدء والمعاد لفظ التفضيل ولا لفظ الافضل بل لفظ الفوق قال العلامة النابلسي الدمشقي في نتيجة العلوم قوله ان حقيقة الكعبة افضل من محمد صلى الله عليه وآله وسلم وهذا معلوم من حيث هذا اللفظ المذكور عند اهل الادراك الخاص فان حقيقة الكعبة بيت الله الجامع لجميع الاسماء والصفات ويشير اليه اخباره صلى الله عليه وآله وسلم بان الحجر الاسود يمين الله في الارض وبيت الله الجامع المذكور هو الذات الالهية وهو حقيقة محمد صلى الله عليه وآله وسلم في غيب الغيب والمراد بالحقيقة الخالق البارئ المصور للكعبة ولمحمد صلى الله عليه وآله وسلم ولا شك ان معنى حقيقة الشئ ما به الشئ هو هو على المعنى الذي عند اهل الادراك الخاص المذكور لا عند غيرهم من اهل الرسوم الظاهرة والخالق البارئ المصور هو الذي به كل شئ هو ذلك الشئ فان الشئ ليس شيئا بنفسه بل بخالقه البارئ المصور له فما دام الخالق البارئ المصور قائما على الشئ حافظا له بارئا له مصورا له فذلك الشئ هو ذلك الشئ فالحق تعالى هو حقيقة الكعبة عند اهل الادراك المخصوص وحقيقة الحق تعالى لا شك انها افضل من محمد صلى الله عليه وآله وسلم لانه صلى الله عليه وسلم مخلوق لا انها افضل من حقيقة محمد صلى الله عليه وآله وسلم وهو لم يقل افضل من حقيقة محمد صلى الله عليه وآله وسلم واما انت يا مسكين ۱۲ فلا تعرف الحق تعالى القيوم على كل شئ الذي كل شئ هالك فان الا وجهه الا ذاته الا حقيقته جل وعلا وتنزه وتقدس عن مشابهة كل ما صدر عنه من الاشياء انتهى قال البرزنجي ۱۲ وقد علمت ان المسجودية اليها من حيث القبلية لا تقتضي تفضلها على احاد المؤمن فضلا عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم ولما ردوا عليه في قوله كما ان صورة الكعبة مسجود اليها للصورة المحمدية كذلك حقيقة الكعبة مسجود اليها للحقيقة المحمدية انه يلزم افضلية صورة الكعبة على صورة محمد صلى الله عليه وسلم بعين ما زعمتم ان حقيقة الكعبة افضل من حقيقة محمد صلى الله عليه وسلم والحال ان من المقرر المعلوم من الدين انه المقصود من خلق العالمين ولولاه لما خلق الافلاك قال في الجواب ينبغي ان يعلم ان صورة الكعبة ليست عبارة عن الحجر والمدر اذ لو فرض عدمها كانت الكعبة كعبة ومسجودة للخلائق انتهى فكانه التزم افضلية صورة الكعبة على الصورة المحمدية لكن هرب من الحجر كلوخ ۱۲ والمدر ان لا يكون فضلها على جسم محمد صلى الله عليه وسلم وقال في المكتوب الموفي مائة الكعبة المسجود اليها للخلق ليست هي الحجر والطين ولا السقف والجدران لان تلك لو زالت كانت الكعبة كعبة مكانها وانما الكعبة لها ظهور ولا صورة لها وهذا من اعجب العجائب انتهى ولا يخفى ان هذا انكار الضروري من الدين ويلزم ان ابراهيم واسمعيل لم يبنيا هذا البيت وان الطواف لم يلزم به وانه لا يكفر باهانته وتلطيخه بالقاذورات پليدي ۱۲ ولا يذهب ان يسعى الى غير ذلك من المفاسد ثم ان هذا ليس بجواب فان الكعبة

ہی البیتُ الحرامُ بالنص والبیتُ ہو المبنی من الحجر والطین المرکب من الجدران والسقف ولہذا اوجبوا الطوافَ خارجہا وکفروا من استقبل بحضرتہا غیر بنائہا وکفروا من لوثہا بالقاذورات والعیاذ باللہ الی غیر ذلک واما القبلۃُ فلا تنحصر فی الکعبۃ بل البیت وما یسامتہا من علو وسفل جہۃ الکعبۃ لمن یکون بعیدا عنہا وبیت المقدس کان قبلۃً ولیس ہی الکعبۃ فالقبلۃ اعم من الکعبۃ ولا یلزم من عدم الاعم عدم الاخص وانما وجود الاخص تستلزم وجود الاعم

اقول ہذا التقریر لیس لہ اصل ولا فصل فان المجدد رحمہ اللہ لا یبحث عنہا ولہ لحقیقۃ الکعبۃ اصطلاح خاص کما ان للحقیقۃ المحمدیۃ والحقیقۃ الاحمدیۃ والحقیقۃ القرآنیۃ وحقیقۃ الکلمۃ وحقیقۃ الصلوۃ معان خاصۃ وقد ذکر معنی حقیقۃ الکعبۃ ولا یرد علیہ انہ کما انہا صورۃ الکعبۃ مسجود الیہا للصورۃ المحمدیۃ کذلک حقیقۃ الکعبۃ مسجود الیہا للحقیقۃ المحمدیۃ لانہ لیس المراد بالحقیقۃ معناہا المتعارف الذی زعمہ البرزنجی حتی تحمل الصورۃ علی الصورۃ کما حملت الحقیقۃ علی الحقیقۃ فما الحاجۃ الی دفع الاعتراض بل ہذا مبنی علی سوء الفہم وما قیل ان صورۃ الکعبۃ لیست عبارۃ عن الحجر والمدر فعلی تقدیر التسلیم بیان للواقع وظن البرزنجی انہ التزم فضلیۃ صورۃ الکعبۃ علی الصورۃ المحمدیۃ لکن ہرب من الحجر والمدر لا یکون فضلہا علی جسم محمد صلی اللہ علیہ وسلم ظن فاسد ومتاع کاسد ولیس ہذا بانکار الضروری فان الکعبۃ لیست عبارۃ عن الاحجار ومبانی العمارۃ الموجودۃ فی العیان بل ہی عبارۃ عن الفضاء من تحت الثری الی الفلک الاعلی ومما یدل علی ان الکعبۃ غیر ہذا البناء ما روی عن مجاہد ان اللہ تعالی خلق موضع البیت قبل ان یخلق شیئا من الارض بالفی عام وان قواعدہ فی الارض السابعۃ قال ابن کثیر فی تفسیرہ لم یرد عن معصوم ان البیت کان مبنیا قبل الخلیل وما روی الطبرانی فی الاوسط عن جابر بن عبد اللہ رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ان الکعبۃ لہا لسان وشفتان ولقد اشتکت فقالت یا رب قل عوادی اوقل زواری فاوحی اللہ الیہ انی خالق البشر خشعا سجدا یحنون الیک کما یحن الحمامۃ الی بیضہا وما روی الفاکہی عن علی رض قال خلق اللہ تعالی البیت قبل الارض والسموات باربعین سنۃ وکان غثاء علی الماء وما روی الفاکہی ایضا عن ابی ہریرۃ رض انہ قال الکعبۃ خلقت قبل الارض بالفی عام قیل وکیف خلقت قبل الارض وہی من الارض قال لانہ کان علیہا ملکان یسبحان اللہ تعالی باللیل والنہار الفی سنۃ فلما اراد اللہ ان یخلق الارض دحاہا من تحت الکعبۃ فی وسط الارض کذا فی الاعلام تاریخ بلد اللہ الحرام وما فی الخبر ان آدم لما قضی مناسکہ لقیتہ الملائکۃ فقالوا بر حجک یا آدم لقد حججنا ہذا البیت قبلک بالفی عام وما اخرج الجندی عن الزہری قال اذا کان یوم القیامۃ رفع اللہ تعالی الکعبۃ الی بیت المقدس فتمر بقبر النبی علیہ الصلوۃ والسلام فتقول السلام علیک یا رسول اللہ ورحمۃ اللہ وبرکاتہ فیقول النبی صلعم یا کعبۃ اللہ ما حال امتی فتقول یا محمد اما من وفد الی فانا القائم بشانہ واما من لم یفد الی من امتک فانت قائم بشانہ کذا فی تفسیر الدر المنثور وما روی عن جابر انہ قال ظل علیہ الصلوۃ

ط ۱ دفع دخل مقدر تقریرہ ویمکن ان یکون البیت بناء من غیر خلق موضع البیت تقریر الجواب انہ لم یرد عن معصوم ان البیت کان بناء قبل الخلیل فلم لا یکون البیت بناء من غیر خلق موضع البیت دہرا ۱۲

ای جرسہا ۱۲

ط ۲ حنین زنین ورنین وسیاتی ... ۱۲

ط ۳ ... ۱۲

والسلام زفت الكعبة الى قبري فتقول السلام عليك يا محمد رسول الله فنقول وعليك السلام يا بيت الله ما صنع
بك امتي بعدي فتقول من اتاني فانا اكفيه واكون له شفيعا ومن لم ياتني فانت تكفيه وتكون له شفيعا وما قال
وهب بن الورد كنت في الطواف انا وسفيان الثوري بالبيت فانقلب سفيان وبقيت في الطواف فدخلت
الحجر فصليت تحت الميزاب فبينما انا ساجد اذ سمعت كلاما بين استار الكعبة والحجارة وهو يقول يا جبريل اشكو
الى الله ثم اليك ما يصنع هؤلاء الطائفون حولي من تفكههم في الحديث ولغطهم وسهوهم قال وهب فعرفت ان
البيت شكا الى جبرئيل عليه السلام وما قال علي بن موفق دخلت في الحجر سمعت البيت يقول لئن لم ينته
الطائفون حولي عن معاصي الله لاصرخن صرخة ارجع الى المكان الذي جئت منه وما قال الشيخ محي الدين
بن عربي في الفتوحات المكية وكان بيني وبينها في زمان مجاورتي بها مراسلات وتوسلات ومعاتبة دائمة
وقد ذكرت بعض ما كان بيني وبينها من المخاطبات في جزء سميناه تاج الرسائل ومنهاج الوسائل يحتوي فيما
اظن على سبع رسائل او ثمان من اجل السبعة الاشواط لكل شوط رسالة مني الى الصفة الالهية التي تجلت لي
في ذلك الشوط ولكن ما عملت تلك الرسائل ولا خاطبتها بها الا بسبب حادث وذلك اني كنت افضل عليها
نشاتي واجعل مكانتها في محل الحقائق دون مكانتي واذكرها من حيث ما هي نشاة جمادية في اول درجة
من المولدات واعرض عما خصها الله تعالى به من علو الدرجات وذلك لارقي همتها ولا تحجب بطواف الرسل
والاكابر بذاتها وتقبيل حجرها فاني على بينة من ترقي العالم علوه وسفله مع الانفاس لاستحالة ثبوت
الاعيان على حالة واحدة فان الاصل الذي يرجع اليه جميع الموجودات وهو الله وصف نفسه انه كل يوم
هو في شان فمن المحال ان يبقى شيء من العالم على حالة واحدة زمانين فتختلف الاحوال عليه لاختلاف
التجليات بالشؤون الالهية وكان ذلك مني في حقها لغلبة حال غلب علي فلا شك ان الحق اراد ان ينبهني
على ما انا فيه من سكر الحال فاقامني من مضجعي في ليلة باردة مقمرة فيها رش مطر فتوضأت وخرجت الى
الطواف بانزعاج شديد وليس في الطواف احد سوى شخص واحد فيما اظن والله اعلم فقبلت الحجر وشرعت
في الطواف فلما كنت في مقابلة الميزاب من وراء الحجر نظرت الى الكعبة فرايتها فيما يخيل لي قد شمرت
اذيالها وصعدت مرتفعة عن قواعدها وفي نفسها انها اذا وصلت بالطواف الى الركن الشامي ان تدفعني
بنفسها وترمي بي عن الطواف بها وهي تتوعدني بالكلام اسمعه باذني فجزعت جزعا شديدا واظهر الله سبحانه
لي منها حرجا وغيظا بحيث لم اقدر على ان ابرح من موضعي ذلك وتسترت بالحجر ليقع الضرب منها عليه وجعلته
كالمجن الحائل بيني وبينها واسمعها والله تقول لي تقدم حتى ترى ما اصنع بك كم تضع من قدري
وترفع من قدر بني آدم وتفضل العارفين علي وعزة من له العزة لا اتركك تطوف بي فرجعت مع نفسي وعلمت

ان اللہ تعالی یرید تادیبی فشکرت اللہ علی ذلک وزال جزعی الذی کنت اجد وہی واللہ فیما تخیل لی قد ارتفعت
عن الارض بقواعدہا مشمرۃ الاذیال کما یشمر الانسان اذا اراد ان یثب من مکانہ یجمع علیہ ثیابہ بکذا خیلت
لی قد جمعت ستورہا لتثب علی وہی فی صورۃ جاریۃ لم ار صورۃ احسن منہا ولا اتخیل احسن منہا فارتجلت ابیاتا
فی الحال اخاطبہا بہا واعتذر لہا عن ذلک الجرح الذی عاینتہ منہا فما زلت اثنی علیہا فی تلک الابیات وہی
تتسع وتنزل بقواعدہا علی مکانہا وتظہر السرور بما اسمعہا الی ان عادت الی حالہا کما کانت واومت بہ باشارۃ
الی بالطواف فرمیت بنفسی علی المستجار وما فی مفصل الا وہو یضطرب من قوۃ الحال الی ان سری عنی و
صالحتہا واودعتہا شہادۃ التوحید عند تقبیل الحجر فخرجت الشہادۃ عند تلفظی بہا وانا انظر الیہا بعینی فی صورۃ
سلک وانفتح فی الحجر الاسود مثل الطاق حتی نظرت الی قعر طول الحجر فرائیتہ نحو ذراع فسالت عنہ بعد
ذلک ممن راہا من المجاورین حین احترق البیت فعمل بالفضۃ واصلح شانہ فقال لی رایتہ کما ذکرت فی طول
ذراع الانسان ورایت الشہادۃ قد صارت مثل الکرۃ واستقرت فی قعر الحجر وانطبق الحجر علیہا وانسد ذلک
الطاق وانا انظر الیہ فقالت لی ہذہ امانۃ عندی ارفعہا لک الی یوم القیمۃ فشکرت الکعبۃ علی ذلک ومن
ذلک وقع الصلح بینی وبینہا فخاطبتہا بتلک الرسائل السبع فزادت لی فرحا وابتہاجا حتی جاءتنی بشری
علی لسان رجل صالح قال لی رایت البارحۃ فی النوم الکعبۃ وہی تقول سبحان اللہ ما فی ہذا الحرم من
یطوف بی الا فلان وسمتک لی باسمک وما ادری این انت من الناس ثم اقمت لی فی النوم وانت طائف
بہا وحدک قال الراوی فقالت لی انظر الیہ ہل تری طائفا آخر فقلت لا واللہ ولا اراہ انا فشکرت اللہ
علی ہذہ البشری من مثل ذلک الرجل فتذکرت قول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی الرؤیا الصالحۃ انہ یراہ
الرجل المسلم او تری لہ انتہی فقد ظہر الآن ان الکعبۃ لیست عبارۃ عن الحجر والمدر والجدران والسقف فقط
بل ہی غیرہا کما بینت فبطل القول بان الکعبۃ منحصرۃ فی الطین والحجر والمدر والجدران والسقف فلو کانت الکعبۃ
السقف والجدران واللبن والآجر والاحجار والہیئۃ المخصوصۃ العارضۃ بالبناء بترکیب السقف والجدران فیلزم
محذورات **اولہا** انہ علی ہذا التقدیر یلزم انہ لو انہدمت الکعبۃ والعیاذ منہ باللہ وارتفعت لا تجوز السجدۃ
الی الفضاء ولیس کذلک **وثانیہا** لا تجوز البناء وتبدیل صورتہا بل یحرم لانہ بالتغیر تتغیر الکعبۃ مع انہا
قد بنیت الکعبۃ کرات ومرات کما ثبت بدلالۃ التاریخ **وثالثہا** علی ہذا التقدیر لا یجوز الصلوۃ فی قعر البیر
وعلی شواہق الجبال والاتلال المرتفعۃ بل علی سطح الکعبۃ لانہ لا یحاذی الکعبۃ علی ہذہ التقادیر **وما قیل**
انہ یلزم ان ابراہیم واسمعیل لم یبنیا ہذا البیت وان الطواف لم یلزم بہ وانہ لا یکفر باہانتہ وتلطیخہ بالقاذورات
والا یندب ان یسمی خطاءہ فاحش فانہ کیف یلزم من کون الکعبۃ الفضاء ہذہ المحذورات فعلیہ بیان

وجه اللازم فانه كما كان البيت في جزء من ذلك الفضاء المعبر بالكعبة اجرى عليه الاحكام المذكورة فانه لا ريب ان
البيت واقع كله في ذلك الفضاء فيعظم ويبجل ويجري عليه حكم الكعبة بهذا الاعتبار وان كان في الحقيقة الكعبة مسجودا اليها
لما سبق والكعبة ليست هي البيت بالنص بل اطلاق البيت على الكعبة بالغلبة كالنجم على الثريا والبيت الحرام المبني
من الحجر والطين المركب من الجدران والسقف واقع في الفضاء المعبر بالكعبة ولهذا يجوز اطلاق احدهما على الآخر ويجري احكام
الكعبة على البيت فلا يلزم منه الاتحاد في المفهوم ونظيره المصاحف الموجودة في ايدينا فان القائه في القاذورات
كفر مع ان كلام الله تعالى حقيقة وبالذات هو الكلام النفسي القديم والقبلة الجهة لغة وعرفا ما يصلى اليه نحوها من الارض
السابعة الى السماء السابعة مما يحاذي البيت فالقبلة لغة وان كانت اعم من الكعبة لكن بحسب العرف كانت بينهما
المساواة قال العيني في شرح الهداية وفي التنظيم الكعبة قبلة من في المسجد الحرام والمسجد قبلة من بمكة ومكة
قبلة الحرم والحرم قبلة العالم وبه قال ملك قيل هذا على التقريب فاما على التحقيق فالكعبة قبلة العالم ولا تجزيه
نيته بناء الكعبة ولا نية الحجر الاسود لان القبلة العرصة الى عنان السماء لا البناء لان البناء لو وضع في مكان
آخر فصلى اليه لا يجزيه والى العرصة تجزيه وكذا لو صلى على ابي قبيس يجوز وان لم يقابل البناء في نتيجة العلوم وقوله
وانها اي الكعبة مع كونها من عالم الخلق فليست هي الحجر والطين والسقف والجدران. يعني ليست هي ذلك
فقط كما ان الانسان ليس هو الجسم الظاهر فقط بل حقيقة الانسان باطن ذلك ايضا ومراده باعتبار عالم الملكوت
الاعلى والحضرة الروحانية وقوله بل لا صورة لها اي الكعبة يعني في عالم الملكوت لانها الروح الاعظم المخلوق الذي
هو من امر الله تعالى تطوف به الارواح كلها الناشئة عنها وقوله وحقيقتها اي الكعبة هو المعنى اي المقصود
الذي صار مبدء لشان الاسم العليم والذي صار مبدء الشان للاسم العليم هو الذات الالهية وانما اختصت
الكعبة بالاشارة اليها بان حقيقتها هي الذات العلية مع ان حقيقة كل شيء كذلك كما ذكرنا لما ورد في الشرائع
من الاهتمام بشانها في استقبالها في الصلوات والطواف بها دون غيرها من جميع الاشياء وان قال تعالى
اينما تولوا فثم وجه الله ان الله واسع عليم فللكعبة حينئذ ثلاث اعتبارات الاول من حيث كونها هي الحجر والطين
والسقف والجدران وهذا محل نظر اهل الرسوم وحكمها وجوب الاستقبال في الصلوات ووجوب الطواف بها في الحج
والعمرة وهذا حظ الاجسام الثاني كونها امرا روحانيا شريفا قائما بامر الله تعالى لا صورة له وهذا محل نظر العارفين
في استجلاء الانوار الالهية والاستمداد الرباني وهذا حظ الارواح الثالث حقيقتها الاصلية التي نشاء عنها
كلا المعنيين المذكورين وهي الحقيقة الالهية والذات الربانية من تجلي الاسم العليم بكل شيء وهذا المراد ههنا في الفقرة
المذكورة انتهى **قال** فان قلت قد صرح قدماء الحنفية كما في شرح الطحاوي والهداية والبزازية وغيرها ان الكعبة
هي العرصة والهواء الى عنان السماء دون البناء لانه ينقل وهذا خلاف ما ذكرتم قلت هذا مع كونه خلاف

ما ذکرہ ہذا الاجل ہشن ان الکعبۃ لہا ظہور ولیس لہا صورۃ ومن ان صورۃ الکعبۃ یعجز العقل عن تشخیصہا کما یاتی
قریبا الا ان کلا من العرصۃ والہواء یشخصہا العقل والعرصۃ لہا صورۃ فہو ایضا خلاف اللغۃ وخلاف مصطلح الشرع
فان اللہ تعالی یقول جعل اللہ الکعبۃ البیت الحرام فجعل البیت الحرام عطف بیان للکعبۃ والاحادیث مصرحۃ بان ابراہیم
واسمعیل بنا الا فرنا بنا ، ہذہ الکعبۃ ویخرب الکعبۃ ذو السویقتین من الحبشۃ ویرفع اللہ الکعبۃ البیت الحرام الی البیت المقدس
وحبی تزف الکعبۃ الی غیر ذلک مما یطول ذکرہا ومن ثم اعترض صاحب الغایۃ بان الکعبۃ ہی البناء المرتفع ماخوذ
من الارتفاع والنتو ومنہ الکاعب فکیف یقال الکعبۃ ہی العرصۃ والصواب ان القبلۃ ہی العرصۃ کما ذکرہ
صاحب المحیط انتہی من البحر الرائق وقد تنبہ لما قال صاحب المحیط المتاخرون کالزیلعی وصدر الشریعۃ وابن الہمام
وغیرہم فعبروا بالقبلۃ دون الکعبۃ فتعبیر اولئک محمول علی انہم تجوزوا عن القبلۃ بالکعبۃ وہو لا ینافی ان الکعبۃ
حقیقۃ ہی البناء **اقول اما اولاً** فبانہ الشیئ اذا خلا من مقصودہ لغا وفی ہذا المقام اعترف البرزنجی بعد القال
والقیل بان مسلک قدماء الحنفیۃ ان الکعبۃ ہی العرصۃ والہواء فالآن اظہر الحق الواضح والصدق اللائح فلم
یبق مجال لمعاند قادح ومجادل غیر ناصح فاعتراض البرزنجی وتکفیرہ یرجع الی قدماء الحنفیۃ نعوذ باللہ منہ ۵
یا ناطح الجبل العالی لتکلمہ ﴿ اشفق علی الراس لا تشفق علی الجبل ﴾ قال فقہاء الحنفیۃ والمالکیۃ ان الکعبۃ والقبلۃ
عندنا ہی البقعۃ المحدودۃ الی السماء دون البناء والبناء تبع وعلامۃ لمعرفۃ القبلۃ حتی لو وضع ہذا البناء
فی موضع آخر لا یجوز تعظیمہ ولو انہدم البناء والعیاذ باللہ کانت الکعبۃ باقیۃ بدلیل ان الانبیاء والاولیاء استقبلوا
وطافوا البقعۃ بعد الطوفان مدۃ الفین ومائتین واربعین سنۃ ولم یکن ہناک بناء وعند الشافعیۃ کذلک
الا فی حق من یصلی فی الکعبۃ او علی سطحہا فانہ فرض علیہ ان یستقبل الی البناء اقلہ قدر ثلثی اذرع حتی لو صلی
داخل الکعبۃ موجہا الی الباب المفتوح لا یجوز عندہم الا اذا کانت البنیۃ مرتفعۃ قدر شبر او زیادۃ بدلیل ان النبی
علیہ الصلوۃ والسلام صلی داخل البیت موجہا الی الباب وامر برقہ الیہ ولو لا ان الکعبۃ بناء او شاخص لما
امر برد الباب وقال بعضہم قبلۃ الداخل البناء وقبلۃ الخارج ایضا البناء فاذا لم یکن البناء ولا الشاخص
یصلی الی البقعۃ ضرورۃ والقبلۃ اسم للبقعۃ والعرصۃ قالوا ہو الصواب کما ہو فی البحر انتہی **واما ثانیا**
فانی قد ذکرت اصطلاح المجدد رحمۃ اللہ علیہ فذکر الخلاف کرات ومرات لا طائل تحتہ ومن یتامل فی اصطلاحہ
یعرف ان حقیقۃ الکعبۃ شیئ یعجز العقل عن تشخیصہا واین حقیقۃ الکعبۃ والعرصۃ والہواء والبیت الحرام الموجود
فی العیان الواقع فی فضاء الکعبۃ فقال عز من قائل جعل اللہ الکعبۃ البیت الحرام وان کان الکعبۃ ہی
البیت الحرام حقیقۃ وذاتا متحدۃ فکیف یتعلق الجعل بینہما اذ الجعل یقتضی نسبۃ الامکان بین المجعول والمجعول الیہ
والشیئ لا ینفک عن ذاتہ فجعل الذات عین ذلک الشیئ بالعیان الا تری ان النسبۃ بین الذات والذات ہی

الضرورة والوجوب فكيف يجوز العقل كون احدهما مجعولاً والآخر مجعولاً اليه فجعل الكعبة هو جعل البيت الحرام
فان جعل الذات هو جعل عينها فان الجعل لا يتخلل بين الشيء ونفسه **واما ثالثاً** فبان الامر بهناء الكعبة
لا يدل على انها البيت الكعبة لفضاء فان الكعبة يطلق في العرف على البيت الواقع في الفضاء الفضا كما
انها هي العرصة والفضاء حقيقة **واما رابعاً** فبان الكعبة لتبعيها سميت بها وان سلم انها سميت للارتفاع
ومأخوذة منه فلا يلزم منه ان لا تكون هي العرصة والا يلزم منها انه لو زال الارتفاع والعياذ منه بالله لا يكون الكعبة
على الارض ولا يصح الصلوة الى العرصة وهذا باطل مع ان ارتفاع الفضاء في الخارج من تحت الثرى الى العرش
فهو اعظم من ارتفاع البيت **واما خامساً** فبان تعبير الزيلعي وصدر الشريعة وابن الهمام وغيرهم بالقبلة ليس على
ما فهمه البرزنجي بل لانها لما كانت الكعبة جهة العبادة عبرتها بالقبلة والكعبة قبلة بهذه الجهة فاظهر الحق في كمال الوضوح
والعيان ودمر على تلميعات اهل العدوان وهو يدعيه طويل الباع وكثير الاطلاع **قال** ثم قال بل صورة الكعبة
مع انها من عالم الخلق هي في لون الحقائق الامرية واعجوبة يعجز الخلق عن تشخيصها الى ان قال نعم ان لم تكن
تلك لم تكن مستحقة لان تكون مسجوداً اليها لافضل الموجودات انتهى ولا شك ان المسجود اليها البيت وما يليها
من الهواء او جهته او صوب المقصد كما مر والكل من عالم الخلق فما معنى كونها في لون الحقائق الامرية واعجوبة
يعجز الخلق عن تشخيصها فان اشار الى ما ذهب اليه من انها صورة التعين الاول فذلك يستلزم الغاء هذه الصورة
البنائية وهو هدم للشرع وذهاب الى مذهب الباطنة والعياذ بالله ويستلزم ايضاً كون الكعبة على الصورة
المستلزمة لجامعيتها وقد اعترف بانه لا جامعية الا للانسان الكامل وهو الكلام الحق فلا يكون غيره مخلوقاً
على الصورة فلا يكون شيئاً من الكائنات غير الانسان الكامل مظهراً للتعين الاول فلا تكون حقيقة الكعبة
مسجودة للحقيقة المحمدية من حيث الامداد والاستمداد واما من حيث العبودية وامر الله تعالى بذلك فلا يستلزم ذلك
ايضاً ولم يقع الامر الا بالسجود الى صورة البيت لا الى حقيقته وقد صلى النبي صلى الله عليه وآله وسلم ستة عشر
شهراً نحو بيت المقدس وصلى في نافلة السفر الى حيث توجهت به راحلته والحال انه ليس لبيت المقدس ولا لما
توجه اليه من اجزاء الارض فضيلة على الصورة المحمدية قطعاً وبالاتفاق فالمسجودية اليها لو استلزمت الافضلية
لا ستلزمت جامعية المستلزمة لكون المتوجه اليها مستحقة للخلافة ۴ على الصورة واللازم باطل فالملزوم
مثله **اقول** هذا الكلام كله من قبيل بناء الفاسد على الفاسد فان بناءه على عدم فهم معنى حقيقة الكعبة
وقد مر معناها المصطلح عند المجدد رحمه الله فتذكره والعجب ان المجدد رح يتكلم في حقيقة الكعبة المصطلحة والبرزنجي
يعترض بالكعبة المعروفة واين هذا من ذاك فالاعتراض يرد على وجه كلامه بناء على اصطلاح المجدد رح ولما
كان كلامه في حقيقة الكعبة فكيف يلزم هدم الشريعة والذهاب الى مذهب الباطنة ولا يرد عليه اختصاص الجامعية

۴ [illegible]

بالانسان وہذا ظاہر جداً لما ذکرنا قال ثم نقول ما معنی مجدد الالف الثانی وہل بقی من مدة ہذہ الامة الف ثان حتی یکون مجددہ الیس قد اجمع العلماء وذکرہ الحافظ السیوطی فی رسالة الکشف ان ما بعد الالف لا یبلغ خمس مائة سنة وان القیمة تقوم فی اربع مائة وشیٔ وقد بینا ذلک فی کتابنا الاشاعة فی اشراط الساعة اتم بیان وقال بعض اتباعه فی توجیہ ہذا القول ذکر حسین بن معین الدین المیبذی ان الصوفیة یقولون کل زمان نوبة ظہور سلطنة اسم فاذا انقضت نوبة الہیبة وقد وصل نوبة السلطنة الی اسم آخر وہو المشار الیہ بقولہ کل یوم ہو فی شان وان یوما عند ربک کالف سنة مما تعدون ولہذا انبعث اکثر اولوالعزم علی راس الف سنة من مضی من قبلہ انتہی بحروفہ وکانہ اخذہ من قول شیخہ ان بعد کل الف تغییر الملل فنقول ہذا اثبات لما فہمناہ فان انقضاء نوبة سلطنة الاسم ابطال لحکمہ ومحمد صلعم حکمہ وشرعہ باق الی یوم القیمة فیدل علی عدم انقضاء حکم ہذا الاسم الذی ہو مظہرہ فاذا لم یبطل حکمہ لم یحتج الی مجدد آخر فان قلت لم لا یجوز ان یکون یبطل حکمہ منفرداً ولکن ظہر اسم آخر معہ ہو احمد ہذا فصار الحکم مشترکا کما قال فی بعض مکاتیبہ انہ شریک محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی دولتہ الخاصة یعنی ختم النبوة وانہ خلق من طینتہ قلنا قد ذکرتم ان لکل اسم الف سنة لا زائد ولا ناقص فلا یجوز المشارکة فی الالف بین الاسمین وایضاً فان بعد مضی الالف من بعثتہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الی زوال الدنیا لم یبق الا اربع مائة وشیٔ فلا یکون تمام حصة اسم فیجب ان یضم الیہ تمام الالف من البرزخ ویلزم ان تکون القیمة لا تقوم علی امة محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ومن ضروریات الدین انہ صلی اللہ علیہ وسلم نبی الساعة وانہا علی امتہ تقوم وانہ خاتم النبیین لا نبی بعدہ واذ قد حکمتم بمقتضی ما نقلتم عن المیبذی واثبتم التجدید بعد الالف فقد لزمکم الاعتراف بما فہمناہ اذ التجدید المتعلق بالالف بہذا المعنی ہو ابطال نبوة وشرع واحداث الاخرین والا کان کفاہ ان یسمی نفسہ مجدد المائة الحادی عشرة اذ تجدید المائة لا یستلزم ذلک فقد قال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان اللہ تعالی یبعث فی ہذہ الامة علی راس کل مائة من یجدد لہا امر دینہا فاشار بقولہ ہذہ الامة وبقولہ یجدد لہا الی ان ہذا التجدید المئی موید للدین ومقولہ بخلاف التجدید الالفی فانہ ابطال الدین ورفع لہ فانظر الفرق بین التعبیرین فان قولکم مجدد الالف الثانی مع کونہ کذبا اذ لا الف ثان وکونہ مخالفا للشرع اذ لم یرد بہ الشرع فیہ ایہام لبطلان شرعہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وفی ضمن ذلک دعوی نہض الجبال عند العارف بالمعانی علی ان الالوف المذکورة لیست قمریة بل شمسیة ولا یلزم توافقہا بل لا یتوافقان ولو سلم فالنبی صلی اللہ علیہ وسلم لم یبعث فی راس الالف السابع بل بعث فی اواخر الالف السادس کما ہو مصرح بہ فی الاحادیث وان اول البعثة لیس اول الہجرة ولا وقت ارتحالہ وعلی ہذا فالنبی صلی اللہ علیہ وسلم اخذ من الالف قدرا یکون راس الالف الشمس عند خروج المہدی فانہ احق بوصف التجدید وقد ذکرنا فی رسالتنا اضاعة البنوس ان شروط المجدد

المنی لیست موجودۃ فی ہذا الرجل ولا یصلح ان یکون مجدداً اصلاً وبالجملۃ فہذا لغو ما کان ینبغی ان نشتغل بجوابہ
لکن اخرج الامر الی ذکرہ **اقول** ہہنا ابحاث **البحث الاول** ان علم الساعۃ من المغیبات التی لا یعرفہا الا ہو تبارک
تعالی فالقول بانہا تقوم فی سنۃ کذا امر عسیر جدا فانہ لم ینقل من الشارع تصریح بانہا تقوم فی سنۃ کذا
والمظنونات لا تفید الیقین وما قال السیوطی فی رسالۃ الکشف یکذبہ ما قالہ البرزنجی فی الاشاعۃ وانا نبین بطلان
قول البرزنجی ان شاء اللہ تعالی فاعلم انہ قال البرزنجی فی الاشاعۃ قال الامام الحافظ الحجۃ جلال الدین عبد الرحمن
السیوطی فی رسالتہ المسماۃ بالکشف فی مجاوزۃ ہذہ الامۃ عن الالف الذی دلت علیہ الآثار ان مدۃ ہذہ الامۃ
تزید علی الف سنۃ ولا تبلغ الزیادۃ علیہا خمس مائۃ سنۃ وذلک لانہ ورد من طرق ان مدۃ الدنیا ای من
لدن آدم علیہ السلام الی قیام الساعۃ سبعۃ الآف سنۃ وان النبی صلی اللہ علیہ وسلم بعث فی آخر الالف
السادس قال وورد ان الدجال یخرج علی راس مائۃ سنۃ وینزل عیسی علیہ السلام فیقتلہ فیمکث فی
الارض اربعین سنۃ وان الناس یمکثون بعد طلوع الشمس من مغربہا مائۃ وعشرین سنۃ وان بین النفختین
اربعین سنۃ فہذہ مائتا سنۃ لابد منہا قال ولا یمکن ان تکون المدۃ الف وخمس مائۃ سنۃ اصلاً ثم ساق
بسندہ الاحادیث الدالۃ علی ما ذکرہ مستوفیاً لطرقہ اقول الذی فہم مما مر من الاحادیث التی ذکرناہا فی القسم
الثالث ان المہدی یمکث فی الارض اربعین سنۃ وان عیسی یمکث بعد الدجال اربعین سنۃ کما رواہ الحاکم
فی المستدرک عن ابن مسعود رضی اللہ تعالی عنہ ان عیسی ینزل فیقتل الدجال فیتمتعون اربعین سنۃ لا یموت
احد ولا یمرض احد ویقول الرجل لغنمہ ولدابتہ اذہبوا فارعوا وتمر الماشیۃ بین الزرعین لا تاکل منہ سنبلۃ والحیات
والعقارب لا توذی احدا والسبع علی ابواب الدور ویاخذ الرجل المد من القمح فیبذرہ بلا حرث فیجیٔ منہ سبع
مائۃ مد الحدیث فانہ ظاہر فی ان الاربعین بعد الدجال وان بعد عیسی یتولی امر منہم القحطانی یتولی احدی وعشرین
سنۃ ولنفرض لبقیتہم الی طلوع الشمس من المغرب عشرین سنۃ ایضاً ان لم یکن اکثر فہذہ مائۃ وعشرون
سنۃ ومر ان الدجال یمکث اربعین سنۃ فان لم یکن سنتین فلا اقل من مقدار سنتین لان ایامہ طوال
وان بعد طلوع الشمس من مغربہا یمکث الناس مائۃ وعشرون سنۃ وفی روایۃ ان الشرار بعد الخیار عشرون
ومائۃ سنۃ ومر ایضاً ان المومنین یتمتعون بعد طلوعہا اربعین سنۃ ثم یشرع فیہم الموت فہذہ ثلث
مائۃ وعشرون سنۃ وقد مضی بعد الالف قریب من ثمانین فہذہ اربع مائۃ والی تمام ہذہ المائۃ تبلغ اربع
مائۃ وثلثین وقد مر عن السیوطی انہ لا تبلغ خمس مائۃ بل اخذ بعضہم من قولہ تعالی فہل ینظرون الا ان تاتیہم الساعۃ
بغتۃ وقولہ تعالی ولا تاتیہم الا بغتۃ وان الساعۃ تقوم سنۃ سبع بعد اربع مائۃ فان عدد حروف بغتۃ الف
واربع مائۃ وسبع واللہ اعلم عند اللہ تعالی فیحتمل خروج المہدی علی راس ہذہ المائۃ احتمالا قویا قبل المائۃ

اذ الدجال یخرج فی خلافتہ وہو کما مر یخرج علی الراس المائۃ ویحتمل ان یتاخر للمائۃ الثانیۃ ولا یفوتہا قطعاً واذا تاخر فلابد ان یبعث اللہ علی راس ہذہ المائۃ من یحیی للامۃ امر دینہا کما ورد فی حدیث مشہور قال الحافظ السیوطی فی منظومہ ۹ والشرط فی ذلک ان تمضی المائۃ ٭ وہو علی حیوۃ بین الفئۃ ٭ یشار بالعلم الی مقامہ ٭ وینصر السنۃ فی کلامہ ۱۰ وان یکون فی حدیث قدروی ٭ من اہل بیت المصطفی وہو قوی ٭ ویرجح الاحتمال الثانی ما اخرج نعیم بن حماد عن محمد بن الحنفیۃ رضی اللہ عنہ قال یقوم المہدی سنۃ مائتین واخرج عن جعفر الصادق قال یقوم المہدی سنۃ مائتین واخرج ایضا عن ابی قبیل رضی اللہ عنہ قال اجتماع الناس علی المہدی سنۃ اربع ومائتین تنبیہ وجہ الجمع بین الروایات ان کمال ظہورہ وذلک انما یکون بعد فتح القسطنطنیۃ وذلک یکون سنۃ مائتین ویجمع علیہ الناس اجمعون سنۃ اربع ومائتین وذلک بعد فتح الرومیۃ والقاطع وہذا لا ینافی خروج الدجال علی راس مائۃ لانہ اما باعتبار اول خروجہ بالمشرق او ادعائہ الخلافۃ او ان الاربع والخمس بل والعشر من اول المائۃ یعد من راس المائۃ عرفا وعلی ہذا فیکون خروج المہدی بسبع او تسع وثلاثین او باربعین قبل المائۃ لا یخرجہ عن کونہ یخرجہ علی راس المائۃ وکذلک تاخر اخر مدتہ عن راس المائۃ وہذہ کلہا مظنونات وردت باخبار الاحاد بعضہا صحاح وبعضہا حسان وبعدہا ضعاف مع شواہد وبعضہا بغیر شواہد وغایۃ ما ثبت بالاخبار الصحیحۃ الصریحۃ الکثیرۃ الشہیرۃ التی بلغت التواتر المعنوی وجود الآیات العظام التی منہا بل اولہا خروج المہدی وانہ یاتی فی آخر الزمان من ولد فاطمۃ یملأ الارض عدلاً کما ملئت ظلماً وجوراً وانہ یقاتل الروم فی الملحمۃ ویفتح القسطنطنیۃ ویخرج الدجال فی زمنہ وینزل عیسی ویصلی خلفہ وما سوی ذلک کلہ امور مظنونۃ او مشکوکۃ انتہی فیظہر من ہذہ العبارۃ ان ما قال السیوطی فی الکشف ان قیام الساعۃ لا یتجاوز علی الف وخمسمائۃ سنۃ لا یستقیم لانہ کان وفات السیوطی فی سنۃ ۹۱۱ وقد حاسب السیوطی من زمانہ والآن سنۃ ۱۳۰۰ من الہجرۃ النبویۃ علی صاحبہا الصلوۃ والتحیۃ فقد شرع فی سنۃ اربع مائۃ بعد الالف وما ظہر علامۃ من علامات الساعۃ والکان یقوم المہدی علیہ السلام فی سنۃ مائتین فاین علیہ السلام وقد شرع فی اربعمائۃ سنۃ مع انہ قیل ان اجتماع الناس علی المہدی سنۃ اربع ومائتین فلما ظہر مہدی علیہ السلام ما وقع الاجتماع وما قیل ان کمال ظہورہ یکون بعد فتح قسطنطنیۃ یکون سنۃ مائتین فیجمع علیہ الناس اجمعون سنۃ اربع ومائتین یکذبہ الوجدان فبحمد اللہ وقوتہ ان قسطنطنیۃ تحت حکومۃ الاسلام فی ہذا الزمان والسلطان عبد الحمید خان نصرہ اللہ علی اعدائہ صاحب الافواج القاہرۃ والسلطنۃ الزاہرۃ وعساکرہ البریۃ والبحریۃ سبع مائۃ الاف بل ازید منہا وقوتہا تقتضی ان لا یغلب علیہ اعدائہ مدۃ مدیدۃ وان کان تزول قوتہ فظاہر الحال یقتضی ان یبقی قوتہ فی سنۃ اربعمائۃ بل مزیدۃ لانہ ما یشاہد فیہ ومن فعلی

تقدير كل الاحوال تقوم الساعة بعد الف وسبع مائة والله اعلم بحقيقة فيكون قيام الساعة بعد مضي اكثر ازمنة الالف
الثاني والاكثر حكم الكل واخذ حساب لغته بحساب الجمل امر ذهني لا شرعي يا باه احوال الزمان وامور الساعة توقيفية
لا يذعن بالامور التخيلية الذهنية التي من شعار الشعراء **البحث الثاني** لما كانت الشريعة المحمدية صلعم باقية
الى يوم القيامة فاقتضت الحكمة الالٰهية المجدد ليجدد امور الدين ومهماته والعجب انه تصور بمجدد الالف ابطال النبوة
فلما كان مجدد الالف مبطل النبوة فيكون مجدد المائة ايضا مبطل النبوة وكون المجدد للالف امر كشفيا الهاميا
يتعلق لارباب هذه المعاملة وكل من كان عارفا لعلاماته ومدركا لآثاره يقبل آثار اهل الله تعالى ويرد موارد الفيوض
والبركات في خدماتهم وكل من كان جاهلا لاحوالهم لا يدرك اسرارهم ولا يقبل اقوالهم ولا يتحصل فيضانهم وبركتهم
قال المجدد رح في المكتوب الرابع من الجلد الثاني بما تعريبه انه يكون على راس كل مائة من مجدد فشتان بين مجدد
المائة والالف فكما بين المائة والالف فرق فكذا بين المجددين والمجدد من يصل الفيوض والبركات منه الى الامة
وان كانوا الاقطاب والاوتاد انتهى فهذا امر كشفي لا يخالف العرف والشرع اما العرف فبانه فرق بين المائة
والالف فيكون بين مجدد المائة والالف فرقا ويكون مجدد الالف اقوى واعلى رتبة ليصل فيوضه الى منتهى
الالف بخلاف مجدد المائة فانه يكفي فيه قوة ليجدد امر الدين الى منتهى المائة اما الشرع فبان الكل قد يكون
مجموعيا وقد يكون افراديا فان كان المراد من كل المائة كلا افراديا يجوز وجود المجدد لكل المائة وان كان المراد
من الكل كلا مجموعيا يراد به الالف لجواز ان يكون مجموع المائة والعشر الفا وان القول بالالوف الشمسية والقمرية
سخيف لا عبرة فيه ولما كانت الشريعة المحمدية باعتبار حساب الشهور القمرية فالمعتبر هو الحساب القمري لا الشمسي
روى الواقدي كان بين آدم ونوح عليهما السلام عشر قرون والقرن مائة سنة وبين نوح وابراهيم عليهما السلام
عشر قرن وبين ابراهيم وموسى عشر قرن قال عبد الوهاب الشعراني في لطائف المنن والاخلاق في بيان
وجوب التحدث بنعمة الله على الاطلاق ان الدعاة الى طريق الله من الامة على اقدام الرسل فكما كان
كل رسول ياتي بعد فترة ناسخا لشرع من قبله او مؤيدا له فكذلك طائفة الدعاء الى الله تعالى من الاولياء
وعلى هذا القدم جماعة من اهل عصرنا بحمد الله تعالى احيوا الدين واقاموا معالمه وان لم يسمع لهم كالشيخ سليمان الخضيري
وسيدي محمد البكري والشيخ نجم الدين الغيطي والشيخ شمس الدين الخطيب الشربيني والشيخ زين الجزيري والشيخ
نور الدين الطندتائي والشيخ سراج الدين الحانوتي والشيخ بدر الدين الشهادي والشيخ شمس الدين البرهتوشي
فهولاء من اعظم الذابين عن الدين في عصرنا هذا وفيهم الخير والبركة والعلم فالله تعالى ينفعنا ببركاتهم فلو ان
الامة كلها اجتمعت عليهم واطاعوهم لهدوهم باذن الله تعالى الى الصراط المستقيم لكثرة ما اعطاهم الله تعالى من العلوم
والاسرار والسياسات رضي الله تعالى عنهم وفسح في اجلهم الاسلام والمسلمين والايضاح ما قلناه من الفقرات الحاصلة

بين كل داع وداع من الاولياء انه لما مات الائمة المجتهدون حدث بعدهم اهواء وبدع وحجب على القلوب حتى صار الناس كانهم في فترة بالنسبة الى ما سلف فاتى الله تعالى بالمشائخ المذكورين في رسالة القشيري فاحيوا معالم الطريق واظهروا ما اندرس فيها كالستري والجنيد وابي سليمان الداراني واشباههم رضي الله تعالى عنهم من كمل العارفين والعلماء العاملين الذين كانوا في عصرهم فلما ماتوا وقعت الفترة مدة حتى اتى الله تعالى بالطبقة الثانية كالشيخ عبد القادر الجيلي والشيخ احمد بن الرفاعي والشيخ ابي مدين المغربي والشيخ ابي عبد الله القرشي وابي يعزى وابي النجار واضرابهم رضي الله تعالى عنهم فلما ماتوا حصلت الفترة العظيمة حتى اتى الله تعالى بالسادة الشاذلية والرفاعية رضي الله تعالى عنهم اجمعين واول الطبقة ابو الحسن بن الصباغ وابو الحسن الاخضري وابو الفتح الواسطي وكانت سلسلة القوم وانقطعت من مصر حتى جاء سيدي يوسف العجمي رحمه الله تعالى فتسلسلت منه الطريق في مصر وقراها الى عصرنا هذا فكانت الفترة الحاصلة بعد هولاء في الديار المصرية انما هي بعد موت سيدي علي المرصفي والشيخ محمد الشناوي والشيخ تاج الدين الذاكر والشيخ ابي السعود الجارحي واضرابهم رحمهم الله اجمعين فاتى الله تعالى بعدهم بالجماعة الذين قدمناهم فاحيوا الدين والطريقة بعد موت هولاء فالحمد لله الذي جعلنا منهم فيعلم ان الفترة موجودة برهة من الزمان بعد كل داع الى الله تعالى حتى يظهر من يظهره الله بعده هذا مع استمرار وجود الاولياء اصحاب الدوائر الكبرى من القطب والاقطاب والاوتاد والابدال والاعين واولي الامر اذ لو خلا الوجود من هولاء لخرب الوجود كله دفعة واحدة حتى ان الوقت الذي تقوم فيه القيامة لا يكون فيه احد يقول الله الله ثم انه لما كانت الاصنام تعبد بين فترات الرسل عليهم الصلوة والسلام وترفض فيها الشرائع وترتكب فيها المحارم ويستحلون الدماء ويحكمون بالهوى ويتولاهم الشيطان ويزعمون مع ذلك انهم ما عبدوا الاصنام الا ليقربوهم الى الله زلفى فكذلك الحكم في فترات الاولياء فانها مقابلة لفترات الرسل عليهم الصلوة والسلام بل ربما وقع في فترات الاولياء ما هو اقبح من عبادة الاصنام فان عبادها ما نقوا قط الاله وانما قالوا ما نعبدهم الا ليقربونا الى الله زلفى على زعمهم واهل فترات الاولياء قد استحكم في غالبهم الضلال والفساد واستوى على خيالهم وطبائعهم المحال حتى عكسوا الاحوال في الافعال والاقوال وحكموا على المستحيل بالواجب وبالعكس والحقوا الموجود بالمعدوم والحادث بالقديم وبعضهم رأى ان كل شيء في الموجود هو الاله وان عين هذا الوجود الحادث هي عين الله من الجماد والنبات والعقارب والحيات والجان والانسان والملك والشيطان ويجعلون الخالق هو عين المخلوق من خسيس ونفيس ومرحوم وملعون ورئيس ومرؤس حتى الابالسة وهذا كلام لا يرضاه اهل الجنون ولا من كان في جبة مجنون وقد تعلقت بهذه الامور في زمننا هذا من جماعة بالصعيد فيعتقدون هذه الامور فيما بينهم وبين اصحابهم

مدة وينكرون ذالك في الظاهر خوف القتل بل الذي اقوله ان ابليس نفسه لو ظهر ونسب اليه هذا
امنه واستحيى من الله تعالى وان كان هو الذي يلقي الى نفوسهم ذلك وقد حكيت لسيدي علي الخواص
مات هولاء فقال هولاء زنادقة وهم اخبث الطوائف لانهم لا يرون حسابا ولا عقابا ولا جنة ولا نارا ولا حلالا
لا آخرة ولا لهم دين يرجعون اليه ولا معتقد يجتمعون عليه وهم اخس من ان يذكروا الا انهم خالفوا المعقولات
ت والمعاني وسائر الاديان التي جاءت بها الرسل عن الله تعالى ولا نعلم احدا من طوائف الكفار
سقاد هولاء فان طائفة من النصارى قالت المسيح ابن الله وكفرهم القوم الآخرون وطائفة من اليهود
العزير ابن الله وكفرهم القوم الآخرون فلم يجعلوا الوجود عين الله تعالى وقد اشبع الشيخ الكامل الراسخ
الدين العربي رضي الله تعالى عنه الكلام في الرد على اهل الحلول والاتحاد ومن كلامه رضي الله تعالى
لاتحاد الا اهل الالحاد وما قال بالحلول الا من دينه معلول وقد بسطنا لقوله رضي الله تعالى عنه
المسمى باليواقيت والجواهر في بيان عقائد الاكابر ونقلت ذلك من النسخة المقابلة على خطه
ي دس فيها الاعداء والحسدة مادسوا ولعل الشيطان انما دسوس لهولاء الاعداء بدس العقائد الزائغة
شيخ ليوقع فيها من اراد الله اضلاله من جهة المتصوفة فان الشيخ محي الدين كان من اكابر الاولياء
ن فربما قال لهم ابليس ان ما في كتبه ليس مدسوسا عليه وانما ذلك كان اعتقاده ويكفيكم في الدليل
الرجل الجليل فعظمه في اعينهم حتى لا يتوقفوا في اعتقاد ما يجدونه في كتبه من المدسوس ومن كلامه
تعالى عنه في الفتوحات المكية من اراد ان لا يضل فلا يرمي ميزان ظاهر الشريعة من يده طرفة
يتمد ما عليه الائمة المجتهدون ومقلدوهم ويرفض ما عداه انتهى فانظر يا اخي في هذا الكلام المحشور بالنور لعلك
بد الشيخ بريا من سوء المعتقد الذي تشبث به هولاء الجهلة وكان اخي الشيخ افضل الدين رحمه الله تعالى
لت حاكما لضربت عنق كل من قال لا موجود الا الله ونحو ذلك من الالفاظ لانه لم يات بذلك شريعة
س بالحقائق ارباب الاذواق والمكاشفات والمعارف والمخاطبات وذوو البصائر والكرامات وخرق العادات
النا عن احد منهم انه كان يعتقد قط خلاف ما جاءت به الرسل بل لو اعتقد احد منهم خلاف ما جاءت به الرسل
د منهم كرامة ولا خرق عادة وانما الكرامات لاهل السنة والجماعة واطال في ذلك رحمه الله تعالى في رسالة
ا اخي ومخالطة اهل البدع الا لقصد هدايتهم الى طريق الحق والله يرشدك والحمد لله رب العالمين انتهى
هذا الكلام فانه يثبت المجددية للالف ويدفع جميع المخدشات الواردة في هذا المقام والشعراني
ت لفوائح مدائحه اسفار الكبار واطبقت على اكرامه وتبجيله وتفخيمه وتعظيمه كلمة الاخيار فابان الحق
بصير واوضح الصدق للمتدبر الخبير واستاصل منار كل تحرير وتقرير وهدم اساس كل صغير وكبير

والله على ذلك قدير وما حكى انكار وجود شرط المجدد عن اضائة النبراس فهو من وساوس الخناس الذي
يوسوس في صدور الناس ؎ ولو ولدت قفيرة جرو كلب ٭ لسب بذلك الجرو الكلابا ٭ وما رايت ضياء
النبراس الى الآن واظن انها على ديدن تحريرات البرزنجي مشحونة بالسب والبهتان ؎ ومن ذا الذي
ينجو من الناس سالما ٭ وللناس قال بالظنون وقيل ٭ اعوذ بالله من حقد الحقود وحسد الحسود من العنود ؎
حسدوا الفتى اذ لم ينالوا سعيه ٭ فالقوم اعداء له وخصوم ٭ كيف وان المجدد رح عابد زاهد بل مشكوة نور تعلق قلبه
بالمساجد فاضاء به مصابيح الانوار وذاته مشكوة العلوم والاسرار ولكل عصر يوشع يرد شمس الفضل بعد الافول
ويشرق شمس العصر على القصور والطلول فبالمجدد يزني الدين ويقطع اعناق المبتدعين وشتان بين المجدد والمعنى
المشرع المعدد **قال** واما ما ذكره في المكتوب التاسع والمائتين جوابا عن السوال المذكور فلا جواب فيه ايضا لانه
قال ما محصله ينبغي ان تعلم ان حقيقة كل شيء عبارة عن التعين الوجوبي لذلك الشيء وهو اسم من الاسماء الالهية
كالعليم والقدير والمريد والمتكلم وذلك الاسم رب ذلك الشخص ومبدء الفيوض الوجودية له وتوابعها الى ان قال
فاذا تمهد هذا فنقول ان محمدا صلى الله عليه وآله وسلم مركب من عالم الخلق والامر والاسم الالهي الذي هو ربه
شان العليم والذي يربي عالم امره هو المعنى الذي صار مبدءا لذلك الشان وحقيقة الكعبة ايضا ذلك المعنى واذا
كانت حقائق الاشياء الاسماء الالهية وحقيقة الكعبة فوق تلك الاسماء كانت متبوعة لحقائق الاشياء فلزم
ان تكون مسجودة للمحمدية انتهى الغرض منه وانما قلنا انه لا جواب فيه اذ ليس فيه نفي افضلية الكعبة على الصورة
المحمدية بل فيه اثبات متبوعيتها للحقائق وهو اثبات لافضليتها **اقول** هذا احقر من قلامة لان البرزنجي ما فهم
عبارة المكتوب وقد غلط في التعريب بالمكذوب فاعلم اسعدني الله تعالى واياك للسلوك في الصراط السوي
والورود على المنهل الروي انه افاد المجدد رح في رسالة المبدء والمعاد ان بعد مضي الف سنة وبضع سنين
من رحلة سيدنا صلعم يجيء زمان يعرج فيه الحقيقة المحمدية من مقامها وتتحد بحقيقة الكعبة وتسمى حقيقة احمدية وتصير
مظهرة ذات الاحد جل سلطانه وتتحققان بمسماهما وتخلو المقام السابق عن الحقيقة المحمدية الى ان ينزل عيسى
عليه السلام ويعمل بالشريعة المحمدية عليهم الصلوة والتسليمات فتعرج الحقيقة المحمدية عن مقامها وتستقر بمقام
الحقيقة المحمدية كان خاليا فاعلم ان حقيقة الشخص عبارة عن التعين الوجوبي الذي التعين الامكاني له ظل
ذلك التعين وهو اسم من اسماء الله تعالى جل شانه كالعليم والقدير والمريد والمتكلم وامثالها وهو ربه ومبدء
فيوضه الوجودي وتوابعه الوجودي ولذلك الاسم بالنسبة الى ذاته تعالى مراتب شتى وهو يطلق عليه في مرتبة
شان الصفة وفي مرتبة الشان وشتان بين الصفة والشان كما فصله المجدد رح في موضع آخر والشان
مجرد اعتبار له مبدء وجود اعتباري وفوقه هذا الاعتبار جار ايضا لكن القوة البشرية عاجزة عن ضبطه والمجدد رح

قد ارتقی الیه لکن فوقه لیس الا الاستهلاک والاضمحلال وفوق کل ذی علم علیم ؎ هنیئا لارباب النعیم نعیمها ٭ وللعاشق المسکین ما یتجرع ٭ وتفاضل شتی بین اقدام اولیاء الله باعتبار طی هذه المراتب فهو علی تفاوت الاستعداد والقابلیات والواصلون الی الاسم قلیلون من الاولیاء فان اکثرهم واصلون الی ظل من ظلال ذلک الاسم بعد ان عرجوا من المراتب الامکانیة باسرها بطریق السلوک والسیر التفصیلی وقد یتوهم الوصول الی ذلک الاسم فی طریق الجذبة الصرفة ایضا لکنه غیر معتبر ولا یعتد به والذین عرجوا من ذلک الاسم وقطعوا مراتبه المتفاوتة قلت اوکثرت فهولاء اقل قلیل منهم فحقیقة الشیء کما یطلق علی التعین الوجوبی کذلک یطلق علی التعین الامکانی اذا القیت هذه المقدمات فی روعک فاعلم ان محمدا صلی الله علیه وسلم فی کون کافة الانام مرکب من عالم الخلق وعالم الامر ورب عالم خلقه شان العلیم ورب عالم امره مبدء فالحقیقة المحمدیة عبارة عن شان العلیم والحقیقة الاحمدیة کنایة عن مبدئه وهی حقیقة الکعبة فنبوته صلی الله علیه وسلم قبل خلق آدم علیه السلام باعتبار الحقیقة الاحمدیة قال النبی صلی الله علیه وسلم کنت نبیا وآدم بین الماء والطین ونبوته بعد النشاء العنصری لیس باعتبار الحقیقة المحمدیة بل باعتبار الحقیقتین فربهما الشان ومبدئه ولذا تم وکمل باعتبار السابق لان فی الاول دعوته مخصوص لعالم الامر وتربیته مقصور بالروحانیات وفی الثانی شامل للخلق والامر وتربیته مشتمل بالاجساد والارواح غایة ما فی الباب ان النشاء العنصری غالب فیه علی النشاء الملکی لمناسبة الافادة والاستفادة قال الله تعالی قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی فبعد ارتحاله صلی الله علیه وسلم غلب علیه جانب الروحانیة وانتقص المناسبة البشریة فبعد مرور الف سنة غلبة الروحانیة لون جانب البشریة بلونه وانصبغ عالم الخلق بعالم الامر فعرج الحقیقة المحمدیة والتحق بالحقیقة الاحمدیة والمراد منها فی هذا المقام التعین الامکانی للخلق والامر له صلی الله علیه وآله وسلم لا التعین الوجوبی الذی التعین الامکانی ظل له لان عروج التعین الوجوبی لا معنی له ولا یعقل اتحاد التعین الامکانی بالتعین الوجودی فظهر من هذا التحقیق ان حقیقة الکعبة بعینها الحقیقة الاحمدیة والحقیقة المحمدیة ظل لها فتکون مسجودة للحقیقة المحمدیة فاتضح ما افاد فی رسالة المبدء والمعاد انتهی ملخصا فما قال البرزنجی انه لیس فیه نفی فضلیة الکعبة علی الصورة المحمدیة کله هذیان او محمول علی عدم فهم المعنی المراد والله الهادی الی الطریق السداد **قال** لا یقال ان حاصل الجواب ان مبداء عالم امره متبوع لعالم خلقه فلا تفضیل للکعبة لانا نقول صورة الکعبة هی التی یطوف بها الطائفون بمقتضی الامر وهی لیست صورة روح النبی صلی الله علیه وآله وسلم والمسجود نحوها هی الکعبة لا روح النبی صلی الله علیه وسلم فکون مبداء روحه متبوعا لمبدء جسده لا دخل له فی الجواب **اقول** کله هذیان فانه لا بحث فی تفضیل الکعبة بل البحث فی حقیقة الکعبة وصورة الکعبة التی تطوف بها الطائفون بمقتضی الامر ان لم تکن

روح النبي صلى الله عليه وسلم فلا باس بها بل صورة الكعبة ليست صورة روح النبي صلى الله عليه وآله وسلم
في الحقيقة والبضع المسجود اليها الا كانت الكعبة لا روح النبي صلى الله عليه وسلم فلا حرج فيهما وما قال احد بهذا
القول وا كون مبدء روحه متبوعا لمبدء جسده كما لا دخل له في الجواب لا دخل له في الدخل بل لا معنى له فانه
ما قال احد ان مبدء روحه متبوع لمبدء جسده فهذا التقرير مضحكة الثكلى **قال** ثم قال سوال ان قيل الكعبة مطوفة
باولياء الله تعالى عن هذه الامة وتلتمس بركاتهم فاذا كانت حقيقتها فوق الحقيقة المحمدية فما وجه جواز هذا المعنى فاجاب بان
الحقيقة المحمدية نهاية مقامات نزول محمد من اوج التنزيه والتقديس وحقيقة الكعبة نهاية عروج الكعبة فالدرجة الاولى
لعروج الحقيقة المحمدية الى التنزيه والتقديس هي حقيقة الكعبة ونهاية عروجاتها لا يطلع عليها غير الحق سبحانه تعالى
ولما كان لكمل اولياء امته نصيب تام من عروجاته لم يبعد ان تلتمس الكعبة من بركات هولاء الاكابر لما تضح الجواب
عن العبارة الاخرى في الرسالة وهي كما ان صورة الكعبة مسجودة لصورة الاشياء كذلك حقيقتها مسجودة لحقائق
الاشياء لما علم من ان الحقيقة الكعبة متبوعة للحقائق انتهى الغرض منه وهذا صريح من ان المراد بصورة الكعبة صورة
البيت الحرام المبني بالطين والحجر وليس دليل على ان حقيقتها ليست الحقيقة الاحمدية بعينها لان صورة الاحمدية عبارة
عن عالم الامر من محمد صلى الله عليه وسلم عنده والطواف بالبيت الحرام لا بروح النبي صلى الله عليه وآله وسلم
وكذا روحه ليس هو الطائف بكمل الاولياء لالتماس بركاتهم بل الاولياء يلتمسون من بركاته صلى الله عليه وسلم
بل الانبياء كلهم من رسول الله يلتمس غرفا من اليم فلم يحصل من هذا الكلام الجواب عن السوال اذ ليس فيه
نفي تفضيل صورة الكعبة على صورة محمد صلى الله عليه وسلم ولا نفي تفضيل حقيقتها على حقيقته بل يقتضي كون
حقيقتها متبوعة للحقائق تفضيلها صورة ومعنى ووقع ذلك ففي كلامه التهافت والتناقض حيث لا يستقر كلامه على
معنى واحد في بيان المراد بالحقيقة ولا بالصورة فتارة يقول حقيقة الكعبة اسم الله وتارة يقول الحقيقة الاحمدية
وتارة يقول فوق الحقائق وتارة يقول اعلى عروجاتها ادنى عروجات الحقيقة المحمدية وتارة يقول ما يلزم منه
ان صورة الكعبة هي هذه وتارة يقول شيء في لون الحقائق الامرية واعجوبة يعجز العقل عن تشخيصها وكل هذا يدل
على انه ليس على بصيرة في امره **اقول** كله لغو لا طائل تحته فان البرزنجي قد ترك العبارة التي افادها المجدد رح
التي تدفع الايرادات كما تركوا وانتم سكارى من قالوا لا تقربوا الصلوة فانه افاد في حل العبارة ان حقائق الاشياء
عبارة عن الاسماء الالهية جل سلطانه وهي مبادي فيوض وجودهم وتوابعه [اي المجدد رح ۱۲] وحقيقة الكعبة فوقها فتكون
حقيقة الكعبة متبوعة لحقائق الاشياء نعم ان سائر كمل الاولياء فوق حقيقة الكعبة فيلتمس الكعبة من بركاتهم انتهى
فحل منه الاشكال الذي قد ذكر وليس فيه اشارة فضلا عن الصراحة بان المراد من صورة الكعبة صورة البيت
الحرام المبني بالطين والحجر وليس [اي البرزنجي] فيه دليل على ان حقيقتها [فيما افاد المجدد رح ۱۲] ليست الحقيقة المحمدية فالدليل الذي ذكر من

فبسبيل الهذيان فلا يلتفت باعادته ورده وما ادعى في التهافت بين مراد الحقيقة والصورة فعجيب جدا فانه
لو قال احد ان زيدا انسان وعمرا انسان وبكرا انسان والانسان يكون كاتبا والانسان يكون ضاحكا
فالقول بالتهافت يكون مضحكة البلهاء فان حقيقة الكعبة هي الحقيقة المحمدية وهي الحقيقة الاحمدية وهي ذات الله تعالى
وهي فوق الحقائق وعروجاتها لا تتناهى فانها يعجز العقل عن تشخيصها وما نقل ان اعلى عروجاتها ادنى عروجات
الحقيقة المحمدية وان صورة الكعبة هي هذه فهو افتراء عليه ع زيادة القول تحكي التقص في العمل ؛ **قال** ثم
ان تصريحه بان حقيقة الكعبة هي المشتمل لعروجها وان كمل الانبياء والاولياء يقع لهم العروج فوق حقائقهم دليل
على ان الحقيقة المحمدية افضل وعلى ان حقيقة الكعبة ليست هي الاحمدية بعينها ولا صورة الكعبة صورتها والا لصح
عروجها فوق حقيقتها كما صح للانبياء **اقول** هذا ايضا مبني على فهمه فان عروج حقيقة الكعبة والانبياء والاولياء
لا يستلزم ان الحقيقة المحمدية افضل ولا ان حقيقة الكعبة ليست هي الحقيقة الاحمدية بعينها ولا صورة الكعبة
صورتها بل لا يحصل لقوله ولا صورة الكعبة لصورتها وما قال والا لصح عروجها فوق حقيقتها لغو لا طائل تحته والتحقيق
انه قد مر سابقا انه تفاضل شتى بين اقدام اهل الله باعتبار تخطي المراتب فلا باس ان سار كمل الاولياء
فوق حقيقة الكعبة فيلتمس الكعبة من بركاتهم فتامل فان فوق حقيقة الكعبة الربانية الصفات الحقيقية (حسب مرام البرزنجي)
وفوقها الشيون الذاتية وفوقها الذات البحت فان وقع العروج على حقيقة الكعبة فكيف يبعد التماس الكعبة
من بركاتهم **قال** ثم رأينا في الجزء الاول من مكتوبات ولده الاوسط قد ذكر عن ابيه انه اثبت التعيين (اعني عروة الوثقى خواجه محمد معصوم قدس سره)
الحبي فوق التعيين الوجودي في بعض مكاتيبه ومنع الترقي عنه ونقل عنه انه اراد بالتعيين الحبي التعيين الاول الذي
ليس فوقه الا اللاتعيين وانه لا قدم لاحد في اللاتعيين وعد من المحالات الترقي عنه ثم نقل عنه انه قال بعد
ما عرج به الى حيث قيل السلطان ليس في الدار وانه ظهر له ان هذا المقام مقام حقيقة الكعبة الربانية عرج الى
ما وراءه حتى وصل الى مقام الصفات الحقيقية الزائدة على الذات وهو فوق مقام الصور العلمية للصفات و
وراء صور الصفات الكائنة في مرتبة التعيين الوجودي والتعيين الحبي ثم عرج الى اصول تلك الصفات
التي هي الشيون الذاتية ثم منها الى الذات البحت المجرد من النسب والاعتبارات انتهى فاثبت بعد
مقام حقيقة الكعبة مقام الصفات الحقيقية ثم مقام اصولها ثم الذات البحت وجعل التعيين الحبي المراد به التعيين
الاول دون مقام حقيقة الكعبة مع انه منع الترقي عنه كما مر واجاب ولده المذكور عن هذا التناقض بان الترقي
الممنوع الوصول القدمي والمثبت الوصول النظري انتهى ولا يخفى انه لا يحصل منه جواب لانه مصرح
بان التعيين الحبي ليس فوقه الا اللاتعيين فكيف يصح ان يكون فوقها تعينات الصفات الحقيقية ثم تعيناتها باصولها
وكل تعين فهو دون اللاتعين وكيف يصح الوصول الشهودي ولا شهود الا المتعين متجل ولا متعين

حيث لا تعين فلا وصول شهودياً هذا ان اراد بقوله النظر الشهودي وان اراد نظر العقل فهو بمعزل عن ذلك
وان تكن حقيقة الكعبة التي فوق التعين الحبي هي اللاتعين وفوق تعينات اصولها وفوقها الذات البحت لم
يصح ان تكون فوق التعين الحبي الذي هو التعين الاول **اقول** كله لغو لا طائل تحته فاحسن الكلام كلام صحيح
من لسان فصيح في وجه صبيح **فاعلم** ان المراد بالتعين الحبي الحقيقة المحمدية والعروج فوقها لا يمكن الا ان يراد
بالحقيقة ظلها وهي عبارة عن اجمال حضرة العلم وح يشتبه الظل بالاصل ولما تخلص عن الظل فالترقي يكون محالاً
لان فوقه الوجوب كما هو مفصل في المكتوب المائة والثانية والعشرين من المجلد الثالث فظل التعين الحبي يكون
فوقه تعينات الصفات الحقيقة والتعين الحبي نفسه ليس فوقه الا اللاتعين لا يمكن العروج اليه الا بالوصول النظري
لا القدمي والمراد بالنظري الشهودي والتعين للقدمي لا للشهودي فح ارتفع المنافات وما قال بعده لغو لا طائل
تحته فانها ان تكن حقيقة الكعبة التي فوق التعين الحبي هي اللاتعين وفوق تعينات اصولها وفوقها الذات البحت
فلم لا يصح ان يكون فوق التعين الذي هو التعين الاول قال عروة الوثقى رح فان قيل الحب فرع الوجود اذ الحب
بدون الوجود لا يتصور فكيف يكون الحب اصلاً للوجود قلنا قد سبق ان الحق جل سلطانه موجود بنفسه وصفاته الثمانية
تعالت موجودة بذات الحق ولا مدخل للوجود ولا للوجوب ثمة بل الوجود والوجوب من الاعتبارات المتنزلة
عن تلك الحضرة فاول اعتبار ظهر لايجاد العالم الحب ثم الوجود الذي هو مقدمة الايجاد لان لتلك المرتبة
المقدسة بدون هذين الاعتبارين غناء ذاتياً عن ايجاد العالم ان الله لغني عن العالمين وان شئت
تفصيل الكلام في هذا المقام وتحقيق المرام على التمام وان تعرف حقيقة مقام الخلة والحب والوجود فعليك
بكلام الامام غوث الانام شيخنا وقبلتنا جزاه الله سبحانه عنا خير الجزاء واعلم ان التعين العلمي الجلي المذكور
سابقاً هو الذي يسميه الشيخ واتباعه قدس اسرارهم بالوحدة والتعين الاول والحقيقة المحمدية ويقولون هو اوسع
التعينات وهو مشهود الكل وهو التجلي الذاتي وله مقام التوحيد الاعلى ومبداه هو ممتد الاعتبارات ومنبع النسب
والاضافات الظاهرة في الوجود والباطنة في عرصة التعقلات والاذهان والمقول فيه انه وجود مطلق
واجب ويقولون اطلاق اسم الذات على الحق تعالى لا يصدق الا باعتبار هذا التعين ووراءه
مرتبة اللاتعين والوجود المطلق فاقول ليت شعري كيف حكموا بكون صفة من صفاته تعيناً للذات المعراة
عن النسب والاضافات بل الاظهر ان يقال ان هذا التعين تعين صفة العلم وظهورها في مرتبة الثانية
والصفة في الحقيقة غير الموصوف ولا ينبغي ان يقال انه تعين الذات بهذه الصفة لان الذات لا تعين
بالصفة وارباب المعقول قالوا في علم الشيء بالوجه ان المعلوم هو الوجه فبالنسبة الى ذات الشيء تحقق الجهل
وقد تحقق بما تقرر ان هذا التعين حصة من حصص الوجود التي تميز وتعين في تحصيل الوجود لكنه اجمع الحصص وهو

وهو مسبوق بصفة الحيوة والحيوة مسبوق بمرتبتي الوجود الاجمالي والتفصيلي والوجود مسبوق بالخلة والخلة
مسبوقة بالحب والحب تعين اول واعتبار اسبق فالتعين العلمي الجملي متنزل عن التعين الاول بستة
مراتب وعما فوقه بسبع مراتب ومما ينبغي ان تعلم ان ليس معنى التعين عندنا ان الحق عز وجل تنزل فصار
حقا او وجودا بل معنى التعين الصدور لانه اليق بالتنزيه والانسب بلسان الانبياء على جميعهم عموما وعلى خاتمهم
خصوصا الصلوة والتسليمات والتحيات والبركات **قال** ثم قال ولده يفهم من بعض عباراته ان حقيقة الكعبة
فوق اعتبار الشيون والصفات ويفهم مما سبق من انه عرج من مقام حقيقة الكعبة الى الصفات الزائدة ثم الى
اصولها ثم الى الذات خلاف ذلك فاجاب عن هذا التناقض بان المراد من الصفات والشيون التي تكون
حقيقة الكعبة فوقها هي الصور العلمية للصفات في مرتبة التعين العلمي التي هي دون حقيقة الكعبة فلا ينافي ان
يكون فوقها الصفات الحقيقية ثم قال لاح من هذا البيان السابق ان حقيقة الكعبة الربانية فوق الحقيقة المحمدية
لان الحقيقة المحمدية ثابتة من مراتب التعينات وحقيقة الكعبة فوق مراتب التعينات انتهى وهذا جواب تناقض
آخر لانه اجاب عن التناقض الاول بان حقيقة الكعبة فوقها تعينات الصفات الحقيقية وفوقها تعينات اصولها
ودونها الصور العلمية وههنا قال حقيقة الكعبة فوق مراتب التعينات ثم انه لا جواب فيه عن التناقض الاول
بين قوله ليس فوق التعين الحبي الا اللاتعين وقوله ان حقيقة الكعبة فوق التعين الحبي **اقول** هذا مبني على عدم
فهم المعنى المراد لان الصفات التي حقيقة الكعبة فوقها الصور العلمية للصفات التي هي في مرتبة التعين العلمي
فان في اصطلاح القوم مقام الصفات والشيون عبارة عن الصور العلمية التفصيلية كما انهم يقولون ان اجمال
هذه المرتبة هي مرتبة الذات وتجليتها تجلي الذات وايضا المراد من الصفات تفصيل مرتبة التعين الوجودي والواجب
تعالى موجود بذاته لا بالوجود وكذا الصفات الثمانية موجودة بذاته لا بالوجود بل ليس للوجوب ايضا في هذا المقام
دخل ما لان للوجود والوجوب اعتبارات وذاته تعالى غني عن الاعتبار فيكون الصفات فوق حقيقة الكعبة
فلا تناقض وحقيقة الكعبة هي التعين الحبي كما مر فارتفع الاشتباه بحذافيره اذا القيت جلباب الحياء
فقل ما شئت **قال** ثم قال ولده فان قيل انه قال في بعض مكاتيبه ان حقيقة الكعبة عبارة عن ذات واجب الوجود
الذي سلب عنه الكيف ولم يجد غبار الظلية والظهور اليه سبيلا المستحق للمسجودية والمعبودية ويلزم منه تفوق حقيقة
الكعبة على الصفات الحقيقية مطلقا وهو خلاف ما سبق من ان تفوقها ليس الا على الصورة العلمية للصفات
قلنا لان من المقرر عند القوم ان مرتبة اطلاق الذات فوق مراتب التعينات فلهذا عبر عنها بالذات المسلوب
عنها الكيف انتهى وانت تعلم ان هذا انما هو توجيه لاطلاق الذات المسلوب عنها الكيف على حقيقة الكعبة لكونها
فوق مراتب التعينات عنده واما التناقض بين كونها دون الصفات الحقيقية واصولها وبين كونها فوق

جمیع التعینات فہو باق علی ان المناسب انما ہو توجیہ اطلاق الکعبۃ علی الذات لا بالعکس لانہ قال الکعبۃ عبارۃ عن ذات
واجب الوجود ولم یقل الذات عبارۃ عن حقیقۃ الکعبۃ مع انہ مناقض لقولہ فیما مر ان حقائق الاشیاء اسماء
اللّٰہ تعالی لان الذات المطلق غیرہ باعتبار اسم من الاسماء اقول لا تناقض بین کونہا دون الصفات
الحقیقیۃ واصولہا وبین کونہا فوق جمیع التعینات لان الصفات الحقیقیۃ موجودۃ بالذات البحت کما مر فتکون
حقیقۃ الکعبۃ فوق جمیع التعینات ودون الصفات الحقیقیۃ فان حقیقۃ الکعبۃ برزخ بین حقائق المخلوقات
وحقیقۃ الواجب تعالی جل سلطانہ وہی مرتبۃ احدیۃ الذات تعالی فان الکعبۃ مسجودۃ الیہا للخلائق فلا بد ان
تکون حقیقتہا ممتازۃ عن سائر حقائق الخلائق لان المسجود ذاتہ تعالی فلا بد للکعبۃ ان تکون ناشیۃ عن المرتبۃ
المقدسۃ فحقیقۃ الکعبۃ وان کانت ذات اللّٰہ تعالی لکن اعتبار المسجودیۃ التی من الصفات الاضافیۃ ملحوظۃ فیہا فلا
جرم ان تتنزل عن الذات البحت فتکون الصفات الحقیقیۃ فوق حقیقۃ الکعبۃ واطلاق الذات علی الحقیقۃ وعلی
العکس سیان لا غبار علیہ وتقریر التناقض بان حقائق الاشیاء السخ لغو لا طائل تحتہ ہذا اظہر من الشمس وابین
من الامس قال قال وثانیا یحتمل انہ سمی تلک الحقیقۃ ذاتا بلا کیف مجازا باعتبار ملابسۃ یکون بین البیت
وصاحب البیت اذ ہو المسجود بالحقیقۃ والبیت واسطۃ انتہی وفیہ انہ سمی الذات حقیقۃ الکعبۃ لا بالعکس وقد مر انفا
ما فیہ ومع ہذا ان صح ہذا المجاز فانما ہو توجیہ للاطلاق ولا دفع للتناقض فیہ علی انہ لا قرینۃ علی ہذا المجاز
اوذات الواجب المسلوب عنہ الکیف المنعوت بان غبار الظلمانیۃ والظہور لم یجد الیہ سبیلا لا ملابسۃ منہ وبین
البیت فان الملابسۃ انما ہو للتعین المتجلی فی البیت بوجہ لائق مجامع للتنزیہ وما لا سبیل للظہور الیہ لا ظہور
لہ فی البیت وای سامع من المومنین یفہم ذات الواجب المسلوب عنہا الکیف الذی لا سبیل للظہور الیہ من
اطلاق لفظ حقیقۃ الکعبۃ او بالعکس اذ من المعلوم بالضرورۃ ان الکعبۃ اذا اطلقت لا یفہم منہا المومنون الا البیت
الحرام لا رب البیت الحرام ثم کیف یناسب ہذا التاویل قولہ المار انہ قیل لہ السلطان لیس فی الدار فاذا کانت
حقیقۃ الکعبۃ نفس السلطان وذاتہ کیف یقال لیس السلطان فی البیت نسال اللّٰہ تعالی العافیۃ اقول ہذا
باطل وان الباطل کان زہوقا اما اولا فبان اطلاق الذات وعلی العکس سیان واما ثانیا فبان
الاعتراض المذکور فی المکتوب بناءہ علی قولہ ذات بیچون فتوجیہ الجواب الثانی ان اطلاق حقیقۃ الکعبۃ علیہ
مجاز بالملابسۃ فبالحقیقۃ اطلاق الحقیقۃ علی الذات باعتبار المسجودیۃ فلا تکون فوق الصفات الحقیقیۃ والحقیقۃ
القرانیۃ واما ثالثا فبانہ بین وجہ الملابسۃ ان المسجود فی الحقیقۃ ذات الواحد والبیت واسطۃ وہو معتبر فی
حقیقۃ الکعبۃ وہذا القدر من الملابسۃ یکفی واما رابعا فبان حقیقۃ الکعبۃ لیست نفس السلطان وذاتہ بل باعتبار
المسجودیۃ فیتضح الجواب بان السلطان لیس فی الدار لان البیت واسطۃ کما مر فی نتیجۃ العلوم قولہ لم یزل

داعي الوصال ينادي في سري احب السلطان فانه يدعوك كني بالسلطان عن الحضرة الالهية العظيمة الشان
ومراده انه ماسلك في طريق الله تعالى الابعد حصول المطلب له من جهة الله تعالى باشارات كان يجدها في نفسه
وهذا نظير قول بعض العارفين من قصيدة له ؎ والله ماطلبوا الوقوف ببابه ❊ حتى دعوا واتاهم المفتاح ❊
قوله فطار طير همتي الى باب القدس فوصلت الى سرادق عال تقبيل لي السلطان ليس في البيت مراده
حكاية حاله في كيفية سلوكه في طريق المعرفة الالهية والسلطان يكني به عن الحق تعالى من حيث ظهوره بالجلال و
الهيبة كما ذكرنا وقوله السلطان ليس في البيت اي ليس هو في شيء من الاكوان اصلا وجملة الاكوان خالية
منه فجملة الاكوان بيته وهي مملكته نافذ فيها امره ونهيه وقد ورد في الكعبة انها بيت الله فيجوز في حقه اطلاق البيت
فاعتبار ظهوره في الاكوان وهي خالية عنه قائمة به متعلقة به وهو لازم لها بالقيومية وهي ليست لازمة له لاستغنائه
به عنها انتهى **قال** قال وثالثا يحتمل ان يكون المراد بالذات بلاكيف الذات المقيدة باعتبار المعبودية والمسجودية
ونحو ذلك لا مطلق الذات المعراة عن النسب والاعتبارات انتهى وفيه ان الذات بلاكيف بمعنى الذات المطلق ضد
الذات المقيد بشيء من القيود فهو من باب ارادة الشيء من ضده بل من نقيضه وبفرض تمامه انما يصح الاطلاق
ولايدفع التناقض على انه صرح في المبدأ والمعاد بان حقيقة الكعبة فوق جميع مراتب التعينات وليس في ذلك
الموطن شيون واعتبارات فتاويل الذات التي هي عبارة عنها بما يقيدها من القيود والاعتبارات مناقض
للوجه المصحح للاطلاق وبعد ذلك كله فهذه العبارات كلها مخالفة لصراح الشرع القويم اذ لا معنى لجعل الكعبة صورة
ذات الله ولا لاطلاق الكعبة على ذات الله وفرق بين المسجودين فان الذات مسجود له والكعبة مسجود اليها وكل
هذه اباطيل **اقول** هذا مبني على عدم فهم معنى الكلام فان للصفات الحقيقية والشيونات التي هي كاصولها
تفوقا على سائر الاعتبارات والذات مع الصفات الحقيقية والشيونات كالمطلق والذات مع الاعتبار مقيد
فيلحظ فيه الاعتبار كما في علم الشيء بوجهه في علم المعقول فالمعلوم هنا ذلك الوجه فافترقا ولاتناقض اصلا واما
الاشتباه بما افاده في رسالة المبدء والمعاد فجوابه ان الشيون ان لوحظت كانها اصول للصفات فلا
تمايز اصلا ويكون الذات مع الصفات الحقيقية والشيون واحدة فوق حقيقة الكعبة وما قيل انه مخالف للشرع
فنعم والقول بانه جعل الكعبة صورة الذات واطلق الكعبة على الذات افتراء بلا امتراء والفرق بين المسجودين
خارج عن البحث لاطائل تحته فاظهر الحق في كمل الوضوح والعيان ودمر على تلميعات اهل العدوان فانشط
به كل ماهر وكامل وقصم ظهر كل مكابر مجادل لعمري ان البرزنجي لم يستعد لمطالعة كتب التصوف والحديث
والآثار فتفوه بما تفوه من الجحود والانكار فان كان ريحا فقد صادفت الاعصار والله العاصم من زلل
الاقدام وعثار الافكار ؎ ليس في هذا الكلام شيء ❊ يقتضي التكذيب والبهتان ❊ ولاما خالف العقل

۵۱ تدمیر ہلاک کردن و ہلاکی انگندن بر کسی ۱۲ ص ۵۲ نشاط شادمانی کردن ۱۲ ۵۳ اعصار گرد باد و بادی کہ ابر و رعد و برق آرد ۱۲ ص

والنقل ٭ كما اوضحت لك بالبيان ٭ وعلے ما ادعاه نتيجة البحث ٭ ويأتي الدليل والبرهان ٭ بخلاف الشنائع عنده ولكن ٭ ليس يخلو من حاسد انسان ٭ البرزنجي ۱۲ **المقالة الثانية فيما بناه على المقدمة الثانية**

قال وينبني علے المقدمة الثانية بطلان دعواه سقوط وساطة النبي صلے الله عليه وسلم فقد قال في المكتوب الثامن والثمانين من المجلد الثالث من مكتوباته ان امة كل نبي انما يصلون الے الله بوسيلة ووسائط وفيه حائل بينه وبين الله الا فرد من افراد هذه الامة يعني نفسه فان نصيبه من الله تعالے بالاصالة من الذات العلية **اقول** اما اولا فبانه ليس فے المكتوب المذكور الا فرد من افراد هذه الامة فان هذا الا افتراء عبارة المكتوب هلذا مگر آنکه فردے از افراد امت را با وجود تبعیت از حضرت تعالی نصيب بود تعريبه ان الفرد من افراد الامة نصيب بالاصالة من الله تعالى فما نقل من افراد هذه الامة افتراء بلا امتراء فتفسيره خلاف فحواه وبناء الاعتراض عليه بناء الفاسد على الفاسد **واما ثانيا** فبانه افاد العلامة الدمشقي في نتيجة العلوم ببيانه ان ذلك الفرد الواحد هو مظهر الاسم الالهي الفرد وهو الحقيقة المحمدية التي خلق الله تعالى منها كل مخلوق كما ورد في الحديث الطويل علے ما صرح به العلماء فان نصيبه اي ذلك الفرد من الله تعالى بالاصالة لا بواسطة احد كما قال صلى الله عليه وسلم لي وقت مع الله لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل اي لا يسعني في ذلك الوقت الذي لي مع الله تعالى جبريل ولا انا من حيث انني نبي مرسل كما اشار الى هذا المعنى ابن كمال باشا في رسالته في الروح فهو صلے الله عليه وسلم من حيث انه نبي مرسل له رتبة ومن حيث انه في مقام الفردية من تجلي الاسم الفرد له رتبة اخرى اعلے من الرتبة الاولى ثم انه صلے الله عليه وسلم من حيث رتبة الفردية المذكورة يظهر في كل وقت الى يوم القيمة فے الصور المختلفة التي هي مخلوقة منه صلے الله عليه وسلم اي من نوره الاصلي الذي هو اول ما خلقه الله من غير واسطة كما ورد اول ما خلق الله نور نبيك يا جابر ثم خلق الله كذا وكذا الى آخره ولا يظهر صلے الله عليه وسلم في كل وقت من حيث انه نبي مرسل اعني من هذه الرتبة فاذا ظهر في صورة انسان وعرف الانسان نفسه وانكشف له انه مخلوق من ذلك النور المحمدي كان هو ذلك الفرد المحمدي كما ان تلك الصورة الانسانية التي كان ظاهرا بها صلے الله عليه وسلم في مكة وهاجر بها الى المدينة هي صورة رتبة النبي المرسل لا يكون مثلها صورة اخرى يظهر بها بعد ذلك الا انها يقال لها بانها في مقام الفردية وهو الفرد المستمد من الله تعالى بلا واسطة ولا بد من ادراك معنى هذا الكلام ولا اظن انك تجد معنى ذلك ابدا ولا تقدر ان تدركه كشفا الا بمعونة الله تعالى فان جميع المحسوسات والمعقولات مراتب علمية لا غير في حضرة الوجود الواحد الحق والوجود الواحد الحق ظاهر بها كلها علے السواء ولكن من ظهر بها علے التمام في مرتبة العلم الالهي ليس كمن لم يظهر بها كذلك قال الله تعالى قل هل يستوي الذين يعلمون والذين لا يعلمون

المقالة الثانية في بطلان دعوى سقوط وساطة النبي صلعم

انما يتذكر اولوا الالباب والمنتسب الى السلطان مثل من حيث ماهو عليه في نفسه مثل المنتسب الى الكناس
او الوقاد لاختلاف الصورة ولا الهيئة ولكن من حيث ما في نفس كل واحد منهما من قوة الحال باعتبار شرف
ما انتسب اليه ليسا سواء وكذلك من عرف ان نفسه وصورته منتسبة الى الحقيقة المحمدية الفردية الناشي هو عنها
وليس له استقلال اصلا دونها ليس مثل غيره الذي لا يعرف الا نفسه وهو مستقل بنفسه في الظهور انما يتذكر اولوا الالباب
ويشير الى مقام الفردية العام في جميع الامة الخاص به صلى الله عليه وآله وسلم كما ذكرنا قوله صلى الله عليه وسلم
في الحديث الصحيح الذي رواه مسلم وغيره عن عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما عنه عليه الصلوة
والسلام اذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول ثم صلوا علي فانه من صلى علي صلاة صلى الله عليه بها عشرا
ثم سلوا الله لي الوسيلة فانها منزلة في الجنة لا ينبغي الا لعبد من عباد الله وارجو ان اكون انا هو فمن سأل
لي الوسيلة حلت له الشفاعة فان تلك المنزلة التي في الجنة المسماة بالوسيلة هي رتبة الفردية التي اشار
اليها العارف الجندي رضي الله عنه وقدس سره وهي حاصلة لرتبة النبي المرسل محمد صلى الله عليه وسلم
في حياته وهو صلى الله عليه وسلم يعلم انها تنتقل بعد موته صلى الله عليه وسلم الى افراد امته الذين هم رتب
ظهوراته الى يوم القيمة فقال صلى الله عليه وسلم وارجو ان اكون انا هو اي يرجو صاحب رتبة النبوة والرسالة
وهو العبد النبي المرسل محمد صلى الله عليه وسلم ان يكون ذلك العبد لعلمه صلى الله عليه وسلم انها من مراتب
العباد الذين تغلب عليهم صفة العبودية في الكمال العرفاني والتحقيق الرباني دون غيرهم فمن غلبت عليهم
حيوانيتهم وضعف فيهم الانسانية من الغافلين الجاهلين بانفسهم وبكيفية خلق الله تعالى الاشياء من جميع الامة
ما عدا اهل هذه الطريقة والله اعلم بحقائق الاحوال وقوله ان ذلك الفرديس نتيجة اي ما هو تابع المرتبة النبي
المرسل الذي هو محمد صلى الله عليه وسلم من حيث رتبة نبوته ورسالته التي لا تسعه في ذلك الوقت الذي ابرمه الله
تعالى كما ورد في الحديث السابق فان رتبة الفردية لا يكون معها شيء غيرها اصلا بل هي قائمة بمحض كرم الله تعالى
وليس ذلك الفرد غير الحقيقة المحمدية الظاهرة في تلك الصورة الكونية المخلوقة منها ولا بد لك من المعونة الالهية
حتى تعرف هذه الكلام وتكشف عن معناه الذي عند اهله وذلك اذا تحول ادراكك الاول للمحسوسات والمعقولات
فلم تشهدها مغايرة للنور الاصلي الامجد الرتبة الامكانية والله على كل شيء قدير من جاهد فانما يجاهد لنفسه اي
لمعرفة نفسه واستفادتها ان الله لغني عن العالمين فهو غني عن كل رتبة ظهر بها من كل من يسمى شيئا لان كل شيء
هالك اي فان مضمحل الا وجهه اي الا ذاته كما مر انتهى **واما ثالثا** فبان السالك اذا فرغ من السير الى الله
وشرع في السير في الله بمتابعة النبي صلى الله عليه وسلم وواسطته فاذا جذبه الله تعالى اليه بكمال فضله وكرمه
ارتفع الوسائط كلها بينه تعالى وبين هذا المجذوب السالك حتى سمعه وبصره ورجله وجميع القوى وهي وسائط

والآت ظاهرة ومع هذا يرفع الله تعالى منه هذه القوى الظاهرة فاذا وصل العارف الى هذه المعرفة يأخذ العلم
من الله تعالى بلا واسطة وهو العلم اللدني كما كان للخضر ع ونصيب بعض العارف بالله قال تعالى وعلمناه من لدنا
علما ويقال لهذه المرتبة في اصطلاحاتهم قرب النوافل ودل عليه ما اخرجه البخاري عن ابي هريرة رض قال قال
رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الله تعالى ولا يزال عبدي المؤمن يتقرب الي بالنوافل حتى احببته فاذا
احببته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ويده التي يبطش بها ورجله التي يمشي بها الحديث وقوله عليه الصلوٰة
والسلام لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل فمن وصل الى هذه المرتبة بجذبه تعالى اليه
وبفضله يأخذ المعارف والاسرار بلا واسطة من الله تعالى ولا يلزم الكفر بقوله اخذت العلم من الله تعالى
بلا واسطة فمن ينكر هذه المرتبة فهو ينكر الحديث الصحيح وقال مولانا عبد الرحمن الجامي قدس سره في خطبة
شرح الفصوص اما بعد فاعلم ان الحكم الفائضة من الحق سبحانه على قلوب كمل عباده وخلص عبيده على
انواع منها ما يفيض عليهم بواسطة الملائكة المقربين بالفاظ وعبارات محفوظة من التغيير والتبديل مرادة تلاوتها
وهو القرآن المنزل على نبينا صلى الله عليه وسلم بواسطة الروح الامين ومنها ما يفيض عليهم بواسطة او غير
واسطة معاني صرفة او معبرة بعبارات غير متلوة ومن هذا القبيل الاحاديث القدسية فهي اما مما افاضت
عليه م معاني صرفة لكنه كساه اكسية عباراته الخاصة او بعبارات مخصوصة غير مراد ضبطها وتلاوتها وهذا النوع
ليس مخصوصا بالانبياء بل يعم الاولياء وصالحي المؤمنين ومنها ما يفيض من بعض الكمل على بعض انتهى ونقصوا
من كلام الشيخ المجدد رح لفظ تبعيته بعد قوله من الذات العلية فيصير الكلام معها هكذا فان نصيبه من الله تعالى
بالاصالة من الذات العلية بالتبعية اي تبعية النبي صلعم انتهى فتح لا تحذروفيه فافهم هذا الكلام فانه امرع من الغيث واقطع من السيف
قال وقال ان المطلوب من الدعوة هو المحبوب يعني النبي ص والباقون مطلوبون تبعيته وتطفله الا فرد
من افراد امته فانه ليس تبعيته بل بمحض كرم الله تعالى فهذا اقرار بخروجه عن متابعة النبي ع واصالته فيماله من الله
تعالى وليس هو طفيليا له ص بخلاف غيره **اقول** هذا النقل ايضا على ديدن المعترض لا يطابق المنقول بل هو
افتراء فانه غير قول المجدد رح بالزيادة والنقصان فيه وهو في الاصل هكذا التبعية في فرد الامة باعتبار التشريع
فان لم يتبع بشريعة النبي صلى الله عليه وسلم لم ينيل المطلوب وتبعية الانبياء لنبينا ص باعتبار ان النبي المتبوع
يعني محمدا ص وصوله الى تلك الدرجة العالية اولا وبالذات ووصول الانبياء سواه اليها ثانيا وبالعرض لان
المطلوب من الدعوة والضيافة المحبوب ويطلب غيره بطفيله وتبعيته لكن كلهم جالسون على سفرة واحدة
في مجلس واحد على تفاوت الدرجات ويستوفون التلذذات والتنعمات عليها وانهم يحملون الزلة
التي تبقى بعد اكلهم على السفرة ولا يجلسون مع الانبياء على السفرة الا فرد من افرادهم منهم ومخصوص وجليس

مجلس الاكابر كما مر ومع ذلك الامة امته والنبي نبي وان حصل ذلك الفرد العلو والعز وهو الدولة التي يحصل راسه
برجل النبي وقال الله تبارك وتعالى ولقد سبقت كلمتنا لعبادنا المرسلين الاية انتهى وقوله الا فرد من افراد امتهم
مستثنى من قوله وامهم يحملون الزلة لا من قوله والباقون مطلوبون بتبعيته وبطفيله كما فهم المعترضون بسبب تحريفهم
عبارة الشيخ وليست هذه العبارة في مكتوبه قال فان قلت جعله نفسه من الامة اقرار بالتبعية قلت كلا لجواز ان
يريد امة الدعوة وبهذا المعنى جميع الناس في امته حتى الكفار فكونه من الامة محتمل والاستثناء صريح فلا يكون
من امة الاجابة بنص دعواه واصرح من ذلك ما قاله في المكتوب السابع والثمانين من المجلد الثالث من ان الله
تعالى لم يجعل في حقي من اسباب التربية غير المعدات ولم يجعل العلة الفاعلية في تربيتي غير فضله ومن كمال كرمه و
اهتمامه بي وغيرته علي لم يجوز في حقي ان يكون لفعل الغير مدخلا في تربيتي او ان التوجه فيه الى غيره تعالى اني مرباه
جل شانه ومحبتي كرمه الذي لا يتناهى فهذا اوكد واصرح لفظا في نفيه الواسطة بينه وبين الله تعالى وهو عين
دعوى خروجه عن اتباع النبي صلعم **اقول** هذا هذيان صريح وبهتان قبيح فان كان الكذب ينجي فالصدق انجى
ع كل العداوة قد ترجى ازالتها ۞ الا عداوة من عاداك من حسد ۞ نعوذ بالله من هذا البهتان ولنعم
ما يضرب بمن سل سيف العداوة غمد فيه راسه الكان المجدد رح من امة الدعوة فهل المعترض من امة الاجابة
حاشا لله ع الصبر يحمد في المواطن كلها ۞ الا عليك فانه مذموم ۞ والمراد من الغير غير النبي صلى الله عليه
وآله وسلم لانه صرح بقوله فان من لم يتبع لشريعة النبي صلى الله عليه وآله وسلم لم يصل الى المطلوب كما صرح
في المكتوب الاثنين والعشرين والمائة من المجلد الثالث بما تعريبه ان وصول المطلوب بدون توسطه عليه الصلوة
والسلام محال فهو نبي الانبياء والمرسلين ورسالته رحمة للعالمين **قال** قال في آخر المكتوب اني مريد الله ومراده
وسلسلة ارادتي متصلة بالله من غير توسط احد ويدي نائب مناب يد الله رمز واشارة الى دعوى كونه نبيا
بعد الف سنة **اقول** هذا مبني على عدم علم معنى المريد والمراد المصطلح عند المتصوفين قال صاحب بهجة الاسرار
في بيان الارادة والمريد والمراد اما الارادة فترك ما عليه العادة وتحقيقها نهوض القلب في طلب الحق وترك
ما سواه فاذا ترك العبد العادة التي هي حظوظ الدنيا والآخرة فتجردت له ارادته فالارادة مقدمة كل امر ثم
يعقبها القصد ثم الفعل فهو بدء طريق كل سالك واسم اول منزلة كل قاصد قال الله عز وجل لنبيه صلعم ولا تطرد
الذين يدعون ربهم بالغداة والعشي يريدون وجهه فنهى نبيه صلعم عن طردهم وابعادهم وقال في آية اخرى
واصبر نفسك مع الذين يدعون ربهم بالغداة والعشي يريدون وجهه ولا تعد عيناك عنهم تريد زينة الحيوة الدنيا
فامره بالصبر معهم وملازمتهم وتصبير النفس في صحبتهم ووصفهم بانهم يريدون وجهه عز وجل ثم قال ولا تعد عيناك
عنهم تريد زينة الحيوة الدنيا فبان بذلك ان حقيقة الارادة وجه الله عز وجل فحسب دون زينة الدنيا

وزینته الاخری فاما المرید والمراد فالمرید ہو من کان فیہ ہذہ الجملۃ وتصف بہذہ الصفۃ فہو ابدا مقبل علی اللہ
عزوجل وطاعتہ مولی عن غیرہ واجابتہ لیسمع من ربہ عزوجل فیعمل بما فی الکتاب والسنۃ ویصم عما سوی
ذلک ویبصر بنور اللہ سبحانہ فلا یری الا فعلہ فیہ وفی غیرہ من سائر الخلائق ویعمی عن غیرہ فلا یری فاعلا
علی الحقیقۃ غیرہ جل وعز بل یری آلۃ وسببا محرکا مدبرا مرادا مسخرا قال النبی صلعم حبک الشیٔ یعمی ویصم
ای یعمیک عن غیر محبوبک ویصمک عنہ لاشتغالک بمحبوبک فما احب حتی اراد وما اراد حتی تجردت ارادتہ
حتی قذفت فی قلبہ جمرۃ الخشیۃ فاحرقت کل ما ہناک قال اللہ عزوجل ان الملوک اذا دخلوا قریۃ افسدوہا و
جعلوا اعزۃ اہلہا اذلۃ فنومہ غلبۃ واکلہ فاقۃ وکلامہ ضرورۃ تصبح نفسہ فلا یحبہا ابدا الی محبوبہا ولذا تہا فیسیح
عباد اللہ ویانس بالخلوۃ مع اللہ ویصبر عن معاصی اللہ ویرضی بقضاء اللہ ویختار امر اللہ ویستحی من نظر اللہ
ویبذل مجہودہ فی محاب اللہ ویتعرض ابدا لکل سبب یوصلہ الی اللہ ویقنع بالخمول والاحتقار ولا یختار حمد عباد اللہ
ویحبب الی ربہ عزوجل بکثرۃ النوافل مخلصا للہ عزوجل حتی یصل الی اللہ سبحانہ فیصل فی زمرۃ احباب اللہ
ومرادیہ فحینئذ یسمی مراد اللہ فیحط عنہ اثقال سالکی طریق اللہ سبحانہ ویغتسل بمامر رحمۃ اللہ ورافتہ ولطفہ فینبغی لہ
بیت فی جوار اللہ فیخلع علیہ انواع الخلع وہی المعرفۃ باللہ والانس بہ والسکون والطمانینۃ الی اللہ فینطق
بحکمۃ اللہ واسرار اللہ بعد الاذن الصریح بل الخبر من اللہ عزوجل ویلقب بالقاب تمیز بین احباب اللہ
فیدخل فی خواص اللہ ویسمی باسماء لا یعلمہا الا اللہ ویطلع علی اسرار خفیۃ فلا یبوح بہا عنہ غیر اللہ
فیسمع من اللہ ویبصر باللہ وینطق ویبطش بقوۃ اللہ ویسعی فی طاعۃ اللہ ویسکن الی اللہ وینام مع طاعۃ اللہ
وذکر اللہ فی کلام اللہ وحزب اللہ فیکون من امناء اللہ وشہدائہ واوتاد ارضہ وسجن عبادہ وبلادہ واحبائہ
واخلائہ قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم حاکیا عن اللہ عزوجل لا یزال عبدی المومن یتقرب الی بالنوافل
حتی احبہ فاذا احببتہ کنت سمعہ وبصرہ ولسانہ ویدہ ورجلہ وفوادہ فبی یسمع وبی یبصر وبی ینطق وبی
یعقل وبی یبطش فہذا عبد حمل عقلہ العقل الاکبر وسکنت حرکاتہ الشہوانیۃ لقبضتہ الحق عزوجل فصار
قلبہ خزانۃ اسرار اللہ عزوجل فہذا مراد اللہ عزوجل وان اردت ان تعرفہ یا عبد اللہ المرید المبتدی والمراد
المنتہی المرید الذی نصب بعین التعبد والقی فی مقاساۃ المشاق والمراد الذی کفی الامر من غیر مشقۃ
المرید متعب والمراد مرفوق بہ من ربہ فالاغلب فی حق القاصدین المبتدئین فی سنۃ اللہ ما تقدم
وجری من توفیق اللہ عزوجل للمجاہدات ثم ایصالہم الیہ وحط الاثقال عنہم والتخفیف عنہم فی کثیر من النوافل
وترک الشہوات والاقتصار علی القیام بالفرائض والسنن فی جمیع العبادات وحفظ القلوب ومحافظۃ
الحدود والمقام والانقطاع عما سوی الحق عزوجل بالقلوب فتکون ظواہرہم مع خلق اللہ وبواطنہم

۱ بوح بالشیٔ آشکارا کردن وآشکار شدن راز ۱۲ منتخب ۲ خالصہ گردانیدہ شدہ ۱۲ ۳ حط الوضع ۱۲ قاموس

مع الله عز وجل والسنتهم لحكم الله وقلوبهم لعلم الله والسنتهم لنصح عباد الله واسرارهم لحفظ ودائع الله فعليهم سلام الله
وتحياته وبركاته ورحمته ما دامت ارضه وسماؤه وقام العباد لطاعته وحفظ حقه وحدوده المريد تولاه سياسة العلم والمراد
تولاه رعاية الحق لان المريد يسير والمراد يطير فمتى يلحق السائر الطائر وينكشف لك ذلك بموسى ونبينا محمد صلوات الله
عليهما كان موسى مريدا ونبينا مرادا انتهى سير موسى ع الى جبل طور سينا وطار نبينا محمد صلعم الى العرش واللوح
المسطور فالمريد طالب والمراد مطلوب وعبادة المريد مجاهدة وعبادة المراد موهبة المريد موجود والمراد فان المريد يعمل
للعوض والمراد لا يرى العمل بل يرى التوفيق والمنن المريد بعيد في سلوك السبيل والمراد قائم على مجمع كل السبيل
المريد ينظر بنور الله والمراد ينظر بالله عز وجل المريد قائم بامر الله والمراد قائم بفعل الله المريد يخالف هواه والمراد تبرأ
من ارادته ومناه المريد يتقرب والمراد يتقرب به المريد يحمي والمراد يدلل وينعم ويغذى ويشبهي المريد يحفظ والمراد يحفظ
به المريد في الترقي والمراد قد وصل وبلغ الى الرب الذي هو المرقي ونال عنده كل طريف انتهى لما كان معنى المريد
والمراد هذا فلا اشتباه ماذا فان المرادية تقتضي عدم الوساطة قال العلامة الدمشقي في نتيجة العلوم قال سبحانه الرحمن
علم القران خلق الانسان علمه البيان وقال تعالى اقرا باسم ربك الذي خلق خلق الانسان من علق اقرا وربك
الاكرم الذي علم بالقلم علم الانسان ما لم يعلم وهذا في مطلق الانسان وقال تعالى في حق النبي صلى الله عليه وسلم
وعلمك ما لم تكن تعلم فاشرك تعالى بينه وبين غيره في التعليم فالتعليم كله من الله تعالى وحده والاخذ كله عن الله
تعالى وحده عند من يعرف ومن لا يعرف والعبد الشاكر هو الذي يرى التعليم منه تعالى وحده وكافر النعمة هو الغافل
عن ذلك قال ابو يزيد البسطامي قدس الله سره اخذتم علمكم ميتا عن ميت واخذنا علمنا عن الحي الذي لا يموت
انتهى **قال** ان طريقي سبحاني فان طريقي التنزيه منه دخلت على الذات الاقدس لم التفت باسم
وصفة لكن قول سبحاني مني ليس كقوله من ابي يزيد البسطامي فانه لا مساس لقوله بقولنا فان قوله خرج من
دائرة الانفس وقولنا وراء الآفاق والانفس وقوله تشبيه كسى لباس التنزيه وقولنا تنزيه لم يمسه غبار التشبيه
وقوله صدر عن سكر وقولنا صدر من عين الصحو فانظر الى هذا الضال المضل كيف تفوق على اكابر الامة
بدعواه وكيف خرج عن اتباع محمد صلعم بصريح قوله وفحواه وكيف سجل على نفسه اتباع الشيطان هواه **اقول**
ان المخاطب اختلط الحابل والنابل فهو احير من بقة في حقة ع شلت يمينك ان قتلت لمسلم *
وجبت عليك عقوبة المتعمد * **اعلم** ان قول الشيخ رح ان طريقي سبحاني اي منسوب الى السبحان اي
تنزيه الله تعالى والياء فيه للنسبة لا ياء المتكلم فانه قد صرح بنسبة التقابل والتباين بين لفظ سبحاني
الذي صدر من ابي يزيد البسطامي رح وبين لفظ سبحاني الذي في مكتوبه ففي الاول ياء النسبة وفي الثاني
ياء المتكلم وهذا من قبيل تجنيس التلفيف ويظهر من ادنى تامل ان عبارته تدل على ياء النسبة صريحا فانه قال

سلسلتي سلسلة الرحمانية وانا عبد الرحمن مرني ارحم الراحمين وطريقي الطريق السبحاني وذهبتُ من سبيل التنزيه وما اردتُ من الاسم وبصفة الا الذات الاقدس تعالى هذا سبحاني ليس كسبحاني الذي قال ابو يزيد البسطامي لانه لا اساس له بهذا السبحاني لانه خرج من دائرة الانفس وهذا ما وراء الانفس والافاق وسبحاني ابي يزيد تشبيه لبس لباس التنزيه وهذا سبحاني تنزيه محض ما وصله غبار التشبيه وذاك سبحاني تفور من منبع السكر وهذا سبحاني ينبع من عين الصحو قال في المكتوب الموفي مائة من المجلد الثالث وان كان محمد صلى الله عليه وآله وسلم ليس له شريك في دولته الخاصة ولكن ينبغي ان تعلم انه بعد تخليقه وتكميله لقيت من طينته بقية جعلت خميرة طينتي فجعلوني بتبعيته ووراثته شريك دولته الخاصة وهذا ايضا دعوى النبوة وان نبوته في مرتبة نبوته صلى الله عليه وسلم ودولتني قوة دولته وهذا افحش في افساد الدين واصرح في الحاده وزندقته اقول كله مبني على سوء الفهم فلا يخلو عن الخلل فمثله كمثل النعامة لا طير ولا جمل اما تعرف انه ما وقع جعلوني بما التكلم في مكتوبه وهي محرفة بل في مكتوبه هذه العبارة وان لم يكن احد يشركه في هذه الدولة الخاصة المحمدية لكن هذا القدر يدرك ان من دولته الخاصة له صلى الله عليه وسلم بعد تخليقه وتكميله لقيت بقية لان من لوازم اهل الكرم ان يبقى البقية في سفرتهم بعد اكلهم وهو نصيب الخدم وتلك البقية اعطيت لاحد اصحاب الدولة من امته صلى الله عليه وآله وسلم وجعلها خميرة طينته فجعل شريك دولته الخاصة عليه وعلى آله وصحبه الصلوة والتسليمات انتهى والمراد بالطينة اما الدولة الخاصة اعني مرتبة الفناء الاتم وهو مختص بالنبي صلى الله عليه وآله وسلم عند الصوفية ويكون لبعض امته بتبعيته ووراثته فح يكون متخلقا باخلاقه فلما تم هذه المرتبة يعطى له الوجود الموهبي ويكون مع النبي صلى الله عليه وسلم في الجنة بموجب قوله تعالى ومن يطع الله والرسول فاولئك مع الذين انعم الله عليهم من النبيين والصديقين والشهداء والصالحين وحسن اولئك رفيقا ذلك الفضل من الله الآية وحديث المرء مع من احب او الاخلاق الحميدة الاصلية الحقيقية للنبي صلى الله عليه وسلم او المعنى الاصلي قاله المجدد رحمه الله باعتبار جده لان سيدنا عمر رضي الله عنه كان جسده من بقية طينة النبي عليه الصلوة والسلام والشيخ من اولاده ولا يستلزم المساوات اخرج البخاري في تاريخه وغيره اكرموا عمتكم النخلة فانها خلقت من طينة آدم فكما ان خلقة النخلة التي لا تساوي بني آدم في الفضل والكرامة من طينة سيدنا آدم ع لا يلزم النقص في سيدنا آدم ع فكذا في النبي ص وكيف لا تشرف فرد من بني آدم بهذه الفضيلة وهو اشرف من النخلة قال الشيخ محي الدين بن عربي في الباب الثامن من الفتوحات المكية ان الله تعالى لما خلق آدم عليه السلام الذي هو اول جسم انساني تكون وجعله اصلا لجميع الاجسام الانسانية فضلت من خميرة طينته فضلة خلق منها النخلة فهي اخت لآدم عليه السلام وهي عمة لنا وقد سماها الشرع لنا عمة وشبهها

بالمؤمن ولها اسرار عجيبة دون سائر النبات وفضل من الطينة بعد خلق النخلة قدر السمسمة في الصغار فمد الله
من تلك الفضلة ارضا واسعة الفضاء اذا جعل العرش وما حواه والكرسي والسموات والارضون وما تحت الثرى
والجنات كلها والنار في هذه الارض كان الجميع فيها كحلقة ملقاة في فلاة من الارض وفيها من العجائب
والغرائب ما لا يقدر قدره ويبهر العقول امره وفي كل نفس يخلق الله فيها عوالم يسبحون الليل والنهار لا يفترون
وفي هذه الارض ظهرت عظمة الله وعظمت عند المشاهد لها قدرته وكثير من المحالات العقلية التي قام الدليل الصحيح
العقلي على احالتها موجود في هذه الارض وهي مسرح عيون العارفين العلماء بالله وفيها يجولون وخلق الله
من جملة عوالمها عالما على صورنا اذا ابصرهم العارف يشاهد نفسه فيهم وقد اشار الى مثل ذلك ابن عباس
فيما يروى في هذه حديث الكعبة بيت واحد من اربعة عشر بيتا وان في كل ارض من السبع الارضين خلقا مثلنا
حتى ان فيهم ابن عباس مثلي وصدقت هذه الرواية عند اهل الكشف قال العلامة الدمنتي في نفحه العنوم وقوله
هذه الدولة المحمدية الخاصة به صلى الله عليه وسلم وان لم يكن له احد يشركه فيها الا انه بعد تخليق بدنه اي الصورة
بالصورة الانسانية في احسن تقويم وتكميله بالاخلاق الفاضلة الكريمة بقيت بقية من طينته وهي بضعة اصلى الله
عليه وسلم فاطمة الزهراء فاعطيت تلك البقية لواحد من امته وذلك الواحد هو ولد فاطمة الحسن بن علي رضي الله
عنهما انتقلت اليه تلك البضعة وهي بقية الطينة المحمدية فكان الامام الحسن رضي الله عنه اشبه الناس برسول الله
صلى الله عليه وسلم كما ورد في الاحاديث وجعلوها اي تلك البقية خميرة طينة لـ طينة ذلك الواحد من امته وتفصيله
في جعلها للملائكة الموكلين بالارحام فالطينة من علي رضي الله عنه وهي نطفته وخميرتها من فاطمة الزهراء رضي الله
عنها وهي نطفتها فعملت الخميرة من بقية انطفت من اولاده واولاد اخيه الحسين رضي الله عنه الى يوم القيمة وسرت
تلك الخميرة في اولاد الصلب اولاد العهد من البدين في عقد بيعة المشائخ النقشبندية وغيرهم من اصحاب العهود
في صدق الوفاء وتمكين الحب والصفاء والمس المذكور من قوله تعالى من قبل ان يتماسا وقوله مخلقة وغير مخلقة
وذلك في المريدين الآخذين عن المشائخ وجعلوه اي ذلك الواحد شريك دولته الخاصة صلى الله عليه وسلم
وسبب ذلك ظهوره رتبة فردانيته من تجلي الاسم الفرد في مظاهر ورثته مقام الذي هو مقام الفردية فيظهر من الفرد
في كل زمان ما كان منه صلى الله عليه وسلم من حيث باطن ولايته الخاصة لا من حيث رتبة نبوته ورسالته فان
تلك الرتبة ختمت بموت صلى الله عليه وسلم وذلك قوله عليه السلام العلماء ورثة الانبياء يحبهم اهل السماء ويستغفر
لهم الحيتان في البحر اذا ماتوا الى يوم القيمة وقوله عليه السلام العلماء مصابيح الارض وخلفاء الانبياء وورثتي
وورثة الانبياء وقوله عليه السلام العلم ميراثي وميراث الانبياء قبلي الاحاديث الثلاث اخرجها السيوطي في
جامعه الصغير فالعلماء هنا هم ورثة النبي صلى الله عليه وسلم وورثة لبقية الانبياء عليهم السلام في مقام فردية

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وہی العلم الباطن فالمشارکۃ انما تضر لو کانت فی زمان واحد واما اذا کانت بطریق تجدید
الدولۃ فی صورۃ اختارہا اللہ تعالیٰ لذاک المقام فخلقہا من ذلک النور لذلک النور فلا ضرر ولا ضرار انما یتذکر اولوا الالباب
ثم ان الشیخ احمد السرہندی العارف الکامل قدس اللہ سرہ اعاد الکلام لیخبر عن نفسہ بحصول ذلک المقام فقال
وان کان محمد صلی اللہ علیہ وسلم لیس لہ شریک فی الدولۃ الخاصۃ بہ لکن ینبغی ان یعلم انہ بعد تخلیقہ وتکمیلہ
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بقیت من طینتہ بقیۃ جبلت خمیرۃ طینتی ای وصلت تلک البقیۃ التی ذکرناہا الی طینتہ ای
نطفۃ من اسید او امتہ قبل الولادۃ اذ کان لہ نسب فی قریش او بعد الولادۃ بمصافحۃ ذی النسب او صدق العہد
من المشائخ وذوات الملبس مخلقۃ وغیر مخلقۃ کما ذکرناہ فان المصافحۃ تلقیح فی اہل الاستعداد فتسری الخمیرۃ
فی العجین اللطیفۃ فتحیل العجین کلہ خمیرا انتہی **قال** فی المکتوب الثالث والسبعین ومائۃ من المجلد الاول
ان کل ما یصح ان یرای او یعلم نفی ذلک بکلمۃ لا ضروریۃ فالمطلوب المثبت ما وراء ذلک ویلزم منہ ان کل ما
ہو مشہود محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مستحقا للنفی فان محمدا مع علو شانہ کان بشرا والبشر متسمۃ بسمت
الحدوث والامکان ما اعسی ان یدرک البشر من خالق البشر والممکن من الواجب والحادث من القدیم
جلت عظمتہ ای حتی یحیط بہ لا یحیطون بہ علما نص قاطع انتہی فانظر الی عبارتہ لم یجوز للنبی صلی اللہ علیہ وسلم
ان یکون مشہودہ الا ما یبقی من الممکنات **اقول** ان ہذا القول فی الاصل یوافق قول سیدنا ومولانا
الشیخ بہاء الدین رضی اللہ عنہ والالفاظ الفارسیۃ ہرچہ دیدہ شد وشنیدہ شد ہمہ غیر حق است بکلمہ لا نفی باید کرد
انتہی وفی المکتوب فی بیان کلمۃ لا الہ الا اللہ ان کل ما یجیء فی العلم والبصر نفیہ بکلمۃ لا ضروری لان المطلوب
المثبت وراء البصر والعلم فیلزم منہ ان مشہود محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ایضا لایق للنفی والمطلوب المثبت
وراء ذلک متحقق یا اخی محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مع ذلک الشان العلو بشر وبعلاقۃ الحدوث والامکان
متسم والبشر من خالق البشر ای شیء یدرک والممکن من الواجب ما یدرک والحادث لا یحیط اللہ بکنہ ذاتہ لا یحیطون
بہ علما نص قاطع فی حق جمیع الخلائق نبیا کان او غیرہ انتہی فالمعنی ان کل ما یصح ان یری فی بصیرۃ احد
من البشر او یسمع او یعلم من المکاشفات والمشاہدات نفی ذلک بکلمۃ لا ضروری فالمطلوب المثبت وہو ذاتہ
تعالیٰ وراء الوراء الذی خطر فی بال البشر ولا تعرف احد کنہ ذاتہ تعالیٰ الا ہو لان ذات اللہ تعالیٰ وکمالاتہ غیر
متناہیۃ والبشر اللہ لا نہایۃ لہ ولہذا قیل سبحانک ما عرفناک حق معرفتک والمعنی الثانی ان کل ما یری فی
بصیرۃ السالک او یعلم من الحوادث الکونیۃ نفی الوجود الاصلی والحقیقی منہ بکلمۃ لا الہ ضروری ویثبت ہذا
الوجود الاصلی الحقیقی لما وراء ذلک الکون وہو اللہ تعالیٰ بالا اللہ وکذا وقع فی فصل الخطاب لخواجہ محمد پارسا
رضی اللہ تعالیٰ عنہ من اولہ فی بیان ذکر لا الہ الا اللہ انہ مرکب من النفی والاثبات فالذاکر فی طرف النفی ینفی وجود

جمیع المحدثات الاصلیۃ وفی طرف الاثبات یثبت وجود القدیم جل وعلا انتہی بل ہذا الامر منصوص علیہ فی الاخبار الالہیۃ والنبویۃ قال اللہ تعالی فاعلم انہ لا الہ الا اللہ ای لا موجود بحق الا اللہ قال اللہ تعالی کل شیء ہالک الا وجہہ ای الا ذاتہ قال اللہ تعالی اینما تولوا فثم وجہ اللہ تعالی ای ذاتہ تفسیرہ قولہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اصدق کلمۃ قالہا الشاعر کلمۃ لبید الا کل شیء ما خلا اللہ باطل ۞ والباطل خلاف الحق وقولہ علیہ السلام کان اللہ ولا شیء معہ وہو الآن علی ما علیہ کان فالباطل معناہ ولا شیء مع الحق اذ الاشیاء کلہا بالحق تعالی لا مع الحق تعالی فان الشیء من المشیۃ فلولا المشیۃ الالہیۃ لما کان شیء اصلا اذ اصل الشیء المشیوء فہو شیء بیاء فعیل بمعنی مفعول کقتیل بمعنی مقتول وجریح بمعنی مجروح فالاشیاء کلہا منفیۃ فی الشہود المحمدی بدلیل کان اللہ ولا شیء معہ وہذا امر لا یعرفہ الا اہلہ من اصحاب الادراک الخاص کما افاد العارف المتقی فی نتیجۃ العلوم فما ثبت بالآیات والاحادیث فانکارہ جسارۃ علی جسارۃ فان ہذا اصغی من عین الصبی قال فی المکتوب التاسع والاربعین من المجلد الثالث لا یخفی انہ لما حصلت لی النسبۃ الحضوریۃ بذات الواجب جل سلطانہ لزم ان ینکشف لی کنہ ذاتہ جل سلطانہ وان یعلم بکنہ ذاتہ کما ہو وہذا وان کان مخالفا لما ہو مقرر عند العلماء لکنہ علم حضوری متعلق بذات الواجب تعالی فہو کالردیۃ بالنسبۃ الی ذاتہ تعالی فالانکشاف موجود والدرک مفقود انتہی فانظر الی عبارتہ اجاز لنفسہ انکشاف حقیقۃ کنہ الذات وہذا ہو اثبات للفوقیۃ علی النبی علیہ افضل الصلوۃ واکمل التحیات المبارکات الطیبات بل واد علی ذالک لو لدیہ ایضا اقول ہذا افتراء بلا امتراء تامر فی الاستقامۃ وانت تتوجہین انظر ذالک المکتوب وقل این ہذہ العبارۃ فیہ فایاک ایاک الکذوب فانہا ۞ الی الشر دعاء وللشر جالبۃ ۞ بل مسلک المجدد رح ان معرفۃ ذاتہ وصفاتہ بالکنہ والوجہ ممتنع افاد المجدد رحمۃ اللہ فی المعارف اللدنیۃ ما تعریبہ ان معرفۃ اللہ تعالی واجب باتفاق الصوفیۃ واکثر المتکلمین شکر اللہ تعالی سعیہم لکنہم مختلفون فیما بینہم فی الطریق الموصل الی المعرفۃ فالصوفیۃ قائلون ان المعرفۃ بالریاضۃ وتصفیۃ الباطن والمتکلمون من الاشاعرۃ والمعتزلۃ یقولون انہا بالنظر والاستدلال ولعل النزاع بینہم نزاع لفظی مبنی علی تفسیر لفظ المعرفۃ فالصوفیۃ یقولون ان المعرفۃ ہو علم بسیط وجدانی ومغایر للصورۃ التصدیقیۃ الایمانیۃ والمتکلمون قائلون بانہا صورۃ تصدیقیۃ ایمانیۃ ولا شک ان طریق تحصیل المعرفۃ بالمعنی الاول ہی الریاضۃ وتصفیۃ الباطن وبالمعنی الثانی ہو النظر والاستدلال ثم ما یقولون ان اول ما یجب علی المکلف معرفۃ اللہ تعالی المراد بہا المعرفۃ بالمعنی الثانی لا الاول لان حصول المعرفۃ فی المعنی الاول یکون فی حق الیقین وہو نہایۃ مراتب کمال اہل اللہ والفرق بین المعرفتین بتقریر آخر ان المعرفۃ عند الصوفیۃ عبارۃ عن علم حضوری بالحق تعالی یکون بعد الفناء والبقاء یعبرون بہ شناختن ویافتن

وعند المتکلمین عبارۃ عن علم حصولی سبحانہ تعالیٰ الذی ہو نتیجۃ النظر والاستدلال بیانہ ان العلم الحصولی حصول الصورۃ او الصورۃ الحاصلۃ فی المدرکۃ فہو یحصل من الخارج والعلم الحضوری ما یتعلق بذات العالم فیکون خلافہ فالعارف بعد فناء الذات والصفات یبقی ببقاء اللہ تعالیٰ فعلمہ علم حضوری ولا یکون ہذا من قبیل الحلول والاتحاد نعوذ باللہ منہما فطور الولایۃ وراء طور العقل وطریقہا الکشف الصحیح لیس ہنا مدخل للنظر والاستدلال وما قال الحکماء والغزالی منا ان معرفۃ ذات اللہ تعالیٰ ممنوع فالمراد بہا الصورۃ التصدیقیۃ الایمانیۃ کما یشہد بہ الادلۃ حیث قالوا ان معرفۃ ذات اللہ تعالیٰ اما بالبداہۃ او بالنظر وکل منہما باطل علی ما ہو مذکور فی الکلامیۃ والیضا امتنعوا معرفۃ کنہ اللہ تعالیٰ لا المعرفۃ بوجہ لان المعرفۃ بوجہ حاصل لکل احد فانہم یعرفون الذات بالوصف الخالقیۃ ام الرازقیۃ وفرق بین معرفۃ الشیء بالوجہ وبوجہ وفیما نحن فیہ یکون الثانی لا الاول فان قلت ہذا مسلم فی الخلق والرزق لان وصف الخلق معلوم منا لا الذات بوصف الخلق لکن لا نسلم فی الخالقیۃ لان المراد منہا ذات لہ الخلق فیعرف الذات بہذا الوصف قلت ان المراد من الذات اما مفہومہ او مصداقہ ان کان الاول فالمعلوم الوجہ وان کان الثانی فہو یستلزم علم کنہ الذات لان کنہ الشیء عبارۃ عن نفسہ والذات لیس بمتجز لانہ بسیط حقیقی فبفرض تعلق العلم بہ یکون العلم بالکنہ وفی علم المخلوقات العلم بالوجہ لا یستلزم العلم الکنہی لان الحقیقۃ متجزئۃ فکلما کانت الحقیقۃ متجزئۃ فالعلم بالوجہ لا یستلزم العلم بالکنہ والا کانت بسیطۃ حقیقۃ لا تقتضی التجزی یکون علمہ بالکنہ کما فی الواجب تعالیٰ فمعرفۃ کنہہ تکون محالاً فمعرفتہ تعالیٰ بالمعنی المذکور مطلقاً ممتنع بالکنہ کان او بالوجہ بل صفاتہ تعالیٰ ایضاً کذا فانہا غیر معلومۃ بوجہ مثلاً علمہ تعالیٰ لیس کمثل علم المخلوقات لانہ لیس لہ فی انکشاف المعلوم مدخل واللہ تعالیٰ یعطی الانکشاف عقیبہ جریاً للعادۃ ولو سلم ان لہ تاثیراً فی الانکشاف ولو فی الجملۃ کما عند بعض المتکلمین فنقول ان التاثیر خلق فیہ ولیس ہو بمؤثر حقیقۃ بل لا دخل للمؤثریۃ فیہ فلیس بین علم الخالق والمخلوق مناسبۃ فالاشتراک والاطلاق اسمی وکذا حال القدرۃ والارادۃ بینہما فان قدرتہ وارادتہ تعالیٰ مبدء صدور الافعال ومنشاء وجود المخلوقات بخلاف قدرۃ العبد وارادتہ فانہما لیس کک فان اللہ سبحانہ وتعالیٰ یخلق الاشیاء بطور جری العادۃ عقیبہما ولیس لقدرۃ العبد فی الایجاد مدخل ما وہکذا سائر الصفات فکل معلوم لا یناسب العالم لا یعلمہ فانہ لا یدرک الشیء الا بما یضادہ ویغایرہ فلا یدرک صفاتہ تعالیٰ کما لا یدرک ذاتہ تعالیٰ وتقدس منہا اشکال قوی وہو انہ لما کان الذات والصفات ممتنع المعلومیۃ فمعرفتہما تکون محالاً فما معنی وجوب المعرفۃ قلنا معرفۃ الذات منا مثلاً انہ لیس بجسم ولا جوہر ولا عرض ومعرفۃ الصفات انہ لیس بجاہل او عاجز او اصم او ابکم غایۃ ما فی الباب یعرف بہذا ذاتہ وصفاتہ قال بعض المتکلمین المعرفۃ

عبارۃ عن التمیز بین المحدث والقدیم ومن ہنا قال ابو حنیفۃ رضی اللہ عنہ سبحانک ما عبدناک حق عبادتک ولکن عرفناک حق معرفتک فسبحان من لم یجعل للخلق الیہ سبیلاً الا بالعجز عن معرفتہ والمعرفۃ الخاصۃ باہل اللہ تکون حسب استعداد الطالب قال العارف بہاء الدین النقشبند قدس سرہ ان اہل اللہ بعد الفناء والبقاء ما ینظرون فی ذاتہ وما یعرفون فی ذاتہ حیرتہم فی ذاتہم وفی انفسہم اخلا یبصرون وہذہ المعرفۃ نفس الحیرۃ قال ذو النون المصری رح المعرفۃ فی ذات اللہ حیرۃ قال بعض العرفاء اعرفہم باللہ اشدہم تحیراً فیہ قال المجدد رح والکان اکثر المشائخ صرحوا ہکذا فی معرفۃ الذات اما عندنا معرفۃ الصفات ایضاً عبارۃ عن الحیرۃ انتہی **قال** قال فی کنز الہدایۃ التاسعۃ عشر مخاطباً لولدیہ لم یزل داعی الوصال ینادی فی سری احب السلطان فانہ یدعوک فطاطیر ہمتی الی باب القدس فوصلت الی سرادق عال فقیل لی السلطان لیس فی البیت فعلمت ان ذلک مقام حقیقۃ الکعبۃ الربانیۃ فاسرعت الی ما وراء ذلک وعرجت الی مقامات الصفات الحقیقیۃ الموجودۃ بوجود زائد وہذا وراء الصور العلمیۃ الصفات فی مرتبۃ التعین العلمی ووراء ذلک صور الصفات التی فی مرتبۃ التعین الوجودی والتعین الحبی فعرجت عنہ ایضاً الی اصول تلک الصفات وہی الشیون الذاتیۃ والاعتبارات المختصۃ فی ذاتہ تعالی ثم الی الذات البحت المجرد عن النسب والاعتبارات وانتما ایہا الاخوان لعینی ولدیہ کنتما معی فی کل مقام من تلک المقامات فانظر الی ہذہ الخرافات والدعاوی الباطلۃ والاکاذیب المحضۃ یتعجب منہ **اقول** عند الجدال یظہر فضل الرجال اما تعرف ان کنز الہدایۃ لیس من مصنفات المجدد رح وعلی تقدیر التسلیم لا یلزم من ہذا القول علی قائلہ شیئ اذ کثیر اما یظہر للسالک فی السیر الی اللہ المشاہدات والمکاشفات وہی وراء طور العقل فیعجز الناس من فہمہا وہو یذکر لمریدیہ ومحبینہ موجبہ اما بنعمۃ ربک فحدث او بغلبۃ السکر وکثیر من الاولیاء ذکروہا فلا محذور فیہ کما قال الغوث الصمدانی شیخ عبد القادر جیلانی رض فی بعض قصائدہ ؎

وامری بامر اللہ ان قلت کن یکن ۔۔۔ وکل بامر اللہ حکمی ومقدرتی
وطافت بی الاکوان من کل جانب ۔۔۔ فنصرت لہا الا بتحقیق نسبتی
فلا علم الا من بحار ورد تہا ۔۔۔ ولا نقل الا من صحیح روایتی
وعاینت اسرافیل واللوح والرضا ۔۔۔ وشاہدت انوار الجلال بنظرتی
وکل بلاد اللہ ملکی حقیقۃ ۔۔۔ وقطابہا من تحت حکمی وطاعتی
وشاہدت معنی لو بدا کشف سرہ ۔۔۔ لصم الجبال الراسیات لدکت
انا قطب اقطاب الوجود حقیقۃ ۔۔۔ علی سائر الاقطاب قولی وحرمتی

فی صحبت بالواد المقدس جالتی ۔۔۔ علی طور سیناء قد سموت بخلوتی
ولی علم فی ذروۃ المجد قائم ۔۔۔ رفیع البناء نادی لکل امتی
علی الدرۃ البیضاء کان اجتماعنا ۔۔۔ وفی قاب قوسین اجتماع الاحبۃ
وشاہدت ما فوق السموات کلہا ۔۔۔ کذا العرش والکرسی فی طی قبضتی
فلاحت لی الاسرار من کل جانب ۔۔۔ وبانت لی الانوار من کل وجہۃ
ومطلع شمس الافق ثم مغیبہا ۔۔۔ واقطع ارض اللہ فی حال خطوتی

قال فی المکتوب الخامس والتسعین من المجلد الثانی ولایتی وان کانت مرباۃ للولایۃ المحمدیۃ والموسویۃ ومتطفلۃ علی ولایتہما لکنہا جامعۃ لہا مرکبۃ من نسبۃ المحبوبیۃ

تفتیش قول ان السلطان فان یدعوک

تفتیش قول الغوث الاعظم انا قطب اقطاب الوجود

والمحبة فان محمداً رئیس المحبوبین وموسیٰ ع راس المحبین لکن فی ولایتی امر آخر ومعاملتے علےٰ حدتہا بذلک الامر مربوطة حیث ان اصلها من الولایة المحمدیة الناشئة بالاصالة عن المحبوبیة الصرفة وانضمت الیها ولایة موسیٰ الناشئة عن المحبة الصرفة وانصبغت بلونها ایضاً صارت وجوداً آخر وحقیقة اخرے واثمرت ثمرة اخری وانتجت نتیجة اخری فیقال لهذا الضال المضل المغرور الممکور ما معنی کون ولایة محمد من المحبوبیة الصرفة وولایة موسیٰ من المحبة الصرفة ان کان المراد ان محمداً صلے اللہ علیہ وسلم ما کان یحب اللہ وموسیٰ ما کان اللہ یحبہ والعیاذ باللہ فقد ضللت ضلالاً مبیناً وہلکت ہلاک الابد بل محمد صلے اللہ علیہ وسلم کما انہ رئیس المحبوبین فهو راس المحبین وموسیٰ کما انہ راس المحبین راس المحبوبین ایضاً بل لا تکون محبة العبد ربہ مالم تتقدمها محبة اللہ عبدہ قال اللہ تعالیٰ یحبهم ویحبونہ وقال اللہ تعالیٰ رضی اللہ عنهم ورضوا عنہ ثم ان فی کون ولایتہ حقیقة اخری وثمرة ثمرة اخری اعترافاً بانہ لیس علی شریعة احد الرسلین لان شرع کل نبی لا یثمر الا ولایة ذلک النبی وشرع محمد صلے اللہ علیہ وسلم لما کان جامعاً لجمیع الشرائع حیث امر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بالاقتداء بارباب تلک الشرائع کلهم یثمر ولایة جمیع تلک الانبیاء فلا یخرج ولایتہ عن ولایتہ صلے اللہ علیہ وسلم فاذا وجدت ولایة غیر ولایتہ صلے اللہ علیہ وسلم واثمرت ثمرة غیر ثمرتها کانت تلک الولایة ولایة ابلیس نعوذ باللہ من مکر اللہ **اقول** ہذا کذب طریف وبہتان سخیف لو تاملت فی عبارة المکتوب فلم تکن تجتر علےٰ ہذا المکذوب ولکن التعصب الفاحش وحب الباطل الداہش غطے علےٰ سریرتک وغشی ضعیف بصیرتک الا تری انہ لیس فی قولہ لفظ اجمع اسم التفضیل لیلزم منہ ان ولایة اجمع من دائرة ولایة محمد وموسےٰ علیهما الصلوٰة والسلام بل فیہ ان ولایتی مرباة ولایة محمد صلعم وولایة موسیٰ علیہ السلام وبطفیلها ولایتی مرکبة من نسبتی المحبی والمحبوبی ورئیس المحبوبین سیدنا ومولانا محمد صلعم وراس المحبین سیدنا موسےٰ علیہ السلام واما بوسیلة متابعة خاتم الرسل علیہ الصلوٰة والسلام مع ولایتی امر آخر ومعاملة علاحدة بها مربوطة وان کان اصل ہذہ الولایة ولایة نبیہ صلعم وہو الولایة المحمدیة ومنشارہا بالاصالة نسبة محبوبیة صرفة لکن نشار ولایة موسےٰ ناش من المحبة الصرفة وہی متضمنة مع ہذہ الولایة ومنصبغة بلونها ایضاً وصارت وجوداً آخر بل حقیقة اخری وثمرة اخری یعنی لولایتہ مناسبة بهما وخرج بوجہ بهما ونشارت منهما وبهما اصلهما وہی فرعهما ولا محذور فیہ قال العلامة الدمشقی رح فی نتیجة العلوم قولہ ولایتی وان کانت مرباة للولایة المحمدیة ای ربتها الولایة المحمدیة ونقلتنی فی اطوارہا من السیر من نفسی الی حضرة ربی ومن حضرة ربی الی حضرة ربی ثانیاً ومن حضرة ربی الی نفسی بمعاریج التحقیق فی العرفان وہو معنی التبعیة فی الظاہر والباطن علےٰ وجہ الکمال والموسویة ای مرباة ایضاً للولایة الموسویة بالسیر الباطنی فی مشربها المخصوص علی مقتضی قلب موسیٰ علیہ السلام فی العرفان الالٰهی ومتطفلة یعنی لا ای

تلك علی ولایتهما ای تابعة بولایتهما بطریق التطفل فی المقام لان ولایة النبی اصل وولایة الولی فرع لان حصولها بسبب الارث فالوراثة لما استعدوا بالمتابعة للمورثین فی الاعمال والاحوال کان لهم مناسبة بهم وقرب معنوی فورثوهم عند موتهم والانبیاء علیهم السلام لایورثون الا العلم لاغیر وهی الولایة لکنها ای ولایتی جامعة لهما ای هی من المشربین المشرب المحمدی والمشرب الموسوی فلولایتی مقام الرؤیة المحمدیة البصریة فی التجلی بالصور بعد فناء الصور علی حد مایعرفه اهل المعرفة من الادراک الخاص باهل هذه الطریقة کما قدمناه ولها ایضاً مقام المناجاة والمکالمة الموسویة السمعیة بعد فناء الحرف والصوت علی حد معرفة اهل الادراک الخاص المذکور ولا اظن انک تقدر ان تفهم شیئاً من ذلک بعقلک فضلاً عن التحقیق به وعن ذوقه ووجدانه الا بمعونة الله تعالی لک والله علی کل شئ قدیر فصارت ای ولایتی المذکورة وجوداً آخر وان کان الوجود واحداً لایتعدد اصلاً لکن خصوص الرتبة المعنویة التی تظهر عنه تقتضی مغایرته کما اقتضت تعدده حقیقة اخری یعنی باعتبار تلک الرتبة المذکورة واثمرت ثمرة اخری باعتبار ماینا سب المکان والزمان کما قال تعالی لکل جعلنا منکم شرعة ومنهاجاً وان کان الشرع والمنهاج واحداً لکن اختلاف الاشخاص بحسب الاحوال والازمان تقتضی اختلاف الاحکام وانتجت نتیجة اخری کما ان ثمرة الشجرة تکون حلوة اوحامضة والشجرة نفسها الحاملة لتلک الثمرة تکون مرة وقد تخالفها فی طبعها ومزاجها وهی منها متفرعة عنها وللشجرة الفضل التام علی الثمرة ولا یصل الامداد للثمرة الا من الشجرة قال تعالی وتلک الامثال نضربها للناس ومایعقلها الا العالمون وهم اصحاب الادراک الخاص الذی قدمناه وفیها ای فی ولایتی المذکورة امر آخر ومعلوم ان ذلک الامر الآخر انما استفید من الاصل فان الفرع لایاتیه الامداد الا من اصله ومعاملتی یعنی التی بینی وبین الله تعالی وبینی وبین غیری علی حدتها ای منفردة الآن عن المتابعة وذلک لظهور النور المحمدی لنفسه فی صورتی المخلوقة منه له بذلک الامر المذکور المستقل لانه امر جدید لم یظهر بعد فی الاکوان بعدم تکرر التجلی وهو خصوص النشو التی مربوطة ای دائرة معاملاتی کلها علی حکم ذلک الامر الخاص بی الذی ظهر بظهوری لذلک النور المحمدی الذی انا متحقق به فی نفسی علی حسب ذلک الادراک الخاص الذی قدمناه انتهی اذا عرفت هذا فاعلم ان ولایة الاولیاء ظلال ولایات الانبیاء علیهم الصلوة والسلام فلفظ المرزی فی هذا المقام ینادی ماعلی ندا علی اثبات هذا المرام والمراد من الماء لایکون غیر مایربی به الاتری انک لواخذت جرعة من ماء وماء من بحرین فی کوز فتترکب ذلک الماء یحصل کیفیته بالامتزاج لکنه یکون فرع ماء البحرین ولایکون حقیقة ماء الکوز علیحدة ومانقیل ان محمداً صلی الله علیه وسلم ماکان یحب الله وموسی ماکان الله یحبه فمبناه علی فهم المعترض لان المجدد انما افاد فی المکتوب السادس والتسعین من المجلد الثالث ان لاسم محمد واحمد من اسماء النبی صلی الله علیه وسلم

والاثنين خاصتين بالولاية المحمدية وان كانت ناشئة من المقام المحبوبية لكن ليست فيها المحبوبية الصرفة بل ممتزجة من نشأة المحبة والولاية
الاحمدية ناشئة عن المحبوبية الصرفة ليس فيها شائبة المحبوبية وهذا مقام النبي صلى الله عليه وسلم فكما انه لا يقال انه
لما كان موسى كليم الله لا يكون محمد صلى الله عليه وسلم غير كليم الله فكذا هنا لا يقال انه لما كان محمد رسول الله محبوب
الله لا يكون موسى عليه السلام محبوب الله وهذا بيّن جدا وما قيل ان شريعة المجدد رح غير شرائع رسولنا وموسى
عليهما الصلوة والسلام خيال فاسد ومتاع كاسد فان المجدد رح ليس بصدد بيان الشريعة بل هو بذكر الاحوال
والمواجيد والمقامات واين هذا من ذاك فالسب والشتم كله يرجع الى فهمه الباطل **قال** واصرح من ذلك
ما قاله في المكتوب الثالث والتسعين بعد ما ذكر نحوا من ذلك ان مركز دائرة المحبوبية الصرفة يتصور بصورة
دائرة مركزها المحبوبية الصرفة ومحيطها المحبوبية الممتزجة بالمحبية وهي نصيب فرد من افراد الامة يعني نفسه **اقول**
ان فيه هذه العبارة والمحبوبية الممتزجة بالمحبية نصيب فرد من افراد امته بتبعيته له صلعم وتبعيته لموسى ايضا انتهى
فلا قبح فيه وترك المعترض لفظ تبعيته له صلى الله عليه وسلم فمثل المعترض مثل البرغوث دماغه دمه **قال**
والعلم ان المحيط هذه الدائرة تقدم كثير على الدائرتين وهو اقرب الى من الله الاقرب ثم اورد سوالا فقال **ان
قلت** كل كمال تيسر للجزء فهو ايضا تيسر للكل لان الكل عبارة عن ذلك الجزء مع بقية الاجزاء فما وجه سبق
الجزء الكل **الجواب** الكمال الذي يظهر في الجزء بطريق الاصالة فهو في الكل بتبعية الجزء وبواسطته لا بطريق
الاصالة ولا شك ان الاصالة سابقة على التبعية وللاصل قرب ليس في الفرع فعلى هذا اذا تقدم مركز الدائرة
في الكمالات المخصوصة به فهو واسع ممكن **والتحقيق في الجواب** ان كمال الجزء انما يسري في الكل اذا
كان ذلك الكمال ناشئا من ماهية الاصلية ولا يلزم سريانه في الكل مثلا اذا انقلب جزء من الفضة بعمل الاكسير
منه ذهبا لا يمكن ان يقال ان كمالات هذا الجزء المنقلب ذهبا تسري في الكل لانه بعد الانقلاب خرج عن الجزئية
انتهى وهذا يعني قوله الماراق ولايتي صارت حقيقة اخرى فانظر الى هذا كيف انقلب على العقب بانقلابه الى
حقيقة الذهب وخرج عن اتباع سيد العرب ومن ينقلب على عقبيه فلن يضر الله شيئا ودينه قد ذهب
بهذه الدعوى حيث جعل نفسه اصلا في الكمال والنبي تابعا له فيه وان الكمال تسري منه اليه ثم نفى السراية
ايضا فجعل نفسه مستقلا وشبه نفسه بالذهب والنبي صلى الله عليه وسلم بالفضة فقد ادعى التقدم على موسى
ومحمد عليهما الصلوة والسلام ثم ترقى وادعى التفوق على جميع الانبياء ع **اقول** هذا التقرير مبني على عدم
فهم المعنى المراد من المكتوب الثالث والتسعين من المجلد الثالث فاعلم **اولا** ان العبارة المنقولة ليست
في المكتوب المذكور بل فيه ان بمركزية الثالث تقدم كثير وهي اقرب الى الله من كل اقرب بالاوّل ومركزية الثالث الولاية المحمدية صلى الله عليه وآله وسلم
فالدائرة **الاولى** دائرة العلم **والثانية** دائرة الخلة **والثالثة** دائرة المحبوبية وهي اقرب الى ذاته ولا محذور فيه

وثانیاً۔ ان محصل المکتوب ان التعین الاول الوجودی رب خلیل الرحمن علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام
ومبدء تعینہ وتعین خلتہ ومرکز تعینہ رب حضرۃ حبیب اللہ ومبدء تعینہ وتعین محبتہ علیہ الصلوٰۃ والسلام فاورد
علیہ ایرادات واجاب عنہا منہا انہ کان التعین الاول رب الخلیل فکیف التوفیق بینہ وبین قولہ علیہ الصلوٰۃ
والسلام اول ما خلق اللہ نوری فاجاب بان المرکز اسبق اجزاء الدائرۃ والجزء مقدم علی الکل فیکون
مبدء تعین حبیب اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اسبق منہا الکمال الحاصل للجزء یسری فی الکل لان الکل عبارۃ
من ذلک الجزء وجزء اخری فما وجہ حصول السبق والقرب فی الجزء لا الکل فاجاب عن ہذا الایراد بجوابین
الاول تسلیم التسری والفرق بینہما بالاصالۃ والتبعیۃ فان الکمال فی الجزء بالاصالۃ وفی الکل بتبعیتہ الثانی
بعدم تسلیم التسری بان کمال الجزء فی وقت یسری فی الکل ان کان الکمال ناشیاً من ذلک الجزء
وان کان الکمال فی الجزء ناشیاً بعد انقلاب ماہیۃ الجزء فلا یلزم ان یسری فیہ لان الجزء بعد انقلاب ماہیتہ
لا یکون جزء للکل مثلاً الفضۃ التی تصیر طلاء بعمل الاکسیر فلا یقال فیہا ان کمالات ذہبیۃ ذلک الجزء یسری
فی الفضۃ التی ہی الکل لان ذلک الجزء علی ہذا التقدیر لیس جزئہ فی الحقیقۃ انتہی فالاعتراض
بان المجدد رح انقلب علی العقب بانقلابہ الی حقیقۃ الذہب وخرج عن اتباع سید العرب وغیرہ
علی ما ذکر کلہ ہذیان تحٌ فان الکلام فی مبدء تعین خلیل الرحمن وحبیب اللہ صلوات اللہ علیہم اجمعین وتفوق
مبدء تعین حبیب اللہ الذی ہو المرکز علی مبدء تعین خلیل الرحمن علیہ الصلوٰۃ والسلام الذی ہو للکل والمکانۃ
ہہنا انہ فافہم ولا تکن من الغافلین لیس من العدل سرعۃ العذل وادعاء التفوق علی الانبیاء عجیب جداً
لا نبیس فی المکتوب ما یشیر الی ذلک اصلاً **قال** فی المکتوب التاسع عشر من المجلد الثالث کانت الانبیاء
والمرسلون یفرون من البلاء وانا فی عین البلاء فی عافیۃ فیقال لہ یا ایہا المغرور ای نبی فر من البلاء وای بلاء
اردت ان اردت انہم فروا من البلاء الدنیوی فہو مع کونہ کذباً صریحاً کفر ایضاً وان اردت البلاء فی الدین
فالفرار بالدین عین الکمال **اقول** ان فی المکتوب المذکور ہکذا واجتنبوا عن البلاء ما استطعتم فان الفرار مما
لا یطاق من سنن المرسلین علیہم الصلوٰۃ والسلام ونحن فی عین البلاء مع العافیۃ فللہ سبحانہ الحمد انتہی قیل
یعنی ان البلاء الذی لا یطاق الفرار منہ سنۃ اما الصبر فی البلاء المطلق فالصابر فیہ ایضاً مثاب والصابر
فی البلاء الذی لا یقدر ان یفر منہ مثاب ومن کان فی مقام الرضاء البلاء عندہ راحۃ ونعمۃ قال اللہ تعالیٰ
ولیبتلی المومنین منہ بلاء حسناً فمثل ہذہ الاعتراضات لا یوردہا من لہ ادنی درایۃ ودیانۃ **قال** ثم ترقی
الی تنقیص القرآن فقد نقل الشیخ العارف باللہ المحدث الشیخ عبد الحق الدہلوی ان بعضہم کتب الیہ انکم مع
جلالۃ ما تدعونہ من المراتب لم لا یظہر منکم کرامۃ قال انہ الکرامۃ اجل مما ابینہ من الحقائق والمعارف التی تعجز

تعجز الناس عن بيانها دبل كان معجزة الرسول صلعم الا كلاما فانظر الى هذا الجاهل المكور المغرور كيف سوى كلامه
بالقرآن العظيم وكيف اثبت المثل للقرآن المجيد وكيف رقى نفسه الى مرتبة خاصة بالله وتوهن كون كلامه معجزا
اقول ليس فيها التسوية ولا التنقيص بل فيه اثالة وهم الواهم فانه كيف ينكر عظمة الكلام وكونه كرامته والقرآن من
اعظم معجزاته صلى الله عليه وسلم قال العارف العلامة النابلسي في نتيجة العلوم قوله انه لا كرامته اجل مما ابينه
من الحقائق والمعارف فان البيان دليل الكشف عن ذلك والمتحقق به فان من لا كشف له ولا تحقق في
نفسه بربه لا بيان له عن شئ من الحقائق اصلا الا بطريق الحكاية عن الغير من قبيل نقل العبارة والتهمة حاصلة
من المحجوبين دائما للعارفين في ان ما ياتون به من العلوم والاسرار ان ذلك كله باطلة او انه محفوظ لهم من
كلام غيرهم نظيره ما جحده الكافرون على الانبياء الماضين من العلوم الالهية والشرائع النبوية حتى نسبوهم
الى الجنون والكذب وغير ذلك وقالوا اساطير الاولين اكتتبها فهي تملى عليه بكرة واصيلا الآية وقالوا معلم مجنون ثم قالوا
مجنون وازدجر وقالوا ساحر كذاب وقالوا غير ذلك والله يعلم المفسد من المصلح وحاصله ان الذي جاءت به الانبياء
عليهم السلام حق وصدق وهو من عند الله تعالى بطريق الوحي من جبرئيل عليه السلام وغيره من الملائكة والذي جاءت
به الاولياء ايضا من العلوم التوحيدية والمعارف الالهية والحقائق العرفانية كله حق وصدق ايضا وهو من
عند الله تعالى بطريق الالهام والفيض على قلوبهم بطريق الالهام من ملائكة الالهام وبعضهم يعطى العبارة عن ذلك
ويقدره الله تعالى على بيانه نظيره النبي الذي اوحي اليه بشرع وامر بابلاغه للامة وبعضهم لا يعطى العبارة عن ذلك
ولا يقدر على بيانه نظيره النبي الذي اوحي اليه بشرع ولم يومر بابلاغه فلو بلغه خالف الامر فلا يقبل منه كما ان
الولي الذي لم يعط العبارة لم يوذن له في البيان فلو تبين ذلك لا يقبل منه وربما اوذي على بيانه وطرد
بعد وبغض وربما قتل ومن اعطى العبارة قبل منه البيان واستحسن كلامه وانتفع به غيره فاذا سكت في محل
الكلام اثم وعوقب من طرف الله تعالى او من طرف الخلق والله خير حافظا وهو ارحم الراحمين وقوله انه لا كرامة اجل
من ذلك البيان فهو امر معلوم عند اهله فان الكرامات التي تعجب بها العوام لا فائدة بها للولي وان اقتضت حسن اعتقاد
العوام بالولي فالنفع منها للعوام لا للولي وذلك اذا اعتنى الله تعالى بالعوام فاظهر لهم على يد الولي لينتفع بها العوام
واما بيان العلوم الالهية والحقائق الربانية النافعة للسالكين والخواص المؤمنين يرتقون بها في معارج التحقيق
ويتبينون بفهمها عقبات الطريق وانما يتضرر بها المتعدي على الاولياء بالانكار لعدم توفيقه وقلة ادعانه
للتكبر في نفسه واراد ته ان يكون له ارتفاع مرتبة على ابناء جنسه قوله وهل كرامته محمد صلى الله عليه وسلم
الا كلام معجز يعني القرآن العظيم الذي هو كلام الله تعالى الذي عجز الفصحاء البلغاء ان ياتوا بمثله وهو متضمن
للمعاني التوحيدية والمعارف الربانية والحقائق العرفانية ويزيد على كلام الاولياء الذي ياتون به بالاحكام الشرعية

والشرائع النبوية والكل من عند الله تعالى لان كلام الاولياء الذي ياتون به هو معاني الكلام القديم الذي
جاء به النبي صلى الله عليه وسلم وانما جاء الولي بالنظم الجديد في الكلام القديم فكلام الاولياء كرامتهم اكرمهم
بها الله تعالى وكلام الله تعالى الذي جاء به النبي صلى الله عليه وسلم معجزة له اكرمه الله تعالى بها والله يهدي
من يشاء الى صراط مستقيم انتهى قال شيخ الاسلام الهروي في منازل السائرين والذي ثبت عندي
بالتجربة ان فراسة اهل المعرفة انما هي في تميزهم من يصلح لحضرة عز وجل ممن لا يصلح ويعرفون اهل الاستعداد
الذين اشتغلوا بالله سبحانه ووصلوا الى حضرة الجمع فهذه فراسة اهل المعرفة واما فراسة اهل الرياضة والجوع
والخلوة وتصفية الباطن من غير وصلة الى جناب الحق سبحانه فلهم فراسة كشف القبور والاخبار بالمغيبات المختصة
بالحق تعالى فانهم لا يخبرون الا عن الخلق لانهم محجوبون عن الحق سبحانه اما اهل المعرفة فلاشتغالهم لما يرد عليهم
من معارف الحق سبحانه فاخبارهم انما يكون عن الله تعالى ولما كان العالم اكثرهم اهل انقطاع عن الله سبحانه
واشتغال بالدنيا مالت قلوبهم الى كشف القبور والاخبار عما غاب عن احوال المخلوقات فعظموهم واعتقدوا
انهم اهل الله خاصة واعرضوا عن كشف اهل الحقيقة واتهموهم فيما يخبرون عن الله سبحانه وقالوا لو كان هولاء
اهل الحق كما يزعمون لاخبرونا عن احوال المخلوقات فكيف يقدرون على كشف امور اعلى من هذه وكذبوهم
بهذا القياس الفاسد وعميت عليهم الابناء الصحيحة ولم يعلموا ان الله تعالى قد حمى هولاء عن ملاحظة الحق
وحصنهم وشغلهم عما سواه حماية لهم وغيرة عليهم ولو كانوا يتعرضون الى احوال الخلق ما صلحوا للحق سبحانه فاهل الحق
لا يصلحون للخلق كما ان اهل الخلق لا يصلحون للحق تعالى وقد رأينا اهل الحق اذا التفتوا ادنى التفات الى
كشف القبور ادركوا منها ما لا يقدر غيرهم على ادراكه بالفراسة فسمها المعرفة وهي الفراسة فيما يتعلق
بالحق سبحانه والقرب منه واما فراسة اهل الصفا الخارجين المتعلقين بالخلق فلا يتعلق بجناب الحق سبحانه ولا بالقرب
منه ويشترك المسلمون والنصارى واليهود وسائر الطوائف فيها لانها ليست شريفة عند الله سبحانه فيختص بها
اهله انتهى قال قال في المكتوب الثاني من المجلد الثاني ان الصفات السبعة او الثمانية موجودة في الخارج
وتميزه في الخارج عن الذات غير ان الاشكال في زيادة الصفات قوي وهو ان الصفات اما ممكنة
او واجبة لا سبيل الى الاول لاستلزام حدوثها وعدم اتصاف الحق تعالى بها ازلا ولا الى الثاني
لان الواجب الوجود بذاته واحد ثم قال وحل هذا الاشكال ما ظهر لهذا الفقير هو انه تعالى موجود بذاته لا بالوجود
لا على ان الوجود عينه ولا على انه زائد وصفات الواجب تعالى موجودة بذاته لا بالوجود اذ لا مجال للوجود
في ذلك الموطن قال الشيخ علاء الدولة فوق عالم الوجود عالم الملك الودود فلا يتصور نسبة الامكان والوجوب
ايضا في ذلك الموطن لان الامكان والوجوب نسبة بين الماهية والوجود فحيث لا وجود لا امكان ولا وجوب

وهذه المعرفة وراء طور النظر والفكر انتهى وانت تعلم ان ما ليس عين الوجود ولا قائما به الوجود فهو المعدوم ليس الا ولا شيء من المعدوم بموجود فلا معنى لكونه موجودا بذاته لا بالوجود الا انه تعالى عين الوجود القائم بذاته المتعين بذاته فيعني كون الوجود عين الذات مع القول بانه تعالى موجود بذاته دليل على انه ليس على بصيرة في معنى الوجود ولا في معنى كونه تعالى موجودا بذاته واما قول علاء الدولة نفع الله به ان اراد به ان مرتبة الامكان فوق مرتبة الوجوب فهو صحيح ولا شاهد فيه لان الوجود الذي هو عين الذات هو الوجود المطلق المعرى عن كل قيد زائد على ذاته القائم بذاته المتعين بذاته لا وجود الممكنات المتعين بمقتضى استعداد الماهيات فانه مقيد بتعين زائد على ذاته مفتقر الى ذلك التعين الذي هو مقتضى الماهية فلا يكون متعينا لذاته فلا يكون واجبا لذاته وان اراد انه تعالى ليس عين الوجود المطلق فهو مبني على ما فهمه من كلام الشيخ محيي الدين نفع الله به ان المطلق معناه الكلي الذي لا يوجد الا في ضمن افراده وهو فهم فاسد لان مراد الشيخ نفع الله به نصه في الباب الثاني من الفتوحات انه تعالى موجود بذاته غير مقيد بغيره لغناه عن العالمين والمبني على الفاسد فاسد ثم قوله ان صفات الواجب تعالى موجودة بذاته لا بالوجود ان اراد انها موجودة بعين وجود الذات لا بوجود يغايره يناقض قوله انها موجودة في الخارج متميزة عن الذات وان اراد ان وجودها متوقف على ذات الحق تعالى لكونها قائمة به فلا يتاتى منه نفي وجودها ونفي الامكان عن وجودها ثم الوجود اذا لم يكن عين الذات ولا قائما به فمعنى اطلاق الواجب عليه تعالى في قوله وصفات الواجب تعالى الخ مع القطع بان العلماء يريدون بهذا الاطلاق انه تعالى واجب الوجود لذاته ثم كون الامكان والوجوب نسبة بين الماهية والوجود من المسائل المقررة في الكتب العقلية كشرح الاشارات وشرح التجريد فقوله ان هذه المعرفة وراء طور النظر والفكر تلبيس ودليل على انه غير ناصح في دين الله ثم ان ذاته تعالى اذا لم يكن عين الوجود ولا متصفا بالوجود كان معدوما محضا لاستحالة ارتفاع النقيضين عن شيء واحد في حالة واحدة وهذا عين نفي الواجب القديم الواحد الاحد فقوله موجود بذاته مع كونه مناقضا لنفسه دفع للسيف عن رقبته ولا يدفع عنه التكفير ولا يجديه نفع جليل او حقير **اقول** هذا الكلام مبني على عدم فهم المراد على وجه ان المعترض **اما اولا** فبانه قال المجدد رح في ذلك المكتوب ان الصفات السبعة او الثمانية للواجب تعالى التي على اختلاف الآراء من الصفات الحقيقية موجودة في الخارج وغير اهل الحق من الفرق المخالفة ليسوا القائلين بوجود صفاته تعالى على ان المتاخرين من الصوفية ايضا ينكرون وجود الصفات وينسبون زيادة الصفات الى العلم ويقولون شعر ازروے تعقل ہمہ غیرند صفات * با ذات تو ازروے تحقق ہمہ عین * يعني ان الصفات في التعقل متغايرة وفي الخارج عين ذاته تعالى والحق ان قول اهل الحق هو الحق مقتبس من مشكوة النبوة بنور الكشف والفراسة غاية ما في الباب ان الاكمل

الذي يرده المخالفون في وجود الصفات قوي فانهم يقولون ان كانت الصفات موجودة اما ممكنة او واجبة
الاول يستلزم الحدوث لان كل ممكن حادث عندهم على انه يستلزم جواز انفكاك الصفات عن الذات
والثاني ينافي التوحيد وحل الاشكال على ما ظهر لي ان الواجب تعالى موجود بذاته لا بوجود عينه او زائد عليه و
صفاته تعالى ايضاً موجود بذاته لا بوجود لانه ليس للوجود في ذلك الموطن مدخل قال علاء الدولة فوق عالم الوجود عالم الملك
الودود فلا يتصور نسبة الامكان والوجوب في ذلك الموطن لان الامكان والوجوب نسبتان بين الماهية والوجود
فحيث لا وجود لا امكان ولا وجوب بهذه المعرفة وراء طور النظر والفكر والمحبوسون عقيلة العقل لا يعرفون هذا
المرام وليس لهم الا الانكار انتهى فما نقله المعترض رح فيه تحريفات اعلاها انها زاد متميزة في الخارج مع انها
ليست في المكتوب **واما ثانيا** فبان الوجود قد يراد به الماهية المتعينة والذات المتشخصة في الخارج وهو بهذا
المعنى عين الماهية والذات وهو المراد بقولنا الله تعالى موجود بذاته لا بالوجود فالمقصود من هذا القول تنزيه
ذات الله تعالى في احتياجها الى شيء بان يقال انها محتاجة الى الوجود وان كان عينا وقد يراد بوجود الشيء
كونه في الخارج وثبوته فيه وهو بهذا المعنى زائد عليه وعرض عام وقد يراد الصفة الموجودة الزائدة على الذات
كالحيات مثلا فما قامت به صفة الوجود يكون موجودا ويكون محتاجا في موجوديته الى صفة الوجود كما قامت
به صفة الحيوة يكون حيا والله تعالى موجود بذاته لا بهذا الوجود فلا يكون ذاته محتاجا الى الوجود فيكون ذاته
العلي كافيا في تحققه غير محتاج الى الوجود ولا يكون للوجود ثمه مدخل عينا كان او زائدا قال عروة الوثقى
في مكتوب خمس وثمانين من الجلد الاول وتحقيق مذهبنا ان طالب اليقين وصاحب الفطرة السليمة اذا رجع
الى وجدانه بفكر صائب وتامل صادق وانصف من نفسه ادرك ان الذات الله المقدس لا ينبغي ان
يحتاج في وجوده الى غيره ويكون في نفسه خاليا عن الوجود وما احتاج في ثبوته الى الوجود وادرك ايضا
ان ماهيته وحقيقته سبحانه لا ينبغي ان تكون هو الوجود لان الوجود مع كونه في نفسه من المصادر والاحداث
لا ضرورة لنا بالقول بكونه حقيقة للواجب الموجود في الخارج بوجود اصيل وان نصطلح عليه بواسطة عدم
احتياجه الى الغير ومع ذلك لم يرد الشرع به فالحق ان له سبحانه ماهية وحقيقة وراء الوجود ثابتة بنفسها
مستغنية عن عروض الوجود لها وما يترتب على الوجود يترتب على تلك الماهية بذاتها فهي موجودة بذاتها
المقدسة لا بالوجود عينا كان او زائدا وقولنا موجود بنفسه مجرد تعبير بقولنا هست لا ان الوجود امر زائد
ثابت قائم به تعالى او عينه فلا مدخل للوجود في تلك الحضرة العلية المعراة عن جميع النسب والاعتبارات
كما لا مجال للعدم ثمه فهو سبحانه لغاية تقدسه لا سبيل اليه نسبة لكونه خالقا لكلها فكلا النقيضين متنزلان عن
تلك المرتبة المقدسة غير متصورين ثمه حتى يتصور ارتفاع النقيضين فلا مناقضة لشيء بشيء في مرتبة الذات

المعرّا عن جميع الاعتبارات حتى يستحيل ارتفاع النقيضين اذا الارتفاع والثبوت من الاعتبارات والنسب
المنفية عن تلك الحضرة الايري الى ما افاده بعض المحققين من ان الجسم في مرتبة وجوده السابق على البياض
لا ابيض ولا لا ابيض وليس في ذلك ارتفاع النقيضين المستحيل لان المستحيل ارتفاعهما بحسب نفس الامر مطلقاً لا بحسب مرتبة من المراتب
فان الامور التي ليس بينها علاقة التقدم والتاخر والمعية ليس لبعضها في مرتبة الآخر وجود ولا عدم انتهى فلما ساغ
امثال هذه الامور في الممكنات فما ظنك في شان خالق الممكنات تعالى ولله المثل الاعلى فعلى هذا الاحتياج
في نفي احتياج الذات المقدس الى الغير الى اطلاق لفظ عليه يكون مفهومه اللغوي من المعقولات الثانية
والمعاني القائمة بالغير ولو كان كذلك لكان صاحب الشرع احق بالتعبير عن ذاته المنزه بالوجود والاخبار
كما اخبر به عن سائر اسمائه وصفاته وكمالاته وليس فليس فالله عز وجل بذاته العلي مستغن عن عروض الوجود له
فما يتفرع على الوجود يتفرع عليه سبحانه وكذا الحال في سائر الصفات فكلما يتفرع عليها فذاته العلي كاف فيه
ومع ذلك له سبحانه صفات ازلية موجودة قائمة بذاته لورود الشرع بها ولما جرى عادته سبحانه بان كلما
ثبت في عالم الحقيقة ان يجعل له انموذجاً في عالم المجاز ليستدل به عليه جعل الوجود انموذجاً بوجوده بنفسه الا بالوجود
فان الوجود لو وجد كان موجوداً بنفسه دون الوجود المجاز فقطرة الحقيقة فنحن نوافق جمهور المتكلمين في زيادة الوجود
على الذات الغني العلي وعدم كون الوجود عيناله ولكنا لا نقول باحتياج الذات المقدس الى الوجود واستكماله بالغير
مع كمال بنفسه ونرجو ان يكون مراد السلف من زيادة الوجود هو هذا المعنى ان كان منهم رواية في هذا الباب لكن
الظاهر ان ليس من السلف في هذا النقل انما هو قول المتاخرين من اصحابنا رحمهم الله سبحانه بخلاف زيادة الصفات
فان النصوص معاضدة لها فالحاصل ان الحق عز وجل موجود بذاته وصفاته السبعة بل الثمانية موجودة بذات الحق
دون الوجود فالوجود كما هو متنزل عن مرتبة الذات المقدس كذلك متنزل عن صفاته الحقيقية فلما لم يتخلل في
حضرة الذات المقدس والصفات العلية وجود لم يتخلل وجوب ولا امكان اذا الامكان والوجوب نسبة بين الماهية
والوجود فحيث لا وجود لا وجوب ولا امكان فمن هذا التحقيق اندفع اشكال صعب يورد على الصفات الحقيقية بانها
اما ممكنة لذواتها او واجبة فعلى الاول يلزم حدوثها لان كل ممكن حادث عندهم وايضاً يلزم جواز انفكاكها عن الذات
فيلزم جواز الجهل والعجز تعالى عن ذلك وعلى الثاني يلزم تعدد الواجب لذاته المنافي للتوحيد قال شيخنا وامامنا
الامام الرباني والمجدد للالف الثاني فذاته تعالى وصفاته سبحانه فوق هولاء الثلثة المنحصرة غاية ما في الباب اذا
تصور ذاته تعالى وتعقلت صفاته سبحانه بالوجوه والاعتبارات اذ لا سبيل الى الكنه عرض لذاته سبحانه في الوجود التصوري
الظلي الوجوب لما هو المناسب واللائق لغنائه تعالى وعرض لصفاته سبحانه بالوجود الذهني الامكان لما هو المناسب
لاحتياجها الى الذات فذاته تعالى وصفاته سبحانه في حد انفسها فوق مرتبة الوجوب والامكان بل فوق

مرتبة الوجود ايضاً وباعتبار الوجود التصوري الظلي الوجوب يناسب الذات تعالى والامكان يناسب الصفات
تعالت وتقدست فالصفات تعالت من حيث الوجود الخارجي لا واجبة ولا ممكنة بل هي فوق الوجوب والامكان
وباعتبار الوجود الذهني ممكنة ولا يلزم من هذا الامكان الحدوث لما انه ليس لذواتها كما للممكنات بل الوجود انها
الظلية ويناسب هذه المعرفة ما قاله ارباب المعقول من ان الكلية والجزئية تعرضان للماهية باعتبار خصوصية الوجود
الذهني فلا يوصف بهما الماهية حال الوجود الخارجي فزيد الموجود في الخارج مثلاً قبل التعقل ليس بجزئي كما انه
ليس بكلي بل عرض له الجزئية بعد الوجود الذهني الظلي بل نقول جميع النسب والاضافات والاحكام والاعتبارات
التي تحمل عليه تعالى كالالوهية والربوبية والاولية والازلية غير الصفات الثمانية الموجودة انما يصدق عليه سبحانه باعتبار التصور
والتعقل والا فالذات من حيث هو غير متصف بصفة ولا مسمى باسم ولا محكوم بحكم فصاحب الشرع تعالى انما
اطلق على ذواته اسماء واحكاماً باعتبار التناسب والتشابه لتكون تقريبة الى افهام المخلوقات ويكون التكلم معهم
على قدر عقولهم كما يقال لزيد الموجود في الخارج بدون ملاحظة وجوده الذهني انه جزئي على سبيل التشبيه
والتنظير ويكون حكمهم بالجزئية النسب واشبه من حكمهم بانه كلي فكذلك الحكم بالوجوب والوجود على الذات الغني العلي
اولى وانسب من الحكم بالامكان والامتناع والا فلا سبيل الى جناب قدسه تعالى وجوب ولا وجود كما لا يليق
بجناب تنزيهه تعالى المكان والامتناع فافهم هذه المعرفة الشريفة القدسية فانها اساس الدين وخلاصة
علم الذات والصفات تعالت وتقدست وما تكلم بها احد من العظماء ولا واحد من الكبراء استاثر الله سبحانه
هذا العبد بهذه المعرفة والسلام على من اتبع الهدى ومما افاده شيخي وامامي قدسنا الله سبحانه بسره السامي
ان الصفات الحقيقية موجودة في مرتبة الذات ولم يحصل من اثباتها تعين وتنزل في تلك الحضرة العلية
ومع كون الصفات تفاصيل للكمالات المندرجة في حضرة الذات لم يحصل منها مرتبة اخرى فحكمها ممتازة
عن احكام سائر الاجمالات والتفصيلات لان مرتبة احدهما ممتازة عن مرتبة الاخرى فمرتبة التفصيل دون
مرتبة الاجمال وهذا المعنى مفقود في تلك الحضرة المقدسة والتفصيل ثابت في مرتبة الاجمال وثبوت هذه المرتبة
وراء العلم والخارج وتقسيم الوجود الذهني والخارجي انما هو في مرتبة الامكان فلا مجال في تلك الحضرة للخارج
ولا للعلم لانه لما لم يكن للوجود مدخل ثمة فالوجود الخارجي والعلمي فرعه وهذه المعرفة كشفية بل جميع ما يجيء وما ذكرنا
في تحقيق الوجود وغيره واثبات الصفات مع كون الذات المقدس كافياً فيما يترتب على الصفات العلية امور
ذوقية كشفية وما يورد في اثباتها من قبيل التنبيهات على البديهيات التي لا مساغ للبحث فيها والعلم
الواجبي المتعلق بتلك الصفات في تلك المرتبة المقدسة شبيه بالعلم الحضوري كعلمه سبحانه بذاته العلي والكمالات
المندرجة في الذات وتلك الصفات مع زيادتها كانها نفس العالم وحضورها كحضور نفس العالم فمن ههنا يسمى

جم غفير من الصوفية العلية الى عينيتها مع ذات الواجب تعالى ونفى غيريتها والكلام الموافق لمذاق علوم الانبياء على نبينا وعليهم عموما وعلى افضلهم خصوصا الصلوات والبركات والتحيات والمطابق لآراء اهل السنة والجماعة شكر الله تعالى سعيهم ان يسلب عينيتها مع القول بنفي غيريتها ويقال لا هو ولا غيره ولذا قلنا ان علمها شبيه بالعلم الحضوري لعدم عينيتها ولما لم ينتزع منه صورة وحضور انفسها كائن كان من قبيل العلم الحضوري ولا يتوهمن من هذا ارتفاع النقيضين لان اتحاد الزمان والمكان شرط في حصول التناقض وليس في تلك الحضرة زمان ولا مكان فلا يتصور التناقض وما يتصرف في لفظ الغير ويراد بالغير الغير المصطلح فالنظر الكشفي ينفي هذا التخصيص وينفي الغيرية بأي معنى كان فان ارباب الكشف يجدون بالذوق والفراسة الصحيحة المقتبسة من مشكوة النبوة ان الصفات كما انها ليست عين الذات لزيادتها ليست غيرها وان كانت زائدة بينهما نسبة الاثنينية ففي تلك الحضرة انتقض قاعدة ارباب المعقول ان الاثنان متغايران اذا عرفت هذا فاعلم ان لهذه المرتبة المقدسة التي هي مرتبة الذات مع الصفات الحقيقية تعالت وتقدست ظهورا في المرتبة الثانية بلا تغير وتبدل وذلك المرتبة مرتبة الوجود الذي هو خير محض وكمال صرف وليس لشيء غير الوجود قابلية مظهرية جميع الكمالات بطريق الظلية ولهذا ان تعلق علمه بتلك المرتبة المقدسة وانتزع كمالاته لكان اول شيء ينتزع منها حضرة الوجود والكمالات الأخر تابعة له ولهذا ذهب جماعة من الصوفية العلية وغيرهم الى عينية الوجود للذات المقدسة وتصوروه مع كونه تعينا باللاتعين وثبوت هذا التعين الوجودي وراء العلم والخارج لان الوجود الخارجي والعلمي من اقسام المطلق الوجود ومرتبة المقسم فوق مرتبة الاقسام فحضرة الوجود من حيث هو سابق على كل الوجودين ولا يتصور ثمه وجود خارجي ولا ذهني على ما مر وحضرة الوجود جامع بطريق الظلية لجميع الكمالات الذاتية والصفاتية اجمالا وتفصيلا فالاجمال تعين اول والتفصيل كانه تعين ثان ففي مرتبة اجمال الوجود لا تميز كمال ولا صفة عن صفة وفي مرتبة تفصيل الوجود امتياز الكمالات وظهرت الصفات فاول شيء ثبت في تفصيل الوجود الحيوة التي هي ام جميع الصفات وهذه الصفة كانها ظل لصفة الحيوة التي لها ثبوت في مرتبة حضرة الذات المنزه ويصدق في حقها لا هو ولا غيره وهذا الظل لما كان ثبوته في مرتبة هي دون مرتبة الذات تعالى يصدق في حقها لا هو ولا يصدق لا غيره بل كان مغائر الذات الحق عز وجل وكذا حال سائر الصفات تعالت وبعد صفة الحيوة ظهر صفة العلم ثم الصفات الاخر من الارادة والقدرة وغيرها والعلم مع كونه جزءا من التعين الوجودي وحصة من حصصه جامع لجميع الصفات والصفات الاخر مع استقلالها كانها اجزاء لصفة العلم لان لهذه الصفة نوع اتحاد مع موصوفها ليس لغيرها هذا الاتحاد اذ العلم قد يتحد مع العالم والمعلوم والقدرة لا تتحد مع القادر والمقدور وكذا الارادة والسمع وغيرهما لا تتحد مع الموصوف وصفة العلم لجامعيتها اجمال لا يظهر فيه الصفات متميزة وتفصيل يظهر فيه الكمالات متميزة كما

للوجود ولاجماله حكم مركز الدائرة ولتفصيله حكم محيطها فمن ههنا اندفع ما قد يورد ان تميز الحيوة عن سائر الصفات انما هو في تفصيل العلم الذي يسمونه بالواحدية واما في مرتبة الاجمال فلا تميز هناك لصفة من الصفات الاخرى فكيف يحكم بتقدم الحيوة على العلم المجمل على ما وقع في عبارات شيخنا وامامنا قدس سره العجب من هذا المعترض كيف يورد اصطلاح طائفة غير مسلم عند الخصم حجة عليه وامثال هذا من عدم الاطلاع على حقيقة مذهب الخصم واصطلاحه فيعد جهله اعتراضا وقد عرفت ان التميز الحاصل لصفة الحيوة في تفصيل الوجود بعد اندماجه في حضرة اجماله سابق على العلم الاجمالي والتفصيلي فالحاصل ان هناك تفصيلان تفصيل للكمالات المندرجة في اجمال الوجود والحيوة هناك مقدم على العلم بنوعيه وتفصيل في حضرة العلم بما اندرج في اجماله والحيوة هنا موخر عن العلم فالعلم المحاط مسبوق بالحيوة والمحيط سابق عليه وانت خبير بان صفة الحيوة المسبوقة بالعلم ليس في الحقيقة صفة الحيوة بل صورة علمية لتلك الصفة فصفة الحيوة سابقة على العلم البتة وصورتها العلمية مسبوقة بالعلم ومع قطع النظر عن جميع ما ذكرنا فتقدم شان الحيوة على شان العلم مما لا يحتاج الى دليل وتنبيه عند ذوي فطرة سليمة انتهى **واما ثالثا** فبان كلام علاء الدولة رح لا ينفي ان مرتبة الامكان فوقه مرتبة الوجود وهو ليس بصدد هذا البيان وكلامه ظاهر جدا على ما ذكر فحمل الكلام من تلقاء نفسه على غير محله خلاف ما يسوغه القائل والقول بصحته من قبيل الهذيان وعلى هذا ما اريد انه تعالى ليس عين الوجود المطلق سفسطة لا ريب فيها **واما رابعا** فبان توجيه التناقض في وجود الصفات مبني على فهمه على ما ذكر لانه ليس في المكتوب متميزة عن الذات بل هذه العبارة من زيادات المعترض وعلى هذا ما اريد ان وجودها متوقف على ذات الحق تعالى لكونها قائمة لانه ليس له ههنا سبيل اذ الحق عز وجل موجود بذاته وصفاته السبعة بل الثمانية موجودة بذات الحق دون الوجود على ما مر وللمجدد رح في هذا الشان تحقيق انيق تهتز به الاذهان فانه افاد في المكاشفات الغيبية بما تعريبه انه ذاته تعالى كاف عن اعتبار الصفات بل مستغن عن نفس الصفات فما يترتب على الصفات الذات المجرد عن الصفات كاف به مثلا ان فرض نفي صفة الحيوة والعلم والقدرة والارادة عنه فعلى الذات المجرد يترتب الآثار كما يترتب عليها لا بمعنى ان الصفات ليست بموجودة او انها موجودة في العلم لا في الخارج لانه مخالف لمسلك اهل السنة والجماعة بل بمعنى ان الصفات مع الاستغناء الذاتي موجودة في الخارج بوجود زائد على الذات عز سلطانه كما هو مذهب اهل الحق ونتضح هذه المسئلة بمثال واضح وهو ان الماء يميل بالطبع من الاعلى الى الاسفل يصدر من حذ ذات الماء فعل العلم والحيوة والقدرة والارادة فان كان له علم يميل الى الاسفل ايضا وصدر عنه فعل الارادة وهو تخصيص احد المتساويين ومن هذه الحركة الارادية صدر عنه فعل الحيوة والقدرة ولما يصير الماء جزء الحيوان فمع الميل الطبعي يتصف بصفات زائدة ايضا مع وجود صفات طبعية ولله المثل الاعلى فذاته تعالى عز شانه مع الاستغناء الذاتي وغناه عن الصفات في المرتبة الالوهية يتصف بصفات زائدة وجودية ويصدر منها افعال ما يكفي الذات

سالة لغية للمجدد رح

بتحصيلها فكما لا يقال في الماء المجرد عن الصفات انها عين ذاته لانه هنا ذات صرف بلا صفات فكذا لا يقال
في ذاته تعالى جل شانه ان صفاته عين ذاته لانه مجرد عن الصفات في هذه المرتبة ولو اعتبرت الصفة وان كان
الاعتبار علميا محا العينية انتهى قال العارف الدمشقي عبد الغني النابلسي في نتيجة العلوم قوله ان الله تعالى موجود
بذاته لا على ان الوجود عينه ولا على انه زائد ومراده ان الله تعالى لا يدرك عند مخلوقاته اصلا من حيث ذاته العلية
ولما الموجود فانه يدرك بالعقل والحس والعقل والحس حاكمان قطعا بان الله موجود فلو قال ان الوجود عينه لزم ان يكون
تعالى مدركا ولو من حيث الوجود وقد قال سبحانه لا تدركه الابصار ولان الوجود الذي يدركه العقل والحس انما هو ظهور الوجود
الحق على الاشياء لا انه هو الوجود الحق على ما هو عليه فليس الوجود الظاهر عينه ولا الوجود ايضا زائد عليه تعالى
بمعنى ان له ماهية غير الوجود فيكون تعالى مركبا من عام وهو الوجود وخاص وهو الماهية الزائدة على الوجود فيشابه
سبحانه الاشياء فان كل شيء مركب من عام وهو الوجود وخاص وهو الماهية المخصوصة ويكون تعالى مفتقرا الى
الوجود كما ان الاشياء مفتقرة الى الوجود وهذا كله محال عليه تعالى لانه تعالى لا يشابه شيئا ولا يشابهه شيء
ليس كمثله شيء وهو السميع البصير وانما يقال انه تعالى هو الوجود بالمعنى المدرك للعقل والحس فانه ظاهرية الحق وهو
معنى قوله رضي الله عنه انه موجود بذاته اي لا انه موجود باعتبار ما يشهده العقل والحس انه موجود اما موجود بوجود
هو عينه او موجود بوجود زائد عليه وكلاهما ممتنع عليه تعالى لانه تعالى ليس مما يدرك بالعقل والحس وانما يطلق
عليه تعالى بانه موجود باعتبار تنزله وظهوره للعقل والحس فان وجوده تعالى مطلق بالاطلاق الحقيقي حتى انه مطلق عن
قيد الاطلاق فان الاطلاق قيد والله تعالى منزه عن كل قيد فهو الغيب المطلق واليه الاشارة بقوله سبحانه الذين
يؤمنون بالغيب قال بعض المفسرين الغيب الذي يؤمنون به هو الله تعالى وقد استوفينا الكلام على هذا المقام
في كتابنا الوجود الحق والخطاب الصدق بما لا مزيد عليه انتهى **واما خامسا** فبانه بالتحقيق السابق ظهر ان هذه المعرفة
وراء طور النظر والفكر وبين مسلك المجدد ومسلك المتكلمين بون وليس مرجع كونه تعالى موجودا بنفسه كون الوجود
نفس ذاته كما هو مذهب الصوفية العلية واحد لان معنى كونه سبحانه موجودا بنفسه ان حقيقته سبحانه في نفسه وراء
الوجود كاف في ترتب آثار الوجود عليه والوجود متنزل عن تلك المرتبة العليا على ما يجيء حقيقته ان شاء الله تعالى
في تبيين مذهب شيخنا وامامنا رضي الله تعالى عنه ومعنى كون الوجود نفس ذاته ان حقيقته سبحانه هو الوجود
ليس الا على ما يستفاد من تحقيقاتهم فاطلاق الوجود على تلك المرتبة المقدسة حقيقة عندهم ولو اريد
بعينية الوجود ان ما يترتب على الوجود يترتب عليه لكان اطلاق الوجود عليه سبحانه بطريق المجاز والتشبيه
والتنظير والمجاز ينفي فيصح نفي الوجود عنه ويكون الذات تعالى في نفسه غير الوجود والصوفية القائلون

بعينية الوجود لا بجوز ونه كما لا يخفى على المتتبع فى كلامهم الواقف على اطوارهم يقولون ان حقيقة الحق سبحانه وجود
بحت ليس الا وسلب الشي عن نفسه محال ولولا اطلاق الوجود عليه تعالى عندهم بطريق الحقيقة لما كان للاختلاف
بين القائلين بعينية الوجود فى كونه سبحانه وجودا مطلقا او فردا معنى محصلا وكيف يسوغ اطلاق الوجود على
تلك المرتبة العليا بطريق المجاز عندهم على ما افاد العروة الوثقى رح فادعا التلبيس لغو **قال** ورأيت فى بعض
مكاتيبه انه سئل عن هذا المعنى اعنى عدم ظهور الخوارق منه فاجاب بان ظهور الخوارق من عدم الكمال وان
عبد القادر قدس الله سره كان الى مرتبة الروح فقط وانه نقص فى الارشاد اذ كلما كان النزول اتم كان
الارشاد اكمل **اقول** ان هذا كذب الصدق ينجي والكذب يهلك فان رأيته فى بعض مكاتيبه فنقل فى اى
مكتوب رأيته **قال** ولعمري لو وقع له شي من الكرامات لطاروا به فى اقطار الارض ان هي الا دعاوى باطلة
اقول قد عد كرامته الى سبع مائة على ما هي فى الزبر والاسفار مسطورة وعلى السنة العلماء والزهاد مذكورة
وان كانت هذه باطلة فلعله ينكر كرامات سائر الاولياء ويكذب جما غفيرا من العلماء فاصدق المقال
ما نطقت به الحال **قال** ونقل عنه حفيده فرخ فى رسالته انه قال كنت يوما جالسا فى الاصحاب وكنت ناظرا
الى سوء اعمالي وغلب على ذلك النظر بحيث رأيت نفسي غير مناسب لقرب الله وفى هذه الاثناء بحكم من
تواضع لله رفعه الله نودي فى سري غفرت لك ولمن توسل بك بواسطة او غير واسطة الى يوم القيامة
ويكرر هذا النداء حتى لم يبق فيه ريب عنده فانظر كيف امن مكر الله حيث القن بشي موهوم اذ قد يكون المنادي
هو ابليس **اقول** قد اشتهر البرزنجي باسم مولانا فرخ وهذا العبد جد امنه ۵ فلو كنت نسيبا عرفت قرابتي
ولكن زنجي عظيم المشافر ۵ فاعلم ان مثل هذه المكاشفات بل اعلى منها منقولة من اكابر الاولياء فى الاخبار
الاخيار قال الشيخ عبد القادر الجيلاني قدس سره قد وعدني الله عز وجل بفضله انه يدخل الجنة اصحابي واهل مذهبي
وتابعي طريقي ومن يحبني وقال ايضا انه سبحانه وتعالى اعطاني سجلا فيه اسماء اصحابي ومن تابعني الى يوم القيامة
وقال عز وجل قد غفرت لهم بك واستفسرت من مالك خازن النار اعندك من اصحابي احد فقال لا وعزة الله يدي
على حمايته من تابعني مثل السماء على الارض ان لم يكن جيدا فانا جيد وعزة الله لا اذهب من عنده حتى يدخل
الجنة اصحابي فالجحد والانكار والسخرية على مثل هذه المكاشفات لا يناسب من اهل الحق والثبات والانصاف
احسن الاوصاف **قال** فى المكتوب الرابعة والتسعين من المجلد الثالث وما يقال من الانبياء لا يحتاجون
الى الاستمداد وان الكمالات حاصلة لهم بالفعل صريح المكابرة انتهى فيجوز ان لا يحصل للانبياء الكمالات
بالفعل **اقول** ليس هذا محل الاستبعاد عقلا ونقلا فاجهل الناس من قل صوابه وكثر اعجابه **قال** المجدد رح
فى المكتوب المذكور بما تعريبه ان النبي يحصل له بعض الكمالات بتوسط فرد من امته وبتوسله يصل الى البعض

ما يحصل لبعض الكمالات بتوسط فرد من الامة

لبعض المقامات لکن لایلزم منہ نقص النبی ولامزیۃ علیہ لانہ حصل ذلک الکمال بمتابعۃ نبیہ فیکون ذلک الکمال من النبی فی الحقیقۃ وہو کالخادم الذی یصرف من خزائن مخدومہ لہ ویترتب لباساً لازدیاد حسنہ والامداد من الخدام لیس نقصا للمخدوم بل ہو کمال وموجب لازدیاد الجلال فان السلاطین یدخلون الملک ویحصن بامداد عساکرہم ویکون ہذا من عظمتہم وشرف خدامہم وما یقال ان الانبیاء علیہم الصلوۃ والسلام لایحتاجون الی الامداد وجمیع مراتب الکمال حاصل لہم بالفعل فہو مکابرۃ صریحۃ لانہم من عباد اللہ تعالی ویرجون فیوض وبرکاتہ ویستدعون الترقی قال النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم من استوی یوماہ فہو مغبون وقال صلے اللہ علیہ وسلم سلوا لی الوسیلۃ وفی حدیث الصحاح کان رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم یستفتح بصعالیک المہاجرین فہذہ اعانۃ ومن لم یجوز امداد الانبیاء فنظرہ الی عظمۃ مدارج الانبیاء مع عدم توجہہ الی عبودیتہم واحتیاجہم الی رب الارباب واستمدادہ اعانۃ الخدام والغلمان والافلم یقل بہ انتہی تحقیق المقام وتوضیح المرام علی ما افادہ العلامۃ ابن حجر المکی الہیتمی فی الفتاوی الحدیثیۃ الکتاب والسنۃ والان علی ان طلب الزیادۃ لہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم امر مطلوب محمود قال تعالی وقل رب زدنی علما وروی مسلم انہ صلے اللہ علیہ وسلم کان یقول فی دعائہ واجعل الحیوۃ زیادۃ لی فی کل خیر فطلب کون الفاتحۃ او غیرہا زیادۃ فی شرفہ طلب لزیادۃ علمہ وترقیہ فی مدارج کمالاتہ العلیۃ وان کان کمالہ من اصلہ قد وصل الغایۃ التی لم یصل الیہا کمال مخلوق فعلم ان کلا من الآیۃ الشریفۃ والحدیث الصحیح دال علی ان مقامہ صلے اللہ علیہ وسلم وکمالہ یقبل الزیادۃ فی العلم والثواب وسائر المراتب والدرجات وعلی ان غایات کمالہ لاحد لہا ولا انتہاء بل ہو دائم الترقی فی تلک المقامات العلیۃ والدرجات السنیۃ بما لایطلع علیہ ولا یعلم کنہہ الا اللہ تعالی وعلی ان کمالہ صلے اللہ علیہ وسلم مع جلالتہ لاحتیاجہ الی مزید ترق واستمداد من فیض فضل اللہ وجودہ وکرمہ الذاتی الذی لاغایۃ لہ ولا انتہاء وعلی ان طلب الزیادۃ لایشعر بان ثم نقصا اذ لاشک ان علمہ صلے اللہ علیہ وسلم اکمل العلوم ومع ذلک فقد امرہ اللہ بطلب زیادتہ فلکن نحن مامورون بطلب زیادۃ ذلک لہ صلے اللہ علیہ وسلم وقد ورد ایضا امرنا بذلک فیما یندب من الدعاء عند رویۃ الکعبۃ المعظمۃ اذ فیہ ورد من شرفہ وعظمہ وحجہ واعتمرہ تشریفا الی آخرہ وہو صلے اللہ علیہ وسلم کسائر الانبیاء الذین حجوا البیت وہم کل الانبیاء الا فرقۃ قلیلۃ منہم علی الخلاف فی ذلک داخل فیمن شرفہ وعظمہ وحجہ واعتمرہ واذا علم دخولہم فی ذلک العموم من دلالۃ العام ظنیۃ او قطعیۃ علی الخلاف فیہ علم انا مامورون بطلب الدعاء لہ صلے اللہ علیہ وسلم ولغیرہ من الانبیاء المذکورین بزیادۃ التشریف والتکریم وان الدعاء بزیادۃ ذلک لہ صلے اللہ علیہ وسلم امر مندوب مستحسن ویؤیدہ مارواہ الطبرانی عن علی رضی اللہ عنہ لکن نظر فی سندہ ابن کثیر انہ کان یعلم الناس کیفیۃ الصلوۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم

وفيها ما يصرح بطلب الزيادة له صلى الله عليه وسلم في مضاعفات الخير وجزيل العطاء وبهذا الذي ذكرته وان لم ار من سبقني بالاستدلال في هذه المسئلة بشيء منه يظهر الرد على شيخ الاسلام صالح البلقيني في قوله لا ينبغي ان يقدم على ذلك الا بدليل فيقال له واي دليل اعلى من الكتاب والسنة وقد بان بما ذكرته دلالتهما على طلب الدعاء له صلى الله عليه وسلم بالزيادة في شرفه اذ الشرف العلو كما قال اهل اللغة والمراد به هنا علو المرتبة والمكانة وعلوها بالزيادة في العلم والخير وسائر الدرجات والمراتب وكل من العلم والخير قد امرنا بطلب الزيادة له صلى الله عليه وسلم فيه بالطريق الذي قدمناه فلنكن مامورين بطلب زيادة الشرف له والرد على شيخ الاسلام الحافظ ابن حجر في قوله هذا الدعاء مخترع من اهل العصر ولو استحضر ما قاله النووي لم يقل ذلك بل سبق النووي الى نحو ذلك الامام المجتهد ابو عبد الله الحليمي من اكابر اصحابنا وقدمائهم وصاحبه الامام البيهقي وقوله ولا اصل له في السنة فيقال له بل له اصل في الكتاب والسنة معا كما تقرر على ان الظاهر انه انما قال هذا قبل اطلاعه على ما يأتي عنه ثم اعلم ان هذين الامامين لم ينازعا في جواز ذلك وانما نزاعهما في هل ورد دليل يدل على طلبه فيفعل اولا فينبغي فعله وقد علمت انه ورد ما يدل على طلبه ومن ثم لما كان النووي رحمه الله وشكر سعيه متحليا من السنة بما لم يلحقه فيه احد ممن جاء بعده كما صرح به بعض الحفاظ دعي بطلب الزيادة له صلى الله عليه وسلم في شرفه في خطبتي كتابيه الذين عليهما معول المذهب وهما الروضة والمنهاج فقال في خطبة كل منهما صلى الله عليه وسلم وزاده فضلا وشرفا لديه وهذه العبارة متداولة في ايدي العلماء منذ نحو ثلثمائة سنة لا نعلم احدا ممن تكلم على الروضة والمنهاج اعترضها بوجه من الوجوه ولعل هذين غفلا عنها بدليل قول الثاني هذا الدعاء مخترع من اهل العصر اذ لو استحضر ما قاله النووي لم يقل ذلك بل سبق النووي الى نحو ذلك الامام المجتهد ابو عبد الله الحليمي من اكابر اصحابنا وقدمائهم وصاحبه الامام البيهقي وقد ذكرت عبارتهما في اثناء البسط من هذا ومما صرح به الاول ان اجزال اجره صلى الله عليه وسلم ومثوبته وابداء فضله للاولين والآخرين بالمقام المحمود وتفضيله على كافة المقربين وان كان تعالى قد اوجب هذه الامور له صلى الله عليه وسلم فان كل شيء منها ذو درجات ومراتب فقد يجوز اذا صلى عليه واحد من امته فاستجيب دعاءه ان يزاد النبي صلى الله عليه وآله وسلم بذلك الدعاء في كل شيء مما سميناه رتبة ودرجة انتهى المقصود منه وهذا تصريح منه بان طلب الزيادة في شرفه صلى الله عليه وسلم داخل في الصلوة عليه وقد امرنا بها فلنكن مامورين بما تضمنته كما صرح به هذا الامام وناهيك به ومما صرح به الثاني في معنى السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته سلمك الله من المذام والنقائص فاذا قلت اللهم سلم على محمد انما تريد اللهم اكتب له في دعوته وامته السلامة من كل نقص وزد دعوته على ممر الايام علوا وامته تكاثرا وذكره ارتفاعا انتهى المقصود منه فتامل قوله من المذام والنقائص وقوله من كل نقص وان ذلك هو مفهوم السلام الذي امرنا

تجده صريحا في امرنا بطلب زيادة الشرف له وان فرض على انه يدل على ماتوهمه هذا المنكر الجاهل اذ غايته طلب الزيادة
انه يدل على عدم الكمال المطلق ونحن نلتزمه اذ الكمال المطلق ليس الا لله وحده ونبينا صلى الله عليه وسلم
وان كان اكمل المخلوقات الا ان كماله ليس مطلقا فقبل الزيادة ومراتب تلك الزيادة قد يسمى كل منها عدم كمال
بالنسبة لما فوقه من كمال آخر اعلى منه وكذا نقل الحافظ السخاوي عن شيخه ابن حجر انه جعل الحديث عن ابي
رضي الله عنه وفي آخره قلت اجعل لك صلاتي كلها اي دعائي كله كما في رواية قال اذا تكفى همك ويغفر ذنبك
اصلا عظيما لمن يدعو عقب قرائته فيقول اجعل ثواب ذلك لسيدنا رسول الله صلى الله عليه وسلم وكانه قصد بهذا
الرد على شيخه شيخ الاسلام السراج البلقيني في قوله لا ينبغي ذلك الا بدليل وهذا هو الذي اخذ عنه ولده علم الدين
مامر عنه وقد علمت ردهما ثم ذكر السخاوي عن شيخه ابن حجر ايضا ما حاصله ان من يقول مثل ثواب ذلك زيادة
في شرفه مع العلم بكماله في الشرف لعله يلحظ ان معنى طلب الزيادة ان يتقبل الله قرائته فيثيبه عليها واذا اثيب
احد من الامة على طاعة كان لمعلمه اجر وللمعلم الاول وهو الشارع صلى الله عليه وسلم نظير جميع ذلك فهذا
معنى الزيادة في شرفه وان كان شرفه مستقرا حاصلا وحينئذ اجعل مثل ثواب ذلك تقبله ليحصل مثل ثوابه
للنبي صلى الله عليه وسلم وحاصله ان طلب الزيادة له صلى الله عليه وسلم يكون بنحو طلب تكثير اتباعه
سيما العلماء اي وبرفع درجاته ومراتبه العلية كما مر عن الحليمي وقد رد شيخ الاسلام ابو عبد الله القاياتي
مامر عن العلم وابيه فقال في الروضة ان القاري اذا قرأ وجعل ما حصل من الاجر للميت كان دعاء بحصول
ذلك الاجر للميت فينفعه وفي الاذكار المختار ان يدعو بالجعل فيقول اللهم اجعل ثوابها واصلا لفلان واعلم
ان القدرة الالهية مهما تعلق بشيء يكون لا محالة وقد قرر في علم الكلام ان قدرته سبحانه وتعالى لا تتناهى
فخير الله لا ينفد والكامل المترقي في درجات الكمال هو ابدا كامل انتهى ووافقه صاحبه شيخ الاسلام الشرف
المناوي فافتى باستحسان هذا الدعاء ووافقهما ايضا صاحبهما امام الحنفية الكمال بن الهمام بل زاد عليهما بالمبالغة
في رفعة شان هذا الدعاء حيث جعل كل ما صح من الكيفيات الواردة في الصلوة عليه صلى الله عليه وسلم
موجودا في كيفية واحدة ومن جملتها الدعاء بزيادة الشرف وهي اللهم صل ابدا افضل صلواتك على سيدنا
محمد عبدك ونبيك ورسولك محمد واله وسلم عليه تسليما وزده تشريفا وتكريما وانزله المنزل المقرب
عندك يوم القيمة انتهى فجعل الطلب بزيادة الشرف له صلى الله عليه وسلم من جملة الاسباب المقتضية لتفضيل
هذه الكيفية ولا اشتمالها على معنى ما في الكيفيات الواردة عنه صلى الله عليه واله وسلم ووافقهم صاحبهم
شيخنا شيخ الاسلام خاتمة المحققين ابو يحيى زكريا الانصاري فانه سئل عن واعظ قال لا يجوز اجماعا
لقاري القرآن والحديث ان يهدي مثل ثواب ذلك في صحائف سيدنا رسول الله صلى الله عليه وسلم

وبه افتى المتقدمون والمتاخرون فاجاب بان ما ادعاه هذا الواعظ القليل المعرفة يستحق بكذبه على الاجماع التعزير البالغ وزعمه ان ذلك لايجوز الحق خلافه بل يجوز والعجب له كيف ساغ له دعوى اجماع المسلمين واتفاق المتقدمين والمتاخرين على عدم الجواز وهل هذا الامجازفة في دين الله فان جوازه كما ترى شائع ذائع في الاعصار والامصار فان قلت الدعاء بالزيادة في شرفه صلى الله عليه وسلم ممتنع لانه يقتضى انه متصف بضدها حتى تطلب له الزيادة وهو محال في حقه قلت اعلم ان نبينا صلى الله عليه وسلم هو اشرف المخلوقات واكملهم فهو في كمال وزيادة ابدا يترقى من كمال الى كمال الى ما لايعلم كنهه الا الله تعالى فلا محال في تزايد كماله وترقيه بالنسبة الى نفسه بعد كونه اكمل المخلوقات ونحن نطلب له الزيادة في الكمال الى تلك الدرجة التي لايعلم كنهها الا الله تعالى وفائدة طلبنا له ذلك مع انه حاصل له لامحالة بوعد الله تعالى امور منها اظهار شرفه صلى الله عليه وسلم وكمال منزلته وعظم قدره ورفع ذكره وتوقيره ومنها مجازاته صلى الله عليه وآله وسلم على احسانه الينا ومنها حصول الثواب لنا ويزيد اطلاعا على ما ذكرناه ما في الحديث الصحيح كان صلى الله عليه وآله وسلم اجود الناس الحديث فانظر ذلك وتامله فانه تخصيص بعد تخصيص على سبيل الترقي في فضل جوده اولا اجوده على الناس كلهم وثانيا جوده في رمضان على جوده في سائر اوقاته وثالثا جوده عند لقاء جبرئيل على جوده في رمضان مطلقا ففيه تزايد وتفاضل باعتبار نفسه على سبيل الترقي فاعتبر ما نحن فيه بهذا ونظير ما نحن فيه من طلب الزيادة اللهم زد هذا البيت تشريفا في حق بيت الله تعالى الحرام فان الدعاء بزيادة الشرف مامور به ولم يقل احد ان ذلك ممتنع انتهى فتامل ذلك وما قبله تجد هذا المنكر قد ارتكب في انكاره هذا من عميا وخبط خبط عشواء وليت دينه سلم له كلا ان انكاره المباح بل الحسن والترقي عن ذلك الى جعله كفرا خطاء عظيم الله كبير جرمه فعليه عقوبة ذلك في الدنيا والآخرة انتهى قال العلامة الدمشقي رح في نخبة العلوم ما يقال من ان الانبياء عليهم السلام لايحتاجون الى الاستمداد وان الكمالات حاصلة لهم بالفعل صريح المكابرة اقول ان كمالات الانبياء عليهم السلام لاتتناهى كما يشير اليه قوله عليه السلام انه ليغان على قلبي واني لاستغفر الله في اليوم والليلة اكثر من مائة مرة وهو صلى الله عليه وسلم دائم الترقي فكلما وصل الى مقام هو اعلى وجد المقام الذي كان فيه ادنى فيستغفر الله منه وهلم جرا وقال ان البوصيري في همزية المديح ؎ يتباهى بك العصور وتسمو ؛ بك عليا بعدها علياء ؛ يعني انه صلى الله عليه وسلم كلما اتى عصر تباهى به على العصر الذي مضى بوجوده صلى الله عليه وسلم في العصر المستقبل بكمال لم يكن عليه في العصر الماضي وكذلك تفتخر به مرتبة عليا بعد مرتبة عليا فهو صلى الله عليه وسلم وكذلك سائر الانبياء عليهم السلام في الدنيا وفي البرزخ وفي الآخرة دائموا الترقي في الكمالات

وكمالاتهم لا تتناهى فى الدنيا والبرزخ والآخرة ومعلوم ان مالا يتناهى لا يدخل فى الوجود كله دفعة وحدة
فصدق قول عارف السرهندى قدس سره وما يقال من ان الانبياء عليهم السلام لا يحتاجون الى الاستمداد
يعنى استمداد الكمال من ذى الجلال وان الكمالات حاصلة لهم بالفعل فان ذلك مكابرة صريحة بلا شبهة لاقتضائه
ذلك نقصان مقامات الانبياء عليهم السلام لاقتضائه انحصار كمالاتهم وانقطاع امدادهم من الحق تعالى وانتفاء
قوله تعالى فى العموم كلا نمد هؤلاء وهؤلاء من عطاء ربك وما كان عطاء ربك محظورا اى ممنوعا عن احد وانما
ما ذلك الا جهل محض عند المنصف المدقق **قال** فان قلت قد يكون ذلك فى السكر قلت قد صرح بانه
انما يتكلم بالحقائق فى الصحو لا كابى يزيد وامثاله فانهم قالوها فى السكر وان السكر نقص وان الكمال فى الصحو
وانه مقام الانبياء فلا يجوز حمل اقواله على انه قالها فى السكر **اقول** الجواب مثل السؤال انتهى وكله افتراء
عليه فقل اين صرح وانما احتاج هذا العارف الى ذكر هذه الابحاث التى يعسر فهمها على الكثير من علماء الرسوم
لان المخاطبين بذلك عنده هم جماعته واصحابه الذين يعرف منهم الانتفاع به فى سلوكهم فى طريق الله تعالى
وانهم اصحاب الادراك الخاص الذى قدمنا بيانه لا ان المخاطب بذلك منه غيرهم من علماء الرسوم الذين تمكنوا
فى ادراكهم الخاص بهم من جمود الافهام والتباس الاوهام مما يشاركون فيه جميع العوام من اهل الاسلام
وغير اهل الاسلام ولكنهم يدخلون فيما لا يعنيهم وكان لهم مندوحة عن الذم والاحتقار بان كان ذلك الى علم الواحد
القهار وارفع من شانهم عند العوام بالتصريح بينهم ان لهم ارفع مقام ولا يعرف الكلام الا اهله ولا يظهر فضيلة
الفرع الا اصله **قال** ولما اوردوا عليه راغ روغان الثعلب وهرب الى غير مهرب فقال فى المكتوب
الواحد والعشرين بعد المائة من المجلد الثالث ان السكر الخالص للعوام وان مرادنا بالصحو الصحو الممتزج بالسكر
وان صحو الخواص لا ينفك عنه غاية ما فى الباب ان للسكر مراتب كثيرة وكلما كثر السكر غلب الشطح فيقال له اذا
قررت ان مثل هذه الكلمات صدرت منك عن سكر فلم لم تمحها ولم اثبتها فى مكاتيب تقرء فى المحافل وتدعوا اتباعك
الى اعتقاد ما فيها وقد كان الاوائل اذا صحوا عن سكرهم استغفروا وتابوا عن مقالاتهم التى قالوها فى السكر
ومحوها من دفاترهم وكل من اثبت من تلك الكلمات شيئا فانما هى التى قالوها فى الصحو عن اذن الهى
اقول هذا مبنى على عدم الامتياز بين الصحو والسكر والصحو الممتزج به مع ان المعترض يدعى فن التصوف
فله انف فى السماء واست فى الماء طول المقال يمل وطول الكلام يذل اما تعرف انه ما نسب انه قال
ان مثل هذه الكلمات صدرت عن سكر افتراء محض نعم تجويز افشاء الاسرار والمباهات والافتخار واظهار المرتبة
على غيره يكون من بقايا السكر ولذا صاحب العوارف حمل الكلام المشهور قدمى هذه على رقبة كل ولى الله
على اثر السكر ولما لم يصدر منه كلام فى السكر فليس فيها كلام قابل المحو وما اعترض عليها المعترض مبنى على سوء

فهيه على ما بنيت وسنبين ان شاء الله تعالى لتظهر الصدق الحرى بالايمان والاذعان فرعرع دار الريب
والزيغ الجالب للهوان وبدم بيت الكفر الناشئ من الطغيان فانحم كل منكر خاسر والقم الحجر في فم كل جاحد قاصر
ب الصبر نحمد في المواطن كلها + الا عليك فانه مذموم + المقالة الثالثة فيما بناه على المقدمة الثالثة
قال ومبنى على المقدمة الثالثة بطلان دعواه ان الولاية المحمدية والابراهيمية لم تحصلا له صلى الله عليه وسلم
الا بعد الف سنة بوساطته فانه قال في المكتوب الثامن والثمانين من المجلد الثالث وجود العالم ونظامه
كلاهما مربوط بالخلة وهي ابرك الاشياء وبركتها شاملة للموجود والمعدوم وهي بالاصالة مخصوصة بابراهيم
صلى الله عليه وسلم وولايتها ولاية ابراهيمية ولهذا كان يذكره النبي صلعم بالابوة بخلاف سائر الانبياء كان
يذكرهم بالاخوة وما ذكر في الصلوة كما صليت على ابراهيم لعله سببه ان الوصول الى حضرة الذات تعالى وتقدس
بدون توسط التعين الاول الوجودي وبدون التوسل بجميع الكمالات الابراهيمية غير تيسر لان اول قباب
مرتبة الحضرة المقدسة هي لانها مرات غيب الغيب وليس لاحد بد عن توسطه فلذا امر خاتم الانبياء بمتابعته
ليصل بتبعيته الى ولاية نفسه ومنها ينجر الى حضرة الذات الاقدس انتهى وقال في المكتوب الرابع والتسعين
حاصله ان التعين الاول هو التعين الوجودي منشاء الولاية الابراهيمية وفوق ذلك مرتبة الذات الاقدس
لا يسع في شئ من التعينات لكن سرا او دع في مركز دائرة التعين الاول هو منشاء الولاية المحمدية وجمال
محيط الدائرة يشبه الصباحة وجمال المركز يشبه الملاحة وهي فوق الصباحة فالوصول الى الملاحة انما يتصور
بعد طي مراتب الصباحة وما لم يتيسر الوصول الى جميع المقامات الابراهيمية لا يمكن وصول الى الذروة العليا
التي هي الولاية المحمدية ولا يتيسر ومن ههنا امر النبي صلى الله عليه واله وسلم بمتابعة ملة ابراهيم ليصل الى ولاية
التي عبرنا عنها بالملاحة بتوسل الوصول الى الولاية الابراهيمية ولما لم يكن للنبي صلى الله عليه وسلم مناسبة
بالولاية الابراهيمية لامكانه الطبعي نقطة مركز دائرة الولاية الخليلية وسيره مقصور على راس مركز تلك الدائرة
فبالضرورة وصوله الى محيط الدائرة واكتساب كمالات ذلك المحيط تعسرت عليه لانه خلاف مقتضى طبيعته فلازم
من متوسط من افراد امته يكون له تبعيته في عين المركز وله من طريق آخر مناسبة بمحيط الدائرة ليكتسب
ذلك الفرد كمالات تلك المرتبة الخليلية وتحقق بحقيقته ثم بتوسطه تحصل للنبي صلى الله عليه وسلم تلك الكمالات
وتحقق بها فتحققا بعد ذلك بكمالات مرتبة نفسه صلى الله عليه وسلم بمقتضى قوله من سن سنة حسنة فله
اجرها واجر من عمل بها ومعنى كلامه انه لم يوجد هذا الفرد في الصحابة ولا في التابعين ولا فيمن بعدهم
وانما وجد بعد الف سنة قال فصار هذا الفرد يعني نفسه نائب محيط الدائرة وحصل الكمالات الابراهيمية
وذكر في سر ذلك ان نقطة مركز دائرة ولاية الخلة التي امتازت عن سائر نقطها بالمحبية وان كانت بسيطة

لكنها لتضمنها اعتباري المحبية والمحبوبية تصورت بصورة دائرة محيطها اعتبار المحبية ومركزها اعتبار المحبوبية
وبعد الف سنة تسع نقطة مركز هذه الدائرة الثانية وتتصور بصورة دائرة مركزها المحبوبية الصرفة ومحيطها
المحبوبية الممتزجة بالمحبية ومركز الدائرة منشاء الولاية الاحمدية انتهى قال وانما حصلت له هذه المرتبة الثانية
من الولاية الموسوية فحصل هذا الفرد الولاية العظمى الجامعة لكمالات المركز والمحيط المحصل للنبي صلى الله عليه
وسلم بتوسط هذا الفرد كمالات محيط الدائرة وتيسرت له ولاية الخلة ثم حصلت له ولاية المحبوبية وهو ولاية صلى الله
عليه وسلم وقبل دعاوه صلى الله عليه وسلم لقوله اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم
بعد الف سنة انتهى حاصله وهذا كما ترى فيه خلاف الشرع من وجوه احدها مخالفة للاحاديث الدالة
ان الخلة حصلت له في حياته بل ان الخلة الابراهيمية حصلت له ليلة مولده وان التي حصلت له
ليلة المعراج وبعدها خلة اخرى فوق تلك الخلة واليها الاشارة في حديث الشفاعة العظمى ان ابراهيم
عليه الصلوة والسلام يقول انما كنت خليلا من وراء وراء ثانيها انه صلى الله عليه وسلم ما كان
حصل الكمال في حياته لان كماله متوقف بزعمه على حصول الكمال الابراهيمي وهو متوقف على توسط
رجل من امته ولم يات هذا الفرد الا بعد الف سنة واذا كان لم تحصل له الولاية فكيف حصلت له النبوة
وهي متاخرة عن حصول الولاية والله تعالى ...... يقول اليوم اكملت لكم دينكم ولا تكميل الدين
الا بكمال نبيه صلى الله عليه وسلم ثالثها الطعن على جميع الصحابة رضي الله تعالى عنهم حيث لم يوجد
فيهم من يصلح لذلك التوسط لا ابو بكر ولا من بعده ولا جميع الصحابة من حيث الجميع رابعها سياتي قريبا
في فصل بعده ان بعد مضي الف سنة لا يبقى لجده الشريف في زعم هذا الرجل لا عين ولا اثر
فمن الذي يتصف بتلك الكمالات الحاصلة له والمعدوم لا يتصف بالكمالات على انه قد اثبت
هذه المناسبة التي تاهل ما تحقق بها تحصيل الكمالات الابراهيمية اعني مناسبة بمحيط الدائرة
للنبي صلى الله عليه وسلم ايضا اقول كله مبني على عدم فهم كلام المجدد رح فان المعترض عرب بعض
عبارات المكتوب وقد ترك منها ما تزيل الاوهام فانه افاد في المكتوب الثمانية والمائتين ان بين الخلة
والمحبة عموم وخصوص الخلة عام والمحبة فرد كامل لها لان افراط الانس والالفة محبة وهي تقتضي التعلق
وعدم القرار والسكون والخلة باسرها انس والفة والمحبة بذلك الاختصار امتازت من سائر افراد الخلة
فان فيها حزن وفي الخلة فرح وفرح وانس وانس ولذا اعطى الله تعالى لخليله اجر العمل في الدنيا
والآخرة وقال في حقه وآتيناه اجره في الدنيا وانه في الآخرة لمن الصالحين ولما كان الحزن
في المحبة كان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم متواصل الحزن وقال عليه الصلوة والسلام ما اوذي

يبني مثل ما اوذيت لانه كان فرداً كاملاً في حصول المحبة فمقتضى المحبة صار المحبوب ايضاً محباً له ورد في الحديث
القدسي الا طال شوق الابرار الى لقائي وانا اليهم اشد شوقاً انتهى فلما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم
محبوباً كان خليلاً لان الخاص لا يوجد بدون تحقق العام فالاعتراض الاول مبني على عدم فهم معنى
المحبة والخلة واما الاعتراض الثاني فجوابه ان المجدد رح افاد في المكتوب الرابع والتسعين بما تقريبه انه اذا كانت
الملاحة فوق الصباحة فالوصول الى الملاحة بعد طے مراتب الصباحة ولا تيسر الوصول الى حقيقة هذه الولاية
التي هي الذروة العليا والولاية المحمدية عليه الصلوة والسلام حتى يصل الى جميع مقامات الولاية الابراهيمية
اي جميع المقامات التي يتوقف عليها حصول الولاية المحمدية ومراده بالملاحة الولاية المحمدية وبالصباحة الولاية
الابراهيمية عليه الصلوة والسلام وبحقيقة هذه الولاية كنهها مع كنه جميع فروعها والولاية المحمدية صلى الله عليه
آله وسلم اصل جميع الولايات ومرجعها ومركزها فوقها وكل الولايات لجميع الانبياء والرسل عليهم الصلوة والسلام
مندرجة فيها وناشئة منها وولاياتهم اجزاء ولاية صلى الله عليه وآله وسلم ولكل جزء منها مقامات ومراتب
وكانت حاصلة لنبينا عليه الصلوة والسلام بعضها تفصيلاً وبعضها اجمالاً وكانت جميع مقامات الولاية
الابراهيمية حاصلة له صلى الله تعالى عليه وسلم تفصيلاً الا بعض شيونها تها وهو كان حاصلاً له صلى الله
تعالى عليه وآله وسلم مجملاً ونسبة ذلك البعض الى الولاية المحمدية كنسبة الورقة الى الشجرة والشعرة الى الانسان
والقطرة الى البحر بل اقل قليلاً فاذا لم يكن تلك الورقة والشعرة والقطرة في الشجر والانسان والبحر
مع انها اجزاء منها لم يكونوا ناقصين لا في العقل ولا في النقل فان حصلت تلك الورقة والشعرة والقطرة
لها بواسطة شيء لا يتصور انه كملها وكانت ناقصة وكذا لا يقال غير المومن لمن لا يرفع الحجر والمدر عن الطريق
مع ان في الحديث الصحيح الايمان بضع وسبعون شعبة اعلاها قول لا اله الا الله وادناها اماطة الاذى عن الطريق
والحاصل ان لكل شيء اجزاء متقومة له واجزاء غير متقومة له كالشعر للانسان والورقة للشجرة وتماميته دائرة الخلة
بحصول الاجزاء الغير المتقوم لا بحصول الاجزاء المتقوم وفي بعض المكاتيب من المجلد الثالث صرح بان الحقيقة
المحمدية حقيقة الحقائق وغيرها اجزاء له صلى الله تعالى عليه آله وسلم انتهى والعاقل تكفيه الاشارة ولهذا امر خاتم
الرسل بمتابعة ملة ابراهيم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ليصل صلى الله تعالى عليه بوسيلة هذه المتابعة
حقيقة ولايته بمقدار فضله واستعداده صلى الله تعالى عليه وآله وسلم عند الله تعالى ومنها الى حقيقة ولاية التي
عبرت بالملاحة صلى الله تعالى عليه وآله وسلم المراد بحقيقتها كنهها مع كنه جميع فروعها وشيونها كما مر وكان
لنبينا صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مناسبة ذاتية بمركز دائرة ولاية الخلة الذي هو اقرب الى حضرة اجمال
الذات ومحيطها الذي هو تفصيل كمال الذات تعالى اقل المراد بالمركز الاصل والمرجع والمتقوم والمتعلق والغير المتعلق

کما مر وولایۃ کل نبی وولی جزء ولایۃ نبینا علیہ الصلوۃ والسلام وکل نبی وولی حصلت الولایۃ منہا وہو صلی اللہ تعالے
علیہ وآلہ وسلم الکل وہی الکل وہی الطریق الظلیۃ واستہلاک الظل فے الاصل لایکون لہ کمالہ واشار بالمرکز
الی الواحدۃ والبساطۃ والقرب الی الاحدیۃ فما لم یتحقق بکمالات تلک الدائرۃ مفصلا بقدر فضلہ عند اللہ سبحانہ
بحصول ذلک الشان المجمل کما مر مع ان جمیع المقامات والشیونات کانت حاصلۃ لہ صلے اللہ تعالے
علیہ وآلہ وسلم تفصیلا بمقدار فضلہ الا ذلک الشان الواحد المجمل لا تتم ولایۃ الخلۃ تفصیلا بمقدار فضلہ واستعدادہ
عند اللہ تعالی ولفظ لا تتم یدل علی ان ولایۃ الخلۃ کانت حاصلۃ لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم مجملاً
ولہذا جاء فے الصلوۃ الماثورۃ کما صلیت علے ابراہیم اے جار فیہا کما صلیت الی آخرہا ومعناہا اللہم
صل علے محمد بمقدار فضلہ واستعدادہ عندک کما صلیت علے ابراہیم بمقدار فضلہ واستعدادہ عندک اے
اللہم اعط مرتبۃ خلیلک محمد بمقدار فضلہ واستعدادہ عندک کما اعطیتہا ابراہیم بمقدار فضلہ واستعدادہ عندک
حتی یتیسر کمالات الولایۃ الابراہیمیۃ بتمامہا لہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مفصلا بمقدار فضلہ واستعدادہ عند اللہ
ولفظ بتمامہا ایضا یدل علے حصولہا لہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم مجملا کما کانت حاصلۃ لصاحبہا بمقدار فضلہ
واستعدادہ عند اللہ تعالے ولما کان المکان الطبعی للولایۃ المحمدیۃ مرکز دائرۃ ولایۃ الخلیلیۃ وسیرہ صلی اللہ
تعالی علیہ وآلہ وسلم منہ ودخولہ فیہا واکتساب کمالاتہا اے اکتساب تفصیلہا وخروجہ ایضا مقصور
علے السیر المرکزی فتلک الدائرۃ لیسر خروجہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم منہ ودخولہ فیہا واکتساب
کمالاتہا اے اکتساب تفصیلہا وہذہ العبارۃ تدل علے حصول الولایۃ المحمدیۃ للنبی صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ
وسلم وحصول الولایۃ المحمدیۃ تدل علے حصول الولایۃ الابراہیمیۃ للنبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم
لان تلک الولایۃ الابراہیمیۃ موقوف علیہا حصول الولایۃ المحمدیۃ وحصول الموقوف یدل علی حصول الموقوف
علیہ ووجودہ وخروجہ منہ خلاف مقتضے الطبعیۃ لانہ الحیز الطبعی لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم فلا بد ان
یکون فرد من امتہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم متوسطا کائنا تبعیتہ لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم
فی حین ذلک للمرکز ومن طریق آخر لہ مناسبۃ بمحیط تلک الدائرۃ اشار بقولہ من طریق آخر الی آخرہ
الی قول الصوفیۃ بان کل ولی من امتہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم علے قلب نبی من الانبیاء
صلوات اللہ تعالے وسلامہ علے نبینا وعلیہم وفی بحر المعانی قال النبی صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ
وسلم ان للہ تعالی قلوب ثلثمائۃ قلوبہم علے قلب آدم علیہ السلام ولہ اربعون قلوبہم علے قلب موسے
علیہ السلام ولہ سبعۃ قلوبہم علے قلب ابراہیم علیہ السلام ولہ خمسۃ قلوبہم علے قلب جبرئیل علیہ السلام
واثلثۃ قلوبہم علے قلب میکائیل علیہ السلام ولہ واحد قلبہ علے قلب اسرافیل علیہ السلام وبہم یرفع اللہ تعالے

البلاء من هذه الامة حتى يكتسب كمالات تلك المرتبة التي هي ذلك الشان المجمل غير المقوم وغير الموقوف عليه
الذي نسبته الى الولاية المحمدية كنسبة القطرة الى البحر وهذا الفرد بمنزلة الآلة كالسيف للمجاهد فالقطع ينسب الى المجاهد
ويسند القطع الى السيف مجازا ويحقق بها والنبي المتبوع بحكم من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها
بتوسط وصوله وخدمته تبعية نبيه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم اليها تحقق بتلك الكمالات وهي تفصيل الخلة
بمقدار فضله وشرفه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم عند الله تعالى ايضا وتم مراتب الولاية الخليلية ومع
ذلك الشان المجمل الغير المقوم الذي كانت جميع مقامات الولاية حاصلة له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم
سواه والاعمال الصالحة للنبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم قسمان قسم المباشرة بها وقسم غير المباشرة
بها وهو الاعمال الصالحة بمباشرة امته بها بموجب من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها للنبي
صلى الله تعالى عليه وآله وسلم تيسر كمالات محيط تلك الدائرة بمقدار فضله واستعداده عند الله تعالى
لحصول ذلك الشان المجمل وان كانت حاصلة له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مفصلة غير ذلك الشان و
تمت الولاية الخليلية ايضا له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم بالحاق ذلك الشان المجمل الغير المقوم الذي
يدل عليه لفظ تمت ونسبته الى الولاية المحمدية كنسبة القطرة الى البحر ودعاء اللهم صل على محمد وعلى آل محمد
كما صليت على ابراهيم قرن بالاجابة بمقدار فضله واستعداده لبعد الف سنة بدعاء الامة لحصول ذلك
الشان المجمل الغير المقوم لا لغيره من الكمالات لانها كانت حاصلة له صلى الله عليه وآله وسلم مفصلا والكمالات
حاصلة له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم في السير في الله الآن ايضا يوما فيوما لان السير في الله غير
متناه وكمالاته وفيوضه تعالى لا تحصى ولا تعد وبدعاء امته له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم افاض الله
عليه التحيات الغير المتناهية وللنبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم بعد تمام ولاية الخلة سير وسلوك
ونشارة الذي اودع في المركز الذي عبر بالملاحة وفوض النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم
حراسته امته ومحافظتها اليه لارشادهم الى صراط المستقيم في زمانه واستغرق في مشاهدة جمال
غيب الغيب واشتغل بالمحبوب والله تعالى اعلم حاصله ان للنبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم
عروجا ونزولا فعروجه في حين حيوته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم من عالم الشهادة الى عالم المثال
ومنه الى عالم الملكوت والارواح ومنه الى مرتبة الواحدية ومنها الى الوحدة وهي المسماة بالحقيقة المحمدية
وعالم الشيونات وهي مركزه وحقيقته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم واجمال ذاته تعالى وهذه المرتبة
خاصة لنبينا صلى الله تعالى عليه وعلى آله وسلم ولبعض افراد امته صلى الله عليه وسلم نصيب منها
بطفيله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم وهذه العروج من عالم الكثرة الى الوحدة التي اقرب الى

ذاته تعالیٰ ونزوله من الوحدة الی الکثرة والتفصیل الی عالم الشهادة لهدایة امته صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم
وکان هذا السیران للنبی صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم دائما فی حین حیوته صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم
وجمیع الکمالات الممکنة للبشر فی الدنیا حاصلة له صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم بعضها بواسطة جبرئیل وغیره
من الملائکة قال اللہ تعالیٰ علمه شدید القوی ذو مرة قال النبی صلی اللہ علیه وآله وسلم ان روح القدس
نفث فی روعی وبعضها بلا واسطة مع انه صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم افضل من جبرئیل علیه السلام
وبعد انتقاله صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم الی عالم القدس والرفیق الاعلی له عروج فقط ومقره فی
مرکز دائرة الخلة الذی هو الوحدة وکانت حرکته صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم فی حین حیوته الی عالم
الشهادة قسریة لا طبعیة والی عالم القدس طبعیة فیفوض حراسة امته صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم
الی فرد من امته وله هذه المرتبة بطفیله صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم کما صرح الشیخ رحمة اللہ تعالیٰ علیه
فی المکتوب الواحد والعشرین والمائة من الجلد الثالث لا یظن احد ان السالک لا یحتاج الی النبی
صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم لانه کفر والحاد والدقیقة من الدقائق والمعرفة من المعارف التی لهؤلاء
القوم لا تحصل لهم الا بتوسطه ومتابعته وحیلولته صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم سواء کانت مبتدیا او متوسطا
او منتهیا ؎ محالست سعدی که راه صفا ٭ توان رفت جز بر پئے مصطفا ٭ معنی البیت یا سعدی
هذا امر مستحیل ان یصل احد الی الطریق المستقیم بلا تبعیة النبی صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم وما حصل لذلک
الفرد من الکمالات فهو له صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم وهو بمنزلة الآلة والخادم وفی المواهب فی بیان
خصائصه صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم قال الشافعی رح ما من خیر یعمله احد من امته صلی اللہ تعالیٰ
علیه وآله وسلم الا والنبی صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم اصل فیه قال فی تحقیق النصرة فجمیع حسنات
المسلمین واعمالهم الصالحة فی صحائف نبینا صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم زیادة علی ماله من الاجر
مع مضاعفة لا یحصرها الا اللہ تعالیٰ لان کل مهتد وعامل الی یوم القیمة یحصل له اجره الی ان قال
وبهذا یجاب عن اشکال دعاء القاری له صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم بزیادة الشرف مع العلم بکماله
علیه الصلوة والسلام فی سائر انواع الشرف انتهی وابهم الشیخ المجدد رحمة اللہ تعالیٰ علیه ذلک الفرد من
امته صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم وما قال انا ذلک الفرد فیمکن ان یکون ذلک الفرد الخضر والالیاس
علیهما السلام او غیرهما وفی المواهب فی بیان خصائص امته صلی اللہ تعالیٰ علیه وعلی آله وسلم
نعم هو ای عیسی علیه السلام واحد من هذه الامة لما ذکر من وجوب اتباعه لنبینا صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله
وسلم والحکم بشریعته باق الی ان قال وکذلک من یقول من العلماء بنبوة الخضر وصححه فی الاصابة انه

نبي وانه باق الى اليوم فانه تابع لاحكام هذه الامة وكذلك الياس على اصحه ابو عبد الله القرطبي انه حي ايضاً وليس فى الرسل من ميعه رسولٌ الا نبينا صلے الله تعالے عليه وآله وسلم وكفے بهذا شرفا لهذه الامة المحمدية زادها الله شرفا انتهے وما وقع فے الشفاء والفتاوى من ان تنقيص النبى صلے الله تعالے عليه وآله وسلم كفر فهو بالنسبة الى ما هو غير كمالات الله تعالى وصفاته وتعليم النبى صلے الله تعالے عليه وآله وسلم من جبرئيل عليه السلام الذى يدل عليه قوله تعالى علمه شديد القوے ذو مرة مع ان جبرئيل عليه السلام مفضول والنبى عليه الصلوة والسلام افضل منه وكذا مس الشيطان جميع اولاد بنى آدم وقت تولدهم الا عيسے عليه السلام وكذا قوله صلے الله عليه وسلم انا اول من يرفع راسه بعد النفخة فاذا انا بموسے اخذ بقائمة من قوائم العرش فلا ادرى افاق قبلى ام جوزى بصعقة الطور رواه البخارى وفے البدور السافرة للسيوطى رحمة الله تعالى عليه فى بيان الصعقة وهذه الغشية للانبياء الا موسے فانه حصل فيه تردد فان لم يحصل له فيكون قد حوسب بصعقة يوم الطور وهذه فضيلة عظيمة فى حقه ولكن لا يوجب افضليته على نبينا عليه الصلوة والسلام لان الشئ الجزئى لا يوجب امرا كليا انتهى وغيرها من الامثلة التى يدل التفضيل المفضول على الفاضل ليست كلها من قبيل التنقيص المذموم وترقے الدرجات التى للنبى عليه الصلوة والسلام يوما فيوما فے البرزخ لا يدل علے تنقيصه صلے الله تعالے عليه وآله وسلم مع ان كل درجة من الدرجات التى حصل له صلے الله تعالے عليه وآله وسلم اليوم اعلے مما قبله الى غير النهاية فكيف يقال لمن يقول كل الدرجات التى حصلت له صلے الله عليه وسلم اليوم اعلے مما قبله وهو متصف بجميع صفات الكمال انه تنقيصه صلے الله تعالے عليه وآله وسلم والله اعلم وليس فے كلام الشيخ المجدد رحمه الله تعالى ما يدل علے التنقيص وفى آخر مكتوب الرابع والتسعين من المجلد الثالث فى جواب من توهم من هذا الكلام فى بيان الملاحة والخلة ان ذلك الفرد كمل النبى صلى الله تعالى عليه وآله وسلم صرح بان ذلك الفرد خادم وتابع للنبى صلے الله تعالى عليه وآله وسلم كلما حصل له فهو من خزانته صلے الله تعالى عليه وآله وسلم فان جاء العبد والخادم بهدية الى المخدوم ويقبلها منه لا يلزم به نقصه وذكر لدفع هذا الوهم كلاما كثيرا يدفعه فمن اراد الوقوف عليه فليرجع الى مكتوبه ولدفع هذا الوهم تمثل بهذه المسئلة المعقولة والمكشوفة بالمحسوسة زمان تصور بستانا عظيما حوله سور وهو بمنزلة دائرة الخلة وقصرا مرتفعا فى غاية الارتفاع فى وسط هذا البستان وهو بمنزلة المركز وقد دخل فيه النبى صلے الله تعالے عليه وآله وسلم ورأے كلما فيه تفصيلا الاشياء قليلا ثم ارتقے علے ذلك القصر النبى صلے الله تعالے عليه وآله وسلم واستغرق فى مشاهدة جمال ذاته تعالے فيه لا يتوجه ولا يلتفت الى البستان والسور الذى هو اسفل من مكانه العالى صلے الله تعالے عليه وآله وسلم

وذلک الفرد من الجہلاء والعبید یبلغ حقیقۃ ہذا البستان والسور الیہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم باعتبار بعض الوجوہ الذی ہو مجمل کملائکۃ السیاحین فی الارض یبلغونہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم سلام امتہ وصلواتہم ویزید اللہ تعالی شرفہ ودرجتہ بواسطۃ دعائہم وصلواتہم یوما فیوما فلیس فیہ نقصہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم مع انہ یعلم صلوۃ کل فرد من افراد الامۃ ویحصل ثوابہا لہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم بواسطۃ الملائکۃ والامۃ فافہم وروی احمد والنسائی والحاکم حدیث تبلیغ الملائکۃ صلوۃ الامۃ الیہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم وترقی الدرجات للنبی علیہ الصلوۃ والسلام فی البرزخ یوما فیوما بسبب اعمالہ بنفسہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم لان الاعمال الصالحۃ لامتہ فہی فی الحقیقۃ اعمالہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم بمقتضی حدیث من سن سنۃ حسنۃ فلہ اجرہا واجر من عمل بہا کما مر بیانہ وان فرضنا ان ہذا البحث ینجر الی الفضل الجزئی فلا یلزم المحذور ایضا لانہ جائز عند العلماء وان لم یفہمہ الناس ویدل علی الفضل الجزئی احادیث کثیرۃ منہا ما فی روایۃ الترمذی قال النبی علیہ الصلوۃ والسلام یقول اللہ تعالی المتحابون فی جلالی لہم منابر من نور یغبطہم النبیون والشہداء وروی ابو داود عن عمر رضی اللہ تعالی عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ان من عباد اللہ لاناسا ما ہم بانبیاء ولا شہداء یغبطہم الانبیاء والشہداء یوم القیمۃ بمکانہم من اللہ تعالی قالوا یا رسول اللہ تخبرنا من ہم قال قوم تحابوا بروح اللہ من غیر ارحام بینہم ولا اموال یتعاطونہا الحدیث وصدر من المشائخ رح ایضا اقوال تدل علی الفضل الجزئی وحصول مرتبۃ الخلۃ للنبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم بدعاء امتہ منہا قول الشیخ محی الدین بن العربی فی الفتوحات المکیۃ فی الباب التاسع والخمسین وخمسمائۃ لا ینال الخلۃ محمد صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم صاحب الوسیلۃ فی جنۃ وما نالہا الا بدعاء امتہ وان امتہ منہ فی التفضیل ومع ہذا بدعائہم کانت لمحمد الوسیلۃ والمدعو لہ ارفع من الداعی وفی موضع آخر فی ہذا الباب نال محمد صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم الوسیلۃ والخلۃ بدعاء امتہ ولذلک امرہم بالصلوۃ علیہ کما ہو صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم امرہم ان یسألوا لہ الوسیلۃ انتہی وقال مولانا جلال الدوانی فی رسالتہ فی بیان تشبیہ کما صلیت علی ابراہیم لان تفضیل المفضول علی الفاضل باعتبار بعض الوجوہ اذ فی الحدیث ان للہ تعالی عبادا لیسوا بانبیاء یغبطہم الانبیاء انتہی ملخصا وفی البیضاوی فی تفسیر قولہ تعالی قال لہ موسی ہل اتبعک علی ان تعلمن مما علمت رشدا ولا ینافی نبوتہ وکونہ صاحب شریعۃ ان یتعلم من غیرہ ما لم یکن شرطا فی ابواب الدین فان الرسول ینبغی ان یکون اعلم ممن ارسل الیہ فیما بعث بہ من اصول الدین وفروعہ لا مطلقا انتہی والخضر نبی فی قول ولیس بنبی فی قول وعلیہ اکثر العلماء کذا فی تفسیر الجلالین وفیہ ایضا روی البخاری حدیث ان موسی اوحی اللہ الیہ ان لی عبدا بمجمع البحرین ہو اعلم منک انتہی وفی المواہب

روى احمد والدارمي والطبراني عن ابي عبيدة يا رسول الله احد خير منا اسلمنا معك وجاهدنا معك قال نعم قوم يكونون
من بعدكم يؤمنون بي ولم يروني واسناده حسن وصححه الحاكم انتهى وفي المشكوة عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده
قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم اي الخلق اعجب اليكم ايمانا قالوا الملائكة قال وما لهم لا يؤمنون
وهم عند ربهم قالوا فالنبيون قال وما لهم لا يؤمنون والوحي ينزل عليهم قالوا فنحن قال وما لكم لا تؤمنون وانا بين اظهركم
قال فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان اعجب الخلق الي ايمانا لقوم يكونون من بعدي يجدون صحفا فيها كتاب
يؤمنون بما فيها عن بريدة قال اصبح رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم فدعا بلالا فقال بما سبقتني الى
الجنة ما دخلت الجنة الا سمعت خشخشتك امامي الحديث وفي شرح العقائد العضدية للجلال الدواني فان افضل
موضوعة للزيادة في معنى المصدر بوجه ما اعم من ان يكون بجميع الوجوه او بجميع صفات الفضائل من حيث
المجموع والذي وقع الخلاف فيه ههنا هو الرجحان بهذا الوجه بمعنى من حيث الثواب لا الرجحان من الوجوه
الأخر فلا ينافي ذلك رجحان الغير في احاد الفضائل الاخر لا في مجموع الفضائل من حيث المجموع وتمام
تفصيله في الحواشي الجديد لنا على الشرح الجديد للتجريد انتهى واعلم ان حاصل كلام المجدد رح في بيان الخلة
ومراده منه ان مرتبة الخلة كلي وله حصص ولكل نبي عليه الصلوة والسلام حصة منها على قدر استعداده وشرفه
لانه اراد بها تفصيل كمالات ذات الله تعالى ولكل نبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم حاصل تفصيل كمالات
ذاته تعالى بقدر استعداده وشرفه وخص ابراهيم عليه السلام بالخلة لشهرته بها ولنبينا صلى الله تعالى عليه
وآله وسلم خلة على قدر استعداده وشرفه وهي اشرف واعلى درجة من الخلة التي لغيره صلى الله تعالى
عليه وآله وسلم من الانبياء والمراد بالصلوة في قوله اللهم صل على محمد كما صليت على ابراهيم الخلة والرحمة
معناه اللهم اعط الخلة والرحمة محمدا عليه الصلوة والسلام بقدر استعداده وشرفه عندك كما اعطيتهما ابراهيم
عليه السلام بقدر استعداده وشرفه عندك ولنبينا صلى الله عليه وآله وسلم حصلت حصة الخلة في حين حيوته
وهي اشرف واعلى من الحصة التي لابراهيم عليه السلام باعمال نفسه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم وكذا
يترقى درجة الخلة والرحمة لنبينا عليه الصلوة والسلام يوما فيوما في البرزخ ايضا لانهما غير متناهية باعماله
بنفسه لا بغيره وهي الاعمال الصالحة لامته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم بموجب حديث من سن سنة
حسنة فله اجرها واجر من عمل بها والاعمال الصالحة لامته كلها سنة حسنة سنها النبي صلى الله عليه وآله وسلم
والآلة كذي الآلة لحصول تلك الاعمال الصالحة للنبي صلى الله عليه وآله وسلم كالسكين للقاطع
فاسناد كسب كمالات حصة الخلة الى فرد من امته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم اسناد مجازي كاسناد
القطع الى السكين ومقر النبي عليه الصلوة والسلام فوق مرتبة الخلة وهي الولاية المحمدية والمرتبة المحبوبية

وہی اشرف واعلی من الخلة ودعاء ذلک الفرد والامة لقول اللهم صل علی محمد کما صلیت علی ابراہیم لاتمام مرتبة الخلة للنبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم بقدر استعداده وشرفه عند اللہ تعالی قرن بالاستجابة وتم ودعاءہم لہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم لازدیاد شرفه والرحمة والقرب فی مرتبة المحبوبیة ودرجة عند اللہ تعالی بقول اللهم صل علی محمد الخ باق الی یوم القیمة وہذه المعانی التی ذکرتہا یدل علیہا کلام المجدد رحمہ اللہ تعالی علی بعضہا بدلالة لفظیة وعبارتہ وعلی بعضہا بالاشارة واقتضائہ ولایخفی فہم ہذه المعانی من کلامہ علی سلیم الطبع المنصف الذی استحضر من علم اصول الفقہ والمعانی والبیان و **اما الاعتراض الثالث** فہو ایضا لغو البتة لانہ لیس فی عبارة المجدد رح طعن وکیف یطعن وہو اول العلماء فی الہند ممن رد علی الشیعة ورفع الطعن من الصحابة اماتری ان السلطان محمود فتح بلاد الہند فہل یکون طعنا علی الصحابة و **اما الاعتراض الرابع** فیظہر انہ مبنی علی جہلہ **قال** فی المکتوب الثامن والتسعین من المجلد الثالث ان الولایة المحمدیة وان کانت ناشیة من مقام المحبوبیة الا انہ لیس ہناک محبوبیة صرفة بل فیہ نشاة من المحبیة ایضا وہذا المزج وان لم یکن لہ بالاصالة لکنہ یمنع من المحبوبیة الصرفة وان الولایة الاحمدیة ناشیة من صرف المحبوبیة ولیس فیہا شائبة المحبیة اصلا وہذه الولایة اسبق من الاولی واقدم بمرحلة انتہی فیقال لہ لم لایجوز ان یکون النبی باعتبار احمدیة فی مرکز الدائرة التی محیطہا الولایة الابراہیمیة وباعتبار محمدیة تکون لہ مناسبة بمحیط الدائرة فیکتسب بتلک المناسبة الکمالات الابراہیمیة ویتحقق بحقیقتہا ثم یتحقق بحقیقة کمالات نفسہ ولایحتاج الی توسط ہذا الفرد الجائی بعد الف سنة ولایمکنہ ان یقول انہ مقتضی خلاف طبیعة لان ذلک انما یتاتی فی الاحمدیة واما المحمدیة فمقتضی طبعہ الامتزاج والمناسبة باعترافہ کما مر آنفا واللہ اعلم **اقول** - اما اولا فبانہ لیس ہذه العبارة فی المکتوب الثامن والتسعین بل فی الستة والتسعین واما **ثانیا** فبان المرکز والمحیط منوط علی الملاحة والصباحة علی ماہو مشرح فی المکتوب الرابع والتسعین وما معنی الاحتمال الذی ذکر فکلہ لغو لاطائل تحتہ **قال** ثم انہ قد نفی تبعیتہ فی حصول تلک الکمالات للنبی وانکر وساطتہ لہ حقیقة وحکما وانما حصلت لہ بمحض فضل اللہ وان غیرة اللہ ابت ان یکون احد واسطة بینہ وبین اللہ تعالی حتی تیم قولہ بحکم من سن سنة حسنة فما اجاب بہ فی آخر ہذا المکتوب فی تنبیہ من ان حصول بعض الکمالات للنبی صلی اللہ علیہ وسلم بتوسط فرد من افراد امتہ لایلزم منہ نقص النبی ولایلزم مزیة لذلک الفرد لان ماحصل لذلک الفرد انما ہو تبعیة النبی فہو بمنزلة الخادم الذی یترتب الکسا الفاخرة لمخدومہ بصرف من خزانتہ مردود من وجوہ احدہا انہ قد انکر ان یکون حصل لہ ہذه المرتبة تبعیتہ ووساطتہ کما مر وثانیہا انہ ماسن ہذه السنة الحسنة حتی یکون ہذا الرجل تابعا لہ فیہا وانما سنہا ہذا الرجل فی عمرہ

الولایة المحمدیة ناشئة من مقام المحبوبیة

والنبی تابع له فیها فله اجر اتباع النبی من علیٰ زعمه الباطل وما ذکره من کونه بمنزلة الخازن یقال له ان کان ذلک من
خزانة الله فقد اثبت التقدم علیه حیث انک تسبب بوصول الخلعة الیه وان کان من خزانة النبی صلی الله علیه فقد
منعت ان تکون تلک الخلعة فی خزانته حیث حکمت بفقد حصول الولایتین له وانهما انما حصلتا له بتوسطک فاین
المفر کلا لا وزر الی الحق المستقر **وثالثها** انه صلی الله علیه وسلم حین وجود هذا الرجل لم یبق من جسده لا عین ولا اثر
فی زعمه الفاسد کما مر **ورابعها** کیف تاخر اتصافه بهذا الکمال الی الف سنة **وخامسها** هلا توسط ابو بکر فی
ذلک او غیره من الصحابة او جمیعهم المشهود لهم بالخیریة فی نص القرآن کنتم خیر امة اخرجت للناس وفی نص الحدیث
ان الله اختار اصحابی علی جمیع العالمین غیر الانبیاء والمرسلین الحدیث **اقول** کله مبنی علی عدم فهم کلام المجدد
رحمه الله **اما اولا** فبانه لما افاد فی المکتوب الرابع والتسعین من المجلد الثالث ان کل کمال تیسر لامته فهو
حاصل لنبی تلک الامة بحکم من سن سنة حسنة انتهی والظاهر ان کلمة من عامة تشمل النبی وغیره **اما ثانیا**
فبان المجدد رحمه الله ما انکر التبعیة والوساطة وان هذا الافتراء **واما ثانیا** فبانه صلی الله علیه وسلم سن هذه السنة
واما ثالثا فبانه وان کان کل الاشیاء من خزانة الله حقیقة لکن یقال فی هذه المقام باعتبار الظاهر انه
من خزانة النبی بحکم ذلک الحدیث **واما رابعا** فالقول بانتفاء الجسد مبنی علی فهم المعترض **واما خامسا** فبانه
لا باس بتاخر الکمال الی الف سنة الا تری قال النبی صلی الله علیه وسلم اعطیت مفاتیح کنوز الارض و
قال وضعت مفاتیح کنوز الارض فی یدی وفی الصحیحین زویت لی الارض مشارقها ومغاربها وسیبلغ ملک
امتی ما زوی لی منها وفی روایة اخری ان الله زوی لی الارض مشارقها ومغاربها واعطی مفاتیح کنوز الارض
وجاء فی غیر احادیث الصحاح جاءنی جبرئیل بمفاتیح کنوز الارض علی فرس ابلق وظاهر ان الهند دخل فی بلاد
الاسلام بسعی مشکور من سلطان محمود الغزنوی والی الآن بلاد چین وخطا خارجة عن احاطة الاسلام
وستفتح فی عهد المهدی وعیسی علیهما السلام وفی جامع الصغیر خیر امتی عصابتان عصابة یغزو الهند وعصابة
تکون مع عیسی ع ابن مریم قال الشیخ محی الدین عربی فی باب خمسمائة وتاسع وخمسین من الفتوحات
ومن ذلک ایضاح السبیل فی الحاق محمد بالخلیل اللهم صل علی محمد کما صلیت علی ابراهیم فی العالمین
فمن هذه الحالة من الابرار ومن المقربین این هذه العلامة من قوله انا سید الناس یوم القیمة وانه یفتح
باب الشفاعة دون الجماعة للجماعة ومن الجماعة الخلیل بذلک المقام الجلیل کان لآدم السجود ولمحمد المقام
المحمود بمحض الشهود دیالیت شعری هل تقوم الخلة بکون رسالة محمد تعم کل ملة دبما ادنی من جوامع مناهیج
الادلة ولا ینال الخلة الا من سد من الانام الخلة محمد صاحب الوسیلة فی جنته وما نالها الا بدعاء امته این
امته منه فی الفضیلة ومع هذا بدعائهم کانت لمحمد الوسیلة المدعو له ارفع من الداعی لما اورد به من الصلوة

علی محمد کالصلوٰۃ علی ابراہیم الحافظ الوعی نحن المومنون العالمون بسیادتہ وخصوصیتہ عبادتہ وان المقام
المحمود من مقام السجود مسجد المقربین والابرار لبناء قائم من التراب والاحجار فالمجد والطریف والتلید فمن اختص
بالمقام الحمیدۃ واما سادساً فبانہ قد ظہر مما قلنا انفاً ان الکمالات کلہا ما حصلت فی عہد الخلفاء الراشدین
بل منہا ما حصل بعدہ وبعضہا متوقع الی عہد عیسیٰ علیہ السلام ولا باس بہ قال الشیخ الاکبر صاحب الفتوحات
فی فصل المزدلفۃ قولوا اللہم صل علی محمد وعلی آل محمد والمومنون آلہ کما صلیت علی ابراہیم وما اختص بہ الا الخلۃ
فکما دعونا بہا الرسول اللہ اجاب اللہ دعاءنا فیہ لیتخذہ عنہ بذالک فصلی اللہ عنہ علینا بذالک عشراً فقام تعالیٰ عن
نبیہ بالمکافاۃ عنایۃ منہ بہ وتشریفاً لنا حیث لم تکمل المکافاۃ فی ذالک لملک ولغیرہ فقال النبی عند ذالک
لما حصلت الاجابۃ من اللہ فیما دعونا فیہ لنبیہ لو کنت متخذا خلیلا لاتخذت ابابکر خلیلا وفی روایۃ البخاری
لو کنت متخذاً خلیلا غیر ربی لاتخذت ابابکر خلیلا ولکن صاحبکم یعنی نفسہ خلیل اللہ ولو صحت لہ ہذہ الخلۃ من قبل دعاء
امتہ لہ بذالک لکان غیر مفید صلوتنا علیہ دعاءنا لہ بذالک فان قیل قد حصلت الخلۃ بدعاء الصحابۃ اولا فما فائدۃ
دعائنا ونحن مامورون فی ہذا الوقت بالصلوٰۃ علیہ مع حصول الخلۃ فہکذا حکم الاول فربما نال الخلۃ قبل دعاء
اصحابہ وتکون نسبۃ دعائہم بہا لہ کدعائنا الیوم قلنا اما اولاً فبان حکم الخلۃ ما ظہر ہہنا وانما یظہر ذالک فی الآخرۃ
والحکم للمعنی لا یکون الا بعد حصول المعنی فمتی قام المعنی بمحل وجب حکمہ لذالک المحل ففی الآخرۃ تنال الخلۃ تظہر
حکمہا ہناک واما الذی یظہر ہہنا منہا لوامع ہذا ہو الصحیح واما ثانیاً فبان لکل نفس منا خطا من محمد وہو الصورۃ التی فی باطنہ
اعنی فی باطن کل انسان من امتہ صلی اللہ علیہ وسلم فہو فی کل نفس بصورۃ یعتقد فیہ کل شخص فید عولہ بالصلوٰۃ
علیہ المذکورۃ فتنال تلک الصورۃ المحمدیۃ التی عندہ تلک الحال المدعو بہا بدعائہ والصلوٰۃ علیہ فما حصلت لہ
الخلۃ من ہذا الوجہ الا بعد دعاء کل نفس وہکذا یجدہ اہل اللہ فی کشفہم فاعلم ذالک قال ثم انہ قال فی ہذا المکتوب
ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اختفی فی خلوۃ غیب الغیب وردہذا الفرد المتوسط من امتہ بحراسۃ الامۃ
ومحافظتہا فیقال لہذا الضال ای حراسۃ حرست بہا وای تجدید جددت وتیت شعری من لم یحرس لحیتہ
حیث یدعہا تنتف فی مجلس سلطان جہانگیر کیف یحرس الامۃ اقول ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال
علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل ووجہ التشبیہ فیہ ان العلماء العاملین یرشدون امتہ صلعم الی الطریق المستقیم
ویہدونہم الی سبیل معرفۃ اللہ تعالی العظیم کالانبیاء فصح حراستہم للامۃ وہذا الفرد منہم ومشہور عند الصوفیۃ
ان قطب الوقت وہو الغوث یحرس امتہ وکذالک الاوتاد والابدال والنجباء والنقباء والنبی صلعم کان دائما مستغرقا
فی مشاہدۃ جمال ذاتہ تعالی فی مقام قاب قوسین او ادنیٰ خصوصا بعد انتقالہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم
الی الملاء الاعلی وما توجہ الی العالم السفلی بموجب ما زاغ البصر وما طغی ویزید شرفہ وقربہ عند اللہ تعالی یوما فیوما

حوار العوض الاکابر

فان فوض حراسة امته الی فرد من امته فلا قبح فیه وکم من نبی اوذی من قومه فهذه سنة الله ولن تجد لسنة الله
تبدیلا ۵ لا خیل عندک تهدیها ولا مال ۞ فلیسعد النطق ان لم یسعد الحال ۞ قال العلامة الدمشقی فی نتیجة العلوم
قوله ان النبی صلی الله علیه وسلم قد اختفی فی خلوة غیب الغیب وهو رجوعه صلی الله علیه وآله وسلم الی حقیقة الاصلیة
التی هی النور المخلوق ای المقدر من نور الحق تعالی فهو صلی الله تعالی علیه وآله وسلم روح الارواح لان الارواح
غیب الاجسام وهو صلی الله علیه وسلم غیب الارواح فهو فی غیب الغیب لان نوره صلی الله علیه وسلم اول مخلوق
خلقه الله تعالی ولا یلزم من کونه صلی الله علیه وسلم فی غیب الغیب ان لا یکون حیا فی قبره فان حیاته وقبره کل
ذلک تعینات فی حقیقته الاصلیة التی خلق منها کل شیء وقوله ورد هذا الفرد متوسطا ای الذی هو بین الحقیقة
المحمدیة التی هی فی غیب الارواح وبین البشریة الظاهرة بالجسم فی عالم الاجسام وهذا الفرد هو الوارث المحمدی
الذی یکون فی کل عصر علی قدم محمد صلی الله علیه وآله وسلم قال الشیخ الاکبر رضی الله عنه الاولیاء علی عدد
الانبیاء فلا بد ان یکون فی کل عصر مائة الف واربعة وعشرون الفا لا یزیدون ولا ینقصون لکل نبی ولی انتهی
فالفرد منهم هو الوارث المحمدی قوله لحراسة الامة ای هو ظاهر لذلک بالحال والقال ومحافظتها ای المحافظة
علیها والمحاماة عنها قد یکون ظاهرا وقد یکون مخفیا قال الشیخ الاکبر رضی الله عنه یشیر الی ذلک من جملة ابیاته
المعشرات ۵ ولله در رجال ما لهم دول ۞ وهم یقیمون ما فی الدهر من دول ۞ لهم عنت اوجه الاملاک ساجدة
وما لهم ارب فی علة العلل ۞ قال ومن العجائب قوله فی المکتوب الحادی عشر من المجلد الاول بعد ان ذکر
مقاما وقال مر علیه الخلفاء قال والیه طریقان احدهما رؤیة النقص حتی انه یری کل من فی العالم حتی الکافر الافرنجی
والملحد الزندیق افضل من نفسه ویری نفسه اسوء منهم فیقال له کیف یری الکافر افضل من المؤمن فان المؤمن له
راس الاعمال واساسها وهو الایمان والکافر اعماله کسراب بقیعة وان شک فی ایمان نفسه فقد کفر وان کان باعتبار
الموافاة فلعل الکافر یرزق الایمان وهو یسلبه فهذا هو الظن بالله والیأس من رحمة الله بالنظر الی نفسه وهما
ان لم یکونا کفرا فلا شک انهما کبیرتان فکما یجوز ان یسلم الکافر والملحد الزندیق فکذلک یجوز ان یبقی اسلامه بل هو
اولی لان الاصل بقاءه وبقاء کفر الکافر وغایة التجویز العقلی المساواة لا الافضلیة ولیست الولایة التی تکون الکفر
والالحاد والزندقة خیرا منها اقول ایاکم والظن فان الظن اکذب الحدیث ولا تجسسوا ولا تحسسوا ولا تحاسدوا ولا
تباغضوا ولا تدابروا وکونوا عباد الله اخوانا فاعلم ان المکتوب المذکور ارسله المجدد رح الی شیخه مولنا باقی بالله
رحمه الله فکتب فیه حاله کما هو شان المریدین الاطلاع علی وارداتهم وحالاتهم فحرر فیه ما عند الطائفة
النقشبندیة المجددیة امر مسلم والاعتراض علیه مبنی علی عدم الاطلاع علی اصطلاحاتهم فمن المقررات
عندهم ان حقائق الممکنات مرکبة عن اعدام اضافیة وظلال صفات حقیقیة یعنی ان الاعدام لما یتقابل

بحث الابدال فی اصطلاح المتصوفین

الاسماء والصفات حصل لها مرتبة الثبوت فی علم الٰہی فصار وامرایا انوار الاسماء والصفات ومبادی تعینات العالم وموجود الوجود ظلی فتر کبہا من الوجود والعدم صار وامصدر آثار الخیر والشر فبالعدم الذاتی یکسبون الشر وبالوجود الظلی یکسبون الخیر ومن الظاہر ان فی عالم الحس لما ینظر المرء علے مرآۃ مصفاۃ ممتلٔ من انوار الشمس یلاحظ انوار الشمس والمرآۃ تختفی بخلاف غیر ہذہ الحالۃ فعند فقدان محاذاۃ الشمس تتراءی المرآۃ کما ہی ہی فالصوفی اذا ینظر الاشیاء الشریفۃ والحسنۃ یقع نظرہ علے وجود مظاہر تتراءی منہا واذا ینظر نفسہ یقع نظرہ علے العدم الذاتی الذی ہو منشاء الشر ویجدہا خالیۃ عن الخیر والکمال المستعارین اکتسبہما من الوجود فلابد ان یراہا خسیسۃ من الکافر وسائر الاشیاء الخسیسۃ فالصوفی الکامل لاینسب الخیر والشر الی نفسہ ویخیلہ مستعارا وہذا معنی الفناء التام وحاصل الشہود وان نظر الی الوجود والانوار دون العدم فیدعی بدعوے انا الحق کما ادعی حسین ابن منصور رحمہ اللہ تعالی علی رؤس الاشہاد فہو فی حالۃ السکر نظر الی جانب الوجود دون جانب العدم ووقع مثلہ عن بعض اکابر الاولیاء الا من عصمہ اللہ تعالے ببرکۃ حبیبہ صلے اللہ علیہ وسلم قال المجدد رح فی مکتوب المائتین واثنین وعشرین ان فی الکافر نورانیۃ بواسطۃ عالم الامتزاج عالم الامر والخلق وزال ہذا الامتزاج فی العارف الکامل انتہی ونعم ما قیل ان صدور الاحرار کنوز الاسرار فالقول بالاخسیۃ من الکافر مبنی علے ہذا الاصطلاح ولیس المراد ان اخسیۃ العارف من الکافر بکفر الکافر وایمان العارف العیاذ منہ باللہ تعالی فہذا الاصطلاح فتح باب الحق الظاہر علی وجہ کل معاند مکابر کاسر فلم یبق لاحد من ارباب الانصاف مجال للہزء وساغ للعن والطعن فلم یکن للتکفیر وسمۃ وان کان القرنب فی عین امہا حسنۃ ؎ یا جبلی نعمان باللہ خلیا ✦ نسیم الصبا یخلص الی نسیمہا ✦ فعلیک الانصاف والتجنب عن الاعتساف فعلل الافہام اشد من علل الاجسام وطعن اللسان اشد من طعن سنان ؎ ہذا دواء للہموم مجرب ✦ فاسمع مقالۃ ناصح لک قد نصح **المقالۃ الرابعۃ فیما بناہ علے المقدمۃ الرابعۃ قال** وبنی علے المقدمۃ الرابعۃ بطلان دعواہ فناء جسدہ صلے اللہ علیہ وسلم بعد الف سنۃ وانقطاع عبادۃ ابدانہم وتعذر الافادۃ والاستفادۃ بینہم وبین امہم فقد قال فی المکتوب السادس والتسعین من المجلد الثالث ان لمحمد صلے اللہ علیہ وسلم طوقی عبودیۃ یعنی حلقتی المیم وہما اشارتان الی تعینیہ احدہما تعینہ الجسدی وہو بشریتہ والثانی تعینہ الروحی وہو ملکیتہ ولما فتر تعینہ الجسدی بالموت قوی تعینہ الروحی لکن کان لتعینہ الجسدی بقیۃ فلما مضی الف سنۃ زالت تلک البقیۃ ولم یبق لتعینہ الجسدی اثر فانقطع طوق عبودیۃ جسدہ وطرء علیہ الزوال والفناء فقام الف الالوہیۃ مقامہ فصار محمد احمد اوانتقلت الولایۃ المحمدیۃ الی الولایۃ الاحمدیۃ انتہی الغرض منہ ففی ہذا الکلام وجوہ من الکفر والضلالۃ **احدہا** فی تصریحہ بفناء جسدہ الشریف صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وقد دلت الاحادیث ببقاء اجساد الانبیاء **ثانیہا** تصریحہ بانقطاع

المقالة الرابعة فی فنا جسده

عبادته الجسدية وان الانبياء احياء في قبورهم يصلون وان عباداتهم لا تنقطع في البرزخ ثالثها قوله قام
الف الالوهية مقامه ان كان المراد ان العبد صار الهاً وانقلبت العبودية الوهية فهذا هو الكفر الصراح وان
كان المراد ان العبد فني وبقي الاله فالعبد هو مجموع الروح والجسد لا الجسد وحده حتى يلزم لفنائه فناء العبودية
وان كان المراد انه تركب من الالوهية والعبودية فهذا اعجب واعجب فان هذا الرجل لا يقول بوحدة الوجود حتى يقول
بشهود وجه الله في جميع الكائنات **اقول** ابرد من ماء همدان فاعلم ان مبنى الاعتراضات على حمل الفناء
بمعناه المتعارف المشهور وهو في اصطلاح المتصوفين عدم الاحساس بعالم الملك والملكوت بالاستغراق
في عظمة الباري ومشاهدة الحق واليه اشار المشائخ بقولهم الفقر سواد الوجه في الدارين يعني الفناء في العالمين
والظاهر ان ارباب العلوم ينطقون حسب اصطلاحهم فانتساب الكفر بناء الفاسد على الفاسد اذا استبد الانسان
برأيه عميت عليه المراشد **اما ازاحة الاعتراض الاول** فبانه ما قال المجدد رح بفناء الجسد فان هذا الافتراء
بلا امتراء فمتى حمل الفناء على المعنى المصطلح عند المتصوفين يكون المعنى عدم احساسه بعالم الملك والملكوت
واستغراقه في عظمة الباري ومشاهدة الحق واللاهوت وهذه منقبة لا منقصة والاحاديث لا تبطلها اما ترى
انه قال في آخر المكتوب المذكور بما تعريبه ان الفناء والبقاء اللذين الولاية بهما مربوطة فناء وبقاء شهوديان
فان كان الفناء والزوال فهو باعتبار النظر وان كان البقاء والثبات فهو ايضاً بهذا الاعتبار فالصفات البشرية
مستترة ومنخلعة عن الجسد ومنضمة بالروح وفي ذلك البقاء العبد لا يكون معبوداً الا انه يتقرب به قرباً تاماً ويبعد
عن الاحكام البشرية فهذا العروج يوصله الى الذروة العليا حتى لا يكون الغيرية فيه فيحيط النور الذي
يقع على الامة بواسطة البشرية ويقل التوجه الذي كان مبذولاً عليها لانه مصروف بالمحبوب ومن هنا
يستولي الكفر والبدعة بعد الالف ويضمحل نور الاسلام والسنة انتهى **اما ازاحة الاعتراض الثاني**
فبانه اخذ من حمالة الحطب لان المجدد رح ما قاله **واما ازاحة الاعتراض الثالث** فبانه لا ضرورة الى
تبيين المراد من تلقاء نفسه اذا بين القائل مراده فان المجدد رح قال وانقلبت الولاية المحمدية الى الولاية الاحمدية
فليس المراد ان العبد فني وبقي الاله ولا انه مركب من الالوهية والعبودية ليحتاج الى القول بوحدة الوجود
بل ههنا بيان صيرورة الحقيقة المحمدية حقيقة احمدية على ما سيأتي تفصيله قال العلامة الدمشقي في نتيجة العلوم
قوله فقام الف الالوهية مقامه مراده بالف الالوهية الالف التي هي اصل جميع الحروف فانها لا تسمى حرفاً لعدم
انحرافها لانها مستقيمة فاذا انحرفت فهي جميع الحروف وجميع الحروف انحرافات حقيقتها الالف وهذه الانحرافات
كلها في آن واحد ووقت واحد ولهذا سميت الفاً لتاليف الحروف كلها منها وسميت حروفاً لانحرافها الى جهات
مختلفة وهو قوله تعالى اينما تولوا فثم وجه الله وقوله كل شيء هالك الا وجهه ولا اظن انك تفهم شيئاً من هذه المعاني

فضلا عن وجدانه وذوقه فایاک ان تکون ممن قال تعالی لهم وتجعلون رزقکم انکم تکذبون **قال** وقال
فی المکتوب التاسع والمائتین ان نبوته صلی الله تعالی علیه وآله وسلم لا تعلق لها بنشاته العنصریة
باعتبار الحقیقة المحمدیة بل باعتبار الحقیقتین الاحمدیة والمحمدیة لکن غلبت نشاته العنصریة المحمدیة علی الملکیة
الاحمدیة لتحصیل المناسبة بینه وبین الامة والافادة والاستفادة ولهذا امر بقول انا البشر مثلکم
فاکد البشریة بما ثلهم وبعد ارتحاله عن النشاة العنصریة غلب جانب الروحانیة ونقص جانب البشریة ونقص
نورانیة الدعوة وطلبت الظلیة ولما مضی من رحلته الف سنة غلب جانب الروحانیة وعدمت البشریة ذا نصبغت
بصبغ عالم الامر فبالضرورة رجع عالم خلقه الی عالم الامر واتحدت المحمدیة بالاحمدیة انتهی فکانه یقول لما فنی
الجسد الشریف فی زعمه الباطل عدمت البشریة التی هی شرط فی دعوة الامة وانتفت المناسبة بین
الرسول والامة وتعذرت بینهما الافادة والاستفادة فاحتاج الامر الی فرد یکون فی الصورة البشریة
حتی یدعو الناس الی الله ویمکنه الارشاد والتربیة ویتاتی الافادة والاستفادة فکان هو ذلک
الفرد ولا یمکن ان یکون ذلک المهدی لانه لم یولد بعد ولا عیسی لانه اذ ذاک روحانیة غالبة علی البشریة
وهذا معنی قوله السابق فی الفصل الاول ان المراد بالحقیقة الکعبة الاحمدیة التی هی تعینه الامکانی الامری
وبالحقیقة المحمدیة تعینه الامکانی الخلقی فبعد مضی الف سنة تغلب الروحانیة التی للاحمدیة علی البشریة
التی کانت للمحمدیة فینصبغ عالم خلقه بصبغ عالم امره فما رجع من خلقه الی المحمدیة یعرج حتی یلتحق بالاحمدیة
ویتحدان وقال فی موضع آخر ان المحمدیة تبقی شاغرة حتی یاتی عیسی فیعرج الیها فینزلها فکانه یقول انه
تغلب بشریته فیوجد المناسبة بینه وبین الامة وتتاتی الافادة والاستفادة واما قبل ذلک فلا
یصح للارشاد لغلبة روحانیته فوجب ان یکون ذلک الفرد هو بزعمه فیقال له یا جاهل ان کان الموت
هو السبب فی فناء البشریة فقد وجد السبب فوجب ان یوجد المسبب عقیبه بلا فصل وان کان
البلی کما فی زعمک الباطل ان الانبیاء تبلی اجسامهم والعیاذ بالله وجوزت تطرق الفناء والبلی الی
جسده صلی الله تعالی علیه وآله وسلم فالبلی لا یتاخر الی الف سنة ولا الی مائة سنة ولا سیما فی ارض
[illegible] المدینة الشریفة کما هو مشاهد فکیف تاخر الی الف سنة ولعله تصل النوبة الیه من بعد [illegible]
ثم ان جمیع ذلک خلاف الاحادیث الکثیرة الشهیرة الدالة علی انه صلی [illegible] وان البشریة
باقیة وان رسالته مستمرة وان امداده لامته متواصل وان [illegible] الاستغفار لهم متکافل وتکذیب
ذلک کفر **اقول** ان کلام المجدد صاف عن [illegible] الاعتراضات الواهیة الواردة علیه فلنذکر هنا اصطلاحه
لیتضح الامر ویندفع الشبهة فی حاصله ان النبی صلی الله علیه وآله وسلم مرکب من عالم الخلق وهو ما یقبل الخرق

والتجزي والالتيام ومن عالم الامر وهو ما لا يقبل الخرق والتجزي والالتيام ورب عالم خلقه صلى الله عليه وسلم العليم ورب عالم امره صلى الله عليه وآله وسلم شان العليم ومنشائه الحقيقة المحمدية عبارة ههنا عن الحقيقة الامكانية العنصرية والحقيقة الاحمدية كناية عن تلك الامكانية النورانية والنبي صلى الله عليه وسلم باعتبار عالم امره مربي عالم ملكوت السموات والارض وباعتبار عالم خلقه يرشد العالم العنصري لمناسبة عالم خلقه بالبشرية بالعالم العنصري وبعد انتقاله صلى الله عليه وسلم عن العالم العنصري الى العالم الروحاني انتقص هذه المناسبة بسبب انتقاص آثار النشاة العنصرية كالاكل والشرب والنوم والمرض وغير ذلك من الصفات الجسمية العنصرية وبقي فيه من الصفات البشرية التوجه الى العالم السفلي لارشاد امته وبعد مضي الزمان المديد زال ذلك التوجه والالتفات الى العالم العنصري ايضاً وهو المراد عنده بفناء جسمه صلى الله عليه وآله وسلم لا الهيكل المخصوص الجسدي واستغرق في بحر مشاهدة جمال ذاته تعالى والمراد بالفناء ما اراد القاضي عياض رح في الشفاء في القسم الثالث فيما يجب للنبي صلى الله عليه وسلم وما يستحيل او يجوز عليه فظاهرهم واجسادهم وبنيتهم متصفة باوصاف البشر طار عليه ما يطرى على البشر من الاعراض والاسقام والموت والفناء ونعوت الانسانية وارواحهم وبواطنهم متصفة باعلى من اوصاف البشر متعلقة بالملأ الاعلى انتهى والاولياء لا يتوجهون الى نعمة الجنة من الاكل والشرب ومرادهم في الجنة رضاء الله تعالى ولقائه تعالى فكيف يلتفتون الى النعمة الدنيوية الخسيسة وغلب روحانيته صلى الله عليه وسلم على جسمانيته وقرب الجسمانية الى الروحانية وهذا معنى عروج الحقيقة المحمدية والحاقها بالحقيقة الاحمدية وخلو مكانه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مع انه جسده الشريف باق على حاله لا يبلى منه شيء والمراد بعروج سيدنا عيسى عليه السلام بعد نزوله الى المقام المحمدية اقامته مقامه لارشاد امته وترويج شريعته صلى الله عليه وآله وسلم بتبعيته له صلى الله عليه وآله وسلم كما كان النبي صلعم قبل عروج حقيقته يهدي الخلائق ويرشدهم وبعد ارتحاله صلعم الى العالم القدس والرفيق الاعلى انتقص نورانيته هدايته وارشاده وظهرت الظلمة ولهذا قال بعض اصحابه ما فرغت من دفنه صلعم الا وقد وجدت قلبي منفاوتاً كما ورد في الحديث في رواية الترمذي عن انس ما نفضنا ايدينا عن التراب وانا لفي دفنه حتى انكرنا قلوبنا ويدل على هذا المراد من زوال الجسد قوله في المكتوب التاسع والمائتين من المجلد الاول حتى مضي الف سنة غلب جانب روحانيته ص على البشرية يعني صفات جسده على نهج بون تمام جانب بشرية بلون نفس الروح واصبغ عالم خلقه بصبغ عالم الامر انتهى والمراد بقوله وواخذ من طوق العبودية انقطع الحقيقة الاحمدية مظهر اسم الله المستجمع لجميع صفات الكمال ومرتبة هذا القرب من الله تعالى افضل من التوجه الى العالم السفلي ولا يصح قول المعترض فينزلها فكانه يقول انه رح تغلب بشريته فتوجد المناسبة بينه وبين الامة

الی آخره لانه ما قال ہذا ولم یفہم من کلامه فمن این یفترونه بل قال فی المکتوب المذکور بما تعریبه لما ینزل
عیسی علیه السلام من مقامه لیعرج الی مقام الحقیقة المحمدیة ویصل الیه تبعیة للنبی ص ولیقوی دینه انتہی
والمراد بزوال اثر التعین الجسدی بعد مضی الف سنة انکسار احد طوقی العبودیة وہو عبارة عن المیم الاول من
اسم محمد واقامة الف الالوہیة مقامه والانخلاع من الجسد الی الروح زوال ہذا التوجه الی العالم السفلی للارشاد
والتفاته صلی اللہ علیه وسلم الیه لا ابلاء الجسد کما مر بیانه فلا نقص غایة الامر ان ہذا المسئلة کتفیه نادر الروایة
فیها قال العلامة الدمشقی فی نتیجة العلوم قوله ان نبوته صلی اللہ علیه وآله وسلم تتعلق بنشاته العنصریة لتحصیل
المناسبة بینه وبین الامة کما قال تعالی قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی وتتاتی الافادة والاستفادة
کما قال تعالی وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه لیبین لهم وتقدیر الکلام واما مقام ولایة الخاصة به
صلی اللہ علیه وسلم وہی مقام فردانیته فہی تتعلق روحه الشریفة التی ہی روح الارواح کلها قوله ومن ہنا
ای ویناسب ما ذکرناه ہنا انهم نقلوا عن الشرائع المتقدمة ان بعد کل الف سنة من رحلة کل واحد
من اولی العزم من الرسل العظام یبعث رسول آخر ومراده ان ہذا الامر کان فی الامم الماضیة وفی ہذه الامة
صارت الافراد المجددون لہذا الدین قائمین مقام الانبیاء لانهم ورثة الانبیاء واعتنی اللہ تعالی بہذه الامة
فصار فی کل مائة سنة یکون ذلک التجدید کما ورد فی الحدیث السابق انتہی فقول البرزنجی بالکفر مبنی
علی زعمه الباطل فالآن اوضح الحق الصائب وقد رجم کل معاند خائب بالشهاب الثاقب ۵ اقلی اللوم
عاذل والعتابن ¤ وقولی ان اصبت لقد اصابن ¤ **المقالة الخامسة فی ما بناه علی المقدمة الخامسة**
قال ومبنی علی المقدمة الخامسة دعواه التفوق علی الصدیق رضی اللہ تعالی عنه وعلی بقیة الصحابة رضی اللہ
تعالی عنهم اجمعین فقد قال فی المکتوب الحادی عشر من المجلد الاول المقام الذی کنت رایت نفسی فیه لما
لاحظته رایت الخلفاء الثلثة قد عبروا علیه الی انه قال فی اثنائه ملاحظة ذلک المقام مرة ثانیة رایت مقامات
اخر بعضها فوق بعض ولما وصلت الی مقام فوق المقام السابق علمت انه مقام ذی النورین رضی اللہ عنه
وقد مر علیه لبقیة الخلفاء وہذا المقام ایضا مقام التکمیل والارشاد وہذان مقامان فوق ذلک سنذکرہما
وظهر لی فوق ہذا المقام مقام آخر فلما وصلت الیه علمت انه مقام الفاروق رضی اللہ عنه وقد مر علیه
بقیة الخلفاء وفوقه مقام آخر ہو مقام الصدیق الاکبر رضی اللہ تعالی عنه وقد مر علیه لبقیة الخلفاء وفوقه
لا اعرف مقام الا مقام الرسول صلی اللہ علیه وآله وسلم وظهر لی فی محاذاة مقام الصدیق مقام آخر اعظم منه
والنور لم یقع نظری علیه مثله قط وکان ارفع من مقام الصدیق ارتفاع الصفة عن وجه الارض وعلمت
ان ذلک مقام المحبوبین وذلک المقام ملون منقش ورایت نفسی منقشا ملونا من انعکاس ذلک المقام

قال العلامة الدمشقی فی نتیجة العلوم بحیث لو اراد اصحابه رضی اللہ عنهم لا یراه ما لم یکشف له عنه فی عالم حضرة النبوة الاصلیة علی صورته الحقیقیة التی کان علیها صلی اللہ علیه وسلم فی حجرة النبویة وہذا سر لا یدرکه الا العارفون الکاملون ۱۲

فی وجدت نفسی لطیفا فی لون الهواء وقطعة غیم منتشر فی الآفاق ورأیت حضرت الشیخ الکبیر فی مقام
الصدیق ورأیت نفسی فی ذلک المقام المحاذی له المذکور انتهی فهذا دعوی منه بان مقامه ارفع من مقام
الصدیق وقدمر فی المقدمة الرابعة انه لیس احد بعد الانبیاء والمرسلین افضل منه ولا احد بینه وبین رسول الله
صلی الله علیه وسلم وقد ذکر الشیخ الکبیر الشهاب السهروردی نقلا عن الجنید ان مقام حق الیقین مقام ابی بکر
الصدیق رضی الله تعالی عنه **اقول** قال السید ازاد البلجرامی فی سبحة المرجان فی آثار هندوستان
واستدل العلماء بهذا القول علی ان الشیخ المجدد یدعی ان مقامه فوق مقام الصدیق الاکبر رضی الله عنه
فشددا النطاق علی خصامه واحضروه عند السلطان جهانگیر والی الهند وقال السلطان للشیخ المجدد
سمعت انکم کتبتم ان مرتبتکم فوق مرتبة الصدیق الاکبر رضی الله عنه فاجاب الشیخ المجدد انکم تطلبون الادنی
من خدامکم عندکم لاجل خدمة فتعطفون علیه وتسرون حدیثا الیه فلا بدان یصل الیکم ذلک الادنی

بعد طے مقامات الامراء ثم يرجع الى محله ليقف به ولا يلزم من هذا ان تكون مرتبته هذا الادون فوق مرتبة الامراء
فسكت السلطان بهذا الجواب وطوى كشحه عن العتاب وفي هذه الاثناء عرض رجل من الحضار على السلطان
ان اتيتم تكبرا هذا الشيخ ما سجد لكم مع انكم ظل الله وخليفته بل ما عمل تواضعا معمولا بين الناس فغضب عليه السلطان
وحبسه في گواليار بضم الكاف الفارسية والواو والالف وكسر اللام والتحتانية والالف والراء الساكنة وهي قلعة
حصينة شهيرة في الهند واليه اشرت في قولي متغزلا شعر لقد برع الاقران في الهند سالع ❊ وجدفن العشق
بالمغرد ❊ فلا عجب ان صياده متقنص ❊ الم تر في الاسلاف قيد المجدد ❊ وكان السلطان شاه جهان بن السلطان
جهانگير مخلصا لجناب الشيخ وقبل ان يحضر الشيخ عند السلطان ارسل شاه جهان رسولين افضلخان والخواجه
عبد الرحمان المفتي مع بعض كتب الفقه الى الشيخ وقال جوز العلماء سجدة التحية للسلاطين فانتم ان تسجدوا السلطان
عند الملاقات فانا ضامن ان لا يصل اليكم ضرر من السلطان فلم يقبل الشيخ وقال هذه رخصة والعزيمة ان لا يسجد
لغير الله سبحانه وقد اجيب عما يرد على كلامه الذي مضى باجوبة **منها** انه قال الشيخ في كلامه وجدت نفسي ملونة
منقشة بانعكاس ذلك المقام وما قال وصلت وبين الوجدان والوصول بون بعيد رب فقير يجد نفسه في
في حالة السكر سلطانا وهو ما شم رائحة من السلطنة **ومنها** انه قال وجدت نفسي ملونة بانعكاس ذلك المقام
لا بذلك المقام كما ان الشمس مقامها الفلك الرابع وضوءها يقع على الارض وبهذا لا تصل الى مقام الشمس
ومنها انه قال الشيخ المجدد قدس سره في بعض مكتوباته ومن اغلاط الصوفية ان السالك في مقامات
العروج ربما يجد نفسه فوق من هو افضل منه بالاجماع بل ربما يقع هذا الاشتباه بالنسبة الى الانبياء
الذين هم افضل الخلائق قطعا عليهم الصلوات والتسليمات منشاء غلط البعض ان كلا من الانبياء
والاولياء عروجهم اولا الى الاسماء التي هي مبادي تعينات وجودهم ويتحقق بهذا العروج اسم الولاية
لهم وعروجهم ثانيا في تلك الاسماء ومنها الى ما شاء الله سبحانه ومع هذا العروج ماوى كل منهم ذلك الاسم
الذي هو مبدء التعين الوجودي له اذن ثم من يطلبهم في مقامات العروج يجدهم في تلك الاسماء على
الاكثر لان الامكنة الطبعية لهم في مراتب العروج من تلك الاسماء والعروج والهبوط من تلك الاسماء
بعروض العوارض فالسالك العالي الفطرة اذا يقع سيره فوق تلك الاسماء فلا جرم يصعد فوق اسم
من هو افضل منه ويحدث له توهم فضيلة نفسه منه العياذ بالله سبحانه من ان يزيل ذلك التوهم اليقين
السابق ويحدث الاشتباه في افضلية الانبياء عليهم الصلوات والتسليمات واولوية اولياء الذين هم
افضل الناس بالاجماع وهذا المقام من مزال الاقدام ولا يعلم ذلك السالك ان هؤلاء الاكابر عرجوا
الى معارج لا نهاية لها ووصلوا الى فوق الفوق وايضا لا يعلم ان تلك الاسماء امكنة طبعية لهم وله

ايضاً ثم مكان طبيعي هوا ودان من تلك الاسماء وانزل منها لان افضلية كل شخص باعتبار اقدمية
اسمه الذي هو مبدء تعينه ومن هذا القبيل ما قاله الشيخ ان العارف في مقامات العروج ربما لا يجد البرزخية
الكبرى حائلة ويترقى بلا واسطتها وكان مرشدنا الخواجه عبد الباقي يقول رابعة البصرية من تلك الجماعة
وهولاء الجماعة وقت عروجهم اذا يمرون فوق الاسم الذي هو مبدء تعين البرزخية الكبرى يتوهمون ان البرزخية
الكبرى ليست بحائلة والمراد بالبرزخية الكبرى حضرة الرسالة الخاتمية عليه وعلى آله الصلوات والتسليمات
وحقيقة المعاملة ما مرت قبل ومنشاء غلط البعض ان سير السالك يقع في اسم هو مبدء تعينه وذلك
الاسم جامع لجميع الاسماء على سبيل الاجمال وجامعية لجامعية ذلك الاسم فلا بد ان يقع في سيره اسماء
هي تعينات للمشائخ الاخر على سبيل الاجمال ويمر على كل منها الى ان يصل الى منتهى اسمه وحينئذ يتوهم
فوقية نفسه عليهم ولا يعلم ان ما راى من مقامات هولاء ومر عليها انموذج من مقاماتهم لا حقيقتها وهو يجد نفسه
في هذا المقام جامعاً وبعد الآخرين اجزاء نفسه لا جرم يتوهم اولوية نفسه في هذا المقام يقول الشيخ البسطامي لوائي
ارفع من لواء محمد ولا يعلم من غلبة السكر ان لوائه ليس بارفع من نفس لواء محمد بل من انموذجه الذي صار
مشهوداً في ضمن حقيقة اسمه ومن هذا القبيل ما قال هو في سعة قلبه ان وضع العرش وما فيه في زاوية قلب العارف
لم يكن شيء منه محسوساً وههنا ايضاً اشتباه الانموذج بالحقيقة والا فالعرش الذي وصفه الله تعالى بالعظيم لا
اعتبار ولا مقدار لقلب العارف في جنبه والظهور الذي في العرش ليس عشر عشره في القلب وان كان
من العارف الاتري ان الروية الاخروية تحقق بظهور العرش ونحن نوضح هذا المقال بمثال الانسان الجامع
للعناصر والافلاك اذا ينظر الى جامعية نفسه يلاحظ العناصر والافلاك اجزاء نفسه واذا غلبت هذه الملاحظة عليه
فليس ببعيد ان يقول انا اعظم من الارض والسموات وفي هذا الوقت يفهم العقلاء ان عظمته بالنسبة الى اجزاء
نفسه والارض والسموات ليست من اجزائه في الحقيقة بل جعلت انموذجاتها اجزائه وعظمته بالانموذجات
التي هي اجزاء لا بحقيقة الكرة الارضية والسماوية ولاشتباه انموذج الشي بحقيقة الشي قال صاحب الفتوحات
المكية الجمع المحمدي اجمع من الجمع الالهي لان الجمع المحمدي يشتمل على الحقايق الكونية والالهية فيكون اجمع و
[illegible] اشتمال هو اشتمال على ظل من ظلال مرتبة الالوهية وعلى انموذج من انموذجاتها لا على حقيقة المرتبة
المقدسة بل [illegible] هي بالنسبة الى المرتبة المقدسة التي من لوازمها العظمة والكبرياء ما للتراب ورب
الارباب وفي هذا المقام اذا يقع [illegible] نفسه يسيم هو ربه ربما يحسب ان بعض الاكابر الذين هم افضل منه
باليقين وصلوا بتوسطه الى بعض درجات الفوق وترقوا بتوسله وهذا ايضاً من مزال اقدام السالكين العياذ
بالله سبحانه من ان يحسب نفسه افضل بهذا التوهم ويحصل بالخسارة الابدية واي عجب واي افضلية ان درد

ملک عظیم الشان من مملکتہ ناحیۃ لہا رئیس و بتوسطہ یصل الی بعض المقامات ولیفتہا غایۃ ما فی الباب ان ہہنا فضلا جزئیا وہو خارج عن المبحث لان کل فرین وحائک تکون لہ مزیۃ من بعض الوجوہ المخصوصۃ علی عالم ذی فنون وحکیم الی قلمون وہذہ الافضلیۃ خارجۃ عن الاعتبار انما الاعتبار للفضل الکلی الذی ہو ثابت للعالم والحکیم ومنہا ما افادہ الشیخ المجدد قدس سرہ ایضا فی رفع ہذہ الشکوک والشبہۃ وقال قال ارباب المعقول الدخان مرکب من الاجزاء الارضیۃ والاجزاء الناریۃ ویعرج بقسر القاسر قالوا ان کان الدخان قویا یتحقق عروجہ الی الکرۃ الناریۃ وفی ہذا العروج تصل الاجزاء الارضیۃ الی مقامات الاجزاء المائیۃ والاجزاء الہوائیۃ التی لہا تفوق بالطبع ویعرج منہا الی الفوق وفی ہذہ الصورۃ لا یحکم بان مرتبۃ الاجزاء الارضیۃ فوق مرتبۃ الاجزاء المائیۃ والاجزاء الہوائیۃ لان تفوق تلک باعتبار القاسر لا باعتبار الذات والاجزاء الارضیۃ بعد وصولہا الی الکرۃ الناریۃ تہبط وتصل الی مرکزہا الطبیعی فیکون مقامہا دون من مقام الماء والہواء ففی ما نحن فیہ عروج السالک الی المقامات باعتبار القسر والقاسر ہہنا افراط حرارۃ المحبۃ وقوۃ جذب العشق وباعتبار الذات مقامہ تحت المقامات ثم الجواب الذی قلنا مناسب بحال المنتہی اما اذا حدث ہذا التوہم للسالک فالابتداء ویجد نفسہ فی مقامات الاکابر فوجہہ ان لکل مقام فی الابتداء والوسط ظلا ومثالا والمبتدی والمتوسط حین یصلان الی الظلال یتخیلان انہما شارکا الاکابر فی المقامات ولیس کذلک بل ثم اشتباہ ظل الشئی بنفس الشئی اللہم ارنا حقائق الاشیاء کما ہی وجنبنا عن الاشتغال بالملاہی بحرمۃ سید الاولین والآخرین علیہ وعلی آلہ وصحبہ من الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا ومنہا ما افادہ الشیخ المجدد قدس سرہ ایضا وقال لیس ہذا اول قارورۃ کسرت فی الاسلام بل الکلمات المتشابہات واقعۃ من القدیم ولقد جاء فی کلام اللہ لفظۃ الید والساق واستوی وہذہ الالفاظ امالت طائفۃ من الناس عن الطریق وجعلتہم مجسمۃ وجاء فی الحدیث ان اللہ خلق آدم علی صورتہ ورأیت ربی علی صورۃ امرد شاب فی سکک المدینۃ وقال الشیخ ابو یزید لوائی ارفع من لواء محمد کما مر تفصیلہ وقال الشیخ محی الدین ابن العربی خاتم النبوۃ لبنۃ الفضۃ وخاتم الولایۃ لبنۃ الذہب وقال ایضا خاتم النبوۃ یاخذ المعارف والعلوم من خاتم الولایۃ وقال الخواجہ بہاء الدین نقشبند سرت فی مقامات الشیخ الحلاج والشیخ ابی یزید البسطامی والشیخ جنید البغدادی ووصلت الی حیث وصلوا حتی وصلت الی مقام لم یکن مقام ارفع منہ والہمت انہ المقام المحمدی علیہ الصلوۃ والسلام فما اجترئت وما فعلت ما فعل ابو یزید وقال الخواجہ بہاء الدین ایضا قال ابو یزید کنت اسیر فی صفات الانبیاء فوصلت الی المقام المحمدی علیہ الصلوۃ والسلام واردت ان اسیر فی صفتہ علیہ الصلوۃ والسلام فسحوا ایداہ علی جبہتی ووصلت بالعنایۃ الالہیۃ فی سیر المقامات الی ہذا المقام

فما اجتريت ووضعت راسي على عتبة العلية عليه الصلوة والسلام فعطف علي وادخلني هذا المقام انتهى ما نقله
الخواجه بهاء الدين عن البسطامي فظاهر ان من وصل الى المقام المحمدي عليه الصلوة والسلام فلا بد ان يصل
فوق مقامات سائر الانبياء والخلفاء فالتاويل الذي يصرف ههنا يصرف ثمة قال الشيخ فريد الدين العطار
كما ان للانبياء وخلفائهم اماكن خاصة في عالم الشهادة ويأتيها المسافرون والزوار ويزورون ويستفيدون
منها كذلك لهم مقامات في عالم الغيب يأتيها سلاك الطريقة لتحصيل الفتوحات وطلب النعم ويتضرعون في
جنابهم ويسئلونهم فتح الباب وكثيرا ما لم يروا فتح الباب فيأتون العتبة العلية النبوية عليه الصلوة والسلام و
ياخذون منها الفيض انتهى **قال** على انه قد ذكر في مقامات الخلفاء الثلثة انها قد يقع عليها عبور بقية
الخلفاء ولم يقل في مقامه انه مر عليه احد **اقول** لا محصل له فانهما في المفهوم متواحدان وقد كان تبرك العبارة
فانه قال المجدد رح لا تفاوت الا في العبور والمقام والمرور والثبات فبهذا يظهر ان التفاوة بينهما عظيمة فان
في العبور والعبور والمقام والمقام والمرور والمرور والثبات والثبات او عدم الثبات فروق لا تتناهى **قال**
وذكر ان الشيخ النقشبند كان معه الى مقام الصديق ولم يقل في مقام نفسه انه معه **اقول** لعل المراد منه انه
سوء ادب كلا فان الاطفال اذا يسيرون ان يكون اكابرهم معهم يحفظونهم وينظرونهم فيقولون الاطفال اني ذهبت
الى مقام فلان وكان ابي او جدي معي ولا يتفوهون باني كنت مع الاب او الجد فكذا هذا **قال** انه لا يرى
فوق مقام الصديق الا مقام النبوة فمعنى كلامه انه دخل مقام النبوة ولذا لم يقع عليه عبور الخلفاء **اقول** هذا
غلط فاحش فانه ليس في عبارة المجدد رح ما يكون معناه انه دخل مقام النبوة فانه افاد وفوق مقام الصديق
لا يكون مفهوم الا مقام النبوة فشتان بين المفهوم والدخول والتعليل عجيب جدا فان دخوله في مقام
لا يقتضي عدم عبور الخلفاء وان سلم هذا فكيف وقع عبور المجدد والخلفاء في مقام ذكر **قال** ثم انه اسقط عليا
عن الذكر لكونه نزله عن مرتبتهم بكثير **اقول** هذه من العجائب لان ذكر العروج يقتضي ان يتبين ما وقع العروج
عليه لا ان يبين سائر مقامات العروج اعم من ان يقع العروج عليه ام لا فلما وقع العروج على مقام الخلفاء الثلثة ذكره فالتعليل الذي ذكره من
سوء الظن وان بعض الظن اثم **قال** في الفصل الثالث من المجلد الاول ان نهاية كمال ولاية اولياء الامة الخاصة الغوثية و
نهاية الكمال لاية اهل ولاية الانبياء في اولياء الامة الامامة ونهاية كمال كمالات النبوة في غير النبي الخلافة وقد ظهر لي سر
هذا المعنى ففي الحقيقة خلافة الشيخين استقامت وكانت في غاية القوة والعدل لان جانب كمالات النبوة
التي كانت فيهما كان غالبا وخلافة ذي النورين كان برزخا بين الولاية والنبوة فلهذا وقع النزاع واشتهر
في خلافته وخلافة علي رضي الله تعالى عنه كان جانب الولاية غالبا فيه فلهذا دخله الخلل التام لكن لما كان
صاحب مرتبة واحدة وهي الامامة الحقيقية لم يكن مقبولا في باب الخلافة ولما كان خلافة عثمان برزخا

بين حقيقة الامامة والخلافة فتبل دفي نظري ان ولايته على اول الشروع فى الامامة المجرد انتهى وقد قال فى المكتوب المائتين والستين ليعلم ان منصب النبوة ختم بخاتم الرسل لكن من كمالات ذلك المنصب بطريق التبعية لاتباعه نصيب كامل وكانت هذه الكمالات فى طبقة الصحابة اكثر وفى التابعين قليلا ثم استترت وغلبت ولاية الكمالات الظلية لكن ارجو ان بعد مضى الف سنة تتجدد تلك الدولة وتظهر الكمالات الاصلية وتستتر الظلية انتهى فانظر انه جوز لنفسه الكمالات النبوية بل وادعاها ولم يجوزها لعلي رضى الله عنه وقد قال علي رضى الله عنه انا الصديق الاكبر لايقولها بعدى الاكذاب ولو كان قتل عثمان لما ذكر لما قتل عمر والاختلال فى خلافة ابى بكر رضى الله عنه كان اكثر واكبر حيث ارتد الناس فى خلافته ومنعوا الزكوة وادعى جماعة النبوة لكن ضرب بالسيف حتى استقام وانظر الى ولاية عبد الملك بن مروان واتباعه الاربعة كيف استقام مع انه ورد فى ذمهم من الاحاديث وانظر الى خلافة الحسن كيف لم يستقم وهو افضل الناس ابا وابا **اقول** على الناقل تصحيح النقل والظاهر انه غلط فاحش فانه من طالع المكاتيب الشريفة يعرف ان المجلد الاول منه ليس مبوبا ولا مفصلا مع انه قيل انه فى الفصل الثالث من المجلد الاول فلما لم يكن فيه الفصل الاول ولا الثانى فكيف يكون الثالث وقد تدلس المعترض فى نقل عبارة مكتوب المائتين والستين لانه قال بعد العبارة المنقولة والمهدى عليه الرضوان بالظاهر والباطن مروج هذه النسبة العلية ومن مسلمات القوم ان بعد من كثير وشيوع البدع والاهواء تتجدد الكمالات الاصلية بظهور مهدى عليه السلام فلا غبار عليه فالان ازال الهواجس وازاح الوساوس واثبت الحق الحقيق بالاتباع والاقتفاء لمبتغى حقائق النفائس بلا امتراء وادحض الباطل المطرود وزعزع اركان الانكار والجحود ٥ ولا اقعد الجبن عن هيجاء ولو توالت زمر الاعداء فالحمد لله على ما اجبت جوابا شافيا ولافحام المعترضين كافيا مع انى نغض عن الهفوات ونقابل السيات بالحسنات والله المستعان وعليه التكلان اللهم صل على النور الاول والسر الانزه الاكمل عين الرحمة الربانية وبهجة الاختراعات الكونية نور كل شئ وهداه ومن كل ستر وسناه من فتحت به خزائن الحكمة والجبروت ومنحت بظهوره انوار الملك والملكوت قطب دائرة الجمال وياقوت تاج محاسن الجلال مداد الامداد وجود الجود واحد الاحاد وسر الوجود واسطة عقد السلوك وشرف الاملاك والملوك بدر المعارف فى سموات الدقائق وشمس العوارف فى عروش الحقائق مفتاح الغيب الازلى وختام السر الكلى حائز الصفات القدسية وجليس الحضرة العبدية نهاية الحقيقة ودلالة الطريقة بابك الاعظم وصراطك الاقوم برقك اللامع ونورك الساطع سرك المنزه السارى فى جزئيات العالم وكلياته علويه وسفلياته من جوهر وعرض ووسايط ومركبات وبسائط غيب اسرار الذات مشرف انوار الصفات مظهر التجليات من السرادقات المصلى فى محراب جمع الجمع باحمد والقارى بفرقان الفرق

الحمد القائم فی الملک بشرعه وجلاله والراحم فی الملکوت برحمته وجماله عین عینک الکاملة وخلیفتک علی الاطلاق فی مملکتک الشاملة مفیض المعارف علی القلوب من حضرات الملکوت والغیوب فلا شیء الا وبه منوط اذ لولا الواسطة لذهب الموسوط صل اللهم علی مرآة الذات ومظهر انوار الصفات الجمال المطلق والعز المحقق السر الاجلا والمورد الاحلا الباطن الانقا والقلب الاتقی والجلال الظاهر والعنصر الطاهر الرحمة الشاملة والنعمة الکاملة مبتدی الامر والختام وواسطة عقد النظام مفتاح الملک والملکوت ومستودع خزائن الرحموت فاتح خزائن المعارف ومفیض الاسرار واللطائف نور الانوار وسر الاسرار مقر التنزلات ومحلی التجلیات بالمعنی الروحی والذکر السبوحی روح الارواح ولطیفة الارتیاح خطیب خطبة الوصال بخطاب الاتصال بذی الجمال والجلال من اهل الکمال اللهم صل وسلم علیه صلوة بها سونه بالتحقیق فی کل موطن وطریق فارحنی فی دورات الزمان بسریان سره فی الاکوان ویعرفنا بها اسرار معارف الحقیقة المحمدیة وانوار لطائف الحقیقة الاحمدیة وحقیقة الکعبة الربانیة والحقیقة القرآنیة اللهم حققنا بحقائق علومه وبیانه فی حضرات عیانه وانزل علینا من برکات تنزلاته ما نفوز به من لحظاته فی جمیع حضراته اللهم اجعل قلوبنا معمورة بمعارفه العلمیة وارواحنا منورة بانواره السنیة وعقولنا تابعة لماموراته ونفوسنا مجتنبة عن منهیاته وابداننا منقادة لذلک الهدی ما احییتنا ابدا اللهم اجعل حیاتنا علی سنته وموتنا علی ملته واجعله المجیب عنا فی البرزخ عن السوال والشفیع لنا عندک یوم القیمة من النکال وعظیم الاهوال اللهم اجعله لنا جارا فی دار ثوابک ومجیرا من عذابک اللهم اجعلنا عنده من اهل العنایة فی البدایة والنهایة وصل علی آله وصحابه کذلک والحمد لله علی ذلک ٥

خاتمة الطبع

بسم الله الرحمن الرحیم

... لله العزیز الحکیم الذی خلق الانسان فی احسن تقویم - والصلوة علی رسوله ونبیه الکریم الذی انزل علیه سبع من المثانی والقرآن العظیم - وعلی آله واصحابه الذین هم هداة صراط المستقیم ونجوم سماء الدین القویم - اما بعد فالفوائد العجیبة واللطائف الغریبة ... ات اللطیفة والمعانی الطریفة - اعنی الکتاب المستطاب والنسخة المطبوعة لطبائع اولی الالباب الموسوم بالکلام المنجی برد ایرادات البرزنجی من نتائج افکار الابکار عمدة العلماء زبدة الفضلاء البحر الزاخر والحبر المتبحر جامع کمالات المعنوی والصوری ... وی وکیل احمد سکندر پوری قد طبع بکمال الصحة وحسن الکتابة فی شهر رمضان المبارک سنة الف وثلث مائة وثنتی عشرة من هجرة النبویة علیه الف الف تحیة باهتمام راجی ربه الصمد محمد عبد الاحد فی المطبع المجتبائی الواقع فی دهلی -

والحمد لله اولا وآخرا وباطنا وظاهرا

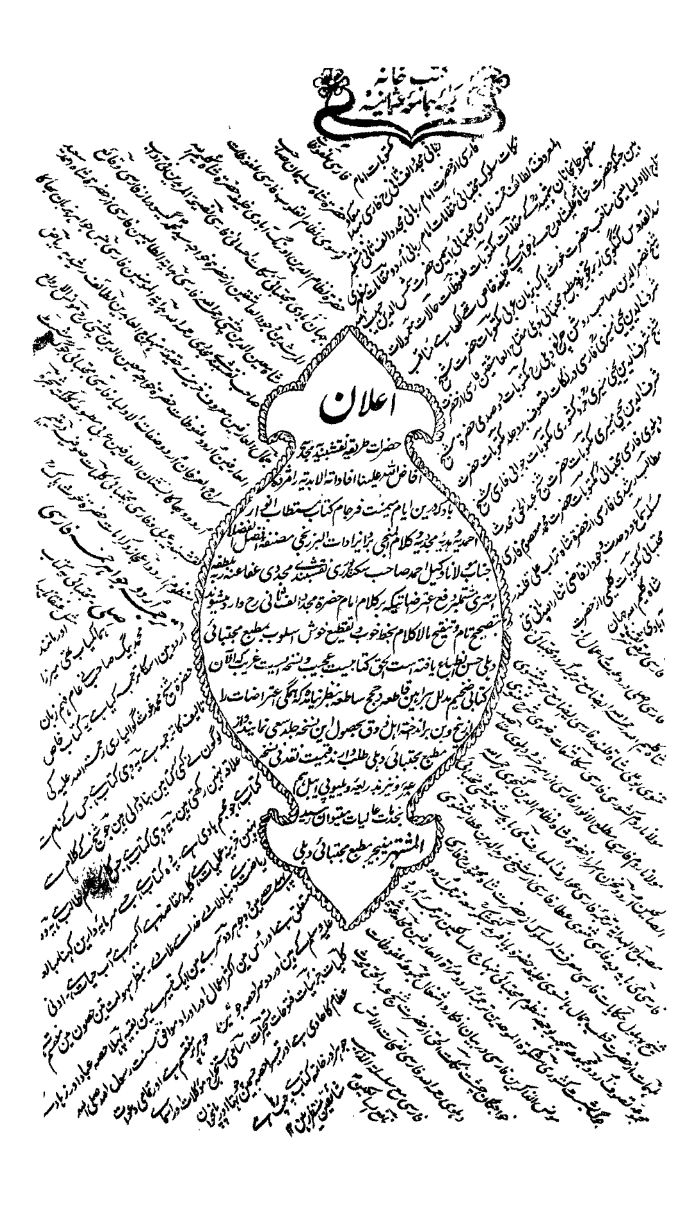
فہرس الکلام المنجی بردایرادات البرزنجی

درمکنون ترجمۂ انوار العیون مؤلفۂ
حضرۃ شیخ عبد القدوس صاحب
گنگوہی رحمۃ اللہ در حالات ملفوظات
شاہ عبد الحق صاحب ردولوی رحمۃ اللہ
مطبوعہ مجتبائی مع تتمہ احوال مصنف رح
دفتر ہفتم مثنوی مولانا روم فارسی
جسکو مولانا حضرت ابو المحمود مولوی
شیخ محمد صاحب محدث تھانوی قدس
سرہ العزیز نے ۱۲۶۷ ہجری مین
بالہام آلہی تصنیف کیا ہے جسکو
لب لہجۂ زبان مین مثنوی کے
ساتھ پوری مناسبت ہے
دقائق الاخبار فی ذکر الجنۃ والنار
مع ترجمہ فارسی مجتبائی زیر طبع
روضۃ الریاحین عربی۔ لاہوری
رفیق الارواح ترجمۂ اُردو
مونس الارواح۔
راحۃ القلوب فارسی ملفوظات حضرت
شیخ المشائخ بابا فرید شکر گنج رحمۃ اللہ
مؤلفۂ حضرت نظام الدین اولیا
روضۂ اقطاب حالات حضرت
خواجہ قطب الدین بختیار کاکی رح
وبعض دیگر بزرگان بزبان فارسی
روضۃ الاقطاب اُردو
رسالہ ستہ ضروریہ تصوف
کے بیان مین۔
رسالۂ حق نما فارسی از دارا شکوہ

رسائل توحید مصنفہ حضرت
نظام الدین اولیا رح وحضرت
شیخ شرف الدین یحییٰ منیری فارسی
رشحات از ملا حسین واعظ کاشفی
رموز العارفین نظم
رسالہ درد غمناک
رباعیات سرمد فارسی
سلک السلوک در علم سلوک مصنفہ
حضرت مولانا ضیاء الدین نخشبی
رح زیر طبع مطبع مجتبائی
سبع سنابل۔ یہ کتاب مسائل
تصوف مین عجیب وغریب ہے
نظامی۔
سیر الاولیا فارسی مرتبۂ حضرت
امیر خورد رحمہ اللہ تعالی۔
سیر الاقطاب فارسی کشوری
ایضاً اُردو کشوری
سفینۃ الاولیا فارسی احوال
اولیائے کرام مصنفہ شہزادۂ
دارا شکوہ رحمہ اللہ
سراج السالکین ترجمۂ اُردو
منہاج العابدین صحیح۔ مجتبائی
سلطان الاذکار فی مناقب
غوث الابرار اُردو۔
سبحۃ الابرار فارسی منظوم
لوائح جامی فارسی مجتبائی
شرف المناقب سوانح عمری حضرۃ

بوعلی شاہ قلندر رح بزبان اُردو
شجرۂ معرفت ترجمۂ اردو لب لباب
مثنوی مولانا روم کشوری
شرح مثنوی مولانا روم از بحر العلوم
شفاء العلیل ترجمۂ قول جمیل
صد پند لقمان کشوری
صراط مستقیم تالیف مولوی محمد
اسمعیل صاحب در بیان اذکار
واشغال وغیرہ
طی الفراسخ الی منازل البرازخ
علم الکتاب از حضرت خواجہ میر درد
علم تصوف اور حقائق کا ایک
دریا ہے۔
غذائی روح منظوم اُردو از حاجی
امداد اللہ صاحب مجتبائی
فوائد السالکین ملفوظات حضرۃ
خواجہ قطب الدین بختیار کاکی رح
مرتبہ حضرۃ بابا فرید شکر گنج رح
فارسی۔
فوائد الفواد ملفوظات حضرت
نظام الدین اولیا رح مرتبہ حضرت
حسن دہلوی رح فارسی۔
فوائد سعدیہ فارسی کشوری
فتوح الغیب حضرۃ غوث الاعظم
مع شرح فارسی شیخ عبد الحق
محدث دہلوی رح مجتبائی
فتوح الغیب مترجم اُردو با محاورہ

صحیح خوشخط مجتبائی
ایضاً ترجمہ تحت اللفظ لاہور
قرۃ العینین فی مناقب غوث
الثقلین اُردو۔ ؛
کلمات طیبات فارسی مجتبائی
کشکول شریف محشی در اذکار و
اشغال فارسی مجتبائی از شاہ
کلیم اللہ جہان آبادی۔
ایضاً مع ترجمۂ اُردو مجتبائی
کنز الاسرار ترجمۂ اُردو مثنوی
بوعلی شاہ قلندر رحمہ اللہ
کلمۃ الحق مع رسالہ بوعلی شاہ قلندر
کیمیائی سعادت از امام غزالی رح
بزبان فارسی کشوری
کلمۃ الحق در بیان وحدت وجود
مع دلائل ورفع شکوک فارسی
کمالات عزیزی اُردو مع مجربات
عزیزی۔ مولانا شاہ عبد العزیز صاحب
رحمۃ اللہ علیہ
گلشن اسرار فارسی رموز تصوف
گلزار ابراہیم یعنی قصۂ ابراہیم ادہم
گلدستہ کرامات ذکر کرامات حضرت
غوث الاعظم رح اُردو
لب لباب فارسی۔ بمبی مجلد
لطائف قدوسی مشتمل بر حالات حضرۃ
شیخ عبد القدوس صاحب گنگوہی مجتبائی
منتخب مکتوبات قدوسیہ

اعلان
حضرات طریقہ نقشبندیہ مجددیہ
افاض اللہ علینا افاداتہ الابدیہ را مژدہ
باد کہ درین ایام میمنت فرجام کتاب مستطاب انفع ار
احمدیہ ہدیہ مجددیہ کلام المنجی برایرادات البرزنجی مصنفہ افضل الفضلا
جناب مولانا وکیل احمد صاحب سکندرپوری نقشبندی مجددی عفا عنہ ربہ بلطفہ
الشری مشتمل بر دفع اعتراضاتیکہ برکلام امام حضرۃ مجدد الف ثانی رح وارد میشوند
بتصحیح تام و تنقیح مالاکلام بخط خوب و تقطیع خوش اسلوب بمطبع مجتبائی
دہلی حسن انطباع یافتہ است بحق کتابیست عجیب و نسخہ ایست غریب کہ الآن
کتابی ضخیم مدلل براہین قاطعہ و حجج ساطعہ بنظر نیامدہ کہ ہمگی اعتراضات را
از بیخ و بن براندختہ اہل ذوق بحصول این نسخہ جلد سعی نمایند و از
مطبع مجتبائی دہلی طلب دارند قیمت نقدی نسخہ
عہ و نیز بذریعہ ویلیوپی ایبل ہم
بخدمت عالیات میتوان رسید
المشتہر منیجر مطبع مجتبائی دہلی